

CZU: 343.3/7(478)

OPINII PE MARGINEA UNOR AMENDAMENTE RECENTE OPERATE ÎN PARTEA SPECIALĂ A CODULUI PENAL

Sergiu BRÎNZA, Vitalie STATI

Universitatea de Stat din Moldova

Scopul acestui articol constă în analiza efectelor adoptării Legii nr.201/2016, a Legii nr.83/2017, a Legii nr.119/2017, a Legii nr.141/2017 și a Legii nr.164/2017 asupra unor norme din Partea specială a Codului penal. Se ajunge la concluzia că modificările operate prin Legea nr.201/2016 în Partea specială a Codului penal sunt justificate. În primul rând, aceste modificări sunt conforme cu regula stabilită la lit.e) art.19 al Legii nr.780/2001, precum și la lit.c) alin.(1) art.54 al Legii nr.100/2017. În al doilea rând, sintagma „handicap fizic sau psihic” (care a fost utilizată înainte de intrarea în vigoare a Legii nr.201/2016), asociată cu termenul „handicapat(ă)”, poate avea conotații stigmatizante. Astfel de termeni și sintagme n-ar trebui utilizate în Codul penal. În alt context, se prezintă ca oportună completarea Codului penal cu art.201², alin.(2¹) art.279¹ și cu art.279³. Adoptarea acestor norme noi va contribui la apărarea mai eficientă a relațiilor sociale cu privire la dezvoltarea minorului și, respectiv, a relațiilor sociale cu privire la prevenirea unor activități conexe terorismului. În cadrul studiului de față, se analizează, pentru prima dată, elementele constitutive ale infracțiunilor prevăzute la art.201², alin.(2¹) art.279¹ și la art.279³ CP RM. În ultima parte a prezentei investigații se examinează conflictul dintre Legea nr.141/2017 și Legea nr.164/2017 generat de inadvertența legiuitorului. Rezolvarea acestui conflict presupune următoarea soluție: nu Legea nr.141/2017, dar Legea nr.164/2017 și-a produs efectele asupra alin.(2) art.248 și alin.(1) art.264¹ CP RM.

Cuvinte-cheie: *handicap fizic sau psihic, dizabilitate, exercitare necorespunzătoare a obligațiilor părintești, auto-instruire sau beneficiere de instruire în scop terorist, călătorie în străinătate în scop terorist, droguri, stupefiante, conflict de legi.*

DIFFERENT OPINIONS IN RELATION TO SEVERAL RECENT AMENDMENTS MADE TO THE SPECIAL PART OF THE PENAL CODE

The purpose of this article is to analyze the effects of the adoption of Law No.201/2016, Law No.83/2017, Law No.119/2017, Law No.141/2017 and Law No.164/2017 on certain rules from the Special part of the Penal Code. It is concluded that the changes, made by Law No.201/2016 to the Special part of the Penal Code are justified. Firstly, these changes are in line with the rule set out at lett.e) art.19 of Law No.780/2001, as well as at lett.c) par.(1) art.54 of Law No.100/2017. Secondly, the phrase “physical or mental disability” (which was used before the entry into force of Law No.201/2016), associated with the term “disabled”, may have stigmatizing connotations. Such terms and phrases should not be used in the Penal Code. In another context, it is considered opportune to complete the Penal Code with art.201², par.(2¹) art.279¹ and art.279³. The adoption of these new rules will contribute to the more effective protection of the social relations regarding the development of the minor and respectively, the social relations regarding the prevention of terrorism-related activities. In this study for the first time are analyzed the constitutive elements of the offences stipulated in art.201², par.(2¹) art.279¹ and art.279³ PC RM. In the final part of this investigation, there is analyzed the conflict between Law No.141/2017 and Law No.164/2017, generated in this case by the legislator's inadvertence. Resolving this conflict involves the following solution: it is not Law No.141/2017, but Law No.164/2017 that has produced its effects on par.(2) art.248 and par.(1) art.264¹ PC RM.

Keywords: *physical or mental disability, disability, the inappropriate exercise of parental obligations, self-training or receiving terrorist training, traveling abroad for terrorist purposes, drugs, conflict of laws.*

Introducere

Recent au fost operate amendamente în unele articole din Partea specială a Codului penal. Aceste amendamente au fost efectuate prin:

- 1) Legea nr.201 din 28.07.2016 pentru modificarea și completarea unor acte legislative [1] (în continuare – Legea nr.201/2016);
- 2) Legea nr.83 din 25.05.2017 pentru modificarea și completarea unor acte legislative [2] (în continuare – Legea nr.83/2017);
- 3) Legea nr.119 din 23.06.2017 pentru modificarea și completarea unor acte legislative [3] (în continuare – Legea nr.119/2017);

4) Legea nr.141 din 13.07.2017 pentru modificarea unor acte legislative [4] (în continuare – Legea nr.141/2017);

5) Legea nr.164 din 20.07.2017 pentru modificarea și completarea unor acte legislative [5] (în continuare – Legea nr.164/2017).

Respectând consecutivitatea enunțată mai sus, în cele ce urmează vom fi analiza efectele adoptării amendamentelor în cauză.

Rezultate obținute și discuții

1. În conformitate cu art.XXII al Legii nr.201/2016, în cuprinsul Codului penal cuvintele „handicapului fizic sau psihic” au fost substituite cu cuvântul „dizabilității”. În Partea specială a Codului penal o asemenea substituție a fost efectuată în dispozițiile de la lit.e) alin.(2) art.145, lit.b) alin.(2) art.151, lit.c¹) alin.(2) art.152, lit.c) alin.(2) art.164, lit.c) alin.(2) art.166, lit.a) alin.(2) și lit.a) alin.(4) art.166¹, lit.c) alin.(2) art.217⁶ și lit.c) alin.(2) art.280 CP RM.

În Nota informativă la proiectul, care a stat la baza adoptării Legii nr.201/2016, sunt prezentate argumentele în sprijinul modificării acestor norme: proiectul a fost elaborat întru ajustarea cadrului legislativ existent la prevederile Convenției Organizației Națiunilor Unite privind drepturile persoanelor cu dizabilități [6] (ratificata prin Legea nr.166 din 09.07.2010 pentru ratificarea Convenției Organizației Națiunilor Unite privind drepturile persoanelor cu dizabilități [7]) și ale Legii nr.60 din 30.03.2012 privind incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități [8]. Ajustarea ține de substituția terminologiei învechite cu cea nouă [9].

Considerăm oportune modificările operate prin Legea nr.201/2016 în Partea specială a Codului penal. În primul rând, aceste modificări sunt conforme cu regula stabilită la lit.e) art.19 al Legii nr.780 din 27.12.2001 privind actele legislative (în continuare – Legea nr.780/2001): „terminologia utilizată în actul elaborat este constantă și uniformă ca și în celelalte acte legislative [...]; se va utiliza unul și același termen dacă este corect, iar folosirea lui repetată exclude confuzia” [10]. O regulă similară este stabilită la lit.c) alin.(1) art.54 al Legii nr.100 din 22.12.2017 cu privire la actele normative [11] (în continuare – Legea nr.100/2017). În cea mai mare parte, Legea nr.100/2017 va substitui Legea nr.780/2001 la 12.07.2018. În al doilea rând, sintagma „handicap fizic sau psihic”, utilizată în Partea specială a Codului penal înainte de intrarea în vigoare a Legii nr.201/2016, putea fi asociată cu termenul „handicapat(ă)”. Începând de la un moment dat, acest termen de specialitate a căpătat un sens peiorativ. Utilizat cu un asemenea sens în calitate de adresare sau etichetare a unei persoane, termenul „handicapat(ă)” poate leza demnitatea acelei persoane și poate crea în jurul ei o atmosferă degradantă, umilitoare, discriminatorie sau insultătoare. De bună seamă, în Codul penal, ca și în alte acte normative, n-ar trebui să se recurgă la astfel de termeni și la sintagmele cu care aceștia se asociază.

2. Potrivit art.III al Legii nr.83/2017, Codul penal a fost completat cu articolul 201² care are următorul conținut:

„Articolul 201². Exercițarea necorespunzătoare a obligațiilor părintești

Eschivarea cu rea-voință a părinților de la exercițarea obligațiilor părintești, dacă aceasta a determinat plasamentul copilului în instituții rezidențiale sau servicii sociale de plasament,

se pedepsește cu amendă în mărime de la 300 la 500 de unități convenționale sau cu muncă neremunerată în folosul comunității de la 100 la 120 de ore”.

În Nota informativă la proiectul, care s-a aflat la originea adoptării Legii nr.83/2017, găsim următoarele considerente întru susținerea completării legii penale cu un astfel de articol: „Legislația în vigoare prevede, ca măsură de influență asupra părinților, decăderea lor din drepturile părintești, fapt ce, la prima vedere, ar fi o îndreptățire a irelevanței stabilirii răspunderii penale. Or, practica demonstrează că această măsură (decăderea din drepturi părintești) de cele mai multe ori nu este capabilă să responsabilizeze părinții, unii din ei fiind chiar bucuroși că statul le-a preluat sarcina de îngrijire a copiilor, iar normele imperative, prin care părinții sunt responsabili de viața și bunăstarea copiilor, rămân declarative” [12]. Exprimându-și suportul pentru asemenea argumente, studiind datele statistice privind numărul în creștere de decăderi din drepturile părintești, precum și examinând experiența în materie a altor state, V.Manea consideră oportună incriminarea în art.201² CP RM a exercițării necorespunzătoare a obligațiilor părintești [13]. Ne alăturăm acestei poziții. Or, potrivit alin.(2) art.48 din Constituția, „familia se întemeiază pe [...] dreptul și îndatorirea părinților de a asigura creșterea, educația și instruirea copiilor”.

Prin plasarea articolului 201² în Capitolul VII „Infrațiuni contra familiei și minorilor” legiuitorul sugerează că obiectul juridic generic al infracțiunii prevăzute la acest articol îl formează relațiile sociale cu privire la

conviețuirea în cadrul familiei și dezvoltarea minorului. Din perspectiva tipologiei infracțiunilor contra familiei, infracțiunea specificată la art.201² CP RM face parte din subgrupul infracțiunilor contra minorilor, nu din cel al infracțiunilor contra familiei. Sub acest aspect, considerăm nereușită incriminarea tocmai în art.201² CP RM a faptei de exercitare necorespunzătoare a obligațiilor părintești. Or, celelalte infracțiuni contra minorilor sunt prevăzute la art.206-209 CP RM. Pentru comparație, infracțiunile contra familiei sunt specificate la art.201-205 CP RM.

Din analiza art.201² CP RM deducem că obiectul juridic special al infracțiunii prevăzute la acest articol îl constituie relațiile sociale cu privire la exercitarea corespunzătoare a obligațiilor părintești. Conținutul valorii sociale specifice, apărute împotriva faptei incriminate la art.201² CP RM, reiese din anumite prevederi ale Codului familiei nr.1316 din 26.10.2000: „Fiecare copil are dreptul să locuiască în familie, [...], să beneficieze de grija lor [...]" (alin.(2) art.51); „Copilul are dreptul la educație din partea părinților, la dezvoltarea capacităților intelectuale [...]" (alin.(3) art.51); „Părinții au dreptul și sunt obligați să-și educe copiii conform propriilor convingeri [...]" (alin.(1) art.60); „(2) Părinții poartă răspundere pentru dezvoltarea fizică, intelectuală și spirituală a copiilor [...]" (alin.(2) art.60) [14].

Întrucât nu presupune o influențare nemijlocită infracțională asupra vreunei entități corporale, infracțiunea specificată la art.201² CP RM nu are obiect material.

Cine este victima infracțiunii analizate? Noțiunea „copil” utilizată în art.201² CP RM desemnează nu pur și simplu persoana care este descendentul de gradul I față de subiectul acestei infracțiuni. Această condiție este necesară, dar nu și suficientă. Alte condiții presupun că, la momentul comiterii infracțiunii, persoana în cauză nu trebuie să aibă: 1) împlinită vârsta de 18 ani; 2) capacitatea de exercițiu deplină. O asemenea concluzie rezultă din interpretarea sistemică a unor norme de referință pentru art.201² CP RM. În primul rând, avem în vedere definiția de la alin.(1) art.51 din Codul familiei: „Se consideră copil persoana care nu a atins vârsta de 18 ani (majoratul)”. În plus, potrivit alin.(2) art.58 din Codul familiei, „drepturile și obligațiile părinților, cu excepțiile prevăzute de prezentul cod, încetează din momentul atingerii majoratului sau obținerii capacității depline de exercițiu de către copil”. În al doilea rând, ne referim la definiția „copil – persoana care nu a împlinit vârsta de 18 ani și nu are capacitatea de exercițiu deplină” dată în art.3 al Legii nr.140 din 14.06.2013 privind protecția specială a copiilor aflați în situație de risc și a copiilor separați de părinți [15] (în continuare – Legea nr.140/2013).

Conform acestui din urmă articol, copil aflat în situație de risc este „copilul în privința căruia, ca urmare a evaluării, se constată una sau mai multe din situațiile prevăzute la art.8”. În corespundere cu art.8 al Legii nr.140/2013, „Autoritatea tutelară locală este obligată să se autosesizeze și/sau să asigure recepționarea și înregistrarea sesizărilor cu privire la copiii aflați în următoarele situații: [...] b) copiii sunt neglijați; [...] d) copiii sunt lipsiți de îngrijire și supraveghere din partea părinților din cauza absenței acestora de la domiciliu din motive necunoscute; [...] f) copiii trăiesc în stradă, au fugit ori au fost alungați de acasă; g) părinții copiilor refuză să-și exercite obligațiile părintești privind creșterea și îngrijirea copilului; h) copiii au fost abandonați de părinți; [...]”.

Latura obiectivă a infracțiunii specificate la art.201² CP RM are următoarea structură: 1) fapta prejudiciabilă care se concretizează în inacțiunea de eschivare de la exercitarea obligațiilor părintești; 2) urmările prejudiciabile, și anume – plasamentul victimei într-o instituție rezidențială sau prestarea în folosul acesteia a unui serviciu social de plasament; 3) legătura de cauzalitate dintre fapta prejudiciabilă și urmările prejudiciabile.

Cât privește inacțiunea prejudiciabilă de eschivare de la exercitarea obligațiilor părintești, din dispoziția de la lit.a) art.67 din Codul familiei aflăm că o formă a acestei inacțiuni este eschivarea de la plata pensiei de întreținere a copilului. Din examinarea art.8 al Legii nr.140/2013 putem deduce prezența altor asemenea forme: neglijarea copilului; lipsirea copilului de îngrijire și supraveghere din cauza absenței părinților de la domiciliu; crearea de condiții pentru viețuirea copilului în stradă sau pentru fuga acestuia de acasă; alungarea copilului de acasă; refuzul exercitării obligațiilor părintești privind creșterea și îngrijirea copilului; abandonarea copilului.

Infracțiunea analizată este o infracțiune materială. Ea se consideră consumată din momentul producerii oricăreia din următoarele urmări prejudiciabile: 1) plasamentul victimei într-o instituție rezidențială; 2) prestarea în folosul victimei a unui serviciu social de plasament.

Conform art.3 al Legii nr.140/2013, plasament constituie „măsura de protecție a copilului separat de părinți prin care se asigură condiții pentru creșterea și îngrijirea acestuia în servicii sociale de plasament”. La alin.(2)

art.5 al legii respective se prevede: „Plasamentul copilului poate fi dispus de autoritățile tutelare numai în cazul în care, în urma evaluărilor, se constată că menținerea copilului alături de părinți nu este posibilă sau contravine interesului superior al acestuia”.

Aceeași lege prevede, la art.3, că plasamentul poate fi de două tipuri: plasament de urgență – „plasamentul copilului ale cărui viață sau sănătate sunt în pericol iminent, indiferent de mediul în care acesta se află, pentru o perioadă de până la 72 de ore”; plasament planificat – „plasamentul copilului într-un serviciu social, pentru o perioadă determinată de timp, conform prevederilor planului individual de asistență”. În acord cu alin.(2) art.11 al aceleiași legi, în cazul plasamentului de urgență, copilul poate fi plasat în: a) familia rudelor sau a altor persoane cu care a stabilit relații apropiate (vecini, prieteni de familie etc.) și care doresc să primească/să țină copilul pentru a-l crește și educa în familia lor, în baza cererii scrise a acestora, pornind de la necesitatea asigurării stabilității și continuității în îngrijirea, creșterea și educația copilului, ținând cont de identitatea sa etnică, religioasă, culturală și lingvistică; b) servicii de plasament de tip familial; c) servicii de plasament de tip rezidențial. Din alin.(2) art.12 al Legii nr.140/2013 reiese că, în cazul plasamentului planificat, copilul poate fi plasat în: a) serviciul de tutelă/curatelă; b) serviciul de plasament de tip familial (casă de copii de tip familial, asistență parentală profesionistă); c) serviciul de plasament de tip rezidențial (casă comunitară, centru de plasament temporar, alt tip de instituție rezidențială).

De exemplu, într-un caz din practica judiciară, victima S.D. a fost plasată de urgență în Casa Comunitară pentru copii aflați în situații de risc „Casa Așchiuță / „AVE Copiii”” din mun. Chișinău pentru o perioadă de trei zile, termen care a fost prelungit ulterior prin dispoziția Primarului satului Ruseștii Noi, raionul Ialoveni, în baza alin.(3) art.11 al Legii nr.140/2013 [16].

Articolul 201² CP RM nu poate fi aplicat în cazul în care inacțiunea prejudiciabilă de eschivare de la exercitarea obligațiilor părintești fie se soldează cu alte urmări prejudiciabile decât cele indicate în acest articol, fie nu implică producerea niciunei urmări prejudiciabile. Într-un asemenea caz, poate fi aplicat art.63 din Codul contravențional: „neîndeplinirea sau îndeplinirea necorespunzătoare de către părinți [...] a obligațiilor de întreținere” (alin.(1)); „acțiunile specificate la alin.(1), dacă au avut ca urmare lipsa de supraveghere a copilului, vagabondajul, cerșitul ori săvârșirea de către acesta a unei fapte socialmente periculoase” (alin.(2)).

Latura subiectivă a infracțiunii prevăzute la art.201² CP RM se caracterizează prin intenție directă sau indirectă. Motivele acestei infracțiuni se exprimă în indiferență, răzbunare, interesul material etc.

Pentru ca inacțiunea de eschivare de la exercitarea obligațiilor părintești să poată fi calificată conform art.201² CP RM, este obligatoriu ca făptuitorul să manifeste o atitudine de rea-voință față de această eschivare. După A.Nastas, „rea-voința este considerată lipsa dorinței de a îndeplini o anumită obligație în condițiile în care persoana avea posibilitatea îndeplinirii acesteia, rea-voința este o incorectitudine a unei persoane care săvârșește un fapt sau un act contrar legii sau celorlalte norme de conviețuire socială, pe deplin conștientă de caracterul ilicit al conduitei sale” [17, p.178].

Existența relei-voințe se stabilește în rezultatul evaluării tuturor circumstanțelor relevante ale faptei săvârșite. Astfel de circumstanțe sunt specificate în dispozițiile de la lit.h), j) și k) alin.(2) art.22 al Legii nr.140/2013: neîndeplinirea, fără motive întemeiate, de către părinți a dispozițiilor legitime ale autorității tutelare în scopul asigurării respectării drepturilor și intereselor copiilor; eschivarea sub orice formă a părinților de la procesul de reintegrare a copilului în familie; aflarea copilului în pericol iminent din cauza lipsei de supraveghere din partea părinților. Repetabilitatea circumstanțelor sus-menționate sau a altor circumstanțe relevante, durata relativ îndelungată de eschivare de la exercitarea obligațiilor părintești, precum și recalcitranta făptuitorului – toate acestea confirmă atitudinea de rea-voință a acestuia.

Subiectul infracțiunii specificate la art.201² CP RM este persoana fizică responsabilă care la momentul comiterii infracțiunii a atins vârsta de 16 ani. De asemenea, subiectul infracțiunii analizate trebuie să aibă o calitate specială, și anume: cea de părinte (inclusiv de părinte adoptiv). Alte persoane (de exemplu: persoanele care înlocuiesc părinții; persoanele (altele decât părinții) în grija cărora copiii se află potrivit legii etc.) nu pot fi subiecți ai infracțiunii examinate.

3. În corespundere cu art.I al Legii nr.119/2017, a fost modificat și completat Capitolul XIII „Infracțiuni contra securității publice și a ordinii publice” din Partea specială a Codului penal.

La concret, titlul art.279¹ CP RM a fost modificat din „Recrutarea, instruirea sau acordarea altui suport în scop terorist” în „Recrutarea, instruirea, beneficierea de instruire sau acordarea de alt suport în scop terorist”. De asemenea, acest articol a fost completat cu alineatul (2¹) care are următorul conținut:

„Autoinstruirea sau beneficierea de instruire în scop terorist, adică obținerea de cunoștințe sau deprinderi practice privind fabricarea sau utilizarea dispozitivelor ori a substanțelor explozive, a armelor de distrugere în masă, a dispozitivelor ori materialelor radioactive, a armelor de foc ori a altor arme sau substanțe nocive ori periculoase sau privind alte metode ori tehnici specifice care pot contribui la comiterea uneia sau mai multor infracțiuni cu caracter terorist,

se pedepsește cu închisoare de la 4 la 8 ani cu sau fără privarea de dreptul de a ocupa anumite funcții sau de a exercita o anumită activitate pe un termen de la 3 la 5 ani”.

În afară de aceasta, Codul penal a fost completat cu articolul 279³ care are următorul conținut:

„Articolul 279³. Călătoria în străinătate în scop terorist

(1) Călătoria în străinătate în scop terorist, adică călătoria către un stat care nu este statul de reședință al persoanei, nici statul a cărui cetățenie persoana o deține, pentru planificarea, pregătirea, săvârșirea ori participarea la infracțiuni cu caracter terorist sau pentru a instrui în scop terorist ori a beneficia de instruire în scop terorist,

se pedepsește cu închisoare de la 3 la 7 ani.

(2) Organizarea sau facilitarea călătoriei în străinătate în scop terorist

se pedepsește cu închisoare de la 3 la 6 ani cu sau fără privarea de dreptul de a ocupa anumite funcții sau de a exercita o anumită activitate pe un termen de la 3 la 5 ani, cu amendă, aplicată persoanei juridice, în mărime de la 3000 la 7000 de unități convenționale cu lichidarea persoanei juridice”.

În Nota informativă la proiectul care a stat la baza adoptării Legii nr.119/2017 se relevă: „Incriminarea faptelor de călătorie peste hotare în scopul pregătirii, săvârșirii ori participării la infracțiuni cu caracter terorist, sau pentru a instrui în scop terorist, ori de a beneficia de antrenamente în scop terorist, cât și organizarea și facilitarea acestor deplasări constituie o necesitate stringentă și actuală. Aceasta se fundamentează pe pericolul social pe care îl prezintă această categorie de persoane radicalizate și recrutate, care au decis să plece în alt stat decât statul de naționalitate sau reședință, urmărind scopul desfășurării unor activități teroriste. [...] Un alt aspect inovator al prezentului proiect constă în incriminarea faptelor privitoare la beneficierea de antrenamente în scop terorist. În acest sens, este de menționat faptul că până la momentul de față erau incriminate doar faptele ce țin de acordarea de antrenamente pentru terorism” [18].

Necesitatea adoptării Legii nr.119/2017 se datorează adoptării în prealabil a Legii nr.274 din 16.12.2016 pentru ratificarea Protocolului adițional la Convenția Consiliului Europei privind prevenirea terorismului [19]. Ratificând Protocolul adițional la Convenția Consiliului Europei privind prevenirea terorismului, întocmit la Riga la 22.10.2015 [20] (în continuare – Protocolul de la Riga), Republica Moldova și-a asumat angajamentul de incriminare a faptelor specificate în acest act cu vocație internațională: participarea într-o asociație sau grup în scop terorist (art.2); beneficierea de instruire pentru terorism (art.3); călătoria peste hotare în scop terorist (art.4); finanțarea călătoriei peste hotare în scop terorist (art.5); organizarea sau facilitarea în alt mod a călătoriei peste hotare în scop terorist (art.6).

Prin Legea nr.119/2017 nu au fost incriminate faptele prevăzute la art. 2 și 5 din Protocolul de la Riga. V.Manea consideră nejustificată această abordare selectivă și inconsecventă: „Legea nr.274/2016 nu conține nicio derogare în acest sens. De asemenea, nu se poate susține că în legea penală în vigoare a Republicii Moldova astfel de fapte deja ar fi incriminate” [21]. Transpunerea discreționară în legea penală autohtonă a prevederilor Protocolului de la Riga vine în contradicție cu art. 15 „Formularea rezervelor” din Legea nr.595 din 24.09.1999 privind tratatele internaționale ale Republicii Moldova [22]. Conform art.2 al acestei legi, rezervă este „declarația unilaterală, oricare ar fi conținutul sau denumirea sa, făcută la momentul semnării, ratificării, acceptării, aprobării unui tratat internațional multilateral ori aderării la el, prin care Republica Moldova își exprimă intenția de a exclude sau modifica efectele juridice ale unor prevederi ale tratatului în ceea ce privește aplicarea lor față de Republica Moldova”.

Dincolo de aceste incoerențe, implementarea chiar și parțială a prevederilor Protocolului de la Riga este oportună în planul prevenirii și combaterii terorismului.

Până la intrarea în vigoare a Legii nr.119/2017, în art.279¹ CP RM erau reunite trei variante-tip de infracțiuni și o variantă agravată de infracțiune. Odată cu completarea acestui articol cu alineatul (2¹), vorbim despre patru variante-tip de infracțiuni.

În cazul infracțiunii prevăzute la alin.(2¹) art.279¹ CP RM (ca și în ipoteza infracțiunilor specificate la art.279³ CP RM), obiectul juridic generic îl formează relațiile sociale cu privire la securitatea publică și ordinea publică. Obiectul juridic special al infracțiunii prevăzute la alin.(2¹) art.279¹ CP RM îl constituie relațiile sociale cu privire la prevenirea autoinstruirii sau beneficierii de instruire în scop terorist.

Obiectul imaterial al infracțiunii analizate îl reprezintă cunoștințele sau deprinderile practice privind fabricarea sau utilizarea dispozitivelor ori a substanțelor explozive, a armelor de distrugere în masă, a dispozitivelor ori materialelor radioactive, a armelor de foc ori a altor arme sau substanțe nocive ori periculoase sau privind alte metode ori tehnici specifice care pot contribui la comiterea uneia sau mai multor infracțiuni cu caracter terorist.

Datorită specificului său, infracțiunea prevăzută la alin.(2¹) art.279¹ CP RM nu are victimă. Din această perspectivă, aderăm la punctul de vedere exprimat de I.Selevestru: „Statul este cel care apără ordinea de drept împotriva infracțiunilor. Această concluzie reiese din alin.(1) art.2 CP RM. Ar fi impropriu ca din postura de victimă a infracțiunii statul să-și exercite calitatea de apărător al ordinii de drept. Un stat care evoluează în această postură este un stat care se declară incapabil de a-și apăra cetățenii împotriva infracțiunilor. Este un stat ca și cum inexistent” [23].

Latura obiectivă a infracțiunii examinate constă în fapta prejudiciabilă exprimată în acțiunea de autoinstruire sau beneficiere de instruire. După cum se poate vedea, acțiunea prejudiciabilă în cauză cunoaște două modalități normative cu caracter alternativ: 1) autoinstruire; 2) beneficiere de instruire.

Prin „autoinstruire” se înțelege însușirea unor cunoștințe sau deprinderi practice prin forțe proprii, fără aportul altcuiva. Spre deosebire de autoinstruire, beneficierea de instruire presupune însușirea cunoștințelor sau deprinderilor practice cu ajutorul unei alte persoane. Așadar, în contrast cu autoinstruirea, beneficierea de instruire este o acțiune bilaterală. Mai mult, această acțiune poate fi corelativă cu acțiunea de instruire în scop terorist, incriminată la alin.(2) art.279¹ CP RM. Cu toate acestea, beneficierea de instruire în scop terorist nu constituie un act de participație la instruirea în scop terorist. Și viceversa: instruirea în scop terorist nu reprezintă un act de participație la beneficierea de instruire în scop terorist. Atât beneficierea de instruire în scop terorist, cât și instruirea în scop terorist sunt incriminate ca fapte de autorat distincte.

Conform pct.40 din Raportul explicativ la Protocolul de la Riga, beneficierea de instruire poate presupune fie interacțiunea nemijlocită dintre făptuitor și cel care-l instruește (de exemplu, prin participarea făptuitorului la o tabără de antrenament organizată de un grup terorist sau de o asociație teroristă), fie recurgerea făptuitorului la diverse mijloace electronice, inclusiv internetul. Simplul fapt de a vizita site-uri internet care conțin informații cu caracter terorist sau de a primi mesaje cu acest caracter nu este suficient pentru a califica fapta ca beneficiere de instruire în scop terorist. Este necesară participarea efectivă a făptuitorului anume la o instruire în scop terorist. Un exemplu ar fi participarea făptuitorului la sesiuni interactive de formare prin intermediul internetului [24]. Cu alte cuvinte, beneficierea de instruire în scop terorist trebuie să presupună un feedback, să reprezinte o acțiune de răspuns la instruirea făptuitorului de către altcineva.

În context, I.Botezatu și O.Radionova afirmă just că legea penală a Republicii Moldova n-ar trebui să recepționeze modelul care a fost implementat în art.421-2-5-2 din Codul penal al Franței (care incrimina consultarea regulată de site-uri ce propagă terorismul sau incită la săvârșirea de asemenea fapte). La 10.02.2017, Consiliul Constituțional al Franței a adoptat o decizie, prin care a stabilit că art.421-2-5-2 din Codul penal al Franței contravine Constituției Franței. Consiliul Constituțional a stabilit lipsa de necesitate a unui astfel de articol. Or, în ultima perioadă au fost adoptate multiple dispoziții consacrate contracarării terorismului. Autoritățile abilitate au posibilitatea să monitorizeze site-urile, sa-i supravegheze pe vizitatorii acestora și să le aplice sancțiuni în cazul în care trec la acțiuni [25].

Infracțiunea prevăzută la alin.(2¹) art.279¹ CP RM este o infracțiune formală. Ea se consideră consumată din momentul autoinstruirii sau al beneficierii de instruire. Dacă din cauze independente de voința făptuitorului (de exemplu, blocarea de către autorități a site-ului de internet prin al cărui intermediu făptuitorul participa la sesiuni interactive de formare), acesta nu a reușit să obțină cunoștințele sau deprinderile practice corespunzătoare, ne vom afla în prezența tentativei la infracțiunea specificată la alin. (2¹) art. 279¹ CP RM.

Latura subiectivă a infracțiunii examinate se caracterizează prin intenție directă. Motivul infracțiunii prevăzute la alin.(2¹) art.279¹ CP RM se exprimă, mai cu seamă, în năzuința făptuitorului de a-și înlesni activitatea infracțională.

Scopul infracțiunii analizate este unul special. Se are în vedere scopul terorist. Din dispoziția de la alin.(2¹) art.279¹ CP RM reiese că acest scop presupune urmărirea de către făptuitor a obținerii de cunoștințe care pot contribui la comiterea uneia sau mai multor infracțiuni cu caracter terorist. În acord cu pct.41 din Raportul explicativ la Protocolul de la Riga, în prezența unui asemenea scop, poate fi calificată ca beneficiere de instruire în scop terorist chiar și participarea făptuitorului la cursuri universitare de chimie, la lecții de zbor, la pregătirea militară sau la alte asemenea activități care presupun prestarea către făptuitor a unor

servicii legale [24]. Precizăm că, într-un asemenea caz, acțiunea de beneficiere de instruire nu poate fi corelativă cu acțiunea de instruire în scop terorist, incriminată la alin.(2) art.279¹ CP RM. Aceasta întrucât, într-un asemenea caz, cel care oferă făptuitorului cunoștințe sau îi formează deprinderi practice nu săvârșește infracțiunea prevăzută la alin.(2) art.279¹ CP RM.

Subiectul infracțiunii prevăzute la alin.(2¹) art.279¹ CP RM este persoana fizică responsabilă care la momentul săvârșirii infracțiunii a atins vârsta de 16 ani.

După examinarea infracțiunii specificate la alin.(2¹) art.279¹ CP RM, ne propunem să analizăm în cele ce urmează infracțiunile prevăzute la art.279³ CP RM.

În art.279³ CP RM, sub aceeași denumire marginală de călătorie în străinătate în scop terorist se reunesc două variante-tip de infracțiuni. Astfel, în acord cu alin.(1) art.279³ CP RM, prima variantă-tip de infracțiune constă în călătoria în străinătate în scop terorist, adică în călătoria către un stat care nu este nici statul de reședință al persoanei, nici statul a cărui cetățenie persoana o deține, pentru planificarea, pregătirea, săvârșirea ori participarea la infracțiuni cu caracter terorist sau pentru a instrui în scop terorist ori a beneficia de instruire în scop terorist. Conform alin.(2) art.279³ CP RM, cea de-a doua variantă-tip de infracțiune se exprimă în organizarea sau facilitarea călătoriei în străinătate în scop terorist.

Oportunitatea incriminării unor asemenea fapte decurge nu doar din art.4 și 6 ale Protocolului de la Riga, ci și din unele dispoziții ale pct.6 din Rezoluția 2178 (2014), adoptată de Consiliul de Securitate al ONU în cadrul celei de-a 7272-a reuniuni din data de 24.09.2014: „Consiliul de Securitate [...] reamintește decizia sa din Rezoluția 1373 (2001), conform căreia toate statele membre trebuie să se asigure că orice persoană care participă la finanțarea, planificarea, pregătirea sau săvârșirea actelor de terorism ori la sprijinirea actelor de terorism va fi adusă în fața justiției, și decide că toate statele trebuie să se asigure în legile și reglementările lor interne că aceste fapte permit, proporțional cu gravitatea infracțiunii, urmărirea penală și sancționarea: (a) cetățenilor acestor state, care călătoresc sau încearcă să se deplaseze într-un alt stat decât statul lor de reședință sau statul a cărei cetățenie o dețin, precum și a altor persoane care călătoresc sau încearcă să călătorească de pe teritoriile acestor state într-un alt stat decât statul lor de reședință sau statul a cărui cetățenie o dețin, în scopul săvârșirii, planificării sau pregătirii ori participării la acte de terorism sau pentru a asigura antrenamente pentru săvârșirea de acte de terorism ori participarea la astfel de antrenamente; [...] (c) organizarea intenționată sau altă facilitare, inclusiv acte de recrutare, de către cetățenii lor sau de pe teritoriile lor, a călătoriei persoanelor care se deplasează într-un alt stat decât statul lor de reședință sau statul a cărui cetățenie o dețin pentru a săvârși, planifica sau pregăti ori a participa la acte de terorism sau pentru a asigura antrenamente pentru săvârșirea de acte de terorism sau participarea la astfel de antrenamente; [...]” [26].

Obiectul juridic special al infracțiunii prevăzute la alin.(1) art.279³ CP RM îl formează relațiile sociale cu privire la prevenirea călătoriei în străinătate în scop terorist. Datorită specificului său, infracțiunea în cauză nu are nici obiect material (imaterial), nici victimă.

Latura obiectivă a infracțiunii specificate la alin.(1) art.279³ CP RM constă în fapta prejudiciabilă exprimată în acțiunea de călătorie în străinătate. O astfel de acțiune presupune deplasarea făptuitorului dintr-o țară în alta. Pentru calificarea faptei în baza alin.(1) art.279³ CP RM, nu contează câte frontiere de stat sunt traversate de către făptuitor, câte state tranzitează făptuitorul înainte de a ajunge la destinație.

Conform dispoziției de la alin.(1) art.279³ CP RM, prin „străinătate” se are în vedere un stat care nu este nici statul de reședință al făptuitorului, nici statul a cărui cetățenie făptuitorul o deține. După cum reiese din pct.49 din Raportul explicativ la Protocolul de la Riga, într-un astfel de caz, nu are importanță localizarea geografică a punctului de start al călătoriei [24]. Cu alte cuvinte, în varianta în care făptuitorul are reședință pe teritoriul Republicii Moldova și are cetățenia Republicii Moldova, punctul inițial al călătoriei sale în străinătate ar putea fi atât Republica Moldova, cât și oricare alt stat. Important este ca, în acest caz, punctul de destinație să nu fie Republica Moldova.

Infracțiunea prevăzută la alin.(1) art.279³ CP RM este o infracțiune formală. Ea se consideră consumată din momentul în care făptuitorul ajunge în punctul de destinație al călătoriei sale, punct localizat într-un stat care nu este nici statul de reședință al făptuitorului, nici statul a cărui cetățenie făptuitorul o deține. Dacă din cauze independente de voința făptuitorului (de exemplu, înșelarea acestuia de către călăuză), acesta ajunge în străinătate, însă nu în punctul de destinație al călătoriei sale, vom fi în prezența tentativei la infracțiunea specificată la alin.(1) art.279³ CP RM.

Latura subiectivă a infracțiunii analizate se caracterizează prin intenție directă. Motivele infracțiunii prevăzute la alin.(1) art.279³ CP RM sunt: năzuința făptuitorului de a-și înlesni activitatea infracțională; năzuința

făptuitorului de a-i transmite experiența criminală acumulată celui care va beneficia de instruire în scop terorist etc.

Celălalt semn secundar al laturii subiective – scopul infracțiunii – are un caracter special în conjunctura faptei incriminate la alin.(1) art.279³ CP RM. Acest scop constă în a planifica, a pregăti, a săvârși ori a participa la infracțiuni cu caracter terorist sau în a instrui în scop terorist ori a beneficia de instruire în scop terorist.

Subiectul infracțiunii specificate la alin.(1) art.279³ CP RM este persoana fizică responsabilă care la momentul săvârșirii infracțiunii a atins vârsta de 16 ani. Această persoană poate avea reședința în Republica Moldova sau într-un alt stat. Important este ca subiectul infracțiunii analizate să nu aibă reședință în statul de destinație, către care călătorește. De asemenea, subiectul infracțiunii prevăzute la alin.(1) art.279³ CP RM poate fi cetățean al Republicii Moldova, cetățean al unui alt stat, apatrid sau pluripatrid. Important este ca el să nu aibă cățățenia statului de destinație, către care călătorește.

În altă ordine de idei, vom supune analizei infracțiunea specificată la alin.(2) art.279³ CP RM.

Obiectul juridic special al acestei infracțiuni îl constituie relațiile sociale cu privire la prevenirea organizării sau facilitării călătoriei în străinătate în scop terorist. Datorită specificului său, infracțiunea prevăzută la alin.(2) art.279³ CP RM nu are nici obiect material (imaterial), nici victimă.

Latura obiectivă a infracțiunii în cauză constă în fapta prejudiciabilă exprimată în acțiunea de organizare sau facilitare a călătoriei în străinătate în scop terorist. Cele două modalități normative cu caracter alternativ ale faptei prejudiciabile analizate sunt: 1) organizarea călătoriei în străinătate în scop terorist; 2) facilitarea călătoriei în străinătate în scop terorist.

Prin „organizarea călătoriei în străinătate în scop terorist” se înțelege activitatea de inițiere sau dirijare a efectuării unei astfel de călătorii de către o altă persoană decât cea care călătorește. Potrivit pct. 60 din Raportul explicativ la Protocolul de la Riga, termenul „organizare” se referă la achiziționarea de bilete, planificarea itinerarelor etc. [24]. Prin „facilitarea călătoriei în străinătate în scop terorist” se are în vedere înlesnirea efectuării unei asemenea călătorii de către o altă persoană decât cea care călătorește. Conform pct.60 din Raportul explicativ la Protocolul de la Riga, termenul „facilitare” desemnează orice acordare de ajutor celui care călătorește în străinătate în scop terorist (de exemplu, asistarea călătorului în trecerea ilegală a unei frontiere de stat) [24].

Fapta incriminată la alin.(2) art.279³ CP RM reprezintă un exemplu de „organizare calificată” sau de „complicitate calificată” în raport cu cele săvârșite de subiectul infracțiunii specificate la alin.(1) art.279³ CP RM. O astfel de faptă este asimilată faptei autorului infracțiunii. De aceea, aplicarea alin.(2) art.279³ CP RM exclude referirea la alin.(3) și (5) art.42 CP RM.

Infracțiunea prevăzută la alin.(2) art.279³ CP RM este o infracțiune formală. Ea se consideră consumată din momentul organizării sau facilitării călătoriei în străinătate în scop terorist.

Latura subiectivă a infracțiunii specificate la alin.(2) art.279³ CP RM se caracterizează prin intenție directă. La momentul săvârșirii infracțiunii examinate, făptuitorul trebuie să-și dea seama și să dorească organizarea sau facilitarea călătoriei în străinătate a unei alte persoane anume în scop terorist. Dispoziția de la alin.(2) art.279³ CP RM nu poate fi aplicată în situația în care, de exemplu, facilitatorul nu cunoaște că cel care călătorește în străinătate o face în scop terorist.

Motivele infracțiunii prevăzute la alin.(2) art.279³ CP RM sunt: năzuința făptuitorului de a-și înlesni activitatea infracțională; interesul material etc.

Subiectul infracțiunii în cauză este persoana fizică responsabilă care la momentul comiterii infracțiunii a atins vârsta de 16 ani. De asemenea, persoana juridică (cu excepția autorității publice) poate fi subiect al infracțiunii examinate.

4. În corespundere cu art.I al Legii nr.141/2017, la alin.(2) art.248 CP RM textul „substanțelor narcotice, psihotrope,” a fost substituit cu textul „drogurilor, etnobotanicelor, substanțelor”; la alin.(1) art.264¹ CP RM, textul „substanțe narcotice, psihotrope și/sau de alte substanțe cu efecte similare” a fost substituit cu textul „droguri și/sau de alte substanțe cu efecte similare”. Potrivit art.XI al Legii nr.164/2017, în denumirea art.209 CP RM și la alineatul (1) al acestuia, textul „de droguri, medicamente sau alte substanțe cu efect narcotizant” a fost substituit cu textul „de substanțe stupefiante, psihotrope și/sau de alte substanțe cu efecte similare”; la alin.(2) art.248 și la alin.(1) art.264¹ CP RM, cuvintele „substanțe narcotice”, la orice formă gramaticală, au fost substituite cu cuvintele „substanțe stupefiante” la forma gramaticală corespunzătoare; la alin.(1) art.322 CP RM, textul „a drogurilor, medicamentelor sau a altor substanțe cu efect narcotizant” a fost substituit cu textul „a substanțelor stupefiante, psihotrope și/sau a altor substanțe cu efecte similare”.

Din notele informative la proiectele, care s-au aflat la originea adoptării Legii nr.141/2017 și a Legii nr.164/2017, aflăm că scopul principal al adoptării ambelor acestor legi constă în unificarea terminologiei utilizate în Codul penal [27, 28]. Se are în vedere că, în rezultatul intrării în vigoare a Legii nr.193 din 28.07.2016 pentru modificarea și completarea unor acte legislative [29] (în continuare – Legea nr.193/2016), a fost remaniată considerabil terminologia utilizată în art.134¹, 134¹², 217, 217¹-217⁶, 218 și în art.219 CP RM. În mod nejustificat, Legea nr.193/2016 nu a extins această remaniere asupra art.209, alin.(2) art.248, alin.(1) art.264¹ și art.322 CP RM. Prin adoptarea Legii nr.141/2017 și a Legii nr.164/2017 s-a urmărit ca problema în cauză să fie soluționată.

Totuși, în cazul amendamentelor operate în alin.(2) art.248 și în alin.(1) art.264¹ CP RM apar anumite îndoieli legate de soluționarea problemei în discuție. Ne întrebăm: este oare posibil ca sintagma „substanțe narcotice”, care a fost utilizată în aceste două norme amendate, să fi fost supusă modificării atât prin Legea nr.141/2017, cât și prin Legea nr.164/2017? Răspunzând la această întrebare, considerăm că doar una dintre aceste legi de amendare putea să-și producă efectele asupra alin.(2) art.248 și alin.(1) art.264¹ CP RM. Întrucât presupun soluții diferite, nu este posibil ca ambele aceste legi să-și fi produs efectul.

Legea nr.141/2017 a fost adoptată la 13.07.2017, iar Legea nr.164/2017 – la 20.07.2017. Dacă ne-am baza doar pe acest aspect, ar reieși că Legea nr.141/2017 a reușit să-și producă efectele înaintea Legii nr.164/2017. Această teză ar fi valabilă, dacă am face abstracție de momentul intrării în vigoare a respectivelor legi. Or, atât Legea nr.141/2017, cât și Legea nr.164/2017 au intrat în vigoare la 04.08.2017. Reiese deci că, la momentul adoptării Legii nr.164/2017, Legea nr.141/2017 încă nu-și produsese efectele. Cu alte cuvinte, la 20.07.2017, în alin.(2) art.248 și în alin.(1) art.264¹ CP RM mai era în vigoare sintagma „substanțe narcotice”. Luând în considerare această împrejurare, în alin.(2) art.248 și în alin.(1) art.264¹ CP RM anume cuvintele „substanțe stupefiante” (propuse în Legea nr.164/2017) au substituit sintagma „substanțe narcotice”. Cât privește Legea nr.141/2017, aceasta nu a reușit să-și producă efectele asupra alin.(2) art.248 și asupra alin.(1) art.264¹ CP RM. Articolul I al acestei legi constituie o „normă moartă”, întrucât a fost adoptată, însă nu a putut intra în vigoare.

Această concluzie se bazează și pe dispoziția de la alin.(7) art.6 al Legii nr.780/2001: „În cazul în care între două acte legislative cu aceeași forță juridică apare un conflict de norme ce promovează soluții diferite asupra aceluiași obiect al reglementării, se aplică prevederile actului posterior”. Legea nr.141/2017 și Legea nr.164/2017 au intrat în vigoare în aceeași zi. În aceste circumstanțe, stabilirea „actului posterior” se poate face doar în funcție de momentul adoptării legilor aflate în conflict. Drept urmare, în sensul alin.(7) art.6 al Legii nr.780/2001, tocmai Legea nr.164/2017 trebuie considerată „act posterior”. O concluzie mai certă se desprinde din dispoziția de la alin.(3) art.7 al Legii nr.100/2017: „În cazul în care între două acte normative cu aceeași forță juridică apare un conflict de norme, se aplică prevederile ultimului act normativ adoptat, aprobat sau emis, [...]”.

Precizăm că, în mod similar, conflictul dintre Legea nr.141/2017 și Legea nr.164/2017 trebuie soluționat în ceea ce privește efectele produse asupra alin.(5) art.114 și alin.(2) și (2¹) art.233 din Codul contravențional.

Lăsăm cititorul să deceleze posibilele cauze care au generat conflictul bizar dintre Legea nr.141/2017 și Legea nr.164/2017. Este grav că acest conflict nu a fost observat de către niciunul dintre decidenții implicați în procesul legislativ. Aceasta mai ales dacă luăm în calcul faptul că distanța în timp dintre adoptarea Legii nr.141/2017 și adoptarea Legii nr.164/2017 a fost de numai o săptămână¹.

Este de menționat că pe site-ul *legis.md*, dispoziția de la alin.(2) art.248 CP RM este reprodusă astfel: „Trecerea peste frontiera vamală a Republicii Moldova a substanțelor stupefiante, etnobotanicelor (sublinierea ne aparține – *n.a.*), substanțelor cu efecte puternice, toxice, otrăvitoare, radioactive și explozive, precum și a deșeurilor nocive și a produselor cu destinație dublă, eludându-se controlul vamal ori tăinuindu-le de el,

¹ O situație similară se atestă în cazul Legii asistenței sociale, nr.547 din 2003*. Pe site-ul *lex.justice.md*, în art.7 al acestei legi sunt specificate două versiuni ale literei c¹). La concret, se menționează: „c¹) persoanele afectate de violență în familie [Art.7 lit.c¹) introdusă prin LP122 din 18.06.10, MO131-134/30.07.10, art.447]; c¹) familiile afectate de violența intrafamilială [Art.7 lit.c¹) introdusă prin LP167 din 09.07.10, MO155-158/03.09.10, art.551]”. Remarcăm că distanța dintre aceste două legi de amendare este de doar aproximativ trei săptămâni. Pe site-ul *legis.md* este reprodusă doar dispoziția corectă (conform Legii nr.167/2010): „c¹) familiile afectate de violența intrafamilială”.

* Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2004, nr.42-44.

prin ascundere în locuri special pregătite sau adaptate în acest scop, ori cu folosirea frauduloasă a documentelor sau a mijloacelor de identificare vamală, ori prin nedeclarare sau declarare neautentică în documentele vamale sau în alte documente de trecere a frontierei”. Pe același site, dispoziția de la alin.(1) art.264¹ CP RM este reprodusă în felul următor: „Conducerea mijlocului de transport de către o persoană care se află în stare de ebrietate alcoolică cu grad avansat sau în stare de ebrietate produsă de substanțe stupefiante (sublinierea ne aparține – *n.a.*) și/sau de alte substanțe cu efecte similare”.

Pentru comparație, pe site-ul *lex.justice.md*, dispoziția de la alin.(2) art.248 CP RM este reprodusă după cum urmează: „Trecerea peste frontiera vamală a Republicii Moldova a substanțe stupefiante² (sublinierea ne aparține – *n.a.*) cu efecte puternice, toxice, otrăvitoare, radioactive și explozive, precum și a deșeurilor nocive și a produselor cu destinație dublă, eludându-se controlul vamal ori tăinuindu-le de el, prin ascundere în locuri special pregătite sau adaptate în acest scop, ori cu folosirea frauduloasă a documentelor sau a mijloacelor de identificare vamală, ori prin nedeclarare sau declarare neautentică în documentele vamale sau în alte documente de trecere a frontierei”. Pe același site, dispoziția de la alin.(1) art.264¹ CP RM este reprodusă în felul următor: „Conducerea mijlocului de transport de către o persoană care se află în stare de ebrietate alcoolică cu grad avansat sau în stare de ebrietate produsă de substanțe stupefiante (sublinierea ne aparține – *n.a.*)”.

Așa cum se poate observa, în niciuna dintre aceste variante de text nu sunt menționate substanțele psihotrope. Această omisiune nu poate să nu provoace bănuieli: este oare întâmplător conflictul dintre Legea nr.141/2017 și Legea nr.164/2017? Nu vor încerca oare unii interlopi să profite de acest conflict?

Dispoziția de la alin.(2) art.248 CP RM, formulată corect (conform Legii nr.164/2017), ar trebui să fie: „Trecerea peste frontiera vamală a Republicii Moldova a substanțelor stupefiante, psihotrope (sublinierea ne aparține – *n.a.*), cu efecte puternice, toxice, otrăvitoare, radioactive și explozive, precum și a deșeurilor nocive și a produselor cu destinație dublă, eludându-se controlul vamal ori tăinuindu-le de el, prin ascundere în locuri special pregătite sau adaptate în acest scop, ori cu folosirea frauduloasă a documentelor sau a mijloacelor de identificare vamală, ori prin nedeclarare sau declarare neautentică în documentele vamale sau în alte documente de trecere a frontierei”. La rîndul său, dispoziția de la alin. (1) art. 264¹ CP RM, formulată corect (conform Legii nr.164/2017), ar trebui să aibă următorul conținut: „Conducerea mijlocului de transport de către o persoană care se află în stare de ebrietate alcoolică cu grad avansat sau în stare de ebrietate produsă de substanțe stupefiante, psihotrope (sublinierea ne aparține – *n.a.*) și/sau de alte substanțe cu efecte similare”.

Concluzii

Se prezintă ca oportună substituirea sintagmei „handicapului fizic sau psihic” prin cuvântul „dizabilității”, operată în Partea specială a Codului penal prin Legea nr.201/2016. Este justificată incriminarea în art.201² CP RM a faptei de exercitare necorespunzătoare a obligațiilor părintești. Totuși, este nereușită incriminarea acestei fapte tocmai în art.201² CP RM. Analiza demonstrează că victima infracțiunii prevăzute la art.201² CP RM trebuie să îndeplinească următoarele condiții: 1) este descendentul de gradul I față de subiectul infracțiunii în cauză; 2) la momentul săvârșirii infracțiunii nu are împlinită vârsta de 18 ani; 2) la momentul săvârșirii infracțiunii nu a dobândit capacitatea de exercițiu deplină. Implementarea chiar și parțială a prevederilor Protocolului de la Riga, pe calea adoptării alin.(2)¹ art.279¹ și a art.279³ CP RM, este oportună în planul prevenirii și combaterii terorismului. În alin.(2) art.248 și în alin.(1) art.264¹ CP RM anume cuvintele „substanțe stupefiante” au substituit sintagma „substanțe narcotice”. Astfel, și-a produs efectele Legea nr.164/2017. Cât privește Legea nr.141/2017, aceasta nu a reușit să-și producă efectele asupra alin.(2) art.248 și asupra alin.(1) art.264¹ CP RM.

Referințe:

1. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2016, nr.293-305.
2. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2017, nr.229-243.
3. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2017, nr.277-288.
4. Ibidem.
5. Ibidem.
6. *United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities*. [Accesat: 06.01.2018] Disponibil: www.un.org/disabilities/documents/convention/convention_accessible_pdf.pdf

² Am păstrat ortografia originală.

7. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2010, nr.126-128.
8. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2012, nr.155-159.
9. *Nota informativă la proiectul de lege pentru modificarea și completarea unor acte legislative.* [Accesat: 06.01.2018] Disponibil: <http://parlament.md/ProcesulLegislativ/Proiectedeactelegislative/tabid/61/LegislativId/2139/language/ro-RO/Default.aspx>
10. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2002, nr.36-38.
11. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2018, nr.7-18.
12. *Notă informativă la proiectul de lege pentru modificarea și completarea unor acte legislative.* [Accesat: 06.01.2018] Disponibil: <http://particip.gov.md/proiectview.php?l=ro&idd=2592>
13. MANEA, V. Inițiativa de completare a Capitolului VII din Partea specială a Codului penal al Republicii Moldova: analiza Proiectului de lege nr.2592/2015. În: *Sharing the Results of Research towards Closer Global Cooperation among Scientists: Results of the 10 International Conference: Collection of Research Papers (February 23, 2017) /* Responsible editors: M. Prykhodko, S. Tonkykh, A. Mintz. Montreal: Accent Graphics Communications, 2017, p.49-52. ISBN 978-1-77192-338-5
14. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2001, nr.47-48.
15. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2013, nr.167-172.
16. Sentința Judecătorei Hâncești (sediul Ialoveni) din 06.12.2017. Dosarul nr.1-352/2017. [Accesat: 13.01.2018] Disponibil: https://jhn.instante.justice.md/ro/hot?solr_document=&solr_document_2=&DenumireDosar=&Tematica=201&solr_document_3=2
17. NASTAS, A. *Răspunderea pentru declarațiile cu rea-voință în dreptul penal /* Teză de doctor în drept. Chișinău, 2017. 226 p.
18. *Nota informativă la proiectul de lege pentru modificarea și completarea unor acte legislative.* [Accesat: 06.01.2018] Disponibil: <http://parlament.md/ProcesulLegislativ/Proiectedeactelegislative/tabid/61/LegislativId/3414/language/ro-RO/Default.aspx>
19. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2017, nr.9-18.
20. *Council of Europe Convention on the Prevention of Terrorism.* [Accesat: 06.01.2018] Disponibil: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/196>
21. MANEA, V. Preconizata transpunere a Protocolului de la Riga în Codul penal al Republicii Moldova: între oportunitate și legalitate. În: *International Scientific Journal „Euro-american scientific cooperation: research articles” /* Responsible editors: Tonkyh S., Pryhodko N., Mintz A. Hamilton: Accent Graphics Communications, 2017, vol.15, p.31-34. ISBN 978-1-77192-337-8
22. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2000, nr.24-26.
23. SELEVESTRU, I. Victima infracțiunilor prevăzute la art.191 CP RM. În: *Revista științifică a USM „Studia Universitatis Moldaviae”. Seria „Științe sociale”.* Chișinău: CEP USM, 2015, nr.3, p.194-199. ISSN 1814-3199
24. *Explanatory Report to the Additional Protocol to the Council of Europe Convention on the Prevention of Terrorism.* [Accesat: 06.01.2018] Disponibil: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168047c5ec>
25. BOTEZATU, I., RADIONOVA, O. Problemele teoriei și practicii aplicării alin.(2) art.279² din Codul penal al Republicii Moldova, care prevede răspunderea pentru justificarea publică a terorismului. În: *XXVI Международная научная конференция (26-27 июня 2017 г., Переяслав-Хмельницкий). Сборник научных трудов.* Переяслав-Хмельницкий, 2017, вып.6, ч.6, p.11-16. ISSN 2524-0986
26. *Resolution 2178 (2014) adopted by the Security Council at its 7272nd meeting, on 24 September 2014.* [Accesat: 06.01.2018] Disponibil: www.un.org/en/sc/ctc/docs/2015/SCR%202178_2014_EN.pdf
27. *Nota informativă la proiectul de lege pentru modificarea unor acte legislative.* [Accesat: 08.01.2018] Disponibil: <http://www.parlament.md/ProcesulLegislativ/Proiectedeactelegislative/tabid/61/LegislativId/3758/language/ro-RO/Default.aspx>
28. *Nota informativă la proiectul de lege pentru modificarea unor acte legislative.* [Accesat: 08.01.2018] Disponibil: <http://www.parlament.md/ProcesulLegislativ/Proiectedeactelegislative/tabid/61/LegislativId/3706/language/ro-RO/Default.aspx>
29. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2000, nr.24-26.

Date despre autori:

Sergiu BRÎNZĂ, doctor habilitat, profesor universitar, decan al Facultății de Drept, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: decan.dpertusm@yahoo.com

Vitalie STATI, doctor în drept, conferențiar universitar, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: stativitalie71@gmail.com

Prezentat la 30.04.2018

CZU: 347.98(478)"1917/1918"

REORGANIZAREA JUSTIȚIEI BASARABENE PE AGENDA DE LUCRU A SFATULUI ȚĂRII

Elena ARAMĂ, Oxana CHISARI-LUNGU

Universitatea de Stat din Moldova

Sfatul Țării, parlamentul basarabean de la 1917-1918, a examinat la 9 martie 1918 proiectul de lege de reorganizare a justiției. În prezentul articol, pe baza proiectului original aflat în Arhiva Națională a Republicii Moldova, sunt analizate propunerile de ameliorare a justiției basarabene, care demonstrează necesitatea stringentă de reorganizare a justiției pe baze democratice.

Cuvinte-cheie: reorganizare, proiect de lege, justiție, tribunal, Curte de Apel, judecători, jurați, avocați, procurori, notari.

THE REORGANIZATION OF BASARABIAN JUSTICE IN THE WORK AGENDA OF SFATUL ȚĂRII

Sfatul Țării (the Country Council) of the Basarabian Parliament from 1917-1918, examined on the 9-th of March 1918 the draft law on justice reorganization. In this article, on the basis of the original draft from the National Archives of the Republic of Moldova, the proposals for improvement of the Basarabian justice that prove the urgent need to reorganize the justice on democratic bases are analyzed.

Keywords: reorganization, draft law, justice, Court, Court of Appeal, judges, jurors, lawyers, prosecutors, notaries.

Introducere

La începutul secolului XX Imperiul Rus îngloba nu doar teritorii proprii rusești, dar și teritorii ale altor popoare, inclusiv teritoriul românesc dintre Prut și Nistru, numit de țarism Basarabia. În anul 1917, în plin război mondial, monarhia rusă a căzut din cauza mișcărilor revoluționare ce s-au extins și în regiunile naționale ale Imperiului. În Basarabia de asemenea a derulat o mișcare populară ce revendica drepturi naționale, sociale și politice. Printre aceste revendicări a fost și cerința de a fi constituit un organ reprezentativ pentru Basarabia, deci un organ de tip parlamentar – Sfatul Țării. Prima ședință a avut loc la 21 noiembrie 1917 și în continuare Sfatul Țării a luat decizii importante: proclamarea Republicii Democratice Moldovenești la 2 decembrie 1917, declararea independenței Republicii Democratice Moldovenești la 24 ianuarie 1918, unirea cu România la 27 martie 1918. Pe parcursul activității sale Sfatul Țării s-a confruntat cu numeroase probleme, una dintre care era situația deplorabilă a justiției în Basarabia, consecință a aflării acesteia în cadrul Imperiului Rus.

1. Situația justiției basarabene la începutul anului 1918

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea în Imperiul Rus (ce anexase Basarabia în 1812) a fost realizată o reformă judecătorească. În cadrul acestei reforme s-au creat două sisteme de instanțe judecătorești: instanțe generale și instanțe locale (judecătoriile de pace). Separat de aceste organe, în baza reformei țărănești, pentru țărani se crează și judecătorii de voloste (plasă). Deși conform Regulamentelor judiciare numai judecătoriile de pace erau numite instanțe locale, însă după competență teritorială și materială reiese că și judecătoriile de voloste (plasă) ca judecătorii pentru țărani trebuie să fie considerate judecătorii locale.

Justiția de pace era realizată prin judecători unici sau organe colegiale ca instanțe locale și de competența acesteia ținea examinarea dosarelor (atât civile, cât și penale) mai puțin relevante din punctul de vedere al interesului general, printr-o procedură mai simplificată, iar scopul era de a aduce părțile la împăcare. Cu toate că procesul decurgea într-o formă mai simplă (termene reduse, judecător unic), totuși el era de natură jurisdicțională.

Justiția de pace era semiprofesională, censul de studii fiind diminuat din două motive:

1. Imperiul Rus nu dispunea încă de suficiente cadre;
2. Erau necesare nu atât cunoștințe juridice, cât cunoașterea modului de viață, a moravurilor și obiceiurilor poporului.

Ierarhia instanțelor judiciare de pace era reprezentată de două tipuri de instanțe judiciare:

- 1) judecătoriile de pace de sector care activau într-un sector (județul reprezenta un sector, iar orașul era împărțit în câteva sectoare) și
- 2) congresul județean al judecătorilor de pace.

Judecătorii de pace erau asigurați material (inclusiv cu sediu), finanțați de către organele de zemstvă (organe de autoadministrare locală), ei primeau o sumă specială preconizată să acopere toate cheltuielile necesare pentru înfăptuirea justiției.

Imperiul Rus era un stat, în care predomina organizarea socială medievală, adică organizarea socială era bazată pe un regim juridic diferit al persoanelor în funcție de starea socială și nici reforma judiciară nu a schimbat această situație, păstrând pentru țărani, stare socială inferioară, o justiție specială, țărănească. Ea se încadra în ceea ce se numea administrație țărănească, care se constituia din administrația satească și cea de voloste (plasă). Administrația obștii satești era compusă din adunarea satească (сельский сход) și starosta (староста), iar administrația volostei (plasei) – din adunarea de voloste (волостной сход), care alegea administrația de voloste (волостное правление) și judecătoria de voloste (plasă). Din administrația de voloste (волостное правление) făceau parte șeful volostei (волостной старшина), starostii satelor din voloste (plasă) sau ajutorii șefului volostei (plasei) și perceptorii de impozite și dări [1].

Această organizare judecătorească a generat multiple lacune și inconveniente, astfel încât la începutul secolului XX împăratul Rusiei Nicolai al II-lea a semnat decretul din 12.12.1904 către Senat, cerând să fie modificată justiția locală, astfel încât să fie în ajutorul „clasei de agricultori”. Era nevoie de a restructura justiția locală, având în vizor trei scopuri:

1. Asigurarea egalității tuturor în fața legii;
2. Asigurarea independenței necesare judecătorilor locali;
3. Structurarea unitară a organizării judecătorești.

Acestei cereri din partea țarului i s-a dat curs abia în 1912, fiindcă timp de câțiva ani, între 1907 și 1910, în Duma Imperiului Rus s-au purtat discuții lungi și contradictorii cu privire la acest subiect, după care proiectul de lege a fost transmis în Consiliul de Stat și abia în 1912 a fost votată de Dumă și sancționată de țar Legea despre reorganizarea justiției locale (cunoscută ca Legea din 15 iunie 1912).

De remarcat că în această lege chiar primul articol din Regulamentul instituțiilor judiciare stipula că puterea judecătorească aparține: judecătorilor de pace, congreselor judecătorilor de pace, tribunalelor (judecătorii districtuale – окружные суды), Curților de Apel și Senatului; deci, se prefigura realizarea unei structuri unitare a sistemului judecătoresc [2].

Legea introducea modificări în actele normative în baza cărora a fost realizată reforma judiciară din 1864, dar aceste modificări au fost puse în aplicare din 1914 doar în câteva (10) gubernii (printre care Basarabia nu figura) și doar în 1917 Guvernul Provizoriu a decis extinderea ei asupra întregului teritoriu al Rusiei. Deși aceste modificări introduse prin Legea din 15 iunie 1912 nu au fost aplicate în Basarabia, examinarea lor este importantă tocmai pentru că arătau acele lacune ale justiției ce au fost depistate pe parcursul anilor după reforma judiciară.

Transformările sociale în relațiile agrare (reforma stolăpinistă) făceau lipsite de sens instituțiile șefilor de zemstvă și judecătoriile de voloste (țărănești). Și țărani din guberniile centrale au devenit proprietari funciari, de aceea era stringent necesară protecția prin justiție a proprietății lor funciare, căci șefii de zemstvă nu aveau atribuții de protecție a averii funciare. Tutela împovăraătoare a obștei a fost eliminată. În legătură cu aceste schimbări, instituțiile șefului de zemstvă și judecătoriile de voloste aparțineau trecutului. Ele trebuiau reformate, de aceea era reactivată justiția de pace, dar nu în forma ei anterioară. Sistemul judecătorilor de pace includea aceleași persoane: judecători de onoare, judecători de sector și judecători suplimentari. Însă, competența teritorială nu era strict limitată de teritoriul județului. Preocuparea pentru formarea unui sistem unitar al instanțelor judecătorești și-a găsit exprimare și în faptul că activitatea judecătorilor de pace era supravegheată de Curțile de Apel, care urmau să transmită Ministerului Justiției și Senatului rapoarte privind funcționarea justiției de pace; anterior, Curțile de Apel și judecătoriile de pace nu aveau niciun fel de legătură.

Instanță locală îngloba de fapt judecătoria de voloste, căci așa-numita judecătorie satească includea președinții judecătorilor de voloste sub președinția judecătorului de pace. În general, toate acțiunile privind constituirea judecătoriei satești erau tutelate de judecătorii de pace. Situația nouă era că se crea o structură comună a justiției locale, un pas spre a crea instanțe universale, adică instanțe judecătorești pentru toți și astfel elimina principiul medieval, de castă, al judecătorilor pentru țărani.

Legea prevedea modificarea și a modalității de desemnare a președintelui congresului judecătorilor de pace. El trebuia să fie numit de țar la recomandarea ministrului Justiției, adică principiul numirii judecătorilor comun pentru toți magistrații. Candidatul putea proveni fie din membrii tribunalelor, fie din judecătorii de pace, care aveau un stagiul profesional de minimum trei ani. În Chișinău însă (ca și în alte orașe mari) președintele congresului era ales conform vechii proceduri, pentru că în Basarabia nu s-a extins acțiunea legii din 15 iunie 1912. Totuși, nota la art.10 arăta din nou că în județul Ismail (care timp de 22 de ani, ca și județul Cahul, se aflase în cadrul Moldovei, Principatelor unite, apoi al României) judecătorii de pace erau numiți de guvern conform înaltei dispoziții a țarului din 21 septembrie 1888 [3], (județul Cahul nu mai era menționat, fiindcă județul a fost desființat). Această notă demonstrează că în Imperiul Rus de-abia se preconiza introducerea principiului, cunoscut mai demult în România.

Pentru judecătorii de pace erau anumite condiții de a accede în funcție: studiile (medii), durata (3 ani) aflării în funcție în domeniul juridic (șef de zemstvă, avocat, notar, procuror-adjunct pe lângă tribunal, judecător de pace, judecător orășenesc, judecător de instrucție) și censul de avere. Pentru judecătorii de pace din Basarabia valoarea averii imobiliare rămânea să fie mai mare de 3 000 de ruble. Dacă candidatul avea studii superioare, pentru a fi înscris ca și candidat era suficient ori censul de serviciu, ori doar jumătate din valoarea censului de avere. Legea din 1912 mai adăuga două categorii de persoane care nu puteau candida la funcția de judecător de pace: cei eliminați din barouri și adjuncții lor, precum și evreii (art.21 din Regulamentul instituțiilor judiciare). Deci, în 1912 Imperiul Rus nu renunțase încă la politica discriminatorie față de evrei.

În competența justiției de pace erau litigiile până la 1000 de ruble, iar jurisdicția penală era determinată de pedeapsă. De competența acesteia din urmă țineau infracțiunile pentru care se prevedeau pedepse pecuniare (amendă până la 1000 de ruble), dar și privarea de libertate pe termen de până la un an și jumătate. 150 de infracțiuni (art.332 CPP) erau excluse din competența justiției de pace, în special infracțiunile pentru care se prevedeau cumulativ și alte măsuri de constrângere. Deși a fost enunțat scopul de a organiza o justiție universală pentru toți, legea din 1912 nu a lichidat judecătoria de voloste (plasă), nota 1 la art.2 stipula în mod clar Regulile provizorii pentru judecătoria de voloste (plasă), care rămânea a fi judecătorie doar pentru țărani. O anumită noutate introduceau art.29 și 30, care prevedeau ca instanță de apel judecătoria sătească superioară, care era compusă din președinții judecătoriilor de voloste (plasă) din sectorul de pace sub președinția judecătorului de pace din sector [4].

Schimbările pe care le-a introdus legea din 1912 arătau clar neajunsurile pe care le avea justiția în Imperiul Rus, unele dintre aceste lacune fiind înlăturate prin legea nominalizată. Situația însă nu se schimbase pentru unele teritorii naționale, printre care se afla și Basarabia, pentru că asupra ei acțiunea legii din 1912 nu a fost extinsă.

2. Necesități și propuneri de reorganizare a justiției

Astfel, la 1917 Republica Democratică Moldovenească avea la ordinea zilei și problema privind reformarea justiției. Proiectul de lege de organizare judecătorească (numit Regulamentele judiciare ale Republicii Moldovenești) a fost propus de ministrul de atunci al Justiției, Mihail Savenco, și prezentat în Sfatul Țării la 9 martie 1918.

Mihail Savenco a ocupat postul de ministru al Justiției timp de 4 luni – în primul și al doilea guvern al Republicii Democratice Moldovenești, din 7 decembrie 1917 până la 7 aprilie 1918 [5]. Acest proiect în cea mai mare măsură copia Regulamentul Imperiului Rus privind instituțiile judiciare din 1864, cu modificările care au fost introduse în 1912, dar care au fost puse în aplicare doar pentru guberniile din centrul Imperiului Rus, nefiind aplicate în Basarabia.

Pe cele 47 de file (cu verso) ale proiectului de lege (text dactilografiat în limba rusă) sunt expuse 448 de articole, care sunt divizate în capitole și secțiuni [6]. Probabil, acest proiect a fost realizat cam în grabă, căci nu este suficient de consecvent numerotat, de exemplu: după compartimentul 2 vine compartimentul 4, iar după compartimentul 9 a fost inserat compartimentul 2, unele articole sunt repetat scrise – art. 408, 409. Pe prima pagină, în colțul drept, este scris de mână „17 februarie”, posibil, data la care a fost definitivat proiectul.

În Preliminarii sunt incluse 12 articole, cu expunerea considerentelor autorilor proiectului, care mai întâi atenționau asupra unității structurale a organelor de justiție, arătând că puterea judecătorească aparține judecătorilor de pace, congreselor judecătorilor de pace, tribunalelor, Curții de Apel și Curții de Casație.

Observăm lipsa judecătoriilor de voloste (plasă) pentru țărani. Deci, comparativ cu legea țaristă din 15 iunie 1912, proiectul făcea totuși un pas înainte în ce privește crearea unui sistem judiciar unic pentru toți; un anumit progres era observabil, căci renunța la structurarea medievală a societății.

Compartimentul I se referea la justiția de pace. Judecătorii de pace urmau să activeze în sectoare, ale căror granițe teritoriale erau determinate de adunările de zemstvă (respectiv, dumele orășenești). În circumscripția de pace urmau să fie instituți și judecători administrativi. Judecătorii se alegeau pe 3 ani de Adunările județene de zemstvă, iar în orașele care aveau congrese ale judecătorilor de pace – de dumele orășenești. Lista persoanelor alese trebuiau prezentate Curții de Casație pentru confirmare. În calitate de condiții pentru a fi judecători de pace erau indicate: o vârstă mai mare de 25 ani și censul de studii: absolvirea unei instituții de învățământ mediu sau superior, ce putea fi asimilată unei experiențe timp de 5 ani în calitate de secretar al Tribunalului sau al Congresului judecătorilor de pace.

Articolul 21 stabilea că nu pot fi judecători de pace:

- 1) persoanele, în privința cărora este intentat dosar sau sunt condamnate printr-o sentință judecătorească pentru acțiuni ilegale la închisoare sau pedepse mai aspre, de asemenea cei care au fost anchetați pentru infracțiunile respective și în privința cărora nu au fost pronunțate de organele judiciare sentințe de achitare;
- 2) persoanele destituite din funcție sau din slujba bisericească, ori din componența asociațiilor înregistrate prin decizia acestora, cei eliminați din avocatură (avocații publici sau privați și ajutorii lor);
- 3) persoanele declarate debitori insolvabili;
- 4) persoanele care se află sub tutelă pentru risipă;
- 5) slujitorii cultului religios [7].

Comparativ cu legea țaristă din 15 iunie 1912, proiectul demonstra un spirit mai democratic; astfel, nu mai erau excluși evreii, iar censul de avere era eliminat.

Dependența materială a judecătorilor de pace de administrația locală nu a fost înlăturată complet, dar era mai atenuată, căci prevedea că judecătorul de pace primește din bugetul (trezoreria) Republicii mijloace financiare pentru întreținere, deplasări, cheltuieli de cancelarie, angajarea curierilor în mărimea stabilită în anexa la art.238. Totuși, judecătorul de pace de sector primea din mijloacele bănești ale zemstvei, iar în orașe – din cele ale orașului sume pentru închirierea locuinței și a reședinței de serviciu.

Următoarea instanță, Congresul judecătorilor de pace, avea în competența sa examinarea reclamațiilor și protestelor pe dosarele examinate de judecătorii de pace, de asemenea examinarea dosarelor administrative din județ și alte activități indicate de lege, pe care proiectul respectiv nu le indica, posibil le lăsa pentru un viitor act normativ.

La ședințele Congresului participa adjunctul Procurorului de pe lângă Tribunal pentru a prezenta concluziile pe dosare conform legii. Articolul 74 institua într-o formă specifică inamovibilitatea judecătorilor de pace, stipulând că în termenul pentru care au fost aleși judecătorii de pace aceștia nu pot fi eliberați din funcție fără cererea lor expresă.

Compartimentul II era intitulat „Instanțele generale”, deci, pe vechi, cu toate că instanțele de pace nu mai erau numite judecătorii locale. Acestea erau tribunalele cu competență teritorială asupra câtorva județe; cate județe anume nu se specifica, dar cert este că nu în fiecare județ. Ca instanță generală era Curtea de Apel, doar una cu sediul în Chișinău, și Curtea de Casație – cu sediul tot în Chișinău.

Tribunalul era compus din președinte, membri și anchetatori judiciari (judecători de instrucție). Pe lângă fiecare tribunal activa arhiva notarială sub conducerea notarului superior, care după drepturile sale se asimilează membrului tribunalului.

Capitolul doi era consacrat juraților. Opiniile privind necesitatea acestora erau contrarii, ceea ce a fost expus în Preliminarii, în Considerentele autorilor proiectului, în care se arăta că la examinarea acestui articol minoritatea Comisiei a fost *pro* susținând că:

- 1) jurații sunt considerați demni de încredere;
- 2) soluționarea cauzelor cu ajutorul juraților va democratiza justiția;
- 3) vor fi evitate sentințe prea aspre;
- 4) absența cunoștințelor speciale la jurați nu este o piedică, fiindcă completul de judecată va completa această lacună și va ajuta la stabilirea pedepsei.

Majoritatea membrilor Comisiei a fost *contra* din două considerente:

- 1) jurații nu posedă cunoștințe speciale;
- 2) dacă jurații vor considera că inculpatul merită indulgență, vor influența decizia instanței asupra pedepsei [8].

Articolul 91 stipula cine pot fi jurați și cine nu pot fi incluși în listele juraților. Astfel, nu puteau fi jurați:

1. Persoanele din ierarhia bisericească și mănăstirească;

2. Toți militarii activi din trupele terestre și marine și funcționarii civili din armată, cei care slujesc în domeniul militar-judiciar în departamentele militar și maritim;
3. Învățătorii școlilor populare [9]. Această ultimă excepție este și în legislația altor state și, posibil, este motivată prin faptul că absența învățătorului de la lecții în școală este mult mai gravă decât neparticiparea lui la ședința judecătorească. În România (ca, de altfel, și în Imperiul Rus) profesia de învățător nu reprezenta un obstacol pentru a fi jurat.

Competența Curții de Apel prevedea că proiectul prezentat Sfatului Țării se extinde asupra teritoriului Republicii Moldovenești. Curtea putea fi divizată în departamente. Curtea de Casație urma să fie compusă din două departamente: unul – pentru dosarele civile, altul – pentru dosarele penale. Pentru examinarea dosarelor administrative urma să se instituie Departamentul administrativ. Adunarea Generală a tuturor departamentelor Curții de Casație se constituia pentru soluționarea definitivă a conflictelor de competență între instanțele judiciare și organele guvernamentale și pentru examinarea propunerilor ministrului Justiției referitor la soluționarea neuniformă a cauzelor de către diferite instanțe sau care trezesc în practică dubii. De asemenea, de competența Adunării Generale a departamentelor Curții de Casație ținea examinarea în cazurile prevăzute de lege în instanța a doua a dosarelor disciplinare ale funcționarilor din justiție, cu excepția președintelui departamentului, membrilor Curții de Casație, a procurorului de pe lângă Curtea de Casație și a adjuncților săi, a căror dosare disciplinare se examinau de Adunarea Generală a departamentelor în prima instanță.

Supravegherea procurorilor ținea de competența procurorilor și a adjuncților lor sub conducerea ministrului Justiției, care avea și calitatea de Procuror General.

Articolul 126 prevedea că pe lângă fiecare Tribunal și Curte de Apel activează un procuror și adjuncții săi, numărul cărora este prevăzut de statele de personal. Articolul următor stipula: un adjunct al procurorului activează pe lângă Tribunal, iar ceilalți – în instanțele din orașele circumscripției.

Pe lângă departamentele Penal și Administrativ ale Curții de Casație activau procurorul și adjuncții lui, repartizarea adjuncților procurorului pe departamente și în Adunarea Generală se realiza de către ministrul Justiției.

Adjuncții procurorului activau sub conducerea procurorului respectiv. Procurorii de pe lângă Tribunal, Curtea de Apel, Curtea de Casație se subordonau ministrului Justiției. Toți procurorii, cu excepția procurorului adjunct al Tribunalului, erau numiți de Guvern la prezentarea ministrului Justiției, care, așa cum am arătat mai sus, era și Procuror General.

Procurorul adjunct al Tribunalului era numit de ministrul Justiției la prezentarea procurorului Tribunalului [10].

În proiect nu se arată limba de procedură, dar se stabilește că pe lângă toate instanțele judiciare ale Republicii Moldovenești sunt instituiți traducători și arhivari, care au aceleași drepturi ca și secretarii Tribunalului.

La începutul fiecărui an, instanțele și procurorii transmiteau ministrului Justiției rapoarte despre dinamica dosarelor și persoanele condamnate.

Proiectul prevedea și modalitatea de elaborare și discutare a rapoartelor Tribunalului și ale Curților de Apel, menționând că acestea se elaborează de către președinte de comun acord cu procurorii, iar rapoartele departamentelor Curții de Casație – de președintele Adunării Generale a departamentelor de comun acord cu procurorul. Rapoartele instanțelor erau examinate de adunările generale ale secțiilor și departamentelor instanțelor respective și apoi se prezentau ministrului Justiției.

Pentru ocuparea funcțiilor din domeniul judiciar erau înaintate condițiile privind cetățenia Republicii Moldovenești, vârsta (25 de ani) și studiile – persoane care au diplomă de absolvire a universității sau a unei instituții de învățământ superior cu profil juridic sau au susținut examene la științele juridice, au absolvit altă facultate a instituției de învățământ superior, dar au demonstrat în serviciu cunoștințe din domeniul judiciar (art.202). Ele erau alese de Adunarea Generală a secțiilor (departamentelor) și confirmate în funcție de guvern la demersul ministrului Justiției pe baza deciziei Adunărilor Generale ale instanțelor respective. Proiectul înseamnă o notă, conform căreia prima componentă a Curții de Apel și a Curții de Casație va fi numită de guvern.

Proiectul se ocupa și de reglementarea profesiei de avocat; în art.329-381 erau expuse drepturile, îndatoririle și răspunderea avocaților. De asemenea, era reglementat statutul juridic al Consiliului (Baroului) avocaților, drepturile și îndatoririle acestuia, inclusiv dreptul de a sancționa avocații pentru încălcarea angajamentelor asumate cu: avertisment, mustrare, interdicția de a exercita atribuțiile de avocat pe un termen de până la 1 an, eliminarea din barou și, în cazuri penale grave, trimiterea în judecată (art.344).

Avocații de pe lângă instanțe se ocupau de dosarele părților în proces sau ale inculpaților fie prin alegere de către părți, fie, în anumite cazuri, prin numire de către Consiliul avocaților sau președintele instanței.

Articolul 330 al proiectului prevedea: Avocați pot fi persoanele care au diplomă de absolvire a universității sau a unei instituții de învățământ superior cu profil juridic sau care au susținut examene la științele juridice și dacă, în afară de aceasta, au activat nu mai puțin de 5 ani în domeniul judiciar în funcții în exercitarea cărora își puteau forma deprinderi practice pentru a examina dosare sau dacă au fost candidați la funcție judiciară nu mai puțin de 5 ani sau au făcut timp de 5 ani practică judiciară în calitate de ajutor de avocat sub îndrumarea unui avocat ori, deși au absolvit alte facultăți, posedă cunoștințe în domeniul judiciar [11].

Potrivit dispozițiilor țariste, avocații urmau să fie atribuiți Curții de Apel, iar reședința lor – într-un oraș din circumscripția Curții la care au fost atribuiți. Dar, avându-se în vedere că se prevedea înființarea doar a unei Curți de Apel – la Chișinău, toți avocații urmau să fie atribuiți Curții de Apel Chișinău.

Asemănător sistemului rusesc, în proiect era reglementat și regimul juridic al reprezentanților părților în justiție (частные поверенные), care puteau fi persoanele ce au primit certificate speciale cu drept de a reprezenta în judecată. Certificatele respective puteau fi eliberate de Congresele de pace, Tribunale, Curtea de Apel. Posesorul aceluși certificat putea reprezenta interesele clientului său doar în instanța care i-a eliberat acel certificat (art.383), cu mențiunea că la cererea clientului îl poate reprezenta și în Curtea de Casație. Pentru a obține un astfel de certificat, solicitantul adresa o cerere instanței, care trebuia să se convingă că solicitantul posedă cunoștințe pentru a reprezenta în judecată. Această regulă nu se aplica în cazurile în care persoana avea deja un certificat eliberat de o altă instanță de același nivel sau superior ori dacă avea diploma universitară sau a altei instituții de învățământ cu profil juridic, sau dacă a susținut examene la disciplinele juridice. Spre deosebire de avocați, în cazul reprezentanților nu se solicita experiența practică juridică. Numele celor care au obținut certificatele respective erau comunicate Ministerului Justiției și erau publicate în organul guvernamental pentru a fi aduse la cunoștința publică.

Instanța care a eliberat certificatul era în drept, din proprie inițiativă sau la demersul procurorului, să sancționeze disciplinar în caz de acțiuni incorecte ori condamnabile cu: avertisment, mustrare, interdicție de a exercita atribuțiile de reprezentant pe un termen de până la 1 an, retragerea certificatului (art.394). Articolul 399 indica în mod special că și femeile au dreptul să fie reprezentanți ai clienților în instanțe [12].

Referitor la notari, proiectul prevedea condiții destul de dure. Astfel, în art.413 se indica: „Notari pot fi persoanele care întrunesc condițiile cerute de art. 329 (354)”. Acestea erau similare celor pentru avocați: dacă persoanele au diplomă de absolvire a universității sau a unei instituții de învățământ superior cu profil juridic sau au susținut examene la științele juridice și dacă, în afară de aceasta, au activat nu mai puțin de 5 ani în domeniul judiciar în funcții în exercitarea cărora își puteau forma deprinderi practice pentru a examina dosare sau dacă au fost candidați la funcție judiciară nu mai puțin de 5 ani sau au făcut timp de 5 ani practică judiciară în calitate de ajutor de avocat sub îndrumarea unui avocat ori, deși au absolvit alte facultăți, posedă cunoștințe în domeniul judiciar. Având în vedere condițiile concrete din Basarabia acelor timpuri, era prevăzut că, în caz de insuficiență de astfel de persoane, notari puteau fi persoanele cu studii superioare sau care au lucrat nu mai puțin de 5 ani cel puțin în funcție de ajutoari de secretari ai Tribunalului sau ca secretari ai Congresului de pace.

Conducerea notariatului sub supravegherea instanței era încredințată notarilor și notarilor superiori de pe lângă Arhiva notarială conform Regulamentului despre Notariat, făcându-se trimitere la Regulamentul țarist din 14 aprilie 1866 (43186), art.1 [13].

În compartimentul 9 se reglementa statutul juridic al funcțiilor de pe lângă instanțele judiciare: executori judecătorești, curieri. Executorii judecătorești de pe lângă Tribunal și Curtea de Apel trebuiau să fie numiți de președintele instanței respective, iar executorii de pe lângă Curtea de Casație – de procurorul Curții după ce se conving de moralitatea candidaților și după susținerea de către aceștia a probelor în fața unei comisii speciale (art.284) [14].

Prezintă interes faptul că pentru a accede în funcție executorul judecătorec trebuia nu doar să depună jurământul, dar și un gaj, cuantumul căruia în eventualitatea prejudiciului ce putea interveni în urma acțiunilor incorecte ale acestuia trebuia să fie stabilit prin lege la propunerea ministrului Justiției. În legătură cu gajul, articolul 311 stabilea: „Dacă prin acțiunile incorecte sau ilegale ale executorului judecătorec va fi cauzat un prejudiciu, atunci, indiferent de răspunderea disciplinară sau penală, vinovatul răspunde material cu gajul, iar în caz de insuficiență a acestuia – cu orice altă avere”.

Executorii judecătorești din cadrul tuturor instanțelor judiciare alegeau din mediul lor, de comun acord, Consiliul, compus din președinte și membri. Acest Consiliu avea în sarcină monitorizarea exercitării de către executori a atribuțiilor de serviciu, soluționarea litigiilor dintre executori, examinarea reclamațiilor depuse în Consiliu de către justițiabili, aplicarea sancțiunilor disciplinare, printre care se enumără avertismentul, observația și musturarea.

Unele reminiscențe țariste sunt totuși vizibile în proiectul prezentat în ședința din 9 martie 1918. Ca o reminiscență țaristă putem considera art.283 pct.7, care prevedea: „Nu pot fi executori judecătorești persoanele care au fost eliberate din serviciu prin judecată sau din preoție pentru vicii, excluse din asociații și adunări prin deciziile acelor stări la care aparțin, de asemenea cei excluși din asociații și societăți înregistrate”. Deci, se făcea iarăși trimitere la regimul medieval de stări, cu toate că au avut intenția să se îndepărteze de acesta.

Altă incoerență se regăsește la art.285, care face trimitere la articolul precedent 300, deși precedent ar fi articolul 284. Articolele 408 și 440 sunt expuse de două ori. În art.429 se prevedea că instanțele judiciare ale Imperiului (deși Republica Moldovenească își proclamase independența, iar Imperiul Rus nu mai exista nici *de facto*, nici *de iure*, fiindcă la 5 septembrie 1917 Rusia a fost proclamată republică) se adresează Procurorului Tribunalului.

Mai mult, art.289 prevede: Executorii judecătorești de pe lângă departamentele de Casație ale SENATULUI sau Curte trebuie să aibă locul permanent de trai în acel oraș unde au reședința Senatul sau Curtea. Senatul era organ al Imperiului Rus, însă în structura organelor Republicii Moldovenești nu exista așa organ. Această greșală era prezentă și în alte articole: în art.385 – Reprezentantul care reprezintă pe împlicinat sau învinuit în judecătoria de pace, Tribunal, Curtea de Apel are dreptul, la cererea clientului, să-l reprezinte și în Curtea de Casație a SENATULUI GVERNANT. În art.440 lit.b) și e) – informația despre înregistrarea asociației se publică în Vestile Senatului [15].

În nota la art.296 se propune compararea cu Regulamentul Instituțiilor Guberniale din 1775 al Ecaterinei II: În caz că rezistența nu este înlăturată cu forțele poliției, adresarea către forțele militare se face în ordinea generală. (Compară Reg. Inst. gub., art 316, nota la anexă...Red. an. 1912) [16].

Articolul 423 impune traducătorului autorizat să aibă o șampilă cu stema guberniei (?) – prevedere de ne-conceput, deoarece Basarabia nu mai era gubernie, Sfatul Țării o proclamase republică independentă încă la 24 ianuarie 1918.

Un alt exemplu de inconsecvență prezintă notă la art.371, în care se stipulează: „În 1868 a fost stabilită în anexă (anexa VII) taxa pentru remunerarea avocatului..... Petersburg și Moskova în caz de asistență juridică pe dosare civile. Acțiunea acesteia a fost extinsă și asupra altor... atât în circumscripțiile existente, cât și în cele noi până la stabilirea în ordinea prescrisă de art.371 pentru fiecare circumscripție. 1868, 3 iulie (46077) I-III. 1872, 11 ianuarie (50406). 1914, 18 august (c.l.2284) Înalta poruncă” [17].

Concluzii

Din analiza proiectului de lege prezentat Sfatului Țării la 9 martie 1918 reiese că în Basarabia, proclamată Republică independentă la 24 ianuarie 1918, existau îngrijorări și preocupări pentru reorganizarea justiției pe baze democratice, principalele fiind cele de înlăturare a inegalităților în fața legii și a justiției, inegalități specifice structurii medievale a organizării sociale ruse. Totuși, experiența democratică limitată a autorilor proiectului, presiunea timpului (posibil și alte motive de ordin subiectiv) și-au pus amprenta asupra proiectului respectiv, astfel încât în proiectul de lege prezentat Sfatului Țării erau prezente erori și inadvertențe. În aceste condiții, problema reorganizării justiției în Basarabia rămânea a fi una actuală și după proclamarea la 27 martie 1918 a unirii cu România.

Referințe:

1. СОФРОНЕНКО, К.А. *Аграрное законодательство в России (вторая половина XIX - начало XX вв.)*. Москва: Изд-во МГУ, 1981, с.62.
2. ВАСИЛЬЕВ, А.А. *Закон о преобразовании местного суда, 15 июня 1912 г.* С.-Петербург: Изд-во юридического книжного магазина В.П. Анисимова, 1913, с.1.
3. Ibidem, p.3.
4. Ibidem, p.53.
5. SAVENCO, M. *Legile locale din Basarabia și jurisprudența Imperiului Rus* (Ediție îngrijită, traducere și note de Elena Aramă și Mihai Tașcă). Chișinău: Cartea juridică, 2012, p.17.

6. Arhiva Națională a Republicii Moldova, fond 727, inv.2, dosar 55, file 50-96.
7. Ibidem, fila 62 verso.
8. Ibide, fila 61.
9. Ibidem, fila 70.
10. Ibidem, fila 72 verso.
11. Ibidem, fila 85.
12. Ibidem, fila 91.
13. Ibidem, fila 92.
14. Ibidem, fila 82.
15. Ibidem, fila 94.
16. Ibidem, fila 82.
17. Ibidem, fila 89.

Date despre autori:

Elena ARAMĂ, doctor habilitat, profesor universitar, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: departament.public@mail.ru

Oxana CHISARI-LUNGU, doctor în drept, lector universitar, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: departament.public@mail.ru

Prezentat la 18.04.2018

CZU: 343.359.2

SITUAȚIILE, VERSIUNILE ȘI ACȚIUNILE INIȚIALE LA CERCETAREA INFRAȚIUNILOR DE EVAZIUNE FISCALĂ

Mihail GHEORGHITĂ, Florin Ilie LICĂ

Universitatea de Stat din Moldova

Se știe că cercetarea faptelor penale, inclusiv de evaziune fiscală, totdeauna poartă un caracter situativ pronunțat. Situația de urmărire penală se prezintă ca un ansamblu de condiții și circumstanțe reale în care acționează organul de urmărire penală la un anumit moment al cercetării cauzei concrete. Aceste condiții și circumstanțe sunt determinate de un ansamblu de factori obiectivi și subiectivi, care exercită sau care pot să exercite o influență esențială asupra direcției, mersului și rezultatelor cercetării.

Cuvinte-cheie: *situație, situație de urmărire penală, organ de urmărire penală, organ fiscal, organ special de investigații, interacțiune, impozit, obiect impozabil, verificare fiscală, versiune, acțiune de urmărire penală.*

SITUATIONS, VERSIONS AND INITIAL ACTIONS IN TAX EVASION CRIME INVESTIGATION

It is known that the investigation of criminal facts, tax evasion included, is always highly situational. Criminal prosecution appears as a set of real conditions and situations in which law enforcement authorities act at a particular point of specific case investigation. These conditions and circumstances are determined by a set of objective and subjective factors that exercise or are capable to exercise essential influence on the direction, path and outcome of the investigation.

Keywords: *situation, criminal prosecution situation, criminal prosecution authority, tax authority, special investigation authority, interaction, tax, taxable object, tax inspection, version, criminal prosecution action.*

Introducere

Evaziunea fiscală, care face parte din infrațiunile economice, atentează la relațiile social-economice și vizează anumite valori sociale concrete – cu privire la formarea bugetului public național pe calea îndeplinirii de către întreprinderile, instituțiile sau organizațiile contribuabile, precum și de către persoanele fizice contribuabile, a obligațiilor fiscale.

Pericolul social al faptelor incriminate la art.244 și 244¹ CP RM [1] și în Legea României nr.241/2005 [2] este condiționat de neîndeplinirea de către făptuitor a obligației stabilite la alin.(1) art.58 din Constituție, care prevede că „cetățenii au obligația să contribuie, prin impozite și prin taxe, la cheltuielile publice” [3]. După cum precizează prof. V.Stati, „să nu uităm că, potrivit alin.(1) art.29 din Declarația Universală a Drepturilor Omului, orice persoană are îndatoriri față de colectivitate, deoarece numai în cadrul acesteia este posibilă dezvoltarea liberă și deplină a personalității sale” [4, p.282].

Numărul infrațiunilor fiscale atât în România, cât și în Republica Moldova este relativ mare, iar reacția organelor de drept la cercetarea și aplicarea răspunderii penale pentru ele este destul de modestă. Această modestie, după părerea noastră, este determinată, în primul rând, de imperfecțiunile dispozițiilor legale, de aplicarea neunitară a legislației în vigoare și a practicii penale la cercetarea delictelor fiscale, de lipsa unei interpretări unice orientative, precum și de inexistența unei metodici criminalistice de investigare a acestora în spațiul vorbitorilor de limbă română.

Metode aplicate și materiale utilizate

În procesul cercetării științifice și elaborării articolului dat au fost utilizate mai multe metode, cum ar fi: sistemică, logică, analitică, comparativă etc. În calitate de suport empiric au servit rezultatele obținute în urma studiului a peste 300 de cauze penale de evaziune fiscală, efectuat după un chestionar elaborat special, de asemenea experiența acumulată de autor în calitate de ofițer de urmărire penală la cercetarea a peste 500 de cauze penale privind încălcarea legislației fiscale și vamale, precum și datele interviurilor a 100 de persoane din rândul ofițerilor de urmărire penală, procurorilor și judecătorilor, care au investigat, condus cercetări și au examinat cauze penale pe categoria dată de infrațiuni.

Conținut de bază

Caracterul specific al infracțiunilor fiscale constă în încercările obișnuite ale unor persoane, instituții, organizații de a-și ascunde urmele prin nereflectarea obiectului impozabil în evidențe sau prin falsificarea datelor necesare de evidență. Tocmai de aceea, descoperirea infracțiunilor fiscale și probarea acestora se poate face numai cu ajutorul datelor obținute în urma verificărilor fiscale, așa-numitelor acte premergătoare, împreună cu materialele acțiunilor de urmărire penală și rezultatele măsurilor speciale de investigații.

În legătură cu aceasta, susținem opinia prof. V.Bercheșan, care menționează că în activitatea organelor de urmărire penală apar, deseori, situații când datele ce rezultă din actul de sesizare nu sunt suficiente pentru a se concluziona că în cazul concret sunt întrunite elementele constitutive ale unei infracțiuni, dar se întrevide posibilitatea completării acestora [5, p.49]. Altfel spus, nu totdeauna la obținerea unor date despre o evaziune fiscală starea de fapt este favorabilă pentru pornirea cauzei penale. Această stare de fapt, definită ca situație de urmărire penală, prezintă o totalitate de factori obiectivi care condiționează o anumită ordine, condiții și un mod de acțiune a organului de urmărire penală la cercetarea faptei prejudiciabile [6, p.310].

Practica cercetării cazurilor de evaziune fiscală arată că pe această categorie de infracțiuni sunt caracteristice trei situații tipice de urmărire penală:

Prima situație: de regulă, cercetarea începe în momentul determinat de sursa de obținere a informației primare. După cum o demonstrează practica, aproximativ 95% din cauzele penale cu privire la evidența fiscală sunt pornite pe baza informațiilor obținute de la organele fiscale*. Dispunând de numeroși angajați și de o structură ramificată, organele fiscale efectuează un număr mare de verificări, al căror scop este de a stabili faptul plătirii incomplete a impozitelor. În virtutea acestei situații, probabilitatea descoperirii infracțiunilor fiscale este destul de mare.

A doua situație: informația primară cu privire la infracțiunea fiscală săvârșită este adunată de organele speciale de investigații. Surse pot fi: informațiile persoanelor care colaborează cu organele care exercită măsuri speciale de investigații; supravegherea operativă a proceselor de producție, de transportare și vânzare a producției; cercetarea încăperilor, mijloacelor de transport și a documentelor contabile; declarațiile persoanelor informate; consultațiile cu specialiștii în rezultatul măsurilor speciale de investigații; primirea mostrelor pentru cercetarea comparativă; analiza preliminară a documentelor, produselor și a materiei prime; utilizarea informației din bazele de date criminalistice etc.

Informația inițială despre infracțiuni de evaziune fiscală poate fi dobândită de organele speciale de investigații și din izvoare deschise și publice (spre exemplu, unele publicații ale jurnaliștilor de investigații, concluzii ale companiilor de audit etc.).

A treia situație: fapta săvârșirii infracțiunii fiscale este descoperită în momentul cercetărilor altor infracțiuni.

Este cunoscut faptul că informația primară se reduce, de regulă, la date documentare în formă de procese-verbale ale unor controale și de alte acte anexate la acestea: date ale evidențelor, note explicative prezentate către diverse persoane, procese-verbale ale examinării unor spații de producție și a unor depozite, avize de constatare tehnico-științifică sau expertiză etc. Faptele depistate conțin, de regulă, semne ale infracțiunii și au importanță procedurală. Confirmarea lor se face în urma efectuării controalelor fiscale, a unor acțiuni operative de urmărire și a unor acțiuni de urmărire penală (de exemplu, examinări, percheziții, ridicări de obiecte sau documente etc.). Rezultatele obținute în cadrul cercetării acelor infracțiuni pot servi ca punct de pornire a cercetării criminalistice a evaziunii fiscale.

În toate aceste situații, pentru efectuarea cu succes a cercetării, de obicei, este nevoie de o interacțiune reușită a organelor de urmărire penală, a celor fiscale și a celor speciale de investigații.

Pe parcursul acestei interacțiuni între organul de urmărire penală, organul special de investigații și organele fiscale trebuie să se asigure, pe de o parte, implicarea eficientă a aparatului numeros al organelor fiscale, iar, pe de altă parte, posibilitățile mai mari ale organelor de urmărire penală și ale celor speciale de investigații pentru obținerea informației necesare. În această interacțiune, funcția principală a organelor de control fiscal constă în verificarea și documentarea faptelor care arată prezența unor semne ale componenței infracționale; organele de urmărire penală și speciale de investigații folosesc această informație în scopul cercetărilor, informează organele fiscale în care direcție trebuie efectuate căutări suplimentare, făcând ca probele obținute să corespundă prevederilor procedurii penale.

* Datele au fost obținute în rezultatul studiului, după chestionarul special elaborat, a 300 de dosare penale de evaziune fiscală.

La ora actuală sunt deja elaborate anumite forme ale acestei interacțiuni care încep până la momentul cercetărilor și continuă pe parcursul acestora, în următoarele forme:

1. Efectuarea unor operațiuni comune orientate spre identificarea persoanelor care se eschivează de la plata impozitului la nivelul întreprinderii, ramurii concrete sau al întregii regiuni. Asemenea operații, de regulă, au caracter tematic și în câmpul lor de vedere se pomenesc un număr mare de persoane fizice sau juridice care desfășoară anumite activități și se află pe teritoriul regiunii date. În cazul în care organele de urmărire penală și speciale de investigații descoperă faptele care demonstrează prezența unei infracțiuni, acestea vor servi ca temelie pentru efectuarea unor controale orientate, care vor fi însoțite de anumite măsuri operative împotriva infractorilor.

2. Efectuarea unor verificări în comun ale contribuabililor de către reprezentanții organelor fiscale și cei ai organelor de drept. Pe parcursul verificărilor în comun, în componența unui grup care efectuează verificarea contribuabilului poate fi inclus și un reprezentant al organului operativ (special de investigații).

Acest fapt poate fi coordonat din timp, însă el poate fi făcut și după începutul verificării, dacă organele fiscale vor ajunge la concluzia privind necesitatea identificării pe cale operativă a unor semne ale infracțiunii fiscale.

Participarea organelor speciale de investigații va avea cel mai mare efect în cazurile în care efectuarea în comun de verificări va fi coordonată din timp, vor fi trasate sarcini clare atât pentru organele fiscale, cât și pentru reprezentantul organului de drept. De exemplu, reprezentantul organului fiscal va face o analiză a actelor contabile, va constata faptul neplății impozitului și va identifica semnele evaziunii fiscale descoperite în evidențele contabile și în cele fiscale. Al doilea reprezentant va asigura evaluarea cât mai completă a informației respective obținute de la presupușii contraagenți ai persoanei verificate, precum și efectuarea altor activități de verificare.

În urma acestor acțiuni comune de control, reprezentantul organului de drept poate obține o informație suficientă pentru pornirea cauzei penale.

3. Schimbul de informație operativă și analitică între organele fiscale și organele de drept. Această formă constituie partea cea mai importantă a coordonării eforturilor organelor indicate pe parcursul verificărilor fiscale și cercetărilor criminalistice. Organele fiscale pot prezenta organelor de drept datele necesare obținute în urma unor verificări, controale etc. De exemplu, despre așa-zisele firme de buzunar, care ar putea fi folosite de către infractori în scheme fiscale ilegale, date privind dinamica plății impozitelor de către anumiți subiecți sau privind sumele calculate și plătite ale impozitelor. Însă, angajații organelor fiscale de asemenea pot avea nevoie de o anumită informație pe care angajații organelor de drept o obțin din sursele lor operative și procesuale. Este vorba de informația care poate fi prezentată fără a prejudicia activitatea de urmărire penală sau specială de investigații.

La ora actuală, una dintre direcțiile de perspectivă ale acțiunilor în comun o constituie crearea unei bănci comune de date despre faptele de evaziune fiscală comise în proporții mari și deosebit de mari, despre persoanele implicate în aceste fapte. O asemenea bază de date despre modalitățile săvârșirii infracțiunilor fiscale în diverse domenii ale economiei, despre persoanele care au fost implicate în infracțiunile respective și despre societățile (firmele) la care acestea au avut loc există în unele organe speciale de investigații. Unirea acestor sisteme într-o singură resursă informațională, după părerea noastră, poate eficientiza substanțial acțiunile organelor nominalizate mai sus în lupta lor cu infracțiunile fiscale.

În cazul cercetării infracțiunilor fiscale pentru demonstrarea vinovăției unei persoane concrete în toate situațiile de urmărire penală, considerăm ca necesită a fi constatate următoarele fapte:

- era sau nu persoana suspectă obligată să plătească impozitele de la care se eschiva (dacă există împrejurări care exclud statutul de contribuabil al persoanei respective, este necesar să fie demonstrat falsul acestora);
- de la care impozite și taxe s-a produs eschivarea, pentru care perioadă și despre ce sumă este vorba;
- ce atitudine avea persoana responsabilă față de micșorarea ilegală a obligațiilor fiscale (avea intenția de a comite o infracțiune fiscală, deține sau nu cunoștințe suficiente în domeniul dreptului fiscal etc.);
- în ce mod s-a produs evaziunea fiscală (prin includerea în documentele contabile, fiscale sau financiare a unor date denaturate privind veniturile sau cheltuielile, a unor cheltuieli care nu au la bază operațiuni reale ori care au la bază operațiuni ce nu au existat, fie prin tănuirea unor obiecte impozabile; prin eschivarea persoanelor fizice care nu practică activitate de întreprinzător de la prezentarea declarației cu privire la impozitul pe venit sau prin includerea în declarație a unor date denaturate);

- care este suma impozitului pe venit ce trebuia să fie plătită;
- neachitarea impozitului este sau nu în proporții mari sau deosebit de mari;
- împrejurările care atenuează și împrejurări care agravează răspunderea persoanei.

În cazul cercetării infracțiunilor legate de evaziunea fiscală a persoanelor juridice, mai trebuie constatate următoarele circumstanțe:

- cine era persoana responsabilă de evidența contabilă și fiscală în perioada în care a avut loc evaziunea;
- care a fost participarea *de facto* a conducătorului unității în formarea evidenței contabile și fiscale.

Procedeele și metodele principale de identificare a infracțiunilor fiscale se deosebesc între ele în funcție de subiectul evaziunii (persoane fizice sau juridice).

Evaziunea fiscală a persoanelor fizice este săvârșită de cele mai multe ori prin tănuirea obiectului impozabil (a venitului impozabil) sau prin falsificarea informației despre acesta.

Primul pas în cercetarea acestui gen de infracțiuni îl constituie elaborarea structurii venitului persoanei fizice pentru o anumită perioadă. După aceasta se efectuează verificarea surselor de plată, pe parcursul căreia se constată dacă într-adevăr plățile efectuate corespund structurii respective a veniturilor care a fost prezentată de către persoana fizică în declarația fiscală. După ce a fost făcută verificarea obiectelor recunoscute de persoana ca atare și consemnate în evidențele fiscale, se va efectua verificarea cheltuielilor făcute de către ea în aceeași perioadă. În acest caz, dacă mărimea cheltuielilor făcute va depăși nivelul veniturilor obținute, acest fapt va demonstra cu mare exactitate prezența unor venituri tănuite.

Practica arată că foarte dese sunt cazurile când asemenea infractori, încercând să-și ascundă urmele activității lor infracționale, cumpără valori materiale pe numele rudelor, apropiaților, prietenilor fără să dețină efectiv aceste bunuri. De aceea, audierea bănuțului privitor la caracterul acestor achiziții trebuie anticipată de o pregătire riguroasă. Scopul ei trebuie să fie identificarea valorilor materiale scumpe de care suspectul se folosește în mod real. După aceasta trebuie constatată apartenența lor formală, după care vor fi audiați proprietarii formali ai bunurilor. Pe parcursul audierii lor pot fi folosite pe larg datele operative care confirmă utilizarea bunurilor materiale de către suspect, precum și depozițiile persoanelor care au vândut bunurile descoperite referitor la adevărata persoană care le-a achiziționat [7, p.315-317].

În afară de aceasta, dat fiind faptul că persoanele vinovate obțin veniturile ascunse, de regulă, dintr-o singură sursă, cu care au relații destul de strânse (de afaceri, de rudenie, de prietenie), pe parcursul cercetărilor atenția se va concentra în special asupra descoperirii și audierii acestor persoane.

Cercetarea evaziunii fiscale comise de către persoane juridice se face printr-o serie de metode folosite în funcție de domeniul de activitate al acesteia.

De exemplu, în momentul descoperirii faptului tănuirii obiectului impozabil cea mai eficientă ar fi metoda colaționării generale a costului bunurilor. La baza ei stă principiul potrivit căruia creșterea costului bunurilor contribuabilului poate avea loc (și trebuie să reflecte acest ritm) numai din costul veniturilor care se iau în calcul în scopul impozitării. Dacă însă creșterea costului bunurilor depășește creșterea veniturilor, aceasta demonstrează posibilitatea ascunderii unei părți din venit pentru a nu fi impozitat. Pentru evaluarea creșterii costului bunurilor pot fi luate în calcul unele obiecte, cum ar fi tehnica de calcul, asigurarea cu programe, transportul de serviciu, spațiile de serviciu etc.

În cazul societăților comerciale (firmelor) se aplică metoda evaluării rezervelor de mărfuri. Esența acestei metode constă în faptul că cantitatea mărfurilor trecute prin depozit, în evaluarea lor pe piață, este confruntată cu mărimea încasărilor. În cazul în care indicatorii respectivi nu coincid, se poate presupune existența faptului tănuirii unei părți din veniturile obținute din vânzări.

În unele cazuri, vinovații pot ascunde atât o parte din excedentele de marfă, cât și încasărilor obținute din comercializarea mărfii. Aceste modalități pot fi descoperite calculându-se prețul de cost al păstrării și transportării volumului (unităților) de marfă, după care, pe baza datelor privind cheltuielile respective, contribuabilul constată pentru deservirea câtor unități de marfă au putut fi făcute aceste cheltuieli.

În cazul întreprinderilor din sectorul de producție, tănuirea obiectului impozabil poate fi descoperită cu ajutorul așa-zisului bilanț materie primă-marfă. În producția industrială, evaluând consumul tuturor resurselor materiale folosite, se poate trage concluzia cu privire la cantitatea producției care a fost fabricată din aceste materiale. Deosebirile dintre datele cu privire la producția care trebuia să fie obținută din resursele folosite și cele care reflectă cantitatea produsului final poate demonstra prezența unor surplusuri de marfă care nu au fost luate în calcul și din care s-au obținut încasări care au fost tănuite.

În toate cazurile despre care am vorbit mai sus, constatarea ascunderii obiectului sau a sursei impozabile se face cu ajutorul și cu examinarea actelor contabile și fiscale, prin ridicarea acestora, efectuarea de constatări și expertize, prin audieri și confruntări.

Pentru identificarea cazurilor de denaturare a obiectului impozabil care sunt răspândite mai ales la societățile mari ce obțin profituri semnificative, care desfășoară diverse genuri de activitate, este necesar ca mai întâi să se facă lista obiectelor impozabile care în evidențele fiscale ale societății (firmei) sunt reflectate ca fiind scutite de impozit. Apoi, este necesar să se obțină de la contribuabil lista împrejurărilor care justifică scutirea de impozit, iar după aceasta să se facă verificarea lor (de exemplu, din care sursă a fost obținut venitul, cum sunt folosite bunurile neimpozabile etc.). Evaziunea este considerată ca fiind demonstrată dacă aceste împrejurări existau numai în evidențe. Incongruența dintre datele din documentație și cele *de facto* poate fi demonstrată prin expertiză, prin depozițiile martorilor, prin corelaționarea datelor obținute în urma unor verificări.

Pentru a descoperi majorarea deducerilor la societățile comerciale (firme), este necesar întâi de toate să fie înțeles mecanismul de calculare a impozitului la societatea respectivă. De cele mai multe ori, evaziunea fiscală prin această metodă este efectuată prin încheierea unor tranzacții fictive cu privire la beneficierea de anumite servicii, de obicei, de consultanță, de marketing etc. Este dificil a demonstra obținerea rezultatelor din aceste servicii și folosirea lor în activitatea de producție, deoarece în asemenea cazuri, de regulă, nu există niciun fel de rezultate materiale (rapoarte, concluzii etc.). Toate aceste servicii acoperite de afaceri fictive sunt de fapt executate prin forțele proprii, însă contractele false permit ca o parte din încasări să fie scoasă și însușită prin intermediul unor firme fantome.

În cazul societăților (firmelor) din domeniul producției, majorarea cheltuielilor poate avea loc din contul achiziționării fictive a materiei prime la prețuri ridicate.

Pentru descoperirea infracțiunilor fiscale savârșite prin această modalitate, ofițerul de urmărire penală trebuie să elaboreze o structură de cheltuieli ale acestei societăți și să constate care cheltuieli au, în cazul dat, cota cea mai mare (după volumul cheltuielilor). În continuare, acesta va verifica în ce măsură este justificată necesitatea de a achiziționa resursele de acest gen și care este prețul de piață al acestora. Dacă această abatere are loc la o societate din sectorul de producție, se poate aplica elaborarea balanței inverse de marfă-materie primă. În acest caz, pe baza datelor despre producția finită, obținută în urma examinării actelor contabile, depozitelor, audierilor, va fi calculată cantitatea resurselor folosite pentru obținerea ei, după care, cu ajutorul expertizei și pe baza prețurilor de piață, se va constata costul real al acestora. Dacă acest indice este mai scăzut decât prețul de cost format la societate (firmă), aceasta demonstrează posibilitatea depășirii costului resurselor folosite.

Dacă s-au obținut date care indică o posibilă majorare a cheltuielilor, ofițerul de urmărire penală trebuie să ia măsuri de aflare a surselor din care sunt folosite resursele date și să afle împrejurările încheierii contractelor, realitatea livrărilor făcute, prețul lor real, precum și legătura furnizorilor cu societatea (firma) implicată în efectuarea relațiilor comerciale. Într-o serie de cazuri, furnizorii pot fi persoane fictive care, în momentul efectuării cercetărilor, deja își încetaseră existența. În acest caz, cercetarea trebuie să ia măsuri de căutare a urmelor activității economice a furnizorului. Acestea pot fi date cu privire la personalul implicat în afacerile realizate (datele pot fi obținute de la inspectoratele teritoriale de muncă, casele de pensii etc.), la operațiile care s-au făcut în conturile bancare etc. Dacă există probe că nu a fost desfășurată nicio activitate economică, acest fapt pune la îndoială obținerea unor rezultate ale muncii prin contracte fictive, iar aceasta înseamnă majorarea cheltuielilor.

Faptul prezentării unei informații false despre împrejurările care au importanță pentru impozitare poate fi stabilit întâi de toate prin cercetarea existenței efective a unor factori care dau dreptul la scutiri de impozitare. Ofițerul de urmărire penală trebuie să analizeze prevederile legii privind condițiile de scutire și să le coreleze cu împrejurările indicate de către contribuabil. Când actele reflectă că prevederile legii sunt respectate, ofițerul de urmărire penală trebuie să verifice dacă există cu adevărat împrejurările pentru scutiri. Această verificare trebuie să fie efectuată în funcție de condițiile care îi oferă contribuabilului dreptul la micșorarea impozitului. De exemplu, în urma verificării întreprinderilor, care beneficiază de scutiri în legătură de existența printre angajați a unui anumit număr de invalizi, trebuie verificate statele de personal și aflate funcțiile în care se află aceștia. După aceasta, vor fi audiați angajații respectivi pentru a se constata dacă ei într-adevăr ocupă funcțiile respective. Dacă se va constata că nu exercită realmente funcțiile respective, aceasta va demonstra că la societate funcționează de fapt persoane valide, cu care nu este încheiat un contract de muncă și existența cărora este tănuțită.

În procesul verificării organizațiilor care pretind un regim special de impozitare în calitate de întreprindere mică, trebuie examinate stările de personal, volumul producției pentru o anumită perioadă și astfel se va stabili volumul lucrărilor pe care trebuie să le îndeplinească fiecare angajat pentru asigurarea acestei producții globale. Dacă această sarcină obținută prin calcule depășește limitele raționale, acest fapt indică prezența unui personal neluat în calcul, fapt ce pune la îndoială legalitatea beneficierei de statutul de societate mică.

În cadrul urmăririi penale trebuie de stabilit care sunt circumstanțele atenuante și agravante, cauzele și condițiile care au favorizat infracțiunea de evaziune fiscală, descoperirea altor infracțiuni care au tangență cu corectarea (falsificarea) documentelor contabile de venituri sau cheltuieli, sau ascunderea unor obiecte supuse impozitării.

După cum demonstrează practica, o mare parte din problemele apărute la cercetarea infracțiunilor fiscale sunt soluționate cu ajutorul unor acțiuni procesuale, cum ar fi: percheziția, ridicarea de obiecte și documente, audierea, examinarea obiectelor și documentelor contabile și fiscale ridicate, efectuarea controalelor, auditului și inventarierilor, constatărilor și expertizelor etc.

Pe parcursul efectuării audierilor, de exemplu, trebuie chiar de la început de a concentra eforturile asupra persoanelor care sunt participanți secundari la o eventuală evaziune fiscală. La audierea lor trebuie de adoptat o tactică ofensivă. Este rațional ca pe parcursul audierii să fie prezent și un specialist în materie de economie și contabilitate. Baza audierilor trebuie să o constituie întrebările orientate nu neapărat spre stabilirea obiectului care trebuie demonstrat, dar spre constatarea împrejurărilor legate de acest obiect a căror prezență va permite de a stabili cât de legal sau ilegal a fost comportamentul și activitatea participanților la evaziune. Astfel, trebuie de clarificat în ce mod au primit informația despre existența furnizorului concret, ce rezultat au obținut din serviciile prestate și cum au fost acestea valorificate în activitatea de producție, dacă a fost anunțat sau nu un concurs în scopul încheierii unui contract în condițiile cele mai avantajoase etc. Se poate obține o informație deosebit de valoroasă de la foștii angajați ai societății, la moment concediați, care, neavând niciun interes să tănuiască acțiunile ilegale, sunt gata să colaboreze cu organele de drept în condițiile în care lor le va fi garantată netragerea la răspundere în calitate de complici. Audierea participanților principali trebuie făcută când cercetarea a acumulat deja material probatoriu suficient referitor la existența unor scheme ilegale de evaziune fiscală. După aceasta, audierile trebuiesc efectuate cu aplicarea probelor pe măsura creșterii acestora în valoare.

Verificarea fiscală trebuie efectuată în cazul apariției primelor indicii de comitere a evaziunii fiscale la decizia comună a organelor de urmărire penală și a celor fiscale. Pe parcursul acestei verificări se poate face o examinare a spațiilor de producție și a depozitelor. În cadrul examinării trebuie de concentrat atenția asupra căutării obiectelor care pot fi legate, într-un fel sau altul, cu modalitatea presupusă de evaziune fiscală. De exemplu, în cazul tănuirii încasărilor, în timpul examinării pot fi depistate surplusuri de mărfuri neluate în calcul. În procesul acestei examinări este necesar să fie implicat un merceolog, un specialist în evidența operațiilor de depozit etc. În cazul evaziunii fiscale săvârșite prin majorarea deducerilor, obiectul căutărilor poate fi ștampila, actele de constituire a organizațiilor cu care au fost încheiate contracte fictive etc. În depozite pot fi constatate rezerve de resurse materiale, ocazie cu care se va face o evaluare a calității acestora, ceea ce ulterior va permite să se constate costul lor de piață. Dacă există suspiciuni de evaziune fiscală din cauza aplicării neîntemeiate a scutiilor, pe parcursul examinării se poate constata numărul angajaților etc. În afară de aceasta, în timpul examinării pot fi făcute copii de pe actele primare, de pe evidențele contabile, dar pot fi copiate și fișierele din memoria calculatoarelor. În unele cazuri poate fi ridicată și unitatea de calcul sau copiate datele din aceasta, care se utilizează în contabilitatea asociației (firmei) respective.

Pentru pornirea cauzei penale pe faptul evaziunii fiscale este necesar să fie stabilite următoarele circumstanțe:

- locul comiterii infracțiunii: denumirea și adresa juridică *de facto* a organizației, la care categorie de plătitor fiscal se referă, cine sunt membrii fondatori ai organizației, când și cum a fost înregistrată în calitate de subiect al activității economice, când și cum a fost pusă la evidență fiscală;
- care sunt obiectele eschivării fiscale: a fost comisă evaziunea unui sau mai multor obiecte, care acte normative reglementează plata pentru impozitele de pe aceste obiecte;
- metodele de comitere a evaziunii fiscale: deține societatea verificată anumite particularități privind operațiunile economice efectuate în conformitate cu politica internă, a fost diminuată partea de venituri sau majorată partea cu privire la cheltuieli, în care documente contabile aceste denaturări au fost reflectate;
- timpul comiterii evaziunii fiscale: care sunt termenele pentru prezentare la organul fiscal a documentelor contabile și cu privire la plata impozitelor, care sunt actele normative de care urma să se conducă organizația,

când exact a fost prezentată la organul fiscal informația cu privire la impozite și rapoarte contabile, când au fost întocmite documentele contabile ce conțin informații cu privire la venituri sau cheltuieli sau la alte obiecte supuse impozitării. Dacă evaziunea fiscală este comisă prin neîntocmirea documentelor primare, atunci este necesar de a stabili când au fost efectuate tranzacțiile economice care nu sunt reflectate documentar și care sunt documentele care urmau a fi întocmite, în ce perioadă fiscală exactă a fost comisă infracțiunea de evaziune fiscală;

- mărirea evaziunii fiscale pentru fiecare termen de plată: care este acel prag minim ce urmează a fi aplicat pentru fiecare caz de evaziune fiscală, în ce sumă nu a fost plătit impozitul pe venit, cât de corect a reacționat inspectorul fiscal, în ce măsură nu a fost plătit impozitul pe venit sau alte cheltuieli legate de tănuirea obiectelor de acumulare de venituri în buget;

- intenția la evaziune fiscală: a fost sau nu o înțelegere prealabilă între administrator și persoanele responsabile de întocmirea documentelor de raportare contabilă în care sunt ascunse obiectele impozitării fiscale, în ce mod în documentele contabile sau de analize au fost introduse aceste date denaturate, în ce a constat avantajul anumitor forțe politice.

La momentul demarării urmăririi penale, de obicei, este stabilită metoda de comitere a infracțiunii, deoarece în procesul-verbal de control fiscal este expus conținutul acțiunilor reprezentanților societății.

Constatând prin care acțiuni de urmărire penală și măsuri speciale de investigații este mai efectiv să se rezolve anumite probleme, organul de urmărire penală purcede la planificarea cercetării. Practic, de fiecare dată, este necesară o evaluare economică a rezultatelor financiare, urmare a acțiunilor ilegale care au dus la diminuarea plăților fiscale. O astfel de apreciere poate fi dată de către inspectorul fiscal care a organizat controlul.

La stabilirea faptelor ce dovedesc infracțiunea de evaziune fiscală, trebuie înaintate versiunile de lucru (particulare) care explică mecanismul posibil de evaziune. În acest caz, informația și documentele contabile vor fi examinate corespunzător. În baza informației preliminare pot fi înaintate următoarele versiuni:

- infracțiunea de evaziune fiscală a fost comisă în împrejurări cunoscute, în baza materialelor disponibile;
- infracțiunea de evaziune fiscală a fost comisă de un grup criminal organizat;
- nu există infracțiune de evaziune fiscală, dar sunt semnele constitutive ale altei componente de infracțiuni.

Cele mai des înaintate versiuni tipice la începutul cercetării sunt cu privire la:

- coparticipanții infracțiunii de evaziune fiscală și caracterul relațiilor dintre aceștia;
- metodele de ascundere a surselor de bază ce urmează a fi impozitate;
- izvoarele de primire a producției și a semifabricatelor;
- canalele de realizare a bunurilor produse;
- metodele de primire a scutirilor fiscale;
- legăturile criminale ale bănușilor, locurile de păstrare a mijloacelor dobândite pe căi ilegale etc.

Cercetarea infracțiunilor de evaziune fiscală, ca de altfel și a altor fapte prejudiciabile, se efectuează în două etape: inițială și ulterioară [8, p.24]. Fiecare dintre aceste etape are sarcinile proprii și este constituită dintr-un ansamblu de acțiuni procesuale și măsuri speciale de investigații, tehnice, tactice și organizatorice.

Etapele cercetării evaziunii fiscale în criminalistică sunt determinate în timp: etapa inițială de cercetare se consideră intervalul de timp de la pornirea cauzei penale până la înaintarea acușării învinutului de evaziunea fiscală, iar etapa ulterioară de cercetare pornește de la audierea învinutului până la terminarea urmăririi penale.

La etapa inițială a cercetării evaziunii fiscale se soluționează următoarele sarcini importante:

- contracararea și prevenirea acțiunilor infracționale de evaziune fiscală, evitarea unor posibile, dar indzirabile consecințe pentru societate sau pentru stat;
- orientarea organului de urmărire penală în circumstanțele faptei comise, analiza situației reale de urmărire penală și elaborarea versiunilor referitor la infracțiunea dată;
- determinarea circumstanțelor ce urmează a fi stabilite, a acțiunilor inițiale de urmărire penală și a măsurilor speciale de investigații care trebuie efectuate în scopul obținerii probelor infracțiunii concrete de evaziune;
- asigurarea pe cale procesuală și specială de investigații a culegerii și fixării tuturor probelor evaziunii fiscale, care în timp scurt pot fi pierdute;
- identificarea, căutarea și reținerea persoanelor bănușite de săvârșirea infracțiunii concrete;
- obținerea datelor necesare pentru pregătirea și desfășurarea acțiunilor ulterioare de urmărire penală și a măsurilor speciale de investigații;
- stabilirea cauzelor și condițiilor care au favorizat comiterea evaziunii fiscale.

Această etapă inițială de cercetare a infracțiunilor de evaziune fiscală prezintă o perioadă de timp relativ scurtă, dar foarte intensivă și importantă. Intensitatea acesteia este dictată de necesitatea organelor de urmărire penală ca, în timp cât mai scurt, să efectueze un complex de activități procesuale și speciale de investigații pentru clarificarea circumstanțelor faptei săvârșite și obținerea de probe suficiente și veridice în cazul cercetat. Importanța acesteia constă în faptul că de deciziile organului de urmărire penală și de activitatea lui la etapa inițială, de obicei, depinde perspectiva cercetării și descoperirii infracțiunii de evaziune fiscală și a altor fapte prejudiciabile legate cu aceasta.

Pentru etapa inițială de cercetare a evaziunii fiscale, de regulă, sunt caracteristice următoarele acțiuni de urmărire penală și măsuri speciale de investigații: ridicarea de obiecte și documente contabile și fiscale; efectuarea perchezițiilor la locul de trai și de muncă al bănuțului; examinarea obiectelor și documentelor; audierea bănuțului; audierea martorilor; dispunerea unor constatări, expertize criminalistice; chestionarea; culegerea informației despre persoane și fapte; identificarea persoanelor etc. În afară de acestea se pot efectua controale fiscale și verificări încrucișate, audite.

Totodată, pornind de la situația concretă de cercetare a evaziunii fiscale, la necesitate, în scopul depistării și ridicării probelor ce pot fi pierdute sau soluționării unor probleme importante ale cercetării, se admit și alte acțiuni procedurale, prevăzute de lege. De exemplu, efectuarea confruntării, experimentului în cadrul urmăririi penale etc., care, de obicei, sunt caracteristice etapei ulterioare de cercetare a infracțiunilor.

Concluzii

Infracțiunile de evaziune fiscală în anumite situații sunt în legătură directă cu alte infracțiuni, cum ar fi: falsul în documente contabile și fiscale – 57%, spălare de bani – 22%, contrabanda – 21% etc. [8]. Considerațiile de mai sus evidențiază complexitatea și complicitatea fenomenului evaziunii fiscale, fapt ce impune perfecționarea reglementărilor de drept ale acestei categorii de infracțiuni, precum și a metodelor și tehnicilor de prevenire și combatere a acestor fapte. Din cele menționate, și în lipsa metodicii de cercetare a evaziunilor fiscale pentru România și Republica Moldova, o altă concluzie pare a fi pertinentă: necesitatea elaborării pe bază științifică a unei astfel de metodici pentru organele de drept, care ar fi binevenită și pentru pregătirea specialiștilor juriști la facultățile de drept.

Referințe:

1. Codul penal al Republicii Moldova, adoptat prin Legea Republicii Moldova nr.985 din 18.04.2002, în vigoare din 12.06.2003, actualizat la 01.02.2014.
2. Legea României nr.241/2005 pentru prevenirea și combaterea evaziunii fiscale. În: *Monitorul Oficial al României*, 2005, nr.672, în vigoare din 26.08.2005.
3. Constituția Republicii Moldova, adoptată la 29.07.1994. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1994, nr.1, în vigoare din 27.08.1994.
4. STATI, V. *Infracțiuni economice: Note de curs*. Ed. a II-a rev. și actualizată. Chișinău: CEP USM, 2016.
5. BERCHEȘAN, V. *Cercetarea penală. (Criminalistica – teorie și practică). Îndrumar complet de cercetare penală*. București: ICAR, 2002. ISBN 973-606-012-8
6. GHEORGHITĂ, M. *Tratat de Criminalistică*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2017. ISBN 978-9975-53-834-3
7. LICĂ, F. Tactica ascultării suspectului de infracțiunea de evaziune fiscală. În: *Materialele Conferinței internaționale cu genericul „Rolul științei și educației în implementarea Acordului de Asociere la Uniunea Europeană”*. Chișinău, 5 februarie 2015. ISBN 978-973-116-404-5
8. GHEORGHITĂ, M. *Tratat de metodică criminalistică*. Chișinău: CEP USM, 2015. ISBN 978-9975-71-606-2

Date despre autori:

Mihail GHEORGHITĂ, doctor habilitat, profesor universitar, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: georgitsamihail@yahoo.com

Florin Ilie LICĂ, doctorand, Școala doctorală Științe Juridice, Universitatea de Stat din Moldova; ofițer de urmărire penală, Inspectoratul județean Mureș.

Prezentat la 28.03.2018

CZU: 341.24

PACTA IN FAVOREM TERTII SAU TRATATELE PREVĂZÂND DREPTURI ȘI OBLIGAȚII PENTRU STATELE TERȚE

Nicolae OSMOCHESCU, Augustina ȘIMAN

Universitatea de Stat din Moldova

În prezentul demers științific urmărim scopul de a cerceta problematica drepturilor și obligațiilor generate de tratate față de state care nu sunt parte la acestea, precum și importanța exprimării consimțământului de către state terțe sau de către organizații internaționale interguvernamentale terțe. Astfel, a fost analizat atât textul Convenției de la Viena cu privire la dreptul tratatelor din 1969, cât și al Convenției de la Viena privind dreptul tratatelor dintre State și Organizații Internaționale sau dintre Organizații Internaționale din 1986 (neintrată în vigoare), fiind aduse în lumină tipuri relevante de tratate internaționale, precum și analizată practica Curții Internaționale de Justiție. Totodată, combatem unele opinii doctrinare vis-à-vis de relevanța speței *The Free Zones of Upper Savoy and the District of Gex Case* (Curtea Permanentă de Justiție Internațională, 1932) în cazul *pacta in favorem tertii*.

Cuvinte-cheie: *tratat internațional, stat terț, organizație internațională terță, drepturi, obligații, pacta in favorem tertii, Curtea Internațională de Justiție, Convenția de la Viena, consimțământ, ONU, principiul egalității suverane a statelor.*

PACTA IN FAVOREM TERTII OR TREATIES WHICH CREATE RIGHTS AND OBLIGATIONS FOR A THIRD STATE

The present scientific research aims to create a complex reflection study on the issue of rights and obligations generated by treaties for non-member states as well as on the importance of expressing consent by third states or by third party intergovernmental organizations. Thus, the text of both the Vienna Convention on the Law of Treaties of 1969 and the Vienna Convention on the Law of Treaties between States and International Organizations or International Organizations of 1986 (not yet in force) had been analyzed, highlighted relevant types of international treaties and examined the practice of the International Court of Justice. At the same time, this paper counterarguments some theoretical opinions regarding the relevance of the case of the *Free Zone of Upper Savoy and the District of Gex* (Permanent Court of International Justice, 1932) in the case of *pacta in favorem tertii*.

Keywords: *international treaty, third country, third international organization, rights, obligations, pacta in favorem tertii, International Court of Justice, Vienna Convention, consent, UN, principle of sovereign equality of states.*

Introducere

Este important ca în debutul analizei efectelor juridice ale tratatelor internaționale produse față de state terțe să subliniem faptul că însăși Convenția de la Viena cu privire la dreptul tratatelor din 1969 definește, în art.2 lit.h), noțiunea de „stat terț” ca fiind „un stat care nu este parte la tratat” [1]. La rândul său, Convenția de la Viena privind dreptul tratatelor dintre State și Organizații Internaționale sau dintre Organizații Internaționale din 1986 (neintrată în vigoare) [2] prevede expres în art.2 lit.h) că „stat terț” și „organizație terță” semnifică „un stat sau o organizație internațională care nu sunt parte la tratat”.

Același concept este reconfirmat și de doctrina dreptului internațional public, *pacta in favorem tertii* fiind definită ca o „clauză inserată într-un tratat internațional, care cuprinde dispoziții în beneficiul unuia sau mai multor state terțe” [3].

În același sens, în privința instituției stipulațiunii pentru altul, o chestiune de interes particular în sensul cercetării reprezintă întrebarea: Care este momentul din care dreptul sau obligația stipulată pentru terț există: momentul în care a fost încheiat tratatul sau cel în care stipulația a fost acceptată de către terț? Totodată, se subînțelege și necesitatea elucidării importanței prezenței consimțământului statului terț sau al organizației terțe pentru ca un tratat la care nu sunt parte să producă efecte juridice și asupra acestora.

În prezent, ambele convenții menționate *supra* indică asupra faptului că un tratat nu creează nici drepturi și nici obligații față de un stat sau o organizație internațională terță fără consimțământul acestora (articolele 34 din ambele Convenții de la Viena). Raționamentul codificării în cauză este unul cât se poate de clar; or, orișicare tratat internațional trebuie să cuprindă careva elemente esențiale (de fond), indispensabile pentru ca validitatea sa juridică să fie asigurată, acestea fiind: *subiectele* (capacitatea de a contracta), *voința* (consimțământul) și *obiectul*.

Printre *subiectele* de drept internațional (părțile) la tratat se numără statele și organizațiile internaționale. *Voința* părților la încheierea tratatului trebuie să fie exprimată în mod liber, pentru ca acel acord să poată avea forță juridică, în caz contrar punându-se problema nulității tratatului sau lipsei de validitate. *Obiectul* tratatului constă în raporturile juridice internaționale reglementate; el constituie, de asemenea, un element esențial pentru existența tratatului. Ca orice act juridic, tratatul consacra o înțelegere intervenită între două subiecte de drept internațional cu privire la un obiect care este un raport juridic internațional. Acest obiect trebuie să fie licit, în sensul că să nu violeze principiile și normele fundamentale ale dreptului internațional ori să încalce drepturile unor state terțe și, de asemenea, să fie posibil (adică, realizabil) [4].

Implicarea viciilor de consimțământ poate avea ca consecință nulitatea relativă sau absolută a tratatului internațional, mai ales dacă, în cazul subiectului prezentei cercetări, prin conținutul unui anumit tratat internațional se intenționa producerea de efecte juridice față de terți. Astfel, eroarea, dolul și coruperea reprezentantului unui stat vor avea drept consecință nulitatea relativă a tratatului internațional, iar printre temeiurile nulității absolute se numără: constrângerea exercitată asupra reprezentantului unui stat sau asupra statului – în calitate de viciu de consimțământ și cazul în care tratatul contravine principiilor fundamentale sau normelor imperative ale dreptului internațional (*ius cogens*).

În cazul în care un tratat internațional este recunoscut ca fiind nul, atunci fie părțile sale se eliberează complet de obligațiile lor contractuale, fie se înlătură cauzele nulității tratatului, fie tratatul, prin consimțământul părților, este revizuit în parte sau în întregime [5].

Întru stabilirea continuității analizei prevederilor normativ-convenționale, menționăm că imperativul consimțământului este stipulat inclusiv în articolele 35 și 36 ale celor două Convenții de la Viena.

Astfel, art.36 al Convenției de la Viena cu privire la dreptul tratatelor din 1969 prevede: „Un drept ia naștere pentru un stat terț din dispoziția unui tratat dacă părțile la acest tratat înțeleg, prin aceasta dispoziție, să confere acest drept fie statului terț sau unui grup de state cărora acesta îi aparține, fie tuturor statelor, și dacă statul terț consimte. Consimțământul este prezumat în lipsa vreunei indicații contrare, afară numai dacă tratatul nu dispune altfel” [6]. Prin urmare, se deduc două condiții: (1) statele părți la tratat au înțeles să confere un drept unui stat terț și (2) statul terț trebuie să-și exprime în mod liber voința de a dobândi dreptul oferit. În mod firesc concluzionăm că în cazul în care terțul nu-și va exprima consimțământul, dreptul stipulat în favoarea sa nu va exista și nu va fi creat niciun raport juridic dintre el și statele părți la tratat. Totodată, cu titlu de notă explicativă, atragem atenția că ultimele prevederi ale articolului menționat *supra* urmează a fi interpretate în sensul că consimțământul statului terț poate să nu fie necesar doar în cazul în care s-a stabilit astfel prin acord cu el.

Conform prevederilor Convenției de la Viena privind dreptul tratatelor dintre State și Organizații Internaționale sau dintre Organizații Internaționale din 1986, la același art.36 se prevede: „Un drept apare pentru o organizație terță dintr-o dispoziție a unui tratat dacă părțile la tratat intenționează să acorde acest drept fie organizației terțe, fie unui grup de organizații internaționale cărora le aparține dreptul, fie tuturor organizațiilor, dacă organizația terță consimte acest fapt. Consimțământul acesteia va fi guvernat de regulile organizației”. În cazul acestei redacții la fel se atestă prezența condițiilor enunțate anterior vis-à-vis de intenția statelor părți la tratat și acordul subiectului terț de drept internațional.

Se atestă faptul că articolele 36 ale celor două Convenții de la Viena nu prevăd cerința din partea statului terț sau a organizației terțe, întru dobândirea de drepturi, de a consfinți în scris (fiind implicat, prin urmare, consimțământul tacit).

Aceeași analiză este valabilă și în cazul obligațiilor, doar că persistă o distincție; or, articolele 35 ale ambelor Convenții prevăd că o obligație ia naștere pentru un stat terț sau pentru o organizație terță din dispoziția unui tratat dacă părțile la acest tratat înțeleg să creeze obligația prin mijlocirea acestei dispoziții și dacă cei doi subiecți de drept internațional terți acceptă în mod expres și în scris această obligație.

În contextul cercetării cuprinzătoare a problematicii privind prezența consimțământului statului terț (în continuare, întru invocarea de cazuri, ne vom referi în mod prioritar la state, deoarece Convenția din 1986 nu a intrat în vigoare), subliniem că, în calitate de normă cu forță juridică obligatorie (*ius cogens*), **principiul egalității suverane a statelor** exclude categoric impunerea de obligații internaționale în sarcina statelor terțe fără consimțământul lor [7]. În conformitate cu acest principiu fundamental al dreptului internațional public, în art.34 al Convenției de la Viena privind dreptul tratatelor din 1969 a fost formulată regula *pacta tertiū neque nocere neque prodesse potest*.

În continuare, întru fundamnetarea analizei efectuate, prezintă relevanță elucidarea practicii internaționale. În categoria tratatelor internaționale care prevăd drepturi și obligații pentru state terțe intră, de regulă, tratatele multilaterale care stabilesc anumite regimuri teritoriale (cele referitoare la statutul de neutralitate al unei țări, tratatele de denuclearizare etc.); tratatele care stabilesc anumite regimuri pentru căi de comunicație internațională (regimuri de navigație pe fluvii sau canale internaționale); tratatele multilaterale prin care se creează o organizație internațională – în calitate de subiect nou de drept internațional. Toate aceste tratate creează regimuri juridice obiective. Regimurile juridice obiective sunt general aplicabile, în interesul întregii comunități internaționale [8].

Cu titlu de precizare, menționăm că unele dintre tratatele care creează regimuri teritoriale sunt cele care stabilesc neutralitatea unui stat. Prin intermediul acestora, unul sau mai multe state își asumă obligația de a nu participa în război în cazul în care ar izbucni un conflict între unul din statele contractante și un stat terț sau de a nu transforma un anumit teritoriu în arenă de operațiuni militare sau într-o bază militară. Un asemenea tratat a fost Actul final al Congresului de la Viena din 1815, prin care s-a stabilit statutul de neutralitate permanentă a Elveției. Acest tratat a fost semnat de opt Puteri, aderând ulterior și Dieta Confederației. Prin încheierea Actului final a rezultat o stare de drept obligatorie pentru întreaga comunitate internațională. Belgia și Luxemburgul devin state neutre prin tratatele din 1839 și, respectiv, din 1967.

Tratatele de neutralizare sunt acorduri internaționale care se aplică unui anumit spațiu geografic (terestru sau extraatmosferic) și prin care este interzisă desfășurarea, pe timp de război, a oricăror operațiuni militare în zona respectivă, precum și transformarea ei într-o bază militară [9]. Cu titlu de exemplu invocăm următoarele: Tratatul din 1881 dintre Argentina și Chile, prin care se neutralizează Strâmtoarea Magellan; Tratatul de la Constantinopol din 1888 privind neutralitatea Canalului Suez (art.1); Tratatul din 1903 dintre Statele Unite ale Americii și Republica Panama, prin care se stabilește neutralitatea Canalului Panama; Tratatul de la Washington din 1959 privind Antarctica (încheiat între guvernele Argentinei, Australiei, Belgiei, Republicii Chile, Republicii Franceze, Japoniei, Noii Zeelande, Norvegiei, Uniunii Sud-Africane, Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste, Regatului Unit al Marii Britanii și al Irlandei de Nord și al Statelor Unite ale Americii, care stabilește că în Antarctica sunt autorizate numai activitățile pașnice, fiind interzise, între altele, orice măsuri cu caracter militar, cum ar fi stabilirea de baze, construirea de fortificații, manevrele, precum și experimentările de arme de orice fel [10] etc.

Tratatele de denuclearizare interzic prezența armelor nucleare în anumite zone geografice determinate, acestea fiind apărute după încetarea celui de-al doilea război mondial. Din această categorie face parte la fel Tratatul asupra Antarcticii din 01.12.1959, menționat anterior (or, în art.5 alin.(1) e prevăzut expres că orice explozie nucleară în Antarctica, precum și eliminarea în această regiune a deșeurilor radioactive sunt interzise); Tratatul din Tlatelolco din 1967 privind denuclearizarea zonei Americii Latine; Tratatul de la Rarotonga sau Tratatul Zonei Denuclearizate din Pacificul de Sud, semnat în august 1985 inițial de Australia și alte șapte state insulare [11]; Tratatul cu privire la principiile care guvernează activitatea statelor în explorarea și folosirea spațiului extraatmosferic, inclusiv Luna și celelalte corpuri cerești, din 27.01.1967, recunoaște că spațiul cosmic. Luna și alte corpuri cerești sunt un patrimoniu al omenirii și interzice statelor părți să plaseze pe orbită sau în jurul Pământului a vreunui obiect purtător de arme nucleare sau de orice alte feluri de arme de distrugere în masă, precum și interzice instalarea unor asemenea arme pe corpurile cerești și plasarea a astfel de arme în spațiul extraatmosferic în orice alt mod [12]; ș.a.m.d.

O altă categorie de tratate internaționale care creează regimuri obiective o reprezintă tratatele care stabilesc un regim pentru căi de comunicație internațională, adică conferă dreptul de pasaj pe fluviile și canalele internaționale. Cel din urmă este un drept care se conferă tuturor statelor comunității internaționale, indiferent de faptul dacă sunt sau nu parte la un astfel de tratat. Astfel, Convenția de la Lusanne privind regimul strâmtorilor turce, semnată la 24 iulie 1923, stipulează dreptul de liberă trecere prin strâmtori pe timp de pace, dar și de război, a tuturor vaselor comerciale și de război, indiferent de pavilionul deținut, art.1 stipulând următoarele: „Înaltele părți contractante sunt de acord să recunoască și să declare principiul libertății de trecere și de navigație pe mare și în aer în strâmtoarea Dardanelor, Marea de Marmore și Bosfor” [13]; Tratatul de Pace de la Versailles din 28 iunie 1919 la fel prevedea în art.380 libertatea de trecere prin Canalul Kiel a tuturor navelor indiferent de pavilion, iar art.331 al acestuia prevedea că „sunt declarate internaționale Elba (Labe), de la vărsarea Viltavei (Moldau) și Viltava (Moldau) de la Praga; Oder (Odra), de la vărsarea râului Oppa; Niemen (Russtrom-Memer-Niemen) de la Grodno; Dunărea, de la Ulm”; art.1 al Convenției de la Paris pri-

vind statutul Dunării din 23 iulie 1921 reglementa expres atât libertatea de navigație pe fluviu, cât și nediscriminarea și egalitatea tuturor statelor în exercitarea acestui drept; etc.

Tratatele care consacră existența unui nou subiect de drept internațional public la fel își extind efectele juridice și asupra statelor terțe. Ne referim, în acest sens, la cazul actului constitutiv al unei organizații internaționale interguvernamentale, care dispune de personalitate juridică internațională (conferită prin voința părților, amploarea căreia la fel este determinată de voința statelor constitutive). Această entitate devine opozabilă tuturor membrilor comunității internaționale, și nu doar statelor părți la tratatul său constitutiv. Aceeași idee a fost exprimată și de Curtea Internațională de Justiție în cazul *Reparation for Injuries Suffered in the Service of United Nations*, în aprilie 1949, cu referire la personalitatea juridică obiectivă a ONU. Cazul a fost înaintat Curții spre soluționare de către Adunarea Generală a Națiunilor Unite (Rezoluția din 3 decembrie 1948). În speță, urmare a asasinării, în septembrie 1948, la Ierusalim a contelui Folke Bernadotte, Mediatorul Organizației Națiunilor Unite în Palestina și a altor membri ai Misiunii Națiunilor Unite în Palestina, Adunarea Generală a solicitat Curții să stabilească dacă Națiunile Unite au capacitatea de a depune o cerere internațională împotriva statului responsabil, în vederea obținerii reparării prejudiciului cauzat Organizației și victimei [14]. Mai mult ca atât, luând în considerare subiectul cercetării noastre științifice, speța poate fi interpretată și în sensul că a fost adresată inclusiv întrebarea dacă ONU avea personalitate juridică și în raport cu statele care nu sunt membre ale Organizației sau cu teritoriile care nu intră în jurisdicția acesteia, iar agenții săi vor primi protecție în astfel de teritorii. Or, Israelul a fost acceptat ca membru al Organizației Națiunilor Unite mult mai târziu, prin Rezoluția Adunării Generale 273 (III) din 11 mai 1949, iar pe teritoriul Ierusalimului, în perioada decembrie 1947 – iulie 1948, era război civil dintre populația arabă și evreiască. Drept consecință, orașul a fost împărțit între Israel și Iordania, Israelul ocupând Ierusalimul de Vest, iar Iordania – Ierusalimul de Est și Orașul Vechi. În opinia sa consultativă, CIJ a apreciat că ONU dispune de o personalitate juridică internațională și a menționat inclusiv faptul că „Organizația poate cere să încredințeze agenților săi misiuni importante în zonele perturbate ale lumii. În astfel de cazuri, este necesar ca agenții să primească suport și protecție adecvată” [15].

Astfel, având analiza complexă a elucidării importanței prezenței consimțământului statului-terț sau a organizației terțe pentru ca un tratat la care nu sunt parte să producă efecte juridice și asupra acestora, putem răspunde la întrebarea inițiată în debutul cercetării: „Care este momentul din care dreptul sau obligația stipulată pentru terț există: momentul în care a fost încheiat tratatul sau cel în care stipulația a fost acceptată de către terț?”. Un tratat internațional poate crea drepturi și/sau obligații juridice pentru un stat terț dacă sunt întrunite cumulativ următoarele condiții: părțile la tratat înțeleg să creeze dreptul sau obligația respectivă pentru un stat terț, iar statutul terț consimte (acceptă dreptul sau obligația) – în lumina prevederilor art.35, 36 și 34 ale Convenției de la Viena din 1969. Prin urmare, momentul apariției efectelor juridice se consideră a fi acela în care stipulația a fost acceptată de către terț.

Într-un final, este deosebit de important să facem următoarea specificare: în doctrină, de către anumiți autori (Ioan M. Anghel în „Dreptul Tratatelor”, Cristina Elena Rădulean în „Efectele juridice ale tratatelor internaționale” etc.) cazul *The Free Zones of Upper Savoy and the District of Gex Case* a fost adesea citat, în mod eronat, ca un exemplu al unui *pacta in favorem tertii*. În speță, Elveția a fost un beneficiar al unei zone economice libere pe teritoriul francez începând cu anul 1815, în conformitate cu prevederile unor tratate multilaterale la care și Franța era parte și care au fost acceptate de Elveția. Curtea Internațională de Justiție a stipulat: „(...) crearea zonei Gex este parte a aranjamentului teritorial în favoarea Elveției, făcută urmare a acordului dintre acel stat și Puterile, inclusiv Franța, acordul cărora conferă, cu referire la această zonă, caracterul de contract la care Elveția este parte. Curtea (...) nu a luat în considerare natura juridică a zonei Gex din punctul de vedere dacă chestiunea constituie o stipulație în favoarea unei părți terțe”.

Hotărârea Curții privind stipulațiunea pentru o parte terță este doar un *obiter dictum* (expresia opiniei judecătorului în instanță sau într-o hotărâre scrisă, dar care nu este esențială pentru decizie și, prin urmare, nu este obligatorie din punct de vedere juridic ca precedent), care nu a contribuit în vreun fel la meritele hotărârii. Curtea a explicat că „nu poate fi prezumat că stipulările în favoarea unui stat terț au fost adoptate cu scopul de a crea un drept în favoarea acestuia. Totuși, nimic nu poate să împiedice intenția statelor suverane de a obține acest scop și efect juridic. Întrebarea privind existența unui drept dobândit în baza instrumentului juridic încheiat între alte state urmează, prin urmare, să fie răspunsă în funcție de fiecare caz particular: trebuie să fie stabilit faptul dacă statul intenționa să creeze pentru un stat terț un drept pe care cel din urmă l-ar fi acceptat” [16].

În concluzie, *pacta in favorem tertii*, latinescul definitiv pentru raportul juridic apărut între statele părți la un tratat și un stat terț sau mai multe state terțe, poate produce efecte juridice (în sensul obținerii de drepturi și obligații) doar dacă sunt cumulate concomitent două condiții: 1) statele părți la tratat au avut intenția să confere un drept unui stat terț și (2) statul terț și-a exprimat în mod liber voința de a dobândi dreptul sau obligația oferită. În context se impune precizarea faptului că, în conformitate cu normele convenționale în vigoare, părțile terțe urmează să accepte o obligație în mod expres și în scris; în cazul acceptării de drepturi consimțământul nu urmează a fi exprimat în scris. În orice caz, raționamentul că după ce a avut loc exprimarea consimțământului o obligație nu poate fi revocată sau modificată decât prin consimțământul statelor părți la tratat și al statului terț, în afara de cazul dacă se stabilește că ele au convenit altfel, iar un drept nu poate fi revocat sau modificat de părți dacă se stabilește că dreptul era destinat să nu poată fi revocat sau modificat fără consimțământul statului terț, se impune. Fapt consacrat în art.37 al Convenției de la Viena cu privire la dreptul tratatelor din 1969.

Chintesența întregii analize este de fapt implicarea principiului egalității suverane a statelor. Or, în baza acestei norme *ius cogens* niciunui stat nu-i poate fi impusă vreo obligație internațională, mai ales printr-un tratat la care nu este parte. Ca și consecință juridică, în cazul în care un tratat contravine principiilor fundamentale sau normelor imperative ale dreptului internațional, acesta este lovit de nulitate absolută.

Referințe:

1. Convenția de la Viena cu privire la dreptul tratatelor, semnată la Viena la 23 mai 1969, în vigoare pentru Republica Moldova din 23 februarie 1993. În: *Tratate internaționale la care Republica Moldova este parte*, vol. 4. Chișinău: Moldpres, Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1998.
2. Arhiva Tratatelor Organizației Națiunilor Unite. Disponibil: http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/1_2_1986.pdf
3. CLOȘCĂ, I. *Dicționar de Drept Internațional Public*. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1982, p.279.
4. ANGHEL, I.M. *Dreptul tratatelor*. Vol.II. Ediția a II-a, revizuită și adăugită. București: Lumina LEX, 2000, p.244.
5. БЕКЯШИЕВА, К.А. *Международное Публичное Право*. Москва: Проспект, 2003, c.182.
6. Articolul 36 al Convenției de la Viena cu privire la dreptul tratatelor, semnată la Viena la 23 mai 1969, în vigoare pentru Republica Moldova din 23 februarie 1993. În: *Tratate internaționale la care Republica Moldova este parte*, vol. 4. Chișinău: Moldpres, Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1998.
7. POPESCU, D., NĂSTASE, A. *Drept Internațional Public*. București: Casa de Editură și Presă „Șansa” – S.R.L., 1997, p.244.
8. MIGA-BEȘTELIU, R. *Drept Internațional. Introducere în dreptul internațional public*. Ediția a II-a. București: ALL Beck, 2003, p.308.
9. MIHĂILĂ, M. *Elemente de drept internațional public și privat*. București: ALL Beck, 2000, p.77.
10. Tratatul asupra Antarcticii din 01.12.1959. Disponibil: <https://lege5.ro/Gratuit/g43danju/tratatul-asupra-antarcticii-din-01121959>
11. Fundația Moștenirii Atomice, Registrul de tratate privind denuclearizarea. Disponibil: <https://www.atomicheritage.org/history/nuclear-weapon-free-zones-and-denuclearization>
12. Articolele 1 și 4 din Tratatul cu privire la principiile care guvernează activitatea statelor în explorarea și folosirea spațiului extraatmosferic, inclusiv Luna și celelalte corpuri cerești, din 27.01.1967.
13. VIANU, A., ZAMFIR, Z., BUȘE, C., BĂDESCU, Gh. *Relații internaționale în acte și documente*. Vol.I. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1974, p.61.
14. Pagina web a Curții Internaționale de Justiție, cazul *Reparation for Injuries Suffered in the Service of the United Nations*. Disponibil: <http://www.icj-cij.org/en/case/4>
15. Ibidem.
16. FITZMAURICE, M. *Third Parties and the Law of the Treaties*. Disponibil: http://www.mpil.de/files/pdf1/mpunyb_fitzmaurice_6.pdf

Date despre autori:

Nicolae OSMOCHESCU, doctor în drept, profesor universitar, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: nicolaeosmochescu@gmail.com.

Augustina ȘIMAN, doctorandă, Școala doctorală Științe Sociale, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: augustinasiman@mfa.md.

Prezentat la 20.04.2018

CZU: 340.12

INTERACȚIUNI DOCTRINARE DINTRE RĂSPUNDEREA JURIDICĂ ȘI RESPONSABILITATEA JURIDICĂ

Andrei NEGRU, Oleg CHICU

Universitatea de Stat din Moldova

Termenul *responsabilitate* este unul dintre cuvintele semnificative în domeniul justiției și al dreptului, fiind pe larg cercetat în doctrina juridică. În prezenta lucrare sunt analizate numeroase definiții și explicații ale acestui termen formulate de specialiști în domeniul dreptului, scopul urmărit fiind de a evidenția deosebirile dintre responsabilitate în sens de răspundere juridică (ca obligație de a răspunde pentru o faptă comisă și de a repara prejudiciul cauzat astfel) și responsabilitate în sens de atitudine conștientă și asumată față de acțiuni legale. Primul caz este specific pentru realizarea normelor imperative (regăsite preponderent în dreptul public), iar cel de-al doilea caz – pentru realizarea normelor permissive (regăsite preponderent în dreptul privat). În ultima situație inițiativa subiecților privați este decisivă. Demersurile științifice din prezenta lucrare nu se limitează la enumerarea definițiilor relevante formulate de autori autohtoni și străini, dar reprezintă o investigație complexă a conceptului răspunderii juridice, prin diferite metode: analiza, sinteza, metoda logică, comparativă și sistemică. În asemenea mod, propunem propriile definiții și invocăm cele mai importante caracteristici ale răspunderii juridice, principiile specifice acestei categorii juridice și formulăm concluzii originale, bazate pe aspecte teoretice și practice și pe aprecieri proprii argumentate.

Cuvinte-cheie: *reglementare juridică, răspundere juridică, interes public, interes privat, drepturi subiective, obligațiuni juridice.*

DOCTRINAL INTERACTIONS BETWEEN LEGAL ACCOUNTABILITY AND LEGAL RESPONSIBILITY

The term responsibility is one of the most significant words in the field of justice and law and is largely researched in legal doctrine. A great number of definitions and explications of the mentioned term given by specialists in law are examined in the present paper, the aim pursued being to emphasize the differences between responsibility in the meaning of accountability (as an obligation to answer for an act done and to repair any injury it may have caused) and the responsibility in the meaning of conscious and assumed attitude towards a lawful activity. The first one is specific to the realization of imperative legal norms (mainly found in public law) and the second one – for the realization of permissive legal norms (mainly found in private law). In the latter case the private subjects' initiative is decisive. The scientific approaches in the present work are not limited in enumerating relevant definitions given by autochthon and foreign authors but also represent a complex investigation of the concept of legal liability, by different methods: the analysis, the synthesis, the logics, the comparative and the systemic methods. In such a manner the authors propose their own definitions and submit the most important characteristics of legal accountability, the principles specific to this legal category and elaborate original conclusions, based on theoretical and practical issues and on own argued appreciations.

Keywords: *legal accountability, legal responsibility, public interest, private interest, subjective rights, legal obligations.*

Introducere

Interesul investigării doctrine a unui subiect cercetat în multiple lucrări de valoare, atât în doctrina sovietică, doctrina rusă, cât și în doctrina română și în cea națională, a fost generat anume de diversitatea doctrinară excesivă în domeniul răspunderii și al responsabilității juridice și de importanța determinării coraportului dintre aceste două fenomene juridice de relevanță sporită pentru doctrina juridică, în general, și pentru Teoria Generală a Dreptului, în special. Concomitent cu necesitatea investigării evoluției doctrine a coraportului fenomenelor în cauză, intenționăm să intervenim cu soluții doctrinare originale, inedite, orientate spre o simplificare a percepției terminologice respective și cu o clarificare privind utilizarea eficientă și corectă a acestora în legislația națională.

Abordări teoretice. Controversele privind răspunderea și responsabilitatea juridică au o istorie îndelungată; se referă atât la înțelegerea acestor termeni juridici, cât și la interpretarea lor. Limite naționale investigațiile în cauză n-au demonstrat, fiind de o complexitate și diversitate doctrinară impunătoare. Astfel, și în doctrina caracteristică sistemelor juridice de origine romano-germanică, și în doctrina sistemelor juridice de Common Law acest subiect a fost abordat de autori consacrați. Spre exemplu, prof. **Gh.Mihai** a semnalat următoarele aspecte cu privire la conceptul răspunderii:

1. Răspunderea ce decurge dintr-un anumit rol al persoanei, din care derivă anumite obligații, cum ar fi faptul că tatălui îi revin obligații de natură morală, juridică, religioasă;
2. Răspundere cauzală, ce poate fi atribuită atât oamenilor, cât și evenimentelor naturale;
3. Răspunderea persoanei care încalcă norma juridică, trebuind să suporte o sancțiune, să repare prejudiciul produs [1].

Doctrina juridică analizează profund sensul și semnificația răspunderii și a responsabilității în același context cu cel al răspunderii și al responsabilității juridice. În limba română există doi termeni distincți, ca și în limba germană: *Verantwortlichkeit* – pentru responsabilitate și *Verantwortung* – pentru răspundere [2]. Această problemă a avut conotații specifice în cercetările doctrinare efectuate în limbile în care nu există doi termeni pentru a desemna un fenomen complex, cum este cel al reacției sociale în legătură cu activitatea și atitudinea individului față de ordinea juridică stabilită într-o societate într-o anumită perioadă de timp, ci doar un singur termen, așa cum este în franceză *responsabilité* și în rusă *ответственность*. Acest subiect a fost examinat întâi din perspectivă sociologică, inclusiv din perspectiva sociologiei juridice, cu scopul de a descifra sensul termenilor *responsabilitate* și *răspundere*, sociologii fiind cei care au pus la baza acestei distincții raporturile efective ce iau naștere între individ și societate. Astfel, autorul **M.Florea** a atribuit termenului *responsabilitate* semnificația de asumare conștientă a unei atitudini active și militante față de colectivitate, a grijii pentru succesul sau riscul, rezultatul sau eficiența, consecințele și valoarea activității pe care agentul o desfășoară sau conduce. Dacă responsabilitatea este privită ca un raport între individ și colectivitate, atunci răspunderea a fost definită ca un raport între individ și autoritatea acestei colectivități. La aceasta s-a adăugat faptul că responsabilitatea este dimensiunea internă a individului ce denotă o atitudine activă, convingere și angajare, iar răspunderea – ceva extern, acceptat, uneori, în mod forțat, prin supunere [3].

Distincția dintre aceste concepte s-a efectuat și pe calea distincției dintre a accepta o normă (de aceea, răspunderea este de ordin normativ) [4] și a adera (cu atât mai mult, a asuma) la un obiectiv și realizarea lui eficientă (de aceea, responsabilitatea este de ordin valoric) [5]. Dar această delimitare dintre normă și valoare, care stau la baza atitudinii persoanei în caz de răspundere și, respectiv, de responsabilitate, este, totuși, relativă, căci și norma este expresia unei valori, este elaborată în urma aprecierii pozitive a unei experiențe sociale, care conturează un model așteptat de conduită umană. Este adevărat, însă, că asimilarea totală și absolută a acestei norme, într-o asemenea măsură încât să devină un factor al lumii interioare a omului, este dovada orientării valorice a omului. Deși distincte, răspunderea și responsabilitatea sunt două fenomene aflate într-o legătură strânsă, care vizează raportul dintre individ și colectivitate, fiind forme de integrare a individului în societate. Când acestea nu coincid, apare un conflict și individul este nevoit să aleagă între acțiunile care-i sunt prescrise de normă, de răspunderea propriu-zisă și cele adoptate pe calea liberei alegeri și, respectiv, a responsabilității [6]. Transferate în limbaj juridic, aceste concepte au păstrat principala distincție, și anume: cea a atitudinii conștiente și cea a atitudinii impuse. Astfel, **N.Popa** definește responsabilitatea juridică ca o atitudine conștientă și deliberată de asumare a grijii față de modul de realizare a normelor de drept, față de integritatea ordinii juridice, precum și față de acțiunile pe care le întreprinde individul, în vederea asigurării unui climat de legalitate [7]. La rândul său, **M.Costin** tratează răspunderea drept o obligație de a suporta consecințele nerespectării unor reguli de conduită, obligație „ce incumbă autorului faptei contrare acestor reguli și care poartă întotdeauna amprenta dezaprobării sociale a unei asemenea conduite” [8]. Referindu-se apoi la răspunderea juridică, susține că aceasta este „complexul de drepturi și obligații conexe care, potrivit legii, se nasc ca urmare a săvârșirii unei fapte ilicite și care constituie cadrul de realizare a constrângerii de stat, prin aplicarea sancțiunii juridice, în scopul asigurării raporturilor sociale și al îndrumării membrilor societății în spiritul respectării ordinii de drept” [9].

Observăm din aceste două definiții că responsabilitatea este o atitudine, iar răspunderea – un complex de drepturi și obligații; atitudine înseamnă mod de a fi sau de a se comporta, pe când complexul de drepturi și obligații ne duce cu gândul la conținutul raportului juridic. Acest raport juridic are ca subiecte, pe de o parte, statul, iar, pe de alta – pe cel care a ignorat prescripțiile normei juridice. Devine evident că raportul juridic de constrângere între stat și cei care încalcă prevederile normei juridice privește răspunderea juridică, menționează **Gh.Boboș** [10], opinie la care aderă și alți cercetători [11]. Totuși, răspunderea juridică nu este însăși constrângerea, pentru că ultima este exercitată de stat, dar răspunderea juridică trebuie suportată de cel care a încălcat prescripțiile legii; situația juridică specifică aplicării constrângerii de stat este determinată de încălcarea normelor juridice.

L.Barac, analizând definiția formulată de **M.Costin**, ajunge la concluzia că răspunderea juridică este mai mult decât un complex de drepturi și obligații corelative, și anume – că ea este „instituția juridică ce cuprinde ansamblul normelor juridice care vizează raporturile juridice ce se nasc în sfera activității specifice, desfășurate de autoritățile publice, desfășurate în temeiul legii, împotriva tuturor celor care încalcă sau ignoră ordinea de drept, în scopul asigurării ordinii juridice și binelui public” [12]. Rezumând opiniile autorilor **M.Costin**, **Gh.Boboș** și **L.Barac**, putem afirma că primul autor înțelege răspunderea juridică ca fiind conținutul raportului juridic, al doilea – ca însuși raportul juridic, iar **L.Barac** – ca instituție ce vizează mai multe raporturi juridice.

Până în anii '70 ai secolului trecut în literatura juridică sovietică predomina concepția „criminologică” a răspunderii juridice, adică răspunderea juridică intervenea numai în legătură cu încălcarea normelor juridice. Conceptul tradițional al răspunderii juridice – ca răspundere-pedeapsă [13] – aparține lui **J.Mill** și acest punct de vedere a fost acceptat de majoritatea cercetătorilor sovietici [14]. Toți acești cercetători au avut în vedere răspunderea juridică retrospectivă, după ce încălcarea dreptului a avut loc. Apoi, treptat, s-a ajuns la concluzia că această abordare este unilaterală și sărăcește, de fapt, originalitatea dreptului, care are nu doar funcția de ocrotire împotriva lezării persoanelor și prin ea se justifică funcția de reprimare a răspunderii juridice, dar și de regulator al proceselor sociale majore și de control social. Astfel, a început să avanseze teoria răspunderii pozitive. Autorii ruși au numit responsabilitatea juridică – răspundere pozitivă, iar răspunderea juridică – răspundere negativă, căci în limba rusă există un singur cuvânt pentru a le desemna pe cele două: *омбемственность*. Noțiunea de *răspundere juridică pozitivă* este numită și prospectivă, pentru că se referă la faptele licite – acțiuni sau abstențiuni – de viitor [15], iar *răspundere juridică negativă* este numită și retrospectivă, căci vizează faptele ilicite comise în trecut [16]. Mulți autori nu au fost de acord cu această clasificare [17]. Această opinie este dezvoltată de **M.N. Marcenco**, care consideră inadmisibilă unificarea atitudinii conștiente a individului de a executa obligațiile sale față de societate și acțiunea ilicită a infractorului [18]. Într-o astfel de interpretare, cele două fenomene sunt distincte și aproape autonome unul față de altul.

Însă, situația este de altă natură, și anume: nu este vorba de o unificare, ci de o legătură strânsă între răspundere și responsabilitate, căci responsabilitatea are o sferă mai largă de acoperire și o include și pe cea de răspundere sau cel puțin o presupune, deși nu se reduce la ea. Numai cel responsabil poate fi și răspunzător, astfel încât răspunderea și responsabilitatea nu se manifestă separat, ci sunt simultane, sunt două dimensiuni ale agenților sociali care se întrepătrund, intercondiționându-se în moduri diferite [19].

Profesorul **Gh.Mihai** susține că răspunderea derivă din responsabilitate, căci răspunderea juridică este consecința comiterii responsabile a unei fapte juridice, iar tragerea la răspundere juridică este urmare a săvârșirii cu responsabilitate a unei fapte ilicite, astfel deosebind răspunderea juridică de tragerea la răspundere juridică [20]. Raliindu-ne parțial la această opinie, menționăm că responsabilitatea juridică are la bază norme juridice, inclusiv principii generale ale dreptului, care reglementează măsurile de comportament admis în societatea dată într-o perioadă strict determinată. Dar ea nu se reduce la aceste norme, căci este nevoie de conștientizarea acestor norme, prin luarea de atitudine pozitivă față de ele (optarea în folosul acțiunii, inacțiunii prescrise de norme, decizia) și prin realizarea acelei conduite pe care o cere norma (acțiunea). Deci, propriu-zis, intervin aceleași condiții ca și în cazul răspunderii, numai cu semnul *plus*: fapta licită, voința și conștiința liberă, consecințele juridice favorabile și legătura causală dintre faptă și consecințe. Aceasta ne demonstrează încă o dată că responsabilitatea și răspunderea sunt ipostaze ale aceluiași fenomen – ale realizării dreptului. În literatura juridică rusă a fost avansat punctul de vedere, conform căruia responsabilitatea juridică este realizarea benevolă a dreptului, iar răspunderea juridică reprezintă realizarea dreptului prin constrângere statală [21]. În opinia autorului **V.Lipinschi**, elementele responsabilității juridice sunt: cerințele prevăzute de norme, obligația de a acționa în modul prescris de normă, realizarea obligației de a acționa în conformitate cu norma și reacția societății sub forma stimulării sau încurajării. Elementele răspunderii juridice, în opinia aceluiași autor, sunt: existența obligației de a suporta consecințele negative ale faptei ilicite, condamnarea de către societate a autorului faptei ilicite și obligarea lui de a accepta o anumită conduită [22]. Analizând acest punct de vedere, trebuie menționat ca valoros faptul că autorul arată cu ce se finalizează în ambele cazuri procesul de tragere la răspundere juridică – cu reacția societății, fie sub formă de stimulare, fie sub formă de condamnare. Cerințele prevăzute de normă și obligația de a acționa în conformitate cu modul prescris de norma juridică sunt elemente comune și răspunderii; normele conțin aceleași prescripții pentru toți, dar, dacă ele sunt încălcate, atunci urmează condamnarea din partea societății prin intermediul statului și, respectiv, obligarea celui răspunzător să suporte consecințele negative ale faptei ilicite și să accepte o anumită conduită.

Sintetizând riguros toate definițiile prezentate în doctrina rusă, prof. **D.Baltag** conchide că responsabilitatea juridică este o categorie ce desemnează obligația juridică a subiectului de drept de a acționa în conformitate cu prescripțiile normei juridice, obligație ce se realizează în conduita licită. Răspunderea juridică, în opinia aceluiași autor, desemnează obligația subiectului de drept responsabil de a suporta consecințele nerespectării unei norme juridice în vigoare, în vederea restabilirii ordinii de drept în societate [23]. Aceste definiții au meritul de a aduce la un numitor comun ambele noțiuni, și anume: acest element comun este obligația, ea este specifică ambelor noțiuni, deosebirea constând în faptul că obligația este liber asumată în cazul responsabilității și impusă din exteriorul persoanei în cazul răspunderii.

În doctrina rusă s-a conturat opinia privind sensul larg al răspunderii juridice, în care se poate evidenția responsabilitatea juridică – în sensul răspunderii pozitive și răspunderea juridică – în sensul răspunderii juridice negative [24]. Academicianul **V.Kudreavțev** susține că responsabilitatea este o noțiune mai largă decât obligația, ea reprezintă un raport juridic ce constă din mai multe elemente: concomitent cu obligația de a avea o conduită legală, subiectul responsabilității primește ajutor și susținere din partea societății și a statului. El are dreptul să ceară întreprinderea anumitor acțiuni de la cei împuterniciți cu competențele respective și să-și apere acțiunile sale în modul prevăzut de lege. Deci, responsabilitatea include cunoașterea și înțelegerea de către o persoană a obligației sale, precum și atitudinea față de ea – simțul datoriei, tendința de a ajunge la acel rezultat necesar societății și statului [25]. Considerăm că negarea conceptului responsabilității juridice este legată de concepția, potrivit căreia dreptul este un instrument de constrângere și pedeapsă. Totuși, pedeapsa în drept nu este un scop în sine, sensul ei adevărat este de a trezi în cel care încalcă dreptul, dar și la terți, sentimentul de responsabilitate pentru faptele lor viitoare, sentiment care îi ajută să conștientizeze semnificația socială a propriei conduite. Susținem opinia prof. **N.V. Vitruk**, care consideră că recunoașterea categoriei de responsabilitate îmbogățește teoria răspunderii juridice, pentru că face posibilă înțelegerea deplină și profundă a naturii, sensului și destinației răspunderii juridice [26].

În urma studierii diverselor definiții ale răspunderii juridice, prof. **D.Baltag** a acceptat definiția dată de **Gh.Mihai și R.Motică** [27]: „Răspunderea juridică este obligația ce revine unui subiect de drept de a suporta consecințele faptei ilicite, prevăzute de legea în vigoare, prin care a adus atingere unui drept subiectiv al altuia” [28]. Apoi, referindu-se la categoria științifică a răspunderii juridice, o definește ca fiind o categorie, prin care este desemnată obligația subiectului de drept responsabil de a suporta consecințele nerespectării unei norme juridice în vigoare, în vederea restabilirii ordinii de drept din societate [29]. În definiția dată în lucrarea autorului **Gh.Mihai** se menționează despre faptă ilicită, iar în cea a autorului **D.Baltag** nu se face o asemenea mențiune, dar se relatează despre nerespectarea unei norme juridice. Comun este că răspunderea juridică în ambele definiții este interpretată drept o obligație ce survine în rezultatul lezării unui drept subiectiv (**Gh. Mihai**) sau a ordinii de drept (**D.Baltag**).

Unii autori definesc răspunderea ca pe o obligație, într-un caz – a infractorului de a răspunde pentru fapta ilicită săvârșită față de societate și stat, pentru încălcarea normei de drept [30], alții – drept obligația de a suporta consecințele nefavorabile pentru încălcarea normei juridice față de o exterioritate [31]. O altă definiție a răspunderii, elaborată de **M.Costin**, la care aderă și autorii **R.Motică** și **Gh.Mihai**, face referire la un complex de drepturi și obligațiuni conexe, care se naște ca urmare a producerii unor fapte ilicite și care constituie cadrul de realizare a constrângerii de stat, prin aplicarea sancțiunilor juridice menite să asigure restabilirea ordinii de drept [32].

În ediția a II a manualului *Teoria generală a dreptului*, prof. **S.Alexeev** nu definește expres răspunderea juridică, ci doar menționează că ea intervine în majoritatea cazurilor în rezultatul unei anumite evoluții a raporturilor juridice, de regulă, după emiterea de către un organ competent a unui act de aplicare a dreptului [33]. Același punct de vedere este exprimat în manualul publicat sub redacția autorului **V.V. Lazarev** [34].

În doctrina din România unii autori definesc răspunderea drept obligația celui care a săvârșit o faptă ilicită de a suporta sancțiunea [35]. Alți autori adaugă la această definiție și vina – „obligația de reparare a prejudiciului de cel din vina căruia s-a cauzat” [36]. Profesorul **Gh.Avornic** consideră că răspunderea constă în obligația de a suporta sancțiunea regulii de drept pentru un fapt imputabil [37]. În ultimele două definiții este inclus și aspectul vinovăției.

Luând atitudine față de considerarea răspunderii juridice ca obligație, prof. **D.Baltag** arată că, definind astfel răspunderea juridică, s-ar putea confunda răspunderea juridică cu însăși sancțiunea juridică și se ignoră faptul că sancțiunea nu reprezintă decât instrumentul de realizare a răspunderii juridice.

De rând cu definirea răspunderii ca obligație, o mai putem aprecia și ca raport juridic, care apare în rezultatul încălcării dreptului și reprezintă, pe de o parte, dreptul organelor competente ale statului de a cere restabilirea raportului juridic deteriorat, de a impune măsuri de constrângere față de cel vinovat, iar, pe de altă parte – persoana vinovată are obligația de a-și subordona conduita acestor exigențe. Astfel, conținutul răspunderii juridice ca raport juridic reprezintă activitățile de fapt ale părților, în vederea realizării drepturilor și obligațiilor subiective. Subiecții unei astfel de răspunderi sunt statul, titularul dreptului subiectiv încălcat și cel care a încălcat acest drept subiectiv. Dezvăluindu-se esența răspunderii juridice, s-a considerat a o numi *statică*, întrucât este în norma dreptului obiectiv care stabilește sancțiunea și *dinamică*, întrucât este în aplicarea acestei norme în raportul juridic concret.

Profesorul **I.Craiovan** definește răspunderea juridică drept un raport statornicit de lege, de norma juridică între autorul încălcării și stat, conținutul căruia este complex, fiind format, în esență, din dreptul statului, ca reprezentant al societății, de a aplica sancțiunile prevăzute de normele juridice persoanelor care încalcă prevederile legale și obligația acestor persoane de a se supune sancțiunilor legale, în vederea restabilirii ordinii de drept [38]. Un grup de cercetători prezintă răspunderea ca reacția negativă, de dezaprobare a statului față de fapta ilicită [39]. Reacția statului se manifestă în aplicarea măsurilor de constrângere față de cel care încalcă dreptul [40]. Răspunderea juridică a fost definită de autoarea **L.Barac** și ca instituție juridică: „Răspunderea juridică este o instituție ce cuprinde ansamblul normelor juridice ce vizează raporturi ce se nasc în sfera activității desfășurate de autoritățile publice, în temeiul legii, împotriva tuturor acelor care încalcă sau ignoră ordinea de drept, în scopul asigurării respectării și promovării ordinii juridice și binelui comun” [41].

În opinia lui **Gh.Mihai**, răspunderea juridică nu poate fi o instituție juridică, decât dacă va fi detectată în dreptul obiectiv, iar dreptul obiectiv în vigoare (dreptul pozitiv) nu creează o instituție a răspunderii juridice, ci doar instituții ramurale ale răspunderii juridice civile, penale, administrative etc.; de aceea, răspunderea juridică este doar o categorie științifică [42]. Raliindu-se acestei opinii, prof. **D.Baltag** de asemenea nu este de acord cu **L.Barac**, din motiv că nu există un ansamblu de norme care ar reglementa numai răspunderea juridică (așa cum sunt normele ce reglementează răspunderea juridică civilă, penală etc.) [43]. Abordând această problemă, trebuie de luat în considerare că, din punct de vedere logic, noțiunile se împart în concrete și abstracte și criteriul ce stă la baza acestei divizări este unul static, care apreciază noțiunile din punct de vedere actual; sunt concrete acelea care pot fi asociate cu imagini și abstracte acelea care nu pot fi asociate. „Numai ținând seama de eventualitatea întrupării unei noțiuni, într-o reprezentare se poate vorbi despre noțiuni concrete. Dar acesta este relativ, căci toate noțiunile sunt abstracte, oricât ai vrea să surprinzi noțiunea în formă materială, îți este cu neputință, ea fuge neconținut, ceva îți scapă” [44].

În cazul nostru, răspunderea juridică, ca instituție, este definită ca o noțiune abstractă. Considerăm că răspunderea juridică poate fi privită și în aspect de instituție juridică, deoarece există un ansamblu de principii ale răspunderii juridice, toate formele răspunderii juridice au aceleași funcții și scopuri, indiferent de obiectul ramural de reglementare. Principiile răspunderii juridice sunt reprezentate de norme generale, care direcționează procesul de reglementare a raporturilor sociale, fie că este la nivel de elaborare a normelor juridice, fie că este la nivel de aplicare a normelor juridice. Ele sunt ideile fundamentale, determinantii, ce se manifestă în toate normele juridice din diferite ramuri ale dreptului.

Profesorul **D.Baltag** consideră că principiile răspunderii juridice sunt idei fundamentale, care, într-un mod specific, reflectă principiile generale ale dreptului (libertatea, echitatea, justiția, umanismul, democratismul), dar, în același timp, au și un specific propriu; or, nu toate normele ce alcătuiesc dreptul pozitiv au incidență în domeniul răspunderii juridice, ci numai acelea care reglementează cazurile, condițiile, modalitățile în care intervine una sau alta dintre formele răspunderii juridice [45]. În aceeași lucrare sunt enumerate următoarele principii ale răspunderii juridice: principiul angajării răspunderii juridice numai în temeiul legii; principiul răspunderii pentru fapta săvârșită cu vinovăție; principiul răspunderii personale; principiul prezumției nevinovăției; principiul justeței sancțiunii; principiul nepedepsirii de două ori pentru aceeași faptă; principiul celerității răspunderii juridice. Or, dintre toate aceste principii numai principiul prezumției nevinovăției este consfințit juridic, în scris, având rang de principiu constituțional. Pornind de la logica dezvoltării relațiilor sociale, de la necesitatea de perfecționare continuă și de la scopul de a crește eficacitatea influenței asupra lor, prof. **D.Baltag** propune ca mecanismul juridic de realizare a răspunderii juridice să fie completat cu o lege specială – Legea cu privire la principiile răspunderii juridice. Susținem, în principiu, această propunere; totodată, menționăm că există deja principii generale și constituționale specifice răspunderii juridice. Articolul 16 alin.(1) din Constituția Republicii Moldova prevede că respectarea și ocrotirea persoanei constituie o

îndatorire primordială a statului [46]. Respectiv, toate drepturile declarate sunt și garantate de către stat. Astfel, art.134 alin.(3) din Constituție pune în sarcina Curții Constituționale garantarea responsabilității statului față de cetățean și a cetățeanului față de stat.

B.T. Bazilev apreciază răspunderea juridică drept o instituție a dreptului, deoarece reprezintă un ansamblu de norme juridice, ale căror subdiviziuni structurale sunt instituțiile juridice ale răspunderii juridice de ramură, care au aceleași sarcini, aceleași funcții și sunt orientate spre realizarea aceluiasi scop – lichidarea faptelor ilicite în societate [47]. Un argument în favoarea tezei privind echivalarea răspunderii juridice cu conceptul de instituție juridică este prezentat de **E.Sandalinicova** și ar consta în faptul că răspunderea juridică a funcționarilor publici este reglementată de normele juridice din diferite ramuri ale dreptului, dar care au o orientare funcțională specifică; această răspundere are un obiect unitar de reglementare, și anume: raporturile între stat și funcționari publici; raporturile respective apar în legătură cu statutul juridic al funcționarului public, astfel încât răspunderea juridică a funcționarilor publici este o instituție interramurală [48]. În rezultatul analizei categoriei de răspundere juridică, **N.V. Vitruc** concluzionează că instituțiile răspunderii juridice au un caracter complex, care se manifestă în scopurile, funcțiile și principiile comune ale tuturor formelor de răspundere juridică, în interacțiunea dintre instituțiile interramurale ale dreptului privat și public, în unitatea indisolubilă a celor două subsisteme ale dreptului – material și procesual, ceea ce asigură răspunderii juridice rolul unei instituții de protecție în mecanismul de reglementare a relațiilor sociale [49].

La rândul său, **S.N. Bratusi** leagă răspunderea juridică de un atribut, proprietate a obligației, în cazul în care aceasta nu este realizată benevol, menționând că răspunderea juridică este realizarea, prin intermediul constrângerii statale, a obligației inițiale sau a unei obligații noi ce o completează sau o înlocuiește pe cea veche [50]. Deci, în opinia acestui autor, răspunderea juridică realizează obligația prin intermediul constrângerii statale sau sociale, echivalentă celei statale, deoarece răspunderea este apreciată ca o stare de constrângere întru îndeplinirea obligației. De aici facem o deducție importantă: încă înainte de a fi săvârșită fapta ilicită, răspunderea este proprietatea imanentă a obligației și, totodată, răspunderea se caracterizează ca stare de constrângere, întru îndeplinirea obligației. Deci, răspunderea intervine în domeniul obligației prin intermediul constrângerii. Însă, dacă persoana îndeplinește benevol obligația, atunci este vorba de responsabilitate. În acest sens, spunem că o persoană este responsabilă, fiindcă își îndeplinește benevol obligațiile asumate. Criticând opinia lui **S.N. Bratusi**, alt autor, **N.S. Malein**, a delimitat noțiunea de răspundere juridică de cea de obligație, susținând că răspunderea juridică nu se poate confunda cu obligația de a repara prejudiciul, aducând exemplul asigurărilor, când dauna se repară fără să intervină răspunderea juridică [51]. În acest caz, răspunderea este confundată cu pedeapsa. Răspunderea, ca obligație, are un ansamblu de particularități, în comparație cu alte tipuri de obligații juridice. Întâi de toate, responsabilitatea juridică desemnează obligația de conformare prescripțiilor juridice și este un garant al obligației juridice, căci, în caz de neconformare, răspunderea se completează cu altă obligație – de a compensa prejudiciul cauzat și de a suporta consecințele nefavorabile prevăzute de normele juridice, fiind adusă la îndeplinire prin intermediul constrângerii.

M.Krasnov definește răspunderea juridică drept „o legătură de drept (juridică) între două părți, dintre care una (subiectul răspunderii) se obligă să corespundă modelului așteptat de conduită, iar cealaltă parte (instanța răspunderii) apreciază această conformitate și, în caz de apreciere negativă, reacționează într-un anumit fel la această încălcare” [52].

O.Leist a examinat consecințele juridice ce decurg din delimitarea obligațiilor juridice și alte prescripții juridice și a formulat trei feluri de relații între care este necesară delimitarea: 1) pentru a delimita încălcările de drept de faptele ce nu atrag consecințe juridice; 2) pentru a determina adresatul exact al normei juridice, căruia trebuie să i se aplice sancțiunea în caz de încălcare a obligației (interdicției); 3) pentru a distinge sancțiunea de alte consecințe juridice [53]. **O.Leist** consideră că nu este o sancțiune, de exemplu, pierderea dreptului la acțiune în justiție în caz de expirare a termenului de prescripție sau neadmiterea mărturiilor în caz de împrumut al unei sume mai mari decât cea indicată în lege; deși există consecințe juridice, nu sunt sancțiuni, ca argument indicând faptul că sancțiunea nu poate fi aplicată pentru fapte licite, pentru că, altfel, ar fi eliminată deosebirea calitativă dintre încălcarea dreptului și conduita licită care, deși nu s-a finalizat juridic, nu este interzisă de normele juridice [54].

Având în vedere diversitatea și numărul impunător de definiții ale răspunderii juridice, se poate încerca o grupare a acestora. De exemplu, pot fi delimitate mai multe grupuri de astfel de definiții: 1) Concepția răspunderii ca obligație a celui ce încalcă dreptul de a suporta consecințele nefavorabile; 2) Concepția răspunderii ca obligație de a se conforma prescripțiilor normelor juridice; 3) Concepția răspunderii ca sancțiune

(pedeapsă) sau ca realizare a sancțiunii pentru încălcarea dreptului; 4) Concepția răspunderii ca un ansamblu de consecințe nefavorabile ale încălcării dreptului, inclusiv cu referire la obligația subiectului care a încălcat norma juridică de a suporta limitări în drepturi și sancțiunile care pot fi aplicate în raport cu acest subiect; 5) Concepția răspunderii juridice ca raport de constrângere din partea statului (sau ca legătură de drept); 6) Ca un ansamblu de raporturi juridice; 7) Ca instituție juridică; 8) Ca reacție a statului față de fapta ilicită; 9) Concepția răspunderii juridice ca un sistem special de măsuri ce stimulează conduita licită și de măsuri de reprimare (curmare) a conduitei ilicite.

Enumerarea în cauză demonstrează complexitatea răspunderii juridice, fiecare definiție accentuând un anumit aspect al răspunderii juridice; ele nu sunt eronate, ci mai degrabă unilaterale. Cu toate acestea, concepțiile menționate acordă un caracter complex categoriei de răspundere juridică și, totodată, dezvoltă teoria răspunderii juridice. Analiza efectuată ne permite să stabilim că răspunderea juridică este mai largă decât cea a sancțiunii; nu este nici un simplu raport juridic, cu atât mai mult nu se limitează la ideea de constrângere. Această accepțiune, mai largă, include răspunderea pozitivă ca obligație juridică specifică de a îndeplini anumite acțiuni (responsabilitate); dacă acțiunile nu sunt realizate benevol, intervine constrângerea, deci – răspunderea juridică negativă sau retrospectivă (ori, propriu-zis, răspunderea). Într-o oarecare măsură, această teză rezultă și din argumentele autorilor specialiști în drept penal, care susțin existența raporturilor juridice de conformare și a raporturilor juridice de conflict. Raporturile juridice de conformare sunt cele care se manifestă în legătură cu respectarea benevolă a legii penale, iar cele de conflict – prin constrângerea de a respecta legea penală. „Este greu de acceptat, menționează acești autori, existența unor raporturi de conflict generate de săvârșirea infracțiunii, fără o prealabilă conturare a obligațiilor generale de conformare față de lege în cadrul unor raporturi de conformare” [55]. Revenind la ceea ce a afirmat **Hart**, putem nota că primul sens poate fi calificat drept responsabilitate, celelalte – ca răspundere. Termenul *responsabilitate* este utilizat în art.22 din Codul penal al Republicii Moldova [56] într-un sens specific, care nu corespunde celui general invocat în prezentul studiu, și anume: stare psihologică a persoanei care are capacitatea de a înțelege caracterul prejudiciabil al faptei, precum și capacitatea de a-și manifesta voința și a-și dirija acțiunile. Acest termen, credem, a fost introdus sub influența termenului rus „вменяемость” și indică, într-adevăr, numai starea psihologică a persoanei și numai în aspect penal, din punctul de vedere al raporturilor juridice de conflict, pe când starea de responsabilitate are aceeași formulă și în cazul raporturilor juridice de conformare, starea psihologică a persoanei fiind capacitatea de a înțelege caracterul neprejudiciabil al faptei, precum și capacitatea de a-și manifesta voința și a-și dirija acțiunile.

Coraportul răspundere – responsabilitate juridică. Intenționând a finaliza retrospectiva doctrinară în cauză cu o finalitate subiectivă proprie, vom porni de la originile normelor juridice în identificarea coraportului dintre răspundere și responsabilitate juridică. Răspunderea juridică este o consecință a nerespectării normei juridice. Evident, răspunderea juridică pozitivă și răspunderea juridică negativă, cum este invocată la autorii de valoare în domeniul supus investigării, constituie o tentativă de modelare a acestui coraport. Întru evidențierea unui sistem de delimitări interacționale cu referință la termenii invocați, vom efectua operațiuni logice până la originile normelor juridice. Obiectul de reglementare al oricărui raport juridic este o activitate socială. Sistemul de drepturi subiective și obligațiuni juridice, care formează conținutul raportului juridic, este rezultatul unei manifestări duble de voință. Prima manifestare a voinței este cea a legiuitorului – la elaborarea normei juridice și a doua manifestare – implicarea subiectului într-un raport juridic concret. Voința se fundamentează pe un interes [58]. Altfel spus, orice reglementare juridică este determinată de anumite interese. În acest mod și efectuăm divizarea corespunzătoare în drept public și drept privat, în care principalul criteriu de delimitare este interesul. Dacă este reglementată manifestarea interesului public, vorbim de normele dreptului public; dacă vorbim de dreptul privat, suntem în prezența reglementării intereselor private. Respectiv, delimitarea în cauză este și un criteriu esențial ce determină utilizarea metodelor de reglementare juridică specifice diferitelor ramuri de drept: pentru ramurile dreptului public – metoda imperativă de reglementare juridică a relațiilor sociale, pentru ramurile dreptului privat – metoda permisivă de reglementare juridică a relațiilor sociale. Evident, ar apărea întrebarea firească despre metoda de reglementare juridică caracteristică normelor dreptului constituțional. Avem convingerea că, pentru ramura de drept respectivă, este caracteristică o simbioză dintre metodele de reglementare numite: metoda imperativ-onerativă în expunere declarativă, însă nu mai puțin obligatorie. În condițiile metodei imperative de reglementare juridică este posibilă o singură modalitate de comportament. Evident, realizarea benevolă a comportamentului declarat

licit invocă responsabilitatea juridică a subiectului, iar nerespectarea comportamentului în cauză va genera implicarea răspunderii juridice, în cazul normelor orientate spre imperativitate sau nerealizarea unor interese private, în cazul normelor juridice orientate spre permisivitate.

În condițiile normelor juridice care implică metoda imperativă de reglementare juridică a relațiilor sociale, afirmăm intervenția răspunderii juridice drept consecință a nerespectării prevederilor legale indicate în norma juridică. În condițiile normelor juridice care implică metoda permisivă de reglementare juridică, afirmăm că nerealizarea normelor juridice nu va determina neapărat imperiozitatea survenirii răspunderii juridice. Având o cale legală, dar pasivă de realizare a normei juridice, când subiectul se abține de la săvârșirea unei activități recomandate, el nu-și realizează un interes. Alegând o cale legală manifestată prin acțiune, subiectul, realizându-și un interes legitim, contribuie la realizarea, prin executare, a normei juridice permise. Evident, legiuitorul a elaborat normele juridice permise nu pentru a fi lăsate fără o realizare activă. Anume manifestarea interesului privat demonstrează și existența unei manifestări de voință a subiectului, deci – și a responsabilității juridice. Executarea prevederilor normelor permise, caracterizată printr-o acțiune conștientă și activă a subiectului, atestă responsabilitatea subiectului în cauză.

Responsabilitatea juridică o putem defini drept *o activitate conștientă și legală a subiectului în cadrul realizării normelor juridice permise, orientată spre asumarea și executarea benevolă a anumitor obligațiuni juridice, ce formează o parte a conținutului raportului juridic concret.*

Realizarea responsabilității juridice nu prezumă intervenția inevitabilă a răspunderii juridice și, deci, a sancțiunii juridice. Perspectivele manifestării responsabilității juridice ne orientează spre necesitatea evaluării legăturii dintre responsabilitatea juridică și răspunderea juridică. În aceste condiții de existență a normelor juridice permise, ne orientăm spre limitele de reglementare juridică identificate de legiuitor, în calitate de creator al dreptului. Stabilind limite largi sau chiar foarte largi, acordând posibilitatea alegerii între două sau mai multe modalități de comportament legale, în condițiile cărora este identificată manifestarea responsabilității juridice, legiuitorul, prin limitele normei juridice, stabilește și hotarul, depășirea căruia va determina implicit o ilegalitate în manifestarea interesului privat. În asemenea cazuri de depășire a limitelor normei juridice permise, deja vorbim despre intervenția răspunderii juridice, finalitatea căreia este o sancțiune juridică sau, altfel spus, o executare forțată a unei obligațiuni juridice. Afirmăția în cauză își găsește exemplificare prin reglementările juridice naționale. În legislația civilă termenul *responsabilitate* este utilizat selectiv, într-o simbioză științifică cu termenul *răspundere*; aceasta rezultă din Codul civil al Republicii Moldova [58], ceea ce încă o dată demonstrează legătura generică dintre aceste două noțiuni și argumentările teoretice prezentate de noi. De exemplu, în art.1485 CC RM, intitulat *Responsabilitatea executorului testamentar*, este vorba despre consecințele negative pe care trebuie să le suporte executorul testamentar, care poartă răspundere în caz de neîndeplinire, intenționat sau din imprudență, a obligațiilor încredințate prin testament, pentru prejudiciile cauzate astfel moștenitorilor. Consecințele pozitive – în context, respectarea benevolă a obligațiilor juridice care rezultă din aceste raporturi juridice specifice – identifică responsabilitatea juridică și realizarea unui interes privat legitim, iar consecințele negative – nerespectarea benevolă a obligațiilor juridice respective – determină survenirea răspunderii juridice corespunzătoare. La fel, în art.1540 alin.(1) CC RM *Responsabilitatea succesiorilor în fața creditorilor* se prevede că dacă cel ce a lăsat moștenirea a fost debitor solidar, moștenitorii poartă această răspundere solidară; deci, termenii *răspundere* și *responsabilitate* se întâlnesc în același articol. În continuare, alin.(3) art.1540 CC RM prefigurează o situație similară, stabilind că moștenitorii care au primit cotă din rezerva succesorală de asemenea sunt responsabili de datoriile celui ce a lăsat moștenirea. Textul normativ sugerează responsabilitatea juridică posibilă. Oricum, în caz contrar – de nerealizare a responsabilității juridice, va surveni răspunderea juridică, sancțiunea căreia nu este fixată în norma juridică permisivă, dar în actul de aplicare, care stabilește răspunderea juridică pentru nerespectarea unei norme permise. Caracterul imperativ al normelor juridice penale sau contravenționale, grație metodei caracteristice de reglementare juridică, nu lasă loc de exprimare a responsabilității juridice.

Concluzii

Considerăm că responsabilitatea juridică își poate găsi exprimarea numai într-o formă activă de manifestare, majoritatea normelor caracteristice ramurilor de drept menționate fiind, prin natura lor, prohibitive. Dacă supunem discuției normele juridice onerative – ele sunt într-un număr mai redus și, de regulă, prezumă subiecți speciali; însă, legiuitorul, luând în considerare relevanța valorilor sociale protejate, stabilește condiții obligatorii pentru însăși responsabilitatea juridică.

Referințe:

1. MIHAI, Gh. *Fundamentele dreptului*. Vol.V. *Teoria răspunderii juridice*. București: C.H. Beck, 2006, p.52.
2. <https://ro.linguee.com/germană-română/traducere/verantwortlichkeit.html>;
3. FLOREA, M. *Responsabilitatea acțiunii sociale*. București, 1976, p.30.
4. BĂDESCU, M. *Sanctiunea juridică în teoria, filosofia dreptului și în dreptul românesc*. București: Lumina LEX, 2002, p.57.
5. NEGRU, B. Responsabilitatea și răspunderea juridică într-un stat democratic și de drept. În: *Revista Națională de Drept*, 2006, nr.12, p.44.
6. POPA, N. *Prelegeri de sociologie juridică*. București, 1989, p.200.
7. Ibidem, p.209.
8. COSTIN, M.N. *Răspunderea juridică în dreptul R.P.R.* Cluj: Dacia, 1974, p.19.
9. Ibidem, p.39.
10. BOBOȘ, Gh. *Teoria generală a dreptului* (note de lectură). Cluj-Napoca: Argonaut, 1999. <http://studentladrept.blogspot.md/2008/12/gheorghe-bobo-teoria-general-dreptului.html>;
11. POPA, N. *Teoria generală a dreptului*. București, 1992, p.204.
12. BARAC, L. *Răspunderea și sancțiunea juridică*. București: ALL Beck, p.40.
13. ГАЛАГАН, И.А. *Право, свобода и социальная ответственность личности. Право и борьба идей в современном мире*. Москва, 1980, с.112.
14. ТАРХОВ, В.А. *Об юридической ответственности*. Саратов: Саратовский госуниверситет, 1977, с.31.
15. СТРОГОВИЧ, М.С. Сущность юридической ответственности. В: *Советское государство и право*, 1979, №5, с.17.
16. БАЗЫЛЕВ, Б.Т. Сущность позитивной юридической ответственности. В: *Правоведение*, 1979, №.4, с.30.
17. РЕБАНЕ, ИА. О методологических и гносеологических аспектах учения об основаниях юридической ответственности. В: *Ученые записки Тартуского госуниверситета*, т.852. Тарту, 1989, с.24.
18. МАРЧЕНКО, М.Н. *Проблемы теории государства и права*. Москва, 2001, с.635.
19. RĂTULEA, V. Responsabilitatea juridică și acțiunea socială. În: *Dreptul* (București), 1999, nr.3, p.27.
20. MIHAI, Gh. *Fundamentele dreptului*. Vol.V. *Teoria răspunderii juridice*. București: C.H. Beck, 2006, p.34.
21. ПОХМЕЛКИН, В. *Социальная справедливость и уголовная ответственность*. Красноярск, 1990, с.53.
22. ЛИПИНСКИЙ, В. *Формы реализации юридической ответственности*. Тольятти, 1999, с.37.
23. BALTAG, D. *Teoria răspunderii juridice: aspecte doctrinare, metodologice și practice*. Autoreferat al tezei de doctor habilitat în drept. Chișinău, 2008, p.27-28.
24. РУДИНСКИЙ, Ф.М. Права свободы и ответственность граждан в условиях развитого социализма. В: *Советское государство и право*, 1977, №г.5, с.25-31.
25. КУДРЯВЦЕВ, В.Н. *Закон. Поступок. Ответственность*. Москва, 1986, с.286-287.
26. ВИТРУК, Н.В. *Общая теория юридической ответственности*. Москва: Норма, 2008, с.32.
27. RADU I. Motică, MIHAI, Gh. *Introducere în teoria generală a dreptului*. Vol.II. Timișoara, 1995, p.236.
28. BALTAG, D. *Teoria răspunderii și responsabilității juridice*. Chișinău: ULIM, 2007, p.134.
29. Ibidem, p.135.
30. NEGRU, B., NEGRU, A. *Teoria generală a dreptului și statului*. Chișinău, 2006, p.467.
31. HUMĂ, I. *Teoria generală a dreptului*. Focșani: Editura Științifică, 1995, p.150.
32. RADU I. Motică, MIHAI, Gh. *Introducere în teoria generală a dreptului*. Vol.II. Timișoara, 1995, p.236.
33. АЛЕКСЕЕВ, С.С. *Общая теория права*. Москва: Проспект, 2008, с.277.
34. *Общая теория права и государства* / Под ред. Лазарева В.В. Москва: Юристъ, 1996, с.204.
35. CĂMPEANU, V.I. *Dreptul muncii*. București: Editura. Didactică și Pedagogică, 1967, p.214.
36. TARHON, V.G. *Răspunderea patrimonială a organelor administrației de stat și controlul indirect al legalității actelor administrative*. București, 1967, p.13.
37. AVORNIC, Gh. *Teoria generală a dreptului*. Chișinău: Cartier, 2004, p.488.
38. CRAIOVAN, I. *Tratat elementar de teoria generală a dreptului*. București: ALL Beck, 2001, p.283.
39. ЛИВШИЦ, Р.З. *Теория права*. Москва: Bek, 2001, с.147.
40. РЕБАНЕ, И.А. О методологических и гносеологических аспектах учения об основаниях юридической ответственности. В: *Ученые записки Тартуского госуниверситета*, т.852. Тарту, 1989, с.16.
41. BARAC, L. *Răspunderea și sancțiunea juridică*. București: ALL Beck, p.39.
42. MIHAI, Gh. *Fundamentele dreptului*. Vol.V. *Teoria răspunderii juridice*. București: C.H. Beck, 2006, p.289.
43. BALTAG, D. *Teoria răspunderii și responsabilității juridice*. Chișinău: ULIM, 2007, p.132-133.
44. PETROVICI, I. *Teoria noțiunilor*. Iași: Polirom, 1998, p.118.
45. BALTAG, D. *Teoria răspunderii și responsabilității juridice*, p.181.
46. Constituția Republicii Moldova, adoptată la 29 iulie 1994. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1994, nr.1.

47. БАЗЫЛЕВ, Б.Т. *Юридическая ответственность*. Красноярск, 1985, с.44-46.
48. САНДАЛЬНИКОВА, Е.В. *Юридическая ответственность государственных гражданских служащих в Российской Федерации* (теоретико-правовое исследование). Автореферат диссертации кандидата юридических наук. Казань, 2007, с.12.
49. ВИТРУК, Н.В. *Общая теория юридической ответственности*. Москва: Норма, 2008, с.179-180.
50. БРАТУСЬ, С.Н. *Юридическая ответственность и законность* (Очерк теории). Москва: 1976, с.85-92.
51. МАЛЕИН, Н.С. Об институте юридической ответственности. В: *Ученые записки Тартуского госуниверситета*, т.852. Тарту, 1989, с.343.
52. КРАСНОВ М.А. Публично-правовая ответственность представительных органов за нарушение закона. В: *Государство и право*, 1993, №6, с.46.
53. ЛЕЙСТ, О.Э. *Санкции и ответственность по советскому праву (теоретические проблемы)*. Москва: МГУ, 1981, с.28.
54. АГЕЕВА, Е.А. *Юридическая ответственность в государственном управлении*. Ленинград: Изд-во. ЛГУ, 1990, с.29.
55. BOTNARU, S., ȘAVGA, A., GROSU, V., GRAMA, M. *Drept penal. Partea generală. Vol.I*. Chișinău: Cartier juridic, 2006, p.116-117.
56. Codul penal al Republicii Moldova, nr.985 din 18.04.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2009, nr.72-74.
57. DELEANU, I. *Drepturile subiective și abuzul de drept*. Cluj-Napoca: Dacia, 1988, p.38.
58. Codul civil al Republicii Moldova. nr.1107-XV din 06.06.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr.82-86/661.

Date despre autori:

Andrei NEGRU, doctor habilitat, conferențiar universitar, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: negruan@list.ru, negruan@yahoo.com

Oleg CHICU, doctor în drept, conferențiar universitar, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova.

Prezentat la 18.05.2018

CZU: 349.22:341.9

SOLUȚIILE ABORDATE ÎN DREPTUL CONFLICTUAL AL UNIUNII EUROPENE ÎN DOMENIUL CONTRACTELOR DE MUNCĂ

Valeriu BABĂRĂ

Universitatea de Stat din Moldova

Prezentul studiu se referă la regimul conflictual al contractelor de muncă analizate din punctul de vedere al Regulamentului Roma I. Astfel, sunt analizate soluțiile privind legea aplicabilă condițiilor de fond și de formă ale acestor categorii de contracte, precum și aspectele care exced domeniului de aplicare a Regulamentului Roma I.

Cuvinte-cheie: *regim conflictual, contracte de muncă, legea aplicabilă, condiții de fond, condiții de formă, obligații contractuale, reședință obișnuită.*

THE SOLUTIONS ADDRESSED IN CONFLICTUAL LAW OF EUROPEAN UNION IN THE AREA OF LABOR CONTRACTS

This study relates to the conflict regime of labor contracts analyzed from the point of view of Rome I Regulation. Thus the solutions regarding applicable law of formal and substantive conditions, of these categories of contracts are analyzed and also the aspects that exceed the field of application of Rome I Regulation.

Keywords: *conflict regime, labor contracts, applicable law, formal conditions, substantive conditions, contractual obligations, regular residence.*

1. Considerații introductive

Având în vedere că doar anumite instituții ale dreptului muncii aparțin dreptului privat și deci sunt susceptibile de conflicte de legi, contractele de muncă constituie materia cea mai importantă. De altfel, Regulamentul (CE) nr.593/2008 al Parlamentului European și al Consiliului din 17.06.2008 privind legea aplicabilă obligațiilor contractuale (Roma I) reglementează numai conflictele de legi în domeniul contractului de muncă [1].

Elementele de extraneitate relevante pentru ca un contract de muncă să aibă caracter internațional sunt, de regulă, următoarele: reședința obișnuită (domiciliul) ori cetățenia angajatului, locul unde acesta execută munca și sediul angajatorului.

Regulamentul Roma I reglementează regimul conflictual al contractelor individuale de muncă în art.8; *per a contrario*, contractele colective exced reglementării.

Astfel, art.8 din Regulament cuprinde norme conflictuale privind condițiile de fond ale contractului individual de muncă, iar prevederile art.12 privind domeniul legii aplicabile obligațiilor contractuale de principiu sunt incidente și în cazul contractelor respective.

În ceea ce privește forma contractelor individuale de muncă, este aplicabil art.11 din Regulament.

Prin urmare, în continuare vom analiza soluțiile conflictuale în materia condițiilor de fond și de formă ale contractelor individuale de muncă.

2. Legea aplicabilă contractelor individuale de muncă când există *lex voluntatis*

Potrivit art.8 alin.(1) teza I din Regulamentul Roma I, contractul individual de muncă este reglementat, în mod prioritar, de legea aleasă de părți, în sensul art.3 (*lex voluntatis*).

Totodată, autonomia de voință a părților în materie este afectată de o limitare specifică, stabilită de art.8 alin.(1) teza a II-a, în sensul căruia, deși contractul individual de muncă este supus legii alese de părți în conformitate cu art.3, „cu toate acestea, o astfel de alegere nu poate priva angajatul de protecția acordată acestuia în temeiul dispozițiilor de la care nu se poate deroga prin convenție în virtutea legii care, în absența unei alegeri, ar fi fost aplicabilă în temeiul alineatelor (2), (3) și (4) din prezentul articol”. Dispozițiile pct.35 din Preambulul Regulamentului precizează în plus că angajații nu pot fi lipsiți de protecția conferită acestora de normele de la care se poate deroga doar în beneficiul acestora.

Referitor la prevederile menționate, se impun câteva precizări.

a) Limitarea prevăzută constituie o expresie a aplicării excepției de ordine publică în dreptul internațional privat. Intenția legiuitorului european este de a înlătura de la aplicare legea aleasă de părți, în situația când aceasta restrânge ocrotirea pe care o asigură angajatului dispozițiile „de la care nu se poate deroga prin convenție” (adică, de ordine publică) ale legii care ar fi aplicabilă prin localizarea obiectivă a contractului de muncă, criteriile de localizare obiectivă fiind prevăzute în alin.(2), (3) și (4) art.8 din Regulament.

b) În noțiunea de dispoziții de „protecție acordată angajatului”, deoarece nu se distinge, se includ nu doar dispozițiile care privesc direct contractul individual de muncă, ci și cele de protecție sau de igienă a muncii care aparțin dreptului public al statului localizării obiective, inclusiv cele care sunt cuprinse în contractele colective de muncă, deși acestea din urmă exced domeniului Regulamentului Roma I.

c) Reglementarea prezintă o particularitate în ceea ce privește obiectul excepției de ordine publică care poate fi invocată, în sensul că ordinea publică poate fi întemeiată fie pe sistemul de drept al forului, fie pe orice alt sistem de drept, care este aplicabil prin localizarea obiectivă a contractului de muncă. De exemplu, dacă părțile prin voința lor au ales ca aplicabil dreptul român, dar acesta aduce restrângeri ocrotirii pe care o asigură angajatului, prin dispoziții imperative, dreptul german, care ar fi incident în speță în lipsa alegerii de către părți a legii aplicabile (pentru că, de pildă, angajatul își îndeplinește în mod obișnuit munca în Germania), iar contractul se localizează obiectiv în sfera dreptului german, conform art.8 alin.(2), instanța română competentă să soluționeze litigiul va înlătura de la aplicare legea română, în măsura restrângerii, și va aplica în locul acesteia dispozițiile imperative ale legii germane [2, p.682].

d) Înlăturarea de la aplicare a legii stabilite de părți se efectuează, în principiu, numai parțial, în măsura în care aduce restrângeri ocrotirii pe care o asigură angajatului legea ce rezultă din localizarea obiectivă a contractului. De exemplu, în situația în care legea localizării obiective stabilește prin dispoziții imperative în favoarea angajatului un termen de preaviz mai mare decât cel din legea aleasă de părți, se va aplica acel termen de preaviz, însă restul prevederilor legii alese de părți rămân aplicabile.

3. Legea aplicabilă contractului individual de muncă în lipsa lui *lex voluntatis*

În cazul în care părțile nu au ales legea aplicabilă condițiilor de fond ale contractului individual de muncă, Regulamentul Roma I, prin art.8 alin.(2), (3) și (4), stabilește trei soluții conflictuale aplicabile în cascadă.

3.1. Legea locului unde se desfășoară munca (*lex loci laboris*)

Potrivit art.8 alin.(2) din Regulament, „în măsura în care legea aplicabilă contractului individual de muncă nu a fost aleasă de părți, contractul este reglementat de legea țării în care sau, în lipsă din care, angajatul își desfășoară în mod obișnuit activitatea în executarea contractului. În cazul în care angajatul este angajat temporar într-o altă țară, nu se consideră că și-a schimbat locul de desfășurare a muncii în mod obișnuit”.

Astfel, se face trimitere la legea locului unde se execută munca (*lex loci laboris*), lege care coincide cu cea a locului executării contractului (*lex loci executionis*).

Distincția pe care textul o face între locul „în care” sau „în lipsă din care” angajatul își desfășoară activitatea se justifică prin faptul că, în condițiile actuale, există posibilitatea ca angajatul să fie localizat într-o țară dar să desfășoare activitatea în altă țară.

Pentru aplicarea *lex loci laboris*, prevederile art.8 alin.(2) din Regulament instituie în mod expres îndeplinirea unei condiții speciale, constând în aceea ca angajatul să-și îndeplinească „în mod obișnuit activitatea în executarea contractului” pe teritoriul unuia și aceluiași stat. Condiția respectivă se consideră îndeplinită chiar și în situația în care salariatul este angajat temporar într-o altă țară, avându-se în vedere că art.8 alin.(2) teza a II-a stabilește că angajarea temporară a salariatului într-o altă țară nu se consideră a fi o schimbare a locului de desfășurare a muncii în mod obișnuit. Prin urmare, se acordă prioritate situației de drept, care rezultă din contract, în cazul când aceasta coincide „în mod obișnuit” cu situația de fapt (locul îndeplinirii muncii) și nu unei simple sizații de fapt temporare.

Calificarea legală a noțiunii „angajat temporar” este efectuată de dispoziția pct.36 din Preambulul Regulamentului, care stabilește la teza I că, în ceea ce privește contractele individuale de muncă, munca realizată într-o altă țară se consideră temporară în cazul în care „se preconizează că angajatul își va relua munca în țara de origine” după îndeplinirea sarcinilor sale în străinătate. Așadar, esențial pentru calificarea unui angajat ca fiind temporar reprezintă intenția acestuia de a reveni (*animus revertendi*), coroborată cu intenția angajatorului de a-l reține (*animus retrahendi*). În această privință, remarcăm că Regulamentul nu stabilește o anumită perioadă de timp până la care angajarea este considerată temporară.

Teza a II-a a aceleiași dispoziții remarcă că încheierea unui nou contract de muncă cu angajatorul inițial sau cu un angajator care face parte din același grup de societăți ca și angajatorul inițial nu implică modificarea statutului de angajat care efectuează temporar o muncă într-o altă țară. În acest caz, statutul de angajat temporar este compatibil cu încheierea de către persoana în cauză a două contracte de muncă.

Calificarea noțiunii „grup de societăți” este efectuată de art.2 alin.(1) lit.b) din Directiva 94/45 CE a Consiliului din 22.09.1994 privind instituirea unui comitet european de întreprindere sau a unei proceduri de informare și consultare a lucrătorilor în întreprinderile și grupurile de întreprinderi de dimensiune comunitară [3].

Referitor la noțiunea „angajat temporar”, precizăm că aceasta nu trebuie confundată cu situația în care un angajat al unei societăți este „împrumutat” (*loan out work*) de angajatorul său unei alte societăți, pentru o anumită perioadă de timp sau pentru un anumit proiect. În acest caz, unicul contract de muncă rămâne cel cu angajatorul, care va fi supus normelor conflictuale de dreptul muncii, pe când contractul de „împrumut” (dubla angajare), care mai degrabă apare ca un contract de locațiune de servicii, va fi guvernat de normele conflictuale din art.3 sau 4 din Regulamentul Roma I [4, p.198].

Aplicarea *lex loci laboris* nu înlătură normele de aplicare imediată din țara unde angajatul își desfășoară activitatea în mod temporar, situație expres prevăzută la pct.34 din Preambulul Regulamentului, care stabilește că norma privind contractele individuale de muncă nu aduce atingere aplicării normelor de aplicare imediată ale țării în care un lucrător este detașat în conformitate cu Directiva 96/71 CE a Parlamentului European și a Consiliului din 16.12.1996 privind detașarea lucrătorilor în cadrul prestării de servicii [5].

3.2. Legea sediului unității angajatoare

În conformitate cu dispozițiile art.8 alin.(3) din Regulament, în cazul în care legea aplicabilă nu poate fi determinată în temeiul precedentului alineat, contractul este supus legii statului unde este situată unitatea angajatoare, devenind incidentă *lex societatis* a angajatorului.

Această reglementare ridică unele probleme de calificare a noțiunilor utilizate.

Astfel, în primul rând, problema calificării apare în ceea ce privește sintagma „legea aplicabilă nu poate fi determinată în temeiul alineatului precedent”. Prin această prevedere se înțelege situația în care condiția esențială prevăzută la art.8 alin.(3) nu este îndeplinită, în sensul că angajatul nu-și desfășoară în mod obișnuit activitatea în executarea contractului în cadrul unuia și aceluiași stat. O atare situație apare atunci când angajatul își îndeplinește munca, prin natura activității sale, în mai multe state.

Reglementarea menționată face referire la unul dintre cazurile specifice angajaților din transporturile internaționale efectuate cu mijloace de transport care nu au pavilion, întâlnite cu precădere în transporturile feroviare și rutiere. În ceea ce privește contractele de muncă ale personalului de pe mijloacele de transport care au pavilion, adică de pe nave și aeronave, este aplicabilă, de regulă, legea pavilionului.

O altă categorie de angajați care pot îndeplini condiția stabilită la art.8 alin.(3) o constituie auxiliarii dependenți ai comercianților sau ai oricăror persoane care desfășoară activități economice sau profesionale, care se află în raporturi de muncă cu aceștia (precum prepușii), care prin natura muncii lor sunt nevoiți să se deplaseze în diferite state în vederea reprezentării intereselor celor care i-au angajat.

Aplicarea soluției conflictuale prevăzute la art.8 alin.(3) din Regulamentul Roma I se întemeiază pe rațiuni de natură practică, constând în aceea că salariatul poate îndeplini munca, prin natura funcției sale, în mai multe state, astfel neexistând un loc în care acesta să activeze „în mod obișnuit”. Prin urmare, soluția respectivă nu se poate aplica, așa încât elementul care asigură, în mod semnificativ, legătura salariatului respectiv cu legea unui stat este locul unde se află sediul angajatorului.

În al doilea rând, probleme de calificare pot apărea în ceea ce privește noțiunea de loc în care este situată unitatea angajatoare (*place of business*). Observăm că Regulamentul nu adoptă reședința obișnuită ca legătură a normei conflictuale a art.8 alin.(3), astfel locul în care este situată unitatea angajatoare nu poate fi asimilat cu locul unde este situat sediul administrației centrale, care constituie punctul de legătură pentru determinarea reședinței obișnuite pentru societățile comerciale și alte organisme conform art.19 alin.(1). Într-un asemenea caz, noțiunea de loc în care este situată unitatea angajatoare urmează a fi calificată în funcție de jurisprudența Curții Europene de Justiție, care a statuat în mod constant că *place of business* este locul care oferă aparența de permanență, are o administrație, precum și dotarea materială necesară pentru a desfășura afaceri cu terții, acționând cu conștiința că pot încheia afaceri în acel loc, indiferent dacă sediul central al respectivei unități se află în altă țară [6, p.961].

3.3. Legea proprie a contractului de muncă

Prevederea de la art.8 alin.(4) din Regulament stabilește, prin intermediul unei reglementări de subsidiaritate, că, în cazul în care din circumstanțele de ansamblu ale cazului rezultă că contractul respectiv are o legătură mai strânsă cu o altă țară decât cea menționată în alin.(2) sau (3), se aplică legea acelei alte țări.

Așadar, această reglementare reprezintă o aplicare, în materia contractului internațional de muncă, a soluției conflictuale privind localizarea obiectivă a contractelor în general prevăzute în art.4 alin.(4) din Regulamentul Roma I, potrivit căruia contractul este supus legii statului cu care prezintă cele mai strânse legături. În acest mod, este consacrată teoria „legii proprii a contractului” (*the proper law of the contract*).

4. Legea aplicabilă formei contractului individual de muncă

Regimul conflictual privind valabilitatea de formă a contractului individual de muncă este reglementat de art.11 din Regulamentul Roma I, care are caracter de normă generală, fiind aplicată și contractului de muncă.

Precizăm că Regulamentul nu distinge între contractele încheiate între persoane prezente (*inter praesentes*) și cele prin corespondență (*inter absentes*), ci în funcție de împrejurarea dacă părțile se află sau nu în aceeași țară la data încheierii acordului de voință. Astfel, un contract încheiat între persoane care nu sunt de față, dar care se află în aceeași țară la momentul încheierii contractului, va fi cărmuit de dispozițiile de la alin.(1), iar nu de cele de la alin.(2) art.11. Această soluție este justificată de faptul că perfecționarea mijloacelor de comunicare actuale face ca distincția dintre persoane prezente și absente să se estompeze până la dispariție, esențială rămânând doar împrejurarea dacă părțile se află sub incidența aceluiași sistem de drept sau a unor sisteme de drept diferite.

Potrivit art.11 alin.(1) din Regulament, contractul încheiat între persoane sau reprezentanți ai acestora, care se află în aceeași țară în momentul încheierii contractului, este considerat valabil din punctul de vedere al formei, dacă îndeplinește condițiile de formă prevăzute de legea țării în care se încheie contractul.

Această reglementare stabilește două norme conflictuale alternative, care fac ca un contract să fie valabil din punctul de vedere al formei dacă îndeplinește condițiile prevăzute de următoarele legi:

a) Legea care guvernează fondul contractului (*lex contractus*). Legea fondului poate fi legea aleasă de părți în sensul art.3, sau rezultată în urma localizării obiective, în sensul art.4 (cu excepția alin.(1) lit.c)), art.5, art.7 sau art.8. Totodată, orice modificare efectuată de părți cu privire la legea aplicabilă, care intervine ulterior încheierii contractului, nu poate aduce atingere validității formei contractului, în sensul art.3 alin.(2) teza a II-a.

b) Legea locului în care a fost încheiat contractul (*lex loci contractus*). În acest caz este aplicabilă regula *locus regit actum*. Precizăm că legile aplicabile sunt aceleași, indiferent dacă părțile sau reprezentanții acestora se află în aceeași țară la momentul încheierii contractului. Prin urmare, contractul încheiat prin mandatar urmează același regim conflictual ca și cel care este încheiat în mod direct de către părți.

Sintagma „persoane care se află în aceeași țară” ridică cel puțin două probleme de calificare.

În primul rând, noțiunea de loc în care părțile sau reprezentanții acestora „se află” în momentul încheierii contractului urmează a fi interpretată, în lipsa oricărei alte precizări în Regulament, în sensul de loc de unde pleacă oferta și unde este exprimată acceptarea (de exemplu, locul de unde este expediată scrisoarea sau mesajul electronic), dar, de regulă, în practică acest loc coincide cu cel unde părțile își au domiciliul, reședința sau orice altă asemenea localizare – în cazul persoanelor fizice, respectiv sediul social, sucursala, punctul de lucru, agenția, reprezentanța sau oricare altă localizare instituțională – în cazul persoanelor juridice.

În al doilea rând, părțile sau reprezentanții acestora se află „în aceeași țară” în cazul în care contractul este încheiat la distanță (între absenți), dar între persoane aflate sub incidența aceluiași sistem de drept, cât și *a fortiori*, dacă ele sunt prezente. Contractele încheiate prin internet sau video-telefon reprezintă contracte între persoane aflate în aceeași țară sau în țări diferite, potrivit aceluiași criteriu al localizării părților sau reprezentanților lor.

Potrivit art.11 alin.(2) din Regulamentul Roma I, contractul încheiat între persoanele sau reprezentanții acestora, care se află în țări diferite în momentul încheierii contractului, este considerat valabil din punctul de vedere al formei dacă îndeplinește condițiile de formă prevăzute de legea care îl reglementează pe fond, în conformitate cu Regulamentul, sau de legea oricărei țări în care se află oricare dintre părți ori reprezentanții acestora la momentul încheierii contractului, sau de legea țării în care, la data respectivă, își avea reședința obișnuită oricare dintre părțile contractante.

În această situație sunt prevăzute trei norme conflictuale alternative, care fac ca un contract să fie valabil din punctul de vedere al formei dacă îndeplinește condițiile reglementate de una dintre următoarele legi:

- a) legea care îi guvernează fondul (*lex contractus*), determinată potrivit prevederilor Regulamentului;
- b) legea oricărei țări în care se află oricare dintre părți sau reprezentanții acestora la momentul încheierii contractului;
- c) legea țării în care își avea reședința obișnuită oricare dintre părțile contractante, la data încheierii contractului.

5. Analiza aspectelor care intră și exced domeniului de aplicare

Referitor la determinarea domeniului de aplicare a legii contractului individual de muncă sunt incidente dispozițiile generale ale art.12 din Regulamentul Roma I. În sensul acestor dispoziții, domeniul legii care guvernează contractul de muncă este constituit din condițiile de fond și efectele acestui contract.

Astfel, legiuitorul european reglementează explicit numai regimul conflictual al contractului individual de muncă.

În ceea ce privește condițiile de fond ale contractului individual de muncă, unele dintre acestea prezintă anumite particularități. Astfel, capacitatea de a contracta este cârmuită de legea personală a contractanților, însă anumite aspecte care, la prima vedere, țin de capacitate, au, în realitate, o altă natură juridică. De exemplu, interzicerea angajării copiilor sub o anumită vârstă este dictată de considerații de ordin social sau moral, altele decât cele care stau la baza normelor legale privind capacitatea și, de aceea, cade, de regulă, sub incidența unor norme de aplicare imediată de la locul efectuării muncii, indiferent de cetățenia sau domiciliul minorului.

Efectele contractului de muncă (drepturile și obligațiile părților) sunt guvernate de legea aplicabilă în măsura în care privesc conținutul negociabil al acestui contract, cu precădere următoarele aspecte:

- felul muncii și modalitățile de realizare a acesteia;
- cuantumul și modalitățile de plată a salariatului;
- alte obligații ale salariatului (de fidelitate, neconcurență etc.) sal ale angajatorului;
- durata contractului;
- executarea contractului de muncă (timpul de muncă, de odihnă etc.);
- suspendarea și modificarea contractului de muncă;
- răspunderea materială a salariatului și răspunderea patrimonială a angajatorului față de angajat;
- încetarea contractului;
- nulitatea contractului.

În ceea ce privește nulitatea contractului individual de muncă, se impune o precizare cu privire la legea aplicabilă unui efect specific al nulității pe planul drepturilor salariale ale angajatului, și anume acela că, pentru prestațiile pe care le-a efectuat până la momentul constatării nulității, angajatul trebuie să primească salariul. Această situație juridică poate genera, din perspectiva dreptului internațional privat, un conflict de calificări, și anume: dacă obligația întreprinderii de a plăti salariul este calificată ca avându-și temeiul în îmbogățirea fără justă cauză a acesteia, se poate aplica legea locului îmbogățirii, iar dacă situația la care ne referim este calificată ca o problemă de răspundere contractuală a întreprinderii, va fi incidentă legea contractului de muncă. Referitor la această problemă, se consideră că soluția conflictuală poate fi dedusă din dispozițiile art.10 alin.(1) din Regulamentul (CE) nr.864/2007 al Parlamentului European și al Consiliului din 11.07.2007 privind legea aplicabilă obligațiilor necontractuale (Roma II) [7], potrivit căruia, în cazul în care îmbogățirea fără justă cauză se referă la un raport juridic existent între părți, precum cel rezultat dintr-un contract, raport strâns legat de respectiva îmbogățire fără justă cauză, acesta este guvernat de legea care reglementează raportul vizat. În speță, îmbogățirea fără justă cauză a întreprinderii care a beneficiat de prestația salariatului, întemeiată pe un contract de muncă anulat, este guvernată de legea respectivului raport juridic. În consecință, se aplică legea contractului de muncă, indiferent dacă situația juridică este calificată ca o îmbogățire fără justă cauză sau ca o problemă de răspundere contractuală.

În ceea ce privește unele instituții ale dreptului mincii, care formează latura de drept public a acestei ramuri de drept, acestea exced raționamentului conflictual, fiind supuse unor norme teritoriale, de aplicare imediată, prevăzute de oricare dintre sistemele juridice în prezență (de la sediul întreprinderii, de la locul efectuării muncii, cel al cetățeniei sau domiciliului salariatului în anumite cazuri etc.).

Sub incidența unor asemenea norme intră următoarele aspecte:

- sistemul de salarizare, cu precădere salariul minim garantat de economia națională;
- unele aspecte privind concediul de muncă;
- vechimea în muncă și carnetul de muncă;
- răspunderea disciplinară;
- contractele colective de muncă;
- sindicatele și patronatul;
- pregătirea și perfecționarea profesională;
- protecția muncii;
- asigurările sociale necontractuale;
- condițiile administrative privind desfășurarea muncii, precum autorizațiile de intrare și ședere, autorizațiile de muncă etc.

Intersectarea elementelor de drept privat, care generează conflicte de legi, cu cele de drept public, supuse unor norme de aplicare imediată, face ca localizarea contractului de muncă în sfera unui sistem de drept să fie, de regulă, mai dificilă decât în cazul altor categorii de contracte. Soluția optimă pentru înlăturarea dificultăților este încheierea acordurilor bilaterale între statele ale căror legislații sunt în prezență cu privire la contractele internaționale de muncă cele mai frecvente în practică.

Referințe:

1. În: *Jurnalul Oficial al Uniunii Europene* nr.L177 din 4.07.2008.
2. SITARU, D.-A. *Drept Internațional Privat*. București: C.H. Beck, 2013. 730 p. ISBN 978-606-18-0238-8
3. În: *Jurnalul Oficial al Uniunii Europene* nr.L254 din 30.09.1994.
4. MANKOWSKI, P. Employment Contracts under Article 8 of the Rome I Regulation. În: *Culegere de studii*. Sellier, 2009. 395 p. ISBN 978-3-86653-123-9
5. În: *Jurnalul Oficial al Uniunii Europene* nr.L18 din 21.01.1997.
6. E.C.J. – Judgment of the Court of 6 April 1995 – Lloyd's Register of Shipping v Societe Compenon Bernard – Reference for a preliminary ruling: Cour de cassation – France – Brussels Convention – Article 5 (5) – Dispute arising out of the operations of a branch, Cauza C – 439/93, in E.C.R. I, 1995.
7. În: *Jurnalul Oficial al Uniunii Europene* nr.L199 din 31.07.2007.

Date despre autor:

Valeriu BABĂRĂ, doctor în drept, conferențiar universitar, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova; avocat, membru al Uniunii Avocaților din Republica Moldova; arbitru la Curtea de Arbitraj Internațional de pe lângă Camera de Comerț și Industrie a Republicii Moldova. **E-mail:** valeriubabara@gmail.com

Prezentat la 10.05.2018

CZU: 343.341:159.9

КРИМИНОЛОГИЧЕСКОЕ ПРЕДУПРЕЖДЕНИЕ И ПРОГНОЗИРОВАНИЕ РЕЛИГИОЗНО-ОБУСЛОВЛЕННЫХ ПРЕСТУПЛЕНИЙ: ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ ПОРТРЕТ ЛИЧНОСТИ

Лилия ГЫРЛА

Молдавский государственный университет

Предметом предпринятого исследования является определение в рамках криминологического предупреждения и прогнозирования психологического портрета личности, вовлекаемой в совершение религиозно-обусловленных преступлений. Исследование ставит целью выявление теоретических основ своевременного криминологического предупреждения и прогнозирования религиозной преступности посредством изучения особенностей личности, вовлекаемой в деструктивные религиозные культы и совершающей на этой почве преступления и иные социально опасные деяния. Проанализирована личность религиозного преступника, а также уточнены методы предупреждения религиозно-обусловленных преступлений на микросоциальном уровне. Выводы, сформулированные в результате исследования, призваны способствовать правильному уяснению мотивации религиозных преступников и иных лиц, совершающих религиозно-обусловленные социально опасные посягательства.

Ключевые слова: *религиозная преступность, религиозно-обусловленное девиантное поведение, религиозно-обусловленное преступление, религиозное помешательство, религиозный фанатизм, криминологическое предупреждение, криминологическое прогнозирование, деструктивный религиозный культ.*

PROBLEME DE PREVENIRE ȘI PROGNOZARE CRIMINOLOGICĂ A CRIMELOR DETERMINATE RELIGIOS: PORTRETUL PSIHOLIC AL PERSONALITĂȚII

Obiectul studiului de față îl constituie sistematizarea portretului psihologic al persoanei atrase în comiterea infracțiunilor determinate religios, efectuată în limitele prevenirii și prognozării criminologice. Scopul acestui articol științific rezidă în determinarea bazelor teoretice de prevenire și de prognozare criminologică timpurie prin intermediul cercetării particularităților personalității atrase în cultele religioase destructive și, prin urmare, în comiterea infracțiunilor, precum și a altor fapte socialmente periculoase. În cadrul acestei cercetări a fost efectuată analiza personalității criminalului religios, fiind concretizate metodele de prevenire la nivel microsocial a infracțiunilor determinate religios. Concluziile formulate în rezultatul cercetării îndeplinesc contribuie la înțelegerea corectă a motivației infractorilor religioși și a altor persoane care comit fapte socialmente periculoase de sorginte religioasă.

Cuvinte-cheie: *criminalitate religioasă, comportament deviant determinat religios, tulburare mentală religioasă, fanatism religios, prevenire criminologică, prognozare criminologică, cult religios destructiv.*

ISSUES OF CRIMINOLOGICAL PREVENTION AND PROGNOSIS OF THE RELIGIOUSLY DETERMINED CRIMES: THE PSYCHOLOGICAL PORTRAIT OF THE PERSON

The subject of the present research is systematization of the psychological portrait of the person who commits religiously conditioned crimes in the realm of criminological prevention and prognosis. The purpose of this scientific article is the definition of theoretical basis of well-timed criminological prevention and prognosis of religious criminality by means of psychological peculiarities of the person who is involved in some destructive religious cults and who commits criminal offences and other social dangerous acts because of this reason. There has been analyzed the personality of the religious offender as well as there have been concretized methods of religious crimes prevention on the micro-social level. Conclusions which have been formulated as a result of the research will contribute to the correct comprehension of motivation of the criminal offenders as well as other persons who commit harmful acts because of religious reasons.

Keywords: *religious criminality, deviant behaviour of religious ground, mental disturbance on religious ground, religious fanatics, criminological prevention, criminological prognosis, destructive religious cult.*

Введение

В рамках исследования преступного насилия религиозной направленности следует активно разрабатывать и внедрять новые методы криминологического анализа личности религиозного преступника, а также профилактики религиозных преступлений на микросоциальном уровне посредством изучения психологического портрета лиц, вовлекаемых в деструктивные религиозные культы и склонных к совершению агрессивных или аутоагрессивных действий.

Важным слагаемым успеха, а в ряде случаев – и необходимым компонентом, является умение выявлять субъективную сторону преступления, а также психологические особенности личности религиозного преступника. Это особо актуально при расследовании преступлений со скрытой мотивацией в условиях полного или существенного отсутствия сведений о совершивших их лицах.

Личность религиозного преступника нередко так закодирована в признаках события (следах) и обстоятельствах криминальной ситуации, что их дешифровка и установление пригодных для поиска признаков требует применения специальных методов познания как «ключей» [1, с.11-12]. Соглашаясь с А.И. Анфиногеновым, перспективным, на наш взгляд, является *разработка методики составления психологического портрета адепта деструктивных религиозных культов, склонного к совершению агрессивных или аутоагрессивных действий*, в качестве одной из первостепенных задач современной криминологической науки, юридической психологии и судебной психиатрии. Благодаря анализу психологического портрета данной категории лиц может быть решён и круг более частных задач: определение мотива преступления; виктимологический анализ общественно опасного поведения; установление приоритетных криминологических версий и наиболее перспективных направлений уголовного преследования; выявление вероятности (криминологическое прогнозирование) аналогичных деяний в будущем; разработка антивиктимных мероприятий.

Предметом нашего исследования послужила концепция психологического портрета лиц, вовлекаемых в деструктивные религиозные культы и склонных к совершению агрессивных или аутоагрессивных действий. *Целью* исследования являлось выявление теоретических основ криминологической профилактики религиозной преступности посредством исследования психологического портрета личности, вовлекаемой в деструктивные религиозные культы.

Вышеозначенная цель исследования достигнута постановкой и решением следующих *задач*: идентификация социальных факторов, способствующих приобщению к деструктивному религиозному культу; исследование особенностей индивидуальной предрасположенности к вовлечению в деструктивные культы религиозного характера, описанных в психологии; анализ феномена «*религиозного помешательства*» и «*религиозного фанатизма*» как факторов, благоприятствующих формированию личности религиозного преступника; синтез уровней взаимодействия личности с современными религиозными культурами в доктрине; выявление особенностей криминологической профилактики расстройств поведения, связанных с деструктивной культовой практикой, в том числе у подростков.

Теоретическую базу настоящего научного исследования составили труды в области психологии и психиатрии, принадлежащие психологам Н.В. Бондареву, В.Г. Кирсановой, И.А. Чесноковой, В.И. Жуковскому, В.В. Морозу; психиатрам В.Н. Березовскому, В.М. Блейхер, Е.И. Вороновой, И.В. Крук, И.И. Кутько, В.Э. Пашковскому; Е.И. Скугаревской, О.А. Скугаревскому, О.А. Панченко, П.Т. Петрюк, О.А. Пугач. Особо отметим труды, принадлежащие социологу Э. Дюркгейму и классикам общей психиатрии С.С. Корсакову и П.Б.Ганнушкину.

Дискуссии и полученные результаты

Несформированность системы ценностных ориентаций, находящейся на стадии становления или перестройки, служит благоприятной психологической почвой для вовлечения адептов в нетрадиционные религиозные организации, что обуславливает участие в подобных организациях преимущественно молодежи. Как следствие, функционирование *нетрадиционных религиозных образований* наносит вред духовному здоровью личности и общества, разрушает традиционный уклад духовно-культурных ценностей страны, приводит к конфликтам в сфере этноконфессиональных отношений и является, в конечном счете, источником угроз безопасности в современном обществе.

Социальные факторы, способствующие приобщению к культу: социальный кризис; деструктивно-конфликтный тип семейных отношений; вынужденная миграция; ситуация развода; социальная депривация в первый год учебы вне дома; актуальная соматическая патология пациента; смерть (или тяжелая болезнь) близких. Дезадаптивные методы воздействия на личность, используемые деструктивными религиозными *культами* в отношении своих адептов, приводят к нарушению у последних социальной адаптации, смене жизненных стереотипов и создают предпосылки для первичного развития или усугубления уже имеющихся психических и поведенческих расстройств.

Имеет место предшествование социальных и психологических нарушений психическим и поведенческим расстройствам. Вовлечение в религиозные культы («секты») можно рассматривать как

«социальный шок». Погружение лиц в замкнутую информационную систему с резкими ограничениями режима сна, питания, социального функционирования приводит к истощению нервной системы и создает патологическую почву для развития психических и поведенческих расстройств. Групповое влияние в совокупности с дезадаптивными методами воздействия на личность адептов ведёт к быстрой утрате жизненных ориентиров, разрыву семейных отношений, снижению социального статуса. К моменту вовлечения в культ личность потенциального адепта уже обладает сниженными адаптивными возможностями, а попадание в «секту» способствует дальнейшему нарастанию дезадаптации. При проведении лечебно-диагностических мероприятий и решении экспертных вопросов у пациентов, вовлеченных в деятельность религиозных культов, уже существуют определенные трудности. В клиническую картину заболевания вплетаются труднокорректируемые построения, содержащие внушенные адептам догмы сектантского вероучения.

В психиатрической науке упоминается о так называемых «психических эпидемиях», известных еще со времён средневековья – «кусальщиц», «мяукальщиц», «плясунов», «бесоодержимости», «превращений в различных животных» и т.д. По мнению психиатров, ведущими моментами являлись при этом различные *истерические расстройства*. А источником религиозных переживаний признавались психотические нарушения в виде галлюцинаций, бреда и т.д. Душевнобольные часто использовались духовенством в религиозных целях. Так называемые «чудесные исцеления» у истово верующих, как правило, – это не что иное, как случаи выхода из истерических состояний. У религиозных фанатиков бывают довольно нередкими остро возникающие нарушения психики (часто в виде расстроенного сознания) [2, с.76-77].

В психиатрии такая разновидность истерии, как *кликшество*, определяется проявляющейся в быту в виде единичных, спорадических случаев, но иногда приобретающей характер психических эпидемий. Характеризуется идеями безоодержимости. Наиболее типичный признак – истерические припадки, возникающие чаще всего во время религиозных отправок. При этом отмечается сужение сознания, возможны галлюцинаторные индуцируемые переживания.

Феномен XIX века «*религиозное помешательство*» не приводится в современной классификации психозов и представляет ныне лишь исторический интерес. Это различные психические заболевания с бредовыми идеями святости, овладения дьяволом, преследований за веру, близости к божеству, отождествления себя с Христом, Богородицею, апостолами, посланниками небес.

Особый вклад в пояснение природы религиозных помешательств, по нашему мнению, принадлежит знаменитому дореволюционному психиатру С.С. Корсакову. Приводя описание религиозного помешательства (*Paranoia religiosa*), автор отмечал, что этот вид паранойи бывает тоже преимущественно у людей невропатических. Очень часто оно бывает у людей малоумных, склонных к мистицизму, с детства воспитанных в суевериях. Нередко в основе болезни лежат также аномалии половой жизни. В этой болезни С.С. Корсаков указывал на несколько периодов:

- *Продормальный период* (от греч. *prodromos* – бегущий впереди, предвестник, симптом, предваряющий собственно болезнь – примечание автора) – появляются симптомы неврастения;
- *Период развития болезни* – обнаруживается в ненормальной оценке, в символизации, в принятии на свой счет различных знамений и в отрывочных галлюцинациях в виде голоса с неба, яркого света, обдающего больного, внушений;
- *Бредовой период* – характеризуется быстрым появлением идей величия: бреда святости, бреда близости к божеству, у женщин – представления себя Богородицею, невестой Христа, Мариею Магдаленою. Нередко *бредовые идеи величия* сопровождаются *идеями преследования* (враждебными влияниями злых духов, иноверцев и т.д.). Различные ощущения в области половых органов ведут у женщин к *бреду беременности*.

- *Период слабоумия* – у многих больных, страдающих религиозным помешательством, он наступает чрезвычайно быстро. У некоторых больных слабоумие наступает не так быстро, так как дольше сохраняется интеллект (такие больные обычно значительно активнее слабоумных); считая себя посланниками небес, мессиями, они бросаются в толпу, проповедуют свои мистические идеи, пока не будут помещены в специальное заведение или другие места заключения, где продолжают стойко придерживаться своих зачистую абсурдных религиозных воззрений [3, с.896-897].

Как замечают представители современной психиатрии (О.А. Панченко, И.И. Кутько, В.Н. Березовский), *при депрессии* даже у абсолютно неверующего человека нередко обнаруживаются бредовые

идеи виновности, самообвинения, греховности. У верующего человека эти идеи приобретают особую религиозную направленность. При мании у религиозных людей маниакальные состояния получают, естественно, сюжетно-религиозную окраску. Возникают идеи о своём особом предназначении, отождествлении себя с высшими небесными силами и предначертанностью совершать великие дела «во славу божью». Довольно часто у больных эпилепсией (немало религиозных деятелей страдали именно этим заболеванием) перед началом судорожного припадка возникают состояния, определяемые как *предвестники*. Понятно, что у фанатично верующих переживания в период ауры носят религиозный характер [2, с.76-78]. Нередко у религиозных фанатиков с истероидно-психопатическими качествами личности в момент совершения религиозных обрядов, обладающих особым значением для верующих, проявляются *сумеречные состояния*, отличающиеся нарочитостью, демонстративностью, театральностью, экспрессией, взаимосвязанными с психотравмирующим событием [2, с.76-77].

По данным психиатра П.Б. Ганнушкина, у фанатично верующих молитва может длиться непрерывно в течение нескольких дней. Известно, что длительное лишение сна способно вызывать целый ряд психических расстройств: тревогу, страх, подавленность, слуховые и зрительные галлюцинации, бредовые идеи и т.д. Во время длительных голоданий с резким физическим утомлением наступает ухудшение функционирования мозга с развитием психических нарушений [4, с.15-17].

По П.Б. Ганнушкину, термин «*фанатики*» обозначает людей, с исключительной страстностью посвящающих всю свою жизнь служению одному делу, одной идее, служению, совершенно не оставляющему у них места ни для каких других интересов. Вместе с тем, цитируемый автор разграничивает фанатиков от параноиков. По мнению психиатра, фанатики, как и параноики, люди «*сверхценных идей*», как и те, они крайне односторонни и субъективны. Отличает их от параноиков то, что обыкновенно они не выдвигают так, как последние, свою личность на передний план, а более или менее бескорыстно подчиняют свою деятельность тем или иным идеям общего характера. Центр тяжести их интересов лежит не в самих идеях, а в претворении их в жизнь, – результат того, что деятельность интеллекта чаще всего отступает у них на второй план по сравнению с движимым глубоким и неистощимым аффектом воли. Правда, среди фанатиков встречаются и высокоодаренные личности, но большинство из них все же люди неумные, ограниченные [4, с.15-17]. В этом контексте нам представляется исчерпывающей аргументация цитируемого автора: «*Аффекты фанатиков так же, как их идеи, не отличаются богатством. Это люди не только одной идеи, но и одной страсти. Будучи большей частью лишенными грубой корысти и такого неприкрытого и всепоглощающего эгоизма, как у параноиков, фанатики, однако, редко оказываются способными проявлять душевную теплоту по отношению к отдельным людям. Последние, обыкновенно, являются для них лишь орудием, при помощи которого они стремятся достигнуть поставленных ими себе целей. Поэтому в личных отношениях они чаще всего или безразлично-холодны, или требовательно-строги. Человеческое горе их не трогает, и бездушная жестокость составляет нередко их свойство*» [4, с.69-71]. Автор подчеркивает, что железная воля и делает фанатиков опасными для общества. Психиатрам приходится встречаться с ними главным образом как с вождями религиозных течений и сект, под руководством которых нередко совершаются изуверские дела и чудовищные преступления: самоистязания, пытки, мучительства, убийства. Известны и людские жертвоприношения, и коллективные самоожжения, и самопогребения и другие не менее страшные дела.

Следует также упомянуть и о довольно многочисленной группе *фанатиков чувства*. К ним чаще всего относятся восторженные приверженцы религиозных сект, служащие фанатикам-вождям слепым орудием для осуществления их задач. Тщательное изучение таких лиц, легко внушаемых и быстро попадающих в беспрекословное подчинение людям с сильной волей, показывает, что они почти лишены представления о том, за что борются и к чему стремятся. *Сверхценная идея* превращается у них целиком в экстатическое переживание преданности вождю и самопожертвования во имя зачастую совершенно непонятного им дела. Подобная замена (отодвигание на задний план) сверхценной идеи соответствующим ей аффектом наблюдается не только в области *фанатизма* и *религиозного изуверства*, но является также характерной особенностью, например, некоторых ревнивцев. Подобное же проявляется у некоторых конституционально-нервных и психастеников, для которых таким «*сверхценным аффектом*» без определенной проекции является присоединяющееся решительно ко всему происходящему вокруг чувство страха. Таких находящихся в исключительной власти одного аффекта людей можно назвать *эктоиками*.

Продолжая свое исследование в области изучения вопросов особенной психопатологической религиозности, мы обратились и к психиатрам В.М. Блейхеру и И.В. Круку. Так, по их данным, религиозным фанатам свойственна *экнойя* (греч. *Ek* – вне, *поео* – воспринимать) – *господство одного определенного аффекта над всеми психическими проявлениями*. Экноики – это люди легковнушаемые, быстро поддающиеся под чужое влияние: они служат не столько идее, сколько определенному лицу, которому они экстатически преданы и во имя которого готовы к самопожертвованию [5, с.34].

Другой психиатр современности, Е.И. Воронова, относит религиозных фанатиков к носителям сверхценного аффекта. И здесь она соглашается с П.Б. Ганнушкиным, который выделял признак «*нахождения во власти исключительно одного аффекта*». Речь идет о личностях, у которых (в отличие от других девиаций в группе фанатиков) сверхценная идея превращается в экстатическое переживание преданности/самопожертвования. Во французской психиатрии традиционно приводятся сходные характеристики «*страстной конституции*», проявляющейся болезненно-интенсивной, односторонней страстью, подчиняющей себе всю жизнь акцентуированных по этому признаку «*страстных идеалистов*» (*idealists passionnelles*) [6, с.49].

В этом смысле психиатры О.А. Панченко, И.И. Кутько, В.Н. Березовский особо выделяют значение совокупности факторов, определяемых как *сенсорная депривация*, которая может возникать у религиозных фанатиков, уходящих от мира в кельи и пещеры. Авторы подчеркивают, что у слепо верующего в Бога религиозность оттесняет на второй план все помыслы, приобретает характер фанатизма, полностью подчиняет себе поведение человека в ущерб иным интересам и привязанностям. Это можно расценивать как «*сверхценную идею*». Цитируемые авторы также солидаризируются с психиатром П.Б. Ганнушкиным, считавшим, что возникновение «*сверхценных идей*» свойственно лицам с патологическим характером (психопатам), и в частности фанатикам, которые «*совершенно не испытывают потребности в логическом обосновании этих идей, заменяя их верой в то, во что им хочется*». Лица со «*сверхценными идеями*» не испытывают при этом тягостных ощущений, у них нет желания освободиться от этих идей [2, с.76-78].

Другим феноменом, способствующим совершению преступлений религиозной направленности, является то обстоятельство, что религиозные фанатики, в силу особенностей психики, подвержены *психическим эпидемиям*, то есть коллективным индуцированным психозам, которые были распространены в Западной Европе во времена средневековья и чаще всего обуславливались религиозным фанатизмом, распространенностью мистических предрассудков и суеверий. Феномен религиозных эпидемий охватывал население больших городов, областей, его проявления протекали обычно с нарастающим психомоторным возбуждением, часто в высказываниях больных доминировали идеи бесоодержимости (кликшества) и т.д.

В психиатрической практике в качестве особого симптома религиозного помешательства у религиозных фанатиков наблюдается *бред*, то есть, по В.М. Блейхеру и И.В. Круку, расстройство мышления, как совокупность болезненных представлений, рассуждений и выводов, овладевающих сознанием больного, искаженно отражающих действительность и не поддающихся коррекции извне [5, с.34].

Религиозным фанатикам свойственны следующие бредовые состояния: *альтруистический бред*, совпадающий по смысловому значению с *бредом мессианства* (*мессия* – в иудейской и христианской религиях ниспосланный Богом спаситель, который должен явиться с небес для установления «царства Божьего») и содержащий идею возложенной на больного высокой миссии политического или религиозного характера; *архаический бред*, в основе которого лежат суеверия, магические представления и религиозные верования, присущие человеку при его недостаточном культурном развитии и сохранившиеся у некоторых людей до настоящего времени (бред колдовства, одержимости нечистой силой или животными и т.д.) [7, с.43-48]; *мистический бред* (греч. *mystika* – таинственные обряды, таинство), характеризующийся выраженным мистико-религиозным содержанием болезненных переживаний больного, его убежденностью в том, что с ним и окружающими происходит нечто необъяснимое, загадочное; *бред реформаторства* – вариант бреда величия, характеризующийся идеями коренного переустройства жизни страны, религиозного мира; *метемпсихоз* (греч. *metempsychosis* – переселение душ), то есть бредовая убежденность в том, что больной существовал и раньше в виде других людей, животных [8]. В некоторых религиозных сектах при радении, в состояниях истерического экстаза, экзальтации, суженного сознания у преморбидно предрасположенных личностей с истерическими чертами характера или при наличии психогенной индукции в предрасполагающей обстановке остро

возникает *глоссолалия* (греч. *glossa* – язык, *lalia* – речь) – расстройство речи, характеризующееся ее ускорением и появлением в ней множества парафазий, неологизмов. У фанатически настроенных религиозных сектантов наблюдается склонность к членовредительству. Чаше встречается *самооскопление* («малая печать» – удаление яичек, «большая» – яичек и полового члена): подобное также возникает при параноидной шизофрении в связи с крайне насыщенными и тягостными бредовыми переживаниями, относящимися к половой сфере [5, с.34].

В своей работе психиатр В.Э. Пашковский объединяет разновидности религиозно-архаического бреда в понятие *«религиозно-архаический бредовой комплекс»*, который рассматривается цитируемым автором как психопатологическое образование, включающее в себя религиозные (мистические, мессианские, религиозного реформаторства, греховности) и архаические (колдовство и одержимости) бредовые фабулы [7, с.43]. Распространение в современном обществе различных нетрадиционных религиозных и парарелигиозных воззрений находит свое отражение в тематике бреда. Выявлено, что при религиозном бреде к традиционной религиозной тематике присоединяются содержания, включающие эзотерический компонент. Архаическая фабула, наряду с древними суевериями и магическими представлениями, дополняется парапсихологическими (окультизм, спиритизм, экстрасенсорика, биоэнергетика) представлениями [7, с.43-44]. По данным автора, раньше (1970-1975 годы) среди больных с религиозно-архаическим бредовым комплексом преобладали лица с начальным образованием, у которых доминировали идеи, базирующиеся на древних суевериях и поверьях. Напротив, позднее (в 1995-2005 годы) преобладающей стала традиционная религиозная и эзотерическая тематика. В основе бредового поведения больных с *религиозно-архаическим бредовым комплексом* В.Э. Пашковский выделяет продуктивно-психотические механизмы бредовой защиты, миссии, искупления мнимой (бредовой) вины, преформированные переживаниями непосредственного контакта с потусторонним миром и сверхъестественными силами, ослаблением демаркации между телесным и духовным. Выделенные цитируемым автором типологические варианты мистического бреда, бреда мессианства, греховности, колдовства и одержимости позволяют более дифференцированно подходить к оценке статуса больных и болезненного процесса в целом [7, с.45-46]. Установленные В.Э. Пашковским особенности содержания бреда способствуют оценке и прогнозу их возможных социально-правовых последствий.

Подытоживая, отметим, что вовлеченность лиц с психическими расстройствами в деятельность религиозных культов оказывает негативное влияние на проведение лечебных, диагностических и реабилитационных мероприятий в отношении этих больных (течение психических заболеваний как имевших место до присоединения к «секте», так и развившихся после (или во время) вовлечения в культ).

В социологии особое место в исследовании вопросов религиозного помешательства и фанатизма занимают работы Э.Дюркгейма, которые и по сей день представляют особую значимость и для криминологической науки. Так, социолог Э.Дюркгейм о религиозном помешательстве высказывался следующим образом: *«Возьмем, например, сумасшедшего, занятого религиозными идеями, которого отнесли бы, конечно, к разряду религиозных мономанов. Он считает себя вдохновенным свыше, посланным Богом на землю, несущим новое религиозное откровение. Это совершенно безумная мысль, скажете вы, но вне области религиозных идей он рассуждает подобно всем остальным людям. Побеседуйте с ним более внимательно, и вы тотчас же заметите в нем другие болезненные идеи, параллельные религиозным: вы найдете у него манию величия; он будет смотреть на себя, как на творца новой религии, реформатора всего общества, может быть, он будет считать себя предназначенным и для еще более высокой судьбы. Допустим, что, поискав у таких больных признаков мании величия, вы бы не нашли их, но тогда бы вы констатировали у него идею самоунижения или патологический страх. Поглощенный религиозными идеями больной будет считать себя вполне потеряннным, обреченным на гибель человеком и т.д.»* [9, с.67-68]. Остается предположение, что *самоубийство есть известный момент сумасшествия; если оно само по себе не есть особый вид сумасшествия, то нет такой формы душевных болезней, в которой оно не могло бы проявиться; оно становится в таком случае эпизодическим болезненным припадком, но довольно часто встречающимся* [9, с.67-68].

Тщательное исследование культовой деятельности и обширная клиническая работа с участием различных культов развеяли бытовавшие ранее убеждения, что культы привлекают в свои ряды

исключительно психологически уязвимых или психически больных людей. По данным украинского психиатра П.Т. Петрюка, в США в культовую деятельность вовлекается в настоящее время от 5 до 10 миллионов человек. Примерно половина из них – здоровые, нормально развитые люди, становящиеся членами культа в период выраженной, но преходящей уязвимости, например – после развода, смерти любимого человека или во время критического жизненного периода, к примеру – в подростковом возрасте. У второй половины членов культов, возможно, были психические расстройства, которые могли оказать влияние на участие в секте. Необходимо отметить, что, независимо от наличия психических расстройств в анамнезе, у лиц, покидающих секту, в значительной степени увеличивается распространённость дистресса и усиливается клинически значимая психопатологическая симптоматика [10, с.80-83].

В психологической доктрине автором И.А. Чесноковой выдвигается предположение о том, что ключевую роль при вовлечении в секты играют следующие социально-психологические условия: индивидуально-типологическая предрасположенность; повышенный уровень мотива аффилиции; неблагоприятные социальные факторы; кризисная ситуация; влияние и сила группового давления; мастерство адептов, владеющих механизмами деструктивного воздействия на личность (контроль сознания, манипуляция, техники изменения состояния сознания и пр.); формирование внутри группы атмосферы, обеспечивающей иллюзию «постижения истины», «обретения счастья»; неразвитость навыков сопротивления манипулятивному давлению; деформированность Я-образа, соответствующего образу жертвы, обманутого и несчастного человека [11, с.5-7].

Итак, цитируемый автор к *социально-психологическим факторам* вовлечения людей в секту относит: *с одной стороны* – эмоциональную привлекательность; индивидуально-типологическую предрасположенность; внушаемость; подверженность групповому давлению; повышенную конформность; *с другой стороны* – обострение национальной и религиозной нетерпимости в обществе; ограничение сферы деятельности и полномочий общественных организаций; мастерство адептов, владеющих отработанными приемами вовлечения в секту, ставящих индивида в положение зависимости от группы, а также специфичность обещаний, выдвигаемых организаторами, предлагающими свой ответ на фундаментальные вопросы человеческого бытия и эксплуатирующими основные человеческие потребности в стабильность, поддержке, любви, идентификации [11, с.7-8].

Наибольшую предрасположенность к вовлечению проявляют сентиментально-чувствительный, флегматический, гипотимный и апатический типы личностей, обладающих такими свойствами характера, как уступчивость, кротость, склонность к душевным потрясениям, неразвитость критического мышления, пассивность и податливость чужому мнению, неумение противостоять мнению большинства, что в совокупности формирует уязвимость перед манипулятивными воздействиями окружающих, увеличивает уровень внушаемости, а в отношении религиозных убеждений делает человека более открытым влиянию пропаганды, осуществляемой адептами различных сект. В этом смысле, И.А. Чеснокова предполагает, что опыт пребывания в сектах, культах и нетрадиционных религиозных организациях вызывает тяжелые социально-психологические нарушения, создающие трудности в общении и жизнедеятельности, а также препятствующие процессу реадaptации бывших сектантов к жизни вне секты: фобии, страхи, неврозы, апатии, депрессии, тревожности, фрустрации [11, с.9-11].

Следующий этап нашего теоретического исследования вышеозначенных проблем – это анализ феноменов *«религиозного помешательства»* и *«религиозного фанатизма»* как факторов, благоприятствующих формированию личности религиозного преступника. С этой целью обратимся к психиатрической науке. Психические нарушения у адептов религиозных культов имеют полиморфный характер с доминированием развития зависимого расстройства личности, где «полиморфный» означает многообразный, разнообразный, многовидовой, многоформенный. Так, по данным И.А. Чесноковой, психопатология проявляется в одной из двух возможных форм: это психические нарушения, развившиеся во время (или сразу после) участия в практиках культов; обострение симптоматики психических заболеваний, имевших место до присоединения к «секте» [11, с.7-8].

По общему правилу, последователь культа фактически начинает демонстрировать признаки *«диссоциативного расстройства»* в том виде, в каком оно определено в диагностическом справочнике

Американской психиатрической ассоциации DSM-IV(300.15).201. Его поведение может также походить на поведение патологически зависимой личности. Мотивации присоединения к деятельности религиозных некультов способствует совокупность определенных преморбидных личностных свойств, нестабильная социальная ситуация, а также наличие психопатологических проявлений.

Преморбидными чертами личности пациентов, то есть предрасполагающими чертами лиц, вовлеченных в культы, являются: повышенная внушаемость, тревожность в сочетании с зависимыми, шизоидными и ригидными чертами личности. Для более тщательного анализа этого вопроса обратимся к специальной литературе. Так, в истории развития медицины, и в частности психиатрии, определенную роль сыграли монастыри. Отмечался даже такой период, как «*храмовая медицина*». В монастырские кельи заточалось множество душевнобольных, которые расценивались церковью как «*одержимые дьяволом, нечистой силой*», что определяло и специальную «*лечебную*» тактику изгнания бесов при помощи особых молитв. Понятие «*порченный*» всё же, в основном, относилось к нервно-психическим расстройствам [2, с.76-77].

Существуют различные способы и методы, посредством которых происходит воздействие лидера секты на психику и поведение его последователей, наиболее опасными из которых являются манипуляция и контроль сознания, выступающие основными механизмами процесса индоктринации, приводящего к реформированию мышления последователей, разрушению их личностной целостности и индивидуальности. Изучение специфики религиозных чувств сектантов показало, что важную роль играет не только их направленность, но и характер эмоционального отношения верующего к лидеру секты: только в том случае индивид полностью подчиняет свою волю и сознание группе, когда он верит в божественную сущность лидера, его наделенность сверхъестественными способностями, в связи с чем он становится для сектанта объектом поклонения.

Наличие у индивида экстернального локус-контроля и преобладание ориентации на состояние над ориентацией на действие свидетельствует о недостаточной развитости самоконтроля, неумении управлять собой, владеть ситуацией, критически оценивать происходящее, планировать и координировать осуществляемую деятельность. К данной категории людей принадлежит большая часть бывших участников сект, тяготеющих к преувеличению сложностей, испытывающих боязнь общения (*социофобию*), чье поведение в большей степени контролируется извне: особую значимость они придают мнению «авторитетных» лиц, опасаются неодобрений со стороны окружающих, следуют установке «быть как все» и пр., что в совокупности приводит к неправильному выбору стратегий поведения, к неадаптивному поведению в обществе, к трудностям в общении [11, с.11-12].

Члены нетрадиционных религиозных организаций обладают рядом специфических личностных особенностей, отличающихся в зависимости от пола и принадлежности к определенной религиозной группе. Психологические особенности членов нетрадиционных религиозных организаций находят отражение больше в сфере ценностных ориентаций, нежели в области индивидуально-типологических свойств [12, с.5-6]. Отметим, что среди личностных черт людей, вовлеченных в деструктивные религиозные формирования, выступают повышенный уровень тревожности, напряжённость, повышенное чувство вины с отчуждением от реальных жизненных проблем и уходом в мир фантазии, приверженность однажды выбранной идее. Эмоциональный профиль у них отличается избирательностью по отношению к будущему и жизненным целям. Среди причин, повлекших обращение к психиатру или за психологической помощью, были как психопатологические, так и расстройства поведения, связанные с культовой практикой [13, с.22-24]. Таким образом, к причинам, способствующим вовлечению в нетрадиционные деструктивные религиозные организации, можно отнести социальную нестабильность, наличие стрессовых ситуаций, отсутствие религиозного опыта. В личностном профиле адептов значимо повышение уровня тревожности, чувство одиночества, сочетание ригидности и импульсивности. Ведущими личностными чертами являются *импульсивность* и *индивидуалистичность*. У экс-культистов на первом плане оказывалась *импульсивность*, а у адептов «сект» — *индивидуалистичность*. Психическая ригидность и тревожность, также определявшие личностный профиль, имели различное выражение у испытуемых первой и второй групп. Психическая ригидность была присуща покинувшим «секту», а тревожность – адептам религиозных культов.

Украинские психологи В.И. Жуковский и В.В. Мороз показали, что у большинства обследованных лиц, в возрасте от 18 до 35 лет, как мужского, так и женского пола, спустя 3-4 месяца после регулярных

посещений религиозных организаций отмечались в основном следующие изменения в психическом состоянии и поведении: наступала полная (или неполная) убежденность в правоте учения религиозного культа; появлялось враждебное отношение к родителям (отчуждение от родителей); отказ от учёбы, работы, чтения газет, журналов, художественной литературы, от просмотра кино и телепередач, от пользования радиоприёмником; наблюдалось ограничение сна до 3-5 часов в сутки и исключение из питания продуктов, содержащих животные белки; нарастали «интроспекции», замкнутость, терялись друзья, угасал интерес к противоположному полу; появлялись амимия, эмоциональная холодность, бесстрастный тон голоса; безразличное отношение к внешности [14, с.34]. Указанные проявления сопровождались уходами из родительского дома, полным погружением в деятельность религиозной организации, во многих случаях наблюдались физическое и психическое истощение, повышенная утомляемость. Отмечалось также избегание каких-либо разубеждений с подозрительностью и общей тенденцией к искажению фактов их неверным истолкованием, охваченность «законспирированными» событиями, происходящими в мире [14, с.34-35].

Психологи В.И. Жуковский и В.В. Мороз доказали, что такие изменения в психическом состоянии и поведении характерны для шизоидного, параноидного и зависимого расстройств личности. В результате интенсивной сектантской практики (литургий, многократных ритуалов и обрядов, инициаций, медитаций) некоторые идеи у обследованных ими лиц приобретали характер сверхценных идей религиозного или псевдорелигиозного содержания, а у некоторых – характер сверхценного псевдорелигиозного бреда. Многие люди, попавшие в сферу деятельности сект, наряду с расстройствами личности обнаруживали психологическую зависимость от предлагаемого им загадочного «духовного наркотика», к которому возникало влечение, вытеснявшее ряд естественных потребностей [14, с.35-36]. Полученные результаты позволили В.И. Жуковскому и В.В. Морозу прийти к выводу, что *деятельность деструктивных религиозных сект во многих случаях сопровождается нанесением серьёзного ущерба психическому и физическому здоровью в результате скрытого психического насилия и манипулирования сознанием человека под видом религиозных проповедей, обрядов и массовых внушений в состоянии изменённого сознания.*

В специальной литературе установлены четыре динамических варианта взаимодействия с религиозными культурами. Структура и динамика социальных и психологических изменений у адептов соответствует четырем уровням взаимодействия с нетрадиционным религиозным формированием:

- I. Начальный уровень включает интенсивное погружение адепта в жизнь культовой группы с резкой сменой привычного уклада жизни, сравнимое с социальным шоком. На начальном уровне вовлечения в культ отмечается нарастающий *астенический синдром* как следствие примененных дезадаптивных методов воздействия на личность адептов. При массовых культовых практиках наблюдаются острые психотические состояния, требующие медицинской коррекции.
- II. Уровень выраженных изменений проявляется в усилении воздействия дезадаптивных методов на личность, приобретении групповых стереотипов мышления с потерей самоидентификации и формированием зависимости от культа. На втором уровне, при усилении воздействия дезадаптивных методов на личность, отмечается *психотическая симптоматика во время проведения групповых занятий*. Выявляются иллюзорные и галлюцинаторные нарушения восприятия, стереотипность мышления с доминированием в сознании пациентов идей культового вероучения.
- III. Уровень полной идентификации с культом характеризуется сформированностью стереотипов поведения, мышления и эмоционального реагирования на внесектантский мир только на основе «нормативности» культового вероучения. Происходит разрыв социальных связей, семейных отношений с перемещением интересов личности исключительно на деятельность «секты». Критическое осмысление происходящего в культе почти полностью отсутствует, что приводит адептов к идентификации с религиозной «сектой». Третий уровень выявляет наличие психотических состояний и вне массовых собраний членов культа. Отмечаются *глоссолалии, ступорозные и экстатические состояния с падениями, судорогами, потерей контакта с окружающей действительностью*. Потеря самоидентификации соответствует зависимому расстройству личности с полным выполнением предписаний культа во всех сферах жизнедеятельности.
- IV. Посткультовый период проявляется нарушениями социальной адаптации, трудностями в межличностных отношениях, нерешенными правовыми, имущественными, семейными вопросами и

проблемами соматического здоровья, возникшими за время пребывания в культе. Посткультовый период характеризуется *наличием иррациональных культовых фобий, нарушениями сна, колебаниями настроения, возобновлением психических и поведенческих расстройств при напоминании о практиках покинутого пациентом культа.*

Механизмом вовлечения и удержания в религиозной группе является *деструктивный контроль сознания*, направленный на изменение системы ценностных ориентаций личности. Система ценностных ориентаций членов культов характеризуется противоречивым сочетанием высоких целей и утилитарных средств их достижения, что не свойственно лицам, не принадлежащим ни к одной религиозной группе. Это дает основание считать, что данная особенность является признаком культовой системы ценностей [11, с.8-9]. Психолог И.А. Чеснокова утверждает, что последствием пребывания в нетрадиционных религиозных объединениях является целый комплекс негативных психоэмоциональных состояний, которые представляют собой угрозу появления невроза, навязчивых состояний, психастении и других патологий личности. Все вышеперечисленные нарушения в совокупности приводят к нарушению у бывших сектантов образа «Я», что вызывает различные патологии процесса самопонимания и нарушения внутреннего мира. Наблюдая за бывшими сектантами, И.А. Чеснокова пришла к следующему заключению: *большинство клиентов не знают, как проявить в общении дружелюбие, как вести разговор, как выразить соответствующим образом гнев, как отклонить неразумные просьбы* [11, с.9-12].

В связи с этим, центральной задачей помощи и поддержки бывшим сектантам является обучение их навыкам общения, что означает улучшение межличностных навыков взаимодействия в различных сферах жизнедеятельности. На первом этапе особое внимание необходимо уделять помощи в поиске смысловых ориентиров, выработке личностной позиции, в развитии уверенности в себе, умении ясно и прямо выражать позитивные и негативные чувства, отстаивать свои законные интересы и права, эффективно взаимодействовать с другими людьми, успешно справляться со сложными, затруднительными ситуациями [11, с.9-12]. Проведению лечебных мероприятий существенно мешает полученный от лидеров «сект» **запрет на обращение за медицинской помощью и в особенности на обращение к психиатру**. Такая настроенность, исходящая от руководства религиозных культов, снижает установку на лечение у обследуемых, состоящих до вовлечения в «секту» на учете в психоневрологическом диспансере.

Вследствие дезадаптивных методов воздействия на личность, практикуемых в «секте», у адептов продолжали сохраняться выработанные чувства вины, стыда и страха. Это повышало риск суицидального поведения и требовало особого внимания при оказании психолого-психиатрической помощи. Разрушению сформированных в культе фобий способствовала возможность общения вчерашних адептов с обследуемыми, покинувшими такой же или подобный деструктивный религиозный культ. Такое общение позволяло пациентам убедиться в несостоятельности аргументов лидеров «секты», поддерживающих чувство вины и страха. Совместно с проводимой психотерапией, это служило основой для профилактики суицидального поведения.

Авторы И.И. Кутько, О.А. Панченко и О.А. Пугач предупреждают: *«Попавший в ловушку подобной группы человек за короткое время подвергается такому воздействию, которое во многих случаях превращает его в безвольный инструмент удовлетворения паранойально-маниакальных амбиций лидера и его ближайшего «придворного» окружения. Полностью подавляется прежняя личностная идентичность, разрушаются все прежние социальные связи, адепту группы внушается негативистское отношение ко всему внегрупповому социуму»* [15, с.52-54].

Деструктивная секта состоит в основном из двух типов личностей, имеющих различную мотивацию: личностей амбициозных, ищущих признания, авторитета, власти, и личностей психастенического склада, с семейно-бытовыми проблемами, невротическими расстройствами, одиноких, социально дезадаптированных, незащищённых. У личностей первого типа психических нарушений не наблюдается. У личностей второго типа в результате психологической обработки в тоталитарных сектах легко развиваются такие новые психические качества, которые в Международной классификации болезней десятого пересмотра (МКБ-10) квалифицированы как *«Расстройства зрелой личности»* и перечислены в рубрике F60.7 – *«Зависимое расстройство личности»*. В частности, это проявляется в несопротивляемости к культивируемым в секте приемам психологической обработки, формируя факторы риска развития индуцированного психоза. Всё большая потеря своего «Я», подчинение

своей воли воле «учителя» делают этих лиц по существу интактными к попыткам их ресоциализации. Что касается лиц, уже имевших психопатологические проявления к моменту вступления в секту, то развитие у них экзацербаций исходной патологии (в первую очередь – шизофрении) наблюдалось во многих случаях [15, с.52-54].

«Духовные наставники» сект, опираясь на знание психологии, используют общие приёмы «обработчи» своих будущих жертв. По данным Е.И. Скугаревской и О.А. Скугаревского, подростки являются наиболее лёгкой добычей, так как переживают сложный биологический кризис. Используются особенности подросткового возраста с его поведенческими реакциями: *эмансипации* (стремление к независимости, самоутверждению, свободе от опеки старших, что облегчает новым «учителям» осуществить отрыв от семьи, школы, друзей); *группирования* (объединение в группы со своим уставом, обрядами, символикой, «новоязом»); *увлечения*, затрагивающие как интересы (включая, к примеру, увлечения необычной для Беларуси «философией восточных религий», в том числе и в сочетании с восточными единоборствами), так и влечения (в том числе формирующееся половое). Оправдываются раннее вступление в половую жизнь, детская проституция. Увлечения подростков сопровождаются большой эмоциональной охваченностью [16, с.338-339].

Используется заострение в подростковый период наиболее слабых черт личности, что обуславливает их неустойчивость. Повышенная внушаемость обеспечивается на фоне психического и физического истощения (неполноценная диета, резкое ограничение сна, изнурительная работа) при условии систематического стереотипного воздействия на психику «формул порабощения». Изолированность информационного пространства (строгий запрет общения с родными, друзьями) позволяет обеспечить подмену устоявшихся жизненных стереотипов и традиционных духовных ценностей «новыми» культовыми. Оставшийся без опоры семьи подросток с легкостью оказывается в ловушке. Широко применяется «удар любовью»: щедро проявляется радушие, с организацией на первых порах привлекательных бесплатных поездок с «семинарами» в различные страны. Значительные капиталы в руках неокультов позволяют насаждать подросткам «новую» веру через систему образования, учитывая её слабую экономическую базу на сегодняшний день. Делается ставка на интеллектуально развитый контингент, на подростков из экономически состоятельных семей; с перспективой передачи в секту материальных ценностей.

В психологической и психиатрической науке активно обсуждается *возможность превращения адептов некоторых деструктивных религиозных организаций в своеобразных «биороботов»*, запрограммированных на беспрекословное выполнение любых приказов своего руководства, фанатично преданных ему и готовых отдать свою жизнь во имя достижения целей культа. Подобное достигается следующими факторами: *разрушительным влиянием на сознание*, приводящим к психическим расстройствам среди большинства адептов некоторых деструктивных религиозных организаций; установлением четкой грани между теми, кто имеет право на существование (адепты культа), и теми, кто такого права лишен («внешний мир»), что ведет к индоктринации ненависти среди адептов к внекультовому социуму и потенциально обуславливает готовность адептов некоторых деструктивных религиозных организаций принести в жертву ради достижения целей своего культа любое количество неадептов; практикующимся в некоторых деструктивных религиозных организациях снятием априори греха с адепта за любое преступление, в том числе и за убийство, совершенное во имя целей своей организации; *интернализацией* (принуждением к принятию) беспрекословного повиновения адептов деструктивной религиозной организации своим лидерам наряду с запретом для адептов на критическое мышление и сомнения в оценке культа; подведением адепта к почти бесконфликтному принятию идеи самоубийства. Существуют религиозные организации, доктрины которых включают в себя положения об иллюзорности земной жизни (то есть о том, что якобы когда человека убивают, то это только кажется, что он умер, а на самом деле ничего страшного не произошло – душа ведь его жива); *крайним нарушением идентичности*, так как после психологической обработки человек становится уже совсем другой личностью. При этом, оказываются разорванными все внекультовые привязанности адепта; использованием в некоторых деструктивных религиозных организациях специальных наркотических веществ [17]. В результате разрушается личность. Продукт такой «психотехнологии» – *управляемый «биоробот»*. Создаётся благоприятная почва для внедрения определённой психологии в массы, появляется возможность направлять толпу на достижение целей, насаждаемых сектой, в том числе

коммерческих, криминальных, для завоевания мирового господства. Соккрытие истинной сути сект кроется под благовидными названиями – «Движение», «Принцип», «Профсоюз», и под некоторыми общественными организациями («Международный фонд образования», «Женщины за мир во всём мире» и т.д.).

Психиатр И.В. Бондарев для имплементации предлагает методы и организационные формы психолого-психиатрической помощи вовлеченным в религиозные культы, представляющие интерес и для современной криминологической науки в рамках профилактических мер религиозной преступности [18, с.7-8]. Итак, по мнению цитируемого автора, формы психолого-психиатрической помощи должны строиться по определенному алгоритму: лечебно-диагностическая работа с учетом уровня вовлеченности в культ, степени его деструктивности, отграничения психопатологии от фабулы вероучения; последовательное наблюдение пациентов на различных этапах реабилитации с использованием данных о преморбидных свойствах личности и ситуационных факторах, что позволяет проводить работу по индивидуальному плану; работа с родственниками adeptов, создающая условия для формирования терапевтической среды и налаживания внутрисемейных отношений; наблюдение обследуемых в государственном психолого-консультативном центре, повышающее самообращаемость пострадавших и своевременное начало реабилитационных мероприятий; создание терапевтического клуба экс-культистов как промежуточный этап между культом и самостоятельной жизнью, что способствует быстрой социальной адаптации пациентов, профилактике суицидального поведения и формированию устойчивой ремиссии [18, с.10-12].

В целом, воспринимая полезность для криминологической науки такого алгоритма профилактики религиозных преступлений, полагаем, что такая терапевтическая и профилактическая деятельность обеспечивает условия для профилактики психических расстройств и суицидального поведения пациентов, а также способствует формированию социальных навыков, утраченных за время пребывания в культе.

Выводы

В результате исследования концепций современной психиатрии, психологии и социологии в области детерминации и профилактики религиозной преступности, мы пришли к следующим выводам:

1. В основе установления причин религиозной преступности особое место должно уделяться исследованию психологического портрета личности, вовлекаемой в деятельность деструктивных религиозных культов, а также выявлению психических отклонений, предрасполагающих к совершению преступлений религиозной природы либо к иным формам религиозной девиантности.

2. Полагаем, что в основе религиозной преступности и религиозной девиантности лежат поведенческие расстройства личности (религиозный фанатизм) либо различные формы религиозного помешательства.

3. С точки зрения криминологической профилактики и прогнозирования религиозной преступности и иной религиозной девиантности определяющее значение, по нашему мнению, имеет ступень, занимаемая испытуемым, в иерархии деструктивной секты религиозного или псевдорелигиозного толка. Итак, предлагаются следующие типы психологического портрета личности, склонной к совершению преступлений или иных социально опасных форм религиозной девиантности:

- **Руководители деструктивных сект, культов религиозного или псевдорелигиозного характера** – зачастую это личности фанатичные, амбициозные, ищущие признания, авторитета, власти, идентифицирующие себя мессиями, посланниками Бога на земле, которые проповедуют свои мистические идеи, склонны к совершению актов агрессии, сколачивают вокруг себя верных последователей (адептов). Могут страдать некоторыми поведенческими расстройствами, но, как показывает наше исследование, чаще всего природа подобных расстройств является психопатологической: религиозная паранойя (*Paranoia religiosa*), мания и слабоумие. Им свойственны *религиозные* (мистические, мессианские, религиозного реформаторства, греховности) и *архаические* (колдовства и одержимости) *бредовые фабулы*. Указанная категория лиц продолжает стойко придерживаться своих нередко абсурдных религиозных воззрений и в местах заключения. Маниакальные состояния у лидеров деструктивных сект получают сюжетно религиозную окраску: возникают идеи о своём особом предназначении и предначертанности совершать великие дела «*во славу божью*». Нередко под руководством фанатично настроенных вождей

деструктивных сект совершались чудовищные преступления (самоистязания, пытки, мучительства, убийства; людские жертвоприношения, коллективные самосожжения, самопогребения).

- **Адепты деструктивных религиозных сект** – это личности психастенического склада, с семейно-бытовыми проблемами, с невротическими расстройствами, одинокие, социально дезадаптированные, личностно незащищенные. *Тип личности адепта, имеющий особое криминологическое значение:* сентиментально-чувствительный, флегматичный, гипотимный и апатичный, обладающий такими свойствами характера, как уступчивость, кротость, склонность к душевным потрясениям, неразвитость критического мышления, пассивность, податливость чужому мнению, неумение противостоять мнению большинства. Особое значение приобретает характер эмоционального отношения верующего к лидеру секты: полное подчинение собственной воли и сознания группе, вера в божественную сущность лидера, являющегося для него объектом поклонения. У адептов деструктивных сект нередко острые типичные признаки – *истерические припадки*, возникающие чаще всего во время религиозных отправлений, сопровождаемые даже галлюцинаторными индуцируемыми переживаниями. Адепты нарочиты, демонстративны, театральны, экспрессивны в связи с психотравмирующим событием. К примеру, у истово верующих, фанатично настроенных граждан, как правило, случаются так называемые «чудесные исцеления», что есть не что иное, как случаи выхода из истерических состояний.

4. Психологические особенности личности религиозного преступника являются необходимым компонентом при выявлении субъективной стороны преступления. Так, посредством анализа психологического портрета данной категории лиц выявляется мотив преступления, осуществляется виктимологический анализ общественно опасного поведения; устанавливаются приоритетные криминалистические версии уголовного преследования; осуществляется криминологическое прогнозирование аналогичных деяний в будущем, включая разработку антивиктимных мероприятий.

5. Обосновывается, что мотивация присоединения к деятельности религиозных деструктивных культов предопределяет мотивацию последователей культа к совершению религиозно-обусловленных преступлений. Поясним, что формированию мотивации присоединения к деятельности религиозных деструктивных культов способствует совокупность определенных преморбидных (предрасполагающих) личностных свойств (повышенная внушаемость, тревожность в сочетании с зависимыми, шизоидными и ригидными чертами личности), нестабильная социальная ситуация, а также наличие психопатологических проявлений. Мотивация адепта деструктивного религиозного культа, совершающего преступления, это мотивация исполнителя, тогда как мотивация лидера фанатика соответствует мотивации организатора и подстрекателя преступления. Если лидер совершает преступление во имя веры («Божий промысел»), идентифицируя себя с посланником Бога либо отождествляющим себя с ним, то адепт (истово верующий в установки) совершает преступление тоже во имя религии, но опосредованно, в угоду культу и, не в последнюю очередь, в угоду самому руководителю (лидеру), харизматичной личности.

Литература:

1. АНФИНОГЕНОВ, А.И. *Психологический портрет преступника, его разработка в процессе расследования преступления*: Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук. Специальность: 19.00.06. – Юридическая психология. Москва: Академия управления МВД России, 1997. 183 с.
2. ПАНЧЕНКО, О.А., КУТЬКО, И.И., БЕРЕЗОВСКИЙ, В.Н. Психические расстройства при религиозных ритуалах. В: *Психиатрия и религия на стыке тысячелетий*: Сборник научных работ Харьковской областной клинической психиатрической больницы № 3 (Сабуровой дачи) и Харьковской медицинской академии последипломного образования / Под общ. ред. П.Т. Петрюка, Р.Б. Брагина. Харьков, 2006, том.4, с.76-79.
3. *Курсъ психіатріи* С.С. Корсакова, ординарного профессора Императорскаго Московскаго Университета. Пособіе нуждающимся студентамъ. Изданіе второе, посмертное, переработанное авторомъ. / Подъ редакціей Коммисіи Общества невропатологовъ и психиатровъ, состоящаго при Императорскомъ Московскомъ Университете. Москва: Типо-литографія В.Рихтеръ, Тверская, Мамоновскій пер., 1901, с.896-897.
4. ГАННУШКИН, П.Б. *Клиника психопатий: их статика, динамика, систематика*. Нижний Новгород: НГМД, 1998. 128 с.
5. БЛЕЙХЕР, В.М., КРУК, И.В. *Толковый словарь психиатрических терминов*. (около 3000 терминов). Москва, 1995. 397 с.

6. ВОРОНОВА, Е.И. *Реактивные депрессии (конституциональное предрасположение, психопатология кататимного аффекта, эпидемиология, терапия)*: Диссертация на соискание ученой степени кандидата медицинских наук. Специальность: 14.01.06 – Психиатрия (медицинские науки). Москва: Научный Центр психического здоровья, 2015. 169 с.
7. ПАШКОВСКИЙ, В.Э. О клиническом значении религиозно-архаического бредового комплекса. В: *Социальная и клиническая психиатрия*, 2012, т.2, №22, с.43-48.
8. ОБИДИНА, М.Н. *Метемпсихоз в ранней греческой философии: восточное влияние или эволюция традиционных представлений*. <http://cyberleninka.ru/article/n/metempsihoz-v-ranney-grecheskoy-filosofii-vostochnoe-vliyanie-ili-evolyutsiya-traditsionnyh-predstavleniy.pdf>
9. ДЮРКГЕЙМ, Э. *Самоубийство: Социологический этюд*. / Перевод с французского А.Н. Ильинского. Под редакцией В.А. Базарова. Издание Н.П. Карбасникова. СПб., 1912; Москва: «Мысль», 1994. 399 с.
10. ПЕТРЮК, П.Т. Деструктивные культы и психическое здоровье. В: *Психиатрия и религия на стыке тысячелетий: Сборник научных работ Харьковской областной клинической психиатрической больницы № 3 (Сабуровой дачи) и Харьковской медицинской академии последипломного образования* / Под общ. ред. П.Т. Петрюка, Р.Б. Брагина. Харьков, 2006, том.4, с.80-83.
11. ЧЕСНОКОВА, И.А. *Влияние сект, культов и нетрадиционных религиозных организаций на личность и ее жизнедеятельность*: Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук. Специальность: 19.00.05 – Социальная психология. Москва, 2005. 260 с.
12. КИРСАНОВА, В.Г. *Психологические особенности членов нетрадиционных религиозных организаций*: Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук. Специальность: 19.00.07 – Педагогическая психология. Москва, 2005. 173 с.
13. БОНДАРЕВ, Н.В. Социально-психологические и клинические особенности лиц, вовлеченных в нетрадиционные культы. В: *Психиатрия и религия на стыке тысячелетий: Сборник научных работ Харьковской областной клинической психиатрической больницы № 3 (Сабуровой дачи) и Харьковской медицинской академии последипломного образования* / Под общ. ред. П.Т. Петрюка, Р.Б. Брагина. Харьков, 2006, том.4, с.22-24.
14. ЖУКОВСКИЙ, В.И., МОРОЗ, В.В. Влияние некоторых деструктивных религиозных сект на психическое здоровье и поведение человека. В: *Психиатрия и религия на стыке тысячелетий: Сборник научных работ Харьковской областной клинической психиатрической больницы № 3 (Сабуровой дачи) и Харьковской медицинской академии последипломного образования* / Под общ. ред. П.Т. Петрюка, Р.Б. Брагина. Харьков, 2006, том.4, с.34-36.
15. КУТЬКО, И.И., ПАНЧЕНКО, О.А., ПУГАЧ, О.А. Психиатрические аспекты функционирования культовых сообществ. В: *Психиатрия и религия на стыке тысячелетий: Сборник научных работ Харьковской областной клинической психиатрической больницы № 3 (Сабуровой дачи) и Харьковской медицинской академии последипломного образования* / Под общ. ред. П.Т. Петрюка, Р.Б. Брагина. Харьков, 2006, том.4, с.52-54.
16. СКУГАРЕВСКАЯ, Е.И., СКУГАРЕВСКИЙ, О.А. «Психотехнология» вовлечения в секты подростков. В: *История Сабуровой дачи. Успехи психиатрии, неврологии, нейрохирургии и наркологии*: Сборник научных работ Украинского НИИ клинической и экспериментальной неврологии и психиатрии и Харьковской городской клинической психиатрической больницы №15 (Сабуровой дачи) / Под общ. ред. И.И. Кутько, П.Т. Петрюка. Харьков, 1996, том.3., с.338-340.
17. *Новые религиозные организации России деструктивного и оккультного характера*: Справочник. По благословению Преосвященного Иоанна, Архиепископа Белгородского и Старооскольского, Председателя Миссионерского Отдела МП РПЦ. Миссионерский отдел Московского Патриархата, 1997, Православный Миссионерский фонд Русской Православной Церкви, 1997.
18. БОНДАРЕВ, Н.В. *Психические расстройства у адептов современных религиозных культов («сект»), использующих дезадаптивные методы воздействия на личность*: Диссертация на соискание ученой степени кандидата медицинских наук. Специальность: 14.00.18 – Психиатрия. Москва, 2006. 167 с.

Date despre autor:

Lilia GÎRLA, doctor în drept, conferențiar universitar, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova; director Școala doctorală Științe Juridice, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: liliagyrla@gmail.com

Prezentat la 15.01.2018

CZU: 343.343

TEMPUS REGIT ACTUM, LEX MITIOR ȘI LEX TERTIA ÎN DREPTUL PENAL SUBSTANȚIAL

Drăgălin PĂDURE, Vladislav MANEA

Universitatea de Stat din Moldova

În acest articol sunt sintetizate recente viziuni și concluzii referitoare la regulile tehnicii legislative operate în materia revizuirii și adaptării normelor juridico-penale, sunt scoase în evidență viziunile progresive ale principiului legalității penale în timp, accentul fiind pus pe unele puncte discutabile. O condiție pentru corecta înțelegere și aplicare a legii penale o constituie claritatea, accesibilitatea normelor sale. Forța obligatorie a legii penale subzistă numai pe perioada cât este activă, perioadă ce se situează între momentul intrării ei în vigoare și momentul ieșirii din vigoare, care coincide cu încetarea obligativității respectării legii penale.

Cuvintele-cheie: *lege penală, lex mitior, lex tertia, neretroactivitatea legii penale, claritatea legii penale, legalitatea pedepselor penale, legalitatea incriminării, legalitatea măsurilor de siguranță.*

TEMPUS REGIT ACTUM, LEX MITIOR AND LEX TERTIA IN THE SUBSTANTIVE CRIMINAL LAW

In the realm of this article there have been synthesized the most recent conclusions of the legal drafting methodology rules in the matter of legal norms revision and adaption. The author has selected the most progressive opinions of the Criminal law and has emphasized the most advanced views comprehended by the author as the basic principles in the application of the Criminal law in time. A condition for a correct comprehension and application of the Criminal law is considered to be clearness and accessibility of its norms. The mandatory force of the Criminal law persists only during the period when it is active, from the moment of entering into force up to its loss of validity which coincide to the obligation of submission to Criminal law.

Keywords: *Criminal law, lex mitior, lex tertia, prohibition of retroactivity of the criminal law, intelligibility of the Criminal law, legality of criminal punishments, legality of incrimination, legality of security measures.*

Introducere

Prin *lege penală* se înțelege orice dispoziție cu caracter penal cuprinsă în legi organice care la data adopțării lor aveau putere de lege.

Noțiunea de *dispoziție cu caracter penal* avută în vedere de legiuitor are sensul de prevedere penală, nu însă de element component în structura normei juridice penale.

Prevedere penală poate fi:

– orice dispoziție cu caracter penal dintr-o normă penală generală ce reglementează o instituție a dreptului penal, cum ar fi, de exemplu, concursul de infracțiuni, recidiva sau o cauză care înlătură răspunderea penală;

– orice dispoziție cu caracter penal de parte specială ce cuprinde actul de conduită interzis și sancțiunea aplicabilă pentru săvârșirea aceluși act.

Noțiunea de lege penală nu privește în mod automat un întreg act normativ care aduce atât modificări ale limitelor de pedeapsă pentru o anumită infracțiune, cât și modificări ale altor instituții, cum ar fi concursul de infracțiuni, recidiva, măsuri de individualizare ale executării pedepsei etc. Așadar, unitatea privește dispoziția penală, iar nu întreaga lege în cuprinsul căreia se găsește acea dispoziție penală.

Norma juridică se referă la conduita umană, element legat inexorabil de trecerea timpului. Ca și obiectul său, norma juridică este legată de un început, de o durată în timp și de un sfârșit. De aceea, timpul pentru norma juridică are o triplă semnificație:

- există un moment al începerii acțiunii în timp;
- există o durată a acțiunii în timp și
- există o încetare a acțiunii normei juridice în timp.

Primul moment este exprimat pe plan juridic de intrarea în vigoare a normei juridice, *al doilea* – de momentul acțiunii normei juridice în timp și *al treilea* – de momentul ieșirii din vigoare a normei juridice.

Într-adevăr, timpul guvernează actul juridic în sensul duratei normei juridice, a efectelor ei. Un raport juridic se formează pe baza normelor juridice în vigoare, de aceea urmează să determinăm, întotdeauna, care anume lege și care norme juridice vor guverna raportul juridic respectiv [1, p.53]. Perioada în care există, funcționează normele juridice constituie *perioada activă* a normei juridice.

În acest context, vom trece la unele aspecte ce țin de determinarea aspectelor de *lex mitior* și *lex tertia* în legea penală.

Rezultate și discuții

Apariția normelor noi își găsește explicația în faptul că cele vechi, oricât de bune ar fi, ajung la un moment când nu mai corespund nevoilor sociale, nu mai fac față cerințelor timpului, se transformă în piedică în calea progresului social și juridic. În acest caz, legea sau normele juridice respective trebuie înlocuite [1, p.67]. Astfel, norma juridică are ciclul ei propriu de existență: se naște, produce efecte juridice și moare. Acest proces are loc încontinuu, fără repaus. Succesiunea în timp a normelor juridice, precum și coexistența lor în spațiu, au obligat legiuitorul să impună reguli care să țină sub control această situație [1, p.67].

Legiuitorul nu poate obliga subiectul să aibă o anumită conduită atâta vreme cât această conduită nu este prescrisă într-o normă juridică. Pe de altă parte, anumite raporturi ce s-au derulat în trecut, pe baza unei legi atunci în vigoare, nu pot fi desființate pentru motivul că legiuitorul înțelege să dea o nouă reglementare juridică acestor relații. În caz contrar, s-ar produce serioase perturbări sociale, s-ar deschide calea arbitrarului, ar dispărea orice siguranță și s-ar zdruncina încrederea subiectului în drept, cu consecințe păgubitoare pentru ordinea socială [2, p.183].

Dacă *procesul de legiferare* este acțiunea prin care sunt create norme cu caracter general obligatoriu, atunci *actul legiferării* se referă la obiectul concret al procesului de legiferare, adică la unitatea tehnică a procesului de legiferare, care face obiectul activității organelor de legiferare. Într-un astfel de act pot fi incluse noi reglementări, modificări și abrogări. *Legile de modificare* se referă la schimbări ale normelor existente. Și acestea sunt reunite sub un singur titlu, dar nu au o durată proprie de valabilitate: intrarea în vigoare a acestora are ca efect modificarea legilor; modificarea se produce la nivelul locurilor indicate în lege, constând în înlocuirea, completarea sau abrogarea textului anterior. După intrarea în vigoare, legile de modificare nu mai pot face obiectul unei noi legiferări, ci rămân „*forme fără conținut*” care nu mai produc efecte. Prin astfel de legi a crescut numărul actelor de legiferare, nu și numărul legilor sau ordonanțelor originare [3].

Legea penală este determinată și delimitată de timp. Forța ei obligatorie subzistă numai pe perioada cât este activă, perioadă ce se situează între momentul intrării ei în vigoare și momentul ieșirii din vigoare care coincide cu încetarea obligativității respectării legii penale. Pe de altă parte, activitatea legii penale în raport cu timpul înseamnă nu doar aplicarea ei imediată, dar și aplicarea ei continuă, pe toată durata eficacității sale, acționând cu conținutul ei integral.

Legea penală, ca și orice lege, se publică în Monitorul Oficial al Republicii Moldova și intră în vigoare la data publicării sau la data prevăzută în textul ei. Nepublicarea legii atrage inexistența acesteia. Acest mod de intrare în vigoare a legii penale este guvernat de regula generală că nimeni nu poate fi obligat să respecte o normă juridică pe care nu a avut posibilitatea de a o cunoaște. Astfel, nicio persoană nu poate fi sancționată penal dacă nu se respectă *regula anteriorității* prevederii unei fapte ca infracțiune în raport cu data comiterii faptei. Legea penală prevede faptele care constituie infracțiuni. Prin urmare, nicio persoană nu poate fi sancționată penal pentru o faptă care nu era prevăzută de legea penală la data când a fost săvârșită.

Sub aspectul acțiunii normelor juridice în timp prezintă interes faptul că:

- legile se succed (o lege, cât de perfectă ar fi, nu poate fi veșnică);
- legile au o anumită durată de acțiune [1, p.67].

O lege se aplică – în timp – pe o perioadă cuprinsă între momentul intrării în vigoare și cel al ieșirii din vigoare. Cum însă raporturile juridice se nasc, se modifică, se sting în perioade în care pot acționa legi diferite, se pune problema de a se ști, cu exactitate, după ce reguli determinăm legea aplicabilă [1, p.75].

În practica țărilor contemporane există două principii care guvernează această materie:

- a) *principiul efectului imediat al legii;*
- b) *principiul neretroactivității legii.*

Prin aplicarea legii penale în timp se înțelege ansamblul de norme juridice penale prin care se reglementează aplicarea legii penale în raport cu timpul săvârșirii infracțiunii și cu timpul tragerii la răspundere penală a celor care au săvârșit infracțiuni.

Legea nouă nu poate reveni asupra condițiilor în care aceste situații sunt create și asupra efectelor deja produse (*principiul neretroactivității*); în schimb, legea nouă face aceste situații să producă alte efecte, de la intrarea ei în vigoare, efecte la care nu se așteptau subiecții potrivit legii vechi (*principiul aplicării imediate a legii noi*).

Printre excepțiile de la principiul neretroactivității legii penale se numără și prevederile art.7 alin.2 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului. Potrivit acestor prevederi, principiul neretroactivității legii penale, care prevede noi incriminări, nu împiedică pedepsirea unei persoane vinovate de acțiune sau inacțiune, care, în momentul comiterii, constituia o crimă după principiile generale de drept recunoscute de națiunile civilizate.

Dincolo de această excepție, principiul neretroactivității legii penale este privit ca o garanție că niciun cetățean nu va fi supus unui tratament mai sever decât cel pe care îl cunoștea, cu atât mai mult în cazul în care legea nouă conține noi incriminări. Principiul opus, al retroactivității legii penale, își găsește justificarea în necesitatea unei ocrotiri mai raționale a valorilor sociale fundamentale.

Neretroactivitatea sancțiunilor penale nu poate fi pusă pe același plan cu neretroactivitatea incriminărilor, deoarece ar face inaplicabile sau ar restrânge aplicarea dispozițiilor privind legea penală mai favorabilă.

Principiul efectului imediat al legii și principiul neretroactivității legii cunosc câte o excepție: *supraviețuirea legii vechi (ultraactivitatea)* și, respectiv, *retroactivitatea legii noi*.

Luându-se ca punct de referință *momentul intrării în vigoare a legii noi* (moment ce coincide, ca regulă, cu abrogarea legii vechi), în literatura juridică se disting trei categorii de fapte juridice (raporturi juridice):

- fapte juridice care au dat naștere, au modificat sau au stins raporturi juridice, *în întregime*, sub comanda legii vechi: *facta praeterita*;
- fapte juridice care dau naștere, modifică sau sting raporturi juridice, *în întregime*, după intrarea în vigoare a legii noi: *facta futura*;
- fapte juridice care dau naștere, modifică sau sting raporturi juridice ce se desfășoară în intervale de timp în care acționează atât legea veche, cât și legea nouă (nu concomitent, ci succesiv). Acestea sunt faptele juridice *în curs*, „de graniță”: *facta pendentia* [1, p.76].

Odată cu adoptarea Constituției, Codul penal acordă importanță convenită principiului legalității incriminării și principiului legalității pedepsei, devenite principii constituționale. Pentru a atrage atenția asupra consecințelor ce decurg, atât pentru legiuitor, cât și pentru practicieni, din fiecare dintre aceste principii – cu precădere interzicerea aplicării *retroactive* – s-a apreciat că este preferabilă reglementarea lor în texte distincte [4, p.5].

Legalitatea incriminării presupune că legea penală prevede faptele care constituie infracțiuni, iar nicio persoană nu poate fi sancționată penal pentru o faptă care nu era prevăzută de legea penală când era săvârșită. Legea penală prevede pedepsele aplicabile persoanelor care au săvârșit infracțiuni.

Cu alte cuvinte, legalitatea incriminării se materializează în următoarea formulă: „*Legea penală se aplică infracțiunilor săvârșite în timpul cât ea se află în vigoare*”. În cazurile în care legea penală prevede că anumite efecte juridice se produc în raport cu *data săvârșirii infracțiunii*, prin această expresie se înțelege data actului de executare ce caracterizează latura obiectivă a infracțiunii, iar nu data consumării acesteia prin producerea rezultatului. Încadrarea juridică a faptei va fi dată însă în raport cu rezultatul produs, în toate cazurile când încadrarea este condiționată de producerea unui anumit rezultat.

În cazul *infracțiunilor continue* data săvârșirii este aceea a încetării acțiunii sau inacțiunii, iar în cazul *infracțiunilor prelungite* aceasta este data comiterii ultimei acțiuni sau inacțiuni.

În raport cu această dată se produc consecințele juridice referitoare la aplicarea legii penale în spațiu și în timp, prescripția răspunderii penale, cauzele care înlătură consecințele răspunderii penale sau condamnării (amnistie, grațiere), precum și orice ale consecințe care sunt condiționate de consumarea activității infracționale. Celelalte consecințe ale infracțiunilor unice (continue și prelungite), cum sunt cele referitoare la stabilirea stării de recidivă, revocarea suspendării condiționate a executării pedepsei, la întreruperea cursului prescripției și a termenului de reabilitare, se produc din momentul în care elementele constitutive ale infracțiunii sunt întrunite, potrivit legii, iar făptuitorul poate fi tras la răspunderea penală.

În cazul în care minorul a săvârșit, în timpul când nu răspundea penal, o parte din actele succesive componente ale unei infracțiuni continue ori prelungite sau ale unei infracțiuni de obicei, pe care le repetă în perioada în care a devenit responsabil potrivit legii, va fi tras la răspundere penală numai pentru activitatea infracțională săvârșită în această ultimă perioadă. În cazul în care a săvârșit, în timpul în care nu răspundea penal, o faptă prevăzută de legea penală cu urmări progresive realizate în perioada în care a devenit răspunzător, el nu va fi tras la răspundere penală [4, p.15].

În literatura de specialitate găsim și concluzii din spețele Secției penale a Înaltei Curți de Casație și Justiție a României (*Decizia nr.2570 din 18 aprilie 2005*). Așadar, în cazul în care în timpul duratei unei infracțiuni continue se adoptă mai multe legi penale, fapta se încadrează potrivit legii în vigoare la data când activitatea infracțională s-a încheiat, iar nu potrivit legii sub imperiul căreia a început și a durat o perioadă de timp.

Principiul legalității pedepselor impune obligația ca orice sancțiune să-și găsească temei în lege nu doar la momentul pronunțării acesteia, ci pe întreaga durată a executării ei. Dacă legea nouă modifică cuantumul pedepselor în favoarea inculpatului, rezultă un plus de pedeapsă pe care condamnatul ar continua să-l execute, deși nu mai este prevăzut de legea în vigoare, situație care nu apare justă*. Ceea ce este valabil pentru întreaga pedeapsă – regula *nula poena sine lege* – trebuie să fie valabil și pentru o parte din aceasta.

Evaluarea existenței legii mai favorabile se face în raport cu situația concretă, mai ales când o lege conține atât dispoziții favorabile, cât și nefavorabile. La categoria legii mai favorabile, se vor avea în vedere toate consecințele fiecăreia dintre legile în conflict, inclusiv sistemul circumstanțelor, al cauzelor de excludere a caracterului penal al faptei, al răspunderii penale, al pedepsei, condițiile procesuale [5].

În cazul în care de la săvârșirea infracțiunii până la judecarea definitivă a cauzei norma juridico-penală se modifică în sensul majorării sancțiunii aplicate, se va aplica legea penală anterioară ca lege penală mai favorabilă. Dacă legea nouă este mai favorabilă numai sub aspectul pedepselor, acestea se execută în conținutul și limitele prevăzute de legea nouă.

După cum am demonstrat în publicațiile noastre anterioare, în conformitate cu prevederile art.8 CP RM, *caracterul infracțional al faptei și pedeapsa pentru aceasta se stabilesc de legea penală în vigoare la momentul săvârșirii faptei*. Nu putem fi de acord cu formula legislativă aprobată, deoarece noțiunea de pedeapsă este mai restrânsă decât sancțiunea și, în opinia noastră, într-un mod neclar și nejustificat omite o altă categorie de sancțiune penală, cum ar fi *măsurile de siguranță* (art.98-106¹ CP RM).

În opinia noastră, *principiul legalității* inserat în alin.(1) art.3 CP RM urmează a fi revizuit în așa mod, încât să reiasă că nu se poate aplica o pedeapsă ori nu se poate lua o măsură de siguranță dacă aceasta nu era prevăzută de legea penală la data când fapta a fost săvârșită.

Astfel, se impune ca una relevantă utilizarea principiului legalității *sancțiunilor* de drept penal. Legea penală prevede pedepsele aplicabile și *măsurile de siguranță* ce pot fi luate față de persoanele care au săvârșit fapte prevăzute de legea penală.

Din acest principiu vom deduce câteva reguli prohibitive:

- nu se poate aplica o pedeapsă ori nu se poate lua o măsură de siguranță dacă aceasta nu era prevăzută de legea penală la data când fapta a fost săvârșită;
- nicio pedeapsă și nicio măsură de siguranță nu poate fi stabilită și aplicată în afara limitelor generale ale acesteia.

Prin lucru judecat înțelegem situația juridică rezultată din soluționarea definitivă și irevocabilă a unui conflict dedus în fața Justiției. Lucrul judecat provoacă două efecte de natură diferită: un efect pozitiv și unul negativ.

Efectul pozitiv este acela că hotărârea care a dobândit autoritatea de lucru judecat poate fi pusă în executare. Efectul negativ constă în faptul că hotărârea cu autoritate de lucru judecat, datorită faptului că dobândește valoare de adevăr în ce privește fapta și persoana judecată, creează un obstacol în readucerea în fața instanței-

* Concluzii formulate de procuror în cauza nr.15/1/2014/HP/P a Înaltei Curți de Casație și Justiție a României având ca obiect rezolvarea de principiu a chestiunii de drept vizând interpretarea art.6 alin.1 din Codul penal în cazul sancțiunilor aplicate prin hotărâri rămase definitive înainte de intrarea în vigoare a noului Cod penal urmare judecării cauzei în procedura prevăzută de art.320¹ din Codul de procedură penală anterior, în sensul de a stabili dacă maximumul special prevăzut de legea nouă pentru infracțiunea săvârșită va fi redus cu o treime ca urmare a aplicării art.396 alin.(10) din Codul de procedură penală http://old.mpublic.ro/concluzii_hp/2014/c15.pdf

lor a conflictului soluționat definitiv. În situația creată, pedeapsa aplicată este mai mare decât maximumul special al pedepsei prevăzute în legea nouă, mai favorabilă.

Se ajunge, astfel, la executarea unei sancțiuni care nu are corespondent în legea penală în vigoare, încălcându-se principiul legalității pedepsei, principiu fundamental al dreptului penal. Pentru a evita această situație, considerăm justificată prevederea legală care permite reducerea sancțiunii aplicate printr-o hotărâre definitivă de condamnare la maximumul special al pedepsei prevăzută prin legea nouă, avându-se în vedere că principiul legalității, principiu constituțional incident în toate ramurile dreptului, primează, după părerea noastră, în fața principiului autorității lucrului judecat.

În ce privește aplicarea legii mai favorabile în cazul participației anterioare, în cazul săvârșirii unei fapte cu participație sau, mai exact, în situația în care între activitățile desfășurate de instigator ori de complicele anterior și săvârșirea nemijlocită a faptei de către autor s-a scurs o anumită perioadă de timp în care s-au succedat două sau mai multe legi penale, se pune problema: care dintre acestea va fi aplicabilă participanților?

Pornindu-se de la teoria unității de infracțiune, potrivit căreia răspunderea este indivizibilă, ea având ca unic temei săvârșirea aceleiași fapte, în literatura de specialitate se susține, ca o consecință a acestei teorii, și faptul că aplicabilitatea legii penale în timp se va determina în raport cu data săvârșirii faptei de către autor, indiferent de momentul în care și-au adus contribuția instigatorul și complicele. Cu alte cuvinte, ori de câte ori între actele de instigare ori de complicitate anterioară, pe de o parte, și actele de executare săvârșite de către autor, pe de altă parte, a intervenit o succesiune de legi penale, tuturor participanților li se vor aplica dispozițiile legii sub imperiul căreia au fost comise actele de executare.

Principiul constituțional al separației puterilor în stat impune reducerea la minimumul necesar a atingerilor aduse autorității de lucru judecat, astfel că o restrângere a acestei autorități se justifică doar în măsura în care ea are la bază tot un principiu de natură constituțională, cum este principiul legalității pedepsei.

Parlamentul nu poate deroga de la drepturile fundamentale adoptând texte de lege ambigue; statul trebuie să-și îndeplinească obligațiile asumate față de particulari; autoritatea lucrului judecat împiedică rediscutarea cazului; deciziile definitive trebuie executate. Conform principiului intangibilității lucrului judecat, legea mai favorabilă nu poate fi aplicată decât dacă nu s-a pronunțat o hotărâre definitivă de condamnare. Nu face parte dintr-o succesiune de legi penale în timp legea interpretativă, deoarece o atare lege clarifică legea interpretată; numai aparent ea este o lege retroactivă, în realitate face corp comun cu legea interpretată. De asemenea, nu se supun regulii legii mai favorabile legile temporare, cele excepționale și cele financiare, în acest caz fiind aplicabilă regula *tempus regit actum*.

De esența aplicării legii penale mai favorabile în cazul pedepselor definitiv judecate este determinarea limitelor maxime de pedeapsă aplicabile potrivit dispozițiilor penale ale legii noi pentru situația de fapt calificată juridic prin hotărârea de condamnare și care a intrat în puterea de lucru judecat. Astfel, se va proceda la compararea pedepselor individuale efectiv aplicate în baza legii vechi, urmate de reducerea acestora în cazul în care depășesc limita maximă de pedeapsă prevăzută prin legea penală nouă pentru infracțiunea săvârșită. Se dă astfel eficiență principiului legalității aplicabil și persoanelor condamnate; acestea la fel nu trebuie să execute o pedeapsă superioară limitei maxime determinate potrivit dispozițiilor legii penale noi, aplicabile pentru starea de fapt ce a constituit temeiul condamnării intrate în autoritatea de lucru judecat.

Aplicarea legii penale mai favorabile raportată la instituții autonome nu contravine conceptului de lege penală. Determinarea legii penale mai favorabile (*mitior lex*) se realizează de la caz la caz, în mod concret, iar nu în mod abstract, prin compararea dispozițiilor cuprinse în legi succesive, independent de cauza și problema dedusă judecării, respectiv de regimul sancționator de sine stătător prevăzută de fiecare lege penală, în mod autonom.

Lex mitior este legea cea mai favorabilă acuzatului, ținând seama de situația acestuia, de natura infracțiunii și de circumstanțele în care a săvârșit-o.

Prevederile legale care guvernează activitatea instanțelor judecătorești și fixează poziția lor față de lege acceptă în mod unanim că atribuțiile judecătorului implică identificarea normei aplicabile, analiza conținutului acesteia și o necesară adaptare a normei respective la faptele juridice pe care le-a stabilit, astfel încât legiuitorul aflat în imposibilitate de a prevedea toate situațiile juridice lasă judecătorului, investit cu puterea de a spune dreptul, o parte din inițiativă. Astfel, în activitatea de interpretare a legii judecătorul trebuie să realizeze un echilibru între spiritul și litera legii, între exigențele de redactare și scopul urmărit de legiuitor, fără a avea competența de a legifera, substituind autoritatea competentă în acest domeniu.

O primă ipostază a aplicării legii penale mai favorabile are loc când și după rămânerea definitivă a hotărârii de condamnare și până la executarea completă a pedepsei închisorii sau amenzii a intervenit o lege nouă, care prevede o pedeapsă mai ușoară. Aceasta se va aplica obligatoriu și asupra pedepselor care nu au fost încă executate, sunt în curs de executare ori au fost deja executate în întregime. Într-un asemenea caz, dacă pedeapsa aplicată depășește maximumul special prevăzut de legea nouă pentru infracțiunea respectivă, ea se va reduce la acest maximum.

A doua ipostază, care conduce la aplicarea facultativă a legii penale mai favorabile, poate interveni atunci când, după rămânerea definitivă a hotărârii de condamnare și până la executarea completă a pedepsei mai ușoare, sancțiunea aplicată este mai mică decât maximumul special prevăzut în legea nouă. În acest caz, ținându-se seama de infracțiunea săvârșită, de persoana condamnatului, de conduita acestuia după pronunțarea hotărârii sau în timpul executării pedepsei și de timpul executat din pedeapsă se poate dispune fie menținerea, fie reducerea pedepsei.

Pentru stabilirea legii mai favorabile se examinează dispozițiile tuturor actelor normative ce au intervenit în timpul dintre momentul săvârșirii infracțiunii și soluționarea definitivă a cauzei și nu doar cele în vigoare la data comiterii și la data pronunțării unei hotărâri definitive.

Pentru a stabili care este *lex mitior* în temeiul art.7 par.1 din Convenție, trebuie să se procedeze, de asemenea, la o comparație globală a regimului represiv al fiecăreia dintre legile penale aplicabile în cazul acuzațului (metoda comparației globale). *Judecătorul nu poate efectua o comparație regulă cu regulă (metoda comparației diferențiate)*, alegând regula cea mai favorabilă din fiecare dintre legile comparate. Două motive sunt oferite în mod tradițional în sprijinul acestei metode a comparației globale:

- în primul rând, fiecare regim represiv are propria sa logică, iar judecătorul nu poate distruge această logică, amestecând diverse reguli din diferite legi penale succesive;
- în al doilea rând, judecătorul nu se poate substitui legiuitorului și să creeze un nou regim represiv *ad-hoc*, alcătuit din diverse reguli ce decurg din diferite legi penale succesive. Prin urmare, art.7 par.1 din Convenție impune stabilirea *lex mitior* în mod concret și global.

Legea aplicabilă poate fi stabilită numai de către instanța de judecată, singura competentă să decidă cu privire la sensul, înțelesul și modul de aplicare a normelor criticate. La stabilirea legii penale mai favorabile urmează să se analizeze în concret (și nu în abstract) care anume dintre legi, în cazul fiecărui inculpat și pentru fiecare infracțiune, prevede condiții mai favorabile în ceea ce privește aplicarea măsurilor de constrângere, fără a se putea combina dispoziții din mai multe legi.

Criteriile de stabilire a legii mai favorabile au fost reduse la unul singur, și anume: compararea pedepsei aplicate în baza legii în temeiul căreia s-a pronunțat hotărârea definitivă de condamnare cu maximumul pedepsei prevăzut în legea nouă, pedeapsa aplicată fiind mai mare decât maximumul pedepsei prevăzut de legea nouă.

Legea penală se consideră mai favorabilă atunci când ea cuprinde dispoziții penale mai favorabile. În cazul în care de la săvârșirea infracțiunii până la judecarea definitivă a cauzei au intervenit una sau mai multe legi penale, se aplică legea cea mai favorabilă. Acest principiu își găsește aplicarea chiar dacă, ulterior comiterii faptei, dar până la rămânerea definitivă a hotărârii prin care se statuează asupra vinovăției inculpatului, dispoziția penală cu caracter mai favorabil a fost declarată neconstituțională.

Se poate întâlni însă și situația în care legea anterioară nu incrimina fapta care a fost începută sub această lege și prelungită sub o lege nouă care o sancționa. În această ipoteză trebuie avut în vedere principiul neretroactivității legii penale, potrivit căruia legea penală nu se poate aplica unor situații anterioare intrării ei în vigoare.

Soluția propusă în doctrină a fost de a sancționa infracțiunea numai în cazul în care condiția prelungirii în timp, necesară pentru existența infracțiunii, s-a realizat integral sub legea nouă. O altă situație posibilă este și aceea în care două sau mai multe legi penale coexistă în timp, adică ambele sunt în vigoare și conțin reglementări care vizează concomitent aceleași ipoteze, însă una dintre legi conține *dispoziții generale*, iar cealaltă *dispoziții speciale*. Această ipoteză se referă la concursul de legi penale și se rezolvă prin aplicarea regulii, conform căreia legea specială derogă de la legea generală. De aceea, dacă aceeași faptă este reglementată atât de dispoziții din Partea specială a Codului penal, dar și de dispoziții dintr-o lege penală specială, se va aplica prioritar reglementarea din legea specială. Norma penală generală va fi aplicabilă numai în cazul în care norma penală specială nu conține prevederi referitoare la acea faptă.

Legea mai favorabilă intervenită după condamnarea definitivă se apreciază în primul rând *prin raportare la sancțiunea principală*, chiar dacă pedeapsa complementară sau măsura de siguranță ar fi mai severă, astfel că pedepsele complementare din legea veche care au corespondent în legea nouă se execută în conținutul și limitele prevăzute de aceasta.

Dacă însă legea nouă nu modifică pedeapsa principală, pedepsele complementare și măsurile de siguranță, prevăzute de ambele legi, se execută în limitele legii noi, dacă acestea din urmă sunt mai favorabile [4, p.15].

Atunci când o normă penală face trimitere la o altă normă determinată, de la care împrumută unul sau mai multe elemente, modificarea normei completătoare atrage și modificarea normei incomplete.

În cazul abrogării normei completătoare, norma incompletă va păstra elementele preluate de la aceasta, inclusiv limitele de pedeapsă, în forma existentă la data abrogării, afară de cazul în care legea dispune altfel.

Ori de câte ori o normă în vigoare face trimitere la una sau la mai multe infracțiuni prevăzute de Codul penal modificat prin dispozițiile unei legi organice, trimiterea se consideră făcută la infracțiunea sau infracțiunile prevăzute de legea nouă, având aceleași elemente constitutive [4, p.15].

Odată intrată în vigoare, legea nouă se aplică faptelor și actelor posterioare.

Aplicarea imediată a legii noi nu trebuie confundată cu *retroactivitatea legii*. Comun între aceste două principii e doar faptul că ambele *se opun* supraviețuirii legii vechi. În același timp, este necesar să se rețină următorul fapt: dacă aplicarea imediată a legii noi privește faptele juridice și efectele *în curs de producere*, atunci retroactivitatea privește faptele și efectele *consumate*, în întregime, în trecut.

Rațiunea principiului efectului imediat al legii noi se justifică prin următoarele:

- se prezumă că legea nouă reprezintă un progres tehnico-juridic față de legea veche;
- legea nouă urmărește, cel mai adesea, să realizeze unitatea legislației pe întregul teritoriu în care se exercită puterea de stat care a edictat această lege;
- neadmiterea acestei soluții ar avea drept consecință admiterea neaplicării legii noi în anumite situații;
- soluția aplicării imediate a legii noi este menită să contribuie la învingerea vechiului de către nou, prin mijloace juridice.

Principiul ultraactivității (supraviețuirea legii vechi) reprezintă excepția de la principiul aplicării imediate a legii noi. Esența lui constă într-o limitare, vremelnică, a abrogării legii vechi, aceasta urmând să se aplice, cu titlu tranzitoriu, situațiilor juridice în curs la momentul intrării în vigoare a noii legi. Ca urmare, aplicarea acestei legi este amânată până la consumarea respectivelor situații juridice.

Principiul neretroactivității legii și-a găsit consfințire și în legislația Republicii Moldova. În Constituția Republicii Moldova se stipulează în mod expres neretroactivitatea legii penale. Articolul 22 din Constituție, intitulat „*Neretroactivitatea legii*”, dispune: „*Nimeni nu va fi condamnat pentru acțiuni sau omisiuni care, în momentul comiterii, nu constituiau un act delictuos. De asemenea, nu se va aplica nici o pedeapsă mai aspră decât cea care era aplicabilă în momentul comiterii actului delictuos*”.

Convenția Europeană a Drepturilor Omului prevede neretroactivitatea legii penale. Astfel, alin.1 al art.7 prevede: „*Nimeni nu poate fi condamnat pentru o acțiune sau o omisiune care, la momentul în care a fost comisă, nu constituia o infracțiune potrivit dreptului național sau internațional. De asemenea, nu se va aplica o pedeapsă mai severă decât cea aplicabilă în momentul în care infracțiunea a fost comisă*”.

Articolul 8 din Codul penal al Republicii Moldova, „*Acțiunea legii penale în timp*”, prevede: „*Caracterul infracțional al faptei și pedeapsa pentru aceasta se stabilesc de legea penală în vigoare la momentul săvârșirii faptei*”. De aici reiese principiul că legea penală nu se aplică faptelor care, la data când au fost săvârșite, nu erau prevăzute ca infracțiuni (Neretroactivitatea legii penale).

Ori de câte ori nu se aduce atingere intereselor personale ale individului și în lipsa unor dispoziții speciale, legea nouă este considerată a fi de aplicare imediată, deci *neretroactivă*. Cu alte cuvinte, legea privește înainte, nu înapoi (*lex prospicit, non respicit*).

Retroactivitatea legii este un principiu ce se opune principiului neretroactivității legii, o excepție a ultimului. Dicționarul limbii române moderne interpretează *retroactivitatea* ca o acțiune „*care se aplică unor fapte din trecut*”. Principiul neretroactivității legii nu este un principiu absolut. Or, art.22 din Constituție prevede retroactivitatea normelor juridice penale mai favorabile.

Retroactivitatea legii noi trebuie să fie expres prevăzută de către legiuitor. Dacă ar fi ca retroactivitatea să fie regulă, iar neretroactivitatea – excepție, considerăm că s-ar aduce un prejudiciu regimului constituțional al statului, dar cel mai mare prejudiciu ar fi adus, incontestabil, persoanei, siguranței ei.

Lex tertia apare atunci când sunt preluate condițiile de existență ale unei instituții dintr-o lege, iar efectele aceleiași instituții sunt preluate dintr-o altă lege, respectiv atunci când sunt combinate dispoziții de favoare din legi diferite în cadrul aceleiași instituții juridice. Combinarea de prevederi mai favorabile din legi penale succesive – împrejurare de natură a conduce la crearea unei *lex tertia*.

Realizarea unei *lex tertia* este exclusă, respectiv combinarea dispozițiilor mai favorabile inculpatului din legi penale succesive, pentru a crea acestuia o lege penală mai favorabilă, judecătorul neputându-se substitui legiuitorului. Sistemul combinării mai multor dispoziții din legile care se succed este inadmisibil, întrucât se va aplica legea cea mai favorabilă, adică prevederile dintr-o singură lege. Combinarea dispozițiilor din mai multe legi succesive ar însemna crearea de către instanță a unor noi dispoziții legale (*lex tertia*), atribuție pe care nu o are [4, p.5]. Totodată, aplicarea legii penale mai favorabile în cadrul fiecărei instituții autonome nu contravine principiului legalității, nu este creată o *lex tertia*.

În jurisprudența Curții Constituționale a României s-a susținut că această reglementare, neregăsită în cazul faptelor în curs de judecată, permite ca în cazul aplicării legii mai favorabile faptelor definitiv judecate să se realizeze o *lex tertia*, în sensul că rămâne pedeapsa principală aplicată în baza legii vechi, fiind mai favorabilă, iar pedepsele complementare și măsurile de siguranță se execută în conținutul și limitele prevăzute sub legea nouă, mai favorabilă sub acest aspect [6].

Concluzii

- Timpul guvernează actul juridic în sensul duratei normei juridice, a efectelor ei.
- Legiuitorul nu poate obliga subiectul să aibă o anumită conduită atâta vreme cât această conduită nu este prescrisă într-o normă juridică.
- *Procesul de legiferare* este acțiunea prin care sunt create norme cu caracter general obligatoriu.
- *Legile de modificare* se referă la schimbări ale normelor existente. După intrarea în vigoare, legile de modificare nu mai pot face obiectul unei noi legiferări, ci rămân „*forme fără conținut*”, care nu mai produc efecte.
- Nicio persoană nu poate fi sancționată penal dacă nu se respectă *regula anteriorității* prevederii unei fapte ca infracțiune în raport cu data comiterii faptei. Legea penală prevede faptele care constituie infracțiuni; prin urmare, nicio persoană nu poate fi sancționată penal pentru o faptă care nu era prevăzută de legea penală la data când a fost săvârșită.
- Forța obligatorie a legii penale subzistă numai pe perioada cât este activă, perioadă ce se situează între momentul intrării ei în vigoare și momentul ieșirii din vigoare care coincide cu încetarea obligativității respectării legii penale.
- Legea nouă nu poate reveni asupra condițiilor în care aceste situații sunt create și asupra efectelor deja produse (*principiul neretroactivității*), în schimb legea nouă face aceste situații să producă alte efecte, de la intrarea ei în vigoare, efecte la care nu se așteptau subiecții potrivit legii vechi (*principiul aplicării imediate a legii noi*).
- Principiul neretroactivității legii penale este privit ca o garanție că niciun cetățean nu va fi supus unui tratament mai sever decât cel pe care îl cunoștea, cu atât mai mult când legea nouă conține noi incriminări.
- *Lex mitior* este legea cea mai favorabilă acuzatului, ținând seama de situația acestuia, de natura infracțiunii și de circumstanțele în care a săvârșit-o.
- *Lex tertia* apare atunci când sunt preluate condițiile de existență ale unei instituții dintr-o lege, iar efectele aceleiași instituții sunt preluate dintr-o altă lege, respectiv atunci când sunt combinate dispoziții de favoare din legi diferite în cadrul aceleiași instituții juridice. Combinarea de prevederi mai favorabile din legi penale succesive – împrejurare de natură a conduce la crearea unei *lex tertia*.
- Combinarea dispozițiilor din mai multe legi succesive ar însemna crearea de către instanță a unor noi dispoziții legale (*lex tertia*), atribuție pe care nu o are. Totodată, aplicarea legii penale mai favorabile în cadrul fiecărei instituții autonome nu contravine principiului legalității, nu este creată o *lex tertia*.

Referințe:

1. NEGRU, A. *Acțiunea normelor juridice în timp și spațiu: Teza de doctor în drept. Specialitatea: 551.01. – Teoria generală a dreptului.* Chișinău, 2015, p.53. http://www.cnaa.md/files/theses/2015/22417/alina_negru_thesis.pdf
2. FLĂMÂNZEANU, I. Acțiunea normei juridice în timp. În: *Stat de drept românesc*, 2008, An.20(53), nr.1-2, p.183-198. <http://www.rsd.ro/Art-7-1-2-2008.pdf>
3. Manual de tehnică legislativă. http://www.bmjv.de/SharedDocs/Downloads/DE/Themen/RechtsdurchsetzungUndBuerokratieabbau/HandbuchDerRechtsfoermlichkeit_rum.pdf?__blob=publicationFile&v=3
4. PUȘCAȘU, V. *Noul Cod penal adnotat.* București: Hamangiu, 2014, p.5.
5. IFRIM, O.-R. *Aplicarea legii penale în timp. Referințe de drept comparat.* http://www.nos.iem.ro/bitstream/handle/123456789/127/IfrimOR_Ilf.pdf?sequence=1&isAllowed=y
6. Decizia Curții Constituționale a României nr.265 din 6 mai 2014 referitoare la excepția de neconstituționalitate a dispozițiilor art.5 din Codul penal. https://www.juridice.ro/wp-content/uploads/2014/05/Decizie_265_2014.pdf

Date despre autori:

Drăgălin PĂDURE, doctorand, Școala doctorală *Științe Juridice*, Universitatea de Stat din Moldova; procuror, procuratura municipiului Chișinău. **E-mail:** padure90@mail.ru

Vladislav MANEA, doctor în drept, conferențiar universitar, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: manea@maize.md

Prezentat la 12.04.2018

CZU: 349.6

ASIGURAREA CALITĂȚII AERULUI ÎNCONJURĂTOR: PROBLEME DE ORDIN LEGISLATIV, ORGANIZAȚIONAL ȘI ADMINISTRATIV

Natalia ZAMFIR

Universitatea de Stat din Moldova

În articol sunt analizate punctele forte și cele slabe ale cadrului legislativ și normativ la etapa transpunerii standardelor UE privind gestionarea calității aerului, identificarea lacunelor din cadrul instituțional și a mecanismului de coordonare existent la moment.

Noua Lege privind calitatea aerului înconjurător va stabili bazele juridice și organizaționale privind evaluarea calității aerului, desemnarea zonelor și a aglomerărilor, măsurile necesare pentru protejarea sănătății umane și a mediului întreg. Legea reglementează măsurile destinate menținerii calității aerului înconjurător, acolo unde aceasta corespunde obiectivelor pentru calitatea aerului înconjurător stabilite, și îmbunătățirii acestuia în celelalte cazuri. Respectivul măsuri având menirea de a consolida și îmbunătăți cadrul legislativ.

Cuvinte-cheie: *calitatea aerului înconjurător, protecția mediului, cadru normativ, convenții internaționale.*

AMBIENT AIR QUALITY: LEGISLATIVE, ORGANIZATIONAL AND ADMINISTRATIVE PROBLEMS

This article aims to analyses the gaps of existing legislation, procedures, institutional system, the competence and responsibilities of the bodies in compliance with regulatory EU Directives in the area of managing air quality.

The new Law on ambient air quality would facilitate strengthening legal regulation in the area through special provisions in the following aspects: to approve the list of zones and agglomerations throughout territory; to approve of measurement systems and ensure the accuracy of measurements for human health and environment protection; to establish the methods for managing air quality; to fortificate and improve the branch of legislative framework.

Keywords: *ambient air quality, environmental protection, legal framework, international convention.*

Introducere

Creșterea îngrijorării la nivel mondial cu privire la eficiența protecției mediului și a sănătății umane a dus la dezvoltarea unei politici internaționale privind evitarea și combaterea sau reducerea emisiilor de poluanți atmosferici nocivi.

Calitatea aerului are un impact direct asupra sănătății populației, poluarea lui având efecte pe termen scurt care includ infecții ale căilor respiratorii, cum ar fi pneumonia și bronșita, și agravarea condițiilor existente, cum ar fi astmul și emfizemul. Poluarea aerului poate avea impact asupra speranței de viață, deoarece efectele pe termen lung includ bolile pulmonare și cardiace [1].

Potrivit informațiilor oficiale, poluarea aerului în Republica Moldova este determinată prioritar de circulația rutieră, cea feroviară și aeriană, de producerea energiei electrice, de încălzirea locuințelor, precum și de activitatea industrială [2].

Poluarea aerului este generată în special de folosirea energiei și de activitățile de transportare. Urbanizarea, dezvoltarea industriei și a transportului provoacă emisii cu concentrații mari de substanțe poluante în atmosferă, emisii care duc la efecte nocive asupra naturii și a tuturor organismelor vii [3].

Atmosfera este considerată un mediu de tranzit pentru poluanți, dar un mediu în care aceștia se propagă cel mai repede și parcurs distanțe mult mai mari decât în alte medii. Poluarea aerului nu cunoaște frontiere naționale.

Problema poluării transfrontaliere a fost abordată pentru prima dată abia în anii 1970. Până la acel moment poluarea atmosferică a fost concepută ca fiind un fenomen local, iar reglementarea acestuia la nivel internațional nu era considerată o necesitate [4].

Însă, odată cu perceperea fenomenului de circulație la distanțe relativ mari a poluanților din aer, precum și a consecințelor direct legate de acest fenomen, cum ar fi ploile acide, care afectează atât sănătatea, cât și activitatea oamenilor, precum și vegetația, apele de suprafață, societatea internațională a ajuns la concluzia că este nevoie de reglementarea juridică a poluării transfrontaliere pe distanțe lungi.

În ceea ce ține însă de poluarea atmosferei pe distanțe lungi, dezvoltarea cadrului internațional legal vizează Convenția de la Geneva privind poluarea transfrontalieră a aerului la distanțe lungi din 1979, la care Republica Moldova a aderat prin Hotărârea Parlamentului nr.399-XIII din 16.03.1995. Convenția a fost extinsă prin 8 protocoale.

Prevederile Convenției de la Viena pentru protecția stratului de ozon din anul 1985 și Protocolul de la Montreal privind substanțele care distrug stratul de ozon (Montreal, 1987), la care Republica Moldova a devenit parte în anul 1996 prin Hotărârea Parlamentului nr.966-XIII din 24.07.1996, obligă părțile semnatare să protejeze în primul rând sănătatea umană și mediul înconjurător de la efectele epuizării stratului de ozon.

La nivel internațional era necesară instituirea unei reglementări comune tuturor domeniilor care vizează mediul prin fortificarea dreptului la informație, dreptului de participare la luarea deciziilor, precum și a accesului la justiție.

În această ordine de idei, reieșind din necesitățile enumerate anterior, Convenția Comisiei Economice Europene a Organizației Națiunilor Unite (CEE a ONU) privind accesul la informație, participarea publicului la luarea deciziei și accesul la justiție în probleme de mediu (cunoscută și sub denumirea Convenția de la Aarhus) a fost deschisă spre semnare la 25 iunie 1998, în cadrul celei de-a IV-a Conferințe Ministeriale „Mediu pentru Europa” desfășurată în localitatea Aarhus din Danemarca.

La 25 iunie 1998 Convenția a fost semnată de 39 de state, de Uniunea Europeană și a intrat în vigoare la 30 octombrie 2001. Republica Moldova a fost prima care a ratificat Convenția din 7 aprilie 1999 prin Hotărârea Parlamentului nr.346-XIV din 7 aprilie 1999.

Convenția a fost extinsă prin Protocolul privind Registrul emisiilor și transportul substanțelor poluante (RETP). La fel, prin Legea nr.99 din 26.04.2013 Republica Moldova a ratificat Protocolul privind registrele emisiilor și transferului de poluanți, întocmit la Kiev la 21 mai 2003, la Convenția de la Aarhus, asigurând responsabilitatea de colectarea informațiilor privind emisiile de poluanți și transferul acestora, instituirea și ținerea registrului național al emisiilor și al transferului de poluanți.

Elaborarea reglementării privind limitele de emisii de mercur în aer este prevăzută de Convenția de la Minamata cu privire la mercur, adoptată la Kumamoto (Japonia) la 10 octombrie 2013, ratificată prin Legea nr.51 din 30.03.2017.

În condițiile perfecționării legislației Republicii Moldova în vederea armonizării acesteia cu legislația Uniunii Europene, sunt necesare reforme legislative și instituționale pentru îndeplinirea prevederilor Acordului de Asociere Republica Moldova – Uniunea Europeană, în special cu referință la:

- art.86 din Capitolul 16 „Mediul înconjurător”, care prevede protecția sporită a mediului care va aduce beneficii cetățenilor și întreprinderilor din UE și din Republica Moldova, inclusiv prin îmbunătățirea sănătății publice;
- art.87 lit.b) din Capitolul 16 „Mediul înconjurător”, care prevede cooperarea părților pentru a aborda problemele legate de calitatea aerului;
- art.87 lit.l) din Capitolul 16 „Mediul înconjurător”, care prevede cooperarea părților în domeniul sistemelor de monitorizare și de informare în domeniul mediului;
- art.89 lit.b) din Capitolul 16 „Mediul înconjurător”, care prevede că cooperarea include printre obiective elaborarea unor strategii sectoriale privind calitatea aerului;
- art.113 din Capitolul 21 „Sănătatea Publică”, care prevede cooperarea părților în domeniul sănătății publice pentru a ridica nivelul siguranței sănătății publice și al protecției sănătății umane ca o condiție prealabilă pentru dezvoltare durabilă și creștere economică;

precum și întru transpunerea:

- Directivei 2008/50/CE privind calitatea aerului înconjurător și un aer mai curat pentru Europa;
- Directivei 2004/107/CE privind arseniul, cadmiul, mercurul, nichelul și hidrocarburile aromatice policiclice în aerul înconjurător.

Perfecționarea legislației naționale în vederea armonizării acesteia cu legislația Uniunii Europene va permite Republicii Moldova să participe cu drepturi depline la atragerea asistenței tehnice, consultative și juridice pentru implementarea acestui Acord, și respectiv, va contribui la implementarea tratatelor internaționale ratificate de Moldova.

Legislația națională este condiționată de necesitatea promovării politicii naționale a statului în domeniul armonizării legislației naționale cu legislația Uniunii Europene și realizării acordurilor internaționale la care

Republica Moldova este parte în domeniul protecției mediului, precum și de necesitatea promovării politicii privind calitatea aerului înconjurător orientate spre prevenirea, diminuarea și monitorizarea efectelor ecologice substanțiale.

Un loc important în politica statului trebuie să-l ocupe soluționarea problemelor de mediu, fapt confirmat de articolul 37 din Constituția Republicii Moldova, care garantează dreptul fiecărui cetățean la un mediu înconjurător sănătos.

Acest drept constituțional reprezintă temelia cadrului politico-juridic, de la care pornesc direcțiile strategice din domeniul protecției mediului, utilizării durabile a resurselor naturale, garantarea securității ecologice și integrarea aspectelor de protecție a mediului în politicile sectoriale.

La fel, Constituția Republicii Moldova stabilește în art.34 alin.(1) că „dreptul persoanei de a avea acces la orice informație de interes public nu poate fi îngrădit”.

Prin Strategia Națională de Dezvoltare (SND) „Moldova 2020” aprobată de Parlamentul Republicii Moldova prin Legea nr.166 din 11.07.2012, Republica Moldova s-a obligat să depună toate eforturile necesare pentru asigurarea tranziției spre o dezvoltare economică verde, care promovează principiile dezvoltării durabile și contribuie la reducerea sărăciei, inclusiv prin asigurarea unei guvernări mai bune în domeniul dezvoltării durabile, prin integrarea și fortificarea aspectelor protecției mediului în toate domeniile de dezvoltare social-economică a țării.

Domeniul protecției mediului nu a fost printre prioritățile Guvernului Republicii Moldova și nu s-a regăsit în SND „Moldova 2020”. Analiza priorităților de dezvoltare economică incluse în SND „Moldova 2020” a constatat că doar prioritățile „Investiții publice în infrastructura de drumuri naționale și locale” și „Diminuarea consumului de energie prin sporirea eficienței energetice” reflectă anumite aspecte legate de mediu ce țin de emisiile de substanțe nocive de la consumul carburanților și de emisiile de gaze cu efect de seră, în cazul pierderilor de energie termică.

Printr-o analiză la nivelul ariilor de politici, Cancelaria de Stat, cu suportul ONU, relevă că cele mai mari discrepanțe se atestă pentru domeniul de politici „Mediu” (Agenda 2030 pentru Dezvoltare Durabilă 6, 7, 13, 15 și 15), care sunt reflectate destul de slab în SND „Moldova 2020” – 85% și, respectiv, 78% din ținte nu sunt corelate cu SND [5].

La momentul actual unicul document orientat spre asigurarea calității aerului înconjurător este Strategia de mediu pentru anii 2014-2023, care prevede crearea unui sistem integrat de management al calității aerului și reducerea emisiilor de poluanți în aer cu 30% până în anul 2023. Viziunea strategică a documentului de politică în domeniul mediului este asigurarea unei protecții durabile a mediului prin dezvoltarea unui cadru instituțional și de politici eficiente în domeniu.

Bazele politicii de mediu la etapa de tranziție la economia de piață au fost puse de Legea privind protecția mediului înconjurător, nr.1515-XII din 16.06.1993 [6]. Această lege vizează în mod direct securitatea ecologică a populației, utilizarea rațională a resurselor naturale, precum și conservarea naturii și protecția mediului.

Legea privind protecția aerului atmosferic, nr.1422-XIII din 17.12.1997, are drept obiective păstrarea purității și ameliorarea calității aerului atmosferic, prevenirea și reducerea efectelor nocive ale factorilor fizici, chimici, biologici etc. [7].

Legea privind plata pentru poluarea mediului, nr.1540-XIII din 25.02.1998, are drept scop crearea unui sistem economic în care devine neconvenabilă cauzarea oricărui prejudiciu mediului; stipulează mecanismele de limitare a emisiilor în aerul atmosferic prin diferențierea plății pentru diferitele tipuri de poluanți; încurajează introducerea tehnologiilor mai pure, precum și crearea fondurilor ecologice pentru finanțarea investițiilor de mediu [8].

În Legea cu privire la resursele naturale, nr.1102 din 06.02.1997, sunt stabilite principiile de bază ale gestiunii resurselor naturale prin activitate de reglementare, evidență și control al utilizării și reproducerii lor. Printre principiile de bază sunt stipulate: asigurarea unei folosiri durabile (ce nu duce la degradare) a acestora; prevenirea efectelor negative ale activității economice asupra resurselor naturale [9].

Legea cu privire la activitatea hidrometeorologică, nr.1536-XIII din 25.02.1998, prevede atribuțiile Serviciului Hidrometeorologic de Stat, care este instituția abilitată la nivel național. Prin intermediul Direcției Monitoring al Calității Mediului acesta efectuează monitoringul sistematic și prognoza operativă a poluării aerului, printre poluanții monitorizați fiind și ozonul troposferic [10].

Inspectoratul pentru Protecția Mediului realizează activitatea sa în baza Hotărârii Guvernului cu privire la aprobarea structurii și Regulamentului Inspectoratului Ecologic de Stat, nr.77 din 30.01.2004.

Inspectoratul pentru Protecția Mediului, prin atribuțiile sale, sub aspect de inspecție și control, acoperă întreaga gamă de manifestări ecologice: exercită controlul de stat și supraveghează respectarea actelor legislative și normative în domeniul protecției mediului; participă la elaborarea normelor anuale admisibile de emisii nocive în atmosferă din surse fixe și mobile; supraveghează respectarea regimului de emisii-limită și a normelor stabilite; ține evidența și efectuează inventarierea la întreprinderi și organizații a surselor de poluare a aerului atmosferic; întocmește și înaintează organelor competente materialele privind cazurile de încălcare a legislației ecologice.

Rezultate și discuții

În urma acestei analize este clar că modernizarea politicii și legislației în domeniul asigurării calității aerului înconjurător va prezenta o provocare majoră pentru Republica Moldova.

În general, documentele generale de politici de dezvoltare a sectoarelor-cheie a economiei naționale duc lipsă de prioritizare a acțiunilor și sunt puțin orientate spre ameliorarea mediului, documentele de politici nu stabilesc ținte cuantificabile de asigurare a calității aerului înconjurător.

Domaniul protecției mediului nu a fost printre prioritățile guvernelor din Republica Moldova și nu s-a regăsit în Strategia Națională de Dezvoltare „Moldova 2020”. În rezultat, au fost alocate resurse bugetare modeste pentru crearea infrastructurii de mediu. În același timp, legislația de mediu era promovată cu dificultate sau modificată la nivel de Guvern și Parlament, dar nu în favoarea protecției mediului, ci pentru protecția intereselor unor reprezentanți din sectorul de afaceri.

Toate aceste strategii au întâmpinat și întâmpină dificultăți semnificative în realizarea lor. Motivul fundamental care determină o atare stare de lucruri, când cele mai importante documente de dezvoltare ramurală rămân a fi fără impact pentru țară, constă în lipsa de studii de fundamentare a obiectivelor formulate în aceste documente de politici. După părerea noastră, obiectivele stabilite sunt mai degrabă doleanțe, întrucât nu au în spate justificări financiare și organizatorice privind impactul social, tehnico-economic, capacitatea de a investi etc.

Elaborarea și implementarea cu succes a unei Strategii Naționale privind asigurarea calității aerului înconjurător, însoțită de un Plan Național de Acțiuni, va permite realizarea angajamentelor asumate la nivel național prin intermediul măsurilor întreprinse în scopul evitării, combaterii și reducerii emisiilor de poluanți atmosferici.

Cadrul legislativ-normativ în vigoare este elaborat în baza strategiei pasive de protecție a calității aerului atmosferic și nu mai corespunde cerințelor actuale și prevederilor Directivelor CE. Reglementarea emisiilor în aerul atmosferic se efectuează prin stabilirea CMA de poluanți în atmosferă pentru diferite zone și intervale de timp, conform Listei CMA aprobate de Ministerul Sănătății, Muncii și Protecției Sociale, iar pentru fiecare sursă de poluare staționară se eliberează normativele emisiilor limitat admisibile în baza criteriului calității aerului cu evidența CMA a poluanților în aerul atmosferic al localităților.

Spre deosebire de legislația Republicii Moldova, convențiile ratificate în domeniul menționat, inclusiv directivele UE, reglementează poluarea aerului prin stabilirea „Valorii Limite de Emisii”, bazându-se pe cele mai bune tehnici disponibile.

Standardele pentru emisii de la sursele de poluare sunt specificate în GOST-urile adoptate în perioada sovietică, care diferă de cele aplicate în UE. Este de menționat că pentru poluanții din Republica Moldova nu sunt aprobate valori limită, iar valorile stabilite pentru unii poluanți [11] depășesc semnificativ normativele utilizate în statele europene; pentru alți poluanți, tip dioxid de sulf, dioxid de azot, monoxid de carbon, plumb [12] normativele existente în țara noastră sunt de o valoare mai mică, respectiv cerințele față de aceștia sunt mai stricte decât cele europene.

Subliniem că Legea privind protecția aerului atmosferic, nr.1422 din 17.12.1997, prevede, în linii generale, obiectivele păstrării și ameliorării calității aerului atmosferic și reglementează competențele în domeniul protecției aerului atmosferic. Aceste formulări destul de generale nu corespund în deplină măsură cerințelor Directivelor 2008/50/CE; 2004/107/CE; 2015/1408/CE.

Analiza legislației Republicii Moldova ne permite să evidențiem în ea un șir de elemente care, într-o anumită măsură, sunt specifice monitorizării și măsurării în scopul reducerii emisiilor de poluanți, însă aceste elemente aparte nu ne permit să apreciem aplicarea lor, ținând cont de prevederile Directivelor 2008/50 / CE, 2004/107 / CE și 2015/1408 / CE. Sistemul național de management al calității aerului este caracterizat de funcționalitate limitată și nu este capabil să evalueze impactul emisiilor asupra calității aerului și să gestio-

neze riscurile privind sănătatea afectată de efectele nocive ale poluării. Nu sunt stabilite cerințele pentru plafonarea emisiilor la nivel național.

Sistemul instituțional existent nu este unul integrat, fiind caracterizat prin cooperarea proastă între autoritățile și instituțiile publice cu competențe în domeniul de gestionare a calității aerului și nu asigură soluționarea în mod organizat și unitar a problemelor din domeniu. Măsurile întreprinse în vederea prevenirii riscurilor și atenuării efectelor poluării aerului sunt ineficiente.

Nu sunt delimitate competențele de control și autorizare în domeniul aferent în vederea excluderii unui potențial conflict de interese, dar și concentrării tuturor atribuțiilor din domeniu în cadrul unei singure autorități.

Legea privind plata pentru poluarea mediului, actualizată pe parcurs, stabilește plățile de poluare, astfel încât nu provoacă un interes evident și pentru diminuarea emisiilor de poluanți în aerul atmosferic. Taxele și alte instrumente economice pot oferi stimulente pentru un comportament care protejează sau îmbunătățește mediul ambiant și, totodată, descurajează acțiunile cu impact negativ asupra mediului.

Principalele instrumente economice utilizate în țară pentru protecția mediului se referă la amenzi și despăgubiri pentru prejudiciul cauzat, acordarea de autorizații și drepturi de practicare a unor activități aferente valorificării resurselor naturale. Instrumentele nominalizate sunt puțin eficiente din cauza nivelurilor joase ale acestora, precum și din motivul că cadrul legal nu presupune măsuri drastice de constrângere în cazul neonorării la timp a obligațiilor pentru prejudiciul cauzat mediului ambiant.

Posibilitățile laboratoarelor din sistemul Rețelei Naționale de Observare și Control de Laborator (RNOCL) sunt reduse. Dotarea actuală a laboratoarelor este insuficientă pentru asigurarea implementării eficiente a politicii din domeniul evaluării și gestionării calității aerului înconjurător în conformitate cu cerințele convențiilor internaționale la care Republica Moldova este parte și cu standardele UE.

Actualmente, Republica Moldova nu dispune de un sistem informațional integrat. Ea nu dispune de date reale privind volumul de emisii ale poluanților în aer, iar cetățenii nu sunt asigurați de calitatea aerului, ceea ce împiedică întreprinderea măsurilor de protecție a sănătății și, respectiv, limitează nivelul de participare a populației în politicile statului orientate spre protejarea aerului [13].

Concluzii și recomandări

Este necesar de a revizui SND „Moldova 2020” și de a stabili o sinergie mai bună dintre obiectivele specifice, indicatorii de monitorizare și viziunea strategică privind asigurarea calității aerului înconjurător, cu luarea în considerare a obiectivului de creare a unui sistem integrat de evaluare și gestionare a calității aerului și de reducere a emisiilor de poluanți în aer cu 30% până în anul 2023 prevăzut de Strategia de mediu pentru anii 2014-2023.

Considerăm că necesită a fi elaborată și adoptată Strategia Națională privind asigurarea calității aerului înconjurător, însoțită de un Plan de Acțiuni, care ar avea menirea de a servi drept strategie-umbrelă și care va crea un mediu oportun pentru ca atât sectoarele-cheie ale economiei naționale, cât și alte domenii (cum ar fi sănătatea publică și altele), să-și elaboreze sub acest aspect propriile strategii și/sau planuri de acțiuni privind asigurarea calității aerului înconjurător sau să integreze în strategiile deja existente aspecte de reducere a emisiilor de poluanți.

Elaborarea noii redacții a Legii privind calitatea aerului înconjurător. Noua lege va stabili bazele juridice, politice de stat privind evaluarea calității aerului, desemnarea zonelor și a aglomerărilor și măsurile necesare pentru protejarea sănătății umane și a mediului întreg prin reglementarea măsurilor destinate menținerii calității aerului înconjurător, acolo unde aceasta corespunde obiectivelor pentru calitatea aerului înconjurător stabilite, și îmbunătățirii acesteia în celelalte cazuri.

Elaborarea mecanismelor de implementare a Legii privind calitatea aerului înconjurător prin adoptarea regulamentelor, instrucțiunilor, ghidurilor etc.

Actualizarea Legii privind plata pentru poluarea mediului prin revederea plăților pentru diminuarea emisiilor de poluanți în aerul atmosferic. Perfecționarea mecanismului de realizare a măsurilor de stimulare materială și financiară a cadrelor, persoanelor fizice și juridice care participă la procesul de diminuare a poluării aerului atmosferic.

Revederea nivelului amenzilor și despăgubirilor pentru poluare atmosferică, pe direcția sporirii numărului de salarii minime ce urmează a fi percepute pentru contravențiile respective.

Elaborarea și adoptarea amendamentelor în Codul contravențional și în Codul penal pentru o serie de fapte prejudiciabile care nu sunt prevăzute în prezent pentru titularii de activități care dețin surse fixe sau mobile de poluare atmosferică.

Resetarea sistemului instituțional de control și autorizare în domeniul aferent prin excluderea conflictelor de competențe, îmbunătățirea conlucrării și sincronizarea eficientă a reformelor în cadrul autorităților publice împuternicite cu competențe de evitare și combatere sau reducere a emisiilor de poluanți atmosferici și aplicarea cadrului normativ în acest sens.

Crearea și instituirea Sistemului intersectorial de informare prin aprobarea Regulamentului cu privire la funcționarea Sistemului de informare privind calitatea aerului din Republica Moldova (Sistemului de informare), care va forma spațiul informational intersectorial destinat colectării, analizei, partajării, modelării și utilizării datelor privind calitatea aerului în procesul de luare a deciziilor. Sistemul de informare va fi destinat atât sectorului public, cât și celui privat. Obiectivul principal al Sistemului de informare va fi de a facilita colectarea și transmiterea datelor privind calitatea aerului către instituțiile abilitate și părțile interesate, în vederea luării deciziilor de planificare pe termen scurt, precum și pe termen lung a gestionării durabile și comparării informațiilor despre calitatea aerului.

Dezvoltarea de metodologii privind evaluarea riscului pentru starea de sănătate a populației în cazul expunerii la poluarea atmosferică. (Stabilirea unui set de indici de sănătate în relație cu mediul în vederea introducerii sistemului geografic de informații de mediu și sănătate.)

* * *

Republica Moldova și Uniunea Europeană își dezvoltă și își consolidează cooperarea în domeniul mediului înconjurător, contribuind astfel la obiectivul pe termen lung privind dezvoltarea durabilă și ecologizarea economiei. Se prevede că protecția sporită a mediului va aduce beneficii cetățenilor și întreprinderilor din Republica Moldova, inclusiv prin îmbunătățirea sănătății publice, prin conservarea resurselor naturale, prin sporirea eficienței economice și ecologice, prin integrarea mediului în alte domenii de politică, precum și prin utilizarea de tehnologii moderne, mai curate, care să contribuie la modele de producție mai sustenabile. Cooperarea se desfășoară ținând seama de interesele părților pe baza egalității și a beneficiilor reciproce, precum și de interdependența existentă între părți în domeniul protecției mediului și de acordurile multilaterale în acest domeniu.

Referințe:

1. BUBURUZ, D. *Direcțiile prioritare de cercetare în domeniul protecției calității aerului atmosferic în RM*. Informație de sinteză. INEI, 2006, Chișinău, p.26-34.
2. Raportul anual al SHS privind starea calității aerului atmosferic pe teritoriul Republicii Moldova pentru anul 2016 [Accesat: 28.04.2018]. Disponibil: http://www.statistica.md/public/files/publicatii_electronice/Anuar_Statistic/2016/AS_2016.pdf
3. COPACINSCHI, G., MÎRZA, V., CIOBANU, Z., VELEVA, A. Sursele de poluare a aerului atmosferic. În: *Mediul Ambient*, 2005, nr.3, p.39-44.
4. DUȚU, M. *Dreptul Internațional al Mediului*: Suport de curs. București, 2012, p.31 [Accesat: 25.04.2018]. Disponibil: <https://www.scribd.com/doc/144205923/Dreptul-International-Al-Mediului-Mircea-Dutu>.
5. Raport de evaluare intermediară a Strategiei Naționale de Dezvoltare „Moldova 2020” Versiunea finală.- Centrul Analitic Independent „Expert-Grup”, Parteneri: Cancelaria de Stat ONU Moldova, septembrie 2017, p.115.
6. În: Monitorul Parlamentului al Republicii Moldova, 1993, nr.10.
7. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1998, nr.44-46.
8. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1998, nr.54-55.
9. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1997, nr.40.
10. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1998, nr.060.
11. Technical report on UK supplementary assessment under The Air Quality Directive (2008/50/EC), The Air Quality Framework Directive (96/62/EC) and Fourth Daughter Directive (2004/107/EC) for 2014 [Accesat: 27.04.2018]. Disponibil: https://ukair.defra.gov.uk/assets/documents/reports/cat09/1611011538_AQ0650_2014_MAAQ_technical_report.pdf
12. Ibidem.
13. Raportul auditului de mediu privind calitatea aerului în Republica Moldova, Hotărârea Curții de Conturi nr. din 30 noiembrie 2017. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2018, nr.18-26.

Date despre autor:

Natalia ZAMFIR, doctor în drept, conferențiar universitar, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: nataly.zamfir@yahoo.com

Prezentat la 15.05.2018

CZU: 341.231.14:343.132(478)

**ANALIZA HOTĂRĂRIILOR CURȚII EUROPENE A DREPTURILOR OMULUI
ADOPTATE ÎN PRIVINȚA REPUBLICII MOLDOVA ÎN MATERIA
ADMISIBILITĂȚII TEHNICILOR UTILIZATE ÎN OPERAȚIUNILE
SUB ACOPERIRE ÎN CADRUL INVESTIGAȚIILOR PENALE**

*Artiom ENI**Universitatea de Stat din Moldova*

În articol este supusă analizei jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului în raport cu Republica Moldova în materia articolului 6 al Convenției, având ca obiect de examinare tehnicile operațiunilor sub acoperire în cadrul investigațiilor penale, condamnarea persoanei în baza probelor obținute din „provocare” și compatibilitatea unor asemenea practici cu dreptul la un proces echitabil.

Generalizarea raționamentelor statuate de către Curtea Europeană a Drepturilor Omului în hotărârile analizate va permite delimitarea formelor legale de investigație sub acoperire în cadrul procesului penal de „provocările organizate” de poliție în cadrul cercetărilor prejudiciale penale.

Un alt aspect important vizează incompatibilitatea cu dreptul la un proces echitabil a procedurii de administrare și a admisibilității în procesul penal a probelor obținute de autorități prin „provocare” și condamnarea persoanei în măsura determinantă în temeiul acestor probe.

Consecvent acestora, se propune evidențierea garanțiilor procesuale ale persoanei acuzate referitoare la cercetarea și probarea în fazele prejudiciale și judiciare ale procesului penal al elementelor legate de provocare la infracțiune în cadrul investigației sub acoperire în procesul penal.

Cuvinte-cheie: provocare organizată, persoană privată, agent public, sarcina probațiunii de neadmitere a provocării.

**THE ANALYSIS OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS DECISIONS TAKEN AGAINST
THE REPUBLIC OF MOLDOVA IN THE MATTER OF THE TECHNIQUES USED IN THE
UNDERCOVER OPERATIONS IN CRIMINAL INVESTIGATIONS**

In the framework of the present article the jurisprudence of the European Court of Human Rights in relation to the Republic of Moldova in the matter of art. 6 of the Convention, is being analyzed. The object of examination are the techniques used in the undercover operations in criminal investigations, conviction of a person on the grounds of evidences obtained from “provocation” and the compatibility of such practices with the guarantees offered by the right to a fair trial.

The generalization of the reasoning stated by the European Court of Human Rights in the analyzed decision will allow one to delimit the legal forms of investigation used in the undercover operations in criminal investigations from the “organized provocations” of the police in the pre-trial criminal researches.

Another important aspect concerns the incompatibility of the rights to a fair trial with the procedure of administration and the admissibility in the criminal procedure of the evidences collected through “provocation” and the conviction of a person mostly on the grounds of this evidences.

Consequent to those, the highlighting of the procedural guarantees of the convicted person as to the research and probation in the pre-trial and trial phase of the criminal procedure of the elements linked to the provocation to the commitment of a crime in the undercover operations in criminal investigations is being suggested.

Keywords: organized provocation, private person, public agent, proof burden of the provocation non-admission.

Introducere

În jurisprudența sa, Curtea Europeană a Drepturilor Omului acordă o atenție deosebită activității agenților sub acoperire sau, mai exact, utilizării lor în calitate de agenți „provocatori” în cadrul procedurilor de investigație penală, analizează și asimilează activitatea și tehnicile acestora cu acțiuni de instigare la săvârșirea de infracțiuni, acordând o protecție deosebită dreptului persoanei de a nu fi judecată în baza probelor acumulate în urma provocării.

În această ordine de idei, atragem atenția asupra faptului că sfera funcțională a agentului sub acoperire și operațiunile sub acoperire în cadrul investigațiilor penale este o temă actuală determinată de problemele constatate de către Curte în materia activității investigatorilor sub acoperire în cadrul procedurilor penale.

Până la moment, Curtea Europeană a Drepturilor Omului (*în continuare* – CtEDO) a pronunțat câteva hotărâri împotriva Republicii Moldova, care au avut ca obiect de examinare legalitatea operațiunilor sub acoperire în cadrul investigațiilor penale și condamnarea persoanelor în măsura determinantă pe baza probelor obținute, anume în rezultatul provocării din partea agenților sub acoperire.

Sub acest aspect, urmează a fi menționate cauza *Sandu contra Republicii Moldova* (cererea nr.16463/08, hotărârea din 11 februarie 2014) și cauza *Morari contra Republicii Moldova* (cererea nr.65311/09, hotărârea din 08 martie 2016)

Importanța hotărârilor pronunțate de CtEDO în cauzele menționate mai sus se prefigurează în mai multe aspecte.

Primul aspect este legat de locul și rolul pe care îl ocupă jurisprudența CtEDO în sistemul izvoarelor dreptului procesual penal. Aici urmează a fi precizate prevederile art.7 alin.(8) din Codul de procedură penală, potrivit cărora hotărârile definitive ale Curții Europene a Drepturilor Omului sunt obligatorii pentru organele de urmărire penală și instanțele judecătorești.

Dezvoltând norma citată, rezultă și cel de-al doilea aspect, care este legat de faptul că jurisprudența CtEDO în materia admisibilității tehnicilor utilizate în activitatea sub acoperire în cadrul investigațiilor penale, va permite organelor de urmărire penală și instanțelor judecătorești să delimiteze cazurile de provocare de forma licită a operațiunilor sub acoperire, să determine oportunitatea manifestării cazuistice a caracterului pasiv sau, după caz, activ al agenților publici sau privați, care efectuează activități sub acoperire în cadrul investigațiilor penale, pentru a exclude riscul provocărilor la săvârșirea infracțiunii și să cerceteze minuțios la nivel național problemele legate de „provocări”; or, în obligația autorităților judiciare este de a stabili adevărul în vederea determinării dacă a avut loc sau nu vreo provocare într-o situație concretă.

Ceea ce ne-am propus este să evidențiem cele mai importante constatări ale CtEDO în cauza *Sandu contra Republicii Moldova* și în cauza *Morari contra Republicii Moldova* referitoare la forma ilegală a activității sub acoperire, obținerea și condamnarea persoanei în măsura determinantă în baza probelor obținute prin provocările comise de agenți sub acoperire.

Rezultate și discuții

Prima cauză examinată de CtEDO împotriva Republicii Moldova în care a fost constatată încălcarea art.6 par.1 al Convenției pentru Apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale, în ceea ce privește inadmisibilitatea probelor obținute prin provocare, este cauza *Sandu contra Republicii Moldova* (cererea nr.16463/08).

Prin urmare, ne propunem să analizăm circumstanțele care au stat la originea cauzei menționate și argumentele CtEDO în partea ce ține de încălcările depistate.

La originea acestora se află circumstanțele, potrivit cărora: „Reclamantul s-a născut în 1958 și locuiește în Chișinău. La momentul evenimentelor reclamantul era șeful unei clinici veterinare de stat. Potrivit versiunii oficiale a evenimentelor, la 25 septembrie 2006, aproximativ la ora 9.10, o *persoană (C.)* a venit în biroul reclamantului exprimându-și dorința de a vaccina câinele său și de a obține un document necesar pentru a călători peste hotare cu câinele. Reclamantul i-a spus că procedeul poate dura de la două până la trei luni, însă ar putea fi accelerat. Reclamantul i-a promis lui *C.* că în schimbul a 1000 lei moldovenești (MDL, aproximativ 63 euro la acel moment) ar putea să elibereze documentul respectiv fără examinarea câinelui, deși cunoștea că acesta nu fusese vaccinat.

Imediat după aceea, *C.* a plecat la Comisariatul de poliție Râșcani, mun. Chișinău, și a solicitat ajutor pentru a-l prinde pe reclamant în flagrant în momentul primirii mitei. În plângerea depusă la acel moment, *C.* a menționat că a solicitat certificatul de vaccinare pentru câinele său în vârstă de șase luni de rasă „cahterier” cu numele „Ghera”.

Așadar, urmează a fi trasate anumite fapte legate de *urmărirea penală* pornită în baza semnelor constitutive ale infracțiunii de luare de mită.

Urmare a plângerii lui *C.*, o serie de acțiuni procedurale au fost întreprinse în aceeași dimineață:

V., un ofițer de urmărire penală din Comisariatul de poliție Râșcani, mun. Chișinău, a emis o rezoluție de pornire a urmăririi penale, care a fost contrasemnata de către un procuror în aceeași zi, la 16.40; un procuror al procuraturii Râșcani, mun. Chișinău, a emis o ordonanță privind dispunerea efectuării urmăririi penale de către Comisariatul de poliție Râșcani, mun. Chișinău, menționând, totodată, că, potrivit legislației, este de competența Centrului pentru Combaterea Crimelor Economice și Corupției de a examina astfel de cazuri.

La 25 septembrie 2006, Procurorul General-adjunct a emis ordonanța referitor la atribuirea competenței Comisariatului de poliție Râșcani, mun. Chișinău. La rândul său, V. a emis o ordonanță de dispunere a cercetării la fața locului în biroul reclamantului (autorizată de către judecătorul de instrucție a Judecătoriei Râșcani, mun. Chișinău, la 26 septembrie 2006).

V. a emis decizia privind controlul transiterii banilor extorcați și a emis decizia de marcarea, cu o substanță specială, și de examinare a bancnotelor ce urmau să fie transmise, la ora 11.00, ca mită, precum și procesul-verbal de marcarea a 1000 MDL în cinci bancnote a câte 200 MDL, în prezența lui C. și a unui specialist.

În aceeași zi, aproximativ la ora 11.30, C. a intrat în biroul reclamantului și i-a spus că el are numai 400 MDL. Reclamantul a luat banii, a aplicat o ștampilă și a efectuat înscrierile relevante în pașaportul câinelui. Apoi la ora 12.30 colaboratorii de poliție ai Comisariatului de poliție Râșcani, mun. Chișinău, au intrat în biroul reclamantului, au depistat în buzunarul acestuia 400 MDL și l-au reținut. Banii au fost marcați anterior, după cum s-a confirmat după aceea, cu scopul de a dovedi fapta de luare de mită.

La 27 septembrie 2006 reclamantul a fost eliberat, dar i-a fost aplicată măsura preventivă – obligațiunea de a nu părăsi localitatea.

În procesul-verbal de audiere din 29 noiembrie 2006, reclamantul a declarat că există persoane cu care a avut anterior conflicte și care demult ar fi vrut să-i însceneze așa ceva. De asemenea, el a menționat despre o plângere cu privire la o tentativă de omor la 4 aprilie 2004, care nu a fost examinată și care, în opinia reclamantului, denotă faptul că cineva are motive pentru a aduce acuzații false împotriva lui.

Procesul penal împotriva reclamantului a fost marcat prin următoarele circumstanțe:

La 8 decembrie 2006, Judecătoria Râșcani, mun. Chișinău, a transmis cauza spre judecare Judecătoriei Botanica, mun. Chișinău, potrivit competenței teritoriale.

La 27 martie 2007, avocatul reclamantului a înaintat instanței de judecată o cerere de recunoaștere a nulității tuturor probelor administrate în rezultatul acțiunilor procesuale din 25 septembrie 2006, deoarece acestea au fost obținute cu încălcarea competenței teritoriale și materiale. Instanța de judecată a amânat de două ori ședința pentru ca acuzatorul de stat să prezinte probe în acest sens.

La 3 aprilie 2007, procurorul a prezentat ordonanța Procurorului General-adjunct din 25 septembrie 2006 referitor la atribuirea competenței teritoriale Comisariatului de poliție Râșcani, mun. Chișinău. Ordonanța nu fusese anexată la dosar până la acea dată. Anexarea acestui document la dosar a fost contestată de către avocatul reclamantului, declarând că anterior nu s-a menționat niciodată despre existența acestuia și că are motive serioase să considere că data întocmirii ordonanței a fost fixată cu o dată anterioară. Potrivit procurorului, această ordonanță a fost anexată din greșeală la un alt dosar și a fost depistată la scurt timp înainte de prezentarea acesteia în instanță. Sub aspectul respectiv, Agentul Guvernamental a declarat Curții că avocatul reclamantului nu a făcut nicio obiecție în cadrul ședinței de judecată din 3 aprilie 2007, ci doar în susținerile sale verbale în cadrul ședinței de judecată din 5 aprilie 2007.

La 17 aprilie 2007, Judecătoria Botanica, mun. Chișinău, l-a găsit vinovat pe reclamant de corupere pasivă. Instanța de judecată a invocat următoarele probe: plângerea inițială a lui C. adresată poliției și declarațiile ulterioare, inclusiv ale colaboratorilor de poliție de la Comisariatul de poliție Râșcani, mun. Chișinău, precum și constatările cercetării la fața locului, în cadrul căreia în biroul reclamantului la 25 septembrie 2006 au fost depistați 400 MDL în buzunarul acestuia.

Reclamantului i-a fost aplicată o pedeapsă sub formă de amendă în mărime de 60000 MDL (aproximativ 3550 euro) cu privarea de dreptul de a exercita activitatea de medic veterinar pe un termen de doi ani.

În ceea ce privește alegația reclamantului și a avocatului său precum că întregul eveniment a fost rezultatul organizării unei provocări de către colaboratorii de poliție, instanța de judecată a constatat următoarele: „Este neîntemeiată afirmația că învinuirea adusă [reclamantului] este un act de provocare de corupere pasivă, organizat de către organele de poliție, fiindcă atât în cadrul urmăririi penale, cât și în ședința de judecată [C.] a declarat sub jurământ că [reclamantul] a extorcat de la el bani pentru urgentarea vaccinării câinelui. Mai mult ca atât, în momentul reținerii, inculpatul a scos banii extorcați din buzunarul său, ceea ce denotă acțiuni intenționate ale inculpatului și nu act de provocare”.

Reclamantul a declarat apel împotriva sentinței Judecătoriei Botanica, mun. Chișinău, din 17 aprilie 2007. El a enunțat diferite lacune procedurale referitoare la consecutivitatea emiterii ordonanțelor la 25 septembrie 2006 și a pretins că acțiunile de urmărire penală au fost desfășurate până la pornirea urmăririi penale. Mai mult, el a susținut că este ciudat faptul că C. s-a adresat la Comisariatul de poliție Râșcani, mun. Chișinău, și nu la Comisariatul de poliție Botanica, mun. Chișinău, care era competent teritorial să examineze pretinsa

infracțiune. Acesta nu s-a adresat nici la Comisariatul de poliție din sectorul unde locuia. În plus, potrivit documentelor din dosar, colaboratorii de poliție i-au dat lui *C.* bani pentru a-l mitui pe reclamant și din suma primită de 1000 MDL *C.* i-a dat reclamantului numai 400 MDL, iar restul a dispărut. Reclamantul a susținut că *C.* a fost „atras în mod artificial în operațiunea de transmitere a banilor [reclamantului], ceea ce constituie o *provocare* la coruperea pasivă”.

În plus, reclamantul a invocat că *C.* nu a avut niciodată un câine și că, prin urmare, nu era necesar de a vaccina vreun câine pentru a călători peste hotare. El a invocat neconcordanța dintre descrierea câinelui său făcută de *C.* (care a declarat inițial că este de rasă „cahterier”, dar mai târziu a spus că este de rasă „pitbul”, în timp ce pașaportul câinelui prezentat instanței de judecată este al unui cocher spaniel englez, care, de altfel, aparține unei altei persoane, *G.V.*). De asemenea, potrivit documentelor prezentate în instanța de judecată, câinele s-a născut la 18 noiembrie 2004 și nicidecum nu putea să aibă vârsta de șase luni la 25 septembrie 2006, precum a declarat *C.* Mai mult, *C.* a refuzat să spună pe cine el a vrut să viziteze peste hotarele țării, deși inițial declarase că intenționa să-și viziteze prietenii și să ia câinele cu el.

La 31 mai 2007, Curtea de Apel Chișinău a menținut sentința primei instanțe. În ceea ce privește alegația reclamantului despre *provocare*, instanța de judecată a reiterat congruent considerentele primei instanțe.

Reclamantul a declarat recurs, reiterând în esență argumentele invocate anterior în fața instanțelor judecătorești inferioare.

La 24 octombrie 2007, Curtea Supremă de Justiție a menținut sentința instanțelor judecătorești inferioare. În ceea ce privește alegația reclamantului despre *provocare*, instanța de judecată din nou a reiterat congruent considerentele instanțelor judecătorești inferioare” [1, § 5-21]

Din analiza hotărârii CtEDO din 11 februarie 2014 se observă că, în baza circumstanțelor faptice descrise mai sus, reclamantul a invocat că a fost provocat la săvârșirea infracțiunii de corupere pasivă și a reținut că a fost încălcat art.6 par.1 al Convenției, a căruia parte relevantă prevede următoarele:

„Orice persoană are dreptul la judecarea cauzei sale în mod echitabil, în mod public (...), de către o instanță (...) care va hotărî (...) asupra temeiniciei oricărei acuzații în materie penală îndreptate împotriva sa” [2, art.6, par.1].

CtEDO a declarat plângerea ca fiind admisibilă și a generalizat poziția și argumentele părților în următoarea ordine:

„Reclamantul a susținut că a fost victima unei provocări. *C.* nu a avut un câine și, prin urmare, nu a avut necesitatea de a solicita documente ce ar fi confirmat vaccinarea unui câine. În plus, *C.* nu avea bani pentru vaccinare și nici pentru mită și susține că banii i-au fost dați de către colaboratorii de poliție. Cu toate acestea, *C.* a acceptat să acționeze ca *agent provocator* din partea poliției și aceștia i-au dat pașaportul unui câine decedat anterior, care aparținea unei alte persoane.

Potrivit reclamantului, urmărirea penală a fost pornită de fapt după reținerea sa, astfel cum reiese nu doar din perioada când a fost confirmată rezoluția de către procuror (16.40), dar și din textul acesteia, în care evenimentele au fost indicate în trecut „[reclamantul] a primit bani de la [*C.*] pentru a grăbi eliberarea [documentului relevant].” De asemenea, reclamantul a notat că în ordonanța privind dispunerea efectuării urmăririi penale de către Comisariatul de poliție Râșcani, mun. Chișinău (menționată *supra*), este specificat numele unui procuror, însă a fost semnată de o altă persoană neidentificată.

Guvernul a susținut că reclamantul nu a fost victima unei provocări. *C.* nu avea nicio legătură cu colaboratorii de poliție și că el a depus o plângere împotriva reclamantului doar după ce acesta i-a cerut mită. Prin urmare, colaboratorii de poliție au intervenit doar după ce reclamantul a inițiat activitatea sa infracțională și după ce au fost sesizați de către *C.*, care este o persoană privată. *C.* a confirmat această versiune a evenimentelor în instanța de judecată, iar instanțele judecătorești au admis această explicație. În plus, au existat garanții procesuale împotriva provocării, întrucât acțiunile colaboratorilor de poliție au fost subiectul unui control judiciar *ex post factum*. Mai mult, pretinsele abateri procedurale – cum ar fi acuzarea că urmărirea penală a fi fost pornită doar după ce a avut loc luarea de mită – era neîntemeiată, întrucât plângerea depusă de către *C.* că lui i-a fost extorcată mită nu era, în sine, un temei suficient pentru pornirea unei urmăririi penale. Colaboratorii de poliție puteau să pornească urmărirea penală doar după administrarea probelor că reclamantul ar fi săvârșit o infracțiune. În plus, ordonanța privind dispunerea efectuării urmăririi penale de către Comisariatul de poliție Râșcani, mun. Chișinău, a fost semnată de un procuror adjunct, fără ca numele acestuia să fie indicat separat, deoarece aceasta era o practică uzuală și, prin urmare, toate cerințele procedurale au fost respectate” [3, §§ 24-26].

Examinând cauza menționată prin prisma circumstanțelor de fapt stabilite, CtEDO a reiterat principiile generale aplicabile speței și a reamintit hotărârea sa în cauza *Ramanauskas (Ramanauskas contra Lituaniei)* [MC], nr.74420/01, §§ 49-74, CEDO 2008), în care a dezvoltat conceptul de provocare, în măsura în care acesta contravine articolului 6 § 1 din Convenție, care trebuie deosebită de folosirea tehnicilor legale de activitate sub acoperire în investigațiile penale și în privința cărora trebuie să existe garanții adecvate împotriva unor abuzuri.

„În cauza *Teixeira de Castro contra Portugaliei* (9 iunie 1998, §§ 31-39, *Culegere de hotărâri și decizii* 1998-IV) un factor decisiv pentru Curte a fost faptul că împotriva reclamantului nu a existat o prezumție obiectivă că acesta a fost implicat în activități infracționale. De asemenea, în cauza respectivă nu au existat probe care să susțină argumentul Guvernului, potrivit căruia reclamantul era predispus să comită infracțiuni. Dimpotrivă, el nu era cunoscut poliției și nu deținea careva droguri asupra sa atunci când colaboratorii de poliție l-au percheziționat; prin urmare, el le-a putut face rost de droguri doar prin intermediul unei cunoștințe îndepărtate care le-a obținut de la un dealer a cărui identitate a rămas necunoscută. Deși dl Teixeira de Castro eventual ar fi fost predispus să săvârșească o infracțiune, nu existau probe obiective care să indice faptul că el a inițiat o faptă infracțională până la intervenția colaboratorilor de poliție. Prin urmare, Curtea a respins distincția invocată de Guvernul portughez între crearea unei intenții infracționale care lipsea anterior și demascarea unei intenții infracționale latente preexistente” (a se vedea cauza *Ramanauskas* citată *supra*, § 56)” [4, § 28].

De asemenea, Curtea a constatat în cauza *Vanyan contra Rusiei* (nr.53203/99, §§ 45-50, 15 decembrie 2005) că problema provocării poate fi pusă chiar și în situațiile în care activitatea respectivă a fost efectuată de către o persoană privată care a acționat ca agent sub acoperire, în timp ce aceasta a fost de fapt organizată și condusă de către colaboratorii de poliție.

În cauza *Miliniene contra Lituaniei* (nr.74355/01, § 38, 24 iunie 2008) Curtea a constatat că nu a avut loc o provocare din partea colaboratorilor de poliție din următoarele considerente:

„În măsura în care SS avea sprijinul poliției pentru a oferi stimulente financiare considerabile reclamantului și a fost asigurat cu echipament tehnic necesar pentru înregistrarea convorbirii lor, este clar că poliția a influențat cursul evenimentelor. Totuși, Curtea nu consideră că rolul poliției a fost abuziv, având în vedere obligația ei de a verifica plângerile penale și importanța contracarării efectului coroziv al corupției judiciare asupra statului de drept într-o societate democratică. De asemenea, Curtea nu consideră că rolul poliției a constituit un factor determinant. Factorul determinant a fost comportamentul lui SS și al reclamantului. În acest sens, Curtea admite, în echilibru, că poliția mai degrabă s-a „alăturat” activității infracționale, dar nu a inițiat-o. Astfel, acțiunile poliției au rămas mai degrabă în limitele activității sub acoperire decât cele de agenți provocatori cu eventuală încălcare a articolului 6 § 1 din Convenție (a se vedea hotărârea menționată *supra* în cauza *Teixeira de Castro contra Portugaliei*, 9 iunie 1998, §§ 31-39, *Culegere de hotărâri și decizii* 1998-IV; *Sequeira contra Portugaliei* (dec. nr.73557/01, CEDO 2003-VI)” [5, § 30].

Pentru a ajunge la concluzia că în cauza *Milmiene* nu a avut loc o provocare, Curtea de asemenea a analizat dacă persoana privată care a informat autoritățile despre comportamentul ilicit al reclamantului a avut careva motive ascunse (§ 39). De asemenea, Curtea a considerat că în cazul în care un acuzat susține că a fost provocat la săvârșirea unei infracțiuni, instanțele judecătorești trebuie să examineze minuțios materialele dosarului, deoarece pentru a îndeplini cerința unui proces echitabil în sensul articolului 6 § 1 din Convenție toate probele obținute în rezultatul provocării de către poliție trebuie să fie excluse. Dacă informația prezentată de către organele de urmărire penală nu permite Curții să conchidă că reclamantul a fost subiectul unei provocări din partea poliției, este esențial ca în fiecare cauză Curtea să examineze calitatea evaluării de către instanțele naționale a pretensei provocări și să se asigure că acestea au respectat în mod corespunzător drepturile acuzatului la apărare, în special dreptul la o procedură contradictorie și la egalitatea armelor.

Reiterând principiile generale și jurisprudența sa anterioară în materia tehnicilor utilizate în activitatea sub acoperire, CtEDO a statuat asupra aplicării acestor principii în cauza *Sandu contra Republicii Moldova* în următoarea ordine:

Curtea a notat că, potrivit procuraturii, o persoană privată (C.) a intrat în biroul reclamantului și i s-a cerut mită pentru accelerarea procesului de perfectare a certificatului de vaccinare pentru câinele său. Urmare a plângerii depuse de către C., colaboratorii de poliție au organizat cea de-a doua vizită la biroul reclamantului pentru a demonstra săvârșirea infracțiunii de corupere pasivă. Având în vedere că colaboratorii poliției nu au fost implicați direct, prezenta cauză nu vizează activitatea sub acoperire, dar mai degrabă activitatea unei persoane private, care a acționat sub conducerea poliției.

Pentru a verifica dacă reclamantul a fost provocat să săvârșească infracțiunea, Curtea urma să stabilească dacă el putea fi considerat în mod rezonabil ca implicat în activitatea infracțională respectivă până la implicarea poliției. Cu alte cuvinte, trebuia verificat dacă reclamantul ar fi săvârșit infracțiunea în lipsa pretensei provocări.

Așadar, Curtea a reiterat că în cazul în care implicarea poliției se limitează la asistarea unei persoane private la înregistrarea săvârșirii unei acțiuni ilegale de către o altă persoană privată, factorul determinant rămâne a fi comportamentul celor două persoane. Prin urmare, întrucât reclamantul l-a acuzat pe *C.* de provocare la săvârșirea infracțiunii, este necesar de examinat modul în care instanțele judecătorești naționale au apreciat comportamentul lui *C.* în cauza respectivă. În acest context, Curtea a notat că reclamantul a invocat în fața instanțelor judecătorești naționale că *C.* nu a avut niciodată un câine. Prin urmare, el nu a avut niciun temei de a intra în biroul reclamatului și de a solicita un certificat de vaccinare. Pașaportul animalului care a fost anexat la dosar se referă la un câine de rasă diferită decât cea indicată inițial de către *C.* în plângerea sa depusă la poliție. Mai mult, potrivit reclamantului, documentul respectiv se referea la un câine care aparținea unei alte persoane și nu lui *C.*, lucru care nu a fost disputat de Guvern.

Sub acest aspect, Curtea a opinat că neconcordanțele enumerate mai sus dintre versiunea evenimentelor descrise de către *C.* și probele obiective (documentele câinelui), disponibile la momentul luării deciziei de a înregistra actul de luare a mitei de către reclamant, ar fi trebuit să determine poliția să aibă îndoieli legitime sau, cel puțin, să conducă la o verificare mai detaliată a veridicității plângerii și a motivelor inerente ei. Într-adevăr, dacă *C.* a furnizat poliției informații false privind existența unui câine și necesitatea de a obține documentele relevante, atunci credibilitatea acestuia ar fi creat suspiciuni, în momentul când a susținut că reclamantul i-ar fi solicitat mită. Instanțele judecătorești naționale, la rândul lor, ar fi trebuit să efectueze o analiză minuțioasă a acestor neconcordanțe și a modului în care a reacționat poliția la ele.

Totodată, Curtea a mai notat că reclamantul a invocat aceste argumente în fața instanțelor judecătorești naționale, acuzându-l pe *C.* de provocare la corupere pasivă cu ajutorul poliției. În această situație, „ține de obligația procuraturii de a demonstra faptul că nu a existat o provocare, dacă alegațiile inculpatului nu sunt în totalitate neverosimile. În absența unor asemenea dovezi, este obligația autorităților judiciare să examineze circumstanțele cauzei și să întreprindă acțiunile necesare pentru stabilirea adevărului în vederea determinării dacă a avut loc sau nu vreo provocare”.

Cu toate acestea, chiar dacă au analizat aceste argumente, care, după cum s-a menționat, nu erau total lipsite de temei, toate cele trei niveluri de instanțe judecătorești s-au bazat pe versiunea evenimentelor confirmate de către *C.* și pe faptul că reclamantul a acceptat conștient mita, ceea ce a fost demonstrat prin faptul că acesta a scos banii din buzunar.

Cu alte cuvinte, deși reclamantul în mod expres a pus în discuție credibilitatea lui *C.*, instanțele de judecată s-au bazat pur și simplu doar pe declarațiile lui *C.*, fără a examina credibilitatea lui și posibilitatea provocării de către *C.* a reclamantului la corupere pasivă din careva motive ascunse.

De asemenea, Curtea a mai notat că nu a existat nicio prezumție că reclamantul a fost anterior implicat în careva activități infracționale. Nu au existat nici dovezi că el era predispus la comiterea infracțiunilor. Iar argumentul Guvernului că colaboratorii de poliție nu puteau să pornească o urmărire penală împotriva reclamantului până la administrarea probelor că el într-adevăr a săvârșit o infracțiune nu face decât să confirme aceasta.

Pe această linie de considerente, Curtea a statuat că instanțele judecătorești naționale au omis să aprecieze corespunzător dacă acțiunile lui *C.*, care a acționat din partea poliției, au avut efectul de a-l provoca pe reclamant la săvârșirea infracțiunii pentru care faptă a fost ulterior condamnat sau dacă au existat careva indicii că infracțiunea ar fi fost comisă fără această provocare. Deși în cauza respectivă instanțele judecătorești naționale au avut temei să bănuiască că a avut loc o provocare, acestea nu au apreciat elementele de fapt și de drept relevante care ar fi putut să le ajute să distingă provocarea de o formă legală a unei activități de investigații.

În ipoteza raționamentelor relevate de către CtEDO, utilizarea probelor administrate prin implicarea activă a lui *C.* sub conducerea poliției pentru a justifica condamnarea reclamantului l-au privat pe acesta din urmă de un proces echitabil, astfel cum prevede articolul 6 din Convenție. Așadar, Curtea a stabilit că a fost încălcat articolul 6 § 1 din Convenție.

Analizând hotărârea CtEDO din 11 februarie 2014, am stabilit că pentru a delimita provocarea de forma legală a unei activități de investigație urmează de cercetat într-un mod minuțios elementele de fapt și de drept

particulare ale unei cauze, care ar răspunde la întrebarea: ar fi comis persoana infracțiunea în lipsa unei preținse provocări?

La fel, am atras atenția asupra faptului că acțiunile lui *C.*, *per general*, au purtat trăsăturile unei investigații sub acoperire realizate de către un agent sub acoperire și poate fi asimilată cu aceasta, chiar dacă este o persoană privată.

În speța dată, având în vedere și argumentele CtEDO, elementul definitoriu îl constituie faptul că *C.*, persoana privată, a acționat sub conducerea poliției și a avut un rol activ, prin acordarea lui *C.* a unei anumite sume de bani, care au fost marcați de către poliție, pentru a putea documenta cazul de corupție.

În atare circumstanțe, problema provocării la comiterea infracțiunii a fost foarte relevantă și actuală, deoarece persoana privată a acționat sub imperiul organelor statului, care au sarcina de a nu admite provocări, iar instanțele naționale, ori de câte ori sunt ridicate probleme legate de probatoriu, trebuie să aprecieze corespunzător dacă acțiunile celui care a acționat din partea poliției au efectul de a provoca persoana la săvârșirea infracțiunii pentru care a fost ulterior condamnată sau dacă au existat careva indicii că infracțiunea ar fi fost comisă fără această provocare.

O altă cauză ce prezintă interes pentru tematica cercetată sub aspectul provocărilor admise în activitatea sub acoperire în cadrul investigațiilor penale este cauza *Morari contra Republicii Moldova* (cererea nr.65311/09).

La originea acesteia se află circumstanțele, potrivit cărora dl Oleg Morari („reclamant”) a sesizat Curtea Europeană a Drepturilor Omului la 1 decembrie 2009, în temeiul articolului 34 din Convenția pentru Apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale.

Reclamantul a pretins, în particular, că a fost victima unei „provocări organizate”, în rezultatul căreia el a comis o infracțiune.

Potrivit evenimentelor stabilite, „în ianuarie 2008 poliția din Bălți a organizat o operațiune sub acoperire cu scopul de a captura un grup criminal specializat în confecționarea și punerea în circulație a documentelor false. În acest scop, într-un ziar local specializat în publicitate a fost plasat un anunț cu următorul conținut: „Solicita ajutor pentru obținerea pașaportului (român-bulgar)”, urmat de un număr de telefon.

Conform depozițiilor reclamantului, în acea perioadă acesta era interesat să părăsească Moldova pentru România sau pentru o altă țară din Uniunea Europeană, pentru a-și găsi un loc de muncă. Astfel, el era interesat să obțină pașaportul românesc care i-ar fi facilitat realizarea planurilor.

Din moment ce a înțeles că anunțul din ziar propune suport pentru obținerea pașaportului românesc, reclamantul a apelat numărul indicat în anunț și s-a întâlnit cu o persoană care s-a prezentat ca *E.* Din discuția lor, reclamantul a înțeles că însuși *E.* era în căutare de asistență pentru obținerea pașaportului românesc. Ambii au ajuns la un acord să se informeze reciproc în cazul în care găsesc o cale mai simplă de obținere a pașaportului românesc.

Mai târziu, *D.*, un prieten de-al reclamantului, i-a recomandat acestuia o persoană numită *Z.* care l-ar putea ajuta să obțină pașaportul într-o perioadă scurtă de timp. Atât *D.*, cât și *Z.*, au confirmat în cadrul procesului judiciar că *D.* a fost cel care i l-a recomandat reclamantului pe *Z.*

Reclamantul s-a întâlnit cu *Z.* și a aflat că costul serviciilor propuse este de 1500 euro, sumă de bani de care el nu dispunea la acel moment.

Din materialele cauzei reiese că aproximativ trei săptămâni după prima întâlnire cu *E.*, acesta din urmă l-a telefonat pe reclamant ca să afle dacă a găsit careva soluții pentru obținerea pașaportului românesc. Acest fapt a fost subsemnat de către reclamant în procesul-verbal și nu a fost contestat de partea acuzării. Reclamantul l-a informat pe *E.* că a găsit o persoană, *Z.*, care i-ar putea ajuta în schimbul a 1500 euro și i-a propus să-i facă cunoștință cu aceasta. Totuși, *E.* a refuzat să intre în contact direct cu *Z.* și l-a informat pe reclamant că nu are banii necesari. De asemenea, i-a spus reclamantului că are o cunoștință *T.* care la fel este interesată să obțină pașaport românesc și i-a propus reclamantului o înțelegere. Mai exact, i-a propus să acționeze ca intermediar între *Z.* și *T.* și să-l informeze pe *T.* că prețul acestor servicii este de 2300 euro. Diferența de 800 euro dintre prețul cerut de *Z.* și suma pe care urma să o plătească *T.* urma să fie împărțită între reclamant și *E.*

Pe parcursul desfășurării procedurilor naționale, această informație nu a fost contestată de partea acuzării. Reclamantul a acceptat propunerea lui *E.* și a fost de acord să stabilească o întâlnire cu *T.*

Reclamantul a discutat apoi cu *Z.*, care i-a oferit o listă de documente necesare pentru obținerea buletinului de identitate pentru *T.* Apoi, reclamantul a consemnat în procesul-verbal că la acel moment era convins că buletinul de identitate al lui *T.* nu era fals și că *Z.* ar fi acționat doar ca reprezentant al lui *T.* în fața autorităților

lor române. Această informație a fost contestată de către **Z.** pe parcursul procedurilor naționale, care a susținut că a informat reclamantul de la bun început că buletinul de identitate al lui **T.** ar fi fals și că ar trebui să evite să călătorească prin România cu el.

La 3 aprilie 2008, reclamantul s-a întâlnit cu **T.**, obținând de la acesta documentele necesare și avansul de 750 euro, pentru care a scris și a semnat pentru **T.** o recipisă. Apoi a transmis banii și documentele lui **Z.** Buletinul de identitate a fost confecționat mai târziu în Marea Britanie și a fost primit de către **Z.** și reclamant pe la mijlocul lunii aprilie. La 16 aprilie reclamantul s-a întâlnit cu **T.** și i-a transmis buletinul de identitate în schimbul restului sumei de bani. Ulterior acesta a fost arestat de poliție" [6, §§ 6-11].

Referitor la epoca faptelor de la faza prejudiciară, CtEDO a constatat că la 17 aprilie 2008 a fost inițiată urmărirea penală împotriva reclamantului, acesta fiind acuzat de confecționarea și punerea în circulație a documentelor oficiale false.

„Între timp, **Z.** a semnat un acord de recunoaștere a vinovăției cu organul de urmărire penală și a fost condamnat în baza acestui acord la o pedeapsă de patru ani privațiune de libertate cu suspendare.

Pe durata procedurilor de urmărire penală interne reclamantul a susținut *inter alia* că a fost victima unei provocări din partea lui **E.** și **T.** și a solicitat ca aceștia să fie audiați în instanța de judecată. Instanța de fond a refuzat să-i audieze pe **E.** și **T.** și s-a referit la faptul că legea care reglementează operațiunile sub acoperire prevede posibilitatea audierii ofițerilor sub acoperire doar cu consimțământul acestora.

Analizând cursul evenimentelor la faza judiciară, Curtea a observat că la 17 decembrie 2008 instanța de fond din orașul Bălți a recunoscut reclamantul vinovat de complicitate în confecționarea și vinderea buletinului de identitate fals lui **T.** și i-a aplicat o amendă în mărime de 200 euro. În hotărârea respectivă, Curtea a observat că nu s-a menționat nimic despre afirmațiile reclamantului cu privire la provocare.

Reclamantul a depus un apel, în care a subliniat *inter alia* că prima instanță a omis faptul că infracțiunea a fost săvârșită ca urmare a unei provocări din partea poliției și că instanța a refuzat să audieze persoanele care l-au provocat la săvârșirea acestei infracțiuni.

Pe durata procesului în apel, reclamantul a solicitat repetat ca **E.** și **T.** să fie audiați. Inițial, Curtea de Apel Bălți a admis cererea, doar că ulterior a luat o decizie contrară.

La 4 martie 2009, Curtea de Apel Bălți a respins apelul reclamantului și a menținut hotărârea instanței de fond. Curtea de Apel a examinat susținerile reclamantului cu privire la provocare și le-a respins, argumentând că reclamantul a fost cel care primul a telefonat numărul indicat în anunțul din ziar. În ceea ce ține de problema audierii lui **E.** și **T.**, Curtea a considerat că nu este relevantă, întrucât declarațiile acestora n-au fost folosite împotriva reclamantului. Mai mult decât atât, potrivit legii, aceștia nu pot fi interogați decât în cazurile în care își exprimă acordul în acest sens.

Reclamantul a contestat cu recurs această decizie și a susținut aceleași argumente ca și în cererea sa de apel.

La 8 iulie 2009, Curtea Supremă de Justiție a respins recursul reclamantului în drept și a menținut hotărârea anterioară" [7, §§ 13-19].

Observăm că în susținerea plângerii sale în fața CtEDO, reclamantul a făcut trimiteri la reglementările pertinente ale dreptului intern, și anume că:

Până în 2012 Codul de procedură penală al Republicii Moldova nu conținea prevederi cu referire la interdicția de a utiliza probele obținute în cazul provocării sau incitării la săvârșirea unor fapte.

Infracțiunea de care a fost învinuit reclamantul este prevăzută de art.361 CP RM, fiind numită „confecționarea, deținerea, vânzarea sau folosirea documentelor oficiale” și pentru care este prevăzută ca pedeapsă amenda până la 12000 lei, muncă neremunerată în folosul comunității de la 180 până la 240 ore, sau privațiune de libertate până la 5 ani.

Conform art.16 alin.(3) din Legea cu privire la măsurile operative de investigații din 12.04.1994, legecadru în acea perioadă, identitatea ofițerilor sub acoperire poate fi făcută publică doar cu acordul acestora.

Din analiza hotărârii CtEDO citate se observă că, în baza circumstanțelor faptice descrise mai sus, reclamantul a invocat că a fost provocat la săvârșirea infracțiunii de care a fost învinuit, că instanțele naționale au refuzat să audieze cele două persoane care l-au provocat, considerând că a fost încălcat art.6 par.1 al Convenției, partea relevantă a căruia prevede următoarele:

„**Pentru determinarea a Orice acuzație criminală împotriva lui, oricine este în drept la un proces echitabil.. ..audiat....de.. ..un tribunal**" [8, § 23].

CtEDO a declarat plângerea ca fiind admisibilă și a generalizat poziția și argumentele părților în următoarea ordine:

Reclamantul susține că a fost victima unei provocări organizate de poliție și că *E.* și *T.* nu s-au limitat doar la a-i urmări activitatea infracțională, dar au exercitat asupra sa o influență directă, de natură să-l determine la săvârșirea infracțiunii. Mai mult, reclamantul afirmă că a declarat în fața instanțelor naționale că a fost victima unei înscenări, însă instanțele nu i-au examinat plângerea.

Totodată, instanțele au refuzat să audieze agenții sub acoperire și nu s-au arătat interesate să clarifice detaliile operațiunii sub acoperire.

Guvernul notează că reclamantul este cel care a plasat un anunț în ziar privind acordarea serviciilor pentru obținerea documentelor false. Bazându-se pe aceste afirmații, Guvernul pretinde că reclamantul nu a fost victima unei provocări și că el a fost, de fapt, cel care a inițiat obținerea pașaport românesc fals pentru *T.* Din perspectiva Guvernului, ofițerii sub acoperire nu au avut decât un rol pasiv și doar s-au alăturat infracțiunii săvârșite de reclamant.

Mai mult, Guvernul a menționat că, deși reclamantul a comis pentru prima dată infracțiunea, acest fapt este irelevant și a pus la îndoială afirmațiile reclamantului precum că acesta nu cunoștea că pașaportul românesc obținut de la *Z.* era fals.

Ținând cont de aspectele procedurale, Guvernul a susținut că refuzul instanțelor naționale de a-i audia pe *E.* și *T.* pe parcursul procesului penal a fost compatibil cu dreptul intern și că declarațiile făcute de *E.* sau *T.* n-au fost utilizate cu scop prioritar de a-l condamna pe reclamant. Mai mult, Guvernul a exprimat ideea că refuzul instanțelor naționale de a audia agenții sub acoperire a fost, de fapt, în favoarea reclamantului, întrucât agenții ar fi confirmat în mod sigur săvârșirea de către acesta a infracțiunii de care este învinuit.

Analizând circumstanțele cauzei și audiind părțile litigiului, CtEDO a reamintit că, „potrivit regulii generale, admisibilitatea și evaluarea probelor sunt reglementate de legea națională și apreciate de instanțele naționale (a se vedea, printre alte hotărâri, *Van Mechelen și alții contra Olandei*, 23 aprilie 1997, § 50, Rapoarte de Hotărâri și Decizii 1997- III; *Ramanauskas contra Lituaniei* [GC], no. 74420/01, § 52, ECHR 2008; *Bukov contra Rusiei* [GC], no.4378/02, § 88, 10 March 2009)” [9, § 30].

Totuși, admiterea unor anumite probe poate genera un proces inechitabil. Așa s-a dovedit a fi, spre exemplu, cazul probelor obținute ca rezultat a tratamentului inuman, aplicat cu scopul de a obține mărturii (a se vedea cauza *Jalloh contra Germaniei* [GC], no. 54810/00, § 99, ECHR 2006-IX) sau probele obținute prin intermediul provocărilor de către polițiști (a se vedea cauza *Teixeira de Castro contra Portugaliei*, 9 June 1998, § 38, 1998-IV).

În aspectul respectiv CtEDO a reamintit că **provocare organizată** de poliție are loc atunci când ofițerii implicați (fie membrii forțelor de securitate, fie persoanele care acționează conform instrucțiunilor lor) nu se limitează doar la investigarea activității criminale într-o manieră pasivă, dar exercită asupra subiectului o influență de natură să-l determine la săvârșirea unei infracțiuni pe care în mod normal nu ar fi comis-o, cu scopul de a permite stabilirea infracțiunii, inclusiv să furnizeze probe și să facă posibilă acuzarea.

Principiul de mai sus a fost reflectat în cauzele *Bannikova contra Rusiei* (nr.18757/06, § 47, 4 noiembrie 2010) și *Veselov și alții contra Rusiei* (nr. 23200/10, 24009/07 și 556/10, § 92, 2 octombrie 2012), în care Curtea a atenționat că operațiunile sub acoperire necesită a fi executate într-o manieră pasivă, fără nicio presiune care l-ar determina pe reclamant la săvârșirea infracțiunii prin mijloace, cum ar fi preluarea inițiativei de a contacta reclamantul, reînnoirea ofertei în pofida refuzului inițial, încurajare insistentă, promisiunea de avantaje financiare, cum ar fi creșterea prețului peste medie sau apelarea la compasiunea reclamantului.

Ținând cont de importanța principiilor reflectate mai sus, Curtea a reținut în cauza *Ramanauskas* (§ 60) că atunci când un acuzat afirmă că a fost provocat să comită o infracțiune, instanțele trebuie să examineze minuțios materialele dosarului, iar pentru ca procesul să fie echitabil în sensul art.6 par.1 al Convenției, *toate probele obținute în rezultatul provocării organizate de polițiști urmează a fi excluse*. Acest lucru este valabil în mod special în cazul când operațiunile poliției au avut loc în lipsa cadrului legal adecvat sau în lipsa măsurilor de siguranță necesare.

La fel, CtEDO a mai specificat că atunci când acuzatul continuă să formuleze afirmații controversate cu privire la provocare, Curtea pune sarcina probațiunii pe seama autorităților. Acuzarea are sarcina de a demonstra faptul că nu a existat o provocare și că alegațiile reclamantului sunt nefondate. Scopul controlului judiciar trebuie să reflecte motivele pentru care operațiunea sub acoperire a fost controversată, nivelul de

implicare a polițiștilor la săvârșirea infracțiunii, precum și natura oricărei provocări la care reclamantul a fost supus. Sub acest aspect CtEDO a făcut trimitere la cauzele *Ramanauskas contra Lituaniei*, §§ 70-71; *Bannikova contra Rusiei*, nr.18757/06, § 48, 4 noiembrie 2010; *Ciprian Vlăduț și Ioan Florin Pop contra României*, nr.43490/07 și nr.44304/07, § 83, 16 iulie 2015).

Sub imperiul principiilor reiterate, Curtea a concluzionat că atunci când informația furnizată de organul de urmărire penală nu permite Curții să conchidă dacă reclamantul a fost sau nu victima unei provocări a poliției, este esențial ca Curtea să examineze pentru fiecare caz aparte procedura prin care a fost determinată provocarea, cu scopul de a constata dacă dreptul la apărare a fost asigurat în mod corespunzător, fiind respectat principiul contradictorialității și egalității armelor. Această idee rezultă din concluziile Curții formulate în cauzele *Edwards și Lewis contra Marii Britanii* [GC], nr.39647/98 și 40461/98, §§ 4648, ECHR 2004-X; *Ramanauskas contra Lituaniei*, § 61.

Pentru mai multe informații generale cu privire la principiile ce vizează cazul provocărilor, CtEDO a făcut referință la cauza *Bannikova contra Rusiei* (citată mai sus, §§ 33-65).

Revenind la circumstanțele cauzei, Curtea a notat că reclamantul a fost găsit vinovat în baza probelor obținute în urma unei operațiuni sub acoperire. După cum s-a stabilit pe parcursul procedurilor interne și contrar afirmațiilor Guvernului, reclamantul inițial a răspuns unei oferte din ziar plasate de poliție, care se referea la posibilitatea de obținere a pașaportului românesc. Din materialele dosarului nu reiese că reclamantul l-ar fi contactat pe *E.* repetat după prima lor întâlnire. Din contra, agentul sub acoperire *E.* a fost cel care l-a contactat pe reclamant câteva săptămâni mai târziu și s-a interesat de progresele acestuia în obținerea pașaportului românesc. Când reclamantul l-a informat pe *E.* despre implicarea lui *Z.* și i-a propus acestuia să-l contacteze direct pe *Z.*, *E.* a insitat ca reclamantul să acționeze ca un intermediar și i-a promis avantaje financiare în caz de acceptare.

La fel, Curtea nu a putut identifica vreun indiciu că reclamantul ar fi comis infracțiunea fără o asemenea intervenție. Mai mult, din materialele cauzei și din observațiile Guvernului nu reiese că înainte de începerea operațiunii sub acoperire autoritățile ar fi avut informații sau probe pertinente că reclamantul a mai fost implicat în confecționarea și/sau comercializarea documentelor false.

Aceasta, în opinia Curții, demonstrează clar că reclamantul a fost supus unei provocări de a săvârși infracțiunea de care a fost acuzat.

Așadar, cele relatate *supra* au fost suficiente pentru Curte ca să constate încălcarea articolului 6 al Convenției.

Totuși, Curtea a mai examinat și modul în care instanțele naționale au abordat apărarea reclamantului cu privire la provocare.

Sub acest aspect, Curtea a notat că instanța de fond nu a luat în considerare pledoaria reclamantului cu privire la acuzațiile imputate. Curtea de Apel, care a examinat contestația reclamantului și a judecat apelul pe temeuri de drept, s-a rezumat la examinarea pledoariei, pentru ca, în cele din urmă, să releve că reclamantul a fost cel care a telefonat primul la anuțul din ziar.

Mai mult decât atât, toate instanțele au refuzat audierea agenților sub acoperire, bazându-se pe aceea că, conform legii, ei ar putea fi audiați doar dacă ar consimți să le fie dezvăluită identitatea.

În continuare, Curtea a menționat că, în conformitate cu art.16 alin. (3) din Legea cu privire la activitatea operativă de investigații, identitatea agenților sub acoperire nu poate fi dezvăluită fără acordul lor.

Întrucât numele cu care agenții s-au prezentat reclamantilor erau false, instanțele au avut posibilitatea să continue procesul folosind aceste nume, fără a dezvălui astfel numele lor reale. Din punctul de vedere al Curții, în virtutea circumstanțelor cazului de față era indispensabil ca *E.* și *T.* să fie audiați, pentru a se determina clar chestiunea „provocării organizate” invocată de reclamant. Totuși, instanțele naționale au omis acest lucru.

Cu privire la acest ultim aspect, Curtea a reamintit că, de regulă, se cere ca agenții sub acoperire sau alți martori care ar putea depune mărturii să fie audiați în instanță și să fie examinați pe deplin de partea apărării.

Aceleași raționamente se găsesc și în cauza *Lagutin și alții contra Rusiei*, nr.6228/09, 19123/09, 19678/07, 52340/08 și nr.7451/09, §§ 101, 24 aprilie 2014).

În lumina constatărilor relevate *supra*, Curtea a considerat că reclamantul a fost învinuit în baza probelor obținute pe calea provocării organizate de poliție și că instanțele care au examinat cauza nu au cercetat detaliat susținerile lui precum că ar fi săvârșit infracțiunea ca urmare a unei „provocări organizate”.

Prin urmare, procesul penal împotriva reclamantului nu a fost unul echitabil, astfel încalcându-se articolul 6 § 1 al Convenției.

Cauza *Morari contra Republicii Moldova* (cererea nr.65311/09) la fel este una relevantă pentru a determina tehnicile licite de utilizare a operațiunilor sub acoperire în cadrul investigațiilor penale, care ar fi compatibile cu prevederile articolului 6 al Convenției Europene pentru Apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale.

Spre deosebire de cauza *Sandu contra Republicii Moldova* (cererea nr.16463/08), unde activitatea sub acoperire a fost efectuată de o persoană privată sub conducerea poliției, în cauza *Morari contra Republicii Moldova* operațiunile sub acoperire au fost deja efectuate de către agenții sub acoperire – agenți publici. Însă, calitatea agentului, este el privat sau public, nu exonerează statul de a recurge la tehnici legale de efectuare a activității sub acoperire, astfel încât să nu se admită abuzuri sub formă de provocare la săvârșirea infracțiunii. Rolul determinant în aspectul ce ține de verificarea legalității efectuării a unor asemenea operațiuni sub acoperire aparține instanțelor de judecată, care trebuie să cerceteze minuțios elementele de fapt și de drept ale cauzei, astfel încât activitatea agentului și modul de obținere a probelor din această activitate să fie compatibilă cu dreptul la un proces echitabil.

Concluzii

Generalizând argumentele Curții Europene a Drepturilor Omului în hotărârile analizate (cauza *Sandu contra Republicii Moldova* (cererea nr.16463/08, hotărârea din 11 februarie 2014) și cauza *Morari contra Republicii Moldova* (cererea nr.65311/09, hotărârea din 08 martie 2016)), ajungem la concluzia că există două forme de activitate sub acoperire în cadrul investigațiilor penale.

Prima forma este realizată de către o persoană privată sub conducerea poliției, precum s-a stabilit în cauza *Sandu contra Republicii Moldova*, iar cealaltă formă este realizată de către agenții publici sub acoperire, adică angajați, special desemnați în acest scop, din cadrul Ministerului Afacerilor Interne, precum s-a stabilit în cauza *Morari contra Republicii Moldova*, sau pot fi angajați ai Serviciului de Informații și Securitate, ai Centrului Național Anticorupție, ai Departamentului instituțiilor penitenciare al Ministerului Justiției.

Potrivit art.136 alin.(4) din Codul de procedură penală și art.30 din Legea privind activitatea specială de investigație, nr.59 din 29.03.2012, „investigatorii sub acoperire sunt angajați, special desemnați în acest scop, din cadrul Ministerului Afacerilor Interne, Serviciului de Informații și Securitate, Centrului Național Anticorupție, Departamentului instituțiilor penitenciare al Ministerului Justiției ori sunt persoane antrenate pentru efectuarea unei măsuri speciale de investigații concrete” [10, art.136 alin.(4); 11, art.30].

Prin urmare, operațiunile sub acoperire pot fi efectuate doar de către persoanele care corespund condițiilor stipulate în normele precitate.

În cauza *Sandu contra Republicii Moldova* am observat că cet. C. a acționat sub conducerea poliției ca o persoană privată, acțiunile căreia purtau trăsăturile unei investigații sub acoperire. Respectiv, problemele ridicate în cauza respectivă în privința caracterului provocator al comportamentului său urmează a fi cercetate la fel ca și o provocare la săvârșirea infracțiunii din partea unui agent public – investigator sub acoperire.

În cauza *Vanyan contra Rusiei* (nr. 53203/99, §§ 45-50, 15 decembrie 2005) CtEDO a observat că problema provocării poate fi pusă chiar și în situațiile în care activitatea respectivă a fost efectuată de către o persoană privată care a acționat ca agent sub acoperire, în timp ce aceasta a fost, de fapt, organizată și condusă de către colaboratorii de poliție. Astfel, pentru a verifica dacă o persoană a fost provocată să săvârșescă infracțiunea, urmează să se stabilească dacă ea putea fi în mod rezonabil considerată ca fiind implicată în activitatea infracțională respectivă până la implicarea poliției. Cu alte cuvinte, trebuie verificat dacă persoana ar fi săvârșit infracțiunea în lipsa pretensei provocări.

Sub acest aspect, sunt relevante și constatările CtEDO în cauza *Miliniene contra Lituaniei* (nr.74355/01, § 38, 24 iunie 2008), în care Curtea a statuat că poliția mai degrabă s-a „alăturat” activității infracționale, dar nu a inițiat-o. Așadar, la delimitarea provocării de forma legală a operațiunii sub acoperire urmează să se stabilească dacă până la dispunerea investigației sub acoperire poliția a inițiat activitatea infracțională sau doar s-a alăturat acesteia. În primul caz fiind vorba despre o provocare, iar în cel de-al doilea – despre caracterul legal al activității de investigație.

Termenul „provocare organizată” îl găsim în cauza *Ramanauskas contra Lituaniei* (par.55). Aceasta are loc atunci când ofițerii implicați (fie membrii forțelor de securitate, fie persoanele care acționează conform instrucțiunilor lor) nu se limitează doar la investigarea activității criminale într-o manieră pasivă, dar exercită

asupra subiectului o influență de natură să-l determine la săvârșirea unei infracțiuni pe care în mod normal nu ar fi comis-o, cu scopul de a permite stabilirea infracțiunii, inclusiv să furnizeze probe și să facă posibilă acuzarea. Toate chestiunile respective urmează a fi luate în considerare la cercetarea de către instanțele judecătorești a cazurilor în care se invocă provocarea la săvârșirea infracțiunii, precum și să ghideze corect organele de urmărire penală atunci când dispun efectuarea investigației sub acoperire.

Atunci când un acuzat invocă faptul că a fost provocat de către agenții sub acoperire la săvârșirea infracțiunii, instanța de judecată trebuie să cerceteze foarte minuțios materialele dosarului, iar pentru ca procesul să fie echitabil în sensul articolului 6 par.1 al Convenției, toate probele obținute în rezultatul provocării organizate de poliști urmează a fi excluse. Această regulă trebuie aplicată cu titlu de principiu. Or, obligația autorităților judiciare constă în aceea că trebuie să examineze circumstanțele cauzei și să întreprindă acțiunile necesare pentru stabilirea adevărului în vederea determinării dacă a fost sau nu vreo provocare. În acest sens este necesar de a reitera prevederile Codului de procedură penală: *În procesul penal nu pot fi admise ca probe și, prin urmare, se exclud din dosar, nu pot fi prezentate în instanța de judecată și nu pot fi puse la baza sentinței sau a altor hotărâri judecătorești datele care au fost obținute prin provocarea, facilitarea sau încurajarea persoanei la săvârșirea infracțiunii* [2, art. 94 alin.(1) pct.11]. Un alt aspect al problemei rămâne a fi dilema, dacă pot fi sau nu audiați investigatorii sub acoperire în cursul procesului penal.

Astfel, suntem de părere că agenții sub acoperire pot fi audiați ca martori în cadrul procesului penal, în condițiile prevăzute de art.110 și 110¹ din Codul de procedură penală și în condițiile Legii cu privire la protecția martorilor și altor participanți la proces. Însă, în cazul în care aceasta o solicită acuzatul sau sunt invocate probleme legate de provocare la săvârșirea infracțiunii, considerăm că audierea investigatorilor sub acoperire în cadrul procesului penal este obligatorie, ținându-se cont de sarcina probațiunii a autorităților de neadmitere a provocărilor în cadrul investigațiilor penale. Or, legea procesuală încuviințează această acțiune procesuală chiar și în cazul agentului sub acoperire. Mai mult, potrivit Convenției, „*orice acuzat are, mai ales, dreptul să audieze sau să solicite audierea martorilor acuzării (...)*” [12, art.6, lit. d)].

Referințe:

- Hotărârea din 11 februarie 2014, definitivă la 11.05.2014, cauza *Sandu vs Republica Moldova* (cererea nr.16463/08), disponibil <http://agent.gov.md/wp-content/uploads/2015/03/SANDU-RO.pdf>
- Convenția pentru Apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale, adoptată la Roma, la 4.11.1950, ratificată prin Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova nr.1298-XIII din 24.07.1997. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1997, nr.54-55/502.
- Hotărârea din 11 februarie 2014, definitivă la 11.05.2014, cauza *Sandu vs Republica Moldova* (cererea nr.16463/08), disponibil <http://agent.gov.md/wp-content/uploads/2015/03/SANDU-RO.pdf>;
- Ibidem.
- Ibidem.
- Hotărârea din 08 martie 2016, cauza *Morari vs Republica Moldova* (cererea nr.65311/09), disponibil <http://agent.gov.md/wp-content/uploads/2016/05/MORARI-pdf1.pdf>.
- Ibidem.
- Ibidem.
- Ibidem.
- Codul de procedură penală al Republicii Moldova, adoptat la 14.03.2003. Republicat în: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2013, nr.248-251/699.
- Legea privind activitatea specială de investigație, nr.59 din 29.03.2012. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2012, nr.113-118/373.
- Convenția europeană pentru Apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1997, nr.54-55/502.

Date despre autor:

Artiom ENI, doctorand, Școala doctorală *Științe Juridice*, Universitatea de Stat din Moldova; lector universitar, Facultatea de Drept a USM. **E-mail:** artiomeni@yahoo.com

Prezentat la 17.05.2018

CZU: 339.543:004(478)

PROCEDURA DE PRELUCRARE A DECLARAȚIEI VAMALE ÎN DETALIU ÎN SISTEMELE INFORMAȚIONALE

Edgar ROTUNDU

Universitatea de Stat din Moldova

Conform Programului Strategic de modernizare tehnologică a guvernării (e-transformare), până în anul 2020 guvernul va deveni mai transparent, mai performant și mai receptiv datorită investițiilor inteligente în tehnologiile informaționale și utilizării masive a acestora în sectorul public. Prin urmare, în ultimul timp, un accent tot mai mare se pune pe procedura electronică de vămuire a mărfurilor și de prelucrare informațională a declarației vamale.

Cuvinte-cheie: procedură informatică, sisteme informaționale, declarație vamală, declarare electronică.

CUSTOMS DECLARATION DETAILED PROCESSING PROCEDURE IN THE INFORMATION SYSTEMS

According to the Strategic Program for Modernization of Technological Governance (e-transformation), by 2020 the government will become more transparent, more efficient and more receptive due to intelligent investments in information technologies and their massive use in the public sector. Therefore, lately, an increasing emphasis is placed on the electronic procedure for customs clearance of goods and for information processing of the customs declaration.

Keywords: information procedure, information systems, customs declaration, electronic declaration.

Introducere

La nivel internațional, în domeniul implementării tehnologiilor informaționale un rol important are programul „Vama 2020”, început în 2014 și care va derula pe o perioadă de 7 ani. Acesta sprijină cooperarea dintre autoritățile vamale, facilitând crearea de rețele, inițierea de acțiuni comune și de cursuri de formare pentru personalul vamal. De asemenea, finanțează sistemele informatice pentru a sprijini crearea unui mediu vamal electronic paneuropean, care să permită schimbul de informații în timp real [1, p.11].

În calitate de obiective specifice ale Programului Strategic de modernizare tehnologică a guvernării, aprobat prin Hotărârea Guvernului Republicii Moldova nr.710 din 20 septembrie 2011 [2], au fost propuse următoarele:

a) modernizarea serviciilor publice prin digitalizare și prin reingineria proceselor operaționale. Cetățenii și mediul de afaceri vor putea accesa mai ușor informațiile și serviciile electronice oferite de autoritățile administrației publice centrale prin portalul guvernamental unic. Aceste servicii vor fi accesibile prin diverse canale: internet, telefonie mobilă, chioșcuri, terminale interactive etc.;

b) eficientizarea guvernării prin asigurarea interoperabilității sistemelor TI, precum și prin consolidarea și reutilizarea resurselor TI. Instituțiile publice vor depăși izolarea departamentală și vor opera și interacționa pe o platformă tehnologică comună. Cetățenii vor oferi autorităților publice datele personale doar o singură dată, iar instituțiile publice vor reutiliza aceste date pentru prestarea serviciilor.

În condițiile expuse, la nivelul Serviciului Vamal au fost aprobate mai multe documente de politici, deoarece una dintre prioritățile de guvernare în Republica Moldova reprezintă pregătirea administrației publice, în particular, și a societății, în ansamblu, în domeniul formării infrastructurii e-guvernării și utilizării la scară largă a tehnologiilor informaționale în diferite domenii.

O atenție sporită în acest sens se acordă utilizării noilor tehnologii informaționale și serviciilor de comunicații electronice în sistemul vamal. În acest context, în cadrul Serviciului Vamal au fost elaborate documentele necesare pentru dezvoltarea Sistemului Informațional, și anume: Strategia de dezvoltare a Sistemului Informațional Integrat Vamal pentru anii 2012-2016 și Politica de securitate a informației [3, p.26-27]. La elaborarea acesteia s-a ținut cont de documentele de politici ale Uniunii Europene, implicit de setul de standarde în domeniul vamal „Customs Blueprints”, de Decizia nr.70/2008/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 15 ianuarie 2008 privind crearea unui mediu informatizat pentru vamă și comerț, de Strategia Comisiei Europene privind vama electronică (E-customs). Conform acestor acte, Comisia Europeană și statele membre elaborează sisteme vamale electronice sigure, integrate, interoperabile și accesibile pentru

schimbul de date din declarațiile vamale, din documentele de însoțire a mărfurilor, precum și pentru schimbul de alte informații relevante [4].

Practica internațională demonstrează că introducerea sistemului informatizat este una dintre cele mai eficiente metode de combatere a corupției și de modernizare a sistemului vamal la scară largă, iar în literatura de specialitate rusă este exprimată opinia [5], conform căreia cu cât cantitatea de mărfuri transportate peste frontiera vamală crește în fiecare zi, cu atât dezvoltarea tehnologiilor informaționale vamale devine una dintre direcțiile prioritare ale activității autorităților vamale din Federația Rusă.

Dacă privim în retrospectivă, constatăm că Guvernul Republicii Moldova a aprobat Hotărârea cu privire la Sistemul Informațional Integrat Vamal [6], care în cele două Anexe ale sale prevede Concepția Sistemului Informațional Integrat Vamal și Regulamentul cu privire la accesul la Sistemul Informațional Integrat Vamal. Concepția formulează cerințele de bază pentru implementarea noilor tehnologii informaționale în activitatea vamală, iar Regulamentul stabilește modalitatea de accesare de către organele centrale de specialitate ale administrației publice a Sistemului Informațional Integrat Vamal și de prezentare către solicitanți a informației ce conține secret comercial [3, p.50].

Scopul lucrării constă în cercetarea cadrului legal care reglementează procedura de prelucrare a declarației vamale în detaliu în sistemele informaționale.

Cadrul legal care reglementează procedura de prelucrare a declarației vamale în detaliu este constituit din Hotărârea Guvernului Republicii Moldova nr.904 din 13.11.2013, prin care a fost aprobat Regulamentul cu privire la procedura vămuirii electronice a mărfurilor [7], conceptul căreia presupune depunerea de către declarant a declarației vamale doar în format electronic, fiind exclusă necesitatea depunerii acesteia pe suport de hârtie. Procedura respectivă a dat și primele rezultate pozitive în procesul de vămuire a mărfurilor. Astfel, în anul 2014, 30% din declarațiile vamale privind exportul de mărfuri au fost depuse și perfectate conform acestei proceduri [8].

Legislația vamală definește procedura informatică de declarare a mărfurilor drept un „ansamblu de instrucțiuni și activități care permit declararea mărfurilor prin intermediul sistemului informatic vamal”. Pentru a examina aspectul dat, este necesar să definim noțiunea „culoar de control vamal”. Astfel, în Codul vamal legiuitorul definește această noțiune ca fiind „circuitul automatizat bazat pe analiza de risc, care trebuie urmat de declarația vamală pe durata procesului de control vamal” (pct.62) art.1 CV RM).

Pe de altă parte, un alt act normativ – Ordinul Serviciului Vamal nr.480-O din 18.12.2006 [9] – definește noțiunea menționată *supra* ca fiind „grupare realizată pe baza unor criterii de selectivitate predefinite, care determină aplicarea unor tipuri de control vamal diferite în procesul de vămuire a mărfurilor”. În aceste condiții, considerăm că, deoarece Ordinul respectiv este un act normativ subordonat legii, definiția dată în el urmează a fi corelată cu definiția expusă în Codul vamal.

Astfel, culoarul de control reprezintă un nivel de control care trebuie aplicat unei declarații vamale, după cum urmează:

- culoarul verde – culoarul care permite acordarea liberului de vamă fără efectuarea controlului documentar și fizic;
- culoarul galben – culoarul care permite acordarea liberului de vamă după efectuarea controlului documentar, fără efectuarea controlului fizic;
- culoarul roșu – culoarul care permite acordarea liberului de vamă după efectuarea controlului documentar și fizic;
- culoarul albastru – culoarul care permite acordarea liberului de vamă fără efectuarea controlului documentar și fizic, cu efectuarea, în baza principiului selectivității, a controlului ulterior prin reverificarea declarației vamale [9].

O altă noțiune ce necesită a fi analizată este „actul de inspecție” – documentul electronic ASYCUDA World întocmit pe parcursul fiecărei etape a procedurii informatice de declarare a mărfurilor, pe baza constatărilor privind completarea declarației vamale cu date eronate sau nereale referitoare la încadrarea tarifară, valoarea în vamă, felul, cantitatea sau originea, quantumul obligației și modul de aplicare a facilităților vamale. Cuprinde următoarele date aferente fiecărei declarații vamale: denumirea biroului vamal, numărul de înregistrare, data înregistrării, regimul vamal, numărul fiecărui articol ce face obiectul declarației, rezultatele examinării, măsurile luate și sancțiunile aplicate, informațiile suplimentare privind documentele întocmite cu ocazia măsurilor întreprinse sau sancțiunilor aplicate [9].

Atragem atenția asupra faptului că și persoanele juridice ale Republicii Moldova pot fi autorizate în calitate de utilizatori ai sistemului informatic pentru a fi conectați la sistemul informatic vamal. Această conectare se realizează cu acordul Serviciului Vamal, prin accesarea modulului necesar prelucrării declarației vamale în detaliu în sistemul informatic și doar în baza cheilor de acces. Persoanele juridice semnează Declarația Angajament privind respectarea obligațiilor ce revin utilizatorilor modulelor specifice din cadrul sistemului de prelucrare informatică a declarației vamale în detaliu.

Concretizăm, de asemenea, că pentru utilizarea sistemului informatic vamal pot fi autorizate numai persoanele juridice care îndeplinesc cumulativ următoarele condiții:

- dispun de infrastructură informatică adecvată;
- utilizează standardele de conexiune la sistemul informațional vamal agreeate de Serviciul Vamal;
- nu au datorii față de autoritatea vamală;
- dispun de licență de broker vamal;
- dispun de cel puțin un specialist în domeniul vămuirii angajat (dacă se solicită autorizare de declarant în nume propriu utilizator al sistemului informatic).

Odată cu autorizarea, persoana juridică primește din partea autorității vamale cheile de acces la modulul informatic pentru prelucrarea declarației vamale în detaliu.

Legislația vamală prevede și cazurile când autorizarea se anulează de către Serviciul Vamal; și anume, dacă:

- a) se anulează licența de broker vamal, în cazul brokerului utilizator al sistemului informatic;
- b) se constată că una dintre condițiile ce au stat la baza acordării autorizării nu mai este îndeplinită;
- c) se constată că persoana autorizată nu respectă regulile de funcționare și de securitate impuse de sistemul informatic vamal;
- d) emiterea autorizării s-a făcut pe baza unor informații și date incorecte sau incomplete, iar solicitantul avea cunoștință sau trebuia să aibă cunoștință de acest fapt [9].

În continuare, vom examina etapele procedurii informatice de declarare a mărfurilor. Astfel, prima etapă este *completarea, stocarea, înregistrarea pe server și tipărirea declarației vamale în detaliu*, în cadrul căreia utilizatorul sistemului informatic efectuează la sediul său următoarele operațiuni:

- a) completează declarația vamală conform normelor tehnice privind imprimarea, utilizarea și completarea declarației vamale în detaliu accesând modulul informatic pus la dispoziție de autoritatea vamală;
- b) verifică declarația vamală completată și rezolvă erorile de completare evidențiate de modulul informatic în raport cu datele de referință privitoare la tariful vamal, cursul de schimb valutar, regimul vamal, codurile adiționale aferente reglementărilor în vigoare, țările, mijloacele de transport etc.;
- c) solicită stocarea informatică a declarației vamale pe serverul central, atribuind manual declarației vamale un număr de referință unic;
- d) solicită înregistrarea informatică a declarației vamale în urma căreia declarația vamală primește automat număr și data de înregistrare. Astfel, declarația vamală se consideră că a fost depusă când varianta electronică a acesteia este înregistrată pe serverul autorității vamale, iar acceptarea declarației vamale se comunică declarantului prin trimiterea unui mesaj de răspuns conținând detaliile de identificare, numărul și data de înregistrare a acesteia;
- e) tipărește în setul corespunzător declarația vamală în detaliu;
- f) semnează declarația vamală în detaliu și lista documentelor anexate în care acestea sunt evidențiate și aplică ștampila;

g) în interval de maximum 1 oră de la momentul înregistrării, depune declarația vamală în detaliu și documentele anexate stabilite pentru regimul vamal solicitat, inclusiv documentele care probează acoperirea obligației vamale, la punctul de recepție-selecție din cadrul biroului vamal/postului vamal.

Specificul acestei etape constă în faptul că depunerea declarației vamale se efectuează numai de către persoana care a semnat declarația vamală.

Următoarea etapă este *recepția declarației vamale și a documentelor însoțitoare*, care are loc la punctul de recepție-selecție. La această etapă declarantul sau reprezentantul său poate retrage declarația vamală cu titlu definitiv sau în vederea rectificării ulterioare a acesteia, dar până la momentul începerii controlului fizic.

Menționăm că colaboratorul vamal de la punctul de recepție-selecție desfășoară următoarele activități succesive:

- a) verifică dacă declarația vamală a fost înregistrată pe server, utilizând modulul informatic;
- b) compară datele din declarația vamală depusă în format electronic cu datele din cea depusă în formă scrisă;
- c) verifică dacă documentele care însoțesc declarația vamală în detaliu au fost înregistrate de sistemul informatic vamal, astfel încât să fie identificate prin cod, document, număr și dată;
- d) verifică dacă documentele înregistrate necesare regimului vamal solicitat și înscrise în borderoul documentelor sunt prezentate împreună cu declarația vamală;
- e) primește declarația vamală dacă aceasta respectă condițiile menționate mai sus și comandă validarea informatică a declarației; această comandă conduce la aplicarea criteriilor de selectivitate generale. Concomitent se efectuează distribuția în mod automat a declarației unui colaborator vamal, în cazul în care declarația vamală este selectată pe unul dintre culoarele de control (roșu sau galben);
- f) efectuează redistribuirea manuală a declarației vamale unui alt examinator atunci când acest lucru se impune;
- g) înscrie data și ora primirii pe lista documentelor anexate declarației, semnează și aplică ștampila individuală pe aceasta și înmânează un exemplar al listei declarantului sau reprezentantului său;
- h) transmite dosarul operațiunii la punctul de control documentar, iar în cazul declarațiilor vamale selectate pe culoarul verde în așteptare sau albastru – la punctul de validare [9].

Următoarea etapă o constituie *controlul documentar*, care constă în verificarea:

- a) corectitudinii completării declarației vamale în detaliu;
 - b) existenței documentelor anexate la declarația vamală în detaliu potrivit destinației vamale solicitate;
 - c) concordanței dintre datele înscrise în declarația vamală în detaliu și cele din documentele anexate.
- Totodată, la această etapă colaboratorul vamal de la punctul de control documentar desfășoară următoarele activități succesive:
- a) efectuează controlul documentar utilizând modulul informatic specific;
 - b) verifică dacă datele de referință din documentele anexate declarației vamale au fost înregistrate în sistem;
 - c) vizualizează declarația vamală, accesând-o în una dintre listele disponibile ce conțin declarațiile selectate, pentru a vedea culoarul de control vamal pe care aceasta a fost selectată;
 - d) verifică criteriul sau criteriile de selectivitate și procedura sau procedurile atașate în cazul în care selecția declarației vamale s-a făcut în baza unuia sau mai multor criterii de selectivitate;
 - e) în cazul în care controlul documentar nu a condus la sesizarea de neconcordanțe sau erori:
 - semnează și aplică ștampila personală;
 - transmite dosarul operațiunii la punctul de validare în cazul culoarului galben de vămuire sau la punctul de control fizic în cazul culoarului roșu de control vamal;
 - f) în cazul în care controlul documentar a condus la sesizarea de neconcordanțe sau erori, completează actul de inspecție cu utilizarea opțiunii „Conform = nu”, îl tipărește în două exemplare, ambele semnate atât de colaboratorul vamal constator, cât și de utilizatorul sistemului informatic [9].

Analizând următoarea etapă, care constă în *verificarea efectuării plății sau a existenței garanției pentru obligația vamală în funcție de regimul sau destinația vamală solicitată și încasarea obligației vamale*, accentuăm importanța acesteia și interdependența tuturor etapelor existente.

După etapa dată urmează etapa *controlului fizic*, care constă în identificarea bunurilor pe baza declarației vamale în detaliu, însoțită de documentele depuse împreună cu aceasta, cu excepția cazurilor când mărfurile sunt declarate în regim de tranzit. Rectificarea sau retragerea declarației vamale nu poate fi aprobată decât până în momentul începerii controlului fizic.

Etapă finală este *validarea informatică a declarației vamale și acordarea liberului de vamă*. La etapa dată colaboratorul vamal de la punctul de validare desfășoară următoarele activități succesive:

- a) utilizează modulul informatic specific și verifică îndeplinirea tuturor etapelor anterioare. De asemenea, controlează dacă au fost verificate criteriile de selectivitate atașate;
- b) verifică existența actului de inspecție și a înscrisurilor din acesta, dacă a fost creat;
- c) tipărește actul de inspecție în două exemplare, dacă acesta nu a fost tipărit în cadrul etapelor anterioare, ambele semnate atât de colaboratorul vamal constator, cât și de utilizatorul sistemului informatic;
- d) redirecționează declarația vamală de pe culoarul galben sau de pe culoarul roșu pe culoarul verde de control vamal;

e) validează informatic declarația vamală, numai dacă nu a constatat nereguli în ceea ce privește etapele parcurse anterior;

f) înscrie în rubrica „B” din declarația vamală numărul de validare și data validării declarației vamale, precum și numărul și data borderoului de plată;

g) tipărește borderoul de plată în două exemplare;

h) aplică ștampila individuală pe declarația vamală;

i) în cazul mărfurilor care anterior au circulat în regim de tranzit efectuează confirmarea de descărcare a tranzitului;

j) în cazul mărfurilor care urmează a fi plasate în regim de tranzit efectuează validarea informatică și a tranzitului [9].

Concluzii

1. Considerăm că implementarea noilor tehnologii informaționale, indiferent de domeniul de activitate, inclusiv în cadrul Serviciului Vamal, asigură o dezvoltare eficientă și adecvată a calității serviciilor prestate de autoritățile abilitate cu atribuții în sfera de cercetare.

2. În opinia noastră, în următorii ani procedura de declarare electronică va exclude, practic în totalitate, necesitatea depunerii declarației vamale în detaliu și pe suport de hârtie. Considerent din care cercetarea științifico-practică a acestui aspect se impune a fi mai mult decât evidentă și actuală.

3. Prevederile legale analizate contribuie într-o măsură impunătoare la asigurarea legislației vamale în domeniul declarării vamale, adică la armonizarea legislației naționale asumate prin angajamentele de aderare la UE.

Referințe:

1. *Uniunea Vamală a UE: protejarea cetățenilor și facilitarea comerțului*. Vama Comisia Europeană. Direcția Generală Comunicare, Informarea cetățenilor. Bruxelles, BELGIA. Manuscris actualizat în noiembrie 2014. Luxemburg: Oficiul pentru Publicații al Uniunii Europene, 2014 <http://www.scribd.com/doc/228171381/Vamuirea-marfurilor#scribd>. (Accesat: la 10.03.2016)
2. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova cu privire la aprobarea Programului strategic de modernizare tehnologică a guvernării (e-transformare), nr.710 din 20.09.2011 În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2011, nr.156-159.
3. ROTUNDU, E. Aspecte teoretice și juridice ale declarării electronice în dreptul vamal. În: *Legea și Viața*, 2016, nr.5, p.46-50.
4. Strategia de dezvoltare a Sistemului Informațional Integrat Vamal pentru anii 2012-2016, Chișinău, 2011. <http://www.customs.gov.md/files/raport/Strategia.pdf> (Accesat: la 24.05.2016)
5. СКРИПКИНА, Е.В. Проблемы применения электронного декларирования. В: *Таможенное дело*, 2012, №1.
6. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova cu privire la Sistemul Informațional Integrat Vamal, nr.561 din 18.05.2007. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2007, nr.74-77.
7. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova cu privire la procedurile de vămuire electronică a mărfurilor, nr.904 din 13.11.2013. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2013, nr.258-261.
8. ERHAN, I. *Statutul juridic al organelor vamale în Republica Moldova: Probleme și soluții*: Teză de doctor în drept. Chișinău, 2013.
9. Ordinul Serviciului Vamal cu privire la aprobarea Metodologiei de prelucrare a declarației vamale în detaliu, nr.480 din 18.12.2006. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2007, nr.199-202.

Date despre autor:

Edgar ROTUNDU, doctor în drept, lector universitar, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: edgar.rotundu@mail.ru

Prezentat la 17.05.2018

CZU: 342.2:351.712

RĂSPUNDEREA PENALĂ PENTRU ÎNCĂLCAREA LEGISLAȚIEI PRIVIND ACHIZIȚIILE PUBLICE – PROPUNERE DE LEGE FERENDA

Cristina CHIHAI

Universitatea de Stat din Moldova

În prezentul articol ne propunem ca scop aprofundarea și soluționarea dilemelor privind antrenarea diferitelor forme ale răspunderii juridice pentru fapta de încălcare a legislației privind achizițiile publice. Totodată, vom înainta propuneri *de lege ferenda* ce vizează măsuri concrete privind perfecționarea cadrului reglementar în materie și aplicarea veridică și unitară de către organele de drept a legislației în domeniul dat. Drept rezultat, *in globo*, constatăm că existența cadrului reglementar adecvat asigură realizarea unei politici financiare, fiscale și economice stabile și echitabile. *A fortiori*, pentru asigurarea organizării și desfășurării achizițiilor publice în condiții de legalitate și corectitudine se impune necesitatea stringentă de adoptare a unei norme penale care va antrena răspunderea pentru fapta dată. Or, buna funcționare a sistemului și lupta contra criminalității în acest domeniu, în mod just și proporțional, depind de adoptarea și aplicarea eficientă a normelor organizatorice, precum și a celor punitive, mai ales a normelor juridico-penale. *Per a contrario*, în mod regretabil, constatăm că la momentul actual acest mecanism lipsește; or, în Codul penal al Republicii Moldova nu se regăsește o normă ce ar incrimina nemijlocit fapta de încălcare a legislației privind procedura de achiziții publice.

Cuvinte-cheie: *achiziții publice, contract de achiziții publice, operator economic, autoritate contractantă, răspundere contravențională, răspundere penală.*

CRIMINAL LIABILITY FOR BREACH OF PUBLIC PROCUREMENT LEGISLATION – PROPOSAL FOR LEGAL FERENDA

By means of this scientific article, we aim to deepen and solve the dilemmas concerning the involvement of different forms of legal liability for the act of violating the public procurement legislation, implicitly in defining and recommending concrete measures to improve the regulatory framework in the field and the veritable and unitary application by the law enforcement bodies of the given legislation. As a result, globally, we find that the existence of an appropriate regulatory framework ensures the achievement of a stable and fair financial, fiscal and economic policy. *A fortiori*, in order to ensure the organization and the unfolding of public procurement under conditions of legality and fairness, it is necessary to adopt strictly the criminal norm that will assume responsibility for the given deed, the proper functioning of the system and the fight against crime in this area, proportionally, depend on the effective adoption and enforcement of organizational and punitive norms, especially legal-criminal norms. *Per a contrario*, regrettably, we find that this mechanism is currently lacking, and in the Criminal Code of the Republic of Moldova there is no criminal norm that would directly criminalize the act of violating the legislation on the public procurement procedure.

Keywords: *public procurement, the public procurement contract, economic operator, contracting authority, contractual liability, criminal offense.*

Introducere

Ab initio, estimăm că achizițiile publice în Republica Moldova joacă un rol important în economia statului. La momentul actual este primordial și iminent de reflectat că gestionarea justă și corectă a patrimoniului public, precum și managementul eficient și calitativ al fondurilor publice depinde în mare parte de modul de reglementare, implementare și realizare a achizițiilor publice, care urmează a fi desfășurate în baza principiilor legalității, economicității, eficienței și eficacității.

În acest context, în mod remarcabil se impune atenției faptul că numărul și tipul contractelor de achiziție publică atribuite și acordurilor-cadru încheiate în semestrul I al anului 2017 este de 34,506, în valoare de 22 051 509,76 lei [1, p.9], iar în anul 2016 valoarea contractelor de achiziții publice înregistrate de Agenția de Achiziții Publice a însumat suma de 7,5 miliarde lei, ceea ce constituie cca 5,6% din Produsul Intern Brut [2, p.4]

Per ansamblu, interesele statului în domeniul procurării bunurilor și prestării serviciilor înregistrează o ascensiune continuă, atât din punctul de vedere cantitativ, cât și calitativ, ceea ce în mod proporțional determină ca achiziționarea acestora trebuie să se realizeze în conformitate cu legislația națională a statului, la fel și cu prevederile internaționale în materia dată.

În acest segment de cercetare, reținem că aserțiunea enunțată este acreditată și de către autorii D.Enachi și V.Chivriga, care concluzionează, *a fortiori*, că „sistemul național de achiziții publice din Republica Moldova se confruntă cu o serie de probleme ce vizează atât gradul scăzut de transparență și competitivitate pe piața achizițiilor, cât și un nivel redus de conformitate a cadrului legal și a cadrului instituțional; or, eventualele pierderi din achizițiile publice afectează dezvoltarea infrastructurii și a serviciilor publice, deteriorează mediul de afaceri și afectează calitatea vieții cetățenilor. Mai mult decât atât, achizițiile publice reprezintă un domeniu favorabil pentru fraudă și abuz, care, prin efectele multiple și complexe ale acestora, erodează statul pe toate dimensiunile, în special relațiile sociale, administrative și juridice din societate” [3, p.7].

Tot în susținerea acestei teze, este pertinent de menționat că și în doctrina juridică a statului vecin, Ucraina, se subliniază că lupta împotriva infracțiunilor din sfera achizițiilor publice este una dintre direcțiile prioritare ale organelor de drept nu doar în Ucraina, ci și în multe țări ale lumii, iar reducerea maximă a acestei manifestări negative este posibilă numai dacă organele de drept naționale și organizațiile publice conlucrează simultan, precum și dacă există un sprijin legislativ adecvat [4, p.115]

A priori, este remarcabil a statua că procedura în domeniul achizițiilor publice, autoritățile publice competente și participanții la achiziții publice, modul de atribuire și derulare, tipurile și contractele de achiziții publice sunt reglementate în mare parte de Legea privind achizițiile publice, adoptată la 03.07.2015 și intrată în vigoare la 01.05.2016 [5], în urma abrogării dispozițiilor Legii privind achizițiile publice, nr.96-XVI din 13.04.2007 [6], care s-au constatat a fi arhaice și ineficiente față de circumstanțele faptice contemporane.

Concomitent, realizând dezvoltarea prodigioasă a organizării și desfășurării achizițiilor publice, în anul 2015 Republica Moldova a aderat la Acordul Organizației Mondiale a Comerțului (OMC) privind achizițiile publice, pe lângă alte acte internaționale și europene în domeniul dat, la care este parte, cum ar fi: Acordul de Asociere cu Uniunea Europeană și Crearea Zonei de Liber Schimb Aprofundat și Cuprinzător UE-Moldova; Directiva 2007/66/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 11 decembrie 2007 de modificare a Directivelor 89/665/CEE și 92/13/CEE ale Consiliului în ceea ce privește ameliorarea eficacității căilor de atac în materie de atribuire a contractelor de achiziții publice; Directiva 2004/18/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 31 martie 2004 privind coordonarea procedurilor de atribuire a contractelor de achiziții publice de lucrări, de bunuri și de servicii; Directiva 2004/17/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 31 martie 2004 de coordonare a procedurilor de atribuire a contractelor de achiziții în sectoarele apei, energiei, transporturilor și serviciilor poștale; Regulamentul (CE) nr.1564 al Comisiei din 07.09.2005 de stabilire a formularelor standard pentru publicarea anunțurilor în cadrul procedurilor de atribuire a contractelor de achiziții publice în conformitate cu Directivele 2004/17/CE și 2004/18/CE ale Parlamentului European și Consiliului, L257/1 din 01.10.2005.

Întru a susține necesitatea perfecționării cadrului legal autohton în sfera achizițiilor publice, vom invoca dispozițiile Hotărârii Guvernului cu privire la aprobarea Strategiei de dezvoltare a sistemului de achiziții publice pentru anii 2016-2020 și a Planului de acțiuni privind implementarea acesteia, care ilustrează nemijlocit că „obținerea unui sistem eficient și credibil de achiziții publice reprezintă unul dintre elementele fundamentale ale procesului de dezvoltare a Moldovei. În acest context, intensificarea eforturilor de elaborare a legislației armonizate cu Acordul privind achizițiile publice al Organizației Mondiale a Comerțului și politicile privind achizițiile publice ale Uniunii Europene și asigurarea implementării corespunzătoare a prevederilor legale în practică va spori eficiența sistemului de achiziții publice și va reduce risipa, fraudă și corupția, consolidând astfel încrederea cetățenilor și a mediului de afaceri” [7].

Mai mult ca atât, este primordial de a releva că în aceeași hotărâre enunțată *supra* s-a remarcat că „un alt factor important de succes care asigură aplicarea corespunzătoare a normelor de achiziții este integritatea; or, lupta împotriva fraudei și a corupției este o prioritate pentru Guvern și achizițiile publice reprezintă un domeniu major de risc în acest sens”.

Rezultate și discuții

In globo, reținem că statele au adoptat cadrul legislativ civil, contravențional și/sau penal în vederea sancționării faptelor socialmente periculoase de încălcare a procedurii de organizare și desfășurare a achizițiilor publice.

În cadrul analizei date, statuăm cu certitudine și cu o notă de indignare faptul că în Republica Moldova autoritatea legislativă, constatând rezonanța efectelor negative și de amploare ale încălcării procedurii de realizare a achizițiilor publice, nu a adoptat cadrul legislativ penal în vederea contracarării acestor fapte ilicite.

Or, la momentul actual în Codul penal al Republicii Moldova lipsește cu desăvârșire o normă ce ar incrimina nemijlocit încălcarea legislației privind achizițiile publice.

Totodată, considerăm necesar de a sublinia că, spre deosebire de cadrul legislativ autohton, unele state străine au adoptat, pe lângă norme contravenționale, și norme penale cu privire la combaterea și contracararea faptelor de încălcare în mod intenționat a procedurii de achiziții publice de deturnare a licitațiilor publice, drept exemplu fiind Armenia (art.196 din Codul penal), Republica Georgia (art.195-1 din Codul penal), Republica Kârgâzstan (art.306 din Codul penal), precum și statul vecin, România (art.246 din Codul penal).

Din această perspectivă, apare întrebarea firească privind justetea și oportunitatea incriminării sub egida ilicitului contravențional sau penal a faptei de încălcare a procedurii de realizare a achizițiilor publice.

Astfel, înainte de a formula un răspuns veridic și probat la întrebarea dată, ar trebui să elucidăm, prin prisma legislației naționale și internaționale existente, noțiunea și esența achizițiilor publice, formele și modalitățile acestei activități, modul de derulare și aprobare, subiectele cărora li se permite participarea la asemenea activitate, la fel restricțiile și interdicțiile în materia dată.

A priori, reamintim că Parlamentul Republicii Moldova a adoptat Legea privind achizițiile publice, nr.131 din 03.07.2015 (în continuare – Legea nr.131/2015).

De la general la particular, cităm *ad litteram* că în art.1 al Legii nr.131/2015 achiziția publică este definită ca procurarea bunurilor, executarea lucrărilor sau prestarea serviciilor pentru necesitățile uneia sau mai multor autorități contractante, iar contractul de achiziții publice este privit ca contract cu titlu oneros, încheiat în scris între unul sau mai mulți operatori economici și una sau mai multe autorități contractante, care are ca obiect procurarea de bunuri, executarea de lucrări sau prestarea de servicii în sensul acestei legi.

În același articol enunțat *supra*, legiuitorul a prevăzut în mod expres și limitativ tipurile contractelor de achiziții publice, *in concreto*: a) contract de achiziții publice de bunuri este contractul de achiziții publice, altul decât cel de lucrări, care are ca obiect achiziția de bunuri/produse, cumpărarea lor în rate, închirierea sau leasingul, cu sau fără opțiune de cumpărare, un contract de achiziții publice care are ca obiect furnizarea de produse și care acoperă, în mod suplimentar, lucrări de montaj și de instalare este considerat contract de achiziții publice de bunuri; b) contract de achiziții publice de lucrări reprezintă contractul de achiziții publice având ca obiect fie execuția, fie atât proiectarea, cât și execuția unor lucrări aferente activităților enumerate în anexa nr.11 sau a unei construcții, fie realizarea, prin orice mijloace, a unei construcții care să răspundă necesităților precizate de către autoritatea contractantă; c) contract de achiziții publice de servicii este contractul de achiziții publice, altul decât contractele de achiziții publice de lucrări sau de bunuri, care are ca obiect prestarea de servicii, astfel cum acestea sunt prevăzute în anexele nr.1 și 2; un contract de achiziții publice care are ca obiect atât furnizarea de produse, cât și prestarea de servicii este considerat contract de achiziții publice de servicii dacă valoarea serviciilor în cauză este mai mare decât valoarea produselor prevăzute în contract, iar un contract de achiziții publice care are ca obiect servicii și care cuprinde, neesențial, activități aferente contractului de achiziții publice de lucrări în raport cu obiectul principal al contractului este considerat contract de achiziții publice de servicii.

În această ordine de idei, estimăm oportun de a fi analizate dispozițiile normative ale altor state pentru identificarea, la etapa actuală, a aspectelor pozitive sau negative ale prevederilor legale *supra* ancorate.

Fără a întrerupe firul logic, afirmăm în urma cercetării *in globo* că legiuitorii din alte state la fel au considerat veridic de prevăzut definiția legală a achizițiilor publice, în vederea prevenirii oricăror interpretări eronate; *ad probationem*, exemplificăm prin art.3 al Legii Federației Ruse privind sistemul contractual în domeniul achizițiilor de bunuri, lucrări și servicii pentru necesitățile statale și municipale, nr.44-F3 din 05 aprilie 2013; art.1 pct.5) al Legii Ucrainei privind achizițiile publice.

Prin urmare, teza asemănătoare celei naționale o regăsim în art.3 al Legii Federației Ruse nr.44-F3 din 05 aprilie 2013, potrivit căruia „achiziționarea de bunuri, lucrări și servicii pentru necesitățile statale și municipale reprezintă un set de acțiuni efectuate de client în modul stabilit prin lege și care vizează asigurarea necesităților statale sau municipale; achiziția începe cu determinarea furnizorului (prestatorului, executorului) și finalizează cu îndeplinirea obligațiilor de către părțile contractante; în cazul în care, în conformitate cu prevederile prezentei legi, nu este necesară publicarea anunțului de achiziție sau expedierea unei invitații de participare a furnizorului (prestatorului, executorului), achiziționarea începe cu încheierea contractului și finalizează cu executarea obligațiilor de către părțile contractului” [8].

De asemenea, este necesar a puncta că legiuitorul ucrainean a prevăzut la art.1 pct.5) al Legii privind achizițiile publice că „contractul de achiziție este acordul încheiat între client și participant pe baza rezulta-

telor procedurii de achiziție și prevede furnizarea de servicii, executarea lucrărilor sau achiziționarea de bunuri", iar pct.18) stipulează că „obiectul achiziției este format din bunuri, lucrări sau servicii achiziționate de client în cadrul unei proceduri unice de achiziții publice, în cadrul căreia participanților li se permite să prezinte propuneri de oferte sau propuneri în cadrul negocierilor (în cazul procedurii de negociere a achizițiilor); obiectul achiziției este determinat de client în modul stabilit de organul autorizat” [9].

În urma acestei digresiuni absolut necesare, concluzionăm că autoritățile legislative naționale și străine și-au focusat atenția asupra definirii legale a achizițiilor publice și a contractului de achiziții publice, precum și a diferitelor forme ale ultimului, fiind *de facto* statuat același conținut și principiu, toate rezumându-se la faptul că achizițiile publice reprezintă sistemul de acțiuni care vizează procurarea bunurilor, executarea lucrărilor sau prestarea serviciilor pentru necesitățile statale/municipale, activități care sunt efectuate de către părțile contractante în strictă conformitate cu prevederile legale. Această abordare legală practic identică își găsește temei în prezența unei note de inspirație și recepționării dispozițiilor normative de către autoritățile legislative ale unui stat de la un alt stat. Deci, în urma acestei analize, opinăm că este veridică și adecvată definirea legală nemijlocită a achizițiilor publice, iar în cazul statului nostru stipularea și a celor trei tipuri de contracte în materia dată, din considerentul că acest fapt contribuie la calificarea corectă a activităților ce urmează a fi atribuite domeniului achizițiilor publice, iar în mod deosebit – la determinarea justă a respectării prevederilor legale în această materie.

În urma acestei incursiuni, afirmăm că primordial în cadrul acestui articol urmează să cercetăm formele răspunderii juridice pentru încălcarea prevederilor legale cu privire la condițiile și regulile procedurii de achiziții publice.

În acest registru, analizând în mod detaliat și amplu dispozițiile Legii privind achizițiile publice, nr.131 din 03.07.2015, constatăm că autoritatea legislativă nu a prevăzut în mod expres tipul răspunderii juridice ce urmează a fi stabilită în cazul încălcării prevederilor legii indicate *supra*.

Însă, în opoziție, în alin.(1) art.75 al Legii privind achizițiile publice, nr.96 din 13.04.2007 (în continuare – Legea nr.96/2007), se stabilește *ad litteram* că „încălcarea legislației privind achizițiile publice atrage după sine răspunderea disciplinară (inclusiv materială), civilă, contravențională și penală în conformitate cu legislația în vigoare” [6].

În această consecutivitate logică de idei, *a priori*, constatăm modul deficitar de redactare a dispozițiilor normative din alin.(1) art.75 al Legii nr.96/2007. Legiuitorul autohton a comis o eroare tehnico-legislativă, nefiind prezentă concordanța legii penale și a celei extrapenale; or, apreciem că, în pofida faptului că a stabilit posibilitatea antrenării răspunderii penale, *per a contrario*, cu desăvârșire nu s-a regăsit și nici la moment nu este prezentă în Codul penal o normă care ar stabili nemijlocit răspunderea penală pentru încălcarea prevederilor legale cu privire la achiziții publice?

Pe bună dreptate, estimăm mai oportună și justă lipsa unei norme ce ar stipula în mod imperativ și limitativ formele răspunderii juridice; or, nu vedem nicio perspectivă și corectitudine în faptul enumerării tipurilor răspunderii juridice, odată ce nu este asigurată concordanța dintre legea specială și legea penală, astfel fiind prezentă o confuzie nejustificabilă: potrivit căreia norme penale urmează a fi antrenată răspunderea penală pentru încălcarea legislației privind achizițiile publice?

Cu acest prilej, reflectăm faptul că posibilitatea antrenării doar a răspunderii civile și a celei contravenționale pentru încălcarea prevederilor legale în materia dată demonstrează ineficiența acestora în vederea stabilirii echitabile și proporționale a răspunderii juridice pentru încălcarea legislației privind achizițiile publice.

Revenind la întrebările anterior formulate, opinăm cu notă de importanță majoră în adresa legiuitorului a necesității stringente de perfecționare a cadrului legislativ existent, la caz – de adoptare a normei juridico-penale ce ar incrimina nemijlocit fapta de încălcare a legislației privind procedura achizițiilor publice.

Pe bună dreptate, apreciem că dezvoltarea de anvergură a achizițiilor publice, odată cu înregistrarea prejudiciilor asupra managementului eficient și calitativ al fondurilor publice, iar per ansamblu asupra economiei statului, trebuie privite de către Parlamentul Republicii Moldova ca un indubitabil catalizator de incriminare a încălcării legislației privind achizițiile publice; deci, în mod special intervenția, *in ultima ratio*, a legii penale este stringentă și necesară în vederea prevenirii și contracarării acestor fapte socialmente periculoase.

În planul cercetării ample a oportunității incriminării acestei activități, menționăm că sunt modele legislative străine care stabilesc răspunderea penală pentru încălcarea prevederilor legale privind realizarea achizițiilor publice.

Un model legislativ care merită atenție este cel reprezentat în Codul penal al României din 17 iulie 2009 adoptat prin Legea nr.286/2009; or, potrivit art.246 cu denumirea „Deturnarea licitațiilor publice”, se antrenează răspunderea penală pentru „fapta de a îndepărta, prin constrângere sau corupere, un participant de la o licitație publică ori înțelegerea între participanți pentru a denatura prețul de adjudecare se pedepsește cu închisoarea de la unu la cinci ani” [10]. Totodată, este de menționat că, în conformitate cu art.196 din Codul penal al Republicii Armenia, autoritatea legislativă stabilește drept infracțiune fapta de „încălcare intenționată a procedurii de desfășurare a licitațiilor publice, care a provocat daune în proporții mari proprietarului bunurilor, organizatorului licitației, cumpărătorului sau unei alte întreprinderi” [11]. La fel, o conjunctură asemănătoare celor enunțate reținem în art.195-1 alin.(1) din Codul penal al Georgiei. Autoritatea legislativă punctează că „în cadrul participării la procedurile prevăzute de Legea Georgiei privind achizițiile publice, în cazul unei înțelegeri prealabile sau încheierii unei tranzacții între persoanele implicate în desfășurarea achizițiilor publice, în scopul de a obține un beneficiu material sau un avantaj pentru el însuși sau pentru o terță persoană implică o încălcare substanțială a intereselor legitime ale entităților cumpărătoare”, iar alin.(2) incriminează „aceeași acțiune comisă în mod repetat” [12]. Totodată, este de reiterat că, în conformitate cu art.258 din Codul penal al Albaniei, „încălcarea prevederilor legale care reglementează libertatea participanților și egalitatea cetățenilor în domeniul licitațiilor și achizițiilor publice de către o persoană care exercită funcții publice sau servicii publice, în scopul obținerii unor prestații sau beneficii ilegale pentru terți se pedepsește cu închisoare de până la trei ani” [13]. De asemenea, este necesar de a puncta că legiuitorul Republicii Kârgâzstan incriminează la art.306 alin.(1) din Codul penal „încheierea de către funcționarul public a unui contract evident nefavorabil pentru stat, precum și executarea contractului de achiziție publică, care a provocat daune în proporții mari”, iar la alin.(2) – aceleași fapte comise: 1) de către un grup de persoane în urma unei înțelegeri prealabile; 2) în interesul unui grup criminal organizat; 3) în proporții deosebit de mari” [14].

A *fortiori*, cercetând cadrul legal străin în materia dată, sesizăm *ipso iure* că, în mod prioritar, textul normativ al stipulațiilor date se deosebește esențial în partea privind stabilirea conținutului faptei ilicite. Astfel, fie antrenează răspunderea penală în condiții generale, *in concreto* – pentru încălcarea intenționată a procedurii de desfășurare a licitațiilor publice (în cazul Armeniei), fie răspunderea penală pentru acțiunea ilicită specifică, cum ar fi încheierea unui contract de achiziții publice (în cazul Republicii Kârgâzstan și Georgiei); pentru deturnarea licitațiilor (România) sau pentru încălcarea concurenței loiale în materia achizițiilor publice (Albania).

Totuși, remarcăm că aceste texte legislative sunt superioare cadrului legal național, tezei adoptate de autoritatea legislativă autohtonă, la caz – stabilirii doar a răspunderii civile și contravenționale, dat fiind faptul că antrenează răspunderea penală pentru acțiunile ilegale în domeniul achizițiilor publice, astfel fiind stringentă preluarea acestora drept modele de inspirație, implementarea lor fiind necesară luând în calcul realitățile sociale și deficiențele juridice din societatea noastră.

În planul cercetării ample a oportunității incriminării acestei activități, menționăm că legislația penală a unor state, similar statului nostru, nu conține norme care ar antrena răspunderea penală nemijlocit pentru fapta de încălcare a modului de organizare și desfășurare a licitațiilor publice. În contradictoriu, doctrina juridică a acestor state insistă, cu notă *de lege ferenda*, asupra adoptării de către autoritatea legislativă a normelor juridico-penale ce ar stabili răspunderea penală pentru organizarea și desfășurarea achizițiilor publice în mod ilicit, fiind reținute divergențe esențiale referitoare la conținutul normativ al faptei infracționale, în partea privind acțiunile/inacțiunile incriminate, cauzarea prejudiciilor și a proporțiilor acestora etc.

Dezvoltând ideea dată, constatăm că în statul vecin, la caz – în Ucraina, legiuitorul a prevăzut posibilitatea antrenării doar a răspunderii administrativ-contravenționale pentru fapta de încălcare a legislației cu privire la achizițiile publice.

La speță, în această consecutivitate logică de idei, vom debuta cu deducția autorului V.Daragan, care statuează că „în Codul penal al Ucrainei, ca în majoritatea țărilor lumii, nu există o răspundere directă pentru încălcarea legislației Ucrainei privind punerea în aplicare a achizițiilor publice. Or, în majoritatea țărilor, ca și în Ucraina, responsabilitatea pentru acest tip de infracțiune este prevăzută numai de normele contravenționale-administrative, în timp ce nu există norme directe care să prevadă răspunderea penală pentru încălcarea legislației în domeniul achizițiilor publice. Totuși, în unele țări s-au înregistrat unele modificări în direcția introducerii normelor relevante în legislația penală” [4, p.116].

Totodată, este pertinent de reținut că același doctrinar a propus autorității legislative completarea Codului penal cu art.210.1 „Încălcarea de către membrii comisiei pentru achiziții competitive a legislației privind desfășurarea achizițiilor de stat”.

De asemenea, prezintă interes faptul că anterior lui V.Dragan, în anul 2007, doctrinarii L.P. Scalozub și V.I Vasilinciu au menționat obligația autorității legislative de a adopta normă penală intitulată „Încălcarea de către persoanele care sunt membre ale comisiei de achiziții și/sau de administratorul fondurilor publice a ordinii de desfășurare a achizițiilor publice în conformitate cu Legea Ucrainei cu privire la achiziționarea de bunuri, lucrări și servicii pentru fondurile publice.”

Concomitent, susținem teza ancorată de V.Daragan, potrivit căreia „dezvoltarea și introducerea răspunderii penale pentru încălcarea legislației privind desfășurarea achizițiilor publice este un pas relevant, determinat social și contemporan” [15, p.33].

Deci, estimăm că majoritatea doctrinarilor din statul vecin au concluzionat, corect, că necesită a fi adoptată stringent norma juridico-penală ce ar incrimina fapta de încălcare a prevederilor legale cu privire la achiziții publice, în același timp formulând propriile alegații cu privire la denumirea și conținutul normativ al respectivei norme juridico-penale. Mai mult ca atât, coroborând importanța gestionării legale a patrimoniului public, înregistrarea criminalității în sfera dată, precum și cauzarea prejudiciilor aduse infrastructurii statului, sistemului economic și calității vieții cetățenilor, concluzionăm că atât în statul nostru, cât și în statele vecine, necesită a fi antrenată răspunderea penală pentru infracțiunile în domeniul achizițiilor publice.

În continuarea ideii date, considerăm iminent de a statua că în legislația Federației Ruse la fel nu se regăsește normă penală ce ar incrimina nemijlocit încălcarea prevederilor legale privind realizarea achizițiilor publice.

Deci, analizând dispozițiile art.107 al Legii nr.44-F3 din 05 aprilie 2013, reținem că autoritatea legislativă a consemnat antrenarea diferitelor tipuri ale răspunderii juridice a persoanelor vinovate de încălcarea legislației și a altor acte juridice de reglementare privind sistemul contractual în sfera achizițiilor publice, *in concreto*: răspunderea disciplină, răspunderea civilă, administrativă și penală în conformitate cu legislația Federației Ruse [16]. Însă, este de subliniat că legiuitorul nu a statuat expres potrivit căror articole se atrage la răspundere penală și pentru care încălcări, odată ce în Codul penal al Federației Ruse nu este incriminată în mod direct fapta de încălcare a legislației în sfera achizițiilor publice.

Astfel, consemnăm primordial de a reitera faptul că doctrinarul rus D.Guc a remarcat că „în mesajele anuale adresate Adunării Federale, președinții Federației Ruse, atât D.Medvedev, în anul 2010, cât și V.Putin, în 2012, au ridicat în mod repetat problema corupției în sistemul național de achiziții publice pentru necesitățile statale, fiind evaluat ca domeniu în care nivelul corupției este în creștere, unde mijloacele financiare nealocate, inclusiv furtul direct, actele de mituire și managementul ineficient al cheltuielilor, se ridică la cel puțin un trilion de ruble” [17, p.40].

În această logică firească a analizei doctrinei statului rus, ne alăturăm aserțiunii exprimate de către același autor D.Guc, potrivit căruia este general recunoscut faptul că sfera achizițiilor publice este deosebit de vulnerabilă la corupție, din cauza volumului mare de fonduri utilizate, structurii specifice a cheltuielilor și a competențelor discreționare largi ale funcționarilor publici în ceea ce privește planificarea și implementarea achizițiilor publice.

Or, aducem ca notă de informare faptul că D.Guc a analizat în mod amplu și detaliat mecanismul de comitere a fraudelor în domeniul achizițiilor, doctrinarul constatând în acest sens că acesta este înfăptuit în majoritatea cazurilor prin intermediul „firmelor de o zi”. Mai mult ca atât, el concluzionează că fraudele se realizează prin mai multe modalități, *in concreto*: „1) o organizație fictivă este utilizată ca presupus participant la o licitație pentru furnizarea de bunuri, lucrări, servicii pentru necesitățile statale și municipale, pentru a asigura victoria unei structuri comerciale afiliate funcționarilor și a crea aparența conformității cu procedurile concurenței prevăzute de lege; 2) delapidarea banilor are loc prin încheierea unei tranzacții fictive cu o organizație imaginară, care nu desfășoară o activitate financiară și economică reală, dar care se obligă să presteze lucrări, să furnizeze servicii sau să livreze bunuri în beneficiul statului, care *de facto* nu sunt realizate; 3) o organizație, care nu desfășoară activități financiare și economice reale, este folosită pentru a fura doar o parte din fondurile alocate în cadrul unui contract de stat pentru a plăti funcționarilor mită, care le este plătită pentru asistență la încheierea unui contract de stat și pentru acceptarea rezultatelor executării acestuia” [18, p.76-77].

Deci, *ad litteram*, art.173¹ din Codul penal al Federației Ruse incriminează faptele de înființare (organizare, reorganizare) a unei persoane juridice prin intermediul persoanelor fictive, precum și de transmitere a organelor de conducere ale persoanei juridice, care efectuează înregistrarea de stat a persoanelor juridice și a întreprinzătorilor individuali, ceea ce a dus la înscrierea în registrul de stat al persoanelor juridice a informațiilor despre persoane fictive (alin. (1)); aceleași fapte comise: a) cu folosirea situației de serviciu; b) de către un grup de persoane în urma unui acord prealabil (alin. 2)). Concomitent, este relevant de a menționa că, potrivit dispoziției alin.(1) art.173², se poate antrena răspunderea pentru infracțiunea de furnizare a unui document de identitate sau eliberare a unui document care confirmă împuterniciri, în cazul în care aceste acțiuni se efectuează pentru înscrierea în registrul de stat al persoanelor juridice a informațiilor despre o persoană fictivă. Iar potrivit alin.(2) art.173² se stabilește răspunderea pentru achiziționarea unui document de identitate sau pentru utilizarea datelor cu caracter personal obținute ilegal, dacă aceste fapte sunt comise pentru înscrierea în registrul de stat al persoanelor juridice a informațiilor despre persoana fictivă [19].

La speță, în această consecutivitate logică de idei, D.Guc a estimat pe bună dreptate că „firma de o zi este un instrument pentru săvârșirea altor infracțiuni, de exemplu, a escrocherii în domeniul achizițiilor publice, a infracțiunilor de corupție și a altor infracțiuni în sfera economică. Or, utilizarea acestora pentru comiterea unor asemenea fapte ilegale este semnificativă și reprezintă un mai mare pericol public decât crearea lor” [20, p.52].

În acest segment al analizei, considerăm că ar fi inutilă și incorectă incriminarea înființării așa-numitelor „firme de o zi” în vederea combaterii criminalității în domeniul achizițiilor publice. *Per a contrario*, infracțiunile în sfera dată pot fi comise și prin alte modalități faptice, ceea ce va fi privit ca un catalizator pentru potențialii infractori de a inventa diferite modalități și mecanisme, astfel aceasta rămânând în afara ariei de aplicare a normei juridico-penale. Mai mult ca atât, subiecții infracțiunii pot fi nu doar firmele de o zi, dar și înșiși membrii autorității contractante sau ai grupului de lucru din cadrul achizițiilor publice, care vor acționa fără înființarea firmelor date în vederea eschivării de la răspunderea penală.

În altă ordine logică a investigației, autoarea E.Tișenco a ales, cu drept cuvânt, că „actele criminale din sfera activității de achiziții publice pot fi calificate potrivit unui număr de articole din Codul penal al Federației Ruse. În funcție de subiectul relațiilor de cumpărare, acestea pot fi normele prevăzute în Capitolul 30 din Codul penal „Crime împotriva guvernului, intereselor serviciului public și de servicii în administrația locală” (în cazul încălcărilor admise de clienți și de organizatorii achizițiilor publice), sau regulile secțiunii a VIII-a „Crime în sfera economică” din Codul penal (pentru executanți și furnizori), concomitent și normele penale din domeniul corupției, care reprezintă un arsenal de mijloace de combatere a manifestărilor de corupție, aplicabile și în domeniul achizițiilor publice”. La fel, același doctrinar a menționat că „în literatura de specialitate au apărut lucrări științifice, iar în presa periodică – declarațiile funcționarilor publici ale autorităților federale, care afirmă necesitatea introducerii unei răspunderi penale suplimentare pentru încălcarea legislației în sfera achizițiilor publice” [21, p.95, 97].

La etapa actuală este decisiv de afirmat faptul că autoritatea legislativă rusă a prezentat Proiectul de lege privind operarea modificărilor în Codul penal și a art.151 din Codul de procedură penală, nr.399 din 12 martie 2018 [22], prin care s-a înaintat introducerea în Codul penal a unor noi articole privind antrenarea răspunderii penale pentru infracțiunile în domeniul achizițiilor publice.

În cele ce urmează vom supune unei analize detaliate conținutul normativ al articolelor propuse spre aprobare, deoarece considerăm adoptarea acestor norme juridico-penale drept un element inovatoriu și perfecționat, norme ce urmează a fi preluate de către autoritatea legislativă națională pentru a opera modificări adecvate relațiilor sociale din statul nostru.

În motivarea demersului dat, reținem că, potrivit art.200⁴ propus, urmează a fi antrenată răspunderea penală pentru: „alin.(1) – încălcarea legislației Federației Ruse privind sistemul de contract în achiziționarea de bunuri, lucrări și servicii pentru necesitățile de stat și municipale de către angajații autorității contractante, de directorii autorității, membrii comisiei pentru achiziții, persoane responsabile de recepționarea bunurilor livrate, lucrărilor sau serviciilor, sau de către alte persoane autorizate să reprezinte interesele autorității contractante în achiziționarea de bunuri, lucrări, servicii pentru a asigura necesitățile statale și municipale care nu sunt angajați ai autorității contractante sau persoane care exercită funcții de conducere într-o organizație comercială sau alta, dacă fapta este săvârșită în interes material sau în alte interese personale și a provocat prejudicii în proporții mari; alin.(2) – aceleași acțiuni: a) săvârșite de un grup de persoane printr-un acord prealabil;

b) care au provocat prejudicii în proporții deosebit de mari". Totodată, este relevant a reitera că, în conformitate cu art.200⁵, autoritatea rusă înaintează incriminarea nemijlocit a corupției în sfera achizițiilor publice. În concreto: „1. Oferirea ilegală către un angajat al autorității contractante, directorului autorității, unui membru al comisiei pentru achiziții, unei persoane responsabile de recepționarea bunurilor livrate, lucrărilor sau serviciilor, sau unei persoane autorizate să reprezintă interesele clientului în achiziționarea de bunuri, lucrări, servicii pentru necesitățile statale sau municipale, bani, valori mobiliare, alte bunuri, sau furnizarea ilegală de servicii, acordarea altor drepturi de proprietate (inclusiv când, la instrucțiunile acestor persoane, se predau bunuri sau se furnizează servicii legate de proprietate sau se acordă alte drepturi de proprietate unei persoane fizice sau juridice) pentru comiterea de acțiuni (inacțiuni) în interesul corupătorului sau al altor persoane în legătură cu achiziționarea de bunuri, lucrări, servicii pentru necesitățile statale sau municipale (în lipsa elementelor infracțiunii prevăzute de alin.(1)-(4) art.204 și de art.291 din prezentul Cod); 2. Aceleași acțiuni săvârșite: a) de un grup de persoane printr-un acord prealabil; b) în proporții mari; 3. Aceleași acțiuni săvârșite în proporții deosebit de mare; 4. Primirea ilegală de către persoanele menționate în alin.(1) de bani, titluri de valoare sau alte active, precum și utilizarea ilegală a serviciilor legate de proprietate sau acordarea altor drepturi de proprietate (inclusiv când, la instrucțiunile acestor persoane, se predau bunuri sau se furnizează servicii legate de proprietate sau se acordă alte drepturi de proprietate unei persoane fizice sau juridice) pentru comiterea de acțiuni (inacțiuni) în interesul corupătorului sau al altor persoane în legătură cu achiziționarea de bunuri, lucrări, servicii pentru necesitățile statale sau municipale (în lipsa elementelor infracțiunii prevăzute la alin.(5)-(8) art.204 și la art.290 din prezentul Cod); 5. Aceleași acțiuni prevăzute la alin.(4) săvârșite: a) de un grup de persoane printr-un acord prealabil; b) cu extorcarea de bunuri sau servicii; c) în proporții mari; 6. Aceleași acțiuni prevăzute la alin.(5) lit.a) și b) săvârșite în proporții deosebit de mari”.

După această analiză absolut oportună, conchidem că prin incriminarea de către autoritatea rusă a abuzurilor în achiziționarea de bunuri, lucrări, servicii pentru necesitățile statale sau municipale mai mult ca atât – a faptelor de corupere în sfera dată, în mod direct și nemijlocit față de norma penală care antrenează răspunderea pentru infracțiunea de corupere (art.204 din Codul penal al Federației Ruse), se evidențiază implementarea în mod amplu a măsurilor represive pentru contracararea tuturor riscurilor, abuzurilor și ilegalităților care influențează în mod negativ și colosal gestionarea eficientă, calitativă și corectă a patrimoniului public, provocând prejudicii majore în toate domeniile statului, deoarece existența răspunderii penale ca fiind cea mai gravă și aspră formă a răspunderii juridice determină disciplinarea mai eficientă a persoanelor în vederea respectării cu strictețe a legislației în domeniul achizițiilor publice.

Deci, ne exprimăm dezacordul cu cadrul normativ autohton care antrenează doar răspunderea civilă și contravențională, pe care le apreciem drept măsuri insuficiente și neproporționale, din considerentul că se neglijează importanța valorilor sociale asupra cărora se atentează, se subestimează în mod eşuat pericolozitatea acțiunilor ilicite privind organizarea și desfășurarea achizițiilor publice, la fel se subvaluează urmările prejudiciabile devorante. Astfel, concluzionăm cert că intervenția legii penale este imperioasă și oportună în vederea prevenirii și combaterii faptelor din sfera achizițiilor publice.

În urma elucidării aserțiunilor și argumentelor formulate atât de către doctrinarii autohtoni, cât și de cei străini, accentuăm că se înregistrează o tendință permanentă și stringentă de perfectare a stipulațiilor legale și de eficientizare a aplicării acestora, în contextul în care relațiile economice se află în dezvoltare continuă, drept rezultat legiuitorul fiind obligat să legifereze faptele prejudiciabile ce nu au încă o acoperire juridico-penală, cum ar fi încălcarea legislației privind achizițiile publice.

Din această optică, nu putem face abstracție de aserțiunea doctrinarilor autohtoni S.Brînza și V.Stati, potrivit căreia „legiferarea penală presupune, de altfel, acumularea treptată de date științifice necesare elaborării de norme penale, precum și discutarea temeinică a posibilelor consecințe de la adoptarea respectivelor norme. Într-un anumit sens, ea presupune mai cu seamă monitorizarea stării legii penale. Și doar în ultimă instanță, atunci când este imperios, legiferarea penală trebuie să se exprime în adoptarea unor amendamente la legea penală. În vederea realizării obiectivelor legiferării penale, amendamentele la legea penală trebuie să fie adoptate doar în cazuri iminent necesare, atunci când aceasta o dictează schimbările din mediul social, precum și alți factori ce reclamă o investigație specială” [23].

La fel, este de menționat opinia doctrinarului roman V.Paşca, care susține că „incriminarea unor fapte trebuie să constituie *ultima ratio* pentru legiuitor, acesta intervenind prin mijloace penale numai în măsura în care aceleași obiective nu pot fi atinse prin aplicarea altor sancțiuni juridice” [24, p.11]. De asemenea, autorii

I.Tănăsescu, C.Tănăsescu și G.Tănăsescu au stabilit just că „pornind de la supoziția că orice faptă penală care nesocotește regula de drept reprezintă o faptă ilicită, prin lege s-a gradualizat pericolul social al unor comportamente umane, reținându-se că doar infracțiunile prezintă un pericol social ridicat, restul faptelor ilicite fiind reprezentate de contravenții, abateri administrative, delictive civile...fapta ilicită penală se detașează de restul formelor de ilicit juridic (administrativ, civil, contravențional), întrucât prin ilicitul penal se vatămă importante valori sociale, pentru care este necesară aplicarea pedepsei penale” [25, p.162].

Pe cale de consecință, înaintăm cu statut *de lege ferenda* completarea Capitolului „Infracțiuni economice” al Codului penal cu art.332³ „Încălcarea legislației privind achizițiile publice”, cu următorul conținut normativ:

„(1) Încălcarea intenționată a condițiilor și regulilor de prezentare, modificare, examinare, evaluare și comparare a ofertelor înaintate, precum și de alegere a ofertei avantajoase, în condiții de legalitate și egalitate, care au cauzat daune în proporții mari,

se pedepsește cu amendă în mărime de la 500 la 2000 unități convenționale sau cu muncă neremunerată în folosul comunității de la 180 la 240 de ore sau cu închisoare de până la 3 ani, în toate cazurile cu (sau fără) privarea de dreptul de a ocupa anumite funcții sau de a exercita o anumită activitate pe un termen de până la 3 ani, iar persoana juridică se pedepsește cu amendă în mărime de la 2000 la 5000 unități convenționale cu privarea de dreptul de a exercita o anumită activitate sau cu lichidarea persoanei juridice.

(2) Aceeași acțiune care a cauzat daune în proporții deosebit de mari,

se pedepsește cu amendă în mărime de la 2000 la 4000 unități convenționale sau cu muncă neremunerată în folosul comunității de la 180 la 240 de ore sau cu închisoare de la 2 până la 6 ani, în toate cazurile cu (sau fără) privarea de dreptul de a ocupa anumite funcții sau de a exercita o anumită activitate pe un termen de până la 5 ani, iar persoana juridică se pedepsește cu amendă în mărime de la 6000 la 9000 unități convenționale cu privarea de dreptul de a exercita o anumită activitate sau cu lichidarea persoanei juridice.”

Totodată, în vederea antrenării răspunderii penale conform literei și spiritului legii, interpretării juste și aplicării veridice a prevederilor articolului recomandat legiuitorului spre adoptare, este necesar să reamintim că Legea cu privire la achiziții publice, nr.131 din 03.07.2015, conține întreaga informație necesară calificării faptelor prejudiciabile conform art.332³ CP RM.

În motivarea demersului dat, invocăm că stipulațiunea de la art.332³ CP RM propus de noi corespunde principiului legalității, precum și regulilor de claritate, accesibilitate și previzibilitate a legii penale, stabilite de Curtea Europeană a Drepturilor Omului. În acest segment, relevăm că Curtea Constituțională a stipulat că „pentru a corespunde celor trei criterii de calitate – accesibilitate, previzibilitate și claritate – norma de drept trebuie să fie formulată cu suficientă precizie, astfel încât să permită persoanei să decidă asupra conduitei sale și să prevadă, în mod rezonabil, în funcție de circumstanțele cauzei, consecințele acestei conduite. În caz contrar, cu toate că legea conține o normă de drept care aparent descrie conduita persoanei în situația dată, persoana poate pretinde că nu-și cunoaște drepturile și obligațiile. Într-o astfel de interpretare, norma ce nu corespunde criteriilor clarității este contrară art.23 din Constituție, care statuează obligația statului de a garanta fiecărui om dreptul de a-și cunoaște drepturile” [26].

În acest segment, *in ultima ratio*, infracțiunea prevăzută la art.332³ CP RM, înaintat spre adoptare, în mod just și veridic trebuie atribuită la grupul infracțiunilor săvârșite contra bunei desfășurări a activității în sfera publică; or, sfera publică înglobează activitatea în domeniul achizițiilor publice. Mai mult ca atât, aserțiunea noastră are bază legală, *a fortiori*, prin prisma Legii nr.131/2015, în care achiziția publică este privită ca activitate de procurare a bunurilor, executare a lucrărilor sau prestare a serviciilor pentru necesitățile uneia sau mai multor autorități contractante. Suplimentar, este de remarcat faptul că, potrivit art.12 alin.(1) al aceleiași legi, autorități contractante sunt autoritățile publice, definite în legislația Republicii Moldova, persoanele juridice de drept public, asociații ale acestor autorități sau persoane.

Schimbând vectorul de cercetare a cadrului legal penal, în contextul determinării justeței, echității și veridicității calificării faptelor potrivit normei juridico-penale propuse cu statut *de lege ferenda*, un aspect iminent și relevant reprezintă delimitarea infracțiunii stipulate la art.332³ CP RM de alte fapte penale și nepenale adiacente.

In concreto, se impune ca indispensabilă și esențială analiza prevederilor de la art.327¹ „Încălcarea regulilor de inițiere și desfășurare a procedurilor de achiziții publice” din Codul contravențional, potrivit căruia se antrenează răspunderea pentru: încălcarea termenelor de prezentare a dărilor de seamă Agenției Achiziții Publice (alin.(1)); includerea de date false în dările de seamă și explicațiile oficiale pe marginea contestațiilor

prezentate Agenției Achiziții Publice (alin.(2)); neplanificarea achizițiilor publice sau planificarea acestora cu încălcarea prevederilor actelor normative, nepublicarea invitației de participare și a anunțului de intenție, divizarea achiziției publice prin încheierea unor contracte separate în scopul aplicării altei proceduri de achiziție decât cea care ar fi fost utilizată conform actelor normative (alin.(3)); restricționarea în orice mod a accesului operatorilor economici la procedura de atribuire a contractelor de achiziții publice (alin.(4)); nesemnarea declarațiilor de confidențialitate și imparțialitate de către membrii grupului de lucru, neîntocmirea proceselor-verbale de deschidere și evaluare a ofertelor în cadrul procedurilor de achiziții publice, neexpedierea, în termenele stabilite, pe adresa ofertanților a informațiilor privind rezultatul procedurii de achiziție sau a altor informații prevăzute de actele normative (alin.(5)); încălcarea regulilor de întocmire și păstrare a dosarului de achiziții publice (alin.(6)); refuzul de a transmite Agenției Achiziții Publice informațiile privind procedurile de achiziții publice, solicitate de Agenție în scopul îndeplinirii funcțiilor și atribuțiilor sale, sau netransmiterea acestora în termenul prevăzut de actele normative ori, după caz, în termenul solicitat (alin.(7)); neexecutarea deciziilor Agenției Achiziții Publice emise cu privire la procedurile de achiziții publice (alin.(8)) [27].

Astfel, din optica dispozițiilor Legii privind achizițiile publice, nr.131 din 03.07.2015, resimțim necesitatea delimitării ilicitului penal de la art.332³ CP RM, recomandat, de ilicitul contravențional stipulat la art.327¹ C.contr. RM, pentru evitarea interpretărilor eronate de către practicieni în vederea calificării faptei socialmente periculoase drept contravenție, aplicând din confuzie legea mai blândă, sau ca infracțiune, agravând în mod ilegal răspunderea juridică a făptuitorului, deoarece linia de demarcație dintre aceste două acte ilicite este privită ca un fir roșu al proporționalității și echității în atragerea făptuitorului potrivit uneia dintre acestea două forme ale răspunderii juridice, în condițiile asigurării respectării și restabilirii ordinii de drept, precum și apărării drepturilor legitime ale făptuitorilor și victimelor.

Trecând de la general la particular, subliniem că atât infracțiunea de la art.332³ CP RM, propus cu statut *de lege ferenda*, cât și contravenția consemnată la art.327¹ C.contr. RM, au un prim punct comun, *in concreto*: se atentează la același obiect juridic de subgrup, constituit din relațiile sociale cu privire la derularea procedurii de achiziții publice în condiții de legalitate.

În continuarea soluționării delimitării faptelor date, consemnăm că sub denumirea marginală de încălcare a regulilor de inițiere și desfășurare a procedurilor de achiziții publice sunt reunite mai multe variante-tip de contravenții, ce sunt în mare parte diferite și restrictive față de unica modalitate normativă a faptei infracționale propuse spre incriminare, care se prezintă prin încălcarea intenționată a condițiilor și regulilor de prezentare, modificare, examinare, evaluare și comparare a ofertelor înaintate, precum și de alegere a ofertei avantajoase, în condiții de legalitate și egalitate, care au cauzat daune în proporții mari și, respectiv, în proporții deosebit de mari.

De altfel, *ad litteram*, observăm că latura obiectivă a faptei infracționale propuse spre incriminare cuprinde un spectru mult mai larg de relații sociale decât contravenția dată, ceea ce ne-ar aduce la concluzia că cea din urmă ar putea fi cuprinsă totalmente de infracțiunea de încălcare a legislației privind achizițiile publice. Totuși, dacă e să analizăm mai atent și amplu laturele obiective ale acestor stipulațiuni, ele se deosebesc; or, fapta prejudiciabilă a infracțiunii este privită *lato sensu*, în contextul acțiunii de încălcare intenționată a condițiilor și regulilor de prezentare, modificare, examinare, evaluare și comparare a ofertelor înaintate, precum și de alegere a ofertei avantajoase, în condiții de legalitate și egalitate, care au cauzat daune în proporții mari, pe când, *a majori ad minus*, variantele-tip ale contravenției sunt specifice în ipoteza acțiunilor/inacțiunilor indicate în mod expres în dispoziția art.327¹ C.contr. RM, fiind temei obligatoriu de stabilire a răspunderii contravenționale; or, coroborând stipulațiunile art.5 C.contr. RM, este strict interzisă interpretarea extensivă defavorabilă a legii contravenționale.

Tot, în contextul demarcării faptelor de la art.327¹ C.contr. RM și de la art.332³ CP RM, reținem că ca subiect este recunoscută persoana fizică care a împlinit vârsta minimă de 16 ani, iar ca subiect special – persoana cu funcție de răspundere; *per a contrario*, în cazul infracțiunii de la art.332³ CP RM, recomandat spre adoptare, ca subiect general propunem suplimentar să fie și persoana juridică. Mai mult ca atât, în cazul infracțiunii de încălcare a legislației privind achizițiile publice, subiectul infracțiunii trebuie în mod imperios să întrunească calitatea de funcționar din cadrul autorității contractante sau cea de operator economic.

Concomitent, considerăm că și persoana juridică urmează a fi recunoscută drept subiect al răspunderii penale în baza art.332³ CP RM, în condițiile în care, prin prisma legislației autohtone, în special a Legii privind achizițiile publice, nr.131 din 03.07.2015, ca operator economic este recunoscut atât persoana fizică,

cât și persoana juridică, orice entitate publică sau asociație a acestor persoane și/sau entități, care furnizează pe piață bunuri, execută lucrări și/sau prestează servicii. Or, indubitabil, odată ce se stabilește răspunderea juridică pentru fapta de încălcare a condițiilor și regulilor procedurii de achiziții publice, *per se*, și persoana juridică trebuie să fie privită, indispensabil și just, ca subiect al răspunderii penale pentru asemenea faptă ilegală.

Din punctul de vedere al laturii subiective, opinăm că un punct comun al stipulațiilor normative cercetate reprezintă intenția directă ca unica formă de vinovăție a comiterii faptelor date; or, aceasta aserțiune reiese din natura și esența incriminărilor confruntate.

După relevarea de substanță a liniilor de demarcație dintre faptele ilicite în cauză, considerăm oportun de a contempla asupra dilemei referitoare la posibilitatea existenței concurenței de norme sau a concursului dintre art.327¹ C.contr. RM și art.332³ CP RM.

A fortiori, estimăm că în concordanță cu alin.(1) art.116 CP RM, normă generală se consideră norma penală care prevede două sau mai multe fapte prejudiciabile, iar normă specială – norma penală care prevede numai cazurile particulare ale acestor fapte. Totodată, potrivit alin.(2) al aceluiași articol, în cazul concurenței dintre norma generală și cea specială, se aplică numai norma specială.

Astfel, *vis-à-vis* de problematica exemplificată mai sus, reiterăm că, prin prisma regulii prevăzute de art.116 CP RM, aplicabilă și în cazul concurenței normei penale și a celei contravenționale, proiectatul art.332³ CP RM cuprinde în spectru mai larg de acțiuni/inacțiuni, fiind deci, considerat ca normă generală față de art.327¹ C.contr. RM, privit ca normă specială. Prin urmare, în cazul unei acțiuni/inacțiuni indicate în mod expres la art.327¹ C.contr. RM, de exemplu încălcarea termenelor de prezentare a dărilor de seamă Agenției Achiziții Publice (alin.(1) art.327¹ C.contr. RM), nu este necesară o încadrare suplimentară și în baza art.332³ CP RM; *per a contrario*, atragerea concomitentă la răspunderea contravențională și penală pentru aceeași faptă prejudiciabilă reprezintă dubla sancționare a infractorului, fiind încălcat principiul *non bis in idem* promovat atât pe plan internațional de Curtea Europeană a Drepturilor Omului, cât și pe plan național, în Codul penal și în Codul de procedură penală ale Republicii Moldova.

Mai mult ca atât, datorită principiului recunoscut pe plan internațional și național sub denumirea *in dubio pro reo*, originea căruia este principiul *non bis in idem*, existența unor dubii privind practicarea ilegală a activității financiare, având mecanismul prevăzut de art.327¹ C.contr. RM, urmează a fi interpretate în favoarea făptuitorului, ceea ce din nou denotă antrenarea răspunderii contravenționale.

Concluzii

Finalmente, în rezultatul investigației complexe a legislației privind achizițiile publice, pentru perfecționarea cadrului incriminator în materia dată, înaintăm următoarele propuneri *de lege ferenda*:

1) *A priori*, apreciem că din motivul stabilirii dezvoltării prodigioase și ample a organizării și desfășurării achizițiilor publice în condiții de ilegalitate, concomitent și reținerii consecințelor dezastruoase și de anvergură asupra economiei statului, este oportună incriminarea faptei de încălcare a legislației privind achizițiile publice.

2) Pe cale de consecință, recomandăm autorității legislative completarea Codului penal cu art.332³ „Încălcarea legislației privind achizițiile publice”, cu următorul conținut normativ:

„(1) Încălcarea intenționată a condițiilor și regulilor de prezentare, modificare, examinare, evaluare și comparare a ofertelor înaintate, precum și de alegere a ofertei avantajoase, în condiții de legalitate și egalitate, care au cauzat daune în proporții mari,

se pedepsește cu amendă în mărime de la 500 la 2000 unități convenționale sau cu muncă neremunerată în folosul comunității de la 180 la 240 de ore sau cu închisoare de până la 3 ani, în toate cazurile cu (sau fără) privarea de dreptul de a ocupa anumite funcții sau de a exercita o anumită activitate pe un termen de până la 3 ani, iar persoana juridică se pedepsește cu amendă în mărime de la 2000 la 5000 unități convenționale cu privarea de dreptul de a exercita o anumită activitate sau cu lichidarea persoanei juridice.

(2) Aceeași acțiune care a cauzat daune în proporții deosebit de mari,

se pedepsește cu amendă în mărime de la 2000 la 4000 unități convenționale sau cu muncă neremunerată în folosul comunității de la 180 la 240 de ore sau cu închisoare de la 2 până la 6 ani, în toate cazurile cu (sau fără) privarea de dreptul de a ocupa anumite funcții sau de a exercita o anumită activitate pe un termen de până la 5 ani, iar persoana juridică se pedepsește cu amendă în mărime de la 6000 la 9000 unități convenționale cu privarea de dreptul de a exercita o anumită activitate sau cu lichidarea persoanei juridice.”

1) Legea cu privire la achiziții publice, nr.131 din 03.07.2015, conține întreaga informație necesară antrenării conform literei și spiritului legii a răspunderii penale potrivit art.332³ CP RM, în scopul evitării unor interpretări eronate și calificări denaturate ale stipulațiunii articolului recomandat legiuitorului spre adoptare.

2) În virtutea regulii *specialia derogant generalia* notate la alin (2) art.116 CP RM, aplicabilă și în cazul concurenței norme penale și a celei contravenționale, art.332³ CP RM este normă generală în raport cu norma specială notată la art.327¹ C.contr. RM. Drept rezultat, estimăm că persoana fizică/juridică va fi trasă la răspundere penală în baza art.327¹ C.contr. RM, ceea ce exclude, cu certitudine reținerea suplimentară a art.332³ CP RM.

În final, avantajele acestor recomandări se reflectă în următoarele domenii decisive:

1) În domeniul legislativ: a) prin implementarea recomandărilor statuate se va uniformiza terminologia juridică consacrată în legea penală și în actele normative extrapenale de referință; b) modelul incriminator al art.332³ CP RM prezentat *supra* va asigura respectarea principiului legalității și regulii de claritate, accesibilitate și previzibilitate a legii penale, stabilite de Curtea Europeană a Drepturilor Omului.

2) În plan teoretic: a) se vor soluționa dilemele și polemicile existente în doctrina penală privind antrenarea răspunderii penale pentru fapta de încălcare a legislației privind achizițiile publice; b) se vor dezvolta noi perspective penale privitor la temeiul juridic al răspunderii penale pentru fapta ilicită notată la art.332³ CP RM în urma adoptării modelului incriminator recomandat;

3) În aspect practic: a) se va contribui la calificarea corectă și veridică de către practicieni a faptelor socialmente prejudiciabile potrivit art.332³ CP RM; b) se vor preveni erorile în urma interpretării inexacte și defectuoase a dispoziției de la art.332³ CP RM; c) se va asigura aplicarea uniformă a stipulațiunilor normative analizate.

Referințe:

1. Agenția Națională pentru Achiziții Publice. *Indicatori de monitorizare a eficienței procedurilor de achiziție publică finalizate prin contract/acord-cadru în semestrul I 2017*. 42 p.
2. *Rolul achizițiilor publice. Achiziții publice în cifre. Principii*. Proiect „Cutting edge improvements in the public procurement system in Moldova through inclusiveness, creativity and law-abiding practices”. Proiect finanțat de Uniunea Europeană și implementat de IDIS „Viitorul”. 21 p.
3. ENACHI, D., CHIVRIGA, V. Achizițiile publice în Republica Moldova – probleme, reglementări noi și reforme așteptate. Raportul nr.3, Mai 2016. IDIS „Viitorul”. 25 p. Disponibil: http://www.viitorul.org/files/5214294_md_economic_repor.pdf
4. ДАРАГАН, В.В. Организационно-правовые меры обеспечения законности в сфере государственных закупок в Украине. (Organizational and legal measures to ensure the legality of public procurement in Ukraine). В: *Юридическая наука и практика*. Вестник Нижегородской Академии МВД России, 2014, №4 (28), с.115-118.
5. Legea privind achizițiile publice, nr.131 din 03.07.2015. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2015, nr.197-205.
6. Legea privind achizițiile publice, nr.96 din 13.04.2007. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2007, nr.107-111.
7. Hotărârea Guvernului cu privire la aprobarea Strategiei de dezvoltare a sistemului de achiziții publice pentru anii 2016-2020 și a Planului de acțiuni privind implementarea acesteia, nr.1332 din 14 decembrie 2016. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2016, nr.459-471.
8. Федеральный Закон о контрактной системе в сфере закупок товаров, работ, услуг для обеспечения государственных и муниципальных нужд, принят Государственной Думой 22.03.2013 г., одобрен Советом Федерации 27.03.2013 г. В: *Собрание Законодательства Российской Федерации*, 2013.
9. Закон України про публічні закупівлі, № 922-VIII від 25.12.2015. В: *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2016, № 9, ст.89.
10. Codul penal al României, Legea 286/2009. În: *Monitorul Oficial al României*, Partea I, nr.510 din 24.07.2009, în vigoare 01 februarie 2014. Disponibil: <https://legeaz.net/noul-cod-penal/>.
11. Criminal Code of the Republic of Armenia of April 18, 2003. Disponibil: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>.
12. Уголовный Кодекс Грузии, от 22 июля 1999 года, № 2287-вс, подписан 22.07.1999 г., введен в силу с 01.06.2000 г. Disponibil: <https://matsne.gov.ge/ru/document/view/16426>
13. Kodi Penal i Republikës së Shqipërisë, Miratuar me ligjin no.7895, datë 27.01.1995. Disponibil: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/47>.
14. Уголовный Кодекс Кыргызской Республики, от 01 октября 1997 года № 68, принят 18.09.1997 г., подписан 01.10.1997 г., введен в силу с 01.01.1998 г. Disponibil: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/568>.

15. ДАРАГАН, В.В. Борьба с коррупцией в сфере государственных закупок необходимое условие стабилизации и развития национальной экономики Украины. В: *Вестник ВГУ. Серия: Право*, 2016, №1, с.27-38.
16. Федеральный Закон о контрактной системе в сфере закупок товаров, работ, услуг для обеспечения государственных и муниципальных нужд, принят Государственной Думой 22.03.2013 г., одобрен Советом Федерации 27.03.2013 г. Disponibil: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_144624
17. ГУК, Д.В. К вопросу о дополнительной криминализации в УК РФ нарушений законодательства при осуществлении госзакупок. В: *Уголовное право и криминология, уголовно-исполнительное право, оперативно-розыскная деятельность*. Юридическая наука, 2013, №2, с.40-44.
18. ГУК, Д.В. Использование «фирм-однодневок» для целей хищения денежных средств, выделенных на государственные закупки. В: *Труды Института государства и права Российской академии наук*, 2012, №2, с.75-85.
19. Уголовный кодекс Российской Федерации: Закон Российской Федерации № 63-ФЗ от 13.06.1996 г., принят Государственной Думой 24.05.1996 г., одобрен Советом Федерации 05.06.1996 г., введен в силу с 01.01.1997 г. В: *Собрание Законодательства Российской Федерации*, 1996, №25.
20. ГУК, Д.В. Проблемные вопросы уголовно-правовой квалификации использования «фирм-однодневок» для хищений денежных средств, выделенных на закупки для государственных нужд. В: *Бизнес в законе*, 2013, №1, с.50-52.
21. ТИЩЕНКО, Е.В. Уголовная ответственность за преступления в сфере государственных и муниципальных закупок: сравнительно-правовой анализ. В: *Matters of Russian and International Law*, 2016, vol.6, Is. 11A, p.93-107.
22. Проект федерального закона о внесении изменений в Уголовный кодекс Российской Федерации и в статью 151 Уголовно-процессуального кодекса Российской Федерации, №_Пр-399 с 12.03.2018.
23. BRÎNZA, S., STATI, V. Articolul 201¹, „Violența în familie” din Codul penal suferă de grave carențe tehnico-legislative. Partea I. În: *Revista Națională de Drept*, 2013, nr.7, p.3-7.
24. PAȘCA, V. *Drept penal. Partea generală*. Ediția a III-a, actualizată cu modificările la zi ale Codului penal. București: Universul Juridic, 2014. 620 p.
25. TĂNĂSESCU, I., TĂNĂSESCU, C., TĂNĂSESCU, G. *Drept penal general. Curs universitar*. București: All Beck, 2002. 784 p.
26. Hotărârea Curții Constituționale nr.26 din 23.11.2010 asupra excepției de neconstituționalitate a prevederilor alin.(6) art.63 din Codul de procedură penală. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2010, nr.235-240.
27. Codul contravențional al Republicii Moldova, nr.218 din 24.10.2008. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2009, nr.3-6.

Date despre autor:

Cristina CHIHAI, masterandă, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: chihai_cristina@yahoo.com

Prezentat la 04.06.2018

CZU: 343.61

ACTELE DE VIOLENȚĂ ALE VICTIMEI ÎN CONTEXTUL INFRAȚIUNII PREVĂZUTE LA ART.146 DIN CODUL PENAL

Rodica BERDILO

Universitatea de Stat din Moldova

În prezentul articol autorul își propune să examineze noțiunea „acte de violență” din art.146 CP RM sub următoarele aspecte: 1) forma conduitei – activă sau pasivă – a victimei care recurge la actele de violență; 2) caracterul – fizic sau psihic – al unei astfel de violențe; 3) atitudinea psihică a victimei față de actele sale de violență; 4) (i)legalitatea unor asemenea acte etc. În contextul infracțiunii prevăzute la art.146 CP RM, actele de violență ale victimei se pot exprima doar sub formă de acțiune. O astfel de violență poate avea doar un caracter fizic. Atitudinea psihică a victimei infracțiunii, prevăzute la art.146 CP RM, față de actele sale de violență se poate exprima doar în intenție. Este obligatoriu ca actele de violență ale victimei infracțiunii în cauză să aibă un caracter ilegal. Sub incidența sintagmei „acte de violență” din art.146 CP RM intră nu doar violența infracțională. Nu este exclusă posibilitatea comiterii omorului în stare de afect în timpul unei altercații (încăierări). Ilegalitatea actelor de violență ale victimei, privită drept condiție obligatorie pentru aplicarea art.146 CP RM, comportă relevanță în ipoteza erorii de fapt. Or, de prezența acestei condiții depinde existența infracțiunii prevăzute la art.146 CP RM.

Cuvinte-cheie: omor, stare de afect, acte de violență, acțiune, inacțiune, violență fizică, violență psihică, intenție, ilegalitate, eroare de fapt.

THE VICTIM'S VIOLENCE ACTS IN THE CONTEXT OF THE OFFENCE REFERRED TO IN ART.146 OF THE PENAL CODE

Within this article, the author goes to great lengths to examine the concept of “acts of violence”, mentioned in art.146 PC RM, considering the following aspects: 1) the form of behavior – active or passive – of the victim that resorts to acts of violence; 2) the physical or psychological character of such violence; 3) the victim's psychological attitude towards the committed acts of violence; 4) the (ill) legality of such acts, etc. In the context of the offence provided by art.146 PC RM, the victim's acts of violence are achieved only through action and such violence can only have a physical character. The victim's psychological attitude towards the committed acts of violence, with regard to the offence stipulated in art.146 PC RM, can only be described as direct intention. It is imperative that the victim's acts of violence in the context of the offence in question must be illegal. The concept of “acts of violence”, mentioned in art.146 PC RM, involves more than just criminal violence. We cannot exclude the hypothesis of murder committed in a state of affection during an altercation (skirmish). The illegality of the victim's acts of violence, regarded as an obligatory condition for the application of art.146 PC RM, is relevant only if there is compelling evidence of the factual error, given that, the presence of this condition dictates the existence of the offence set forth in art.146 PC RM.

Keywords: murder, state of affection, acts of violence, action, inaction, physical violence, psychological violence, intention, illegality, factual error.

Introducere

În conformitate cu art.146 din Codul penal al Republicii Moldova (în continuare – CP RM), „omorul, săvârșit în stare de afect survenită în mod subit, provocată de acte de violență sau de insulte grave ori de alte acte ilegale sau imorale ale victimei, se pedepsește cu închisoare de până la 5 ani”. După cum se poate remarca, actele de violență ale victimei se numără printre cauzele apariției stării de afect a făptuitorului. Datorită conștienței sale, sintagma „acte de violență” utilizată în art.146 CP RM nu poate să nu genereze întrebări legate de: 1) forma conduitei – activă sau pasivă – a victimei care recurge la actele de violență; 2) caracterul – fizic sau psihic – al unei astfel de violențe; 3) atitudinea psihică a victimei față de actele sale de violență; 4) (i)legalitatea unor asemenea acte etc. În cele ce urmează ne propunem să găsim răspunsuri la aceste întrebări.

Rezultate și discuții

Poate oare violența să fie comisă pe calea inacțiunii?

Unii autori răspund afirmativ la această întrebare. Astfel, A.Tighineanu menționează: „[...] violența poate fi și o inacțiune. De exemplu, neacordarea ajutorului necesar unui bolnav care este lăsat să moară în chinuri groaznice sau neluarea măsurilor de rigoare din partea statului în cazul în care poporul sau un grup social a

devenit victimă a unei epidemii sau a unui atac chimic și sunt lăsați să sufere fizic sau psihic. Această manifestare pasivă a medicului sau a statului reprezintă o faptă însoțită de violență, întrucât ei erau obligați să acționeze" [1]. A.G. Bezverhov exprimă o opinie asemănătoare: „Nu este exclus ca violența în accepțiune juridico-penală să se concretizeze într-o inacțiune ilegală. Spre exemplu, se are în vedere: omisiunea de a pune la dispoziția persoanei produse alimentare sau apă; lăsarea persoanei într-o încăpere friguroasă; altă inacțiune contrară legii, care cauzează unei alte persoane suferințe sau dureri fizice" [2]. Nu în ultimul rând, I.I. Gunea susține: „[...] violența se poate exprima nu doar sub formă de influențare asupra unei persoane, [...] dar și sub formă de inacțiune. Restrângerea violenței la forma activă de conduită, adică la acțiune, constituie efectul echivalării celor două specii relativ independente ale violenței: aplicarea propriei forțe și folosirea forței străine. Cât privește aplicarea propriei forțe, aceasta presupune o acțiune. Astfel, întâi de toate, forța este produsă, după care i se imprimă o anumită direcție. Dacă însă fapta se comite pe calea folosirii forței produse de o altă sursă, direcționarea unei astfel de forțe în vederea cauzării urmărilor prejudiciabile se poate face și prin inacțiune. De exemplu, în cazul când persoana, care suferă de o boală incurabilă și care nu se poate deplasa și îngriji de sine stăpător, este silită să transmită bunuri sau drepturile asupra acestora, fiind privată de hrană, vom fi în prezența unei dobândiri violente a bunurilor străine pe calea inacțiunii" [3].

Considerăm că autorii precitați admit o confuzie de noțiuni. Astfel, A.Tighineanu și A.G. Bezverhov confundă violența cu cauzarea de prejudicii fizice. Așa cum se va putea vedea *infra*, nu este obligatoriu ca violența să aibă ca rezultat producerea de prejudicii fizice. În afară de aceasta, cauza prejudiciilor fizice poate consta nu doar în violență, dar și în fapte de altă natură (de exemplu, în faptele prevăzute la art.149, 157, 162, 163 sau altele din Codul penal).

La rândul său, I.I. Gunea confundă violența cu profitarea de starea de neputință a persoanei, secundată de agravarea acestei neputințe. În context, pot fi făcute paralele cu situația relatată de S.Brînza și V.Stati: „În [...] art.201¹ CP RM, noțiunea de violență este utilizată în înțelesul cel mai larg posibil. O asemenea accepțiune a noțiunii de violență este cu mult mai amplă decât cea a noțiunii de violență utilizate în art.146, 156, 158, 167, 168, 179, 193, 208, 209 sau altele din Codul penal. În acest plan, este nelipsit de interes punctul de vedere aparținând lui R.E. Tokarciuk: atribuirea unei singure denumiri – „violență” – tuturor variațiilor de agresivitate ale conduitei umane împiedică prevenirea exercitării unor forme de sine stătătoare ale constrângerii asupra persoanei, precum și limitează perceperea esenței juridice adevărate a acestor variații de agresivitate. Diversificarea variațiilor în cauză necesită efectuarea unor studii doctrinare aparte care să nu fie restrânse la discuțiile asupra apartenenței lor la conceptul de violență, umflat artificial [4]. Drept urmare, [...] propunem ca sintagma „relele tratamente” și nu termenul „violență” să desemneze generic modalitățile faptice de realizare a infracțiunii specificate la art.201¹ CP RM” [5].

Ad litteram, „violență” înseamnă faptul de a întrebuița forța brutală [6, p.1163]. Aceasta implică o „intervenție activă” [7, p.48], „o activitate prin care corpul unei persoane iese din pasivitate” [8, p.232], ceea ce se pretează sintagmei „acte (sublinierea ne aparține – *n.a.*) de violență”. După A.Ungureanu, „acțiunea poate consta în unul sau mai multe acte materiale [...]” [9, p.79]. La rândul său, V.Dobrinioiu susține: „Actul este o mișcare materială, o operație materială care intră în compunerea acțiunii [...]” [10, p.155]. Astfel, folosind în art.146 CP RM sintagma „acte de violență”, legiuitorul sugerează că actele în cauză pot apărea doar în conjunctura unei acțiuni. Această stare de lucruri derivă și din faptul că, în varianta în limba rusă a art.146 CP RM, dispoziția are următorul conținut: „Убийство, совершенное в состоянии наступившего внезапно аффекта, вызванного насильственными действиями или тяжким оскорблением либо иными противозаконными или аморальными действиями (sublinierea ne aparține – *n.a.*) потерпевшего [...]”.

Legată de interpretarea art.146 CP RM este o altă întrebare: care influențare – fizică sau psihică – asupra persoanei intră sub incidența noțiunii „acte de violență” din art.146 CP RM?

Unii autori consideră că noțiunea în cauză desemnează atât violența fizică, cât și cea psihică [11, p.14-15; 12, p.4; 13, p.17; 14, p.7]. Alți autori restrâng înțelesul acestei noțiuni doar la violența fizică [15, p.85-86; 16, p.16; 17; 18, p.24].

I.P. Danilcenko explică: noțiunea „violența psihică”, larg utilizată în științele socioumaniste, este rar folosită în jurisprudență. Cel mai adesea, în jurisprudență, această noțiune este substituită prin alta – „amenințarea cu violență” [19]. Totuși, în art.146 CP RM legiuitorul nu recurge la noțiunea „amenințarea cu violență”. Legiuitorul folosește sintagma „acte de violență”, fără a preciza caracterul – fizic sau psihic – al unei astfel de violențe. Drept urmare, suntem de acord cu S.Brînza, care afirmă: „În aceste condiții, optăm pentru interpretarea restrictivă a noțiunii „acte de violență”, în sensul de „violență fizică”. Aceasta întrucât în alte

norme penale sensul noțiunii de violență este tocmai acesta (de exemplu, în dispoziția de la alin.(2) art.179, lit.e) alin.(2) art.187, art.188, 189, alin.(3) art.192¹, art.193 și altele din Codul penal)" [20]. În realitate, lista unor astfel de norme este mult mai mare, incluzând și lit.a) alin.(1) art.137, art.167, lit.a) alin.(3) art.180¹, lit.b) alin.(2) art.192¹, lit.a) alin.(3) art.208, lit.b) alin.(2) art.209, lit.e) alin.(2) și lit.b) alin.(3) art.217⁴, lit.b) alin.(2) art.275, alin.(1) art.287, lit.a) alin.(1) art.289³ și alin.(4) art.295 CP RM. În toate aceste norme, alături de noțiunea „violență” se utilizează noțiunea „amenințarea cu violență”.

Doar în două norme din Partea specială a Codului penal se utilizează noțiunea de violență fizică, ca noțiune complementară cu noțiunea de violență psihică. Ne referim la lit.a) alin.(1) art.165 („violență fizică sau psihică”) și la lit.a) alin.(2) art.206 („violență fizică și/sau psihică”) CP RM. Însă, în art.146 CP RM nu se folosesc astfel de sintagme. Luând aceasta în considerare, interpretăm că legiuitorul ne sugerează că în art.146 CP RM noțiunea „acte de violență” are înțelesul exclusiv de violență fizică.

Extrapolând, conchidem că în toate celelalte norme penale, în care apare noțiunea „violență” (cu excepția lit.a) alin.(1) art.165 și lit.a) alin.(2) art.206 CP RM), se are în vedere exclusiv violența fizică. O asemenea concluzie rezultă din alin.(2) art.3 CP RM.

Cât privește violența psihică ilegală, aceasta intră sub incidența noțiunii „alte acte ilegale” din art.146 CP RM. Astfel, exemple de violență psihică ilegală constituie infracțiunile prevăzute la alin.(5) art.142, art.155, lit.d) alin.(2) art.189, art.272, alin.(7) art.295, alin.(3) art.295¹, alin.(4) sau (5) art.295², alin.(1) art.349, lit.c) alin.(2) art.349, art.367 ori altele din Codul penal.

În altă privință, S.Brînză opinează: „După gradul de intensitate, actele de violență pot evolua de la violența nepericuloasă pentru viața sau sănătatea persoanei până la omorul intenționat” [20]. Dezvoltând această idee, considerăm că sub incidența noțiunii „acte de violență” din art.146 CP RM intră următoarele forme de violență: 1) cauzarea intenționată a leziunilor corporale (care nu implică un prejudiciu adus sănătății) sau violența îndreptată spre cauzarea unor astfel de urmări; 2) vătămarea intenționată ușoară, medie sau gravă a integrității corporale sau a sănătății ori violența îndreptată spre cauzarea unor asemenea urmări; 3) cauzarea intenționată a morții victimei sau violența îndreptată spre cauzarea unei astfel de urmări.

În art.189 CP RM sunt menționate aparte amenințarea cu violența (alineatul (1)) și amenințarea cu moartea (a se citi – cu omorul) (litera d) alinetaul (2)). Din aceste două dispoziții ale art.189 CP RM ar reieși că omorul nu constituie o formă a violenței. Totuși, această concluzie este infirmată de alte prevederi ale Codului penal (art.155, 272, 280, 349, 352 și 367). În aceste prevederi, noțiunea „amenințarea cu moartea” este folosită de rând cu noțiunea „amenințarea cu vătămarea gravă a integrității corporale sau a sănătății”. Astfel, se poate deduce că, în prevederile comparate, legiuitorul doar diferențiază altfel formele de violență care constituie obiectul amenințării. În pofida acestor diferențe inerente, omorul trebuie considerat forma cea mai gravă a violenței. De aceea, în normele penale, în care se recurge la sintagma „amenințarea cu violență” sau la termenul „amenințare (art.137, 167, 173, 175¹, 179, 180¹, 188, alin.(3) art.192¹, 193, 206, 208, 209, lit.b) alin.(3) art.217⁴, 245⁹, 247, 275, 287, 289³, 295 și 309 CP RM), se are în vedere, *inter alia*, amenințarea cu omor.

După cum se poate observa, mai sus am prezentat într-o manieră alternativă formele de violență: violența soldată cu urmări prejudiciabile sau violența propriu-zisă. Explicația unei astfel de abordări rezultă, de exemplu, din pct.6 al Hotărârii Plenului Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova cu privire la practica judiciară în procesele penale despre sustragerea bunurilor, nr.23 din 28.06.2004: „Prin violență periculoasă pentru viața sau sănătatea persoanei [...] se are în vedere violența care s-a soldat cu vătămare medie sau ușoară a integrității corporale sau a sănătății ori care, deși nu a cauzat aceste urmări, comportă la momentul aplicării sale, datorită metodei de operare, un pericol real pentru viață și sănătate (sublinierea ne aparține – n.a.). Sub incidența noțiunii „violență periculoasă pentru viață și sănătate” nimeresc și cazurile: de compresiune a gâtului cu mâinile sau cu ajutorul unui șnur; de ținere îndelungată a capului victimei sub apă; de îmbrăcare pe capul victimei a unei pungi de polietilenă; de aruncare a victimei de la înălțime ori dintr-un mijloc de transport etc. Deși asemenea acțiuni violente pot să nu provoace nici moartea victimei, nici vătămarea medie sau ușoară a integrității corporale sau a sănătății acesteia, totuși, datorită caracterului lor, ele creează un pericol real pentru viață și sănătate” [21].

Nu poate fi trecută cu vederea nici opinia exprimată de A.G. Bezverhov: „Violența se poate exprima fie în (1) săvârșirea doar a acțiunii care nu s-a soldat cu urmări prejudiciabile sub forma unui prejudiciu fizic, fie în (2) săvârșirea acțiunii prin care, intenționat, sănătății i se aduce un prejudiciu sau se cauzează moartea unei alte persoane” [2]. Această opinie este preferabilă în comparație cu punctul de vedere al lui I.S. Kolesnikov:

„Noțiunea de vătămare a integrității corporale sau a sănătății diferă de noțiunea de violență, deoarece violența întotdeauna reprezintă o acțiune, iar vătămarea integrității corporale sau a sănătății constituie o urmare prejudiciabilă. În acest fel, acțiunea trebuie privită în calitate de categorie aparte a noțiunii de violență. În genere, pare a fi discutabilă necesitatea specificării urmărilor prejudiciabile în definiția noțiunii de violență. Or, într-o asemenea definiție nu poate fi prezentat întregul spectru al urmărilor prejudiciabile produse în rezultatul aplicării violenței. Astfel de urmări pot presupune fie afectarea doar a tegumentelor unei persoane, fie lezarea integrității anatomice a organelor de importanță vitală care a dus la decesul persoanei” [22]. Atât infracțiunile prevăzute la art.151 și 152 CP RM, cât și fapta prevăzută la art.78 din Codul contravențional constituie exemple de violență. Sintagma „vătămarea integrității corporale (sau a sănătății)”, utilizată în denumirea acestor trei articole, apare în două accepțiuni: 1) urmarea prejudiciabilă (accepțiunea *stricto sensu*); 2) acțiunea prejudiciabilă, urmarea prejudiciabilă și legătura de cauzalitate dintre acțiunea prejudiciabilă și urmarea prejudiciabilă (accepțiunea *lato sensu*). I.S. Kolesnikov a avut în vedere doar accepțiunea *stricto sensu*, pe când A.G. Bezverhov s-a referit implicit la ambele accepțiuni consemnate mai sus.

Din perspectiva celor menționate *supra*, pune în gardă următorul enunț dintr-o speță: „[...] loviturile cu palma (care, conform raportului de expertiză medico-legală, nici măcar n-au provocat leziuni corporale) în adresa inculpatei nu puteau avea urmări grave pentru aceasta și n-au putut s-o aducă în starea de afect” [23]. Totuși, acest enunț trebuie privit prin prisma dispoziției art.146 CP RM de până la intrarea în vigoare a Legii nr.277 din 18.12.2008 pentru modificarea și completarea Codului penal al Republicii Moldova [24] (în continuare – Legea nr.277 din 2008). Or, înainte de acest moment, în art.146 CP RM se utiliza sintagma „dacă aceste acte au avut sau ar fi putut avea urmări grave pentru cel vinovat sau rudele lui”. Această sintagmă a fost exclusă prin respectiva lege. Așa cum menționează S.Brînza și V.Stati, potrivit legii penale în vigoare, „pentru calificarea faptei conform art.146 CP RM nu are importanță dacă actele ilegale sau imorale ale victimei au sau pot avea urmări grave pentru făptuitor sau pentru persoanele apropiate lui. O astfel de împrejurare poate fi luată în considerare numai la individualizarea pedepsei pentru omorul săvârșit în stare de afect” [25, p.308, 309]. Mai mult, conform variantei în vigoare a art.146 CP RM, calificarea faptei conform acestui articol nu depinde nici de prezența sau lipsa urmărilor grave ale actelor ilegale sau imorale ale victimei pentru făptuitor ori pentru persoanele apropiate lui, nici de gravitatea unor astfel de urmări. Din această cauză, considerăm lipsită de temeii următoarea remarcă dintr-o speță: „[...] acțiunile de molestare ale părții vătămate nu au atins un grad sporit; or, inculpatului nu i-au fost cauzate vătămări corporale ce ar denota insistența primului de a-și duce la final scopul său [...]” [26]. Or, spre deosebire de speța precedentă, în aceasta din urmă a fost aplicat art.146 CP RM în varianta de după intrarea în vigoare a Legii nr.277 din 2008.

În contextul infracțiunii prevăzute la art.146 CP RM, actele de violență ale victimei pot fi particularizate nu doar în funcție de gradul de intensitate. De asemenea, violența, pe care o aplică victima, poate fi: 1) auto-nomă sau 2) parte a unui întreg.

Sub acest aspect, C.Reghini susține just: „În noțiunea de violență sunt cuprinse și infracțiunile complexe în al căror conținut este inclusă aceasta (viol, tâlhărie)” [27]. Opinie similară exprimă V.K. Grișciuk și M.I. Melnik: „Noțiunea de violență [...] își găsește expresia în [...] privațiunea ilegală de libertate, viol, acțiunile violente cu caracter sexual etc.” [28, p.282].

De exemplu, în următoarea speță, violența reprezintă o parte a răpirii unei persoane în sensul art.164 CP RM: *M.S. a fost condamnat în baza art.146 CP RM. La 19.06.2012 acesta se afla în propria gospodărie din satul Sipoteni, raionul Călărași. Din cauza unor relații ostile ale lui M.S. cu G.G. și I.G., acești doi au intrat fără permisiune în curtea lui M.S., unde l-au bătut și au încercat să-l închidă în portbagajul mașinii cu care au venit, pentru a-l duce într-o direcție necunoscută. Însă, M.S. a scăpat din mâinile agresorilor, a luat pușca din casă și, aflându-se în stare de afect fiziologic, a tras un foc în direcția lui G.G. Drept urmare, acesta a decedat pe loc* [29].

În cele ce urmează ne vom pronunța asupra atitudinii psihice a victimei față de actele sale de violență.

În opinia lui C.Reghini, „violența ca act provocator poate [...] să îmbrace forma vătămării corporale din culpă” [27]. De asemenea, A.V. Naumov afirmă: de regulă, infracțiunile violente se caracterizează prin vinovăție sub formă de intenție. Totuși, este posibil ca infracțiunile în cauză să fie comise din imprudență (de exemplu, lipsirea de viață din imprudență în rezultatul unei acțiuni intenționate (spre exemplu, al unei vătămări a integrității corporale sau a sănătății) [30, p.62].

În opoziție, N.V. Ivanțova opinează: „Caracteristica subiectivă a violenței constă în caracterul intenționat al acesteia. [...] Dorința de a cauza un prejudiciu fizic [...] sau admiterea conștientă a acestuia [...] exclud imprudența în cazurile de violență” [31]. De asemenea, L.Nakonecina afirmă: „[...] infracțiunile violente pot fi comise doar cu intenție” [32]. La rândul lor, S.Brînză și V.Stati susțin: „[...] violența poate presupune manifestarea doar a intenției în raport cu prejudiciile pe care le implică. Manifestarea imprudenței față de aceste prejudicii nu este compatibilă cu esența juridică a violenței. Prejudiciile cauzate victimei, față de care făptuitorul manifestă imprudență, depășesc limitele violenței” [33]. Această poziție este asemănătoare cu cea enunțată în pct.9 al Hotărârii Plenului Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova cu privire la practica judiciară în cauzele penale referitoare la infracțiunile săvârșite prin omor (art.145-148 CP RM), nr.11 din 24.12.2012: „Pentru a deosebi omorul intenționat de lipsirea de viață din imprudență (art.149 CP RM) urmează să se atragă atenția asupra faptului că omorul dă expresie unei conduite violente, reprezentând o formă de manifestare a făptuitorului care a luat hotărârea de a suprima viața unei persoane și se folosește de mijloacele apte să realizeze acest scop, pe când în cazul lipsirii de viață din imprudență nu avem un act de violență, ci o conduită greșită a făptuitorului într-o situație periculoasă, susceptibilă să producă, în anumite împrejurări, consecințe sub formă de moarte cerebrală a victimei” [34].

Cu riscul de a ne repeta, consemnăm că, literalmente, „violență” înseamnă faptul de a întrebuița forța brutală [6, p.1163]. Prin excelență, întrebuițarea forței brutale poate presupune doar intenția. De aceea, în cazul violenței, persoana care o aplică fie își dă seama de caracterul prejudiciabil al acțiunii sale și dorește săvârșirea acestei acțiuni, fie își dă seama de caracterul prejudiciabil al acțiunii sale, prevede urmările ei prejudiciabile, dorește sau admite, în mod conștient, survenirea acestor urmări. Este de neconceput ca, în cazul violenței, persoana care o aplică fie să-și dea seama de caracterul prejudiciabil al acțiunii sale, să prevadă urmările prejudiciabile și să considere în mod ușuratic că ele vor putea fi evitate, fie să nu-și dea seama de caracterul prejudiciabil al acțiunii sale, să nu prevadă posibilitatea survenirii urmărilor ei prejudiciabile, deși trebuia și putea să le prevadă.

În altă ordine de idei, necesită analiză problema (i)legalității actelor de violență ale victimei infracțiunii prevăzute la art.146 CP RM.

Din dispoziția acestui articol rezultă că sintagma „alte acte ilegale” se află într-un raport de tipul „întreg-parte” față de sintagma „acte de violență”. Altfel spus, actele de violență ale victimei, care provoacă starea de afect a făptuitorului, trebuie să aibă un caracter ilegal.

Nu ne putem ralia părerilor exprimate de A.V. Bailov și L.V. Serdiuk. Conform acestora, în accepțiune juridică, violența poate fi doar ilegală. În virtutea acestui fapt, ar fi de prisos specificarea ilegalității violenței în dispoziția articolului dedicat omorului săvârșit în stare de afect. Or, noțiunea de violență din acest articol deja presupune o astfel de caracteristică [35, p.6; 36, p.13]. De asemenea, nu recomandăm legiuitorului autohton implementarea modelului reglementar consacrat în: art.82 din Codul penal al Republicii Albania [37]; art.103 din Codul penal al Republicii Estonia [38]; art.120 din Codul penal al Republicii Letonia [39]; art.93 din Codul penal al Mongoliei [40]; art.115 din Codul penal al Republicii Serbia [41]; art.128 din Codul penal al Republicii Slovenia [42] etc. În aceste articole (care corespund cu art.146 CP RM) lipsește specificarea cu privire la ilegalitatea actelor de violență ale victimei. În cazul în care în art.146 CP RM termenul „violență” s-ar referi la acțiunea făptuitorului, nu am avea nicio obiecție. Însă, în acest articol termenul „violență” se referă la acțiunea victimei.

Este posibil ca actele de violență legale ale victimei să provoace starea de afect a făptuitorului. Însă, într-un astfel de caz art.146 CP RM nu va putea fi aplicat. Legitima apărare a victimei sau alte cauze, care înlătură caracterul penal al faptei, exclud aplicarea acestui articol. Acest punct de vedere își găsește susținerea în literatura de specialitate [20, 43, 44, 45]. Dacă actele de violență ale victimei implică oricare dintre cauzele enumerate în Capitolul III al Părții generale a Codului penal, făptuitorul urmează să răspundă în baza art.145 CP RM.

V.I. Tkacenko este de părere că, în contextul omorului săvârșit în stare de afect, actele de violență ale victimei trebuie să fie nu pur și simplu ilegale. Este necesar ca ele să se caracterizeze prin ilegalitate penală [16, p.10]. Obiectând, apelăm și de această dată la argumentul pe care l-am invocat *supra*: în cazul în care în art.146 CP RM sintagma „acte de violență” s-ar referi la acțiunea făptuitorului, nu am avea nicio obiecție. Însă, în acest articol sintagma „acte de violență” se referă la acțiunea victimei. În consecință, nu este justificată restrângerea ilegalității actelor de violență ale victimei infracțiunii prevăzute la art.146 CP RM la ilega-

litatea penală. Sub acest aspect, sprijinim opinia exprimată de I.A. Krasikov: „Starea de afect trebuie să fie provocată de actele ilegale ale victimei. La actele ilegale se raportează actele considerate ilegale de oricare ramură a dreptului (dreptul civil, dreptul muncii, dreptul administrativ etc.) [46]. A.N. Popov are o poziție similară [47, p.28-29].

În concluzie, sub incidența sintagmei „acte de violență” din art.146 CP RM intră nu doar violența concretizată în una dintre infracțiunile prevăzute la art.145-148, 151, 152 sau altele din Codul penal. Sub incidența acestei sintagme intră și violența concretizată, de exemplu, în una dintre faptele prevăzute la art.78 sau 78¹ din Codul contravențional.

Din perspectiva ilegalității actelor de violență ale victimei infracțiunii prevăzute la art.146 CP RM, nu poate fi trecută cu vederea examinarea posibilității comiterii omorului în stare de afect în timpul unei altercații (încăierări).

Din punctul de vedere al lui A.Mariș și D.Georgian, „actul provocator săvârșit de victimă trebuie să nu fi fost precedat de o agresiune sau de o provocare din partea infractorului. Infracțiunea provocată trebuie să fi fost săvârșită asupra provocatorului” [48]. Această aserțiune este valabilă în ipoteza stabilită la lit.g) alin.(1) art.76 CP RM: „ilegalitatea sau imoralitatea acțiunilor victimei, dacă ele au provocat infracțiunea”. Însă, această aserțiune nu exclude posibilitatea comiterii omorului în stare de afect în timpul unei altercații (încăierări), chiar dacă altercația este provocată de către subiectul infracțiunii prevăzute la art.146 CP RM. Faptul că acesta provoacă altercația nu înseamnă că victima infracțiunii analizate nu ar putea provoca starea de afect a subiectului infracțiunii prevăzute la art.146 CP RM.

Din aceste considerente, nu putem agree părerea exprimată de A.N. Popov: dacă omorul este săvârșit în timpul unei altercații, nu vom fi în prezența omorului săvârșit în stare de afect [47, p.33, 34]. O asemenea abordare este simplistă. Faptul că omorul în stare de afect este săvârșit în timpul unei altercații nu poate constitui de felul său un temei pentru a nu se aplica art.146 CP RM. În cazul în care sunt întrunite toate condițiile stabilite de acest articol, omorul în stare de afect, săvârșit în timpul unei altercații, trebuie calificat în baza art.146 CP RM. O astfel de soluție a fost reținută în următoarea speță: *S.Gh. a fost condamnat în baza art.90 CP RM din 1961, pentru omorul săvârșit în stare de afect. În fapt, la 21.01.2001, aproximativ la ora 00.30, acesta se afla în incinta unei băi de pe str. Miron Costin, com. Grătiești, mun. Chișinău. În aceste circumstanțe, S.Gh. a inițiat un conflict cu A.P., care ulterior a degenerat într-o bătaie. Aflându-se în stare de afect fiziologic, S.Gh. a tras un foc din pistolul pe care îl avea asupra sa în direcția lui A.P. Glonțul a nimerit în capul lui A.P., survenind decesul acestuia* [49].

În opinia lui V.I. Tkacenko, dacă în timpul altercației la una dintre persoanele încăierate apare starea de afect, sub a cărei influență aceasta comite omorul unuia dintre rivali, fapta urmează a fi calificată ca omor săvârșit în stare de afect [16, p.18]. La fel, V.V. Stașis menționează: starea de afect fiziologic poate apărea și în timpul unei altercații, fiind provocată de violența unuia dintre participanții la acea altercație. Comiterea omorului în timpul unei altercații nu poate de una singură să reprezinte împrejurarea care exclude posibilitatea calificării faptei ca omor săvârșit în stare de afect [50, p.391]. Fiind de acord cu aceste considerente, nu putem accepta argumentele prezentate în următoarea speță: *în cazul lui S.C., starea de afect nu a apărut subit și nici nu putea să apară, deoarece acesta și victima C.N. se aflau în conflict. Astfel, S.C. știa despre comportamentul agresiv al lui C.N. și se putea aștepta la orice acțiuni, inclusiv violente, din partea lui, atunci când l-a strigat de la poartă să se apropie, injurându-l. S.C., care putea să evite derularea conflictului, l-a acceptat, participând activ, prin aplicarea loviturilor cu coada de sapă asupra lui C.N., ca reacție la loviturile aplicate de victimă. În rezultat, a fost săvârșit un omor intenționat (art.145 CP RM) într-o încăierare reciprocă* [51].

Generaliter, dacă actele de violență ale unuia dintre cei care iau parte la altercație sunt ilegale, aceste acte provocând starea de afect la celălalt participant (la ceilalți participanți) la altercație, atunci cel (cei) din urmă va (vor) răspunde în baza art.146 CP RM. De asemenea, dacă actele de violență ale ambilor participanți (ale tuturor participanților) la altercație sunt ilegale, aceste acte provocând starea de afect la acel participant la altercație care comite omorul, atunci cel din urmă va răspunde în baza art.146 CP RM. Dacă însă actele de violență ale ambilor participanți (ale tuturor participanților) la altercație sunt ilegale, dar aceste acte nu provoacă starea de afect la acel participant la altercație care comite omorul, atunci cel din urmă va răspunde în baza art.145 CP RM. De asemenea, dacă actele de violență ale unuia dintre cei care iau parte la altercație sunt legale, aceste acte provocând starea de afect la celălalt participant (la celalți participanți) la altercație, atunci cel (cei) din urmă va (vor) răspunde în baza art.145 CP RM.

Continuând firul logic, nu putem împărtăși poziția exprimată de V.K. Grișciuk și M.I. Melnik: „Ilegalitatea actelor victimei este cea care constituie cauza apariției la făptuitor a stării emoțional-psihologice specifice care, la rândul său, generează reacția acestuia sub forma lipirii de viață a victimei” [28, p.283]. În opinia noastră, ilegalitatea actelor de violență ale victimei reprezintă o condiție obligatorie în vederea aplicării art.146 CP RM. Însă, nu ilegalitatea actelor de violență ale victimei este cea care provoacă starea de afect la făptuitor. Așa cum reiese din dispoziția art.146 CP RM, starea de afect la făptuitor o provoacă actele de violență ilegale ale victimei. Ilegalitatea reprezintă o caracteristică indispensabilă a actelor de violență ale victimei, nu însă o cauză a provocării stării de afect la făptuitor.

În același timp, ilegalitatea actelor de violență ale victimei, privită drept condiție obligatorie pentru aplicarea art.146 CP RM, comportă relevanță în ipoteza erorii de fapt. Or, de prezența acestei condiții depinde existența infracțiunii prevăzute la art.146 CP RM. După A.Boroj, M.Gorunescu și M.Popescu, eroare de fapt este „necunoașterea sau cunoașterea incompletă sau greșită a unei stări, situații sau împrejurări de care depinde caracterul penal al faptei” [52, p.118]. Drept urmare, fapta urmează a fi calificată conform art.27 și 146 CP RM în cazul în care este îndreptată nemijlocit spre săvârșirea omorului în stare de afect survenită în mod subit, provocată de actele de violență ilegale ale victimei, dacă, din cauze independente de voința făptuitorului, actele de violență ale victimei sunt legale. Așadar, în cazul în care făptuitorul consideră eronat că actele de violență ale victimei sunt ilegale, deși în realitate ele sunt legale, vom fi în prezența tentativei la omorul săvârșit în stare de afect. Într-un asemenea caz, nu ar fi întemeiată aplicarea art.145 CP RM. În consecință, pentru aplicarea art.146 CP RM, actele de violență ale victimei trebuie să fie ilegale nu doar în plan subiectiv, dar și în plan obiectiv. Dacă aceste acte sunt ilegale doar în plan subiectiv, calificarea se face conform art.27 și 146 CP RM.

Care trebuie să fie calificarea în cazul unei erori de fapt „inverse”? Ne referim la situația când fapta este îndreptată nemijlocit spre săvârșirea omorului în stare de afect survenită în mod subit, provocată de actele de violență legale ale victimei, dacă, din cauze independente de voința făptuitorului, actele de violență ale victimei se dovedesc a fi ilegale. Privită prin prisma art.27 CP RM, o astfel de faptă ar trebui calificată ca tentativă la infracțiunea prevăzută la art.145 CP RM. Într-un asemenea caz, nu ar fi întemeiată aplicarea art.146 CP RM. În caz contrar, s-ar admite incriminarea obiectivă, ignorându-se dispoziția art.15 CP RM: „Gradul prejudiciabil al infracțiunii se determină conform semnelor ce caracterizează elementele infracțiunii: obiectul, latura obiectivă, subiectul și latura subiectivă”. Determinarea gradului prejudiciabil al infracțiunii nu poate fi făcută decât luându-se în considerare toate cele patru elemente constitutive ale infracțiunii. Ignorarea unuia dintre aceste elemente – a laturii subiective a infracțiunii – ar avea ca rezultat stabilirea inexactă și discreționară a gradului prejudiciabil al infracțiunii.

Nu putem încheia analiza problemei privind (i)legalitatea actelor de violență ale victimei infracțiunii, prevăzute la art.146 CP RM, fără a lua în atenție o inițiativă legislativă recentă care vizează art.116 din Codul penal al Ucrainei [53] (în continuare – CPU) (articol care corespunde cu art.146 CP RM). Conform art.116 CPU, răspunderea se aplică pentru „omorul intenționat săvârșit în stare de tulburare emoțională puternică survenită în mod subit în rezultatul violenței ilegale, al maltratării sistematice sau al unei insulte grave din partea victimei”. După cum putem remarca, în art.116 CPU, la fel ca în art.146 CP RM, violența ilegală a victimei se numără printre cauzele apariției stării emoționale specifice a făptuitorului.

La 12.07.2016 a fost publicat proiectul Legii Ucrainei cu privire la introducerea modificărilor în unele legi ale Ucrainei în legătură cu ratificarea Convenției Consiliului Europei privind prevenirea și combaterea violenței împotriva femeilor și a violenței domestice [54]. În acest proiect a fost propusă reformularea dispoziției art.116 CPU, după cum urmează: „Omorul intenționat săvârșit în stare de tulburare emoțională puternică provocată fie de comportamentul victimei caracterizat prin cruzime sau care lezează onoarea și demnitatea persoanei, având un caracter sistematic, fie de tortura aplicată de victimă”. Observăm că în această dispoziție proiectată violența ilegală a victimei nu este nominalizată expres printre cauzele apariției stării de tulburare emoțională puternică la făptuitor. Sunt specificate doar anumite varietăți ale unei astfel de violențe. În afară de aceasta, în dispoziția proiectată a art.116 CPU nu este specificat caracterul ilegal al conduitei victimei. În cazul torturii acest caracter se subînțelege. Ceea ce nu s-ar putea spune despre anumite manifestări ale comportamentului victimei caracterizat prin cruzime sau care lezează onoarea și demnitatea persoanei, având un caracter sistematic.

Ulterior, la 20.03.2017 a fost publicat proiectul Legii Ucrainei cu privire la introducerea modificărilor în Codul penal al Ucrainei și în Codul de procedură penală al Ucrainei în legătură cu realizarea prevederilor

Convenției Consiliului Europei privind prevenirea și combaterea violenței împotriva femeilor și a violenței domestice [55]. Conform acestui proiect, dispoziția art.116 CPU ar fi urmat să aibă următorul conținut: „Omorul intenționat săvârșit în stare de tulburare emoțională puternică condiționată de comportamentul victimei caracterizat prin cruzime sau care lezează onoarea și demnitatea persoanei, având un caracter sistematic”. Renunțarea la a fi menționată în textul dispoziției tortura aplicată de victimă a fost explicată în felul următor: „Tortura reprezintă o specie a comportamentului caracterizat prin cruzime. De aceea, dacă în text se specifică un asemenea comportament, devine inutil ca în același context să fie consemnată tortura” [56].

La 06.12.2017 a fost adoptată Legea Ucrainei cu privire la introducerea modificărilor în Codul penal al Ucrainei și în Codul de procedură penală al Ucrainei în legătură cu realizarea prevederilor Convenției Consiliului Europei privind prevenirea și combaterea violenței împotriva femeilor și a violenței domestice [57]. La 22.12.2017 legea în cauză a fost expediată spre promulgare Președintelui Ucrainei, iar la 09.01.2018 Președintele Ucrainei a restituit legea respectivă Radei Supreme a Ucrainei [54].

Considerăm că acest model reglementar eșuat nu ar trebui recepționat de legiuitorul autohton. Aceasta întrucât modelul în cauză nu conține specificarea caracterului ilegal al violenței aplicate de către victimă. În esență, respectivul model promovează ideea susținută de E.V. Maslova: este necesar ca lista de cauze, care provoacă la făptuitor starea de afect, să fie exclusă din articolul dedicat omorului săvârșit în stare de afect. Starea de afect nu este acuzală, iar simularea acesteia este imposibilă. Drept urmare, ar fi suficientă atestarea stării de afect a făptuitorului, fără a fi luate în calcul cauzele provocării acesteia [58, p.10, 27]. Dacă s-ar opera excluderea propusă de E.V. Maslova, atunci s-ar admite aplicarea art.146 CP RM în cazul când starea de afect a fost provocată făptuitorului prin actele legale sau morale ale victimei. Ceea ce ar contraveni scopului legii penale. În acest sens, T.P. Budeakova afirmă just: însuși faptul aflării făptuitorului în momentul comiterii infracțiunii în stare de afect nu este un temei suficient pentru a-i atenua răspunderea. Or, afectul poate fi provocat, printre altele, de actele legale ale victimei [59]. Într-adevăr, care ar fi rațiunea atenuării răspunderii celui care săvârșește omorul persoanei care, de exemplu, a acționat în legitimă apărare?

Nu putem agreea nici propunerea lui O.S. Sotula de a completa articolul, în care este incriminat omorul săvârșit în stare de afect, cu sintagma „sau de alte acte ale victimei inacceptabile pentru făptuitor”. În opinia acestui autor, gradul de inacceptabilitate a actelor victimei ar urma să-l stabilească făptuitorul în funcție de viziunea lui asupra lumii, de principiile și valorile morale ale acestuia [60, p.18-19]. O abordare similară și-a găsit implementarea în §1 art.121 din Codul penal al Republicii Federative a Braziliei [61]. În corespundere cu acest articol, răspunderea se aplică pentru omorul săvârșit sub imperiul emoțiilor provocate subit și injust de către victimă. O asemenea abordare s-ar baza pe stabilirea de către făptuitor (nu de către legiuitor) a limitelor aplicării articolului privitor la omorul săvârșit în stare de afect. Făptuitorul ar fi cel care va determina dacă conduita victimei este justă sau nu, acceptabilă sau inacceptabilă. Cu alte cuvinte, făptuitorul ar fi cel care va stabili dacă și în ce măsură va răspunde pentru cele săvârșite. Bineînțeles, nu putem spijini o astfel de delegare de către stat a funcției de înfăptuire a justiției.

A.N. Krasikov menționează, cu drept cuvânt: așa cum sunt descrise actualmente, cauzele, care provoacă starea de afect la subiectul omorului săvârșit într-o astfel de stare, sunt greu de deosebit [62, p.108]. Mai tranșant se exprimă S.Brînză: se prezintă ca superfluă utilizarea în art.146 CP RM a noțiunii „acte de violență”. Actele de violență reprezintă nu altceva decât un exemplu de acte ilegale ale victimei. De aceea, ele nu merită a fi specificate în art.146 CP RM, din textul legii penale urmând a fi eliminată noțiunea care le desemnează [20]. Pe poziții similare se situează V.M. Burdin: în articolul, dedicat omorului săvârșit în stare de afect, termenul „violență” ar putea fi înlocuit prin sintagma „conduită ilegală”, care ar urma să desemneze întreaga gamă de manifestări de conduită ilegală a făptuitorului [63, p.93-94].

Luând în considerare cele menționate mai sus, recomandăm modificarea dispoziției art.146 CP RM după cum urmează: „Omorul săvârșit în stare de afect survenită în mod subit, provocată de actele ilegale ale victimei”.

Concluzii

Folosind în art.146 CP RM sintagma „acte de violență”, legiuitorul sugerează că actele în cauză pot apărea doar în conjunctura unei acțiuni. În același articol, noțiunea „acte de violență” are înțelesul exclusiv de violență fizică. Cât privește violența psihică ilegală, aceasta intră sub incidența noțiunii „alte acte ilegale” din art.146 CP RM. Pentru a califica fapta conform acestui articol, nu are importanță gradul de intensitate a actelor de violență ale victimei. De asemenea, violența, pe care o aplică victima, poate fi: 1) autonomă sau 2) parte a unui întreg. În cazul violenței, în general, și al actelor de violență ale victimei infracțiunii prevăzute la art.146

CP RM, în particular, atitudinea psihică se poate exprima doar în intenție. Actele de violență ale victimei infracțiunii în cauză trebuie să aibă un caracter ilegal. Este posibil ca actele de violență legale ale victimei să provoace la făptuitor starea de afect. Însă, într-un astfel de caz, art.146 CP RM nu va putea fi aplicat. Dacă actele de violență ale victimei implică oricare dintre cauzele enumerate în Capitolul III al Părții generale a Codului penal, făptuitorul urmează să răspundă în baza art.145 CP RM. Sub incidența sintagmei „acte de violență” din art.146 CP RM intră nu doar violența concretizată în una dintre infracțiunile prevăzute la art.145-148, 151, 152 sau altele din Codul penal. Sub incidența acestei sintagme intră și violența concretizată, de exemplu, în una dintre faptele prevăzute la art.78 sau 78¹ din Codul contravențional. Nu este exclusă posibilitatea comiterii omorului în stare de afect în timpul unei altercații (încăierări), chiar dacă altercația este provocată de către subiectul infracțiunii prevăzute la art.146 CP RM. În cazul în care sunt întrunite toate condițiile stabilite de acest articol, omorul în stare de afect, săvârșit în timpul unei altercații, trebuie calificat în baza art.146 CP RM. Ilegalitatea actelor de violență ale victimei reprezintă o condiție obligatorie în vederea aplicării art.146 CP RM, nu însă o cauză a provocării stării de afect la făptuitor. Fapta urmează a fi calificată conform art.27 și 146 CP RM în cazul în care este îndreptată nemijlocit spre săvârșirea omorului în stare de afect survenită în mod subit, provocată de actele de violență ilegale ale victimei, dacă, din cauze independente de voința făptuitorului, actele de violență ale victimei sunt legale. În cazul în care fapta este îndreptată nemijlocit spre săvârșirea omorului în stare de afect survenită în mod subit, provocată de actele de violență legale ale victimei, dacă, din cauze independente de voința făptuitorului, actele de violență ale victimei sunt ilegale, calificarea urmează a fi făcută în baza art.27 și 145 CP RM.

Referințe:

1. TIGHINEANU, A. Noțiunea și semnele violenței criminale. În: *Dreptul național în contextul proceselor integraționiste europene: materialele Conferinței științifico-practice internaționale (22 decembrie 2006)*. Chișinău: IRIM, 2006, p.527-530. ISBN 978-9975-9699-5-6
2. БЕЗВЕРХОВ, А.Г. Насилие и его виды в уголовном праве России: вопросы методологии, теории и практики. В: *Вестник СамГУ*, 2014, №11/1, с.94-110. ISSN 1810-5378
3. ГУНЯ, І.І. Види насильства в кримінальному праві. В: *Форум права*, 2014, №2, с.99-103. ISSN 1995-6134
4. ТОКАРЧУК, Р.Е. Этапы развития категории «насилие» в отечественном уголовном праве. В: *Подходы к решению проблем законодательства и правоприменения: сборник научных трудов адъюнктов и соискателей*. Омск: ОМА МВД России, 2007, Вып.14, с.27-36. ISBN 978-5-88651-562-6
5. BRÎNZA, S., STATI, V. Răspunderea penală pentru infracțiunea de violență în familie (art. 201¹ CP RM). În: *Revista Națională de Drept*, 2011, nr.10-11, p.3-11. ISSN 1811-0770
6. COTEANU, I., SECHE, L., SECHE, M. *Dicționarul explicativ al limbii române*. București: Univers Enciclopedic, 1998. 1192 p.
7. ALECU, GH. *Instituții de drept penal: Partea generală și Partea specială*. Constanța: Ovidius University Press, 2010. 671 p. ISBN 978-973-614-579-7
8. НОТЦА, М.А. *Codul penal: comentarii și explicații*. București: C.H. Beck, 2007. 1593 p. ISBN (10) 973-115-001-3
9. UNGUREANU, A. *Drept penal român. Partea generală*. București: Lumina LEX, 1995. 462 p.
10. NISTOREANU, GH., DOBRINOIU, V., PASCU, I. et al. *Drept penal. Partea generală*. București: Europa Nova. 576 p.
11. СЫСОЕВА, Т. В. *Убийство, совершенное в состоянии аффекта: уголовно-правовые и виктимологические аспекты* / Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Екатеринбург, 2000. 24 с.
12. ОСТАПЕНКО, Л.А. *Кримінально-правова характеристика умисних вбивств при пом'якшуючих обставинах (статті 116, 117, 118 КК України)* / Автореферат диссертации на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. Київ, 2003. 14 p.
13. ЧУГУНОВ, А.А. *Ответственность за убийство, совершенное в состоянии аффекта* / Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Москва, 2008. 25 с.
14. ТУХБАТУЛЛИН, Р.Р. *Умышленные преступления против жизни и здоровья, совершенные в состоянии аффекта: общая характеристика и вопросы квалификации* / Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Москва, 2005. 22 с.
15. ЗАГОРОДНИКОВ, Н.И. *Преступления против здоровья*. Москва: Юридическая литература, 1969. 168 с.
16. ТКАЧЕНКО, В.И. *Ответственность за умышленные преступления против жизни и здоровья, совершенные в состоянии аффекта*. Москва: РИО ВЮЗИ, 1979. 337 p.
17. ТКАЧЕНКО, Т. Уголовно-правовое значение аффекта. В: *Законность*, 1995, №10, с.5-9. ISSN 0869-4486
18. ШАРАПОВ, Р.Д. *Физическое насилие в уголовном праве*. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2001. 298 с. ISBN 5-94201-005-6

19. ДАНИЛЬЧЕНКО, І.Р. Визначення насильства у кримінальному праві. В: *Актуальні проблеми держави і права*. Вип.32, 2007, с.155-160. ISSN 2309-818X
20. BRÎNZA, S. Infracțiunile prevăzute la art.146 și la art.147 CP RM: aspecte teoretice și practice. În: *Revista științifică a USM „Studia Universitatis Moldaviae”*. Seria „Științe sociale”. Chișinău: CEP USM, 2014, nr.3, p.86-104. ISSN 1814-3199
21. *Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova cu privire la practica judiciară în procesele penale despre sustragerea bunurilor*, nr.23 din 28.06.2004. [Accesat: 12.04.2018] Disponibil: http://jurisprudenta.csj.md/search_hot_expl.php?id=310
22. КОЛЕСНИКОВ, И.С. Уголовно-правовое понятие насилия. В: *Ползуновский вестник*, 2006, №3, с.114-118. ISSN 2072-8921
23. *Decizia Colegiului penal al Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova din 03.05.2011. Dosarul nr.1ra-243/2011*. [Accesat: 09.04.2018] Disponibil: http://jurisprudenta.csj.md/archive_courts/cauta/index2.php
24. Legea pentru modificarea și completarea Codului penal al Republicii Moldova, nr.277 din 18.12.2008. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2009, nr.41-44.
25. BRÎNZA, S., STATI, V. *Tratat de drept penal. Partea Specială. Vol.I*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2015. 1328 p. ISBN 978-9975-53-469-7
26. *Decizia Colegiului penal al Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova din 10.05.2017. Dosarul nr.1ra-653/2017*. [Accesat: 09.04.2018] Disponibil: http://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=8787
27. REGHINI, C. Aspecte teoretice și practice ale intenției repentine. În: *Teorii și practici ale guvernării democratice: Sesiune de comunicări științifice (23-24 octombrie 2010)*. Chișinău: Elena-V.I., 2011, p.375-396. ISBN 978-9975-106-73-3
28. БОЙКО, А.М., БРИЧ, Л.П., ГРИЩУК, В.К. та ін. *Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України* / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. Київ: Юридична думка, 2010. 1288 с. ISBN 978-966-326-383-0
29. *Decizia Colegiului penal al Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova din 22.10.2013. Dosarul nr.1ra-772/2013*. [Accesat: 09.04.2018] Disponibil: http://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=732
30. БОРОДИН, С.В., КРИГЕР, Г.Л., КУДРЯВЦЕВ, С.В. и др. *Насильственная преступность* / Под ред. В.Н. Кудрявцева, А.В. Наумова. Москва: Спарк, 1997. 139 с. ISBN 5-88914-081-7
31. ИВАНЦОВА, Н. В. Уголовно наказуемое насилие и признаки, его характеризующие. В: *Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского. Серия Право. Вып.1*. Нижний Новгород: ННГУ, 2003, с.123-128. ISSN 1993-1778
32. НАКОНЕЧНАЯ, Л. Проблемы квалификации насильственных преступлений. В: *Legea și Viața*, 2013, nr.12/4, p.68-72. ISSN 1810-309X
33. BRÎNZA, S., STATI, V. Articolul 201¹ „Violența în familie” din Codul penal suferă de grave carente tehnico-legislative (Partea a II-a). În: *Revista Națională de Drept*, 2013, nr.8, p.10-14. ISSN 1811-0770
34. *Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova cu privire la practica judiciară în cauzele penale referitoare la infracțiunile săvârșite prin omor (art.145-148 CP RM)*, nr.11 din 24.12.2012. [Accesat: 08.04.2018] Disponibil: http://jurisprudenta.csj.md/search_hot_expl.php?id=318
35. БАЙЛОВ, А.В. *Кримінальна відповідальність за посягання на життя та здоров'я особи, вчинені в стані сильного душевного хвилювання* / Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. Харків, 2004. 20 с.
36. СЕРДЮК, Л.В. *Насилие: криминологическое и уголовно-правовое исследование* / Под ред. С. П. Щербы. Москва: Юрлитинформ, 2002. 384 с. ISBN 5-93295-059-5
37. *Kodi penal i Republikës së Shqipërisë*. [Accesat: 12.04.2018] Disponibil: www.hidaa.gov.al/ligje/kodi%20penal%20i%20rsh.pdf
38. *Kriminaalkoodeks*. [Accesat: 12.04.2018] Disponibil: <https://www.riigiteataja.ee/akt/22221>
39. *Krimināllikums*. [Accesat: 12.04.2018] Disponibil: <https://likumi.lv/doc.php?id=88966>
40. *Эрүүгийн хууль*. [Accesat: 12.04.2018] Disponibil: <http://www.parliament.mn/files/6046>
41. *Krivični zakonik*. [Accesat: 12.04.2018] Disponibil: http://prvo.os.jt.rs/wp-content/uploads/2015/05/krivicni_akonik_cir.pdf
42. *Kazenski zakonik*. [Accesat: 12.04.2018] Disponibil: <https://zakonodaja.com/zakon/kz-1>
43. БУЖОР, В., ГУЦУЛЯК, В. Другие преступления против жизни (ст.146-150 УК РМ). Комментарий. В: *Закон и жизнь*, 2011, №4, с.8-15. ISSN 1810-3081
44. ХАКИМОВ, А.С. Привилегированные виды убийства. В: *Вестник Северо-Казахстанского государственного университета им. М.Козыбаева*, 2015, №3, с.142-151. ISSN 2309-6977
45. АБУБАКИРОВ, Ф.М. Квалификация убийств: теория и практика применения уголовного законодательства. В: *Ученые заметки ТОГУ*, 2014, Том 5, №4, с.516-521. ISSN 2079-8490
46. ДЪЯКОВ, С.В., ЖЕВЛАКОВ, Э.Н., ЗДРАВОМЫСЛОВ, Б.В. и др. *Уголовное право. Особенная часть* / Под ред. Б.В. Здравомыслова. Москва: Юридическая литература, 1995. 543 с. ISBN 5-7260-0763-8

47. ПОПОВ, А.Н. *Преступление, совершенное в состоянии аффекта (ст.107, 113 УК РФ)*. Санкт-Петербург: Санкт-Петербургский юридический институт Генеральной прокуратуры Российской Федерации, 2004. 132 с.
48. MARÎȚ, A., GEORGIAN, D. Provocarea la intenția repentină sau afectivă. În: *Administrația statului Republica Moldova la 20 de ani de independență: materiale ale sesiunii de comunicări științifice (29-30 octombrie 2011)*. Chișinău: Elena-V.I., 2012, p.543-551. ISBN 978-9975-106-73-3
49. *Decizia Colegiului penal al Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova din 14.11.2012. Dosarul nr. Ira-1223/2012*. [Accesat: 09.04.2018] Disponibil: http://jurisprudenta.csj.md/archive_courts/cauta/index2.php
50. БАУЛІН, Ю.В., БОРИСОВ, В.І., ГАВРИШ, С.Б. та ін. *Кримінальний кодекс України: науково-практичний коментар* / За заг. ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. Київ: Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. 1196 р. ISBN 966-313-048-2
51. *Opinie separată a judecătorului Constantin Gurschi (expusă în temeiul alin.(3) art.340 din Codul de procedură penală pe cauza penală în privința lui Stici Constantin)*. [Accesat: 09.04.2018] Disponibil: http://jurisprudenta.csj.md/archive_courts/cauta/index2.php
52. BOROI, A., GORUNESCU, M., POPESCU, M. *Dicționar de drept penal*. București: ALL Beck, 2004. 424 p. ISBN 973-655-435-X
53. *Кримінальний кодекс України*. [Accesat: 09.03.2018] Disponibil: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/page4>
54. *Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законів України у зв'язку з ратифікацією Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами»*. [Accesat: 09.03.2018] Disponibil: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=59648
55. *Проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству над жінками та домашнього насильства і боротьбу з цими явищами»*. [Accesat: 09.03.2018] Disponibil: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=59648
56. *Висновок на проект Закону України «Про внесення змін до деяких законів України у зв'язку з ратифікацією Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами»*. [Accesat: 09.03.2018] Disponibil: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=59648
57. *Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами»*. [Accesat: 12.04.2018] Disponibil: zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2227-viii
58. МАСЛОВА, Е.В. *Факультативные признаки субъективной стороны состава преступления: теоретико-прикладное исследование* / Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Нижний Новгород, 2017. 37 с.
59. БУДЯКОВА, Т.П. Виктимологическое уточнение действующей редакции статьи 107 УК РФ. В: *Всероссийский криминологический журнал*, 2017, Том.11, №2, с.380-387. ISSN 2500-4255
60. СОТУЛА, О.С. *Кримінально-правова охорона життя людини у країнах романо-германської правової сім'ї (порівняльне теоретико-правове дослідження)* / Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук. Харків, 2016. 37 с.
61. *Código Penal Brasil*. [Accesat: 12.04.2018] Disponibil: <https://iberred.org/sites/default/files/codigo-penal-brasil.pdf>
62. КРАСИКОВ, А.Н. *Ответственность за убийство по российскому уголовному праву*. Саратов: Издательство Саратовского университета, 1999. 124 с. ISBN 5-292-02346-9
63. БУРДИН, В.М. *Кримінальна відповідальність за злочини, вчинені в стані сильного душевного хвилювання*. Львів: ПАІС, 2006. 200 с.

Date despre autor:

Rodica BERDILO, doctorandă, Școala doctorală Științe Juridice, Universitatea de Stat din Moldova; judecător, Judecătoria Chișinău.

Prezentat la 30.04.2018

CZU: 347.776+347.77

LOCUL ȘI ROLUL PROTECȚIEI ÎMPOTRIVA CONCURENȚEI NELOIALE ÎN APĂRAREA DREPTURILOR DE PROPRIETATE INTELECTUALĂ

Elena SEDLEȚCHI

Universitatea de Studii Europene din Moldova

Scopul cercetării respective constă în analiza aspectelor teoretice și practice ale interferenței dintre protecția concurenței și protecția proprietății intelectuale pentru a constata problemele ce apar în calea protecției drepturilor de proprietate intelectuală prin acțiunea în concurență neloială. Institutele de drept de proprietate intelectuală și concurență neloială se află în cea mai strânsă legătură marcată de reglementările de protecție a monopolului conferit prin aceste drepturi, în special asupra mărcilor, denumirilor de origine, indicațiilor geografice, invenției, modelului sau desenului industrial. Protecția împotriva concurenței neloiale poate fi un instrument juridic sau o complementare a protecției obiectelor de proprietate intelectuală instituite prin legi speciale, dezvoltându-se diferit în țări diferite. Iar la nivel internațional nu există o listă exhaustivă a actelor de concurență neloială, de aceea, de la stat la stat, acestea pot fi diferite. În vederea realizării scopului urmărit, în prezenta lucrare a fost efectuată analiza situației științifice în domeniul de cercetare a interferenței dintre protecția proprietății intelectuale și protecția concurenței, astfel fiind determinate locul și rolul protecției concurenței neloiale în menținerea concurenței libere și în sistemul global de inovare.

Cuvinte-cheie: *concurență neloială, confuzie, drepturi de proprietate intelectuală, proprietate industrială, interferență, mijloc de protecție, Convenția de la Paris, antreprenor onest, piață relevantă.*

THE PLACE AND ROLE OF PROTECTION AGAINST UNFAIR COMPETITION IN PROTECTING INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS

The aim of this research is to analyze the theoretical and practical aspects of the interference between the protection of competition and the protection of intellectual property in order to identify the problems that arise protecting the intellectual property rights through unfair competition. The institutes of intellectual property rights and unfair competition rights are closely linked, this being marked by the legal framework of monopoly protection conferred by these rights, in particular on trade marks, designations of origin, geographical indications, invention, model or industrial design. Protection against unfair competition can be a legal or complementary tool for protection of intellectual property objects established by special laws which are developing differently in different countries. Internationally, there is no specific (exhaustive) list of unfair competition acts, therefore, from state to state, the acts could be different. In order to achieve the aim of research, the author of this paper made a scientific analysis of the situation in the field of the interference between the protection of intellectual property and the protection of completion, thus determining the place and the role of protecting unfair competition in maintaining free competition and in the global innovation system.

Keywords: *unfair competition, confusion, intellectual property rights, Industrial property, interference, remedies, the Paris Convention, honest entrepreneur, relevant market.*

Introducere

Protecția drepturilor de proprietate intelectuală are loc prin acțiuni penale, acțiuni cotravenționale și multe acțiuni civile: acțiunea în răspundere civilă delictuală, acțiunile în concurență neloială, acțiunea contractuală, mai rar: acțiunile în îmbogățire fără justă cauză, acțiunea pentru plata nedatorată, acțiunea în contrafacere. Există incidență între protecția proprietății intelectuale și acțiunea în concurență neloială. Pe de o parte, avem în vedere protecția concurenței neloiale, fie ca un complement al acțiunilor de protecție a drepturilor de proprietate intelectuală, fie, pe de altă parte, ca un substitut, atunci când nu sunt îndeplinite condițiile legale pentru exercitarea acesteia sau atunci când protecția proprietății intelectuale nu acoperă toată aria de fapte ilicite. Studiul materialelor științifice și al publicațiilor doctrinare în domeniul interferenței (corelației, incidenței, raportului) între protecția drepturilor de proprietate intelectuală și protecția concurenței neloiale arată că sunt abordate următoarele aspecte: raporturile juridice ale protecției proprietății industriale prin intermediul concurenței neloiale; protecția drepturilor conexe prin acțiunea concurenței neloiale; identificarea locului concurenței neloiale, fie printre obiectele de proprietate intelectuală sau industrială, fie nici una, nici alta; acțiunea în concurență neloială este o modalitate complementară de protecție a drepturilor de proprietate intelectuală (acțiunea în contrafacere) sau un substitut; atât protecția drepturilor de proprietate intelectuală, cât și protecția concurenței neloiale au obiective comune în sistemul global de inovare etc.

Rezultate și discuții

Ideea protecției drepturilor de proprietate industrială prin intermediul concurenței neloiiale a fost consacrată, pentru prima dată, de art.10 bis al Convenției de la Paris pentru protecția proprietății industriale din 20 martie 1883 (în continuare – Convenția de la Paris), la care Republica Moldova a aderat prin Hotărârea Parlamentului nr.1328-XII din 11 martie 1993, care cere țărilor Uniunii de la Paris să asigure cetățenilor Uniunii o protecție efectivă împotriva concurenței neloiiale. De asemenea, cere de a interzice mai ales indicațiile sau afirmațiile a căror folosire, în exercitarea comerțului, este susceptibilă: să inducă publicul în eroare cu privire la natura, modul de fabricație, caracteristicile, aptitudinea de întrebuințare sau cantitatea mărfurilor. Apartenența Republicii Moldova la Uniunea de la Paris oferă antreprenorilor din țara noastră dreptul la protecția împotriva concurenței neloiiale în străinătate și a străinilor în Republica Moldova, datorita tratamentului național.

În același timp, prevederile art.1 alin.(2) al Convenției de la Paris a stat la baza altei teze, din care reiese că *reprimarea concurenței neloiiale este unul dintre obiectele de protecție a proprietății industriale*.

Spre deosebire de Convenția de la Paris, art.2 pct.viii din Convenția de la Stockholm pentru instituirea Organizației Mondiale de Proprietate Intelectuală, semnată la 14 iulie 1967, la care Republica Moldova a aderat prin Hotărârea Parlamentului nr.1328-XII din 11 martie 1993, stabilește că drepturile referitoare la *protecția împotriva concurenței neloiiale fac parte din proprietatea intelectuală*. Observăm o lărgire a ariei de protecție împotriva concurenței neloiiale, adică nu doar pentru obiectele de proprietate industrială, dar și pentru celelalte obiectele de proprietate intelectuală. În acest sens, Convenția de la Geneva din 29 octombrie 1971 pentru protejarea producătorilor de fonograme împotriva reproducerii neautorizate a fonogramelor lor stipulează că protecția fonogramelor poate fi asigurată fie prin intermediul legii cu privire la dreptul de autor și drepturile conexe, *sui generis* (drepturi conexe), al legii cu privire la concurența neloiială sau al legii penale.

Ideea că protecția împotriva concurenței neloiiale constituie un obiect al proprietății industriale este susținută de autorii V.Iustin, R.S. Șmonin citați de V.Stati [1, p.12]. După părerea autorului V.Stati, „supoziția că anumite componente ale dreptului de proprietate industrială formează împreună drepturile referitoare la protecția împotriva concurenței neloiiale se confirmă prin faptul că, potrivit lit.a), alin.(1) art.19 din Legea concurenței (...), sunt interzise orice acțiuni sau fapte care sunt de natură să creeze, prin orice mijloc, o confuzie cu întreținerea, produsele sau activitatea economică a unui concurent, realizate prin folosirea ilegală, integrală sau parțială a unei mărci, embleme de deservire, denumiri de firmă, a unui desen sau model industrial sau a altor obiecte ale proprietății industriale de natură să creeze o confuzie cu cele folosite în mod legal de către o altă întreprindere” [1, p.12-13]. Ne raliem pe deplin la acest punct de vedere, enunțând în continuare că dreptul exclusiv al unuia dintre obiectele de proprietate industrială este în strânsă corelație cu dreptul la protecție împotriva concurenței neloiiale.

În literatura de specialitate română (V.Roș [2, p.31], V.Erhan [3, p.163], F.Bujorel [4, p.13]) s-a arătat că obiectul dreptului de proprietate industrială se împarte în trei categorii, iar concurența neloiială face parte din ultima categorie. Autorul B.Florea susține că „mărcile și indicațiile geografice și concurența neloiială sunt instituții care formează obiectul de studiu al „dreptului proprietății intelectuale” fără să fie legate de creații spirituale” [4, p.3].

De asemenea, autorul S.Brânză (citată de M.Dinca) constată că „din textul art.1 al Convenției de la Paris și din cel al art.2 al Convenției de la Stockholm reiese că drepturile referitoare la protecția împotriva concurenței neloiiale fac parte, de asemenea, din componența dreptului de proprietate industrială. Însă, examinând legislația Republicii Moldova, a României în domeniul protecției împotriva concurenței, nu se poate afirma că reprimarea concurenței neloiiale ar constitui un obiect aparte de protecție a proprietății intelectuale, însă anumite componente ale dreptului de proprietate industrială formează împreună drepturile referitoare la protecția împotriva concurenței neloiiale” [5, p.525]. Atragem atenția că Legea nr.1103 din 30 iunie 2000 cu privire la protecția concurenței (abrogată), stipula expres la art.1 alin.(3) excepția, potrivit căreia doar în cazurile de utilizare a normelor de protecție juridică a obiectivelor proprietate industrială, a drepturilor de autor și a drepturilor conexe pentru limitarea concurenței se va aplica normele de protecție a concurenței.

Cu privire la faptul că în Convenția de la Paris „repreziunea concurenței neloiiale” se enumeră printre obiectele proprietății intelectuale M.Domente a reținut că „autorii (din ce în ce mai mulți) sunt de acord că aceasta *nu constituie un obiect distinct al proprietății industriale*” [6, p.105]. Se pare că și Plenul Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova susține ideea că concurența neloiială nu constituie un obiect distinct al proprietății industriale, dat fiind faptul că la pct.1 al Hotărârii nr.1 din 06 februarie 2017 cu privire la apli-

care a unor prevederi ale legislației în domeniul protecției mărcilor protecția împotriva concurenței neloiiale nu se enumeră printre obiectele proprietății industriale.

Savantul rus V.Eremenko sugerează că dreptul la protecția împotriva concurenței neloiiale face parte din categoria drepturilor civile subiective, care are un caracter absolut și nu intră în componența noțiunii de monopol legal. La fel, susține că atât concurența neloiială, cât și dreptul exclusiv asupra rezultatelor activității intelectuale *au moduri și obiecte diferite de protecție juridică* [7]. Cu ultima ipoteză suntem de acord parțial, dat fiind faptul că atât concurența neloiială, cât și dreptul proprietății industriale, urmăresc, finalmente, să protejeze direct sau indirect obiectele de proprietate industrială utilizate ilegal. În acest sens, literatura de specialitate rusă formulează precizări, potrivit cărora normele privind concurența neloiială pun accent pe protecția împotriva unor prejudicii cauzate antreprenorului onest, mediului de afaceri, iar prevederile legiilor speciale în domeniul proprietății intelectuale pun accent pe protecția creației intelectuale și inovației în sine. În acest sens, reiese că scopul principal al proprietății intelectuale este de a promova inovarea, în timp ce scopul principal al Legii concurenței este de a promova concurența.

Pe de altă parte, Comisia Europeană, în Comunicatul din 2011 susține ideea că legislația în domeniul concurenței și cea în domeniul proprietății intelectuale *au obiective comune, care constau în promovarea creației și inovației și în stimularea creșterii economice* [8].

Aceeași opinie este susținută de doctrina rusă (E.Voinikainis, A.Șastitko, A.Kurdin), conform căreia dreptul de proprietate intelectuală și dreptul concurenței urmăresc *același scop de a asigura inovația*. „În același timp, pentru stimularea activității inovative trebuie să existe o competiție permanentă între inovatori, iar în cadrul distribuirii și implementării inovațiilor în economia națională necesită a fi protejate interesele cumpărătorilor de produse care au la bază drepturi de proprietate intelectuală. Ambele aceste sarcini se rezolvă în cadrul politicii concurențiale, însă unele soluții practice ale acestor sarcini pot să intre în contradicție cu unele aspecte ale protecției drepturilor de proprietate intelectuală” [9, p.95].

La fel, autorul M.Domente concluzionează că „repsiunea concurenței neloiiale se regăsește (...) atât la creații intelectuale industriale, cât și la semnele distinctive ale activității industriale, constituind o *acțiune prin care pot fi apărute toate drepturile de proprietate industrială*. Cu alte cuvinte, repsiunea concurenței neloiiale constituie o *consecință a încălcării dreptului de proprietate industrială*” [6, p.106].

În viziunea autorului C.Romișan, *acțiunea de concurență neloiială este un instrument juridic prin care se asigură protecția drepturilor de proprietate industrială*, fapt ce determină neinclusiunea ei printre obiectele proprietății industriale, însă, deși are un fundament complex, analiza reglementărilor, a formulărilor din doctrină sau a jurisprudenței trebuie efectuată în cadrul proprietății industriale [10, p.8]. În acest sens, constatăm că dreptul de proprietate industrială asigură protecția rezultatelor materiale, la fel ca și acțiunea în concurență neloiială.

În această ordine de idei, constatăm că atât doctrina, cât și practica judiciară demonstrează că obiectele de proprietate intelectuală beneficiază de o *dublă protecție*: una ține de dreptul proprietății intelectuale, iar cealaltă – de protecția împotriva concurenței neloiiale. De exemplu, utilizarea mărcii de către titularul unei licențe exclusive după expirarea termenului acesteia a fost considerată o încălcare a dreptului de proprietate industrială și a obligațiilor contractuale, nu însă un act de concurență neloiială. Folosirea (imitarea, contrafacerea) ilegală a unei mărci de natură să creeze o confuzie cu cele folosite în mod legal de către o altă întreprindere constituie act de concurență neloiială. În dosarul nr.2-36/2014, faptele de înregistrare cu rea-credință și folosirea mărcii nr.24737 „Mannesmann” au fost recunoscute ca act de concurență neloiială [11].

În articolul „Protecția proprietății intelectuale și a concurenței în Republica Moldova” L.Bolocan și T.Pleşca au accentuat faptul că *între concurența loială și protecția viabilă a drepturilor de proprietate intelectuală există o legătură strânsă și directă*, descriind succint imaginea de ansamblu a experienței privind interacțiunea dintre protecția proprietății intelectuale și protecția concurenței. Tot la acest capitol, dânsii au menționat că problemele care există în ce privește coraportul dintre proprietatea intelectuală și concurență sunt bine reflectate în jurisprudență, în special în cea referitoare la mărci [12, p.8].

Cu privire la corelația dintre protecția drepturilor de proprietate intelectuală și protecția concurenței în doctrină se mai subliniază că protecția proprietății intelectuale are loc în principal prin intermediul acțiunii de contrafacere, iar *acțiunea de concurență neloiială poate fi un complement sau un substitut al acțiunii de contrafacere* [13, p.129]. Acțiunea de contrafacere urmărește apararea de la orice violare a drepturilor exclusive de a exploata sau utiliza obiectul de proprietate intelectuală acordate de AGEPI. De exemplu, indicațiile

geografice sunt protejate în Europa în conformitate cu legislațiile naționale și cu un spectru larg de concepte, cum ar fi legile contra concurenței neloiale, de protecție a consumatorului, de protecție a mărcilor certificate sau legile speciale de protecție a indicațiilor geografice sau denumirilor de origine. În esență, părțile neautorizate nu pot utiliza indicațiile geografice în cazul în care utilizarea ar induce în eroare publicul în ceea ce privește proveniența adevărată a produsului [14, p.201]. În susținerea acestei opinii, autorul A.Moisei menționează că comercializarea mărfurilor contrafăcute și a operelor-pirat cauzează prejudicii titularilor de drepturi, generează acte de concurență neloială, prezintă un pericol pentru securitatea economică a țării și sănătatea consumatorului autohton [15, p.10].

Toate aceste circumstanțe pot fi, după caz, motive atât pentru acțiunea în contrafacere, cât și pentru acțiunea de concurență neloială sau alte acțiuni sus-invocate.

Dacă protecția drepturilor de proprietate intelectuală are la bază acordarea drepturilor exclusive, atunci protecția împotriva concurenței neloiale nu se bazează pe acordarea unor asemenea drepturi, ci pe prohibiția legală (art.14 alin.(1) al Legii nr.183/2012) că întreprinderilor li se interzice să realizeze acțiuni de concurență neloială. Deci, concurența neloială se fundamentează pe comportamentul criticabil al celor care încalcă obligația de loialitate în exercitarea afacerilor lor.

P.Roubier subliniază că „cele două acțiuni izvorăsc din cauze diferite și tind spre finalități diferite: acțiunea în contrafacere consacră un monopol juridic ocrotit împotriva concurenței, în timp ce acțiunea împotriva concurenței neloiale consacră libertatea concurenței” [16, p.250]. Aceeași idee o găsim la autorul rus A.Kuridin, care susține că în literatura de specialitate interferența dintre protecția împotriva concurenței neloiale și protecția drepturilor de proprietate intelectuală este adesea înțeleasă ca specifică pentru diferite tipuri de proprietate intelectuală, tipuri de încălcări și dependentă de comportamentul subiecților în general. „La prima vedere, se poate crede că aceste două domenii au diferențieri semnificative, deoarece drepturile de proprietate intelectuală, de obicei, au nevoie de înregistrare și confirmare din partea autorității specializate, ceea ce înseamnă existența unor reguli comune. Dar protecția împotriva actelor de concurență neloială nu se bazează pe „o listă a drepturilor și obligațiilor companiilor oneste”, ci pe recunoașterea generală a principiului că „comportamentul neloial al comercianților este interzis”. Cu toate acestea, relația dintre protecția împotriva concurenței neloiale și a drepturilor asupra rezultatelor activității intelectuale începe să se observe, dacă se ia în considerare definiția de proprietate intelectuală” [17]. În același context autorii D.Săvescu și A.Budală susțin că „protecția mărcilor împiedică și concurența neloială, de exemplu: contrafacerea care ar utiliza semne distinctive identice sau asemănătoare pentru comercializarea produselor sau serviciilor diferite sau de calitate inferioară. Sistemul permite persoanelor dotate cu spirit întreprinzător să producă și să comercializeze produse și servicii, în condițiile cele mai echitabile, facilitând astfel comerțul internațional” [18, p.26].

Practica franceză arată că interferența dintre acțiunea de contrafacere și acțiunea de concurență neloială este posibilă în două cazuri:

✓ Cumulul acțiunilor de contrafacere cu acte de concurență neloială, atunci când are loc încălcarea dreptului exclusiv și săvârșirea actelor de concurență neloială. Tribunalul comercial din Paris a admis acțiunile de contrafacere și de concurență neloială în cazul intentat la plângerea Larousse Bordas către Maxi-Livres Pro France pentru punerea în vânzare în anul 1996 la preț atractiv a Dicționarului enciclopedic al limbii franceze care era de fapt o copie ilegală a Dicționarului „Le petite Larousse Illustré”. În partea prezentei acțiuni de concurență neloială, instanța a invocat că prin vânzarea manoperelor parazitare pârâtul a dorit acapărarea rapidă a pieței relevante a dicționarilor, pe care nu avea nicio cotă de participare, fără a depune eforturi creative și fără investiții. Astfel, punerea spre vânzare a dicționarului la preț scăzut i-a adus de fapt avantaje economice considerabile [19].

✓ Substituirea acțiunii de contrafacere cu acțiunea de concurență neloială, atunci când nu sunt întrunite cerințele acțiunii de contrafacere – fie din cauza lipsei dreptului exclusiv, fie din lipsa probelor. Tribunalul de la Paris a respins acțiunea de contrafacere a programului de calculator din cauza insuficienței similitudinii dintre cele două programe, dar a admis acțiunea de concurență neloială. Decizia a fost motivată prin constatarea faptului că pârâtul s-a inspirat din programul original pentru a crea un program asemănător și a-l vinde la preț redus [20]. În ceea ce ține de lipsa dreptului exclusiv, practica admite acțiunea de concurență neloială pentru a proteja persoana în cazurile când dreptul nu a fost înregistrat de stat, deci este vorba despre reproducerea unui obiect neînregistrat sau pierdut. De exemplu, a fost respinsă acțiunea de contrafacere din motiv că utilizarea copierii a avut loc pe piață relevantă diferită de cea a titularului: marca Champagne utilizată

ilegal pentru desemnarea parfumurilor. În acest caz, instanța a constatat săvârșirea actului de concurență neloială prin faptul că pârâtul a urmărit deturnarea notorietății mărcii în cauză; și chiar dacă actul nu antrenează confuzia, produsul a fost pus în comerț în lumina succesului obținut de marca Champagne.

În situația pierderii (anulării) dreptului, protecția împotriva concurenței neloiale poate fi solicitată, de exemplu, atunci când titularul unei mărci anulate folosește denumirea în calitate de firmă și aceasta este utilizată, înregistrată de concurent. În dosarul nr.2-18/05, instanța constată că „Termostal grup” SRL, prin înregistrarea denumirii de firmă ce aparține SC „Romstal Imex” SRL, ca marcă ce-i aparține, utilizând normele de protecție juridică a obiectivelor proprietate industrială, a încălcat Legea cu privire la protecția concurenței și a aplicat practici de concurență neloială față de SC „Romstal Imex” SRL (România) [21].

Reieșind din cele relatate *supra*, conchidem că în doctrină găsim păreri contrare referitoare la rolul și locul protecției împotriva concurenței neloiale în apărarea drepturilor de proprietate intelectuală. Doctrina franceză menționează că acțiunea de concurență neloială, nicidecum nu trebuie să fie subsidiară acțiunii de contrafacere. Aceeași părere se susține și în literatura de specialitate germană, potrivit căreia atunci când protecția proprietății intelectuale este prevăzută de legi speciale, aceasta nu poate fi nici completată, nici înlocuită de protecția împotriva concurenței neloiale prevăzută de altă lege specială [22, p.265]. În opinia noastră, trebuie reprimite toate actele contrare legii și uzanțele morale, chiar dacă acestea sunt incidente cu alte acțiuni de apărare a drepturilor de proprietate intelectuală reglementate de legi speciale. În acest sens merită atenție părerea profesorului Y.Eminescu, care spunea că „sfera acțiunii de concurență neloială este foarte largă, ceea ce exprimă și marele interes pentru problemele care le ridică” [23, p.27].

Nu trecem cu vederea nici opinia autorului L.C. Iovu (pe care o susținem pe deplin), conform căreia „s-ar putea ca, treptat, răspunderea pentru încălcarea unor drepturi privative prin contrafacere să-și piardă trăsăturile specialității, împletindu-se, uneori până la limita identității, cu răspunderea pentru concurența neloială, sub unele din formele de manifestare a acesteia” [13, p.139].

Autorul V.Eremenko consideră că *protecția împotriva concurenței neloiale are un rol de completare a dreptului exclusiv asupra rezultatului activității intelectuale* (de exemplu, protecția desenelor și modelelor industriale neînregistrate – mărci, desene și modele industriale, durata de protecție a cărora a expirat, dar care și-au câștigat o reputație bună pe piață). În practica străină există și alte exemple ale relației dintre drepturile exclusive și concurența neloială, și anume: acțiunea neîntemeiată de chemare în judecată pentru încălcarea brevetului sau a altui drept de proprietate intelectuală [7]. Analiza practicii judiciare și a legislației din domeniu arată că asigurarea respectării și administrarea eficientă a activelor nepatrimoniale nu poate fi posibilă doar în baza normelor privind protecția drepturilor de proprietate intelectuală. Astfel, ca o alternativă eficientă, în acest context, este aplicarea normelor privind protecția împotriva actelor de concurență neloială realizate de către întreprinderea concurentă.

O imagine de ansamblu privind locul concurenței neloiale în viziunea consumatorilor prezintă rezultatele studiului sociologic realizat de Centrul de Investigații Sociologice și Marketing „CBS-AXA”. Studiul a scos la iveală faptul că unul dintre obiectele cel mai puțin asociat cu câmpul juridic al conceptului de proprietate intelectuală este, în opinia consumătorului, protecția împotriva concurenței neloiale (doar 31% din respondenți consideră că aceasta ar fi un obiect de proprietate intelectuală) [24, p.5].

Concluzii

Din perspectiva ideilor anunțate, nu susținem părerile precum că concurența neloială nu constituie obiect al dreptului de proprietate industrială. Existența reglementărilor separate ale protecției împotriva concurenței neloiale și ale protecției altor obiecte de proprietate industrială nu determină posibilitatea unei asemenea concluzii. În ansamblul ideilor sus-menționate, se conchide că concurența neloială în sistemul de inovare face parte din proprietatea industrială, are rol de completare a dreptului de proprietate industrială, constituind un instrument juridic prin care pot fi apărate toate obiectele de proprietate industrială. De asemenea, tratările doctrinare enunțate în articol reconfirmă opinia că institutele de drept de proprietate intelectuală și cele de concurență neloială se află în cea mai strânsă legătură.

Referințe:

1. STATI, V. Protecția concurenței loiale și a secretului comercial din perspectiva apărării penale a proprietății industriale. În: *Intellectus*, 2016, nr.3, p.10-15.
2. ROȘ, V. *Dreptul proprietății intelectuale. Curs universitar*. București: Global Lex, 2001.

3. ERHAN, V. *Brevetarea invențiilor în România*. București: Editura Economică, 1998, p.163. ISBN: 973-590-066-1
4. FLOREA, B. *Dreptul proprietății intelectuale*. București: Universul Juridic, 2011.
5. BRÂNZĂ, S. *Obiectul infracțiunilor contra patrimoniului*: Monografie. Chișinău: CEP USM, 2005, p.675.
6. DOMENTE, M. *Particularitățile raportului juridic privind rezultatele creației intelectuale*: Teză de doctor în drept. Chișinău, 2017, p.178.
7. ЕРЕМЕНКО, В.И. *Недобросовестная конкуренция и исключительные права на результаты интеллектуальной деятельности*. [Accesat: 21.03.2017] Disponibil: www.library.ru/help/docs/n39190/konkure.rtf
8. Comunicarea Comisiei către Parlamentul European. *O piață unică pentru drepturile de proprietate intelectuală*. Bruxelles, 24 mai 2011, COM (2011) 287 final.
9. SEDLEȚCHI, E. Unele aspecte teoretice ale interferenței dintre protecția proprietății intelectuale și protecția concurenței. În: *Materialele Conferinței științifice internaționale „Perspectivele și problemele integrării în spațiul european al cercetării și educației”*, USCH, vol.I (2017, Chișinău). ISBN 978-9975-88-019-0, p.93-98. Disponibil: <http://www.usch.md/wp-content/uploads/2015/11/Conferinta-USC-2017>
10. ROMIȚAN, C.R. *Protecția penală a proprietății intelectuale*. București: C.H. Beck, 2006. 398 p.
11. Hotărârea Curții de Apel Chișinău din 20.11.2014, dosarul nr.2-36/2014.
12. BOLOCAN L., PLEȘCA, T. Protecția proprietății intelectuale și a concurenței în Republica Moldova. În: *Intellectus*, 2012, nr.1, p.7-18.
13. IOVU, L.C. Raportul dintre contrafacere și concurență neloială în apărarea drepturilor de proprietate intelectuală. În: *Analele științifice ale Universității „Al.I. Cuza” Iași*, Tom XLIX, Științe juridice, 2003, p.129-141.
14. STUART, E., FANO, E., SCALES, L.[et al.]. *Legislația și politica în domeniul proprietății intelectuale. Armonizarea legislației Republicii Moldova cu standardele UE*. Chișinău: „Sinectica-Com” SRL, 2010. 277 p.
15. MOISEI, A. *Ghid practic privind protecția proprietății intelectuale în Republica Moldova în domeniul științelor aplicate*. Chișinău, 2012, p.125.
16. ROUBIER, P. *Le droit propriété industrielle*. Paris: Dalloz, 1952, p.250.
17. КУРДИН, А. Нарушение прав на результаты интеллектуальной деятельности как вид недобросовестной конкуренции. [Accesat: 25.11.2017]. Disponibil: <http://profil.ranepa.ru/docs/pubs/p804/55004afa4bc21.pdf>
18. SĂVESCU, D., BUDALĂ, A. *Proprietatea intelectuală în România și în unele țări din UE*. Brașov: Lux Libris, 2008, p.94.
19. T. Comm. Paris, ord. Ref, 05.01.1998 SA Larousse Bordas c/SARI Les Editions de la Connaissance et autres, Dalloz-Affaires no.99/8.01.1998, p.162.
20. TGI Paris, 3-e ch., 19.03.1993 PIBD 1993, 54, III, 439.
21. Hotărârea Curții de Apel Chișinău din 01.02.2005, dosarul nr.2-18/05.
22. REIMER, D., BEIER, F.K., BAUMANN, D. *La répression de la concurrence déloyale en Allemagne*. Paris: Economica, 1978, p.265-266.
23. EMINESCU, Y. *Concurența neleală*. București: Lumina LEX, 1995, p.216.
24. Raport de studiu. *Cunoștințe, atitudini și practici ale populației RM cu privire la proprietatea intelectuală*, 2012. [Accesat: 29.03.2017]. Disponibil: <http://stoppirateria.md/pdf/studies/RAPORT-Studiu-CBS-AXA.pdf>

Date despre autor:

Elena SEDLEȚCHI, doctorandă, Universitatea de Studii Europene din Moldova; Controlor principal de stat în Direcția juridică, Consiliul Concurenței. **E-mail:** andries.elena@gmail.com

Prezentat la 28.12.2017

CZU: 343.37

ASPECTE PROBLEMATICE PRIVIND TERMENUL DE PRESCRIȚIE PENTRU INFRAȚIUNILE LEGATE DE INSOLVABILITATE

*Serghei PALMA**Universitatea de Stat din Moldova*

Termenul de prescripție constituie un factor important la care urmează de atras atenția la analiza infracțiunilor de insolvabilitate intenționată și de insolvabilitate fictivă. Expirarea termenului de prescripție ca efect al omisiunii constatării faptei prejudiciabile și, respectiv, urmării și judecării făptuitorului în perioada stabilită de legea penală duce la liberarea persoanei de răspundere penală. Din aceste rațiuni, se impun eforturi susținute în vederea simplificării procedurii și determinării momentelor importante asupra cărora urmează de atras atenția la desfășurarea urmării penale și la judecarea cauzelor de insolvabilitate intenționată și de insolvabilitate fictivă. Identificarea temeiurilor care duc la expirarea termenului de prescripție și treptat la omisiunea tragerii la răspundere penală constituie un element important în vederea tragerii la răspundere a persoanelor vinovate și apărării drepturilor creditorilor în procesul de insolvabilitate.

Cuvinte-cheie: *insolvabilitate, prescripție, administrator, creditor, intenționat, fictiv, debitor.*

THE PROBLEMATIC ASPECTS REGARDING THE PRESCRIPTION TERM FOR THE CRIMES RELATED TO INSOLVENCY

The prescription period represents an important factor which should be highlighted in the process of analyzing deliberate insolvency crimes and fictitious insolvency crimes. The expiration of the prescription period as consequence of the omission of the prejudicial act and, namely, prosecution and trial of the perpetrator in the established period of time by the penal law, leads to the release of the person from the criminal liability. From these perspectives, sustained efforts are required to simplify the procedure and to determine the important moments which should be brought under the spotlight in the process of criminal prosecution and trial of the causes of deliberate insolvency crimes and fictitious insolvency crimes. Identifying the grounds that lead to the expiration of the prescription period, and gradually to the omission of the criminal liability, represents an important element for putting the guilty persons under the law and for defending the creditors' rights involved in the process of insolvency.

Keywords: *insolvency, prescription, administrator, creditor, intentionally, fictitious, debtor.*

Introducere

Potrivit portalului guvernamental al Datelor Deschise, informație furnizată de Serviciul Fiscal de Stat al Republicii Moldova [1], în anul 2015 au fost declarați în stare de insolvabilitate aproximativ 460 de agenți economici, iar la finele anului 2016 au fost înregistrați în stare de insolvabilitate aproximativ 670 de agenți economici. Potrivit aceleiași surse, pentru anul 2017, în primul și în al doilea trimestru erau înregistrați în stare de insolvabilitate aproximativ peste 3700 de agenți economici din Republica Moldova.

Evaluând numărul întreprinderilor declarate insolubile pentru ultimii trei ani calendaristici, observăm o creștere semnificativă a acestui număr. Cererile introductive de intentare a procedurii de insolvabilitate fiind înaintate atât de creditori, cât și de debitori în persoana administratorului.

Ca rezultat al depunerii cererii introductive se declanșează procedura de insolvabilitate, care este una complexă și deseori de lungă durată. Sub aspectul răspunderii penale, debitorul în persoana administratorului este cointeresat în tergiversarea examinării cauzelor de insolvabilitate. Scopul debitorului de a tergiversa și de a mări termenul de examinare a cauzelor de insolvabilitate este de a se eschiva pe parcurs de la răspundere penală sub pretextul că a expirat termenul de tragere la răspundere penală.

Prin urmare, în conformitate cu art.53 lit.g) CP RM, dacă o persoană a săvârșit o faptă ce conține semnele componenței de infracțiune, aceasta poate fi liberată de răspundere penală de către procuror în cadrul urmării penale și de către instanța de judecată la judecarea cauzei în cazurile prescripției de tragere la răspundere penală. Astfel, în conformitate cu art.60 alin.(2) CP RM, termenul de prescripție începe a curge din ziua săvârșirii infracțiunii și până la data rămânerii definitive a hotărârii instanței de judecată. Sub acest aspect, trebuie să luăm în calcul că infracțiunea de insolvabilitate intenționată (art.252 CP RM) și de insolvabilitate fictivă (art.253 CP RM) se atribuie categoriei infracțiunilor materiale, considerent din care se consideră consumate

din momentul survenirii urmărilor prejudiciabile, și anume: a daunelor în proporții mari sau a daunelor în proporții deosebit de mari.

Rezultate și discuții

Potrivit art.2 al Legii insolabilității, nr.149 din 29.06.2012 [2], prin insolabilitate se înțelege situația financiară a debitorului caracterizată prin incapacitatea de a-și onora obligațiile de plată, constatată prin act judecătoresc de dispoziție.

Urmează să facem delimitarea dintre procesul de insolabilitate și însăși insolabilitatea ca fapt sau moment consumat. Astfel, prin proces de insolabilitate se înțelege o multitudine de acțiuni și subproceduri prin care se ajunge la insolabilitate ca stare de fapt și apoi se depășește această stare. Prin proces de insolabilitate se înțelege:

– cadru juridic privind stabilirea unei proceduri colective pentru satisfacerea creanțelor creditorilor din contul patrimoniului debitorului prin aplicarea față de acesta a procedurii de restructurare sau a procedurii falimentului și prin distribuirea produsului finit;

– procedură prin care debitorul intră, după o perioadă de observație, în procedură de restructurare sau în procedură a falimentului;

– proces judiciar complex care combină în special perioada de observație, procedura de insolabilitate, care continuă cu procedura de restructurare sau cu procedura falimentului, sau cu alte proceduri stabilite în art.30 alin.(4) al Legii insolabilității și care se intentează de instanța de judecată.

În cazul de față, pe noi ne interesează insolabilitatea ca o stare de fapt, însă nu și ca procedură.

Analizând cele enumerate mai sus, observăm că insolabilitatea nu se constată în momentul depunerii cererii introductive de către debitor sau creditor, dar se constată prin act judecătoresc doar după o anumită perioadă de observație a debitorului. Astfel, insolabilitatea debitorului se constată în urma unei proceduri complexe, și anume: instanța de insolabilitate hotărăște, în baza aprecierii temeiului de insolabilitate și a faptelor constatate în cadrul examinării cererii introductive, asupra intentării procedurii de insolabilitate sau asupra respingerii cererii introductive. Hotărârea de intentare a procedurii de insolabilitate devine executorie în momentul pronunțării. Dispozitivul hotărârii se înmânează imediat administratorului desemnat. Prin hotărârea de intentare a procedurii de insolabilitate, instanța de insolabilitate dă apreciere concluziilor din raportul administratorului provizoriu, prevede mărirea revendicărilor asupra cărora obiecțiile debitorului și/sau ale creditorilor au fost respinse ori considerate ca fiind întemeiate, desemnează administratorul insolabilității și instituie, după caz, comitetul creditorilor.

În ce privește constatarea statutului de creditor ca moment când infracțiunea se consideră consumată, urmează de atras atenția la situația când persoana fizică sau persoana juridică devine creditor. Potrivit art.143 alin.(8) al Legii insolabilității, consemnarea judecătorului în tabelul definitiv consolidat al creanțelor are efectul unei hotărâri judecătorești definitive și irevocabile pentru toate creanțele validate, conform valorii și rangului lor, precum și pentru debitor, administrator/lichidator și pentru toți creditorii chirografari și creditorii garanți. După validarea creanțelor din tabelul definitiv, numai titularii creanțelor consemnate în tabel pot să participe la votul planului de restructurare sau la orice repartitie de sume, în caz de faliment etc. În cazul de față constatarea calității de creditor are loc doar în urma respectării anumitor condiții, și anume:

- 1) să fie constatată insolabilitatea debitorului;
- 2) creanța creditorului să fi apărut anterior deschiderii procedurii;
- 3) creanța trebuie să fie certă și exigibilă;
- 4) creditorul să depună cerere de admitere a creanțelor în cadrul procesului de insolabilitate;
- 5) creanța să fie introdusă în tabelul definitiv de creanțe.

Prin urmare, în vederea întrunirii condițiilor sus-enumerate, creditorul urmează să dețină la mână o hotărâre judecătorească prin care să se constate insolabilitatea debitorului.

Creanța creditorului trebuie să fi apărut anterior deschiderii procedurii de insolabilitate, adică ea trebuie să fi apărut înainte de a fi emisă încheierea instanței de insolabilitate privind admiterea spre examinare a cererii introductive spre examinare.

Creditorul, după obținerea hotărârii judecătorești de intentare a procedurii de insolabilitate, dacă are o creanță față de debitor născută anterior datei deschiderii procedurii, înaintează în scris creanța, indiferent de tipul ei, printr-o cerere de admitere a creanțelor adresată instanței de judecată care examinează cauza de insolabilitate a debitorului. Cererea de admitere a creanței se depune în termenul stabilit în hotărârea de deschi-

dere a procedurii sau în termenul indicat în notificarea administratorului provizoriu. Cererea de admitere a creanțelor are același regim juridic ca și cererea de chemare în judecată. Creanțele neajunse la scadență se consideră scadente din momentul intentării procesului de insolvență. În consecință, creditorul trebuie să demonstreze că creanța pe care o deține este una certă și exigibilă. Legea insolvenței nu explică ce înseamnă creanță certă și exigibilă; prin urmare, acest fapt trebuie să-l constate administratorul insolvenței, precum și instanța de insolvență în cazul în care creanța creditorului este contestată, în sensul art.144 al Legii insolvenței.

Prin creanță certă se înțelege o creanță care nu poate fi pusă la îndoială și care este confirmată prin acte juridice sau acte contabile.

Prin creanță exigibilă se înțelege o creanță față de care nu pot fi ridicate careva pretenții sau obiecții de către debitor sau oricare altă persoană, iar creditorul are dreptul să ceară executarea acesteia.

În ce privește condiția potrivit căreia creditorul trebuie să depună o cerere de admitere a creanțelor în cadrul procesului de insolvență, menționăm că cererea de admitere a creanțelor are același regim juridic ca și cererea de chemare în judecată. Cererea va cuprinde: numele/denumirea creditorului, domiciliul/sediul, suma datorată, temeiul creanțelor, precum și mențiuni cu privire la eventualele drepturi de preferință sau garanții. La cerere se anexează documentele justificative din care izvorăsc creanțele și actele de constituire de garanții. În urma verificării tabelului de creanțe definitiv și a materialelor din dosar, cu audierea administratorului/lichidatorului, judecătorul instanței de insolvență va valida creanțele incluse în tabel și necontestate de creditori semnând în rubrica „Validat” în dreptul fiecărei creanțe trecute în tabel de administrator/lichidator. În cazul depunerii contestațiilor, judecătorul va semna în rubrica „Contestat” în dreptul creanței contestate și va consemna personal cu cifre în rubrica „Creanțe cu titlu provizoriu” suma creanței pe care o admite cu titlu provizoriu pe perioada examinării contestației. Judecătorul va menționa în tabel și persoana care a depus contestația. Mențiunile respective vor fi trecute pe cambii și pe alte titluri de creanțe. Consemnarea judecătorului în tabelul definitiv consolidat al creanțelor are efectul unei hotărâri judecătorești definitive și irevocabile pentru toate creanțele validate, conform valorii și rangului lor, precum și pentru debitor, administrator/lichidator și pentru toți creditorii chirografari și creditorii garanți. După validarea creanțelor din tabelul definitiv, numai titularii creanțelor consemnate în tabel pot să participe la votul planului de restructurare sau la orice repartitie de sume, în caz de faliment etc.

Astfel, prejudiciul cauzat creditorului trebuie să fie caracterizat prin daune în proporții mari sau daune în proporții deosebit de mari.

În acord cu art.126 alin.(1) CP RM, proporții mari sunt considerate valoarea bunurilor sustrate, dobândite, primite, fabricate, distruse, utilizate, transportate, păstrate, comercializate, trecute peste frontiera vamală, valoarea pagubei pricinuite de o persoană sau de un grup de persoane, care depășește 20 de salarii medii lunare pe economie prognozate, stabilite prin hotărârea de Guvern în vigoare la momentul săvârșirii faptei.

În conformitate cu art.126 alin.(1¹) CP RM, proporții deosebit de mari sunt considerate valoarea bunurilor sustrate, dobândite, primite, fabricate, distruse, utilizate, transportate, păstrate, comercializate, trecute peste frontiera vamală, valoarea pagubei pricinuite de o persoană sau de un grup de persoane, care depășește 40 de salarii medii lunare pe economie prognozate, stabilite prin hotărârea de Guvern în vigoare la momentul săvârșirii faptei.

Ghidându-ne de Hotărârea Guvernului privind aprobarea cuantumului salariului mediu lunar pe economie, prognozat pentru anul 2018, nr.54 din 17.01.2018, constatăm că salariul mediu lunar pe economie, prognozat pentru anul 2018, este în mărime de 6150 lei [3]. Deci, dacă fapta este comisă în 2018, pentru a putea fi considerate daune în proporții mari acestea trebuie să fie peste 123000 lei, însă nu trebuie să depășească 246000 lei. Or, pentru a putea fi considerate daune în proporții deosebit de mari acestea trebuie să fie peste 246000 lei.

Din sancțiunea de la alin.(1)-(4) art.252 CP RM deducem că legiuitorul a atribuit fapta de insolvență intenționată la categoria infracțiunilor ușoare, mai puțin grave, respectiv grave, iar insolvența fictivă, în cazul alin.(1) și alin.(2) art.252 CP RM, este o infracțiune mai puțin gravă.

În medie, o procedură de insolvență este una durabilă în timp și cuprinde o complexitate de acțiuni. Acțiunile întreprinse sunt legate de identificarea masei debitoare, adică totalitatea bunurilor, mijloacelor financiare, precum și a creanțelor care pot fi încasate sau valorificate în vederea satisfacerii creanțelor creditorilor. Odată cu identificarea masei debitoare, în baza cererii introductive și a datelor contabile, a cererilor de admitere sau a referințelor depuse are loc identificarea tuturor creditorilor debitorului, precum și a creanțelor certe, lichide și exigibile de încasare sau de obținere a bunurilor din masa debitoare.

Marcante sunt argumentele aduse în acest sens în literatura juridică, și anume: „Eficacitatea combaterii și prevenirii infracțiunilor este strâns legată de promptitudinea cu care organele specializate ale statului intervin și trag la răspundere penală pe cei vinovați de săvârșirea infracțiunii” [4, p.420].

Procedura de insolabilitate ține în medie de la un an până la 3 ani de zile. Acest termen reiese din prevederile art.117 alin.(1) și ale art.190 alin.(6) ale Legii insolabilității. Considerent din care acțiunile organului de urmărire penală trebuie să fie corecte și operative. Îndată după depunerea cererii introductive, potrivit art.21 alin.(2) al Legii insolabilității, instanța de insolabilitate în termen de 3 zile calendaristice emite o încheiere prin care admite spre examinare cererea introductivă. Prin încheierea menționată, instanța de insolabilitate dispune punerea sub observație a debitorului prin desemnarea unui administrator provizoriu și aplică față de acesta măsuri de asigurare a creanțelor creditorilor.

Prin emiterea încheierii judecătorești instanța de judecată stabilește un termen limită de examinare a cauzei de intentare a procesului de insolabilitate care nu poate fi mai mare de 60 de zile de la data admiterii cererii introductive spre examinare. Totodată, în dependență de complexitatea cauzei și de volumul de lucru identificat, la cererea motivată a participanților la proces, instanța de insolabilitate, în temeiul art. 30 alin.(3) al Legii insolabilității, poate decide majorarea termenului de examinare a cauzei cu 15 zile lucrătoare; circumstanța dată cuprinde în fapt 3 săptămâni sau 21 de zile calendaristice.

Păstrând șirul logic, observăm că de la data admiterii depunerii cererii introductive și până la momentul constatării de către instanța de insolabilitate a insolabilității debitorului poate curge un termen de la aproximativ 60 până la 84 de zile calendaristice.

După examinarea cererii introductive și a explicațiilor părților, instanța de insolabilitate, bazându-se pe art.30 alin.(4) al Legii insolabilității, adoptă o hotărâre judecătorească prin care constată insolabilitatea debitorului sau respinge cererea introductivă și refuză intentarea unui proces de insolabilitate față de debitor.

În consecință, după expirarea unui termen îndelungat de timp obținem o hotărâre judecătorească care demonstrează insolabilitatea debitorului, precum și existența cel puțin a unei datorii care urmează a fi confirmată prin tabelul definitiv al creanțelor, consemnat de instanța de insolabilitate. În această ordine de idei, instanța confirmă, indirect și tăcut, că datoria există și că debitorul este insolabil prin cauzarea unei anumite daune creditorilor, adică a survenit urmarea prejudiciabilă. Însă, în fapt, creditorii procesului de insolabilitate precum și mărimea creanțelor acestora nu sunt identificate, ci urmează a fi stabilite în cadrul procesului de insolabilitate.

În doctrină se susține că crearea insolabilității reprezintă aducerea la starea de insolabilitate a unei persoane fizice sau juridice, care desfășoară activitate de întreprinzător, anterior solvabile. La rândul său, agravarea insolabilității reprezintă aducerea într-o stare și mai gravă de insolabilitate a unei persoane fizice sau juridice. Crearea sau agravarea insolabilității se realizează prin forme concrete – comisive sau omisive. Pentru a putea forma acțiunea sau inacțiunea de creare ori de agravare a insolabilității, formele comisive sau omisive se dublează una pe alta, formând combinații de o asemenea natură, încât oricare influențare directă asupra unui bun este însoțită de o influențare directă asupra suportului de informații și, implicit, asupra informației privind bunul respectiv – prin nimicirea sau denaturarea informației probante. Aceasta pentru a face descoperirea infracțiunii mai dificilă [5, p.198-199].

În susținerea acestei argumentări vine următoarea speță: „*Colegiul reține prezența în acțiunile lui N.I. a elementelor infracțiunii prevăzute de art.253 alin.(2) lit.b) Cod penal. Însă, ținând cont de faptul că la momentul examinării cauzei în ordine de apel au expirat termenii de prescripție pentru tragerea lui la răspundere penală, stabiliți de art.60 alin.1) lit.b) Cod penal, Colegiul judiciar penal al Curții de Apel Bălți dispune încetarea în această parte a procesului penal în temeiul art.332 alin.(1) și art.391 alin.(1) pct.6 Cod pr. penală, lăsând fără soluționare acțiunea civilă, formulată pe acest capăt de învinuire, ceea ce în corespundere cu art.225 alin.(4) Cod pr. penală nu împiedică inițierea ei în ordinea procedurii civile*” [6].

Prin urmare, dificultatea examinării cauzelor de insolabilitate atât de instanțele civile, cât și de organele de urmărire penală, duce în consecință la liberarea de răspundere penală a făptuitorului și la prejudicierea creditorilor.

Totodată, în cazul pronunțării unei sentințe de încetare a procesului penal pe motiv că a expirat termenul de prescripție în vederea tragerii la răspundere penală, depunerea unei plângeri penale de către alți creditori va fi refuzată pe motiv că există o hotărâre a organului de urmărire penală, pentru aceeași faptă, de încetare a urmăririi penale și de scoatere a persoanei de sub urmărirea penală.

Revenind la procedura de insolabilitate, constatăm că, în paralel cu depunerea cererii introductive, există creditori care în temeiul art.45 alin.(1) al Legii insolabilității dețin o anumită creanță scadentă sau aceasta, ca urmare a procesului de insolabilitate, devine scadentă. Creanța pe care o deține fiecare dintre creditori urmează a fi înaintată în instanța de insolabilitate printr-o cerere de validare cu anexarea documentelor confirmative.

Faptul depunerii cererii introductive nu acordă persoanei statutul de creditor al persoanei insolabile; din contra, urmează a fi întreprinse un șir de măsuri și respectată o anumită consecutivitate, care de asemenea este una durabilă în timp.

Dispozitivul hotărârii de intentare a procedurii de insolabilitate trebuie să conțină:

- a) termenul limită de înregistrare a cererii de admitere a creanțelor, în vederea întocmirii tabelului definitiv, care va fi de până la 45 de zile calendaristice de la data intentării procedurii;
- b) termenul de verificare a creanțelor, de întocmire și de comunicare a tabelului lor definitiv, care nu va depăși 15 zile lucrătoare (21 de zile lucrătoare) de la expirarea termenului prevăzut la lit.a). Prelungirea acestui termen este prevăzută și de art.142 alin.(3) al Legii insolabilității care stabilește că, în funcție de circumstanțele cauzei și din motive temeinice, instanța de insolabilitate poate decide o majorare a termenului prevăzut de până la 15 zile;
- c) data ședinței de validare a creanțelor, care nu va depăși 30 de zile calendaristice de la expirarea termenului prevăzut la lit.b).

Revenind la simple calcule, observăm că până la ședința de validare, adică ședința unde fiecare creditor va fi confirmat și validat de către instanța de insolabilitate, curge un termen imperativ care nu poate fi mai mic de 60 de zile și mai mare de 111 zile calendaristice.

Indiferent de faptul că creanțele creditorilor există și urmează a fi executate, în consecință, potrivit art.24 alin.(2) lit.d), art.53 alin.(1) art.81 ale Legii insolabilității, avem o perioadă de timp cuprinsă între 120 de zile (în mod ideal) și 195 de zile (în cel mai complicat caz), în care creditorii nu pot urmări silit și nici urmări în mod individual datoriile pe care le au față de debitor pentru a-și satisface creanțele.

Din momentul admiterii cererii introductive spre examinare, creditorii nu mai pot solicita debitorului executarea creanțelor în mod individual. Totodată, executarea obligațiilor masei debitoare neîntemeiate pe un act al administratorului insolabilității/lichidatorului este interzisă pe parcursul a 180 de zile de la data intentării procedurii de insolabilitate sau a procedurii simplificate a falimentului.

Astfel, la momentul de față suntem în situația în care creditorii, fiind confirmați și validați de către instanța de insolabilitate, chiar dacă dețin o creanță scadentă anterioară depunerii cererii introductive, oricum nu o pot executa până când lichidatorul sau administratorul instituit nu va întreprinde măsuri în vederea satisfacerii creanțelor creditorilor.

Achitarea și stingerea creanțelor creditorilor la general este efectuată ca urmare a valorificării masei creditoare.

După intentarea procedurii falimentului, lichidatorul valorifică și/sau lichidează neîntârziat, în condiții cât mai avantajoase și în timpul cel mai potrivit, masa debitoare numai cu acordul expres al comitetului creditorilor sau al adunării creditorilor, după caz. Termenul de valorificare și/sau de lichidare a masei debitoare nu va depăși 2 ani de la intentarea procedurii falimentului.

Astfel, deducem că lichidatorul/administratorul insolabilității poate valorifica masa debitoare numai după convocarea adunării creditorilor sau, în cazul în care este constituit, numai după convocarea comitetului creditorilor.

Adunarea la care titularii creanțelor validate cu drept de vot decid, de regulă, în baza unui raport al administratorului insolabilității desfășurarea de mai departe a procesului de insolabilitate (adunarea de raportare) se convoacă în cel mult 30 de zile din data ședinței de validare. Potrivit art.55 alin.(9) al Legii insolabilității, această ședință poate avea loc la aceeași dată cu adunarea de raportare.

Termenul de valorificare și/sau de lichidare a masei debitoare nu va depăși 2 ani de la intentarea procedurii falimentului.

În rezultat, dacă e să tragem o bară și să ajungem la simple calcule, constatăm că de la data depunerii cererii introductive de către debitor și până la confirmarea și validarea creanțelor creditorilor, în medie ar putea trece o perioadă de timp de la 120 de zile până la 195 de zile calendaristice. Indiferent de toate, chiar dacă a trecut o perioadă destul de îndelungată, creditorii nu pot întreprinde careva măsuri în mod individual. Totodată, după scurgerea unei perioade de timp enumerate mai sus, urmează a fi respectat termenul legal de 2 ani de la

intentarea procedurii falimentului ca lichidatorul/administratorul insolabilității să valorifice și să lichideze masa debitoare în vederea satisfacerii creanțelor creditorilor.

În art.1 alin.(1) al Legii insolabilității se stabilește că scopul acestei legi este instituirea cadrului juridic privind stabilirea unei proceduri colective pentru satisfacerea creanțelor creditorilor din contul patrimoniului debitorului cu distribuirea produsului finit.

Totuși, în conformitate cu art.54-56 ale Legii insolabilității, distribuirea intermediară și/sau distribuirea finală a masei debitoare se aprobă la cererea lichidatorului de către adunarea creditorilor, care este o atribuție exclusivă a adunării creditorilor și nu poate fi atribuită în competența altora. Adunarea creditorilor are loc la cerere, termenele limite de petrecere a ei fiind de la 7 zile până la 15 zile calendaristice de la depunerea cererii, cu obligația ca procesul-verbal al adunării creditorilor să fie depus la dosarul cauzei în termen de 7 zile lucrătoare de la data adunării creditorilor.

Raportând pe scurt cele relatate, ajungem la concluzia că procedura de insolabilitate este una îndelungată care nu poate fi mai mică de 6 luni de zile, dar care lejer ar putea ajunge în medie la limita de 2 ani de zile.

Dacă e să revenim la latura penală, și anume – la termenul prescripției de tragere la răspundere penală, ne confruntăm cu următoarea situație. Sistemul de drept contemporan, apelul și recursul nu-și îndeplinesc eficient și pe deplin funcțiile atribuite. Instanța de apel sau de recurs abuzează sau utilizează prea des instituția trimiterii spre rejudecare a cauzei. Prin urmare, actele judecătorești de trimitere a cauzei la rejudecare nu pot fi contestate și nici casate, ca în final examinarea cauzei să reînceapă în instanța de fond și, în majoritatea situațiilor, sentința de judecată să rămână aceeași.

În rezultat, dacă cumulăm toate termenele de desfășurare a procedurii de insolabilitate, faza de efectuare a urmăririi penale, precum și examinarea cauzei în instanța de judecată, de la data depunerii cererii introductive și până la data rămânerii definitive a sentinței judecătorești pe cauza penală ar putea trece de la 3 ani până la 5 sau chiar 7 ani calendaristici. Ca urmare a celor spuse, constatăm că pentru fapta incriminată la art.252 alin.(1) CP RM, care stabilește ca pedeapsă complementară sau alternativă închisoarea pe un termen de până la 2 ani, făptuitorul ar putea fi, atât în mod teoretic, cât și practic, liberat de răspundere penală pe motivul expirării termenului de prescripție stabilit imperativ la art.60 alin.(1) lit.a) CP RM, și anume: 2 ani de la săvârșirea unei infracțiuni ușoare.

O altă situație este în cazul în care făptuitorul urmează a fi tras la răspundere în conformitate cu art.252 alin.(2) CP RM sau cu art.253 CP RM, sancțiunile la care stabilesc că infracțiunile specificate în aceste articole sunt din categoria infracțiunilor mai puțin grave, al căror termen de prescripție este unul de 5 ani de la data săvârșirii infracțiunii mai puțin grave. Dar, luând în considerare că infracțiunile specificate privesc efectuarea urmăririi penale asupra a două sau mai multor persoane sau sarcina organelor de urmărire penală de a proba daunele în proporții deosebit de mari aduse creditorilor, făptuitorul cumulând termenul procedurii de insolabilitate, al urmăririi penale precum și cel de judecare a cauzei până la emiterea unei sentințe judecătorești definitive, de asemenea ne-am putea întâlni cu situația ca în privința făptuitorului să poată fi încetată urmărirea penală, el urmând a fi liberat de răspundere pe motivul expirării termenului de prescripție pentru tragerea la răspundere penală.

O a treia categorie de infracțiuni este cea de infracțiuni grave, și anume: cele identificate și incriminate la art.252 alin.(3) și alin.(4) CP RM, care sunt atribuite la categoria infracțiunilor grave. Însă, dacă e să analizăm superficial conținutul juridic, ajungem la un șir de concluzii, și anume: că băncile inițial urmează să treacă prin procedura de lichidare reglementată de art.38¹ alin.(1) al Legii instituțiilor financiare, care în mod teoretic nu ar putea depăși termenul de 5 ani de la data retragerii licenței de activitate, cu excepția cazului când la demersul argumentat al lichidatorului băncii termenul de lichidare ar putea fi prelungit cu cel mult 2 ani [7]. Urmare a celor relatate succint, am întreprins o încercare de a elucida faptul că băncile întâi de toate urmează să respecte procedura de lichidare care ar putea dura până la 7 ani de zile. Aici vom face trimitere la situația instituțiilor financiare B.C. „Unibank” S.A. [8], Băncii de Economii S.A. [9], B.C. „Banca Socială” S.A. [10], a căror licență a fost retrasă la data de 16 octombrie 2015 sau la situația B.C. „Investprivatbank” S.A., a cărei licență a fost retrasă la 19 iunie 2009 și a fost inițiat procesul de lichidare silită [11]. La prima vedere, ar părea posibil ca persoanele responsabile să fie trase la răspundere penală pentru infracțiunile de insolabilitate fictivă sau de insolabilitate intenționată până la scurgerea termenului de prescripție. Însă, dacă e să facem referire la B.C. „Universalbank” S.A., a cărei procedură de lichidare a fost inițiată la data de 15 februarie 2012 [12], constatăm că deși de la acea dată au trecut peste 5 ani de zile, situația debitorului

BC „Universalbank” S.A. rămâne una incertă și față de acesta nu a fost intentată procedura de insolabilitate stabilită de art.38¹ alin.(2) al Legii instituțiilor financiare, nemaivorbind de BC „Investprivatbank” S.A. În consecință, cumulând perioada de lichidare prevăzută de Legea instituțiilor financiare, perioada prevăzută de Legea insolabilității, precum și cea de efectuare a urmăririi penale și de judecare a cauzei penale, am putea deduce că persoanele responsabile ușor și lejer ar putea fi liberate de răspundere penală pe temeiul scurgerii termenului de prescripție pentru tragerea la răspundere penală.

Concluzii

În rezultat, ar fi bine de a contura și lumina careva aspecte:

- 1) în primul rând, urmează a fi identificat termenul concret de la care ar trebui să curgă termenul de prescripție pentru tragerea la răspundere penală pentru infracțiunile stabilite la art.252 și art.253 CP RM;
- 2) ar fi benefic de a se indica că termenul de prescripție curge din ziua încetării procedurii de insolabilitate și nesatisfacerii creditorilor a căror creanțe au fost validate;
- 3) se impune antrenarea instituțiilor specializate, cum ar fi Serviciul Fiscal de Stat, Centrul Național Anti-corupție ale Republicii Moldova, sau instituirea unui departament specializat în vederea identificării persoanelor care au dus întreprinderea în insolabilitate, precum și a prejudiciului cauzat creditorilor.

Referințe:

1. Date statistice privind numărul agenților economici declarați în stare de insolabilitate. [Accesat: 28.02.2018] Disponibil: <http://www.date.gov.md/search/site/insolvabilitate>
2. Legea insolabilității, nr.149 din 29.06.2012. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2012, nr.193-197.
3. Hotărârea Guvernului privind aprobarea cuantumului salariului mediu lunar pe economie, prognozată pentru anul 2018, nr.54 din 17.01.2018. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2018, nr.18-26.
4. BOTNARU, S., ȘAVGA, A., GROSU, V., GRAMA, M., *Drept Penal. Partea Generală. Vol.I*. Chișinău: Cartier SRL, 2005, 624 p.
5. STATI, V. Infracțiunile legate de insolabilitate: Implicațiile adoptării Legii insolabilității, nr.149/2012. În: *Revista științifică a Universității de Stat din Moldova*, 2013, nr.3(63), p.197-204.
6. Decizia Colegiului judiciar penal al Curții de Apel Bălți din 18.05.2016. Dosarul nr.1a-34/16. [Accesat: 28.02.2018]. Disponibil: https://cab.instante.justice.md/apps/pdf_generator/base64/create_pdf.php
7. Legea instituțiilor financiare, nr. 550 din 21.07.1995. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2011, nr.79-81.
8. Hotărârea Băncii Naționale a Moldovei cu privire la retragerea licenței de desfășurare a activităților financiare și inițierea procesului de lichidare silită a B.C. „Unibank” S.A., nr.64 din 16.10.2015. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2015, nr.291-295.
9. Hotărârea Băncii Naționale a Moldovei cu privire la retragerea licenței de desfășurare a activităților financiare și inițierea procesului de lichidare silită a Băncii de Economii S.A., nr.62 din 16.10.2015. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2015, nr.291-295.
10. Hotărârea Băncii Naționale a Moldovei cu privire la retragerea licenței de desfășurare a activităților financiare și inițierea procesului de lichidare silită a B.C. „Banca Socială” S.A., nr.63 din 16.10.2015. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2015, nr.291-295.
11. Ordonanța Băncii Naționale a Moldovei cu privire la retragerea licenței B.C. „Investprivatbank” S.A. și numirea lichidatorului, nr.313 din 19.06.2009. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2009, nr.105.
12. Hotărârea Băncii Naționale a Moldovei cu privire la retragerea licenței de desfășurare a activităților financiare și inițierea procesului de lichidare silită a B.C. „Universalbank” S.A., nr.29 din 15.02.2012. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2012, nr.34-37.

Date despre autor:

Serghei PALMA, doctorand, Școala doctorală Științe Juridice, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: palmasergiu@gmail.com

Prezentat la 19.03.2018

CZU: 339.187:347.451:658.8

FORMELE EXERCITĂRII VÂNZĂRILOR LA DISTANȚĂ*Vlada CALMÎC**Universitatea de Stat din Moldova*

Datorită dezvoltării spectaculoase a mijloacelor de comunicare la distanță au apărut mai multe canale de oferire a mărfii. Obiectul acestui studiu îl constituie diferite forme ale exercitării vânzării cu utilizarea mijloacelor de comunicare la distanță. Cercetătorii în domeniu evedințază următoarele forme ale vânzării la distanță: vânzarea prin intermediul cataloagelor și publicațiilor tipărite cu bon de comandă, vânzarea bunurilor pe TV, vânzarea telefonică și, nu în ultimul rând, vânzările pe Internet.

Cuvinte-cheie: vânzări la distanță, comerț, vânzări on-line, consumator, catalog, sistem de vânzări organizat la distanță, vânzare de bunuri pe TV, mijloace de comunicare la distanță.

FORMS OF DISTANCE SALES

The development of distance sales is due to technical and scientific progress, the maturing of the market economy, the prosperity of consumerism and, last but not least, the evolution of methods and procedures of distance communication and the delivery of goods. The objects of this study are different forms of distance selling. Researchers in the field are demonstrating the following forms of distance selling: selling via catalogs and printed publications with order receipt, selling goods on TV, selling by phone, and last but not least Internet sales.

Keywords: distance selling, commerce, online sales of goods, cross-border trade, consumer, contracts concluded by telephone, TV shopping, means of distance communication.

Introducere

Dezvoltarea vânzării la distanță a început la sfârșitul secolului al XIX-lea în Statele Unite ale Americii. Achiziționarea bunurilor la distanță se făcea, în mod tradițional, prin intermediul serviciilor poștale, iar ca principal mijloc de alegere a mărfii au fost cataloagele și revistele specializate. Întemeietorul vânzării la distanță este considerat Benjamin Franklin. În 1744 el a publicat primul catalog, prin care a vândut cărți științifice și academice. În 1845 a apărut Tiffany Blue Book – primul catalog de comandă prin poștă a marfurilor prin corespondență [1]. Mai activ vânzarea la distanță în Statele Unite ale Americii a început să se dezvolte în anii '70 ai secolului al XIX-lea, iar primele companii care se specializau în comerț la distanță erau «Montgomery Ward» și «Sears, Roebuck and Co» [2].

În anii 1970-1990 domeniul vânzării la distanță a crescut în mod semnificativ în toată lumea, iar companiile au început să folosească mai multe canale de oferire a mărfii, inclusiv televiziunea. Internetul și comunicațiile mobile. Dezvoltarea vânzării la distanță se datorează progresului tehnico-științific, maturizării economiei de piață, prosperării consumerismului și, nu în ultimul rând, evoluției metodelor și procedeele de comunicare la distanță și livrării marfurilor.

Actualmente există mai multe forme de exercitare a comerțului la distanță datorită diversității mijloacelor de comunicare utilizate, cum ar fi: poștă electronică (e-mail), telefon cu intervenție umană (telefonie vocală), telefon fără intervenție umană (automat de apel, audiotext), videofon, videotext, telecopiator (fax), televiziune (teleshopping), publicitate tipărită cu bon de comandă, SMS, servicii de mesagerie pe Internet. În această ordine de idei, cercetătorii în domeniu evedințază următoarele forme ale vânzării la distanță: vânzarea prin intermediul cataloagelor și publicațiilor tipărite cu bon de comandă, vânzarea bunurilor pe TV, vânzarea telefonică și, nu în ultimul rând, vânzările pe Internet.

Rezultate și discuții

Apariția și dezvoltarea vânzării la distanță au condus la necesitatea reglementării acestor raporturi la nivel național și internațional. Regelementarea juridică a acestui fenomen în Europa are o istorie relativ recentă, care începe în anii '70-80 ai secolului XX. Actualmente, spațiul european se bucură de o reglementare reușită a relațiilor analizate, dispunând de o gamă largă de acte normative care tratează diferite aspecte ale vânzării la distanță, cum ar fi Directiva privind drepturile consumatorilor [3], Directiva privind anumite aspecte juridice ale serviciilor societății informaționale, în special ale comerțului electronic, pe piața internă (Directiva

privind comerțul electronic) [4], Directiva privind comercializarea la distanță a serviciilor financiare de consum și de modificare a Directivei 90/619/CEE a Consiliului și a Directivelor 97/7/CE și 98/27/CE [5] și altele. Este remarcabil faptul că legislația Uniunii Europene tratează vânzarile la distanță prin prisma protecției drepturilor și intereselor consumatorilor.

Un interes special pentru reglementarea vânzărilor la distanță pe plan internațional prezintă Convenția Europeană privind vânzarea poștală transfrontalieră și vânzarea la distanță (European convention on cross-border mail and distance selling) din 27 martie 2002 [6]. Această Convenție nu dă o definiție precisă, dar enumeră trăsăturile caracteristice ale contractului de vânzare la distanță. În opinia noastră, această modalitate de a aborda noțiunea unui fenomen juridic este cea mai reușită.

Convenția prevede că activitatea comercială, numită „vânzare la distanță”, cuprinde diferite metode de marketing, care de la propunerea comercială inițială făcută de vânzătorul consumatorului până la executarea ordinului plasat de către consumator se realizează printr-o gamă largă de mijloace de comunicare și distribuirea informației la distanță: de la documente scrise până la utilizarea celor mai avansate tehnologii de comunicare.

Tehnicile de marketing sus-menționate se caracterizează prin faptul că:

- contractul se încheie fără prezența fizică a ambelor părți implicate;
- bunurile și serviciile sunt prezentate consumatorului printr-o gamă largă de mijloace de comunicare, cum ar fi cataloage, mailing, reclame, telefon, televizor, videotext, audiotext, CD ROM, Internet sau alte mijloace de comunicare la distanță.

Legislația Republicii Moldova în domeniul vânzărilor la distanță era până nu demult atât de nedevelopată, iar cercetările doctrinare erau atât de fragmentate și incomplete, încât analiza completă a fenomenului ne pare aproape imposibilă, cu toate că această varietate a contractului clasic de vânzare-cumpărare a început să se dezvolte în țara noastră cu mai mult de 15 ani în urmă. Totodată, în ultimul timp au apărut câteva acte normative destul de importante vizând contractele la distanță, contractele încheiate în afara spațiilor comerciale și contractele încheiate prin mijloace electronice, care vor fi analizate în prezentul studiu.

Putem purcede la analiza formelor vânzării la distanță cu legislația care tratează comerțul în general. Astfel, Legea cu privire la comerțul interior, nr.231 din 23.09.2010 [7], este cadrul juridic în domeniul desfășurării activităților de comerț prin rețele de distribuție a produselor și serviciilor comerciale. Această lege enumeră formele de desfășurare a comerțului în Republica Moldova:

- a) comerțul cu ridicata;
- b) comerțul cu amănuntul;
- c) comerțul cash and carry;
- d) serviciile comerciale, inclusiv alimentația publică.

Legea menționată nu specifică în mod expres vânzarea la distanță ca formă de desfășurare a comerțului. Totodată, modalitățile de desfășurare a activității comerciale evoluează permanent, ceea ce duce în mod inevitabil la apariția unor instituții juridice noi, precum contractul la distanță și contractul negociat în afara spațiilor comerciale. Totuși, tangential, legea numește și reglementează una dintre formele comerțului la distanță. Astfel, Anexa 1 la lege conține lista activităților de comerț cu produse alimentare, nealimentare și de prestări servicii conform Clasificatorului Activităților din Economia Moldovei, printre care este numit comerțul cu amănuntul care nu se efectuează în mod tradițional prin magazine, dar care cuprinde comerțul cu amănuntul prin intermediul caselor de comenzi sau prin Internet, precum și comerțul cu amănuntul efectuat în afara magazinelor, standurilor, chioșcurilor și piețelor.

În conformitate cu prevederile art.9 din legea sus-menționată, comerțul cu amănuntul se desfășoară nu doar prin intermediul unităților comerciale staționare (magazine), staționare provizorii (pavilioane, gherete (chioșcuri)), unităților mobile, dar și prin alte modalități prevăzute de legislație. Reieșind din aceste prevederi legale, putem concluziona că vânzarea la distanță, precum și vânzarea pe Internet, ca formă a desfășurării comerțului, se atribuie la categoria comerțului cu amănuntul.

Hotărârea Guvernului cu privire la desfășurarea comerțului cu amănuntul, nr.931 din 08.12.2011, conține Nomenclatorul unităților comerciale care desfășoară comerț cu amănuntul [8]. În acest Nomenclator sunt clasificate unitățile comerciale cu amănuntul (magazinele), conform specializării lor, fiind divizate în funcție de mărimea suprafeței comerciale, tipurile de mărfuri comercializate și serviciile prestate, precum și tipurile suplimentare de unități comerciale destinate spre utilizare în cazul reconstrucției sau utilizării spațiilor comerciale în acțiune, unitățile comerciale cu specific în activitate, unitățile comerciale mobile. Referitor la vân-

zarea la distanță, există doar o singură mențiune despre magazine on-line (virtual), fără specificarea altor forme de desfășurare a tranzacțiilor la distanță.

Totodată, nu putem neglija faptul că comerțul internațional s-a orientat spre noi tehnici de contractare, ceea ce ne impune și pe noi, în Republica Moldova, să ne conformăm realităților noi și să dezvoltăm cadrul nostru legal și doctrinar în domeniul vânzărilor la distanță. Considerăm că este oportună includerea în legislația analizată a mențiunii despre alte forme ale vânzărilor la distanță în afară de vânzarea prin site-urile web.

Deși în Republica Moldova timp îndelungat a existat o lipsă esențială a reglementărilor normative în materia vânzărilor la distanță, actele normative recent adoptate, cum ar fi Legea privind protecția consumatorilor la încheierea contractelor din 2016 [9], largesc aria aplicării institutului vânzărilor la distanță pe plan național. În continuare vom analiza separat fiecare formă de exercitare a vânzărilor la distanță, bazându-ne pe inovațiile legislative în domeniu.

Astfel, practica și doctrina internațională deja de câteva decenii cercetează și dezvoltă următoarele forme ale vânzărilor la distanță:

1. Vânzarea prin intermediul cataloagelor și publicațiilor tipărite cu bon de comandă. Respectiva formă a vânzărilor la distanță este prima din punct de vedere istoric, care utilizează în calitate de canal de vânzări cataloage și publicații.

Catalogul este o culegere, cel mai des imprimată, ilustrată sau nu, care enumără produsele puse de o firmă la dispoziția clienței sale, prezentând caracteristicile și, eventual, prețurile și condițiile de vânzare. El oferă posibilitatea prezentării unei oferte largi de bunuri și servicii grupate pe categorii sau dispuse în ordine alfabetică, precum și caracteristicile utilizărilor acestora [10].

Această formă de vânzare la distanță este destul de populară, dar se remarcă o tendință clară de a substitui cataloagele pe suport de hârtie prin cataloage electronice. Pe acest segment de vânzări cele mai solicitate produse sunt: hainele, cărțile și produsele cosmetice. Unele firme care vând pe bază de catalog se disting prin faptul că înserează în aceste tipărituri și literatură sau informații de presă, expediază clienților mostre de materiale, dețin o linie fierbinte, prin intermediul căreia răspund la întrebări, trimit clienților fideli cadouri sau donează o parte din profituri pentru acțiuni de caritate [11].

Este notabil faptul că vânzarea prin intermediul cataloagelor și publicațiilor tipărite cu bon de comandă nu are o reglementare normativă proprie în legislația Republicii Moldova. În această situație, raporturile create li se aplică prevederile Codului civil în vigoare [12], ale Legii privind drepturile consumatorilor la încheierea contractelor [13] și ale Legii privind protecția consumatorilor [14]. Remarcăm totuși că această formă modernă de exercitare a comerțului la distanță nu este legiferată la nivel corespunzător în Republica Moldova.

Reieșind din faptul că comercializarea produselor prin intermediul cataloagelor se face cu utilizarea serviciilor poștale, domeniul cercetat este reglementat de Legea comunicațiilor poștale, nr.36 din 17.03.2016 [15]. Important pentru studiul de față este includerea în legea nouă a definiției noțiunilor de destinatari și expeditori, adică a părților prezumate ale contractului de vânzare-cumpărare la distanță, ceea ce nu se făcea în Legea poștei, nr.463 din 18.05.1995, care în prezent este abrogată. În continuare, legea oferă noțiunea și regimul juridic al trimiterilor poștale naționale și internaționale – eventualul obiect al tranzacțiilor la distanță. Din această categorie fac parte trimiterile de corespondență, precum și cărți, cataloage, ziare, publicații periodice și colete poștale conținând bunuri cu sau fără valoare comercială. În art.14 al Legii nr.36 din 17.03.2016 este reglementată responsabilitatea furnizorilor de servicii poștale.

Suplimentar, sfera vânzărilor poștale în Republica Moldova este reglementată de Hotărârea Guvernului pentru aprobarea Regulilor privind prestarea serviciilor poștale, nr.1457 din 30.12.2016, care stabilește un set de reguli privind drepturile și obligațiile furnizorului de servicii poștale și ale utilizatorului de servicii poștale, clasifică trimiterile poștale, stabilește condițiile de acceptare în rețeaua poștală a trimiterilor poștale, numește serviciile poștale incluse în sfera serviciului poștal universal, definește regulile de distribuire și predare a trimiterilor poștale [16].

Datorită faptului că în raporturile de vânzare la distanță deseori participă rezidenții diferitelor state, prezintă un interes special Convenția poștală universală semnată la Geneva în 2008. Convenția oferă definiții, desemnează entitățile responsabile de îndeplinirea obligațiilor ce derivă din aderarea la Convenție, stabilește apartenența trimiterilor poștale, reglementează retragerea, modificarea sau corectarea adresei, reexpedierea și returnarea către expeditor a trimiterilor ce nu au fost distribuite, precum și identifică măsurile de securitate poștală [17].

În Republica Moldova, în acest segment de vânzări la distanță își desfășoară activitatea așa companii multinaționale, precum Avon, Oriflame, Faberlic și altele. Succesul unor asemenea afaceri depinde în mare măsură de capacitatea firmei de a-și ține eficient evidența listelor de adrese și a listelor de clienți, de a-și gestiona atent stocurile, de a oferi marfuri de calitate și de a-și crea pe piață o imagine de firmă serioasă care oferă multiple avantaje clienților [18].

Totodată, trebuie reținut faptul că distribuirea cataloagelor și a materialelor promoționale către consumatori nu poate fi atribuită în toate cazurile la categoria vânzărilor la distanță, căci această acțiune este doar o metodă de marketing. Vânzarea la distanță prin intermediul cataloagelor are loc doar atunci când catalogul este însoțit de o propunere serioasă și detaliată de a comanda prin poștă, dar nu pentru a vizita spațiul comercial al vânzătorului [19].

Vânzările prin corespondență și pe baza cataloagelor prezintă o serie de avantaje și dezavantaje. Avantajele care pot fi consemnate sunt:

- creșterea, fără prea mari eforturi din partea firmelor, a numărului de cumpărători pe bază de catalog;
- posibilitatea de adaptare a programelor de marketing;
- nivelul mult mai scăzut al costurilor logistice fără de rețeaua clasică de magazine.

Inconvenientele acestei forme de vânzare sunt:

- cheltuieli ridicate legate de constituirea și actualizarea fișierelor;
- suplețea redusă în ceea ce privește asortimentul propus spre vânzare;
- gradul ridicat de returnare a mărfurilor, comparativ cu comerțul cu amănuntul tradițional [20].

Lăsând la o parte marketingul agresiv și întârzierile poștale, vânzarea la distanță prin intermediul cataloagelor satisface atât interesele vânzătorilor, cât și ale cumpărătorilor. Absența intermediarilor permite consumatorilor de a economisi cel puțin 20-30% din valoarea produselor [21].

2. Vânzarea bunurilor pe TV. Formele de afaceri prin telefon (telemarketing) și prin telefon /televizor (cumpărături la domiciliu) sunt două metode în plus ale comerțului cu amănuntul în afara magazinului, care cunoaște rate de creștere impresionante. Comerțul la domiciliu combină două distracții favorite ale populației statelor dezvoltate economic: uitatul la televizor și mersul la cumpărături [22]. Vânzarea bunurilor pe TV se exercită în următoarele forme:

a) teleshopping. Vânzarea prin televiziunea cablată, cunoscută în Occident sub denumirea de „home video shopping”, reprezintă o formă mai recentă de comercializare a produselor, prin intermediul căreia consumatorul telespectator poate alege dintr-un sortiment foarte larg de mărfuri și cumpăra produsele necesare, în cadrul unui program practic nelimitat, prin intermediul unui telefon și al cărții sale de credit [23];

b) publicitate cu răspuns direct;

c) programe de informare și publicitate [24].

La fel ca și în cazul vânzărilor prin intermediul cataloagelor și publicațiilor tipărite cu bon de comandă, vânzările produselor pe TV, în afara prevederilor generale deja menționate, nu se bucură de reglementare normativă proprie în legislația Republicii Moldova.

3. Vânzarea telefonică. Deci, vânzarea bunurilor pe TV se efectuează cu ajutorul telefonului ca mijloc de comunicare la distanță. Totodată, există și forma independentă de vânzare telefonică, în care potențialul cumpărător primește informația despre produs și încheie contractul doar prin conversația telefonică cu comerciantul.

Unii autori susțin că această formă, deși în mod formal este atribuită la comerțul la distanță (deoarece cumpărătorul și vânzătorul nu interacționează pe „viu”), în esență sa diferă de modelul vânzării la distanță. Acest lucru arată în mod clar că alegerea mijloacelor tehnice de comunicare între vânzător și cumpărător impune o amprentă semnificativă asupra mecanismului de interacțiune a acestora [25].

Totodată, această formă a vânzărilor la distanță, datorită specificului său, a căpătat o reglementare separată în Legea privind protecția consumatorilor la încheierea contractelor [26]. Articolul 7 alin.(7) din această lege stabilește că în cazul în care comerciantul îi telefonează consumatorului în vederea încheierii unui contract la distanță, comerciantul își prezintă identitatea la începutul conversației cu consumatorul și, dacă este cazul, prezintă identitatea persoanei în numele căreia telefonează și specifică scopul comercial al apelului.

Mai mult decât atât, legiuitorul instituie un mecanism special de protecție a consumatorilor în cazul încheierii contractului la distanță cu utilizarea telefonului. Astfel, art.7 alin.(8) al legii menționate *supra* prevede că în cazul în care urmează să se încheie un contract la distanță printr-un apel telefonic inițiat de comerciant, comerciantul trebuie să confirme oferta făcută consumatorului, al cărui angajament începe doar după ce a

semnat oferta sau după ce și-a trimis consimțământul în scris. Aceste confirmări trebuie făcute pe un suport durabil, adică pe suport de hârtie, CD-ROM, DVD, disc dur al calculatorului personal, stick de memorie USB, card de memorie, flash-card, e-mail, SMS, MMS, cont privat al consumatorului pe pagina web a comerciantului etc., care permite consumatorului sau comerciantului să stocheze informațiile care îi sunt adresate personal, într-un mod accesibil, pentru referințe ulterioare, pentru o perioadă de timp adecvată, în vederea utilizării ulterioare, ceea ce-i permite reproducerea neschimbată a informațiilor stocate.

4. Comerțul electronic. Odată cu inventarea Internetului, modul cel mai obișnuit de a comanda marfa pentru livrare prin poștă a devenit site-ul web al unei companii. De cele mai dese ori, acest tip de vânzări se numește e-commerce sau cumpărături on-line. Totodată, unica diferență reală între cumpărături on-line și prin care se dispune poșta tradițională este mijlocul prin care este plasată comanda (on-line vs formularul de telefon sau comanda prin poștă). Cele mai multe companii tradiționale de vânzare a marfurilor prin catalog, de comandă prin poștă, acum de asemenea vând prin internet.

Comerțul electronic oferă oportunitatea de a comercializa produse în întreaga lume, sporind numărul de potențiali clienți, în primul rând prin eliminarea barierelor geografice dintre clienți și comercianți [27]. În general, Internetul a devenit un mediu comercial propice, care necesită reglementări proprii, noi legi prin care să fie încurajat și dezvoltat, acesta fiind adevărul vector al ascensiunii comerțului electronic [28].

Actualmente, pe plan internațional pot fi evidențiate următoarele modele de afaceri în comerțul electronic:

- a) Magazin electronic (e-shop) – un magazin care efectuează vânzări prin intermediul unui site web, care conține catalogul de produse sau servicii cu descrieri tehnice și comerciale pentru fiecare poziție din catalog.
- b) Aprovizionarea electronică – licitații organizate pentru procurarea bunurilor și serviciilor de către marile companii și autoritățile publice.
- c) Magazin electronic universal – o colecție de magazine electronice, reunite sub umbrelă comună, care accept metode de plată comună.
- d) Piața unui terț – se apelează la o interfață-utilizator pentru catalogul de produse ale companiei, interfață ce aparține unui terț (în general, furnizor de servicii internet sau o bancă).
- e) Comunități virtuale – membrii acestora adaugă, contra plata unor taxe, informații proprii peste un mediu de bază furnizat de companie, oferă spre vânzare produse sau servicii.
- f) Furnizorul de servicii cu valoare adăugată – furnizorii care oferă servicii logistice, plata electronică sau expertiza în managementul producției.
- g) Platforme de colaborare – un mediu electronic de colaborare între companii.

Printre izvoarele principale internaționale în materia comerțului on-line sunt Directiva UNCITRAL privind comerțul electronic, adoptată de Organizația Națiunilor Unite prin Rezoluția nr.51/162 din 16 decembrie 1996, și Directiva Uniunii Europene nr.31/2000 din 08/06/2000 privind anumite aspecte juridice ale serviciilor societății informaționale, în special ale comerțului electronic, pe piața internă (Directiva privind comerțul electronic) [29].

Specificul comerțului electronic în Republica Moldova este reglementat de Legea privind comerțul electronic, nr.284, adoptată încă la 22.07.2004 [30], și legea mai recentă – Legea privind semnătura electronică și documentul electronic, nr.91 din 29.05.2014, care a intrat în vigoare la 04.01.2015 [31].

Atragem atenția asupra faptului că datorită dezvoltării fără precedent a vânzărilor pe Internet în toată lumea, inclusiv în Republica Moldova, Legea comerțului electronic a suferit mai multe modificări majorate operate prin prin Legea nr.185 din 21.09.2017 (în vigoare din 27.10.2017) [32] și prin Legea nr.59 din 06.04.2017 (în vigoare din 05.02.2018) [33], în special în ceea ce se referă la sferă de aplicare a legii, noțiunile principale, protecția datelor cu caracter personal, informarea destinatarilor serviciilor și altele.

Ultima și cea mai importantă modificare Legea privind comerțul electronic a suferit în luna februarie 2018. Modificările intră în vigoare după expirarea a trei luni de la publicarea lor în Monitorul Oficial al Republicii Moldova. În urma modificării legislației actuale au fost eliminate lacunele existente în prevederile legii și acestea au fost aduse în conformitate cu Acordul de Asociere dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană. Documentul nou stabilește condițiile de furnizare a serviciilor electronice, principiile de reglementare a comerțului electronic, stabilirea răspunderii de servicii și a intermediarilor, crearea permiselor pentru prevenirea litigiilor și susținerea cooperării Republicii Moldova cu alte state în procesele de prestare a serviciilor informaționale.

Legea conține și prevederi referitoare la datele cu caracter personal. La prelucrarea acestora, furnizorii de servicii sunt obligați să respecte regimul de confidențialitate a datelor, să întreprindă măsurile organizatorice și tehnice necesare pentru protecția datelor cu caracter personal împotriva accesului ilicit.

Totodată, legea conține și prevederi referitoare la plasarea comenzii. Astfel, în cazul în care destinatarul plasează comanda prin mijloace electronice, furnizorul va confirma, fără amânări justificate, prin intermediul mijloacelor electronice, recepționarea privind comanda, inclusiv acceptarea sau respingerea comenzii [34].

Legea privind comerțul electronic oferă definiția acestei forme de vânzări la distanță. Astfel, comerț electronic este activitatea de întreprinzător a persoanelor fizice și juridice de vânzare a bunurilor, executare a lucrărilor sau prestare a serviciilor, efectuată cu utilizarea comunicărilor electronice și/sau a contractelor electronice. În opinia unor savanți, comerțul electronic poate fi definit ca ansamblul operațiunilor care au ca obiect producerea și circulația marfurilor, executarea de lucrări și prestarea de servicii, în scopul obținerii de profit, în cadrul cărora părțile interacționează prin mijloace electronice [35].

O altă definiție în accepțiune „tradițională” este cea dată de Robin Mansell: Comerțul electronic înseamnă utilizarea în rețele cu valoare adăugată a unor aplicații de tipul transferului electronic de documente, a comunicațiilor fax, a codurilor de bare, a transferului de fișiere și a poștei electronice [36].

Actualmente, în Republica Moldova comerțul electronic este în vizorul instituțiilor statului, precum și al întreprinzătorilor autohtoni și al investitorilor străini. Cu acest prilej, Hotărârea Guvernului cu privire la Strategia națională de dezvoltare a societății informaționale „Moldova Digitală 2020” [37] oferă un set de stimulente și posibilități pentru antreprenorii autohtoni de a-și dezvolta afacerile în domeniul comerțului electronic în Republica Moldova. Punctul 35 al hotărârii prevede că cu cât mai informatizată este o societate, cu atât mai mult ea este expusă riscurilor cibernetice, iar asigurarea securității spațiului cibernetic trebuie să constituie o preocupare majoră a tuturor actorilor implicați, mai ales la nivel instituțional, unde se concentrează responsabilitatea elaborării și aplicării de politici coerente în domeniu.

Recent a fost adoptată Legea cu privire la parcurile pentru tehnologia informației, care reglementează procesul de creare a parcurilor pentru tehnologia informației, precum și funcționarea acestora [38]. Scopul acestei legi îl constituie crearea premiselor necesare pentru impulsivitatea dezvoltării industriei tehnologiei informației prin crearea locurilor de muncă cu valoare adăugată înaltă și atragerea de investiții autohtone și străine. În ultimii ani, Republica Moldova a realizat progrese importante în implementarea tehnologiilor societății informaționale: fiecare al doilea cetățean este utilizator de Internet, mai mult de jumătate din gospodăriile casnice au cel puțin un calculator, majoritatea gospodăriilor casnice conectate au acces la Internet în bandă largă, țara fiind plasată după viteza de acces la Internet printre primele 20 în lume.

Astfel, fenomenul comerțului electronic se bucură de succes impresionant în Republica Moldova. Dacă e să vorbim despre numărul de magazine online dezvoltate în țară, constatăm că acestea sunt surprinzător de multe. Cele mai multe dintre acestea vând de obicei produse TIC (tehnologiile informațiilor și telecomunicațiilor), cum ar fi electrocasnice, telefoane mobile sau computere [39]. Este vorba de magazine mari și cu o gamă variată de produse, ca bestdostavka.md, rozetka.md, smadshop.md, pandashop.md etc.

Concluzii

Vânzarea la distanță, în special cea online, este o ramură a economiei care arată o dezvoltare foarte rapidă și este una dintre cele mai promițătoare domenii de afaceri din întreaga lume. Remarcăm totuși faptul că unele forme de exercitare a comerțului la distanță au o reglementare proprie destul de reușită, cum ar fi vânzarea prin Internet (comerțul electronic) și vânzarea telefonică, iar altele (vânzarea produselor pe TV, vânzarea prin intermediul cataloagelor și al publicațiilor tipărite cu bon de comandă) nici nu sunt pomenite în legislația în vigoare.

Dintr-o altă perspectivă, legea-cadru în domeniul vânzărilor la distanță – Legea nr.8 din 26.02.2016 – reglementează și garantează doar drepturile consumatorilor, excluzând din aria de aplicare ceilalți subiecți ai circuitului civil.

Mai mult, noile tehnici de comunicare care permit încheierea contractelor la distanță au ridicat actualmente probleme juridice, mai ales în ceea ce privește stabilirea momentului și locului încheierii contractului, informarea consumatorului în privința caracteristicilor produselor achiziționate, precum și răspunderea comerciantului pentru produsele necalitative și altele. În temeiul acestei materii analizate, considerăm că în prezent există o necesitate stringentă de reglementare mai detaliată a gamei largi de raporturi în domeniul vânzărilor la distanță.

Referințe:

1. <http://international.tiffany.com/WorldOfTiffany/TiffanyStory/Legacy/?lppromo=cuc> [Accesat: 18.02.2018].
2. ШЕЛИХОВ, В.В., ГРОМОВА, О.О. *Дистанционная торговля в России: история, развитие, статистика*. Москва, 2011, с.27.
3. Directiva UE privind drepturile consumatorilor, nr.2011/83/UE. În: *Jurnalul Oficial al UE*, L 304 din 22.11.2011, p.0064-0088.
4. Directiva privind anumite aspecte juridice ale serviciilor societății informaționale, în special ale comerțului electronic, pe piața internă (Directiva privind comerțul electronic), nr.2000/31/CE. În: *Jurnalul Oficial al UE*, L 178/1 din 22.10.2000, p.257 - 272.
5. Directiva privind comercializarea la distanță a serviciilor financiare de consum și de modificare a Directivei 90/619/CEE a Consiliului și a Directivelor 97/7/CE și 98/27/CE nr.2002/65/CE. În: *Jurnalul Oficial al UE*, L 271/16 din 22.10.2000, p.183 - 191.
6. <http://www.eesc.europa.eu/en/policies/policy-areas/enterprise/database-self-and-co-regulation-initiatives/54> [Accesat: 18.02.2018].
7. Legea cu privire la comerțul interior, nr.231 din 23.09.2010. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2010, nr.206-209, art.681.
8. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova cu privire la desfășurarea comerțului cu amănuntul, nr.931 din 08.12.2011. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2011, nr.222-226, art.1017.
9. Legea privind drepturile consumatorilor la încheierea contractelor, nr.8 din 26.02.2016. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2016, nr.69-77, art.115.
10. PAPUC, M., GEORGESCU, T., CARAIANI, G. *Tehnici de promovare a afacerilor internaționale*. București: Lumina LEX, 2003, p.83.
11. KOTLER, P. *Managementul marketingului*. București: Teora, 1997, p.833.
12. Codul Civil al Republicii Moldova, nr.1107 din 06.06.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr.82-86, art.661.
13. Legea privind drepturile consumatorilor la încheierea contractelor, nr.8 din 26.02.2016. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2016, nr.69-77, art.115.
14. Legea privind protecția consumătorilor, nr.105 din 13.03.2003. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2003, nr.126-131, art.507.
15. Legea comunicațiilor poștale, nr.36 din 17.03.2016. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2016, nr.114-122, art.225.
16. Hotărârea Guvernului Republicii Noldovva pentru aprobarea Regulilor privind prestarea serviciilor poștale, nr.1457 din 30.12.2016. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2017, nr.24-29, art.46.
17. <http://www.mtc.gov.md/ro/conventia-postala-universala> [Accesat: 20.02.2018]
18. PAPUC, M., GEORGESCU, T., CARAIANI, G. *Tehnici de promovare a afacerilor internaționale*. București: Lumina LEX, 2003, p.85.
19. КОТЛЯРОВ, И.Д. Эволюция форм торговли: традиционная, дистанционная, электронная. В: *Вопросы Управления*, 2012, №2(19), с.34-54.
20. *Intermediarii într-o economie de piață-tipologie și rol*. Letiția Rad. <http://store.ectap.ro/articole/100.pdf> [Accesat: 16.02.2018]
21. ТАНАВСКАЯ, Л., ХОДОРЫЧ, А. Каталогная торговля. В: *Коммерсантъ-Деньги*, 2007, №20(626).
22. ȘERBU RĂZVAN, S. *Comerțul electronic*. Sibiu, 2004, p.28.
23. *Intermediarii într-o economie de piață-tipologie și rol*. Letiția Rad. <http://store.ectap.ro/articole/100.pdf> [Accesat: 17.02.2018]
24. ШЕЛИХОВ, В.В., ГРОМОВА, О.О. *Дистанционная торговля в России: история, развитие, статистика*. Москва, 2011.
25. КОТЛЯРОВ, И.Д. Эволюция форм торговли: традиционная, дистанционная, электронная. В: *Вопросы Управления*, 2012, №2 (19), с.34-54.
26. Legea privind drepturile consumatorilor la încheierea contractelor, nr.8 din 26.02.2016. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2016, nr.69-77, art.115.
27. ȘERBU RĂZVAN, S. *Comerțul electronic*. Sibiu, 2004, p.12.
28. БОЦША, I.M. *Încheierea contractelor de comerț internațional prin mijloace electronice*. București: Universul Juridic, 2010, p.275.
29. Directiva Uniunii Europene nr.31/2000 din 08/06/2000 privind anumite aspecte juridice ale serviciilor societății informaționale, în special ale comerțului electronic, pe piața internă (Directiva privind comerțul electronic). În: *Jurnalul Oficial al Comunităților Europene*, nr.178 din 17/07/2000.

30. Legea privind comerțul electronic, nr.284 din 22.07.2004. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2004, nr.138-146, art.741.
31. Legea privind semnătura electronică și documentul electronic, nr.91 din 29.05.2014. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2014, nr.174-177, art.397.
32. Legea privind modificarea unor acte normative, nr.185 din 21.09.2017. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2017 nr.371-382, art.632.
33. Legea privind modificarea unor acte normative, nr.59 din 06.04.2017. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2017, nr.144-148, art.231, în vigoare din 05.02.2018.
34. <https://www.moldpres.md/news/2018/02/08/18000998> [Accesat: 18.02.2018]
35. CIMPOERU, D. *Dreptul internetului*. Ediția a 2-a. București: C.H. Beck, 2013, p.267.
36. MANSELL, R., WHEN, U. *Knowledge societies. Information technology for sustainable development*. New York. Oxford University Press, 1999, p.23.
37. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova cu privire la Strategia națională de dezvoltare a societății informaționale „Moldova Digitală 2020”. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2013, nr.252-257, art.963.
38. Legea cu privire la parcurile pentru tehnologia informației. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2016, nr.157-162, art.318. Data intrării în vigoare: 01.01.2017.
39. <https://itmoldova.com/it-news-md/eco-comertul-on-line-se-extinde-si-in-republica-moldova-insa-destul-de-lent/> [Accesat: 19.02.2018]

Date despre autor:

Vlada CALMÎC, doctorandă, Școala doctorală Științe Juridice, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: vlada.co@mail.ru

Prezentat la 12.03.2018

CZU: 347.518

REPARAȚIA PREJUDICIULUI MORAL CAUZAT CA URMARE A ACCIDENTELOR RUTIERE

Sergiu DODON

Universitatea de Studii Politice și Economice Europene „Constantin Stere”

În doctrină, dar mai ales în practică, printre problemele juridice cele mai delicate se înscrie și modalitatea de reparație a prejudiciilor morale sau nepatrimoniale cauzate prin fapte ilicite. Într-adevăr, nu doar admisibilitatea în principiu a unor astfel de prejudicii, dar mai ales căile de reparație a acestora constituie probleme dificile pentru legiuitor, dar și pentru teoreticieni ori practicieni.

Îndeosebi se face simțită și actuală problematica reparației prejudiciilor morale produse în accidentele de autovehicule. De menționat că în acest sens există o bogată, dar și contradictorie jurisprudență, în mare parte creată în ultimii ani, odată cu dezvoltarea sistemului de asigurări de răspundere civilă pentru pagubele produse prin accidente de autovehicule și cu evoluția legislației privind asigurările din același domeniu.

Cuvinte-cheie: *daună, prejudiciu moral, pagubă, accident, evaluare, prejudiciu nepatrimonial, leziuni, grad de invaliditate, pensie, despăgubire, indemnizație, calcul.*

THE REPAIRING OF MORAL DAMAGE CAUSED BY ROAD ACCIDENTS

In doctrine, especially in judicial practice, one of the most complicated and tender problems is the way of repairing the moral or non-patrimonial damages caused by illicit deeds. Really, the admissibility of these damages and especially the ways to repair them now is one of the most difficult problem not only for legislator, but also for theorists and practitioners.

More than that, the current issue of repairing the moral damages caused by car accidents is also felt. To mention that in this sense, there exists a rich but still a contradictory jurisprudence created in recent years, through the development of the civil liability insurance system for damages caused by car accidents and with the evolution of the insurance legislation in the same field.

Keywords: *damage, moral damage, loss, road accident, assessment, non-patrimony, damages, injuries degree of disability, pension, compensation, indemnity, calculation.*

Introducere

Pentru a înțelege mai bine subiectul abordat, vom analiza aspectele teoretico-practice ale problemei investigate ținând cont de modul de abordare a acestora în alte state, prin formularea răspunsurilor la următoarele întrebări:

1. Ce este un prejudiciu moral?
2. Cum se va evalua prejudiciul moral și care sunt criteriile care vor determina cuantumul compensării materiale?
3. Cine despăgubește prejudicial moral rezultat din accidente de autovehicule?
4. Prejudiciul moral se acoperă sau nu de asigurarea obligatorie de răspundere civilă auto?
5. Cine se va face responsabil de determinarea întinderii compensației bănești: instanța de judecată sau subiecții raportului litigios în baza unui acord de compensare?
6. Care sunt subiecții îndreptățiți să primească aceste indemnizații: numai victimele directe sau, după caz, și moștenitorii acestora (moștenitorii legali și/sau testamentari), soții victimelor, concubinii, precum și alte persoane care se consideră deopotrivă vătămate ca urmare a decesului ori vătămării corporale grave a unei persoane apropiate?

Prejudiciul moral este perceput ca fiind consecința negativă, nesusceptibilă de evaluare pecuniară, care rezultă din lezarea unui drept sau interes nepatrimonial (cum ar fi dreptul la integritate corporală, la sănătate etc.) și constă în moarte, dureri fizice sau psihice cauzate prin vătămarea integrității corporale sau a sănătății, atingerea onoarei sau reputației unei persoane [1].

În evoluția dreptului, s-a pus problema privind posibilitatea acordării de despăgubiri patrimoniale pentru repararea prejudiciilor nepatrimoniale. Aceasta problemă a primit soluții diferite de-a lungul timpului în diverse țări.

În dreptul european s-au dus întotdeauna dispute în acest sens, uneori numai de nuanță, alteleori chiar în privința posibilității acordării de despăgubiri materiale pentru prejudiciile morale. Ideea dominantă este, totuși, cea privind admiterea.

Actualmente, legislația europeană ce vizează acoperirea prejudiciului moral de către asigurarea obligatorie de răspundere civilă auto diferă de la țară la țară.

Spre exemplu: legislația Austriei prevede compensarea daunei morale în cazul vătămărilor corporale, iar în cazul decesului se despăgubește dauna morală doar rudelor apropiate și doar în cazul depresiilor; în Danemarca, asigurătorii acoperă dauna morală în cazul vătămărilor corporale doar în cazul îngrijirilor medicale, echivalentul a 20 euro pe zi de îngrijire medicală, dar nu mai mult de 7 700 euro, în cazul leziunilor corporale permanente, în dependență de tipul leziunii, despăgubirea morală nu va depăși suma de 43 000 euro. În caz de deces, rudelor apropiate nu li se acordă despăgubiri morale; legislația Germaniei reglementează compensarea prejudiciului moral în cazul vătămărilor corporale ca o excepție, iar pentru daunele morale în caz de deces rudelor apropiate li se vor acorda despăgubiri în cazul de creștere a nivelului obișnuit de disconfort; legislația Franței și a Italiei prevede unele dintre cele mai mari compensații pentru daunele morale în caz de leziuni corporale și, respectiv, deces; legislația Ungariei, a Federației Ruse și a altor state prevede compensarea prejudiciului moral de către persoanele responsabile de cauzarea de suferințe fizice și psihice victimilor accidentelor de circulație [2].

Cu regret, legislația Republicii Moldova în domeniul asigurărilor obligatorii de răspundere civilă nu prevede compensarea prejudiciului moral rezultat din suferințe fizice și/sau psihice cauzate de asigurați.

Legiuitorul face trimitere la responsabilitatea persoanei vinovate de cauzarea de prejudicii morale, segmental, respectiv materiale, fiind acoperită de Codul civil al Republicii Moldova [3].

Această normă recunoaște că prejudiciul moral constituie o formă distinctă a prejudiciului civil care declanșează răspunderea delictuală. Ca urmare a acestui fapt, prejudiciul moral se compensează indiferent de existența și întinderea prejudiciului patrimonial.

După cum rezultă din norma legală, prejudiciul moral se compensează numai atunci când a fost cauzat prin fapte ce lezează drepturile personale nepatrimoniale ale persoanei vătămate. Reiese că există un raport direct între natura valorilor lezate și natura prejudiciului. Astfel, prejudiciul este moral numai dacă este urmarea încălcării unor valori de aceeași natură. Numai în cazurile expres prevăzute de lege se admite compensarea prejudiciului moral cauzat prin lezarea drepturilor nepatrimoniale.

Dreptul la compensarea prejudiciului moral îl au numai persoanele fizice. Persoanele juridice nu pot cere compensarea prejudiciului, cu excepția cazului când numele sau reputația profesională de care se bucură au fost lezate. Diferența de structură juridică între persoana fizică și persoana juridică (formațiune fictivă) explică de ce ultimele nu i se pot cauza suferințe fizice și psihice [4].

Dreptul la compensarea bănească a prejudiciului moral îl au nu doar persoanele prejudiciate direct, ci și persoanele apropiate acestora. Despăgubiri bănești pentru prejudiciul moral afectiv cauzat pot fi acordate terțelor persoane apropiate persoanei vătămate, legate de aceasta printr-o relație afectivă, familială.

Potrivit regulii generale, prejudiciul moral se compensează dacă fapta ilicită care a adus atingere drepturilor patrimoniale a fost culpabilă.

În cazurile în care se admite repararea daunelor morale prin despăgubiri bănești apare problema dificilă privind modul și criteriile de apreciere a prejudiciilor morale, precum și criteriile de stabilire a indemnizațiilor destinate reparației acestora.

Identificarea unor criterii științifice, exacte, pentru evaluarea cuantumului indemnizațiilor destinate reparației prejudiciilor morale nu este posibilă, întrucât există o incompatibilitate între caracterul moral (nepatrimonial) al daunelor și caracterul bănesc (patrimonial) al despăgubirii (indemnizației). De aceea, nici legiuitorul, nici instanța de judecată nu stabilesc vreun criteriu după care trebuie stabilită indemnizația.

Indemnizația, fiind de natură patrimonială, criteriul de stabilire a acesteia trebuie să fie tot de natură patrimonială, pentru a fi exactă. Indemnizația acordată pentru reparația prejudiciului moral trebuie să reprezinte, în realitate, o reparare a acestuia, în sensul unei compensații sau satisfacții compensatorii. Stabilirea cuantumului despăgubirii pentru repararea daunelor morale include, firește, o doză mai mică sau mai mare de arbitraj. Totuși, despăgubirea trebuie raportată la prejudiciul moral suferit, la gravitatea, importanța și consecințele acestuia pentru persoana vătămată. Aprecierea prejudiciului se realizează sub aspectul efectelor negative suferite de persoana vătămată în plan fizic și psihic [5].

În acest sens, practicienii români au încercat să facă un nomenclator al daunelor morale, ținând cont de gravitatea leziunilor corporale suferite ca rezultat al accidentelor de circulație [6].

Asemenea practici sunt întâlnite în așa state, precum: Austria delimitează suma compensării în dependență de durerile suferite (durerea ușoară este compensată aproximativ cu 100 euro, durerea medie cu 200 euro, durerea intensă cu 300 euro, durerea insuportabilă cu minimum 350 euro); Belgia prevede un sistem de compensare a daunei morale în dependență de zilele de spitalizare, ulterior spitalizării și de nivelul de durere, care este clasificat în șapte niveluri de intensitate, iar despăgubirea se calculează după formula $2,50 \text{ euro/zi} \times 4 \text{ (gradul de intensitate al durerii)} \times 30 \text{ zile (numărul de zile a suferințelor)} = 300 \text{ euro suma despăgubirii}$; Finlanda deține un catalog al valorilor de referință pentru evaluarea daunei morale întocmit de Comitetul Finlandez pentru daune produse în urma accidentelor de circulație. Potrivit acestui catalog, daunele morale pornesc de la o despăgubire de 200 euro pentru vătămări ușoare, ajungând până la suma de 17 000 euro pentru vătămări grave, iar pentru invaliditate permanentă se utilizează un tabel cu 20 de categorii de invalidități; legislația Franței prevede un sistem din șapte trepte de calculare a compensării daunei morale (leziunile neînsemnate se plasează la categoria 1 și includ o despăgubire de până la 1500 euro, iar categoria a 7-a include leziuni foarte grave și o despăgubire de la 30 000 euro și mai sus) [7].

Este de menționat că prejudiciul moral va fi apreciat după criteriile nepatrimoniale: importanța prejudiciului moral; durata și intensitatea durerilor fizice și psihice; tulburările și neajunsurile suferite de victima prejudiciată moral. Aprecierea trebuie făcută *in concreto*, de la caz la caz, în funcție de toate circumstanțele și împrejurările cazului dat [8].

În cazul suportării unor prejudicii morale, fiecare persoană vătămată acordă o prețuire diferită valorilor lezate. Persoana vătămată acordă prețuire acelor valori, acțiuni sau creații care, prin însușirile lor, îi satisfac anumite nevoi și aspirații. De exemplu, un prejudiciu suferit ca rezultat al pierderii unui deget este mai important în cazul în care persoana vătămată este un pianist decât în cazul unor persoane obișnuite.

Importanța prejudiciului moral depinde de valoarea nepatrimonială căreia i s-a adus atingere, de măsura în care a fost lezată această valoare și de intensitatea cu care au fost percepute consecințele vătămării de către persoana vătămată.

Din punctul de vedere al duratei și continuității suferințelor suportate de partea vătămată, pot exista două situații: urmările vătămării să fie temporare, trecătoare sau să fie permanente. Chiar dacă urmările sunt trecătoare, în funcție de durata leziunilor suferite și de importanța acestora pentru persoana vătămată, aceasta poate pretinde daune morale. Leziunile sau vătămările permanente sunt resimțite de victimă toată viața.

La capitolul gradării (intensității) durerilor fizice și/sau psihice suportate urmează să se țină seama și de vârsta, sexul, profesia, nivelul de pregătire și de cultură generală a persoanei vătămate. Este de menționat și faptul că și în cazul suferinței unor leziuni ușoare sau neînsemnate persoana lezată trebuie, totuși, să suporte un tratament, în unele cazuri îndelungat și deosebit de dureros, prejudiciul moral al acesteia constând în suferința fizică și psihică intensă, consecutive tratamentului. Cu privire la durerea fizică, s-a constatat că aceasta este posibil de măsurat. În practica medico-legală din unele țări se folosește, în acest scop, un aparat care determină gradul de intensitate a durerii fizice, atunci când este prezentă [9].

Alte criterii de apreciere a prejudiciului moral ar mai putea fi consecințele prejudiciului în plan social, profesional și familial, tulburările și neajunsurile suferite de persoana vătămată etc.

Prejudiciile morale fiind nemateriale, nu pot avea un echivalent valoric, deci nu pot fi evaluate în bani. În legislația noastră nu există nicio normă care să prevadă după ce criteriu trebuie evaluat cuantumul despăgubirii pentru repararea daunelor morale.

În legislația unor țări europene (exemplele descrise *supra*) se întâlnesc careva plafoane minime și /sau maxime pentru anumite suferințe fizice care servesc ca repere pentru determinarea cuantumului prejudiciului moral [10].

Revenind la sistemul nostru de drept, este de menționat că cuantumul despăgubirii morale este stabilit de către instanța de judecată în coraport cu probele prezentate instanței de judecată și în dependență de aprecierea suferințelor suportate de victimă potrivit criteriilor descrise. Astfel, avem o practică neuniformă [11].

Potrivit argumentelor aduse în literatura de specialitate și ținând cont de practica judiciară națională și straină, gravitatea prejudiciului constituie un criteriu de stabilire a cuantumului despăgubirii destinate reparației prejudiciilor morale.

Pe lângă gravitatea prejudiciului moral, pentru stabilirea indemnizației destinate reparării daunelor morale, trebuie să apelăm la un al doilea criteriu orientativ, și anume – la criteriul echității. De aceea, este în afară de orice discuție că dacă gravitatea prejudiciului moral este mare, atunci și indemnizația ce trebuie acordată trebuie să fie substanțială. Indemnizația trebuie să fie justă, rațională, echitabilă, adică stabilită în așa fel încât să asigure efectiv o compensație suficientă, dar nu exagerată, a prejudiciului moral suferit.

Dacă e să ne referim la subiecții îndreptățiți să primească despăgubirea pentru dauna morală, este de menționat că cercul beneficiarilor este cu mult mai larg decât cel al beneficiarilor de despăgubire pentru prejudiciul material; or, prejudiciul material este strâns legat de proprietate, iar prejudiciul moral este legat de persoană [12].

Aici urmează să aducem claritate în ce privește dreptul victimei inconștiente de a obține o indemnizație cu titlu de despăgubire pentru daune morale și chestiunea dacă rudele apropiate ale acestuia, suferind ele însele prejudicii morale ca urmare a acestei situații, au sau nu dreptul la indemnizație pentru reparația propriului prejudiciu.

În acest sens vom aduce drept exemplu o speță, în care victima unui accident de circulație, de care inculpatul (șoferul) era vinovat în exclusivitate, a suferit leziuni corporale grave soldate cu o contuzie cerebrală gravă, fiindu-i stabilit gradul I de invaliditate și necesitând îngrijire și supraveghere permanentă din partea altei persoane. Acțiunea civilă din cadrul procesului penal a avut ca obiect despăgubirea materială a diferitelor cheltuieli suportate pentru medicamente, suport medical, despăgubirea morală constând într-o sumă globală și o prestație periodică lunară, a căror natură și justificare nu au fost precizate. Toate cheltuielile au căzut în sarcina companiei de asigurări din Republica Moldova care a eliberat asigurarea obligatorie de răspundere civilă auto externă (Carte Verde). Remarcăm faptul că asigurătorii din Republica Moldova despăgubesc pe marginea cazurilor de asigurare survenite în străinătate având ca bază legislația statului în care a avut loc accidentul rutier.

În astfel de situații este posibilă constituirea ca parte civilă în procesul penal a victimei directe și a apropiatilor acesteia, atât în ceea ce privește prejudiciul patrimonial, cât și cel moral constând în lezarea sentimentelor de afecțiune, pe care ei le nutresc față de victimă. Acest prejudiciu moral fiind la fel direct și personal, asemenea prejudiciului material. Deci, în speță, părți civile urmau să fie atât victima, cât și părinții acesteia, copiii, frații, concubinul.

O alta preocupare a doctrinei aduce ca subiect de analiză noțiunea de prejudiciu corporal. În literatura franceză a fost pusă această problemă, concluzionându-se că dreptul la reparații pentru prejudiciul corporal este o sancțiune a principiului inviolabilității corpului uman, dar consecințele sunt diferite, în funcție de caracterul faptei ilicite [13].

Când se produce un accident mortal, în condiția angajării răspunderii făptuitorului, persoanele din anturajul celui mort pot obține despăgubiri fie bazându-se pe dreptul victimei, fie pe dreptul lor.

Este de menționat că dreptul de moștenitor nu are nicio importanță la solicitarea despăgubirii morale pentru suferințele suportate de către părinți, copii, nepoți, bunei, frați, surori, concubini în coraport cu decesul persoanei apropiate. Actul de moștenire are însemnătate doar în cazul în care se pretinde despăgubirea morală pentru durerile suferite de defunct până la survenirea decesului și doar în cazul în care acesta a inițiat procedura de încasare a despăgubirii morale până la deces.

În vederea constatării întinderii prejudiciului moral asupra membrilor de familie și/sau apropiaților defunctului, este important să se facă o anchetă socială pentru a stabili legătura și intensitatea afecțiunii suportate.

Reparația sau acordarea de despăgubiri pentru daunele morale nu este admisă în doctrina și jurisprudența axată pe asigurarea obligatorie de răspundere civilă, existând ample controverse și discuții pe această temă. În ce privește rezolvarea acestei probleme pentru Republica Moldova, pot fi stabilite mai multe etape care reprezintă tot atâtea repere în evoluția modalității de reparație a prejudiciului nepatrimonial în România și într-o bună parte din țările Uniunii Europene.

Dacă e să ne referim la istoricul despăgubirii prejudiciului moral, o primă teză ar fi fost formulată imediat după cel de-al doilea război mondial, care respingea posibilitatea de reparație bănească a prejudiciului nepatrimonial, susținându-se că prejudiciul moral nu poate fi despăgubit patrimonial, deoarece nu se poate stabili o echivalență între durerea morală și o anumită sumă de bani, sau că despăgubirea materială adusă sentimentelor de afecțiune este imorală. În consecință, nu se pot acorda reparații materiale pentru prejudicii de ordin moral, ci se poate solicita instanței luarea altor măsuri pentru restabilirea dreptului atins.

În vederea progresului juridico-social, s-a trecut la etapa acordării de despăgubiri bănești pentru anumite prejudicii nepatrimoniale, în special pentru vătămările aduse sănătății sau integrității corporale a unei persoane. Aducându-se critici soluției anterioare, în anii 70 ai sec.XX s-a propus reparația bănească a prejudiciului nepatrimonial. Astfel, s-a propus acordarea de despăgubiri bănești pentru prejudicii fără caracter patrimonial, care sunt consecințe ale vătămării aduse sănătății sau integrității corporale a unei persoane. O asemenea vătămare poate să se concretizeze nu doar într-un prejudiciu patrimonial, constând, de ex., în cheltuielile medicale, pierderea retribuției sau diminuarea acesteia, dar și într-un alt prejudiciu, care este consecința ireversibilă a vătămării, de ex: desfigurarea, paralizia, amputarea unui membru etc. care lipsesc persoana de posibilitatea de a participa la viața socială și de a se bucura de avantajele acestei participări. Acest prejudiciu poate fi atenuat prin acordarea unor despăgubiri, în completarea celor stabilite pentru acoperirea pierderilor patrimoniale suferite, despăgubiri care să asigure o ambianță corespunzătoare în familie sau în afara ei, prin care să înlocuiască, cel puțin în parte, acele latitudini pe care omul deplin sănătos le are, dar de care a fost lipsit ireversibil prin accidentul a cărui victimă a devenit. Acest prejudiciu a fost numit *prejudiciu de agreement*. Așadar, despăgubirea care s-ar acorda în acest caz nu ar fi un preț al durerii – *pretium doloris*, ci ar avea mai degrabă scopul de „a alina, prin mijloacele reparațiunii bănești, condițiile de viață alterate ale victimei”.

Alteori, s-a considerat că din vătămarea integrității corporale a unei persoane poate rezulta potențialitatea unui prejudiciu specific, de asemenea care trebuie reparat, chiar dacă nu a putut și nu poate fi evaluat bănește, constând în echivalentul efortului suplimentar depus la prestarea aceleiași munci.

Pe baza acestei evoluții a practicii judecătorești, în doctrina s-a concluzionat – *illo tempore* – că tendințele privind acordarea unor despăgubiri bănești pentru prejudicii fără caracter patrimonial, consecință a unor vătămări, sunt întemeiate, deoarece prin îmbinarea răspunderii patrimoniale cu celelalte măsuri, fără caracter patrimonial, și cu alte forme de răspundere juridică, inclusiv cea penală, se poate asigura o ocrotire mai deplină a drepturilor subiective, în general, și a celor prin care se exprimă personalitatea umană, în special.

Reparația patrimonială a daunelor morale nu depinde de natura drepturilor sau valorilor personale nepatrimoniale încălcate. În prezent, soluția reparației daunelor morale prin acordarea de despăgubiri bănești este împărțită nu doar de doctrină și jurisprudență, dar și de legiuitor, care, după cum am văzut, a admis posibilitatea reparației prejudiciului moral sau nepatrimonial în anumite materii speciale, atât contractuale, cât și extracontractuale, iar Cod civil al Republicii Moldova confirmă sau validează această concepție, recunoscând dreptul la daune-interese atât pentru prejudiciul patrimonial, cât și pentru cel nepatrimonial.

Este de menționat că legiuitorul împărtășește ideea ca despăgubirea daunei morale să cadă în sarcina făptuitorului și nu în sarcina asigurătorului de răspundere civilă obligatorie [10]. Opinie cu care nu sntem de accord: or, asigurătorul vine ca garant al compensării prejudiciului cauzat de către asigurat, iar art.14 alin.(1) din Codul civil al Republicii Moldova întrunește principiul compensării integrale a daunei cauzate de către făptuitor [14].

Odată admisă posibilitatea reparației bănești a daunelor morale de către asigurători [15], rămâne a doua problemă – cuantificarea acestor daune, în condițiile în care nu există și nici nu poate exista un criteriu obiectiv de natură economică în baza căruia să se poată stabili acest quantum. De aceea, propunem câteva soluții în vederea remedierii problemelor iscate:

a) Stabilirea unui ghid cu caracter de recomandare ce va cuprinde un plafon minim sau maxim al sumei ce poate fi acordată, grile valorice în funcție de natura și gravitatea prejudiciului moral care ar servi drept reper pentru companiile de asigurări în stabilirea quantumului despăgubirii morale, care se va regăsi într-un acord de despăgubire.

b) În cazul în care persoana păgubită nu va rămâne satisfăcută de quantumul prejudiciului moral, prestabilit ca fiind suferit, se va trece la procedura judecătorească.

În cazul judecării cauzei se va ține cont de caracterul subiectiv, precum personalitatea părții vătămate, gravitatea și gradul de intensitate a suferinței fizice sau psihice, raportul dintre victimă și autorul prejudiciului, statutul socioprofesional al victimei, relația dintre victimă și alte persoane care se pretind indirect vătămate și altele asemenea.

La fel se va ține cont și de caracterul obiectiv, precum gravitatea faptei săvârșite și importanța valorii lezate, gradul de culpă a părții vătămate, gravitatea vătămării corporale – simplă sau gravă, infirmitatea fizică sau psihică, prejudiciul estetic, prejudiciul juvenil, dacă acesta s-a soldat cu deces etc.

În prezent, la nivel legislativ nu există criterii obiective, cuantificabile de stabilire a despăgubirilor bănești pentru repararea prejudiciilor morale, astfel încât instanțele se „ghidează” după criterii subiective, variabile de la caz la caz. Emblematică, din acest punct de vedere, este jurisprudența în materia daunelor morale pentru prejudiciile nepatrimoniale cauzate prin accidente de autovehicule, în care cuantumul despăgubirilor cunoaște variații incredibile, mergând de la câteva mii de lei până la sute de mii de lei, deși împrejurările în care s-au produs accidentele sunt, în genere, similare.

La moment nu sunt careva criterii obiective certe pe baza cărora să se poată stabili întinderea prejudiciului nepatrimonial suferit. Instanțele apelează, în principal, la criterii subiective, printre care relațiile de stare civilă, de rudenie și căsătorie sau personale dintre cel prejudiciat și victimă, durata și intensitatea acestora, la care se adaugă adesea și gravitatea sau urmările accidentului. Aceste dificultăți pot fi suplinite de acordul părților, care, ca orice învoială, dacă este valabilă, trebuie respectată și de instanța de judecată. În lipsa unui accord, stabilirea despăgubirilor cade în sarcina organului de jurisdicție.

De asemenea, potrivit practicii și doctrinei juridice, prejudiciul moral nu poate fi cuantificat după elemente exacte ca și prejudiciul material, însă sumele de bani acordate trebuie să fie în măsură a asigura o alinare celui care a suferit.

Alături de considerente strict morale, în practică se mai întâlnesc aprecieri ale prejudiciului nepatrimonial prin prisma considerentelor de ordin material, respectiv lipsa familiei de sprijinul material de care aceasta beneficia, ceea ce, desigur, este criticabil, asemenea motive fiind străine de durerea fizică și psihică. În aceeași ordine de idei, dar sub un alt aspect, se întâlnește și deosebirea dintre nivelul de trai al victimei – de până la și după cauzarea de daune.

Culpa concurentă și egală a victimei în producerea accidentului poate constitui, de asemenea, un criteriu în privința stabilirii despăgubirilor (atât materiale, cât și morale) acordate.

Concluzii

Reieșind din întreaga cazuistică sus-citată, în legătură cu natura daunelor morale trebuie de menționat că acestea, în principiu, nu se concretizează într-o stare de fapt, ci se mențin la nivelul trăirilor psihice, iar evaluarea acestora, chiar atunci când existența lor este evidentă, de regulă nu se poate face prin folosirea unor criterii obiective, dauna morală fiind străină realităților materiale și întinderea ei nu poate fi determinată decât prin aprecieri, desigur nu arbitrar și nu prin operare cu criterii precise, ci doar pe baza unor aprecieri subiective în care rolul hotărâtor îl are posibilitatea de orientare a instanței în cunoașterea sufletului uman și a reacțiilor sale. La aceste considerente ar trebui adăugată și exigența unei limite naturale: daunele morale să nu fie excesive, irezonabile, fără simțul măsurii, să nu devină astfel spoliatoare și nelegitime, căci, după cum s-a observat în practică, prejudiciul moral trebuie să fie dovedit, iar judecătorii au obligația să-l aprecieze în raport de gravitatea și importanța lui și fără a se ajunge la realizarea unui dezechilibru de interese, ținând cont de faptul că dauna morală este o compensare a unor suferințe și nu o măsură de constrângere.

Cu toate acestea, problema stabilirii sumelor convenite victimelor directe sau indirecte este foarte delicată, în absența unor criterii obiective de stabilire a cuantumului acestora.

În materia vătămarilor corporale și a deceselor cauzate în accidente de autovehicule, în care partea vătămată poate acționa pentru obligarea autorului accidentului la repararea daunei morale, ar fi de optat ca aceasta să poată acționa și asigurătorul de răspundere civilă delictuală, cu condiția stabilirii, de către asigurători, a unui plafon pentru reparația prejudiciilor nepatrimoniale. Totodată, se impune elaborarea unui Ghid de prestabilire a cuantumului despăgubirii de asigurare în cazul daunelor morale, deoarece stabilirea cuantumului daunelor morale doar prin instanța de judecată ar duce la încărcarea sistemului judecătoresc, precum și la tergiversarea încasării acestor despăgubiri, fapt ce poate diminua esențial efectul compensării prejudiciului moral.

Or, consacarea unor criterii obiective de stabilire a sumelor bănești acordate pentru prejudiciile morale produse ca rezultat al accidentelor de autovehicule ar asigura obiectivele propuse, și anume: compensarea daunei – a durerilor fizice și/sau psihice – prin evaluarea unor sume bănești. În acest sens, dreptul comparat, în special legislația statelor Uniunii Europene, poate servi drept prețios model.

Referințe:

1. Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție cu privire la aplicarea legislației despre apărarea onoarei, demnității și reputației profesionale a persoanelor fizice și juridice, nr.8 din 09.10.2006. În: *Buletinul Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova*, 2007, nr.3.
2. GRECEANU, S., NECRELESCU, M. *Ghid pentru soluționarea daunelor morale*. București: UNSECAR, 2012.
3. Codul civil al Republicii Moldova, nr.1107 din 06.06.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr.82-86 (art.1422).
4. Convenția europeană pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, nr.1950 din 04.11.1950. În: *Tratate Internaționale*, 1998, nr.1(342). În vigoare din 01.02.1998.
5. MIHALACHE, Iu. Aspecte ale practicii judiciare cu privire la asigurarea obligatorie și facultativă din transportul auto. În: *Revista Națională de Drept*, 2011, nr.3, p.10.
6. *Ghidul despăgubirilor în asigurări. Cât costă o mână ruptă sau un deget amputat*. [Accesat: 08.02.2018]. Disponibil: <http://www.gandul.info/auto/ghidul-despagubirilor-in-asigurari-cat-costa-o-mana-rupta-sau-un-deget-amputat-14478277>.
7. GRECEANU, S., NECRELESCU, M. *Ghid pentru soluționarea daunelor morale*. București: UNSECAR, 2012.
8. Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție cu privire la aplicarea legislației despre apărarea onoarei, demnității și reputației profesionale a persoanelor fizice și juridice, nr.8 din 09.10.2006. În: *Buletinul Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova*, 2007, nr.3.
9. DRAGOMIR, M. *Repararea prejudiciului prin echivalent bănesc în contextul integraționist european*: Teză de doctor în drept. Chișinău, 2012.
10. GRECEANU, S., NECRELESCU, M. *Ghid pentru soluționarea daunelor morale*. București: UNSECAR, 2012.
11. Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție cu privire la aplicarea legislației despre apărarea onoarei, demnității și reputației profesionale a persoanelor fizice și juridice, nr.8 din 09.10.2006. În: *Buletinul Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova*, 2007, nr.3.
12. IOANA-ANDREEA, C. *Daunele morale*. (Accesat: 04.04.2018) Disponibil: <http://oaji.net/articles/2015/2064-1432287771.pdf>
13. *Repararea prejudiciului moral: victimele primesc despăgubiri de 5-10 ori mai mici decât cer*. [Accesat: 06.02.2018]. Disponibil: <https://www.bizlaw.md/2016/06/25/repararea-prejudiciului-moral-victimele-primesc-despagubiri-de-5-10-ori-mai-mici-decat-cer>.
14. *Reguli nescrise și prejudicii: daunele morale sau despre dreptatea glonțului în tâmpla stângă* [Accesat: 21.02.2018] Disponibil: <https://www.juridice.ro/435397/reguli-nescrise-si-prejudicii-daunele-morale-sau-despre-dreptatea-glonțului-in-tampla-stanga.html>.
15. Codul civil al Republicii Moldova, nr.1107 din 06.06.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr.82-86 (art.1422).
16. Legea cu privire la asigurarea obligatorie de răspundere civilă pentru pagube produse de autovehicule, nr.414 din 22.11.2006. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2007, nr.32-35.
17. Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție cu privire la aplicarea de către instanțele judecătorești a legislației în domeniul asigurărilor obligatorii și facultative a transportului auto, nr.11 din 16 decembrie 2013. pct.41.
18. ZIMONO, A. *RCA în lume* / Trad: Korner M. București: UNSECAR, 2011.

Date despre autor:

Sergiu DODON, doctorand, Universitatea de Studii Politice și Economice Europene „Constantin Stere”; consultant juridic la companii de asigurări, mediator licențiat.

E-mail: mediere.juridica@gmail.com

Prezentat la 07.05.2018

CZU: 341.2-054.57

ABORDĂRI PRELIMINARE ASUPRA CONCEPTULUI „INTEGRARE A MINORITĂȚILOR ETNICE” ÎN DOCTRINA JURIDICĂ

Andrei IOVU

Universitatea de Stat din Moldova

Este efectuat un studiu privind delimitarea doctrinei juridice cu referire la termenul de integrare a minorităților etnice. Cercetarea a scos în evidență dihotomia abordării noțiunilor „minoritate națională” și „minoritate etnică” și a relevat faptul că în documentele Organizației Națiunilor Unite se utilizează cu precădere sintagma „minoritate etnică”. De asemenea, sunt analizate definițiile date termenului „integrare”. S-a constatat că documentele internaționale nu conțin prevederi exacte ce vizează procesul de integrare, însă admit realizarea acestor demersuri de către state prin intermediul legislației naționale. O condiție pentru aceste prevederi reprezintă protecția drepturilor minorităților etnice.

Cuvinte-cheie: minoritate națională, minoritate etnică, integrarea minorităților etnice.

PRELIMINARY APPROACHES TO THE CONCEPT OF "INTEGRATION OF ETHNIC MINORITIES" IN THE LEGAL DOCTRINE

The article is a study on the delimitation of the legal doctrine with reference to the term of integration of ethnic minorities. The research highlighted the dichotomy of approaches of the notions of “national minority” and “ethnic minority”, and revealed that the United Nations documents mainly use the term “ethnic minority”. Also, the formulations regarding the definition of “integration” have been analyzed. Here, it was found that the international documents do not contain exact provisions regarding the integration process, but they admit that these steps should be taken by states through national legislation. A prerequisite for these provisions represent the protection of ethnic minority rights.

Keywords: national minority, ethnic minority, integration of ethnic minorities.

Introducere

Termenul „minoritate” derivă de la latinescul *minor*. În literatura juridică frecvent se utilizează noțiunile de minorități naționale sau etnice, religioase sau lingvistice, rămânând actuală necesitatea definirii acestora. Aceste noțiuni trezesc numeroase dezbateri în comunitatea științifică. Încercări de a defini acești termeni au existat și în cadrul organizațiilor internaționale. Remarcăm că în documentele Organizației Națiunilor Unite se utilizează prioritar formula „minorități etnice, religioase sau lingvistice”, în timp ce standardele europene se refera la „minorități naționale” [1, p.12].

O altă noțiune-cheie cu care operăm în lucrarea de față este conceptul „integrare”, care în latină are sensul de „reînnoire și restaurare a unui tot unitar” [2]. În contextul științelor socioumanistice, integrarea are conotația unui proces de armonizare într-o societate privind diverse roluri, grupuri și organizații. Conceptul de integrare este folosit de mai multe științe, dintre care sociologia pare a fi cea mai relevantă sensului acordat în respectiva cercetare. Văzută dintr-o perspectivă diferită, integrarea se referă la o caracteristică a sistemului social, a societății în ansamblu, și anume: la intensitatea relațiilor stabilite între părțile componente (grupuri și persoane). În ultimii ani, conceptul de coeziune socială a fost asociat cu termenul „integrare”.

Noțiunea „integrare” a început a fi folosită și în științele juridice, în special cu referire la domeniul minorităților etnice. Doctrina juridică a abordat termenul „integrare a minorităților etnice” în calitate de proces ce are ca scop eliminarea diferențelor dintre minorități și grupul etnic majoritar. Astfel, prin „integrare” s-a înțeles în primul rând procesul de omogenizare a societății, în care minoritățile etnice trebuiau să adopte toate valorile societății-gazdă, fără vreo deschidere din partea statului-gazdă. Cu toate acestea, realitățile politice, economice și sociale au determinat schimbarea percepției privitor la această abordare inițială. Actualmente, integrarea este reflectată ca un proces care implică toți membrii societății, atât pe cei ai majorităților, cât și pe cei ai minorităților și pune accent pe măsurile juridice de protejare a identității etnice a minorităților.

Cadrul normativ și legislativ internațional privind integrarea minorităților etnice

Procesul de integrare are la bază asigurarea drepturilor minorităților etnice, dar și necesitatea de a respecta obligațiile și responsabilitățile cetățenești din partea minorităților. Integrarea poate fi considerată drept un

răspuns la diversitatea culturală a societăților contemporane, în care minorităților etnice li se asigură drepturi egale în toate sferile vieții sociale, concomitent creându-se condiții pentru exprimarea, păstrarea și dezvoltarea identității acestora. Acest fapt este asigurat prin garantarea drepturilor speciale: folosirea limbii materne, profesarea și practicarea propriilor religii, accesul, difuzarea și schimbul de informație în limba maternă [3]. Toate aceste măsuri întreprinse de state au ca finalitate asigurarea conviețuirii armonioase între majoritate și minorități, precum și între diverse grupuri etnice minoritare conviețuitoare pe teritoriul statului. De asemenea, acest proces este organizat într-un mod care să consolideze societatea și statul.

Sistemul de drept privind minoritățile etnice dezvoltat în cadrul ONU se bazează pe *Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice*. Referitor la protecția minorităților etnice, articolului 27 prevede: „În statele în care există minorități etnice, religioase sau lingvistice, persoanele aparținând acestor minorități nu pot fi lipsite de dreptul de a avea, în comun cu ceilalți membri ai grupului lor, viața lor culturală, de a profesa și practica propria lor religie sau de a folosi propria lor limbă” [4]. Totuși, dispoziția acestui articol are numeroase critici în literatura juridică [5, p. 159]. Este necesar de a accentua faptul că prevederile acestui articol sunt foarte generale și limitate față de activitățile care au drept scop prevenirea pierderii identității etnice, religioase și lingvistice.

O întrebare centrală privitor la dispoziția art.27 al Pactului Internațional cu privire la Drepturile Civile și Politice este dacă această prevedere aduce un rezultat pozitiv din punctul de vedere al obligațiilor statelor. Unii cercetători au evidențiat că acest articol nu justifică obligațiile pozitive ale statului. Din acest motiv, statul nu trebuie să întreprindă nicio acțiune specială pentru a permite minorităților să-și folosească drepturile. Alți cercetători consideră acest articol ca fiind unul ce asigură protecție efectivă minorităților prin respectarea principiilor egalității legale și reale [6, p.285].

Este necesar de a lua în considerare ce înseamnă aceste prevederi pentru minorități. În primul rând, realizarea drepturilor minorităților înseamnă facilitarea, promovarea și introducerea unor mecanisme care ar permite păstrarea identității lor. Este necesară realizarea egalității în fața legii și lipsa unor prevederi discriminatorii față de minorități în raport cu ceilalți cetățeni. În al doilea rând, toate prevederile ce conțin obligații cu un caracter pozitiv nu ar trebui să provoace protecția abuzivă din partea statului. Persoana are dreptul să aleagă liber dacă dorește sau nu să fie considerată o minoritate și să beneficieze de acele drepturi specifice. În al treilea rând, simpla accentuare a diversității și deosebirilor etnice este periculoasă dacă nu sunt întreprinse măsuri de integrare. Evidențierea deosebirilor poate duce la alienarea minorităților și izolarea lor, precum și la incitarea la ură interetnică.

Protecția drepturilor minorităților etnice este relatată și în art.26 al Pactului Internațional cu privire la Drepturile Civile și Politice, care stipulează: „Toate persoanele sunt egale în fața legii și sunt îndreptățite spre protecția legii fără vreo discriminare. În acest sens, legea ar trebui să interzică orice discriminare și să garanteze tuturor persoanelor protecție egală și efectivă împotriva discriminării pe motiv de rasă, culoare, sex, limbă, religie, opinie politică sau orice altă opinie, origine națională sau socială, proprietate, statutul de la naștere sau oricare alt statut” [7].

Convenția Internațională a Drepturilor Economice, Sociale și Culturale de asemenea conține reglementări similare împotriva discriminării: „Statele membre ale prezentei Convenții urmează să garanteze drepturile enunțate în această Convenție, să le exercite fără vreo discriminare pe bază de rasă, culoare, sex, limbă, religie, opinii politice și alte opinii, originea națională sau socială, proprietate, statutul de la naștere sau oricare alt statut” [8].

Din punctul de vedere al realizării practice a drepturilor minorităților, esențial este Protocolul Facultativ la Pactul Internațional cu privire la Drepturile Civile și Politice, care reglementează activitatea *Comitetului pentru Drepturile Omului*, acesta fiind o instituție autorizată care acceptă și ia în considerare plângerile pe care fiecare persoană le depune în caz de violare a drepturilor garantate de Pact [9].

Un al document de referință din cadrul ONU este Declarația privind Drepturile Persoanelor aparținând Minorităților Naționale sau Etnice, Religioase sau Lingvistice. Textul Declarației a fost adoptat de Comisia ONU pentru Drepturile Omului prin Rezoluția nr.16 din 21.02.1992. Documentul în cauză conține două momente importante: în primul rând, documentul reprezintă un instrument internațional cu specificări cuprinzătoare în domeniul protecției drepturilor minorităților. Unul dintre motivele adoptării acesteia, care este expres stipulat în documentul propriu-zis, a fost dorința „de a accentua promovarea constantă și realizarea drepturilor persoanelor aparținând minorităților naționale sau etnice, religioase și lingvistice.” În al doilea rând, a prezentat în mod explicit obligațiunile pe care statele sunt de acord să le accepte.

Mai multe reglementări referitoare la drepturile minorităților sunt incluse în sistemul regional și european de protecție a drepturilor omului.

Abordări conceptuale privind „integrarea minorităților etnice”

Una dintre trăsăturile esențiale ale procesului de „integrare” în accepțiunea contemporană reprezintă aspectul multidimensional. Astfel, integrarea minorităților etnice într-o societate are loc la fiecare nivel și în fiecare sector al societății. Integrarea politică se concentrează pe accesul minorităților la drepturile cetățenești și, de asemenea, la participarea acestor grupuri la viața politică. Integrarea culturală se concentrează pe modul în care minorităților li se permite să păstreze și să manifeste valorile lor culturale, atât în sfera publică, cât și în cea privată. Dimensiunea socială și economică a acestui proces vizează egalitatea socială și economică între minoritățile etnice și restul societății [10, p.56].

O primă definiție propusă la nivel internațional a procesului de integrare a fost reflectată în *Liniile directive Ljubljana privind integrarea societăților diverse* elaborate de instituția Înaltului Comisar pentru Minorități Naționale al OSCE. În respectivul document, integrarea este definită ca un proces dinamic ce implică mai mulți actori, presupune un angajament reciproc, care facilitează participarea tuturor membrilor unei societăți diverse la viața economică, politică, socială și culturală și care creează un sentiment al apartenenței persoanei la nivel național și local [11]. Documentul prevede că, în scopul realizării procesului de integrare, statele urmează să adopte politici menite să creeze o societate, în care diversitatea este respectată și în care toate persoanele, inclusiv toți membrii grupurilor etnice, lingvistice, culturale sau religioase, contribuie la construirea și menținerea unei identități civice incluzive. Prin realizarea politicilor de integrare se ține cont nu doar de dorința statului de a realiza acest deziderat, dar și de consimțământul individului de a se integra la nivel civic. Acest proces include învățarea limbii statului, cunoștințe despre cultura țării, despre valori și obiceiuri. Totuși, acest proces urmează să respecte decizia și poziția individului și nicidecum să nu fie realizată într-un mod asimilator [12].

În opinia autorilor Brendan O'Leary și John McGarry, integrarea este o politică de reglementare a conflictelor etnice, în care o extremă constituie asimilarea, adică dizolvarea completă a minorităților în grupul dominant, iar cealaltă este multiculturalismul, în care grupurile minoritare își păstrează propriile diferențe [13, p.34]. În viziunea cercetătoarei E.Iurador, pentru persoanele care doresc să devină membre ale unei noi societăți, integrându-se în ea, un pas important este obținerea cetățeniei. În pofida faptului că în dreptul internațional persistă tendința de a acorda tot mai multe drepturi socioeconomice și culturale persoanelor care nu sunt cetățeni, dar care dețin permis de ședere permanentă, totuși persoanele care dețin cetățenia statului continuă să aibă o poziție privilegiată, deoarece au acces la drepturi politice [14, p.34].

Cercetarea „Integrarea grupurilor etnice și consolidarea națiunii civice în Republica Moldova”, realizată de Institutul de Politici Publice, este una dintre puținele studii în Republica Moldova, în care se întreprinde o încercare de a defini conceptul „integrare”. Studiul a relevat principalele componente ale procesului, utilizând noțiunea „integrare” cu următoarea conotație: „încorporarea tuturor grupurilor etnice prin acordarea de drepturi egale în toate sferele societății, conservându-se identitatea” [15, p.19]. S-a evidențiat faptul că procesul de integrare este unul multidimensional, care presupune vizarea fiecărui sector al societății (economic, politic, cultural, social etc.). Această definiție este importantă prin faptul că evidențiază necesitatea păstrării identității în contextul procesului de integrare și că acest proces în sine este unul multidimensional, ceea ce presupune vizarea mai multor sectoare.

O definiție a termenului „integrare” se regăsește în *Strategia de consolidare a relațiilor interetnice în Republica Moldova pentru anii 2017-2027*, care precizează că integrarea „reprezintă un proces dinamic și de angajament reciproc, care implică mai mulți actori și mai multe direcții, care facilitează participarea tuturor grupurilor etnice la viața economică, politică, socială și culturală și care stimulează un sentiment împărtășit al apartenenței civice față de stat și consolidează societatea. Integrarea presupune garantarea drepturilor persoanelor aparținând tuturor grupurilor etnice, respectarea și promovarea diversității culturale, precum și crearea condițiilor pentru consolidarea societății” [16].

Autorul român Levente Salat în lucrarea „Politici de integrare a minorităților naționale în România. Aspecte legale și instituționale într-o perspectivă comparată” menționează că semnificația termenului „integrare” este încă departe de un consens. Totodată, el evidențiază faptul că politicile care vizează procesul respectiv țin de dimensiunea politico-legală, socioeconomică și culturală [17, p.5].

În aceeași ordine de idei se expune și cercetătoarea Roberta Medda-Windischer, care susține că complexitatea integrării face dificilă definirea acesteia în mod precis. Integrarea minorităților într-o societate are loc la orice nivel și în fiecare sector al societății. Aceasta implică o gamă largă de actori sociali: funcționari publici, factori de decizie, funcționari etc., iar reprezentanții minorităților etnice au un rol esențial în acest proces.

În literatura de specialitate au fost identificate mai multe modele de politici față de minoritățile naționale: pluralism/ multiculturalism, asimilare și marginalizare. Cu toate acestea, în practică, modelele preluate de state diferă semnificativ. Factorul determinant în acest context vizează abordările statelor în privința grupurilor etnice, motivele care determină unele state să adopte politici față de minorități fără a le influența identitatea lor etnică, în timp ce altele reglementează respectiva sferă doar prin prisma renunțării la identitatea etnică. Pe de o parte, sunt unele state, precum Statele Unite ale Americii, Australia și Canada, care recunosc unicitatea și dreptul exclusiv al minorităților. Canada, spre exemplu, a devenit o națiune care s-a angajat în mod oficial, printr-o gamă largă de politici guvernamentale, să protejeze și să dezvolte diversitatea etnică, care este percepută adesea ca un mozaic cultural și această direcție este susținută de stat prin politici specifice [5, p.189]. Statul canadian aspiră spre încorporarea tuturor grupurilor etnice în societatea canadiană, fără a încerca să submineze sau să reducă importanța identității și specificului etnic. Statele Unite ale Americii respectă la fel diversitatea etnică și culturală, statul adoptând politica multiculturalismului. Cu toate acestea, promovarea și protecția identității etnice nu este o prioritate a politicilor acestui stat.

Pe de altă parte, există state, precum Franța și Germania, care sunt relativ reticente privitor la sprijinirea diversității etnice. Germania, de exemplu, poate fi considerată un stat rezervat în ceea ce privește ideea multiculturalismului. Grupurile etnice minoritare din Germania se confruntă cu anumite dificultăți politice, economice și sociale. Aici un străin va rămâne întotdeauna un străin dacă acesta nu are sânge german (*jus sanguinis*). În Franța, de asemenea, există o atitudine nefavorabilă față de multiculturalism, însă cazul acestui stat nu este similar cu cel al Germaniei. Franța a construit națiunea pe modelul republican al cetățeniei civice, încercând să pășească peste etapa identității etnice și să edifice identitatea de cetățean al Franței. În cazul Franței, un străin nu va fi întotdeauna străin, ci mai degrabă ar putea deveni un cetățean francez, cu condiția că înlocuiește identitatea sa etnică cu cea civică franceză.

Din punct de vedere științific, una dintre erorile comise de cercetători în studierea acestei tematici ține, în primul rând, de confuziile conceptuale care se realizează. Anumiți cercetători încearcă să pună pe picior de egalitate modelele de politici utilizate de statele care nu au ratificat Convenția-cadru pentru protecția minorităților naționale și acele state care sunt membre semnatare a respectivului document. O altă eroare constituie echivalarea sau prezentarea ca modele de politici exemplele de țări care au un flux mare de imigranți, cum ar fi Statele Unite ale Americii, Australia și Canada. De asemenea, unii autori pun pe picior de egalitate statele care s-au format în baza unei națiuni titulare și statele care s-au format în baza unei identități civice.

Astfel, utilizarea conceptului „integrare” pentru descrierea situației din SUA, Canada și Australia diferă semnificativ de conceptul „integrare” a minorităților în state ca Republica Moldova. Compararea în context științific a diferitelor exemple este necesară și utilă, însă autorii urmează să delimiteze din start principalele deosebiri din aceste exemple și principalele variabile.

Concluzii

Articolul de față prezintă o analiză a sintagmei „integrarea minorităților etnice”. În rezultatul cercetării, formulăm următoarele concluzii:

1. Documentele regionale au prevederi mai exacte și mai aplicabile decât cele globale. Acestea pot fi transpuse mai ușor în politici guvernamentale. Acest fapt este motivat și de intenția multor state europene care au conștientizat necesitatea respectării și sprijinirii dezvoltării identității tuturor grupurilor etnice, religioase sau lingvistice de pe continent, concomitent cu garantarea respectării principiilor integrității teritoriale și a neamestecului în treburile interne ale altor state.

2. O perioadă îndelungată interesul cercetătorilor a fost axat pe studierea statutului minorităților etnice și a protecției drepturilor minorităților. Totuși, cerințele timpului și modificările cadrului internațional legal privind minoritățile au reorientat interesul cercetătorilor spre un nou domeniu – integrarea minorităților etnice.

3. Cu toate acestea, cadrul normativ internațional practic nu conține reglementări privind domeniul integrării minorităților etnice. Astfel, nu există documente care să reglementeze nemijlocit domeniul integrării minorităților, în schimb pot fi identificate elemente care ar conduce în timp la conturarea unor astfel de acte. Prevederi ce vizează integrarea minorităților etnice se conțin expres doar în documentele adoptate de OSCE.

4. Analiza prevederilor internaționale referitoare la minoritățile etnice denotă că acest domeniu necesită în continuare eforturi suplimentare din partea organismelor internaționale. Interpretarea problemelor minorităților este destul de diferită în contextul acestora și necesită completări cu prevederi ce s-ar referi la măsurile de integrare a minorităților etnice.

5. Analiza definițiilor a scos în evidență faptul că integrarea reprezintă încorporarea tuturor grupurilor etnice prin acordarea de drepturi egale în toate sferile societății, conservându-se identitatea. Procesul de integrare este unul multidimensional, care presupune vizarea fiecărui sector al societății (economic, politic, cultural, social etc.). Această abordare este importantă prin faptul că evidențiază necesitatea păstrării identității în contextul procesului de integrare.

6. Transpunerea în practică a procesului de integrare a minorităților etnice este realizată prin intermediul politicilor de stat. Fiecare stat determină tipologia politicii de integrare și este greu de a trasa careva modele foarte precise în acest sens. Statele își dezvoltă abordări proprii privind caracterul politicilor în ceea ce privește minoritățile etnice în dependență de o serie de factori: experiența istorică și evenimente care au marcat relațiile interetnice, modul de edificare a identității naționale, factori socioeconomiци, politici etc.

7. Analiza tematicii a scos în evidență faptul că subiectul a fost în mare parte studiat interdisciplinar. Acesta oferă o perspectivă mai largă asupra problematicii integrării minorităților, însă nu a elucidat subiectul cercetării într-o manieră exhaustivă din punct de vedere juridic. Chiar dacă în literatura de specialitate procesul de integrare este cercetat în general, aspectele normative și instituționale sunt elucidate doar tangențial.

8. Abordarea politicii de integrare a minorităților etnice este determinată de accepțiunea statului față de subiectul/ții respectivei politici. Din cele cercetate constatăm că între statele care au ratificat Convenția-cadru există abordări diferite privitor la conceptul „minoritate etnică”. Totodată, am evidențiat că elementele esențiale care determină considerarea unui grup etnic minoritar este și deținerea cetățeniei statului respectiv și apartenența la un alt grup etnic decât cel majoritar. Aceste două elemente sunt completate cu alte caracteristici ce definesc apartenența unei persoane la o minoritate.

Referințe:

1. PRISACARIU, M.R. *Statutul juridic al minorităților naționale*. București: Beck, 2010.
2. Online etymology dictionary: „integration” [Accesat: 10.11.2017]. Disponibil: http://www.etymonline.com/index.php?allowed_in_frame=0&search=integration&searchmode=noe
3. *Document of the Copenhagen meeting of the conference on the Human Dimension of the CSCE, 29 June 1990*. [Accesat: 27.04.2017] Disponibil: http://www.osce.org/documents/odhr/1990/06/13992_en.pdf
4. *International Covenant on Civil and Political Rights*. [Accesat: 27.04.2017] Disponibil: <http://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/ccpr.aspx>
5. PENTASSUGLIA, G. *Minorities in International Law: An Introductory Study*. Council of Europe. 2002.
6. Ibidem.
7. *International Covenant on Civil and Political Rights*. [Accesat: 27.04.2017] Disponibil: <http://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/ccpr.aspx>
8. Ibidem.
9. *Protocol Facultativ la Pactul Internațional cu Privire La Drepturile Civile și Politice*. [Accesat: 27.04.2017] Disponibil: http://www.avp.ro/drepturile%20omului/tratate%20onu/4_protocol_facultativ.pdf Declarația privind drepturile persoanelor care fac parte din minorități naționale sau etnice, lingvistice și religioase, 1992, art.2 // www.sogorcsaba.eu/.../Declaratia%20privind%20drepturile
10. ЮРАДОР, Е. Концептуализация гражданства: опыт Эстонии и Европы в сравнительной перспективе. В: *Концептуальные основы и лучшие практические примеры интеграции*. Международная конференция. Таллинн, 18-19 октября 2007 г.
11. *Linii directoare Ljubljana privind integrarea societăților diverse*. [Accesat: 27.04.2017] Disponibil: www.osce.org/hcnm/96883?download=true
12. *Hotărârea Guvernului Republicii Moldova privind aprobarea Strategiei de consolidare a relațiilor interetnice în Republica Moldova pentru anii 2017-2027, nr.1464 din 30.12.2016* [Accesat: 27.04.2017] Disponibil: <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=369024>
13. КАУФМАНН, Э. Доминирующая этническая группа и интеграция: на примере Эстонии. В: *Концептуальные основы и лучшие практические примеры интеграции*. Международная конференция. Таллинн, 18-19 октября 2007 г.
14. ЮРАДОР, Е. Концептуализация гражданства: опыт Эстонии и Европы в сравнительной перспективе. В: *Концептуальные основы и лучшие практические примеры интеграции*. Международная конференция. Таллинн, 18-19 октября 2007 г.

15. BARBĂROȘIE, A. *Integrarea grupurilor etnice și consolidarea națiunii civice în Republica Moldova*. Chișinău, 2012.
16. *Hotărârea Guvernului Republicii Moldova privind aprobarea Strategiei de consolidare a relațiilor interetnice în Republica Moldova pentru anii 2017-2027, nr.1464 din 30.12.2016*. [Accesat: 27.04.2017] Disponibil: <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=369024>
17. SALAT, L. *Politici de integrare a minorităților naționale din România. Aspecte legale și instituționale într-o perspectivă comparată*. Cluj-Napoca: Centrul de resurse pentru diversitate etnoculturală, 2008.
18. KIVISTO, P. *Multiculturalism in a global society*. John Wiley & Sons, 2008.

Date despre autor:

Andrei IOVU, doctorand, Școala doctorală Științe Juridice, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: andrei_iovu@ymail.com

Prezentat la 28.03.2018

CZU: 341.9

DOMENIUL DE APLICARE A LEX REI SITAE*Serghei RUSU**Universitatea de Stat din Moldova*

ConFLICTELE DE LEGI CA ELEMENT-CHEIE AL DREPTUL INTERNAȚIONAL PRIVAT IMPUN NECESITATEA DETERMINĂRII ÎN PERMANENȚĂ A LEGII APLICABILE INSTITUȚIILOR ACESTEI RAMURI DE DREPT.

În Dreptul internațional privat legea aplicabilă bunurilor este *lex rei sitae*. Stabilirea legii aplicabile bunurilor prezintă importanță pentru reglementarea raporturilor juridice cu element de extraneitate; or, în dependență de legea aplicabilă bunurilor se determină conținutul posesiunii, dreptul de proprietate și alte drepturi reale asupra bunurilor mobile și imobile, realizarea și ocrotirea acestor drepturi. Totodată, nu mai puțin importantă este și stabilirea domeniului și a limitelor de aplicare a *lex rei sitae*, care determină elementele ce formează statutul real, precum și aspectele care nu sunt guvernate de legea situației bunurilor.

Cuvinte-cheie: *bunuri, lex rei sitae, drepturi reale, bunuri mobile, bunuri imobile.*

THE SCOPE OF APPLICATION OF THE LEX REI SITAE

Conflicts of laws as a key element of Private International Law impose the need to permanently determine the law that is applicable to the institutions of this branch of law. In private international law the law applicable to the assets is *lex rei sitae*. Determination of the law applicable to the assets is important for regulating the legal relationships with foreign element, or, depending on the law applicable to the assets, the content of the possession, property and other real rights over movable and immovable property, the realization and the protection of these rights are determined. Also, it is important to establish the scope and the limits of application of the *lex rei sitae*, which determines the elements of the real status and matters that are not governed by the law of the situation of assets.

Keywords: *assets, lex rei sitae, real rights, movable goods, immovable goods.*

Reieșind din conținutul art.1601 alin.(1) CC RM, legea aplicabilă bunurilor determină în general dacă bunul poate fi sau nu obiect al dreptului de proprietate sau al altui drept real, natura juridică a acestor bunuri, fie că ele sunt mobile sau imobile, modalitatea de constituire, transmitere și stingere a drepturilor asupra lor, precum și conținutul acestor drepturi, legiuitorul stabilind drept lege aplicabilă bunurilor în Dreptul internațional privat al Republicii Moldova *lex rei sitae*.

Istoricul apariției *lex rei sitae* este strâns legat de teoria statutelor, fundamentul cărora erau reglementările ce se diferențiau în dependență de teritorii, precum și divizarea încă din sec.XIII-XV de către glosatori a statutelor personale de cele reale.

Anume divizarea statutelor în personale și reale a condus la faptul că, inițial, *lex rei sitae* era aplicabilă exclusiv bunurilor imobile, iar cu referire la bunurile mobile se considera că „acestea sunt atașate de persoană” (*mobilia ossibus personae inhaerent*) și că „bunurile mobile urmăresc persoana” (*mobilia personam sequuntur*), ceea ce presupunea că legea aplicabilă bunurilor mobile era *lex personalis* [1, p.339].

Ulterior, statele au început să aibă reglementări diferite sub aspectul determinării legii aplicabile bunurilor. Astfel, printre primele țări care au renunțat la *lex personalis* în privința bunurilor mobile și au oferit o reglementare identică atât bunurilor mobile, cât și celor imobile au fost Statele Unite ale Americii și Marea Britanie, exemplul cărora a fost urmat de majoritatea statelor lumii, la momentul actual reglementările sub aspectul legii aplicabile bunurilor fiind practic uniforme.

Un aspect important care necesită a fi determinat în analiza *lex rei sitae* îl reprezintă domeniul de aplicare a normei conflictuale.

În ceea ce privește dreptul conflictual al Republicii Moldova, menționăm că domeniul de aplicare a legii locului situării bunurilor reiese din prevederile art.1601 și ale art.1602 CC RM.

Astfel, potrivit art.1601 alin.(1) CC RM, conținutul posesiunii, dreptului de proprietate și al altor drepturi reale asupra bunurilor mobile și imobile, realizarea și ocrotirea lor se determină potrivit legii statului pe al cărui teritoriu se află bunurile.

Totodată, alineatul 2 al aceluiași articol prevede că apartenența bunului la categoria de bunuri mobile sau imobile, precum și orice altă calificare juridică a bunurilor, la fel se efectuează potrivit legii locului situației bunurilor.

La rândul său, art.1602 CC RM reglementează dobândirea și stingerea dreptului de proprietate asupra bunului.

Reieșind din cele expuse *supra*, norma conflictuală a Republicii Moldova prevede că în domeniul de aplicare a legii locului situației bunurilor intră:

1. Bunurile asupra cărora pot exista drepturi reale și clasificarea acestora

Astfel, reieșind din prevederile art.1601 alin.(1) CC RM, conținutul posesiunii dreptului de proprietate și a altor drepturi reale asupra bunurilor se determină potrivit legii statului pe al cărui teritoriu se află bunurile. Totodată, alineatul (2) al aceluiași articol stabilește că apartenența bunurilor la categoria de mobile sau imobile la fel se determină potrivit legii locului situației bunurilor.

Menționăm că calificarea bunurilor potrivit *lex rei sitae* reprezintă o excepție de la principiul calificării potrivit *lex fori* stabilit la art.1577 alin.(1) CC RM. În acest sens, calificarea bunurilor aflate pe teritoriul unui stat străin se va efectua potrivit *lex rei sitae*, care este *lex cause* în cazul concret.

Referindu-ne la divizarea bunurilor în mobile și imobile, menționăm că norma conflictuală a Republicii Moldova nu conține o asemenea clasificare, fiind nevoiți să apelăm la calificarea juridică oferită de Partea generală a Codului civil (art.288).

Astfel, potrivit art.288 alin.(2) CC RM, sunt bunuri imobile terenurile, porțiunile de subsol, clădirile, construcțiile și orice alte lucrări legate solid de pământ. În același timp, alineatul 5 al aceluiași articol stabilește că bunurile care nu sunt atribuite la categoria de imobile sunt mobile, incluzând aici banii și titlurile de valoare.

Stabilim că în legislațiile unor state norma conflictuală conține și o calificare legală a bunurilor în sensul excluderii controverselor privind natura juridică a bunului. Așa, spre exemplu, art.2.613 alin.(2) din Cod civil al României stabilește că platformele și alte instalații durabile de exploatare a resurselor submarine situate pe platoul continental al unui stat sunt considerate bunuri imobile. Cu toate acestea, deși în principiu este binevenită o asemenea reglementare, în cazul art.2.613 alin.(2) din Codul civil al României aceasta nu aduce nimic nou față de prevederile art.537 al aceluiași cod, care prevede clar că, *inter alia*, platformele și alte instalații de exploatare a resurselor submarine situate pe platoul continental sunt bunuri imobile.

2. Bunurile aflate în circuitul civil

Deși domeniul dat nu este stabilit expres în norma conflictuală, menționăm că aceasta reiese nemijlocit din conținutul reglementărilor date; or, art.1602 alin.(2) CC RM reglementează dobândirea și stingerea drepturilor asupra bunurilor care fac obiectul actului juridic civil. În acest sens menționăm că sunt alienabile și pot fi obiecte ale actului juridic civil bunurile care fac parte din circuitul civil [2, p.171].

Potrivit art.286 CC RM, bunurile pot circula liber, cu excepția cazurilor când circulația lor este limitată sau interzisă prin lege. Referindu-ne la bunuri circulația cărora este limitată, stabilim că acestea sunt armele, anumite preparate medicamentoase procurarea cărora este limitată și condiționată de existența anumitor documente permissive în acest sens. În aceeași ordine de idei, bunuri circulația cărora este interzisă prin lege sunt substanțele narcotice sau țesuturile umane, comercializarea cărora este incriminată în legea penală a statelor.

3. Drepturile reale asupra bunurilor mobile și imobile

Astfel, la art.1601 alin.(1) CC RM legiuitorul stabilește că *lex rei sitae* determină, inclusiv, conținutul drepturilor reale asupra bunurilor mobile și imobile.

Codul civil al Republicii Moldova prevede următoarele drepturi reale care pot exista asupra bunurilor: uzufructul (art.395), dreptul de uz și dreptul de abitație (art.424), servitutea (art.428), superficia (art.443), gajul (art.454).

4. Dobândirea și stingerea dreptului de proprietate și a altor drepturi reale

După cum reiese din prevederile art.1602 alin.(1) CC RM, dobândirea și stingerea dreptului de proprietate și a altor drepturi reale asupra bunurilor la fel este supusă legii situației bunurilor.

Referindu-ne la temeiurile de dobândire a dreptului de proprietate, menționăm că, potrivit art.320 alin.(2) CC RM, identificăm următoarele moduri de dobândire a dreptului de proprietate: prin ocupațiune, act juridic, succesiune, accesiune, uzucapiune, precum și prin hotărâre judecătorească atunci când aceasta este translativă

de proprietate. Iar în situația în care persoana realizează un bun nou, dreptul de proprietate se dobândește de către aceasta dacă legea sau contractul nu prevede altfel.

În aceeași ordine de idei, temeiurile de încetare a dreptului de proprietate sunt stabilite la art.337 alin.(1) CC RM. Dreptul de proprietate încetează, în condițiile legii, în urma consumării, pieririi fortuite sau distrugerii bunului, înstrăinării lui în temeiul unui act juridic, renunțării la dreptul de proprietate, precum și în alte cazuri prevăzute de lege. Totodată, alineatul 2 al aceluiași articol prevede că nimeni nu poate fi forțat să cedeze proprietatea sa, cu excepția cazurilor când, conform legii, se efectuează: urmărirea bunurilor în legătură cu obligațiile proprietarului; înstrăinarea bunurilor pe care, conform legii, persoana nu le poate avea în proprietate; răscumpărarea animalelor domestice în cazul încălcării regulilor de comportare cu acestea; privatizarea proprietății de stat; exproprierea pentru cauză de utilitate publică; rechiziția; confiscarea.

Menționăm că în cazul bunurilor mobile uneori este dificil a aprecia legea competentă la apariția, modificarea sau stingerea dreptului de proprietate sau a altui drept real asupra acestuia, fiind posibilă situația intervenirii unui conflict mobil de legi, prin schimbarea punctului de legătură, deplasarea în spațiu a acestuia. În această situație, urmează să apelăm la prevederile art.1602 alin.(1) CC RM, potrivit căruia dobândirea și stingerea dreptului se determină conform legii statului pe al cărui teritoriu se afla bunul la momentul când a avut loc acțiunea sau o altă împrejurare care a servit drept temei pentru apariția sau stingerea dreptului. Astfel, prin norma dată legiuitorul exclude practic imposibilitatea determinării legii aplicabile bunului mobil care își schimbă cu o anumită frecvență poziționarea în spațiu, fiind sub auspiciile unei sau altei legi.

Un alt aspect ce se referă la bunurile mobile ține de dobândirea acestora prin uzucapiune.

În acest caz, după cum am menționat mai sus, potrivit art.1602 CC RM, uzucapiunea va decurge potrivit legii statului unde bunul se afla la începutul termenului de posesie. În acest context, prezintă interes situația în care bunul asupra căruia se exercită uzucapiunea este transferat într-un alt stat. În acest caz apare dilema determinării legii aplicabile uzucapiunii: legea statului pe al cărui teritoriu a început curgerea termenului sau legea statului pe al cărui teritoriu se găsește bunul la momentul transferului?

Reieșind din prevederile art.1602 alin.(1) CC RM, în acest caz aparent aplicabilă ar fi legea sub auspiciile căreia a început curgerea termenului de prescripție.

Întru soluționarea prezentei probleme, Proiectul de modificare a Codului civil propune introducerea în acest cod a unui articol separat – 1602¹, care să reglementeze legea aplicabilă uzucapiunii mobiliare.

Astfel, potrivit alineatului 1 al acestui articol, uzucapiunea este cărmuită de legea statului unde bunul se afla la începerea termenului de posesie, prevăzut în acest scop. Menționăm că soluția dată reiese la momentul actual și din art.1602 alin.(1) CC RM. Totodată, alin.(2) al art.1602¹ din Proiectul de modificare a Codului civil prevede că, în cazul în care bunul a fost adus într-un alt stat, unde se împlinește durata termenului de uzucapiune, posesorul poate cere să se aplice legea acestui din urmă stat, dacă sunt reunite, cu începere de la data deplasării bunului în acel stat, toate condițiile cerute de acea lege.

Reieșind din cele expuse, considerăm că, în principal, chiar și în situația în care bunul va fi deplasat dintr-un stat în altul uzucapiunii mobiliare i se va aplica legea sub auspiciile căreia s-a început posesiunea; în același timp, posesorul poate solicita, în cazul în care îndeplinește cerințele legale stabilite de legea nouă, aplicarea legii statului unde bunul a fost deplasat.

Referindu-ne la completarea Codului civil cu articolul 1602¹ care reglementează uzucapiunea mobilă, menționăm că apreciem ca necesară o asemenea completare care ar exclude confuziile privind legea aplicabilă bunurilor mobile la dobândirea acestora prin uzucapiune, deși, după cum am reflectat anterior, dacă interpretăm corect norma de la art.1602 alin.(1) CC RM, soluția este similară, însă considerăm că o reglementare separată este mai benefică.

5. Formele de publicitate privind bunurile, în cazurile prevăzute de lege

Potrivit art.1608 alin.(1) CC RM, formele de publicitate referitoare la bunuri sunt guvernate de legea aplicabilă la data și locul unde se realizează.

În general, formele de publicitate sunt necesare pentru opozabilitatea dreptului real față de terți și acestea, de regulă, implică participarea unei autorități publice, care este a țării unde se află bunul. Pe cale de consecință, aplicarea legii de la data și locul unde se realizează publicitatea este justificată, ținând cont de faptul că legea dată va coincide cu *lex rei sitae*, deși punctul de legătură va fi *locus regit actum*.

Formele de publicitate avute în vedere în sensul prezentului articol pot fi variate: de la înregistrarea bunului într-un registru public, cum ar fi Registrul Bunurilor Imobile, sau simpla tradițiune a bunului, publicitatea necesară pentru uzucapiune ș.a.

În aceeași ordine de idei, la alin.(2) art.1608 CC RM se prevede că formele de publicitate care au ca efect constituirea drepturilor referitoare la bunuri imobile sunt guvernate de legea statului pe al cărui teritoriu se află bunurile, chiar dacă temeiul juridic al dobândirii, transmiterii sau stingerii dreptului real ori al garanției reale s-a constituit prin aplicarea unei alte legi. Considerăm corectă soluția adoptată de legiuitor, încât în ipoteza prevăzută la alineatul 2 însăși publicitatea este echivalată sub aspectul efectelor cu o modalitate de dobândire a dreptului de proprietate. În acest sens, reglementarea acesteia de către legea locului situării bunurilor este cea mai optimă soluție.

Referindu-ne la Proiectul de modificare a Codului civil, menționăm că, pe lângă aspectele de ordin terminologic pe care le propun autorii, aceștia mai instituie reglementări noi ale unor forme de publicitate. Astfel, se propune adoptarea unui nou articol – 1608¹, alineatul (1) al căruia va reglementa gajul asupra bunurilor mobile, iar formele de publicitate a acestuia vor fi reglementate de legea locului unde se află bunul la data îndeplinirii formalităților de publicitate a gajului. O altă formă de publicitate este prevăzută la alin.(3) art.1603 din Proiectul de modificare a Codului civil, care reglementează domeniul legii pavilionului. Acest alineat va reglementa, *inter alia*, și formalitățile de publicitate privitoare la actele prin care se constituie, se transmit și se sting drepturile reale și de garanție asupra navei sau aeronavei. Modificările date sunt similare prevederilor Codului civil al României, spre exemplu celor de la art.2.621 lit.d), care reglementează formele de publicitate asupra actelor privind nava sau aeronava.

6. Mijloacele juridice de apărare a posesiunii, dreptului de proprietate și a altor drepturi reale

Mijloacele juridice de apărare a dreptului de proprietate sunt diferite. Codul civil al Republicii Moldova reglementează, la art.374, 375 și 376, revendicarea de către proprietar a bunurilor sale aflate în posesiunea nelegitimă a altuia, revendicarea de către proprietar a bunurilor sale aflate în posesiunea unui dobânditor de bună-credință și cererea privind înlăturarea încălcărilor care nu sunt legate de privarea de posesiune.

Astfel, acțiunea în revendicare reprezintă situația în care titularul dreptului real asupra bunului pretinde restituirea bunului de la persoana care îl stăpânește fără drept.

Menționăm că la momentul actual nu avem o reglementare clară a revendicării bunurilor mobile din posesiunea nelegitimă a altuia, aplicabile fiind articolele invocate *supra*, 374, 375 și 376 CC RM, prin prisma art.1601 alin.(1) din același Cod.

Însă, Proiectul de modificare a Codului civil propune instituirea unui articol separat – art.1602², care ar reglementa acțiunea în revendicare a bunurilor mobile.

Astfel, potrivit alin.(1) art.1602² din Proiect, revendicarea unui bun furat sau exportat ilegal este supusă, la alegerea proprietarului originar, fie legii statului pe teritoriul căruia se afla bunul la momentul furtului sau exportului, fie legii statului pe teritoriul căruia se află bunul la momentul revendicării.

Totodată, alineatul (2) al aceluiași articol stabilește că, dacă legea statului pe teritoriul căruia bunul se afla la momentul furtului sau exportului nu cuprinde dispoziții privind protecția terțului posesor de bună-credință, acesta poate invoca protecția pe care i-o conferă legea statului pe teritoriul căruia bunul se află la momentul revendicării.

Iar alineatul (3) stabilește că dispozițiile alineatelor (1) și (2) sunt aplicabile și bunurilor furate sau exportate ilegal din patrimoniul cultural național al unui stat.

Astfel, propunerea privind inserarea de către legiuitor a posibilității de exercitare, în context transnațional, a acțiunii în revendicare a bunurilor furate sau exportate ilegal este inspirată de realitatea contemporană, fiind motivată de dimensiunile deosebite pe care le cunoaște în prezent criminalitatea transfrontalieră.

În forma actuală, propunerea dată consacră principiul autonomiei de voință, lăsând la latitudinea proprietarului originar al bunului furat sau exportat ilegal posibilitatea invocării în mod alternativ fie a legii statului pe teritoriul căruia se află bunul la momentul furtului sau exportului, fie a legii statului pe teritoriul căruia se află bunul la momentul revendicării [3, p.80-81].

Deși nu sunt reglementate în mod distinct, întâlnim încă două domenii ale *lex rei sitae*, și anume: impozitarea bunurilor, precum și măsurile de urmărire și de executare silită la fel vor fi supuse legii locului situației bunurilor. Or, aceste măsuri au un caracter procesual, iar legea procesuală este *lex fori*, care va coincide cu legea situației bunurilor.

Odată ce am determinat domeniul de aplicare a *lex rei sitae*, este necesar să stabilim care sunt totuși limitele acestui principiu.

Astfel, referindu-ne la limitele legii situației bunurilor, menționăm că aceasta nu este aplicabilă aspectelor care nu sunt de natură reală [2, p.174].

Printre aceste aspecte enumerăm:

1. Capacitatea de a contracta

Capacitatea persoanei de a contracta este guvernată de legea personală care pentru persoana fizică poate fi *lex patrie* sau *lex domicili*, în sensul stabilit de art.1587 alin.(1) CC RM, iar pentru persoana juridică va fi *lex societatis* (art.1596 CC RM).

2. Condițiile de formă a actului juridic

Condițiile de formă a actului juridic sunt reglementate de legea care guvernează fondul actului juridic, în sensul prevăzut de art.1609 alin.(1) CC RM.

3. Condițiile de fond ale actelor juridice (art.1609-1610 CC RM)

Unii autori, precum Ioan Macovei, atribuie la limitele *lex rei sitae* și universalitățile de bunuri. În opinia noastră, acestea reprezintă mai mult o excepție de la legea situației bunurilor, decât o limitare a acestui principiu.

În concluzie menționăm că, deși la prima vedere *lex rei sitae* are un spectru îngust de reglementare, o analiză minuțioasă a domeniului de aplicare reflectă importanța legii situației bunurilor pentru reglementarea uniformă și corespunzătoare a raporturilor cu element de extraneitate care au ca obiect bunurile.

Totodată, considerăm că există unele dificultăți în aplicarea *lex rei sitae*, fiindcă legislația noastră nu cunoaște asemenea reglementări, cum ar fi, spre exemplu, revendicarea bunurilor mobile din posesiunea nelegitimă, analizată anterior. Astfel, deși relațiile sociale de revendicare a bunurilor există, lipsa reglementării juridice a acestora creează incertitudini la stabilirea legii aplicabile, mai cu seamă la stabilirea domeniului de aplicare a acestei legi, fapt ce denotă necesitatea stringentă de a completa cadrul legal în vigoare în vederea aducerii acestuia la realitățile existente în societate.

Referințe:

1. COURBE, P. *Droit international privé (2e édition)*. Paris: Armand Colin, 2003, p.339. ISBN 978-2-247-04805-2
2. MACOVEI, I. *Drept internațional privat*. București: C.H. Beck, 2011, p.171, 174. ISBN 978-973-115-983-6
3. TROCAN, L.M. *Normele conflictuale în Materia Bunurilor în reglementarea noului Cod civil*. În: *Analele Universității „Constantin Brâncuși” din Târgu Jiu. Seria Științe Juridice*, 2011, nr.2, p.80-81.
4. Codul civil al Republicii Moldova, nr.1107 din 06.06.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002.
5. Proiectul de modificare a Codului civil. [Accesat: 29.05.2018]. Disponibil: http://justice.gov.md/public/files/transparenta_in_procesul_decizional/coordonare/2017/aprilie/proiect_de_amendare_cod_civil_si_cadru_conex_26.04.2017_r.pdf

Date despre autor:

Serghei RUSU, doctorand, Școala doctorală *Științe Juridice*, Universitatea de Stat din Moldova; lector universitar, Facultatea de Drept a USM. **E-mail:** rususerghei213@gmail.com

Prezentat la 10.05.2018

CZU: 347.92

CONSOLIDAREA LEGISLATIVĂ ȘI APLICATIVĂ A PUTERII LUCRULUI JUDECAT

Ion CARAMAN

Universitatea de Stat din Moldova

Acest articol vine să clarifice efectul puterii lucrului judecat, să scoată în evidență punctele slabe ale legislației materiale și procesuale în ceea ce privește valorificarea efectului puterii lucrului judecat. Printre acestea, s-au evidențiat neajunsurile legislației materiale care condiționează dobândirea drepturilor subiective civile de existența unei hotărâri judecătorești irevocabile, lacunele legislației procesuale și omisiunile în activitatea instanțelor de apel.

Cuvinte-cheie: *puterea lucrului judecat, exclusivitate, incontestabilitate, executorialitate, obligativitate, hotărâre judecătorească irevocabilă, termen de declarare a recursului, termen de declarare a apelului, executare silită.*

LEGAL CONSOLIDATION AND PRACTICABILITY OF THE PRINCIPLE OF RES JUDICATA

This article comes to clarify the effect of the principle of res judicata, to highlight the weaknesses of the material and procedural law in capitalizing the principle of res judicata. Among these, were highlighted the deficiencies of the material legislation, that condition the acquisition of civil subjective rights by to the existence of an irrevocable court order, those caused by procedural legislation gaps and omissions in the activity of the appeal courts.

Keywords: *the principle of res judicata, exclusiveness, incontestability, execution capacity, compulsoriness, irrevocable court order, deadline for appealing, forced execution.*

Introducere

Activitatea instanțelor de judecată în calitate de organe statale delegate cu atribuții exclusive în îndeplinirea justiției e guvernată de un singur scop: apărarea drepturilor, libertăților și intereselor legitime ale persoanelor. Realizarea acestui scop se manifestă prin pronunțarea unor acte judecătorești legale.

De regulă, examinarea unei pricini civile se finalizează cu adoptarea unei hotărâri, prin care instanța se expune referitor la temeinicia pretențiilor formulate de către reclamant, fie prin emiterea unei încheieri prin care procesul încetează, fără a fi soluționat fondul cauzei. În calitatea sa de act jurisdicțional, hotărârea judecătorească trebuie să întrunească anumite condiții de valabilitate referitor la legalitatea și temeinicia acesteia (art.239 CPC RM) [1]. Totodată, în literatura de specialitate s-au evidențiat și alte caractere ale acesteia: certă, deplină și necondiționată [2]. Hotărârea judecătorească își va produce efectele doar după ce va deveni definitivă și irevocabilă, obținând astfel puterea lucrului judecat.

În literatura de specialitate, puterea lucrului judecat este definită ca fiind unul dintre principalele efecte ale hotărârii judecătorești, ceea ce presupune că o cerere nu poate fi judecată definitiv decât o singură dată, prezumându-se că soluția cuprinsă în hotărâre exprimă un adevăr și nu trebuie contrazisă de o altă hotărâre [3]. În opinia lui V.Iarcov, puterea lucrului judecat reprezintă acea calitate a actului judecătoresc, în virtutea căruia hotărârea obține obligativitate, exclusivitate, executorialitate și prejudicialitate [4]. Potrivit unei alte opinii, puterea lucrului judecat este o prezumție legală absolută, care presupune că „ceea ce s-a decis printr-o hotărâre judecătorească exprimă adevărul și de aceea judecata nu poate fi reluată” [5].

Deși în legislația actuală puterea lucrului judecat nu-și găsește o reglementare expresă, efectele acesteia pot fi deduse din alte norme, precum art.169 alin.(1) lit.b) CPC RM (premisă a dreptului la acțiune), art.265 lit.b) CPC RM (încetarea procesului), art.123 alin.(2) CPC RM (degrevarea de probațiune).

Rezultate și discuții

Scopul instituției puterii lucrului judecat rezidă în crearea unei stabilități și bune funcționări a circuitului civil, fiind totodată o expresie a principiului securității raporturilor juridice, care presupune că atunci când instanțele judecătorești dau o apreciere finală unei chestiuni, constatarea lor să nu mai poată fi pusă în discuție [6]. Astfel, având în vedere efectele puterii lucrului judecat (exclusivitatea, incontestabilitatea, executorialitatea, prejudicialitatea, obligativitatea), putem spune că drepturile subiective civile consacrate în hotărârile judecătorești

torești irevocabile (învestite cu putere de lucru judecat) se bucură de o anumită siguranță, stabilitate și certitudine; or, partea care a pierdut procesul nu poate să repună în discuție dreptul recunoscut prin acea hotărâre.

În practică, pot fi sesizate situații care periclitează garanțiile instituite de efectele puterii lucrului judecat. În viziunea noastră, acestea pot fi divizate în două categorii:

1. **Cele de ordin material**, vizează reglementările materiale care subminează efectele puterii lucrului judecat.
2. **Cele de ordin procedural**, vizează examinarea cauzei în instanța de judecată.

Cu referire la cele de ordin material

Profesorul Ion Deleanu menționează că autoritatea de lucru judecat este o calitate imanentă hotărârii, atașată acesteia de la momentul pronunțării și pe tot parcursul existenței ei, semnificând în principiu imutabilitatea actului jurisdicțional prin care, în cadrul unei proceduri contradictorii, s-a verificat și tranșat o situație litigioasă [7].

Efectul de „**lucru judecat**” al unei hotărâri judecătorești are două accepțiuni:

Stricto sensu, semnifică autoritatea de lucru judecat, care face imposibilă judecarea unui nou litigiu între aceleași părți, pentru același obiect, cu aceeași cauză (exclusivitatea);

Lato sensu, semnifică puterea de lucru judecat (*res judicata*), care presupune ca hotărârea beneficiază de o prezumție irefragabilă că exprimă adevărul și că nu trebuie contrazisă de o altă hotărâre (obligativitatea).

Puterea lucrului are următoarele caractere [8]:

- Exclusivitatea – care face ca un nou litigiu între aceleași părți, pentru același obiect și aceeași cauză să nu mai fie cu putință.
- Incontestabilitatea – în sensul că hotărârea nu mai poate fi atacată, decât în situații speciale prin căile extraordinare de atac.
- Executorialitatea – hotărârea poate fi pusă în executare de către partea câștigătoare.
- Prejudicialitatea [9] – elementele de fapt și de drept constatate de către instanță nu pot fi apreciate în alt mod de alte instanțe și nu se cer a fi dovedite din nou, într-un alt proces la care participă aceleași persoane, în aceeași calitate.
- Obligativitatea [10] – hotărârea este obligatorie pentru părți și produce efecte corespunzătoare numai între acestea și succesorii lor.

În prezentul studiu ne vom axa pe efectul executoriu al puterii lucrului judecat.

Conform art.120 din Constituția Republicii Moldova [11] „*Este obligatorie respectarea sentințelor și a altor hotărâri definitive ale instanțelor judecătorești, precum și colaborarea solicitată de acestea în timpul procesului, al executării sentințelor și a altor hotărâri judecătorești definitive*”.

În conformitate cu art.255 CPC RM, hotărârea judecătorească se execută, în modul stabilit de lege, după ce rămâne definitivă, cu excepția cazurilor de executare imediată după pronunțare. Definitive sunt hotărârile judecătorești în privința cărora nu poate fi exercitat apelul.

Pentru a determina momentul devenirii definitive a hotărârii, urmează să se țină cont de mai mulți factori, precum: instanța emitentă, obiectul acțiunii, incidentele procedurale intervenite în legătură cu „comportamentul necorespunzător” al apelantului la etapa examinării apelului.

Prin prisma prevederilor art.254 alin.(1) CPC RM, hotărârile adoptate de către judecătorii (instanțe de fond) devin definitive în următoarele situații:

1. Prin neatacare (după expirarea termenului de 30 de zile pentru declararea apelului, de la pronunțarea dispozitivului hotărârii), datorită efectului suspensiv al apelului.
2. Fiind atacate:
 - a) au fost menținute prin decizia instanței de apel (din data emiterii deciziei instanței de apel);
 - b) din cauza neajunsurilor din cererea de apel, aceasta este restituită (din momentul în care încheierea de restituire a cererii de apel devine irevocabilă prin neatacare, fie din data emiterii deciziei irevocabile a instanței ierarhic superioare prin care aceasta este menținută).

Deciziile / hotărârile Curții de Apel, indiferent de faptul dacă apare în calitate de primă instanță (în procese de insolvabilitate etc.) sau instanță de apel, sunt definitive de la pronunțare (art.394 CPC RM).

În Hotărârea nr.32 din 17.11.2016 [12] privind excepția de neconstituționalitate a unor prevederi referitoare la executarea creanțelor împotriva statului (Sesizarea nr.80g/2016), Curtea Constituțională a statuat că

„legislația procesuală civilă atribuie caracter executoriu hotărârilor judecătorești fie imediat după pronunțare, fie la etapa la care devin definitive, fără a aștepta ca acestea să devină irevocabile”.

Astfel, persoana care deține o hotărâre judecătorească definitivă (de ex., decizia Curții de Apel emisă după examinarea apelului), prin prisma art.120 din Constituție și art.255 CPC RM, poate valorifica/ exercita drepturile prevăzute de respectiva hotărâre, apelând la mecanismul executării silite.

Studiind legislația Republicii Moldova, putem constata existența mai multor acte legislative care periclitează posibilitatea persoanelor menționate mai sus de a realiza drepturile consfințite în hotărâri judecătorești definitive, și anume: imposibilitatea punerii în executare a acestora. În acest sens, putem evidenția următoarele:

- Legea cu privire la reabilitarea victimelor infracțiunilor, nr.137 din 29.07.2016 [13] – art.14 alin.(1), 1) lit.a): Compensația financiară pentru prejudiciul cauzat prin infracțiune se acordă de către stat dacă sunt întrunite următoarele condiții: actul de constatare a săvârșirii infracțiunii a intrat în vigoare (este definitiv și **irevocabil**). Prin act de constatare a săvârșirii infracțiunii se are în vedere, după caz: a) hotărârea instanței de judecată de condamnare; b) hotărârea instanței de judecată de încetare a procesului penal pe temei de ne-reabilitare; c) ordonanța procurorului de încetare a urmăririi penale în temeiul art.275 pct.4), 5), 7) și 8) și art.285 alin.(2) pct.2) și 3) CPP RM sau al art.53 CP RM.

- Legea cu privire la asigurarea obligatorie de răspundere civilă pentru pagube produse de autovehicule, nr.414 din 22.12.2006 [14] – art.22 alin.(1): Despăgubirile se stabilesc în baza unui acord scris între persoana păgubită sau reprezentantul ei legal și asigurător ori, în cazul în care nu s-a ajuns la nicio înțelegere, prin hotărâre judecătorească definitivă și **irevocabilă**;

art.28 alin.(4): În cazul în care despăgubirea de asigurare se stabilește prin hotărâre judecătorească definitivă și **irevocabilă**, asigurătorul va acorda despăgubire fără a mai fi necesar acordul păgubitului.

- Legea cu privire la gaj, nr.449 din 30.07.2001 [15] – art.72 alin.(2) lit.b): Instanța de judecată este în drept să suspende sau să anuleze transmiterea bunului în posesiunea creditorului gajist exclusiv în următoarele temeuri: contractul de gaj a fost declarat nul prin hotărâre judecătorească **irevocabilă**.

- Legea privind transportul naval intern al Republicii Moldova, nr.176 din 12.07.2013 [16] – art.15 alin.(1) lit.c): Temei pentru înregistrarea de stat a navelor și a drepturilor asupra acestora servesc: hotărârea definitivă și **irevocabilă** a instanței de judecată.

- Legea concurenței, nr.183 din 11.07.2012 [17] – art.47 alin.(4): În cazul în care decizia atacată în partea ce ține de aplicarea sancțiunilor a fost anulată, în tot sau în parte, printr-o hotărâre judecătorească definitivă și **irevocabilă**, suma corespunzătoare a amenzii se restituie plătitorului acesteia din bugetul de stat în termen de 45 de zile.

Din conținutul normelor legale enunțate mai sus putem deduce că, pentru a putea realiza drepturile prevăzute într-o hotărâre judecătorească, legea impune expres condiția ca aceasta să fie irevocabilă. În viziunea noastră, instituirea unei asemenea condiții contravine principiului constituțional privind caracterul obligatoriu al hotărârilor judecătorești definitive și constituie un impediment substanțial în exercitarea respectivelor drepturi.

La fel, dorim să menționăm că problema executării unei hotărâri judecătorești definitive a existat în litigiile de contencios administrativ și în litigiile ce au ca obiect obligații în privința bugetului public național și a bugetului instituțiilor bugetare.

În conformitate cu art.31 din Legea contenciosului administrativ [18], hotărârile judecătorești irevocabile, adoptate în condițiile acestei legi, constituie titluri executorii.

Conform art.12 alin.(1) din Codul de executare, titlul executoriu se eliberează creditorului la cerere de către prima instanță, după rămânerea definitivă a hotărârii.

Conform art.255 CPC RM, hotărârea judecătorească se execută, în modul stabilit de lege, după ce rămâne definitivă, cu excepția cazurilor de executare imediată după pronunțare.

Analizând normele legale enunțate, putem constata că în pricinile ce decurg din raporturile juridico-publice persoanele pot beneficia de executarea hotărârii judecătorești doar după devenirea irevocabilă a acesteia, ca urmare a exercitării recursului împotriva hotărârilor instanțelor de contencios administrativ, sau prin neatacare.

Deși art.30 și 31 din Legea contenciosului administrativ nu au fost abrogate până în prezent, problema respectivă a fost soluționată prin operarea modificărilor în Codul de procedură civilă prin Legea nr.155 din 05.07.2012 [19], care a abrogat calea de atac recursul (secțiunea I) și a adus modificări esențiale în materia

competenței jurisdicționale, atribuind judecătorilor competență în examinarea tuturor cauzelor de contencios administrativ (cu excepția litigiilor electorale).

Astfel, hotărârile adoptate de către judecătorii în calitate de instanțe de contencios administrativ se contestă conform regulii generale cu apel. În acest sens, Curtea Supremă de Justiție, prin Recomandarea nr.82 din 21.10.2015 [20] cu privire la momentul punerii în executare a hotărârilor date de instanțele de judecată în cauzele de contencios administrativ, a indicat că Codul de procedură civilă, în actuala redacție, nu face excepții pentru hotărârile date de judecătorii ca instanțe de contencios administrativ. Respectiv, după 01.12.2012, hotărârile date de judecătorii ca instanțe de contencios administrativ se vor ataca cu apel conform art.357-396 CPC RM. Reieșind din principiul „*Lex posterior derogat legi priori*”, conform căruia legea mai recentă primează față de legea mai veche, la executarea silită a hotărârilor de contencios vor fi aplicabile dispozițiile Codului de procedură civilă în redacția Legii nr.155 din 05.07.2012 și ale Codului de executare, republicat la 05.11.2010, potrivit cărora hotărârea este executorie de la momentul în care a devenit definitivă.

Referitor la hotărârile judecătorești în litigii ce au ca obiect obligații în privința bugetului public național și a bugetului instituțiilor bugetare, menționăm următoarele:

Conform art.68 alin.(2) din Legea finanțelor publice și responsabilității bugetar-fiscale, nr.181 din 25.07.2014 [21], în cazul neexecutării documentului executoriu emis **în baza unei hotărâri judecătorești irevocabile** în termen de 6 luni de la data prezentării acestuia, creditorul poate solicita executorului judecătoresc inițierea executării silite, conform procedurii stabilite de Codul de executare.

Potrivit art.6 alin.(1) din Legea privind repararea de către stat a prejudiciului cauzat prin încălcarea dreptului la judecarea în termen rezonabil a cauzei sau a dreptului la executarea în termen rezonabil a hotărârii judecătorești [22], hotărârea judecătorească privind constatarea încălcării dreptului la judecarea în termen rezonabil a cauzei sau a dreptului la executarea în termen rezonabil a hotărârii judecătorești și repararea prejudiciului cauzat prin această încălcare **se execută după ce devine irevocabilă**, în modul stabilit de legislația în vigoare.

Analizând prevederile legale enunțate, constatăm existența următoarelor aspecte problematice:

1. Momentul nașterii dreptului creditorului de a cere executarea hotărârii

În categoria de litigii care vizează bugetul public național se acceptă spre executare „documente executorii emise în baza unor hotărâri judecătorești irevocabile”, deși legislația procesual civilă prevede expres că sunt executorii hotărârile judecătorești definitive. În atare circumstanțe, are loc încălcarea drepturilor creditorului, prin tergiversarea executării hotărârii. Din această cauză, considerăm că are loc o violare a principiului egalității. Conform art.3 din Codul de executare, **modul și condițiile de punere în executare a documentelor executorii se extind** asupra persoanelor cu funcție de răspundere, persoanelor fizice, fără deosebire de rasă, naționalitate, origine etnică, limbă, religie, sex, opinie, apartenență politică, avere sau de origine socială, și **asupra persoanelor juridice, indiferent de tipul de proprietate și de forma juridică de organizare**. Mai mult ca atât, Comitetul de Miniștri al Consiliului Europei a indicat că nu doar neexecutarea hotărârii judecătorești definitive, ci și amânarea momentului la care ea își produce efectele poate face dreptul la un proces echitabil inoperant și iluzoriu în detrimentul uneia din părți [23].

2. Termenul de executare „benevolă”

Pe lângă faptul că creditorul poate cere executarea doar a unei hotărâri judecătorești irevocabile, statul și instituțiile subordonate acestuia și-au rezervat un termen de 6 luni, care ar apărea ca un termen de executare benevolă. După regula generală, termenul de executare benevolă constituie 15 zile din momentul intentării procedurii de executare (art.60 alin.(3) din Codul de executare). Mai mult, executarea benevolă nu poate fi impusă ca o condiție de natură să extindă durata executării.

Putem constata că prevederile Legii finanțelor publice și responsabilității bugetar-fiscale, nr.181 din 25.07.2014, și ale Legii în materia executării documentelor executorii, nr.87 din 21.04.2011, constituiau o violare a garanțiilor constituționale – obligativitatea hotărârii judecătorești definitive. În acest sens, neajunsul respectiv a fost înlăturat prin Hotărârea Curții Constituționale nr.32 din 17.11.2016 [24], prin care sintagmele „după ce devine irevocabilă”, „emis în baza hotărârii judecătorești irevocabile”, „eliberat în baza hotărârii irevocabile”, „eliberat în baza hotărârii judecătorești irevocabile” de la alineatele (1), (2) și (3) ale articolului 6 din Legea nr.87 din 21.04.2011, sintagmele „doar după rămânerea irevocabilă a hotărârii judecătorești” și „în baza unei hotărâri judecătorești irevocabile” de la alineatele (1) și (2) ale articolului 68 din Legea finanțelor publice și responsabilității bugetar-fiscale, nr.181 din 25 iulie 2014, au fost declarate neconstituționale.

Cu referire la cele de ordin procedural

Inițial, trebuie să menționăm că efectele depline ale „puterii lucrului judecat” pot decurge doar dintr-o hotărâre judecătorească irevocabilă. Studiind practica judiciară din Republica Moldova, nu putem să nu constatăm existența unor situații atipice, care înlătură garanțiile și efectele hotărârilor judecătorești irevocabile și, prin urmare, pot afecta atât drepturile aflate în circuitul civil, cât și titularii acestor drepturi, fiind astfel periclitat principiul securității raporturilor juridice, care presupune că soluția atribuită de către instanța judecătorească în mod definitiv oricărui litigiu să nu fie mai mult pusă în cauză [25].

Astfel, putem constata că în prezent există mai multe norme/situații care creează posibilitatea afectării puterii lucrului judecat. În acest sens, putem menționa următoarele:

Art.434 alin.(1) CPC RM – Recursul se declară în termen de 2 luni de la data comunicării hotărârii sau a deciziei integrale

Cu referire la termenul de declarare a recursului împotriva deciziei instanței de apel, putem evidenția următoarele caractere ale acestuia:

1. Este un termen comun, aplicabil în toate situațiile, dacă legea nu dispune altfel.
2. Termenul de recurs curge de la data comunicării deciziei atacate.
3. Termenul de recurs este un termen continuu, curgând de la prima zi și până la ultima fără întrerupere.
4. Termenul de recurs este un termen legal imperativ - onerativ, nerespectarea lui atrage sancțiuni ferme, și anume: decăderea din dreptul de a declara recurs. Din momentul scurgerii termenului pentru declararea recursului, decizia devine irevocabilă.

Astfel, decizia instanței de apel emise în urma judecării apelului poate deveni irevocabilă în două modalități:

1. Fiind atacată cu recurs, este menținută de către instanța de recurs (art.445 alin.(3) CPC RM), fie instanța de recurs emite încheiere prin care declară recursul inadmisibil (art.440 alin.(1) CPC RM).
2. Prin neatacare, în cazul în care persoanele specificate la art.430 CPC RM nu exercită dreptul la cale de atac.

În cea de a doua situație, asupra momentului devenirii irevocabile a deciziei instanței de apel emise în urma examinării apelului planează o incertitudine, în situația în care termenul de declarare a recursului (2 luni) începe a curge de la data comunicării deciziei motivate – moment viitor și incert. Studiind practica judiciară a Curții Supreme de Justiție, putem constata că problema respectivă este una actuală:

- Dosarul nr. 3ra-844/16 [26]

Decizia Curții de Apel pronunțată la **02 decembrie 2015**, cererea de recurs depusă la **11 aprilie 2016**.

- Dosarul nr.2ra – 620/17 [27]

Decizia Curții de Apel pronunțată la **12 octombrie 2016**, cererea de recurs depusă la **03 februarie 2017**.

- Dosarul nr.3ra-1249/17 [28]

Decizia Curții de Apel pronunțată la **31 mai 2017**, cererea de recurs depusă la **11 septembrie 2017**.

- Dosarul nr.2ra-1927/17 [29]

Decizia Curții de Apel pronunțată la **09 martie 2017**, cererea de recurs depusă la **22 august 2017**.

- Dosarul nr.2ra – 1627/17 [30]

Decizia Curții de Apel pronunțată la **19 ianuarie 2017**, cererea de recurs depusă la **07 iulie 2017**.

- Dosarul nr.2ra – 1093/17 [31]

Decizia Curții de Apel pronunțată la **20 septembrie 2016**, cererea de recurs depusă la **24 februarie 2017**.

În situațiile descrise mai sus, instanța de recurs a considerat ca fiind respectat termenul de declarare a recursului, având în vedere că la materialele dosarului lipsesc probe ce ar dovedi momentul comunicării deciziei motivate a instanței de apel. Analizând acțiunile instanței de recurs, putem afirma că, pe de o parte, acestea vin să asigure dreptul la cale de atac al persoanelor, în vederea asigurării controlului judecătoresc. Pe de altă parte, asemenea acțiuni sunt contrare intereselor persoanelor care au avut câștig de cauză în instanța de apel. Or, persoanele care au dobândit anumite drepturi subiective civile în temeiul deciziei instanței de apel, precum și terții care au dobândit aceste drepturi de la persoanele respective, nu dispun de siguranța că în procesul de valorificare a acestora nu se va constata existența viciilor de ordin juridic (posibilitatea casării deciziei), care pot atrage pierderea dreptului.

Astfel, formula actuală a termenului de declarare a recursului împotriva deciziilor instanței de apel este una nereușită. Or, determinarea momentului începerii curgerii acestuia de un eveniment viitor și incert, precum comunicarea deciziei integrale, nu asigură previzibilitatea procesului. În acest sens, persoanele care au avut

câștig de cauză în instanța de apel (obținând astfel anumite drepturi de ordin material) nu pot beneficia pe deplin de efectele puterii lucrului judecat, în situația în care nu se cunoaște dacă partea opusă va exercita recursul și lipsește un termen cert de contestare a deciziei. Mai mult decât atât, putem constata că, în lipsa unor probe ce ar demonstra momentul comunicării deciziei motivate, este imposibil a determina momentul în care expiră termenul de declarare a recursului și, prin urmare, este imposibil a determina când decizia instanței de apel devine irevocabilă.

Examinarea defectuoasă a apelului (examinarea unui apel depus cu încălcarea condițiilor de formă, conținut, termen)

Una dintre condițiile fundamentale ale existenței statului de drept reprezintă apărarea drepturilor, libertăților și intereselor legitime ale cetățenilor. Constituția Republicii Moldova prevede, în art.20, principiul accesului liber la justiție: orice persoană are dreptul la satisfacție efectivă din partea instanțelor judecătorești competente împotriva actelor care violează drepturile, libertățile și interesele sale legitime. De asemenea, Convenția Europeană pentru Apărarea Drepturilor și a Libertăților Fundamentale ale Omului proclamă în art.6 dreptul la un proces echitabil, în virtutea căruia orice persoană are dreptul la judecarea în mod echitabil, în mod public și într-un termen rezonabil a cauzei sale, de către o instanță independentă și imparțială, instituită de lege, care va hotărî asupra încălcării drepturilor și obligațiilor sale cu caracter civil.

Înfăptuirea justiției, fiind un proces bazat pe activitatea intelectuală umană, este supusă riscului comiterii de către magistrați a erorilor ce afectează legalitatea și temeinicia hotărârilor pronunțate [32]. Incorectitudinea hotărârilor poate fi determinată și de comportamentul participanților la proces. În sec. XX marele procesualist rus E.Vasikovski scria: „*Oricât de bine ar fi fost pregătiți judecătorii, oricât de responsabilă și atentă ar fi fost atitudinea lor față de executarea obligațiilor sale, oricum ei nu sunt garantați împotriva abaterilor și erorilor. Nu doar înțelegerea greșită a legii sau omisiunea involuntară la stabilirea circumstanțelor de fapt ale pricinii, ci și viziunile subiective, simpatiile și antipatiile judecătorului (...) sunt cauza hotărârilor incorecte. Nu poate fi negată nici posibilitatea abaterii conștiente a judecătorului de la echitate în virtutea libertății de intimă convingere acordată acestuia*” [33]. În cazul depistării unor erori ale judecătorului, precum și a unor alte omisiuni ce au dus la soluționarea greșită a pricinii, hotărârea adoptată urmează a fi corectată.

Dreptul de a controla hotărârile primei instanțe de către o instanță ierarhic superioară a constituit un progres. Întru înlăturarea acestor greșeli, a fost instituit un mecanism de control judiciar. În opinia expusă de E.Borisova, controlul judiciar reprezintă activitatea instanțelor superioare, inițiată de participanții la proces, ce se desfășoară în ordinea stabilită de legislația procesuală fără reluarea procesului, fiind orientată spre asigurarea temeiniciei și legalității actelor judecătorești [34]. Într-o altă opinie, controlul judiciar reprezintă dreptul și obligația pe care le au, în cadrul unui sistem judiciar, instanțele judecătorești superioare de a verifica, în condițiile și cu procedura stabilită de lege, legalitatea și temeinicia hotărârilor pronunțate de instanțele judecătorești inferioare lor și de a casa sau modifica acele hotărâri ce sunt greșite sau de a le confirma pe cele ce sunt legale și temeinice [35]. Controlul judiciar este legat de unul dintre principiile fundamentale de organizare judecătorească – cel al ierarhizării instanțelor – și are ca scop să asigure calitatea hotărârilor judecătorești și să îndrepte erorile săvârșite. Sintagma „control judiciar” a fost folosită și într-un sens mai larg, incluzând și situațiile în care controlul se exercită asupra unor hotărâri ale organelor din afara sistemului judiciar sau asupra unor acte administrative obișnuite. Astfel, pentru a se evita unele confuzii, a fost creată o nouă instituție procesuală, distinctă de cea a controlului judiciar, și anume: aceea de „control judecătoresc” care și-a găsit deja consacrare în literatura de specialitate.

Acest control judecătoresc se realizează prin utilizarea de către subiecți a căilor de atac. Căile de atac reprezintă mijloace procedurale prin care se poate cere și obține anularea sau reformarea (totală sau parțială) a unei hotărâri judecătorești; ele apar ca un remediu contra eventualelor erori ce se pot strecura într-o hotărâre, uneori chiar contra nedreptății dintr-un act jurisdicțional [36]. Una dintre căile de atac de care dispun persoanele întru apărarea drepturilor și intereselor sale legitime este apelul.

Apelul este una dintre căile de atac, stabilite și reglementate prin lege, deopotrivă ordinară, devolutivă și suspensivă de executare (dacă legea nu prevede altfel), declanșată de către persoanele abilitate prin lege cu acest drept. Această cale de atac conferă instanței ierarhic superioare investite cu soluționarea apelului, pe lângă competența verificării legalității și temeiniciei hotărârii atacate, și unele atribuții de judecată ale primei instanțe.

Ca și în cazul examinării cererilor de chemare în judecată în prima instanță, intentarea procedurii în apel presupune respectarea de către apelant a anumitor condiții. Analizând legislația procesuală, putem spune că respectivele condiții se referă la forma și conținutul cererii de apel, termenul de declarare a apelului.

În conformitate cu art.362 alin.(1) CPC RM, „*termenul de declarare a apelului este de 30 de zile de la data pronunțării dispozitivului hotărârii, dacă legea nu prevede altfel*”.

În conformitate cu art.365 alin.(1) CPC RM, „*în cererea de apel se indică:*

- a) *instanța căreia îi este adresat apelul;*
- b) *numele sau denumirea, domiciliul sau sediul apelantului, calitatea lui procedurală;*
- c) *hotărârea atacată, instanța care a emis-o, completul de judecată, data emiterii;*
- d) *motivele de fapt și de drept pe care se întemeiază apelul;*
- e) *probele invocate în susținerea apelului;*
- f) *solicitarea apelantului;*
- g) *numele și domiciliul martorilor, dacă se cere a fi citați în apel;*
- h) *documentele ce se anexează.*

(¹) *Elementele cererii de apel prevăzute la alin. (1) lit. d), e) și h) pot fi incluse într-o cerere de apel suplimentară depusă după data întocmirii hotărârii integrale.*

(2) *În cererea de apel se poate indica și alte date ce țin de examinarea apelului.*

(3) *Cererea de apel se semnează de apelant sau de reprezentantul său. În ultimul caz, la cerere se anexează documentul, legalizat în modul stabilit, care certifică împuternicirile reprezentantului dacă în dosar lipsește o astfel de împuternicire.*

(4) *La cererea de apel se anexează dovada de plată a taxei de stat dacă apelul se impune cu taxă”.*

Dacă cererea de apel nu întrunește condițiile prevăzute la art.364 și 365 CPC RM, instanța de apel va dispune, printr-o încheiere susceptibilă de recurs, de a nu se da curs cererii, acordându-i apelantului termen pentru lichidarea neajunsurilor. În cazul în care apelantul îndeplinește în termen indicațiile din încheiere, apelul se consideră depus la data prezentării inițiale, iar dacă apelantul nu va îndeplini în termen indicațiile instanței de apel, apelul va fi restituit printr-o încheiere susceptibilă de recurs. În cazul în care nu se dă curs cererii de apel, termenul stabilit de judecător pentru lichidarea neajunsurilor trebuie să fie unul real, rezonabil, astfel încât persoana respectivă să dispună de posibilitatea de a executa indicațiile din încheiere. Cererea de apel urmează a fi restituită și în cazul în care: apelul a fost depus în afara termenului legal, iar apelantul nu solicită repunerea în termen sau instanța de apel a refuzat să efectueze repunerea în termen; apelantul a înaintat o nouă pretenție, neexaminată în prima instanță (în acest caz se va restitui și nu va fi examinată doar pretenția nouă din cererea de apel); cererea de apel a fost depusă de o persoană care nu este în drept să declare apel; apelantul solicită restituirea apelului până la începerea dezbaterii pricinii în fond în instanța de apel; în virtutea legii, hotărârea nu poate fi atacată în apel [37].

Studiind practica judiciară, constatăm existența anumitor situații când instanța de apel a admis spre examinare o cerere de apel care nu corespunde condițiilor prevăzute de lege și, în baza unui asemenea apel, a casat hotărârea primei instanțe. La fel, există situații când instanța la examinarea apelului a administrat probe noi. Cu titlu de exemplu, menționăm următoarele:

- **Termenul de declarare a apelului** (art.362 alin.(1) CPC RM)

Cauza civilă nr. 2ra-1230/17 [38]

La data de 02 noiembrie 2015 avocatul V.B. a depus cerere de chemare în judecată în interesele SRL „G.N.F.F.E” împotriva lui M.V. cu privire la încasarea datoriei pentru consumul energiei electrice.

Prin hotărârea Judecătorei Hâncești din 21 ianuarie 2016, cererea de chemare în judecată depusă de avocatul în interesele SRL „G.N.F.F.E” împotriva lui M.V. cu privire la încasarea datoriei pentru consumul energiei electrice a fost admisă. S-a încasat de la M.V. în beneficiul SRL „G.N.F.F.E” suma de 33.840,18 lei cu titlu de datorie pentru consumul energiei electrice și 1.165, 21 lei cu titlu de taxă de stat achitată la depunerea cererii de chemare în judecată.

La 29 februarie 2016, M.V. a contestat cu apel hotărârea primei instanțe.

Prin încheierea Curții de Apel Chișinău din 21 decembrie 2016, s-a admis cererea înaintată de M.V. cu privire la repunerea în termenul de declarare a apelului.

Prin decizia Curții de Apel Chișinău din 08 februarie 2017 s-a admis apelul declarat de către M.V., s-a modificat hotărârea Judecătorei Hâncești din 21 ianuarie 2016 prin micșorarea sumei datoriei încasate de la

M.V în beneficiul SRL „G.N.F.F.E” – de la suma de 33.840 lei până la suma de 443,98 lei și suma taxei de stat încasate de la M.V. în beneficiul SRL „G.N.F.F.E” – de la suma de 1.165 lei 21 bani până la suma de 270 lei. S-a încasat de la SRL „G.N.F.F.E” în beneficiul lui M.V. taxa de stat achitată la depunerea cererii de apel în mărime de 873 lei.

La 02 mai 2017 SRL „G.N.F.F.E” a declarat recurs, solicitând admiterea recursului, casarea deciziei Curții de Apel Chișinău din 08 februarie 2017 și menținerea hotărârii Judecătorei Hâncești din 21 ianuarie 2016.

Prin decizia Curții Supreme de Justiție din 05 iulie 2017, s-a admis recursul declarat de SRL „G.N.F.F.E”, s-a casat decizia Curții de Apel Chișinău din 08 februarie 2017 și încheierea Curții de Apel Chișinău din 21 decembrie 2016 și s-a pronunțat o nouă hotărâre sub formă de încheiere, prin care s-a respins cererea înaintată de M.V. cu privire la repunerea în termenul de declarare a apelului și s-a restituit ca fiind tardivă cererea de apel înaintată de M.V. împotriva hotărârii Judecătorei Hâncești din 21 ianuarie 2016.

În speța dată, instanța de recurs a constatat că instanța de apel incorect a aplicat prevederile art.116 CPC RM cu privire la repunerea în termenul de procedură omis; or, cererea cu privire la repunerea în termenul de procedură omis nu era însoțită de probe pertinente ce ar dovedi imposibilitatea îndeplinirii actului și, drept urmare, a fost admis spre examinare un apel tardiv.

La fel, dorim să menționăm că în respectiva cauză instanța de recurs a valorificat noua împuternicire prevăzută la art.445 alin.(1) lit.g) CPC RM, introdusă prin Legea pentru modificarea și completarea unor acte legislative, nr.191 din 23.09.2016 [39], care permite instanței, la examinarea recursului declarat împotriva deciziei instanței de apel, să emită acte procesuale pe marginea chestiunii privind acceptarea spre examinare a apelului (verificarea condițiilor de formă și conținut a cererii de apel).

Cauza civilă nr. 3ra - 1412/16 [40]

La 27 octombrie 2014, SRL „Ș.C.” a depus cerere de chemare în judecată împotriva Inspectoratului Fiscal de Stat pe mun. Bălți cu privire la contestarea actelor administrative.

Prin încheierea protocolară a Judecătorei Bălți din 09 decembrie 2014 a fost admis demersul reclamantului și a fost atras în calitate de pârât Inspectoratul Fiscal Principal de Stat de pe lângă Ministerul Finanțelor al Republicii Moldova.

Prin hotărârea Judecătorei Bălți din 28 septembrie 2015, acțiunea formulată de SRL „Ș.C.” a fost admisă și s-a anulat decizia Inspectoratului Fiscal de Stat Bălți nr.1072 din 02 iulie 2014, decizia Inspectoratului Fiscal de Stat Bălți nr.1400 din 12 august 2014 și decizia Inspectoratului Fiscal Principal de Stat nr.309 din 29 septembrie 2014. S-a încasat de la Inspectoratul Fiscal de Stat Bălți și de la Inspectoratul Fiscal Principal de Stat în beneficiul SRL „Ș.C.” cheltuielile de judecată în mărime de 3.500 lei.

La 04 noiembrie 2015, Inspectoratul Fiscal de Stat pe mun. Bălți a contestat cu apel hotărârea primei instanțe.

Prin decizia Curții de Apel Bălți din 31 mai 2016 a fost respins apelul declarat de Inspectoratul Fiscal de Stat pe mun. Bălți și s-a menținut hotărârea Judecătorei Bălți din 28 septembrie 2015.

La 29 iulie 2016, Inspectoratul Fiscal de Stat pe mun. Bălți a declarat recurs împotriva deciziei Curții de Apel Bălți din 31 mai 2016, solicitând casarea deciziei instanței de apel și a hotărârii primei instanțe, cu pronunțarea unei noi hotărâri de respingere a cererii de chemare în judecată înaintate de SRL „Ș.C.”.

Prin decizia Curții Supreme de Justiție din 26 octombrie 2016, s-a admis recursul declarat de către Inspectoratul Fiscal de Stat pe mun. Bălți, s-a casat integral decizia Curții de Apel Bălți din 31 mai 2016, cu restituirea pricinii spre rejudecare la Curtea de Apel Bălți, în alt complet de judecată.

În speța dată, instanța de recurs a reținut că, la etapa examinării cauzei în ordine de apel, instanța de apel nu s-a expus pe marginea obiecțiilor formulate de către intimatul SRL „Ș.C.” cu privire la tardivitatea apelului declarat de Inspectoratul Fiscal de Stat pe mun. Bălți.

• **Împuternicirile reprezentantului în instanța de judecată** (dreptul de a exercita calea de atac)

Cauza civilă nr. 2ra-1269/17 [41]

La 25 aprilie 2015, L.C. a depus cerere de chemare în judecată împotriva Primăriei sat. X solicitând anularea dispoziției nr.15 din 01 aprilie 2016 a Primăriei sat. X „Cu privire la încetarea contractului individual de muncă a dnei L.C. – director al grădiniței de copii din sat. X”, restabilirea ei în funcția de director al grădiniței din sat. X începând cu 01 aprilie 2016, obligarea pârâtului de a nu-i crea obstacole la îndeplinirea obligațiilor de serviciu, încasarea salariului pentru absență forțată de la muncă, încasarea prejudiciului moral în mărime de 5.000 lei, a cheltuielilor de judecată.

Prin hotărârea din 24 noiembrie 2016 a Judecătorei Leova, s-a respins cererea de chemare în judecată depusă de L.C. împotriva Primăriei sat. X cu privire la anularea dispoziției de încetare a contractului individual de muncă, restabilirea în funcție, înlăturarea obstacolelor în îndeplinirea obligațiilor de serviciu cu încasarea salariului pentru absența forțată de la muncă și a cheltuielilor de judecată.

La 14 decembrie 2016, L.C. a depus, prin intermediul avocatului I.R., apel, solicitând casarea hotărârii primei instanțe, rejudecarea pricinii și emiterea unei decizii de admitere a cerințelor reclamantei.

Prin decizia din 07 februarie 2017 a Curții de Apel Cahul s-a admis apelul depus de L.C. prin intermediul avocatului I.R.; s-a casat integral hotărârea din 24 noiembrie 2016 a Judecătorei Leova și s-a pronunțat o nouă hotărâre prin care s-a admis parțial cererea de chemare în judecată depusă de L.C.; s-a anulat dispoziția nr.15 din 01 aprilie 2016 a Primarului sat. X „Cu privire la încetarea contractului individual de muncă a dnei L.C. – director al grădiniței de copii din sat. X”; s-a restabilit L.C. în funcția de director interimar al grădiniței de copii din sat. X, începând cu data de 01 aprilie 2016; s-a încasat de la Primăria sat. X în beneficiul L.C. salariul pentru absență forțată de la muncă pentru perioada 01 aprilie 2016 – 07 februarie 2017 în sumă de 36.742,80 lei și suma de 3.700 lei cu titlu de prejudiciu moral. Concomitent, s-a dispus, în conformitate cu alin.1) lit.d), alin.(2) art.256 CPC RM, executarea imediată a hotărârii în partea restabilirii la serviciu a L.C. și plata unui salariu mediu pentru absență forțată de la muncă în sumă de 3.589,80 lei; s-a respins cerința L.C. împotriva Primăriei sat. X privind înlăturarea obstacolelor în îndeplinirea obligațiilor de serviciu.

La 25 aprilie 2017, Primăria sat. X a declarat, prin intermediul primarului Y, recurs împotriva deciziei din 07 februarie 2017 a Curții de Apel Cahul, solicitând casarea acesteia, cu menținerea hotărârii din 24 noiembrie 2016 a Judecătorei Leova.

Prin decizia Curții Supreme de Justiție din 12 iulie 2017, s-a admis recursul declarat de Primăria sat. X, s-a casat decizia din 07 februarie 2017 a Curții de Apel Cahul, adoptată în cauza civilă la cererea de chemare în judecată depusă de L.C. împotriva Primăriei sat. X cu privire la anularea dispoziției, restabilirea în funcție, încasarea salariului pentru absența forțată de la muncă, a prejudiciului moral și a cheltuielilor de judecată și s-a pronunțat o decizie sub formă de încheiere, prin care s-a restituit cererea de apel depusă de L.C., prin intermediul avocatului I.R., împotriva hotărârii din 24 noiembrie 2016 a Judecătorei Leova.

În speța dată, instanța de recurs a reținut că avocatul I.R. nu era în drept de a contesta cu apel hotărârea din 24 noiembrie 2016 a Judecătorei Leova, deoarece astfel de împuterniciri nu i-au fost acordate de către L.C., o asemenea împuternicire nefiind inserată pe versoul mandatului.

- **Administrarea unor probe noi la examinarea apelului**

Cauza civilă nr. 2rac-135/16 [42]

La 12 decembrie 2014, SRL „A.P.” s-a adresat cu cerere de chemare în judecată împotriva ÎI „R.L.” privind încasarea datoriei, penalității, amenzii, dobânzii și tuturor cheltuielilor suportate.

Prin hotărârea Judecătorei Bălți din 08 mai 2015, acțiunea înaintată de SRL „A.P.” a fost admisă integral. S-a încasat de la ÎI „R.L.” în beneficiul SRL „A.P.” datoria în sumă de 197.345,81 lei, penalitatea în sumă de 35.522,25 lei, amenda în sumă de 152.872,8 lei, dobânda în sumă de 17.141 lei și cheltuielile de judecată în sumă de 12.279 lei.

Prin decizia Curții de Apel Bălți din 17 decembrie 2015, s-a admis apelul declarat de ÎI „R.L.”, s-a casat hotărârea Judecătorei Bălți din 08 mai 2015 și s-a emis o nouă hotărâre, prin care s-a respins ca fiind nefondată cererea de chemare în judecată declarată de SRL „A.P.” împotriva ÎI „R.L.” privind încasarea datoriei.

Prin decizia Curții Supreme de Justiție din 13 aprilie 2016, s-a admis recursul declarat de SRL „A.P.”, s-a casat integral decizia Curții de Apel Bălți din 17 decembrie 2015 și parțial hotărârea Judecătorei Bălți din 08 mai 2015, în partea prin care s-a încasat din contul ÎI „R.L.” în beneficiul SRL „A.P.” amenda în sumă de 152.872,80 lei și cheltuielile de judecată în sumă de 12.279 lei, și s-a emis în această parte o nouă hotărâre după cum urmează: „Capătul de cerere privind încasarea din contul ÎI „R.L.” în beneficiul SRL „A.P.” a amenzii în sumă de 152.872,80 lei s-a respins ca neîntemeiat. S-a încasat din contul ÎI „R.L.” în beneficiul SRL „A.P.” cheltuielile de judecată în sumă de 7.500 (șapte mii cinci sute) lei”. În rest, hotărârea Judecătorei Bălți din 08 mai 2015, adoptată în pricina civilă la cererea de chemare în judecată depusă de SRL „A.P.” împotriva ÎI „R.L.” privind încasarea datoriei, s-a menținut.

În speța dată, instanța de recurs a constatat că instanța de apel a administrat probe inadmisibile, și anume: probe prezentate la etapa examinării apelului, fără a fi demonstrată imposibilitatea prezentării acestora în prima instanță (art.372 alin.(1) CPC RM).

Din analiza cauzelor respective putem constata că, la etapa soluționării chestiunii privind acceptarea spre examinare a cererii de apel, instanțele de apel omit să se verifice condițiile prevăzute de lege pentru intentarea procedurii în apel, precum termenul de declarare a apelului, condițiile de formă și conținut a cererii de apel, împuternicirile reprezentantului care a exercitat calea de atac din numele titularului dreptului. În asemenea circumstanțe, există riscul ca o hotărâre judecătorească să fie anulată ca urmare a exercitării în mod defectuos a unei căi de atac. La fel, un pericol sporit, în viziunea noastră, constituie administrarea de probe noi la etapa examinării apelului. Or, potrivit regulilor de procedură, toate probele relevante se prezintă în prima instanță.

Concluzii

În urma analizei realizate, putem constata că efectele puterii lucrului judecat pot fi periclitate atât din cauza neajunsurilor existente în legislația materială/ procedurală, cât și a omisiunilor instanțelor de judecată la examinarea cauzei. La fel, în viziunea noastră, legile materiale, care condiționează momentul nașterii/ dobândirii anumitor drepturi subiective civile de existența unei hotărâri judecătorești irevocabile, îngreunează situația subiecților respectivi. În acest sens, în textele de lege enunțate mai sus sintagma „hotărâre judecătorească irevocabilă” urmează a fi înlocuită cu sintagma „hotărâre judecătorească definitivă”.

Pentru a fortifica garanțiile acordate de puterea lucrului judecat, este necesar de a adapta normele legale enunțate la condițiile de claritate și previzibilitate a legii. Astfel, în ceea ce privește termenul de declarare a recursului împotriva deciziei instanței de apel, momentul începerii curgerii acestuia nu trebuie să fie condiționat de un eveniment viitor și incert, precum momentul comunicării deciziei motivate. Pentru a putea determina momentul devenirii irevocabile a deciziei instanței de apel emise în urma examinării apelului (în caz de neatacare), termenul de declarare a recursului urmează a fi determinat de momentul pronunțării dispozitivului deciziei. În viziunea noastră, este necesară instituirea unui termen de declarare a recursului de 3 luni din momentul pronunțării dispozitivului deciziei instanței de apel. Or, instanța de apel este obligată să întocmească decizia motivată în termen de 30 de zile de la pronunțarea dispozitivului (art.389 alin.(4) CPC RM), iar 2 luni pentru întocmirea cererii de recurs este un termen mai mult decât suficient.

Referințe:

1. Codul de procedură civilă al Republicii Moldova, nr.225 din 30.05.2003. Republicat în: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2013, nr.130-134.
2. BELEI, E., CHIFA, F., COJUHARI, AI. și al. *Drept procesual civil*. Chișinău, 2009.
3. ROȘU, C., DĂNILĂ, L. *Drept procesual civil*. Ediția a 5-a. București: C.H. Beck, 2007, p.279-280.
4. ЯРКОВ, В.В. *Гражданский процесс: Учебник для вузов*. Москва: Wolters Kluwer, 2006, c.179.
5. BELEI, E. și a. *Drept procesual civil. Partea specială*. Chișinău, 2016, p.96.
6. Hotărârea CtEDO în cauza *Roșca vs. Republica Moldova* din 22 martie 2005, cererea nr.6267/02, par.24.
7. DELEANU, I. *Tratat de Procedură Civilă. Vol.II. Noul Cod de procedură civilă*. București: Universul Juridic, 2013, p.72.
8. STOENESCU, I., PORUMB, G. *Drept procesual civil român*. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1966, p.273.
9. BELEI, E. și a. *Drept procesual civil. Partea specială*. Chișinău, 2016, p.95.
10. LEȘ, I. *Tratat de Drept procesual civil. Vol.I*. București: Universul Juridic, 2014, p.933.
11. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1994, nr.1.
12. <http://www.constcourt.md/ccdocview.php?l=ro&tip=hotariri&docid=597>
13. Legea cu privire la reabilitarea victimelor infracțiunilor, nr.137 din 29.07.2016. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2016, nr 293-305, art.618.
14. Legea cu privire la asigurarea obligatorie de răspundere civilă pentru pagube produse de autovehicule, nr.414 din 22.12.2006. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2016, nr.44-48, art.85.
15. Legea cu privire la gaj, nr.449 din 30.07.2001. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2001, nr.345-351, art.655.
16. Legea privind transportul naval intern al Republicii Moldova, nr.176 din 12.07.2013. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr.238-242, art.672.
17. Legea concurenței, nr.183 din 11.07.2012. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2012, nr.193-197, art.667.
18. Legea contenciosului administrativ, nr.793 din 10.02.2000. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2000, nr.57-58, art.375.
19. Lege pentru modificarea și completarea Codului de procedură civilă al Republicii Moldova, nr.155 din 05.07.2012 (în vigoare 30.11.2012). În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2012, nr.185, art.622.
20. http://jurisprudenta.csj.md/search_rec_csj.php?id=127

21. Legea finanțelor publice și responsabilității bugetar-fiscale, nr.181 din 25.07.2014 (în vigoare 01.01.2015). În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2014, nr.223-230, art.519.
22. Legea privind repararea de către stat a prejudiciului cauzat prin încălcarea dreptului la judecarea în termen rezonabil a cauzei sau a dreptului la executarea în termen rezonabil a hotărârii judecătorești, nr.87 din 21.04.2011 (în vigoare 01.07.2011). În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2011, nr.107-109, art.282.
23. Recomandarea Comitetului de Miniștri al Consiliului Europei nr.Rec(2003)17 din 09.09.2003 în materie de executare a deciziilor judecătorești.
24. <http://constcourt.md/ccdocview.php?tip=hotariri&docid=597&l=ro>
25. Hotărârea Curții Europene pentru Drepturile Omului din 28 octombrie 1999 în cauza *Brumărescu împotriva României*, par.61.
26. http://jurisprudenta.csj.md/search_col_civil.php?id=29130
27. http://jurisprudenta.csj.md/search_col_civil.php?id=35610
28. http://jurisprudenta.csj.md/search_col_civil.php?id=40005
29. http://jurisprudenta.csj.md/search_col_civil.php?id=39991
30. http://jurisprudenta.csj.md/search_col_civil.php?id=38634
31. http://jurisprudenta.csj.md/search_col_civil.php?id=36870
32. MUNTEAN, Al. Cu privire la conceptul cailor de atac al hotărârilor judecătorești în procedura civilă. În: *Revista Națională de Drept*, 2008, nr.3, p.91.
33. ВАСЬКОВСКИЙ, Е. *Курс гражданского процесса*. Том 1. Москва, 1913, с.172.
34. БОРИСОВА, Е.А. *Проверка судебных актов по гражданским делам*. Москва: Городец, 2006, с.59.
35. STOENESCU, I., ZILBERSTEIN, S. *Executarea silita in procesul civil*. Bucuresti, 1983, p.8.
36. BOROI, G. *Drept procesual civil: Note de curs*. Vol.I. Bucuresti: Romfel S.R.L., 1993, p.21.
37. http://jurisprudenta.csj.md/search_hot_expl.php?id=193.
38. http://jurisprudenta.csj.md/search_col_civil.php?id=37616
39. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2016, nr.369-378, art.747.
40. http://jurisprudenta.csj.md/search_col_civil.php?id=32109.
41. http://jurisprudenta.csj.md/search_col_civil.php?id=27493.
42. http://jurisprudenta.csj.md/search_col_civil.php?id=27493

Date despre autor:

Ion CARAMAN, doctorand, Școala doctorală Științe Juridice, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: ion.caraman@ymail.com

Prezentat la 25.01.2018

CZU: 316.77:002.6

VALOAREA INFORMAȚIEI PUBLICE ÎN CONTEXTUL DEZVOLTĂRII EXISTENȚEI ȘI COMPETENȚEI SOCIALE

Olesea MOISEEV

Universitatea de Stat din Moldova

Chintesența informației publice este marcată de complexitatea și varietatea crescândă a cerințelor informaționale ale societății. Investigația contemporană descoperă informaționalitatea ca o dimensiune a existenței și ca o importantă resursă a gândirii, acțiunii și, implicit, a vieții sociale. Valoarea informației poate crește datorită organizării unei activități de informare eficiente, prin care mesajul transmis să ajungă operativ și calitativ (nedistorsionat) către public. Implicarea bibliotecii în acest proces eficientizează organizarea activităților informaționale și comunicaționale, ridică nivelul calității prestării și utilizării resurselor informaționale publice, facilitează și extinde accesul la informația de interes public. Astfel, bibliotecile, prin competențele ce le revin, pot contribui eficient la reducerea crizei accesului la informația publică, fiind o alternativă a procesului de informare publică. Valorificarea culturii accesului la informația publică ar mobiliza și cataliza existența și competența socială.

Cuvinte-cheie: *informație de interes public, cerință socială, activitate informațională, instituție infodocumentară, resurse informaționale.*

VALUE OF PUBLIC INFORMATION IN THE CONTEXT OF EXISTENCE AND SOCIAL COMPETENCE DEVELOPMENT

The quintessence of public information is marked by the complexity and increasing variety of the information requirements of society. Contemporary research discovers information as a dimension of existence and as an important resource of thinking, acting and implicitly of social life. The value of information can increase due to the organization of an effective information activity through which the message sent will reach the public in an operative and qualitative (undistorted) way. The involvement of the library in this process streamlines the organization of information and communication activities, raises the level of quality of the public information resources allocation and usage, facilitates and extends access to information of public interest. Thus, through their competencies, libraries can effectively contribute to reducing the crisis of access to public information serving as an alternative to the public information process. Valorizing the culture of access to public information would mobilize and catalyze social existence and competence.

Keywords: *information of public interest, social demand, information activity, info documentary institution, informational resources.*

Introducere

Conceptul „informație” a fost utilizat cu intensitate sporită pe parcursul ultimelor decenii, în cadrul diferitelor domenii, precum informatica, științe ale informării, jurnalismul, științe ale comunicării etc., devenind resursa esențială a dezvoltării sociale. Astfel, „conceptul de informație tinde să devină un concept fundamental al științei și civilizației contemporane” [1], considerată de Stein Buch „o categorie fundamentală a existenței” [2].

Imperativul de bază al dinamismului accelerat al societății contemporane, informaționale, îl constituie asigurarea accesului necondiționat la informația publică. Or, actualmente, perioada de tranziție în Republica Moldova condiționează o serie de factori sociali dihotomici care reflectă diversitatea realității sociale: „faptele individuale și sociale vs reprezentările individuale și colective”, „conștiința individuală și colectivă vs conștiința publică și conștiința civică”, „cerință socială vs incluziune socială” etc.

În contextul demarării procesului de democratizare a societății, care și-a găsit expresie în valorificarea și chiar transformarea „conștiinței publice”, respectiv a „conștiinței civice”, prin cunoașterea și respectarea drepturilor privind informația de interes public și posibilitățile de a o utiliza în viața cotidiană, prin orientarea spre edificarea statului de drept, eliminând fenomenele negative din societate – anarhia, viclenia, demagogia, au fost inițiate reforme care, pe termen lung, să poată dezvolta un angajament social între autoritatea publică și instituția infodocumentară. Astfel, evoluția socială determină o anumită „realitate socială”, caracteristică unei perioade anume, care se formează în temeiul interacțiunii dintre indivizi, pe fondul unor scopuri și interese individuale și sociale. În acest context, asigurarea coeziunii sociale revine instituțiilor sociale care au

responsabilitatea de a îndeplini cerința socială în conformitate cu necesitățile informaționale sociale. Delegarea de noi roluri semnifică disponibilitatea instituției infodocumentare, dar și a celei mediatice, de a se implica în afacerile publice ale comunității. Responsabilitatea socială a instituției infodocumentare poate fi interpretată în calitate de rezultată a evoluției de lungă durată și a unor eforturi constante în promovarea primatului cetățeanului în afacerile sale. Astfel, *cerința socială implică noi modalități pentru a determina acțiunile necesare eficientizării coeziunii sociale.*

Cerința socială este o necesitate ce provine din anumite situații conflictuale sau de criză, pe care o înaintează anumiți indivizi / grupări pentru a obține schimbări în societate. Totodată, cerința socială, cu referire la semnificatul termenului, condiționează o serie de acțiuni, comportamente, atitudini prin care cetățenii (purătorii cerinței sociale) își manifestă necesitățile, problemele, lipsa de oportunități ș.a.

Astfel, putem conchide că orice societate, existentă într-un anumit spațiu și timp, se caracterizează printr-o *anumită cerință socială*, care, la rândul ei, evoluează odată cu societatea.

Scopul cercetării

Scopul cercetării constă în determinarea rolului și utilității informației de interes public în viața cotidiană a cetățenilor. Implicarea instituției infodocumentare în soluționarea problematicii comunitare în aspect informațional, facilitarea accesului la resursele informaționale publice determină poziționarea ei fermă în mediul social.

Clasificarea informațiilor

Potrivit prevederilor internaționale care stipulează și reglementează dreptul persoanelor la informare, informațiile sunt clasificate în trei categorii: informații de interes public (informații publice), informații de interes privat (informații private) și informații de interes personal (informații personale).

Informațiile de interes public reprezintă orice date sursa cărora sunt instituțiile publice. La ele se referă: instituții ale administrației de stat, naționale, locale, instituții cu vocație națională, autoritățile naționale ș.a. sau chiar instituții de drept privat, dacă acestea folosesc în activitatea lor resurse publice (bugete, proiecte, personal, resurse materiale ș.a.). Caracterul public al informațiilor de interes public evidențiază faptul că aceste informații trebuie să fie accesibile opiniei publice.

În categoria informațiilor publice deosebim informații clasificate și informații neclasificate [3]. În dependență de aspectul atribuit, informațiile publice clasificate pot fi de mai multe genuri. La ele se referă informația oficială, informația despre activitățile administrației publice centrale și locale, sursele de formare și metodele de utilizare a bugetelor locale, starea mediului, starea de sănătate a populației, informații despre produse, ecologie, proiecte economice curente și de perspectivă etc. În viziunea românească, informațiile clasificate sunt informații al căror acces este restricționat pentru anumite persoane sau grupuri. Aceste informații sunt etichetate fiecare cu un anumit nivel de securitate [4].

Informațiile de interes privat sunt acele date care au ca sursă instituțiile private, precum: societăți economice, de prestări servicii ș.a., care utilizează resursele proprii pentru îndeplinirea misiunilor lor. Totuși, există situații când unele instituții private dau publicității diverse informații private pentru că, într-un fel sau altul, serviciile, produsele lor afectează, mai mult sau mai puțin, interesele publicului sau relațiile instituției respective cu anumite categorii de public. Astfel, anumite informații private, care țin strict de serviciile sau de produsele oferite publicului, potrivit legii, sunt făcute publice.

Informațiile de interes personal reprezintă datele referitoare la persoane. Spre deosebire de informațiile publice, informațiile personale au un caracter privat. Totuși, există situații când și aceste informații sunt făcute publice, în condițiile prevăzute de lege. De regulă, aceste excepții vizează datele personale ale persoanelor publice, în perioada când acestea îndeplinesc funcții publice. Cu toate că informațiile personale constituie obiectul curiozității publicului, ele nu pot deveni publice fără consințământul persoanelor. Se cere de menționat faptul că interesul public nu reprezintă întotdeauna interesul publicului [5].

Interesul public reprezintă expresia unei nevoi sociale care face obiectul unui act normativ prin care se stabilește și autoritatea ce urmează să o satisfacă, precum și cadrul organizatoric corespunzător.

Chintesența „interesului public” se explică prin faptul că reflectă o necesitate socială susținută de puterea politică, nevoie ce nu poate fi îndeplinită de inițiativa particulară. Totodată, presupune un cadru legislativ ce precizează limitele de acțiune ale funcționarilor publici care urmează să satisfacă nevoile sociale respective, constituind obiectul de activitate al unei autorități publice, cu un anumit grad de generalitate, și care își poate modifica conținutul în timp [3, p.90].

În această ordine de idei vom defini *puterea politică* drept un ansamblu de prerogative cu care este înzestrată autoritatea publică în scopul de a reprezenta și apăra interesul public (general), care trebuie să prevaleze interesului individual.

Prerogativele sus-numite fundamentează capacitatea de drept public al instituției care: adoptă în mod unilateral acte (decizii) administrative cu caracter executoriu din oficiu, aplică direct măsuri de constrângere cu caracter preventiv, de sancțiune sau execuție silită, pune în aplicare și sancțiunile penale, stabilite de instanțele judecătorești prin hotărâri definitive [3, p.94].

„*Informația de interes public reprezintă o informație vie care ajută oamenii să trăiască*” (UNESCO)¹. În contextul prezentei cercetări, adjectivul „viu” semnifică în mod generic caracteristicile definitive ale informației publice în raport cu realitatea „socială”. Calificativul atribuit informației publice remarcă în mod pregnant caracteristici precum „actualitate”, „putere”, „în viață/de viață”, „real” etc. Este o apreciere pe cât de impresionantă la prima vedere, pe atât de esențială, pentru fiecare membru al societății, întrucât consolidează implementarea democrației; oferă răspuns la diverse probleme de natură juridică; oferă posibilități de luare a deciziilor vitale în cadrul familiei; facilitează derularea afacerilor personale și a altor inițiative [2, p.13-14].

Evidențiind valoarea informației de interes public, pentru a marca adecvat substanța ei socială, literatura în domeniu reflectă o diversitate de abordări, mai mult sau mai puțin plauzibile.

Cu toate acestea, poziția autorilor J.J.Van Cuilenburg, O.Scholten și G.V. Noomen este formulată tranșant: „elaborarea unui etalon universal al valorii informației nu este posibilă”.

Sondajele sociologice efectuate în țările cu democrații avansate (SUA, Franța, Marea Britanie, Suedia etc.) demonstrează nivelul de utilitate și credibilitate pe care îl are societatea vizavi de bibliotecă. Așadar, în SUA 95% din populație sunt convinși că bibliotecile joacă rolul esențial într-o democrație, asigurând și promovând accesul la informație prin serviciile și produsele pe care le oferă publicului; urmează Franța cu 78%, Finlanda cu 76%, Australia, Canada, Danemarca, Marea Britanie, Suedia și Olanda unde procentul general se ridică la 70%. Întâmplător sau nu, datele sondajelor menționate anterior coincid, aproape în întregime, cu procesul de legitime a accesului la informație în aceste țări.

În contextul studiului de față, vizibilitatea, transparența privind acțiunile pe care le desfășoară instituția infodocumentară pentru comunitate și în parteneriat cu comunitatea reprezintă un exemplu de conlucrare și de armonizare a intereselor, dar și a necesităților publicului. Cetățenii pot influența gama serviciilor prestate de bibliotecă, încât să acopere așteptările și necesitățile lor.

Schimbarea axei priorităților bibliotecilor publice în vederea promovării și extinderii accesului la informația de interes public și a informației comunitare constituie liantul în deschiderea și democratizarea bibliotecii publice, dar și a comunității în general. Extinderea accesului la informația publică prin intermediul bibliotecii nu se limitează doar la transmiterea informației de la sursa de informare la destinatar. Dialogul, asistența informațională, serviciile de referință, serviciile de consultanță și de consiliere conduc la „menținerea coeziunii comunității”, la educație pentru valorile comunitare/ naționale etc., la susținerea problemelor majore cu care se confruntă societatea.

Estimarea valorii și importanței informației publice

Necesitatea și utilitatea informației de interes public a reprezentat scopul cercetării sociologice „Percepția informației publice de către cetățenii Republicii Moldova”. Sondajul a fost realizat în șapte raioane din Republica Moldova (Soroca, Cimișlia, Godeni, Râșcani, Bălți, Cahul și Ungheni). Perioada de desfășurare a cercetării a cuprins anii 2012-2015. Studiul a permis o evaluare a importanței informației publice la nivel național. Astfel, s-a constatat că peste 60% din numărul total de utilizatori nu beneficiază întotdeauna de informația necesară. Totodată, sondajele sociologice și cercetările efectuate de Centrul Acces Info atestă un deficit de cultură a accesului la informație, atât la nivelul autorităților publice, cât și al cetățeanului. Această inconveniență trebuie eliminată prin deschiderea autorităților publice și cultivarea cetățeanului responsabil. Deci, implicarea mai activă a bibliotecilor în formarea culturii informaționale, în organizarea publicului în raport cu capitalul informațional ar mobiliza și cataliza dezvoltarea socială.

¹ Msc.Barbro Wigell-Ryynanen, Consilier pentru Problemele de Bibliotecă în Ministerul Culturii din Finlanda. *Asigurarea accesului la informație, cunoaștere și experiență culturală*, material prezentat în cadrul forumului internațional „Cartea. România. Europa”. București, 2009.

Totodată, formarea continuă a specialiștilor în informare și documentare care a avut loc în aceeași perioadă a permis creșterea competenței profesionale a bibliotecarilor. Cursul „Servicii informaționale pentru bibliotecă. Diversificarea serviciilor informaționale” a oferit instruire și consultanță specialiștilor în informare și documentare din Republica Moldova. Implementarea noilor servicii informaționale a făcut să crească simțitor interesul față de bibliotecă, numărul vizitatorilor fizici și al celor virtuali s-a dublat, ceea ce confirmă utilitatea accesului la informația publică pentru cetățeni. Astfel, societatea a devenit mai informată în domeniul public, iar biblioteca și-a demonstrat grija față de oamenii pentru care există și funcționează, transformându-se într-un adevărat Centru de Informare a Comunității.

În opinia lui David Randall, valoarea informației depinde de organizarea activității informaționale. Astfel, valoarea de informare condiționează valoarea informației prin calitatea și operativitatea prin care a fost difuzat mesajul, ca *răspuns* la necesitățile informaționale curente sau anticipează cerințele informaționale ale individului / comunității [2, p.14-15].

Esența informației publice este marcată de complexitatea și varietatea crescândă a cerințelor informaționale ale societății noastre. Astfel, interesul general rezultă din deficitele arbitraje între interesele individuale și cele categoricale, răspunzând căutării de semnificație și nevoii de relație [5, p.20-21]. De aceea, informațiile de interes public sunt adesea polivalente, ceea ce conduce la o interacțiune informațională dificilă. Or, interesul general se formează „dintr-un compromis al interesului indivizilor și al grupărilor societății, care consimt existența contractului social, în cadrul căruia apar legile, reglementările și jurisprudența. Interesul general rămâne întotdeauna deschis controverselor și recursului făcut de indivizi sau minorități atinse de o decizie publică” [1, p.201-202].

Concluzii

- Informația de interes public reprezintă o dimensiune a existenței și o importantă resursă a gândirii, acțiunii și implicit a vieții sociale.
- Valoarea informației publice este reflectată prin relevanța socială, prin efectele pe care le produce asupra individului / societății.
- Rolul informației poate crește datorită organizării unei activități de informare eficiente prin care mesajul transmis să ajungă operativ și calitativ (nedistorsionat), încât să poată fi utilizat în diferite scopuri personale, familiale, de afaceri etc.
- Informația de interes public este puțin cunoscută de către public / cetățeni, dar și posibilitățile de a o utiliza în viața cotidiană.
- Accesul la informația de interes public este legiferat în Republica Moldova, dar prevederile legale sunt aplicate în practică doar uneori.
- Nivelul culturii accesului la informația publică este scăzut sau nu există. În Republica Moldova este necesară o valorificare a procesului de educație civică ce ar conduce spre responsabilizarea ambelor părți.
- Cetățenii Republicii Moldova sunt informați insuficient despre domeniul public, ceea ce conduce la formarea unei crize a accesului la informația publică.
- Instituțiile infodocumentare, prin competențele ce le revin, pot contribui eficient la reducerea crizei accesului la informația publică, fiind o alternativă a procesului de informare publică.
- Implicarea instituției infodocumentare în soluționarea problematicei comunitare în aspect informațional, facilitarea accesului la resursele informaționale publice determină poziționarea ei fermă în mediul social, obținând statutul de centru de informare a comunității.

Orice estimare a valorii informației este relativă și personalizată. Aprecierea se face, de obicei, ocazional, în funcție de valoarea pragmatică a informației. În condițiile democratice accesul la informația publică este inevitabil [3, p.96]. În ceea ce privește valoarea informației de interes public, putem afirma cu toată convingerea că reprezintă esența edificării societății democratice.

Referințe:

1. COBLEAN, O. Comunicarea societală și rolul bibliotecii în asigurarea accesului la informația publică în Republica Moldova. În: „Cercetare și inovare – perspective de evoluție și integrare europeană”: Conferința științifică a masteranzilor și doctoranzilor, 23 septembrie 2009. Chișinău: CEP USM, 2009, p.201-202.

2. COBLEAN, O. Cerința socială vs incluziunea socială: asigurarea accesului la informația publică. În: *Mass-media: între document și interpretare*: Tezele comunicărilor științifice ale participanților la Congresul Internațional de Istorie a Presei. Chișinău: CEP USM, 2012, p.13-16.
3. BURCIN, O., DRĂGHICI, C.-V., IACOV, A., UNGUREANU, D. *Teoria generală a comunicării*. Craiova: Sitech, 2010, p.74-96.
4. WARSCHAUER, M. Universal Access in the Information Society. In: *Social capital and access*. 2012, no2(4), p.315-330. Disponibil: http://libres.curtin.edu.au/libbers/3n1/pub_space.htm
5. DEEGAN, M., TANNER, S. *Digital futures. Strategies for the information age*. London: Library Association Publishing, 2002, p.13-21.

Date despre autor:

Olesea MOISEEV, lector universitar, Facultatea de Jurnalism și Științe ale Comunicării, Universitatea de Stat din Moldova. **E-mail:** coblean.olesea@gmail.com.

Prezentat la 03.05.2018

CZU: 070.11:316.77

PROBLEMA SOCIALĂ – GENERATORUL CAMPANIILOR SOCIALE*Ana VIZIRU-STEGARESCU**Universitatea de Stat din Moldova*

Complexitatea lumii moderne a generat faptul că, în prezent, fiecare țară se confruntă atât cu probleme de nivel național, cât și internațional, numărul cărora crește sau se micșorează în funcție de atitudinea statului față de aceste probleme. Problema socială reprezintă un proces social, o caracteristică, o situație despre care societatea sau un subsistem al ei consideră că trebuie schimbat. Ea există dacă întrunește două elemente: un obiect real care este sursa dificultăților: poate fi un aspect negativ (de eliminate, de reducere) sau pozitiv (ceva ce trebuie realizat); iar al doilea element este conștientizarea dificultății: aspectul este pus ca problemă, acceptat de membrii sistemului ca trebuind să fie schimbat (o problemă devine problemă doar prin conștientizare). O problemă poate fi calificată drept socială dacă este în mare măsură privită ca fiind indezirabilă sau ca sursă de dificultăți; este cauzată de acțiunea sau inacțiunea oamenilor sau a societății; afectează sau se presupune că va afecta un mare număr de persoane.

Totodată, acest lucru poate fi pus în dependență și de percepția publică, cunoștința publică, distincția dintre probleme sociale și probleme individuale. O problemă poate fi considerată socială atunci când aceasta este percepută, conștientizată și înțeleasă de public, iar acest lucru poate fi realizat doar cu ajutorul mass-mediei. O condiție de principiu în construirea mediatică a problemelor sociale este reflectarea sistemică, sistematică, obiectivă și echidistantă a acestora, care ar fi în măsură să le proiecteze clar dimensiunile, amploarea și să formeze percepția publică în raport cu acestea. Ele trebuie abordate astfel, încât publicul să fie capabil să delimiteze binele de rău și să conștientizeze importanța lui în soluționare. Una dintre modalitățile cele mai eficiente de aducere a problemei pe agenda publică, de a o face recunoscută și asumată de întreaga societate sunt campaniile sociale, inițiate de instituțiile mass-mediei.

Cuvinte-cheie: *problemă socială, proces social, indezirabilă, percepție publică, campanie socială, instituții mediatice, societate.*

THE SOCIAL ISSUE – A GENERATOR OF SOCIAL CAMPAIGNS

The complexity of the modern world has generated the fact that in the present each country is confronted with both issues of national and international level, the number of which increases or decreases depending on the attitude of the state towards these problems. The social issue is a social process, a feature, a situation which the society or a subsystem of it believes that it should be changed. The Social issue exists if it meets two elements: a real object which is the source of the difficulties: it can have a negative or positive aspect; and the second element is the awareness of the difficulty: the aspect is put as a problem and it is accepted by the members of the system that must be changed. An issue can be qualified as social if it is largely regarded as being undesirable or as a source of difficulties: it is caused by the action or inaction of the people or society; affects or it is assumed that will affect a large number of people.

At the same time this can be put in dependence and public perception, the distinction between social problems and individual problems. A problem can be considered social when it is perceived, acknowledged and understood by the public, and this can only be achieved with the help of the media. One of the most effective ways of bringing, of the issue in the public eye, to make the recognized and assumed by the entire society, are the social campaigns initiated by the institutions of the media.

Keywords: *social problem, social process, undesirable, public perception, social campaign, media outlets, society.*

Introducere

Jurnalismul nu are putere să acționeze imperativ, asemeni instituțiilor statului, el informează, propulsează idei, creează curente de opinie, lansează tendințe, generează fenomene, impactul lui asupra societății fiind covârșitor. Or, anume aceste activități duc la modelarea personalității individului până la o fină cizelare, care să permită integrarea cu succes a acestuia în mediul ambiant, social, profesional. Jurnalismul însă are putere să influențeze asupra guvernanților în vederea responsabilizării acestora pentru a-i determina și a-i cataliza să se implice activ în soluționarea problemelor și, în acord cu cetățenii unui anumit stat, să rezolve problemele sociale semnificative, specifice unei regiuni, pentru îmbunătățirea societății în general. Totodată, acesta are putere să influențeze și oamenii de rând, pentru a le cultiva spiritul civic și a le dezvolta capacitățile de a soluționa independent problemele la nivel comunitar, pentru a coagula comunitățile și a le uni în jurul unor probleme, pe care ei trebuie să le perceapă, să le înțeleagă și, în comun, să le soluționeze. În acest sens, jurnalismul proiectează contururile problemelor sociale și prezintă modele de comportament, din care

oamenii se inspiră, învățând cum să procedeze în anumite situații, cum să rezolve crize personale, cum să evalueze procese etc. El indică ce este important și ce nu, ce este drept, moral, și ce nu, prezintă valori pe care categoriile de public le consideră total sau parțial reprezentative pentru sine; acesta devine agent al controlului social și factor de integrare și de reglare a proceselor sociale. Mai mult chiar, rolul social al jurnalismului se amplifică datorită capacității de a acumula informația și de a servi ca „memorie” a umanității.

Pentru a înțelege problemele sociale existente și pentru a le mediatiza corect, jurnaliștii primii trebuie să înțeleagă geneza, esența și efectele potențiale pe care ele le pot genera, iar pentru aceasta se recomandă ca atenția lor să fie îndreptată permanent către cadrul social, unde apar cele mai mari și mai grave probleme ce afectează calitatea vieții. „Conceptualizarea noțiunii de problemă socială devine foarte actuală în acest context, pentru că aduce claritate în percepțiile jurnaliștilor, în particular, și în ale instituțiilor mass-media, în general, asupra problemelor sociale ca subiect de reflecție a lor. Reflectarea în presă a problemelor sociale poate fi eficientă doar în cazul în care jurnaliștii își concep itinerarul profesional și își organizează procesul de creație astfel încât să cuprindă toate aspectele existențiale ale problemei mediatizate, iar acest lucru poate fi realizat cu condiția că jurnaliștii dețin cunoștințe fundamentale despre obiectul lor de investigație” [1, p.44]. Așadar, decizia noastră de a oferi, în acest context, o viziune de ansamblu asupra problemei sociale ca o categorie sociologică este pe deplin justificată, întrucât aceste informații sunt absolut necesare pentru cultura generală, dar și profesională a unui jurnalist.

Problema socială – realități și perspective

În *Dicționarul de sociologie cercetătorii* Călin Zamfir și Lazăr Vlasceanu [2, p.37] pun în circuit ideea că problema socială este o caracteristică, situație apărută în dinamica unui sistem social, care afectează negativ funcționarea sa și necesită intervenția pentru corectarea (modificarea), eliminarea acesteia. La originea multor lucrări de sociologie ale secolului al XIX-lea erau problemele sociale tipice epocii respective: sărăcie, criminalitate, creșterea demografică, revolte muncitorești, morbiditatea infantilă etc. Aceste probleme, în mare parte, au continuat să intereseze oamenii de știință și în secolele următoare, doar că ele au devenit subiecte de cercetare nu doar pentru sociologi, ci și pentru psihologi, istorici, medialogi etc. Totodată, diapazonul acestora s-a extins și s-a completat cu probleme noi care au rezultat din tendințele și fenomenele noi, specifice noilor timpuri.

Pornind de la ideea că societatea evoluează, într-o măsură mai mare sau mai mică, prin modificările ce au loc permanent în structurile sale, Schifirneț Constantin consideră că nu există grup sau societate într-o stare de inerție completă, deoarece în orice moment există elemente de diferențiere între oameni și apar noi agenți sociali. Apartenența la vârstă sau la sex, succesiunea generațiilor sunt condiții prealabile pentru manifestarea unor prefaceri. Dar, în fiecare societate umană, indiferent de nivelul de dezvoltare a civilizației, există mecanisme care determină schimbarea socială atât de necesară pentru satisfacerea interesului și trebuințelor fundamentale ale oamenilor. Există deci o schimbare continuă în societate și, din această cauză, ea este o stare specifică a vieții sociale, a culturii, a comportamentului social. Schimbarea socială înseamnă procesul prin care o societate sau o componentă a ei se transformă într-o altă stare diferită calitativ și cantitativ. Schimbarea socială este și consecința unor evenimente, cum sunt catastrofele naturale, războaiele, revoluțiile, actele de terorism, comportamentele colective. Ea se produce la nivelul global al societății și la nivelul microsocietății [2, p.227]. Totodată, în perioada schimbărilor sociale apar sau se amplifică cele mai multe probleme sociale.

Printre problemele sociale, devenite deja clasice, se enumeră: criminalitatea, devianța juvenilă, tulburările psihice de masă, drogurile, sinuciderile, prostituția, creșterea demografică excesivă, tensiuni interetnice, dezorganizarea familiei, conflicte de muncă, problemele sociale generate de prezența armatei și poliției în viața cotidiană, dezorganizarea comunitară, traficul urban, criza de locuințe și alte probleme metropolitane, dezastrele naturale sau economice. În ultimele două decenii, s-au adăugat alte probleme sociale: poluarea, SIDA, marile migrații internaționale, inegalitatea economică și socială între marile regiuni ale globului, alimentația, energia și formele noi de violență (civilă, organizată, terorismul) [2, p.446].

Definirea problemelor sociale depinde de un număr mare de condiții teoretice și metodologice. Astfel, R.K. Merton definește problema socială ca o discrepanță semnificativă între normele sociale și realitatea socială de fapt. Alți autori separă problemele sociale pozitive de problemele sociale negative. Acestea din urmă sunt disfuncții ale sistemelor sociale [2, p.445].

Problemele sociale pozitive reprezintă stări, caracteristici dezirabile, pentru a căror realizare sistemul face un efort, rezultatul fiind perfecționarea, dezvoltarea. Există mai multe tipuri de cauze ale problemelor sociale. Ele derivă, în principal, din:

- procesele de dezorganizare socială, criză, schimbare sau dezvoltare;
- devianța personală, fiind generate de proporția „normală” de indivizi devianți prezentă într-o anumite societate;
- sunt procese, situații, structuri sociale pentru care nu există în societate mijloace eficiente de control sau care depășesc aceste mijloace;
- apar ca urmare a existenței valorilor conflictuale în societățile contemporane, valori imanente și în ultimă instanță dezirabile, care, în anumite condiții, obțin adeziunea unor mase mari de oameni, creându-se astfel o problemă socială, prima fază a unui eventual conflict social direct.

Problemele sociale nu trebuie confundate cu cele personale, individuale; deci, în determinarea unei probleme sociale trebuie făcută distincția clară între aceste două tipuri. „Un divorț în familie nu reprezintă o problemă socială, însă dacă într-o societate avem o rată foarte mare a divorțurilor, cauzele nu mai sunt numai de ordin personal, ci au în mare parte origini societale. Fiecare problemă socială poate fi privită ca fiind una individuală, dar atunci când implicarea publicului este masivă aceasta capătă un caracter social devinând de la cel individual” [3, p.96].

Făcând referire la problemele sociale, cercetătorii Rubington și Weinberg prezintă câteva dezvoltări teoretice asupra naturii problemelor sociale, din următoarele 6 perspective:

- 1) patologia socială focalizată pe persoane;
- 2) dezorganizarea socială centrată pe semnificația legilor și a normelor;
- 3) conflictul de valori referitor la valori și interese/ scopuri;
- 4) comportamentul deviant care subliniază rolurile;
- 5) etichetarea socială care examinează reacțiile sociale;
- 6) perspectiva critică – pune accent pe roluri ca produse ale valorilor și intereselor/ scopurilor.

Perspectiva patologiei sociale. Definiția după care operează perspectiva patologiei sociale este următoarea: „Condițiile sociale dezirabile și ordinea socială sunt privite ca fiind sănătoase, în timp ce persoanele care se deosebesc/ deviază de la așteptările morale (statuate de un sistem de valori dominant și deci larg acceptat) sunt privite ca fiind „bolnave”, deci sunt rele și nedorite. Astfel, pentru perspectiva patologiei sociale, o problemă socială este o violare a așteptărilor morale” [4, p.18].

Există unele grupuri de oameni care percep problemele sociale ca fiind parte din viața lor socială. De regulă, anume aceștia în foarte multe cazuri se manifestă ca generatoare de noi probleme sociale, întrucât ei au drept scop de a perturba liniștea socială și de a crea situații de conflict, criză, problemă. Astfel, din această perspectivă, problemele sociale sunt generate tot de oameni, de grupuri speciale care dau naștere unor probleme sociale.

Perspectiva dezorganizării sociale. Dezorganizarea socială este determinată de așa-numita „față umbră” a societății care are ca scop de a devia de la norme și legi. Cele trei mari tipuri de dezorganizare sunt: a) lipsa normelor, b) conflictul cultural; c) prăbușirea normelor. Schimbarea socială este considerată principala cauză a dezorganizării sociale; astfel, unele părți componente prin dezvoltare deviază de la întreg sistemul existent. Condițiile care generează o asemenea stare se regăsesc în schimbările tehnice, demografice sau culturale generate de schimbarea socială și care vor determina clătinarea echilibrului prezent. Pentru actorii sociali dezorganizarea socială se poate transforma în dezorganizare personală manifestată prin stres și chiar prin anumite boli.

Perspectiva conflictului de valori. Problemele sociale își au rădăcinile în conflictele de valori și de interes. Odată ce mai multe persoane au viziuni diferite privind un anumit subiect, automat se naște o problemă socială. Competiția și compactul dintre grupurile sociale sunt principalii factori care duc la complexitatea problemei. „Câte persoane fac parte dintr-o societate atâtea probleme pot exista. Soluțiile propuse de această perspectivă pentru rezolvarea conflictului de valori sunt consensul, negocierea și puterea brută. Dacă părțile pot rezolva conflictul în numele unui set de valori semnificative împărțite de ambele părți, atunci consensul este cel care a eliminat problema. Dacă părțile pot negocia, atunci are loc un schimb de valori, toate în spiritul procesului democratic. Dacă nici consensul, nici negocierea nu au loc, atunci grupul ce deține mai multă putere câștigă/ preia controlul [4, p.21].

Perspectiva comportamentului deviat. În cadrul fiecărei societăți există unele norme, iar persoanele care deviază de la normele respective au un comportament deviat. Cauza apariției acestui comportament este determinată a fi socializarea inadecvată. Oamenii refuză să se încadreze în grupuri sociale, să interacționeze

unul cu altul, să facă un schimb de idei. Mai devreme sau mai târziu aceste persoane devin stresate, duc un mod de viață marginalizat, sunt închise în sine.

Perspectiva etichetării sociale. Cauza unei probleme sociale rezidă, îndeosebi, în atenția pe care publicul i-o acordă, sau mai degrabă în lipsa de atenție din partea celor care exercită controlul social, deci a reacției sociale la o presupusă cunoaștere a violării unor norme sociale. Condițiile în care o persoană sau o situație este etichetată ca fiind problematică sau deviantă se referă în special la relațiile de putere și influență. Cel care etichetează se află în situația de a câștiga prin aplicarea unei asemenea etichete, trebuind să aplice o etichetă negativă, precum și puterea de a o „alipi” persoanei sau situației respective.

Perspectiva critică. Societatea a fost mereu împărțită în cei ce conduc și cei ce se lasă conduși. Pentru a nu se ajunge la critică, ar trebui ca dominanți să fie cei ce se lasă conduși ca peste ani clasa conducătoare să dispară. Dezvoltarea capitalismului aduce odată cu sine și o mulțime de probleme în rândul clasei muncitoare. În consecință, clasa muncitoare trebuie să câștige „lupta de clasă” și apoi să „producă” o societate egalitară, fără clase sociale [5, p.75].

Orice problema socială parcurge o serie de etape. În primul rând, vorbim despre perceperea și conștientizarea problemei. Geneza oricărei probleme apare odată cu conștientizarea acesteia de către publicul larg. Odată ce o mulțime se confruntă cu o anumită situație dificilă, ea este considerată ca fiind una gravă, acută. În acest stadiu conștientizarea problemei se face prin intermediul unor mijloace și modalități:

- mas-media, scrisă și audiovizuală;
- literatura, prin dezvăluirea unor probleme sociale ascunse publicului;
- mișcările de protest și demonstrațiile unor minorități (mișcări pacifiste, antiprostituție, pro-homosexualitate);
- conflicte sociale și interetnice;
- accidente, catastrofe naturale sau evenimente dramatice;
- sondajele de opinie organizate de instituțiile specializate pe diverse teme prin care se încearcă găsirea unui răspuns din partea populației.

În cel de-al doilea rând, vorbim despre reacțiile oficiale asupra problemei existente. După perceperea problemei de către public este nevoie și de o reacție a oficialităților prin care și-ar manifesta atitudinea și ar arăta poziția lor față de problema existentă. De cele mai multe ori, reacția autorităților poate să nu coincidă cu părerea publicului larg și astfel în rezultat se ajunge la amplificarea ei. Are loc formarea a două poziții contradictorii care măresc gradul de complexitate.

În al treilea rând, vorbim despre reacțiile față de răspunsul oficial în raport cu problema socială identificată. De multe ori răspunsul oficial poate crea noi probleme pe lângă cele deja existente. Publicul așteaptă ca oficialitățile să fie mereu de aceeași părere sau să aibă aceeași poziție, însă lucrurile pot lua o altă întorsătură. În urma opiniilor, problema poate căpăta noi valențe sub diferite forme (vid legislativ, vid de putere, democrații originale, corupție fără corupți, capitalism fără capitaliști).

În ultimul rând, vorbim despre acțiunile concrete ale factorilor de decizie, care se manifestă la nivelul reformelor și al politicilor sociale și legislative care conduc la crearea unor instituții specializate pentru rezolvarea problemelor sociale (comisii pentru minorități, comisii pentru handicapați, spitale psihiatrice, centre de dezalcoolizare, centre de dezintoxicare etc.). „În cea de a 4-a etapă se vine cu propuneri și fapte concrete, soluții care ar ameliora situația sau chiar ar duce la rezolvarea problemei” [5, p.81].

Proiectarea mediatică a problemelor sociale

Atitudinea oamenilor față de problemele sociale ne ajută să înțelegem că oamenii reacționează la fapte în moduri foarte diferite. Cea mai răspândită atitudine rămâne totuși a fi indiferența. Pe puțini dintre noi ne interesează grijile și problemele altor persoane atâta timp cât pe noi ele nu ne afectează; puțini sunt cei care se implică, se interesează cumva. Presiunile zilnice care vin din grupurile din care facem parte, cum ar fi familia, școala, locul de muncă, ne mențin atât de ocupați, încât nu ne mai interesăm de alți oameni, nu ne punem întrebări, ne transformăm de parcă în niște roboți, mașini care fac zilnic același lucru. Un interes poate apărea doar atunci când personal fiecare poate fi amenințat de această problemă, când îi sunt încălcate drepturile sau i se impun prea multe obligații [6, p.235].

O altă atitudine este acceptarea pasivă a necazurilor altor persoane. Cei care pur și simplu nu se implică, nu își expun părerea, sunt rezervați cu privire la o anumită problemă constituie o categorie de oameni foarte mare. Chiar dacă aceștia se pot confrunta cu aceeași problemă cu care se confruntă și vecinul lor, ei nu se vor

manifesta pe marginea acestui subiect, ci doar vor căuta soluții pentru aceasta la nivel individual. În partea opusă găsim cinismul pe care îl manifestă unii oameni față de problemele sociale. Cinismul îl putem constata în afirmația acestora că discuția și acțiunea în legătură cu o problemă sau alta reprezintă doar pierdere de timp. Ei consideră că oamenii sunt motivați doar de propriul interes și că alte motive „nobile” nu reprezintă decât iluzii. Pentru acești oameni preocuparea oricărui politician pentru soluționarea unei probleme sociale este nu altceva decât ipocrizie.

Spre deosebire de asemenea înțelegeri, abordarea sociologică a problemelor sociale trebuie să urmărească:

- 1) conștientizarea problemelor prezente cu care se confruntă societatea;
- 2) dobândirea de cunoștințe factuale cât mai riguroase în legătură cu principalele probleme sociale;
- 3) înțelegerea originilor sociale ale acestora și modul în care pot evolua;
- 4) abordarea inteligentă a relației dintre teorie și practică, astfel că toate teoriile trebuie testate și, la rândul lor, toate politicile sociale care se aplică să se întemeieze pe teorii verificate; astfel, o problemă trebuie văzută în relația acesteia cu trecutul și prezentul societății, fără distorsiuni și exagerări [7, p.57].

Așadar, proiectarea mediatică a problemelor sociale poate fi realizată cu succes doar în cazul în care jurnaliștii dețin cunoștințe profunde în ceea ce privește modalitățile și formele de manifestare a acestora, acest fapt fiind determinant pentru calitatea produsului jurnalistic finit. Tocmai acest lucru și justifică decizia noastră de a analiza abordările științifice ale conceptului de problemă și ajustarea acestora la formele și metodele de abordare mediatică a acestora.

Concluzii

Problemele sociale sunt subiect de investigație și pentru jurnaliști, constituind o direcție prioritară în activitatea curentă a oricărei instituții media. Mai mult, problemele sociale sunt puncte de pornire pentru acțiuni mediatice de amploare, așa precum campaniile sociale, care au menirea fie să informeze populația despre existența unei anumite probleme sociale, fie să sensibilizeze opinia publică în raport cu aceasta, fie să contribuie la soluționarea ei. Ca subiect al campaniei sociale, problema socială întotdeauna trebuie abordată complex și cu maximă responsabilitate, întrucât modul în care ea este reflectată determină calitatea proiecției mediatice a acesteia și, respectiv, percepțiile oamenilor asupra ei. Jurnalismul este un mod de comunicare care descrie viața socială în procesul dezvoltării sale, pentru omul de rând și din perspectiva acestuia, iar în cadrul campaniilor sociale acesta se prezintă ca un mediator între realitățile din lumea înconjurătoare și populație. La început, se manifestă ca un simplu producător de secvențe din realitate, de opinii și viziuni asupra acestora, iar apoi – ca un mijloc important de catalizare și de soluționare a problemelor sociale cu care se confruntă comunitățile, grupurile și categoriile sociale sau chiar societatea în ansamblu. În acest context, responsabilitatea socială a jurnaliștilor, în particular, și a instituțiilor media, în general, în procesul de abordare a problemelor sociale devine o condiție a jurnalismului de calitate.

Referințe:

1. STEPANOV, G. *Jurnalismul social: aspecte definitorii*. Chișinău: CEP USM, 2015. 264 p.
2. VLĂSCLEANU, L., ZAMFIR, C. *Dicționar de sociologie*. București: Babei, 1998. 752 p.
3. SCHIFIRNEȚ, C. *Sociologie*. București: Comunicare.ro, 2003. 251 p.
4. DAN, A. *Diagnoza și soluționarea problemelor sociale*. Note de curs. București: Universitatea din București, Facultatea de Sociologie și Asistență Socială, 2007. 21 p.
5. RĂDULESCU, S.M. *Sociologia devianței și a problemelor sociale*. București: Lumina LEX, 2010. 443 p.
6. RĂDULESCU, S.M. *Sociologia Devianței. Teorii, Paradigme, Arii de cercetare*. București: Victor, 1998. 176 p.
7. CRĂCIUN, D. *Persuasiune și manipulare. Psihosociologie aplicată în Marketing. Publicitate și vânzări*. București: Paideia, 2008. 331 p.

Date despre autor:

Ana VIZIRU-STEĞARESCU, doctorandă, Școala doctorală Științe Sociale, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: any.vizir@yahoo.com

Prezentat la 28.12.2017

CZU: 37.017.4:654.1(478)

АКТУАЛЬНОСТЬ РАЗВИТИЯ МЕДИАОБРАЗОВАНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ МОЛДОВА

Темель КАРААСЛАН

Молдавский государственный университет

В статье анализируются основные тенденции развития СМИ и медиаобразовательного движения в Республике Молдова. Приводится характеристика известных неправительственных организаций, ведущих молдавских журналистов и медиаэкспертов. Главное внимание уделяется проблеме медиаобразования и медиапросвещения в молдавском обществе.

Ключевые слова: медиаобразование, СМИ, телевидение, Интернет, неправительственные организации, Республика Молдова.

TOPICALITY OF THE MEDIA EDUCATION DEVELOPMENT IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA

In article analyzes the main trends of the development of mass media and media education movement in the Republic of Moldova. Also the characteristic of the known non-governmental organizations leading Moldovan journalists and media experts are given. The main attention is paid to the problem of media education and media enlightenment in the Moldovan society.

Keywords: media education, media, television, Internet, Nongovernmental Organizations, the Republic of Moldova.

Введение

Медиаграмотность и медиаобразование – эти темы актуальны не только в Молдове, но и в мире целом. В настоящее время вопросы медиаобразования в Молдове имеют скорее всего дискуссионный характер среди ученых, преподавателей, неправительственных организаций, продвинутых в области новых технологий людей. Все понимают, что это необходимо. Однако особо на такие вопросы общество пока не обращает внимания.

Медиаобразование повсеместно получает признание и энергично развивается, и в первую очередь в Европе. Особую роль играет ЮНЕСКО – общепризнанный лидер в развитии и осуществлении политики и стратегии в области медиа и информационной грамотности (МИГ).

В соответствии с тезисами, изложенными в рамках Венской конференции 1999 г., медиаобразование «расширяет возможности человека в понимании общественных СМИ и характера их воздействия, а также в получении навыков использования этих медиа для коммуникации с другими людьми». К основным навыкам, приобретение которых должен обеспечивать цикл медиаобразования, относят: «анализ, критическое осмысление и создание медиатекстов; определение источников медиатекстов, их политических, социальных, коммерческих или культурных интересов и их контекста; правильную интерпретацию содержания сообщений и ценностей, которые предлагает медиа; выбор соответствующего вида медиа для создания собственных сообщений» [1].

На протяжении нескольких десятилетий в ведущих странах мира сформировалось специфическое направление в педагогике – «медиаобразование» (media education), призванное помочь аудитории разного возраста лучше адаптироваться в мире медиакультуры, освоить язык средств массовой информации, уметь анализировать медиатексты и т.д.

Украинский академик А.Онкович утверждает, что «медиаобразование – это процесс обучения и самообучения личности при посредничестве средств массовой информации/коммуникации» [2]. Последние исследования доказывают, что использование в образовательном процессе возможностей СМК может существенно улучшить качество высшего образования посредством формирования у будущих специалистов умений эффективно использовать профессионально-ориентированные медиатексты.

Страны Восточной Европы (Чехия, Словакия, Румыния, Болгария, Молдова и т.д.) за последние двадцать с небольшим лет прошли сложный путь, который характеризовался как изменением политической, экономической систем, так и трансформацией медиа, включая содержательный компонент, идеологическую основу и пр.

Республика Молдова остается очень бедной страной в сравнении с европейскими странами, находясь на уровне кавказских и центрально-азиатских государств [3, с.4]. Слабое экономическое развитие Молдовы определяет экономическую составляющую и медиасферы страны. СМИ Молдовы вынуждены работать в условиях тяжелого экономического положения в стране, политического кризиса, нарастания проблемы языка и национального взаимодействия – и все это в рамках жестких геополитических игр в регионе.

Экономическое положение СМИ определяет зависимость газет и журналов от политических групп, спонсирующих их издание. Постоянное удорожание бумаги, типографских расходов, оргтехники и другие негативные факторы поставили СМИ на грань выживания. В таких условиях трудно говорить о какой-либо свободе прессы, легче отметить нерегулярность выхода изданий, снижение тиражей, сокращение информативности. Бывшая председатель Комитета по сотрудничеству ЕС – Республика Молдова, Марианне Микко, в ходе пресс-конференции заявила: «Молдавские средства массовой информации подвергнуты критике за подчиненность структурам власти и нарушение деонтологических принципов равенности, равновесия и объективности. По этой причине необходимая реформа должна быть начата немедленно, так как на протяжении тех пяти лет, сколько я мониторирую эволюции в Республике Молдова, я не заметила какого-либо прогресса в этом направлении. Владельцы государственных и частных СМИ продолжают поддерживать внутреннюю самоцензуру. Многие журналисты избегают также писать на спорные темы, которые могут стоить им работы, особенно при расследовании дел о коррупции в высших органах власти» [4]. В Молдове, считают некоторые исследователи, происходит дискриминация СМИ в зависимости от формы собственности и по политическим критериям, отсутствуют меры по стимулированию местных и международных инвестиций в масс-медиа [3, с.6].

Международная правозащитная организация Freedom House в опубликованном докладе «О состоянии свободы в мире» (Freedom in the World 2016) [5] оценила степень политических и гражданских свобод в 206 государственных образованиях – 195 государствах, а также территориях, не имеющих государственного статуса. Молдова, по данным Freedom House, остается «частично свободной» страной, набрав 60 баллов по шкале от 0 до 100, где ноль – это самая плохая ситуация, а 100 – лучшая ситуация. За последние несколько лет ситуация со свободой СМИ в Молдове ухудшилась. Среди 195 государств, охваченных нынешним исследованием, число стран, которые с точки зрения Freedom House можно отнести к «свободным», составляет 85 (91 годом ранее) [6] и в них проживает 40% населения планеты. Здесь традиционно лидируют государства Западной Европы и Северной Америки, где уровень развития демократических институтов и гражданских свобод признан самым высоким в мире.

По мнению медиаэксперта Е.Урущчука [7], «информационное манипулирование», к сожалению, в Республике Молдова стало акцентированной проблемой особенно в последнее время. Это явление вызвано и подпитывается политической нестабильностью в стране и «хроническими» выборами. Частично повинны в этом политики и партии, которые в той или иной степени влияют на отдельные СМИ. Экономическая уязвимость прессы в Республике Молдова – другая причина, по которой редакции соглашаются манипулировать общественным мнением в обмен на определенные преимущества. Львиная доля вины, однако, ложится на журналистов, которые манипулируют сознательно или подчиняясь требованиям патронов относительно «жонглирования фактами».

СМИ и молдавское общество

«Очень важно в демократическом обществе понимать роль и место гражданского общества. Мне кажется, что в республике Молдова, к сожалению, после 26 лет независимости, еще не существует понимание того, насколько важна роль гражданского общества», – считает исполнительный директор Ассоциации независимой прессы в Молдове Петр Маковой [8].

Директор Центра независимой журналистики (СJI) Надин Гогу отмечает, что о значительном регрессе говорить не следует, однако в молдавских медиа уже не один год наблюдается стагнация. «Происходит монополизация рынка, а патроны постоянно вмешиваются в редакционную политику медиа», – уточнила Гогу. По ее мнению, такая ситуация сказывается на качестве материалов. «Когда работаешь по заказу, уже не интересуют профессиональная этика и стандарты. Главное, чтобы заплатили, и можно было работать дальше». Она считает, что «среди журналистов нет солидарности: они борются друг с другом вместо того, чтобы объединяться и лучше следить за действиями властей» [9].

«Я очень обеспокоен многочисленными и глубокими разделениями в обществе Молдовы – по этническому, религиозному, гендерному, политическому, лингвистическому и материальному при-

накам. Доверие к госучреждениям находится на рекордно низком уровне, общепризнанно, что олигархи полностью контролируют госструктуры и СМИ. Слабое правосудие и отсутствие общего видения относительно будущего страны привело к тому, что многие жители покидают страну. В итоге Молдова сталкивается с проблемой утечки мозгов и социального отчуждения, и сейчас она теряет свой человеческий капитал», – это высказывание помощника Генерального секретаря ООН по правам человека Ивана Шимоновича процитировали лишь несколько молдавских СМИ [10].

Некоторые эксперты замечают, что в Молдове за последнее время отношение политиков к общественному телерадиовещанию начало меняться, приобретая оттенки уважения и сотрудничества и отдаляясь от навязывания отношений подчинения. «Конечно, это не означает, что политикам не жаль терять власть над Общественной компанией, но это всего лишь первый шаг к становлению общественных вещателей как истинно служащих интересам своей аудитории», – говорил в 2012 году Василе Ботнару, директор кишинёвского бюро радио «Europa Liberă». Растущее уважительное отношение политиков к ТРМ (Общественная Компания «Телерадио-Молдова») обусловлено упомянутыми выше изменениями в редакционной политике, равно как и репутацией новых руководителей – профессиональных журналистов с богатым опытом [11].

Лишь 22,3% респондентов Барометра общественного мнения (БОМ) [12] считают, что в Республике Молдова средства массовой информации свободны в представлении новостей и комментариев без цензуры со стороны правительства. Эта цифра ниже предыдущей: два года назад более 30% считали, что цензуры нет. Между тем 50% респондентов придерживаются мнения, что СМИ не свободны; 27,4% респондентов полагают, что свобода открыто критиковать правительство существует. Последние данные также ниже, по сравнению с предыдущими барометрами (более 30%). Половина респондентов не верит, что в РМ можно открыто критиковать правительство. Около 84% участников опроса заявили, что ежедневно смотрят телевизор, более 58% – слушают радио, а 11% – читают газеты. Сравнительные с предыдущими барометрами результаты показывают незначительное уменьшение числа тех, кто читает газеты, и примерно те же количества, смотрящих телевизор и слушающих радио. Телевидение остается самым важным источником информации для 86% населения, пользующимся наибольшим доверием (55%). Затем следуют радио, газеты и семья.

Важность медиаграмотности в молдавском обществе

Медиасектор Молдовы все еще испытывает трудности в обеспечении достоверности своей информации и противостоянии внешнему влиянию. Международное сообщество, особенно Евросоюз, призывает Молдову к содержательному проведению необходимых реформ в целях гарантии полной свободы СМИ и плюрализма в обществе. Полагаем, что ситуация ограничения доступа к информации остается проблемой и препятствием для участия граждан в процессе принятия решений. Это связано с отсутствием комплексного механизма по строгому внедрению законодательства о доступе к информации.

Согласно результатам социологического опроса [13] «Восприятие роли средств массовой информации в демократизации молдавского общества», представленным Ассоциацией социологов и демографов Республики Молдова, телевидение, Интернет и радио являются наиболее важными источниками информации для граждан. Четверо из десяти опрошенных считают телевидение наиболее важным источником информации, за которым следуют Интернет, радио, газеты и журналы. Что касается доверия населения, то СМИ находятся на второй позиции после церкви. Таким образом, 7,9% респондентов в значительной степени доверяют СМИ, 39,8% доверяют им в некоторой степени, 30,2% не очень доверяют, и 16,7% не доверяют им вообще.

С точки зрения свободного доступа к информации, 37,6% считают, что население Республики Молдова имеет ограниченный доступ к информации, а 16,5% – очень большой доступ. Социологи проанализировали и взаимосвязь между СМИ и политической сферой. На вопрос о том, обеспечивают ли СМИ равные возможности всем политическим партиям для освещения их избирательных кампаний, свыше 60% ответили отрицательно и лишь 14,6% положительно. В то же время 41,5% респондентов утверждают, что СМИ оказывают большое влияние на результаты выборов, а 19,6% – очень большое влияние. Исследование проводилось на основе выборки 1172 респондентов из 79 населенных пунктов в период с 20 по 28 мая 2017 года.

Согласно данным Барометра общественного мнения (БОМ) за октябрь 2016 года, одного из наиболее объективных социологических исследований Молдовы, 74,5% из опрошенных респондентов смотрят телевидение ежедневно, а для 78,1% из них телевидение является самым главным источни-

ком информации. Это исследование было проведено Институтом общественных политик Молдовы и Центром социологических исследований и маркетинга «CBS-AXA» в период 6–16 октября 2016 года при финансовой поддержке Фонда Сороса в Молдове и Восточноевропейского фонда.

Опрос проводился среди 1109 человек из 82 населенных пунктов (за исключением приднестровского региона), являющихся репрезентативными для взрослого населения Республики Молдова. На втором месте находится Интернет, которым ежедневно пользуются 45,6% респондентов, в том числе 39,8% назвали его главным источником информации. Радио на третьем месте в рейтинге средств массовой информации, его слушают ежедневно 33,3% респондентов, а 24% из них считают его самым важным медиаресурсом. Рейтинг печатных СМИ падает: лишь 8,2% респондентов регулярно черпают информацию из газет и журналов, а 11% считают, что печать является главным источником информации. Согласно тому же опросу, почти 40% молдавских граждан доверительно относятся к средствам массовой информации. Следует также отметить, что интервьюируемые жители Молдовы больше доверяют российским СМИ, ретранслируемым в Республике Молдова посредством местных компаний, чем молдавским [14].

Интернет занимает второе место в рейтинге источников информации в Молдове, с показателем почти 15%. Интернетом ежедневно пользуются 42% респондентов – на 4% больше, чем согласно БОМ. Это говорит о том, что Интернет укрепляет свои позиции в Молдове в ущерб традиционным СМИ. Для 20% респондентов Интернет является основным источником информации. В Интернете мы ищем и слушаем музыку и узнаём о последних событиях, о сфере шоу-биза, о развлекательных новостях, о катастрофах и чрезвычайных ситуациях, о научных данных и политических событиях. В онлайн пространстве политические новости читает широкий сегмент людей – от 25 до 54 лет, с высшим и постуниверситетским образованием, с уровнем дохода свыше 3000 MDL, и в чуть большей степени на севере страны.

Газеты жители Молдовы читают, чтобы узнать последние новости из политической, социальной и экономической сфер. Почти 9% респондентов указали, что читают газеты ежедневно. Газеты являются основным источником информации для 2% респондентов, и наиболее заслуживающим доверие источником для 3% респондентов. Кроме того, 63% респондентов считают, что у них есть свободный доступ к информации в большой и очень большой степени, 30% – в небольшой степени, а 3% респондентов считают, что у них совсем нет доступа к информации. В журналах их интересуют кулинарные рецепты и советы, развлечения и наука.

После суммарного сравнительного анализа двух исследований – [13, 14], – можно прийти к противоречивому, но верному выводу, что в Молдове потребители продукции СМИ хотя и понимают, что ими манипулируют или могут манипулировать посредством вещательных каналов, все же кредитуют их значительным уровнем доверия.

«AGB Nielsen Media Research» и «Компания TV MR MLD» [15] измеряют аудиторию телевизионных каналов и структуру телесмотрения по всей республике на основе несплошной пропорциональной пиплметрической панели. Около 71% населения страны называют телевидение первоочередным источником информации. Для радио этот показатель составляет лишь 8%. Около 58% населения доверяют просматриваемым телепрограммам. В сентябре 2017 г. показатели рейтинга упали на 0,70 % по сравнению с предыдущим месяцем и составили 11,30% (График 1).

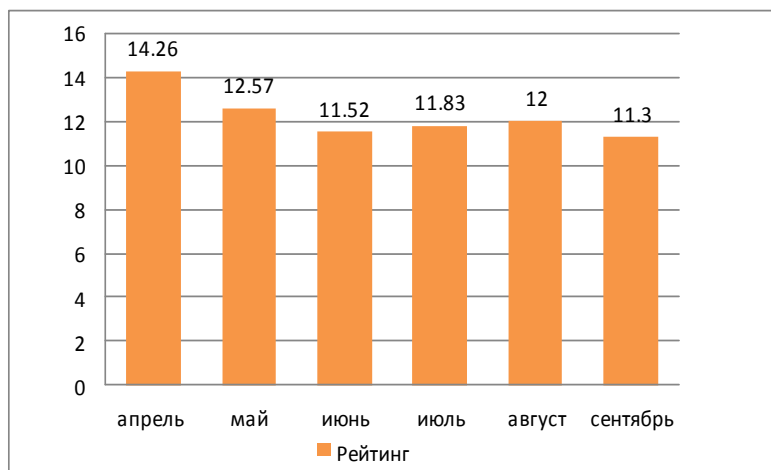

График 1. Динамика изменения среднесуточного рейтинга, апрель - сентябрь 2017, Молдова

Источник: Компания AGB Nielsen Media Research <http://www.agb.md/>

Ниже приводим данные исследования о телесмотрении по 17 каналам (Canal 2, Canal 3, Jurnal TV, CTC, Mega, Familia, Domashniy, Moldova 1, Moldova 2, N4, NTV Moldova, Prime, Pro TV Chisinau, Publika TV, Ren TV Moldova, RTR Moldova, THT Exclusiv TV, TV8) (График 2)

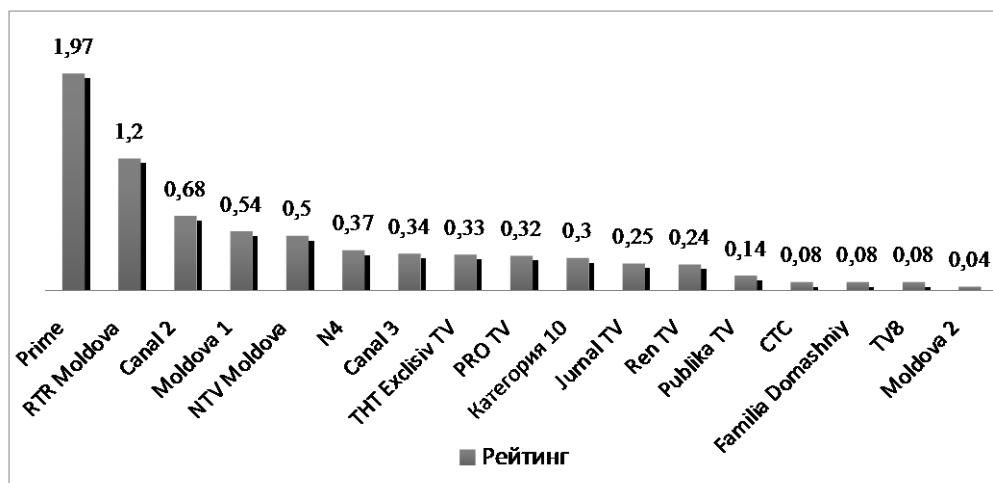

График 2. Сравнение средних рейтингов основных ТВ каналов, Молдова, сентябрь 2017 г.

Источник: Компания AGB Nielsen Media Research <http://www.agb.md/>

По сравнению с Турцией [16], в Республике Молдова, где покрытие ТВ – на уровне 95%, новое поколение избегает просмотров по телевизору, а те, кто все же интересуются просмотром ТВ, делают это в фоновом режиме, продолжая оставаться в Интернете с компьютера, смартфона или планшета. Пользователи Интернета проводят много времени в сети; перед телевизором столько не сидят.

Переход к информационному обществу в Молдове – это постепенный и сложный этап, связанный с культурными, социальными и политическими процессами в стране. Важной и актуальной проблемой его построения выступает включение информационных ресурсов в систему образования подрастающего поколения, обеспечения свободного доступа к информации [18].

В связи с этим проблемы развития информационного общества нашли отражение и в долгосрочном проекте стратегии развития «Цифровая Молдова», реализацию которого планируется осуществлять до 2020 года. По мнению главного редактора журнала «IT-Moldova» Елены Хороших [19], «этот документ тем более интересен, если учитывать тот факт, что нигде так быстро все не меняется, как в области применения информационно-коммуникационных технологий. И предвидеть на десятилетие вперед, куда именно нужно двигаться в выбранном направлении, очень важно, потому что это или существенно приблизит страну к информационному обществу, или отбросит ее далеко и надолго от заветной мечты».

Текущая геополитическая ситуация представляет угрозу развитию независимых средств массовой информации, способных обеспечить граждан страны достоверными новостями и противостоять дезинформации. Таким образом, отсутствие информационной грамотности и способности критически оценивать происходящее делает молдавское общество уязвимым перед внешним информационным воздействием и создает возможность внешним источникам играть ведущую роль в информационном пространстве страны.

Anca Velicu в своей статье [17] отмечает, что в основу отношений между зрителями и телевидением закладывается спрос зрителей, который должен находить отражение в предложенной создателями программе. Таким образом, масс-медиа подпадают под влияние таких явлений, как стереотипизация и стандартизация, в условиях, когда телевизионные передачи создаются по единственному принципу – угодить вкусу большинства зрителей, в том числе детей.

Задачу медиакритики A.Velicu видит в просвещении граждан различного возраста о масс-медиа, помощи в адаптации к новым вызовам информационной среды, получении навыков восприятия причинно-следственных связей трансляции насилия на телевизионном экране и в жизни людей и т.д.

Информационные войны, активная пропаганда манипуляции СМИ вынуждают учителей разных стран задуматься и внедрять курсы медиаграмотности не только о том, как защитить детей от лжи, но и как научить их проверять информацию и не поддаваться истерии, которую стремится вызывать пропаганда. Так как же учителям, да и родителям учить детей анализу информации? К примеру, педагоги из Ithaca College [20] подготовили базовую анкету – вопросы, которые следует задать, читая ту или иную новость:

- Кто это опубликовал?
- Кто на этой новости заработал?
- Кто может выиграть или понести ущерб от этой информации?
- Что в тексте может быть важным?
- Это надежная информация, как вам кажется?

Эти вопросы учителя из разных стран добавляют в свои курсы медиаграмотности, но на самом деле их важно задавать каждому человеку, который читает новости. Медиаобразование предоставляет возможность для развития коммуникативных навыков человека, формирования его медиакомпетентности в информационном мире.

Тем не менее, важно отметить, что одна из целей медиаобразования состоит в том, чтобы человек искал информацию из разных источников и на её основе мог принимать более качественные гражданские решения, например, в ходе выборов. Медиаграмотная аудитория усложняет использование СМИ в политических или бизнесинтересах [21].

Центр независимой журналистики (ЦНЖ) считает, что часть СМИ Молдовы манипулируют информацией, подают ее выборочно и используют язык дискриминации. Таковы выводы Центра, обнародованные по итогам шестого мониторинга элементов пропаганды, информационной манипуляции и нарушения журналистской этики в молдавских СМИ, проведенного с 1 апреля по 1 июня 2017 года. Центр независимой журналистики, Ассоциация независимой прессы (АПИ) и Ассоциация независимых телевизионных журналистов Молдовы призвали журналистов отказаться от пристрастного освещения событий, не подавать новости в угоду той или иной партии, соблюдать принципы непредвзятости и объективного отображения реальности из нескольких источников [22].

В Молдове медиаобразование началось в 2014 году на уровне неправительственных организаций. Оно реализуется, в первую очередь, Центром независимой журналистики (ЦНЖ), который ставит основной акцент на умении фильтровать информацию, распознавать манипуляции. Центром была разработана концепция медийной грамотности, она стала официальной, происходит её фрагментарное внедрение в школах. Как поясняют медиапедагоги, планируется внедрение отдельного предмета. «Надеемся, что его примут хорошо, и, помимо этого, курс окажется полезным. Цель состоит в том, чтобы учащийся, беря в руки газету или смотря телевизор, задавал себе определённые вопросы, а не слепо верил всему», – отмечает директор ЦНЖ Надин Гогу [23].

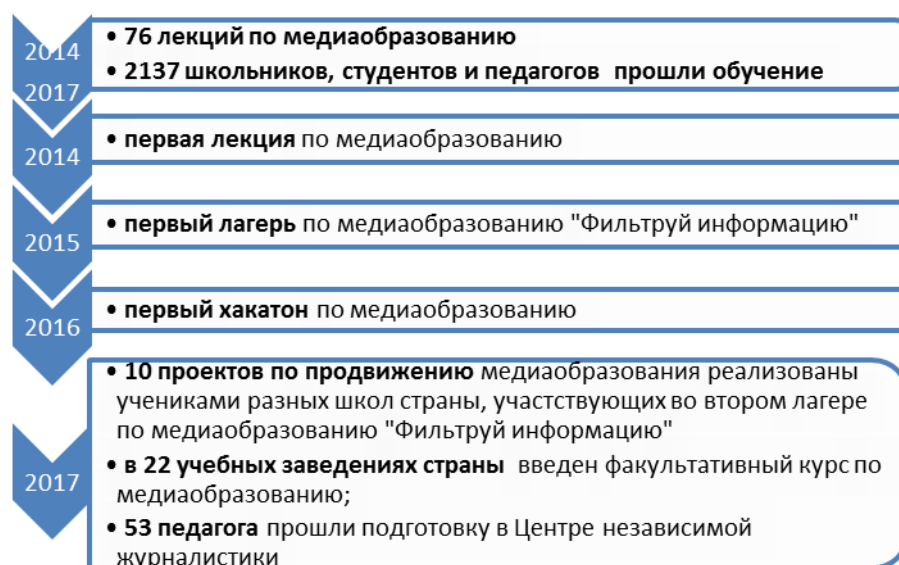

Рис. Основные этапы внедрения медиаобразования Центром независимой журналистики (ЦНЖ)

Источник:
<http://www.media-azi.md/>

В Молдове в 22 учебных заведениях страны учащиеся изучают курс «Медиаграмотность». В рамках данного курса они узнают о том, как работают средства массовой информации республики, в чем заключается роль СМИ в обществе, о манипулятивных тенденциях медиа и истории происхождения печатных изданий, радио и телевидения [24].

В 2017/2018 учебном году профильное министерство Молдовы решило ввести новый предмет в программу 3-их и 4-ых классов – медиаграмотность. Для обучения выпущены и специальные учебники. Проект осуществляется при поддержке донора из Германии. Преподают новый предмет 53 педагога, прошедших подготовку в Центре независимой журналистики. Темы для бесед – СМИ и мультимедиа в жизни ребёнка, здоровье потребителей медиаресурсов.

Предмет по выбору «Медиаобразование» направлен на развитие аналитических навыков и критического мышления в отношении медийных сообщений. «Знакомясь с новостями, следует поступать так же, как при покупке зимней одежды, когда вы меряете несколько моделей и не останавливаетесь на первой попавшейся вещи. Не доверяйте только одному источнику информации, ведь к своему разуму следует относиться с тем же уважением, что и к телу», – такими словами начала занятие по медиаобразованию журналистка Д. Рэйлян [25]. Она также рассказала о том, как пишутся новостные материалы, на какие вопросы должен отвечать качественный журналистский материал и какими методами пользуются некоторые СМИ для манипулирования публикой, уточнив, что чаще всего делаются попытки представить ложную или предвзятую информацию в телевизионных выпусках новостей, за которыми следит наибольшее число зрителей.

Медиаграмотность – это свойство не врожденное, а приобретенное. И важная роль в формировании медиаграмотности принадлежит школе. Ни родители, ни педагоги не могут контролировать воздействие информационных потоков на личность ребенка, однако именно учитель способен помочь школьнику выработать необходимые информационные умения [26].

В марте 2016 года ЦНЖ был начат новый проект – *Mediacritica* [27]: новый в своем роде интернет-ресурс, предназначенный для противодействия пропаганде и манипулированию в прессе и развития критического мышления потребителей прессы в Молдове. Портал двуязычный и содержит пять рубрик: Фильтруй информацию! Действия; СМИ в поле зрения; Наблюдатель и Азбука прессы.

Масштабный проект по медиаграмотности для взрослого населения был реализован в рамках Программы медиаграмотности для библиотекарей в партнерстве с IREX Молдова [28]. В рамках реализуемого в Молдове проекта Novateca 18, работники сельских, районных и муниципальных библиотек прошли курсы обучения и были проведены более 60 информативных занятий, в которых приняли участие свыше 550 человек. В ходе обучения рассматривались три тематических блока: информация и массмедиа, манипуляция и борьба (пропаганда и фейк как разновидность информационной манипуляции), язык вражды.

Выводы

Глубокий ценностно-нормативный конфликт между медиасферой и молдавским обществом бурно развивается. Конечно, можно потребовать ужесточения законодательства, что постепенно и происходит. Можно регулярно напоминать деятелям медиасферы, что существуют нормы морали, уговаривать их принять самоограничивающие документы этического свойства – хартии, декларации и т.п.

Хотелось бы напомнить, что, в общей сложности, порядка 500 законодательных и нормативных актов Республики Молдова, практически из всех областей (деятельность государственных учреждений, в области экономики, культуры, науки, труда, здравоохранения, экологии, внешних сношений и т.д.) содержат положения, касающиеся доступа к информации. Как правило, эти положения соответствуют положениям Закона о доступе к информации. Тем не менее, определенные нормативные акты и отдельные положения нуждаются в пересмотре, внесении изменений и дополнений.

Сегодня медийная грамотность признана необходимым навыком в мире. Навыки критического мышления, творческие и коммуникативные навыки, как правило, присущи отдельным индивидам, однако медиаобразование затрагивает все процессы, в которых задействованы медиа.

СМИ (масс-медиа), информационно-коммуникационные технологии (ИКТ) играют главную роль в жизни современного информационного общества Молдовы и относятся к тем основным факторам, которые формируют нынешнее поколение молодых людей.

Без обучения медийной грамотности развитие информационного общества Молдовы оказалось бы в безвыходном положении. Таким образом, Центр независимой журналистики (ЦНЖ) отделяет виды деятельности в области медиаобразования, реализуемые в условиях учебных заведений страны, от действий, осуществляемых в свободное время или в рамках социального проекта.

Согласно мнению сотрудников неправительственной организации, в ориентации к образовательной деятельности чрезвычайно важен вопрос о подготовке учителей. В сфере же внеурочной деятельности для развития компетенций, необходимых для «обитания в медиасреде», определяющими являются возможности доступа к ней. С другой стороны, в рамках медиаобразования мы также рассматриваем семейную медиасреду, поскольку именно в семье дети и молодежь приобретают свои первые навыки обращения с медиа.

Литература:

1. *Recommendations addressed to the UNESCO adopted by the Vienna Conference "Educating for the Media and the Digital Age"*, 18-20 April 1999. [Available: 8.12.2017] http://iite.unesco.org/teacher_development/teacher_competency/media_literacy/activities/
2. ОНКОВИЧ, Г.В. Пять медиаобразовательных семинаров для студентов вузов. В: *Медиаобразование*, 2013, №4. Таганрогский государственный педагогический институт им. А.П. Чехова (Москва-Таганрог).
3. МЕЛЕНТЬЕВ, А.А. *Система печатных СМИ Молдовы: Исследование медиаситуации в стране и особенности функционирования молдавской прессы*: Автореферат. Воронеж, 2011.
4. Журнал Масс-медиа в Молдове декабрь 2009 [Доступно: 08.12.2017] http://www.ijc.md/bulmm/2009decembrie/BMM_2009_decembrie_ru.pdf
5. Freedom In The World 2016 Moldova [Available: 08.12.2017] <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2016/moldova>
6. Freedom In The World 2015 [Available: 08.12.2017] <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/freedom-world-2015#.WduzGFS0PMw>
7. Доклад о ситуации в СМИ Республики Молдова в 2010 году [Доступно: 08.12.2017] <http://media-azi.md/ru/доклад-о-ситуации-в-сми-республики-молдова-в-2010-году>
8. Gagauz Media. Новость дня. Петр Маковой. *В Молдове не существует понимания роли гражданского общества* 28 Сентябрь, 2017, [Доступно: 08.12.2017] <https://gagauzmedia.md/newsid=1896/>
9. Newsmaker.md *Свободы не видать. Молдавские СМИ поделили на две группы интересов* [Доступно: 08.12.2017] <http://newsmaker.md/rus/novosti/svobody-ne-vidat-moldavskie-smi-podelili-na-dve-gruppy-interesov-31045>
10. Newsmaker.md *В Молдове есть проблема концентрации власти в руках нескольких людей* 4 апреля 2016 [Доступно: 08.12.2017] <http://newsmaker.md/rus/novosti/v-moldove-est-problema-kontsentratsii-vlasti-v-rukah-neskolkih-lyudey-23823>
11. COUNTRY REPORT *Карта цифровых медиа: Республика Молдова отчет фонда «ОТКРЫТОЕ ОБЩЕСТВО»* / Перевод на русском языке Виктор Готишан и Кристина Лева, 10 января 2012 года.
12. Уменьшилось количество тех, кто верит в свободные СМИ в Республике Молдова [Доступно: 08.12.2017] <http://www.allmoldova.com/ru/news/umenshilos-kolichestvo-tex-kto-verit-v-svobodnye-smi-v-respublike-moldova>
13. Centrul pentru jurnalism independent. Sondaj: Cum percepe populația R. Moldova rolul mass-media? 31 Mai 2017 [Accesat: 08.12.2017] <http://media-azi.md/ro/stiri/sondaj-cum-percepe-popula%C8%9Bia-r-moldova-rolul-mass-media>
14. Măsurarea percepției consumatorilor de media din Republica Moldova asupra știrilor social-politice. Studiu în baza analizei efectuate de Ivan GODÁRSKY (Slovacia), Tamara CĂRĂUȘ (Moldova), Centrul pentru Jurnalism Independent IMAS. Chișinău, 2015 [Accesat: 08.12.2017] <http://media-azi.md/sites/default/files/Studiu-calitativ%202015-web2.pdf>
15. AGB NIELSEN MEDIA RESEARCH. [Доступно: 04.12.2017] <http://www.agb.md/>
16. КАРААСЛАН, Т. Медиаобразование как способ защиты от манипулятивного воздействия СМИ. В: *Studia Universitatis Moldaviae*, 2016, nr.8(98), p.57-64. ISSN 1814-3199
17. VELICU, A. Moduri de mediatizare în presa scrisă a problemei violenței televizuale. Tendințe noi în mass-media. În: *Revista Română de Sociologie*. București, serie nouă, 2011, nr.5-6, p.449-479.
18. Education in Moldova Influence of the mass-media to educational process [Available: 08.12.2017] <http://www.educativ.info/edu/fact3e.html>
19. ХОРОШИХ, Е. *Отчет о проведении Семинара МСЭ «Переход с IPv4 на IPv6: регуляторные и технические аспекты»*. Кишинев, Республика Молдова, мая 2012 года [Доступно: 08.12.2017] <http://docplayer.ru/42060329-Otchet-o-provedenii-seminara-mse-perehod-s-ipv4-na-ipv6-regulyatornye-i-tehnicheskie-aspekty-kishinev-respublika-moldova-maya-2012-goda.html>

20. Ithaca College Project Look Sharp Media Literacy Handouts [Available: 08.12.2017] <https://www.projectlook-sharp.org/?action=medialithandouts>
21. ДОРОШ, М. *Медиаграмотность как инструмент повышения журналистских стандартов. Журналистская этика и деятельность СМИ на постсоветском пространстве*. Moldova-Institut Leipzig 2017 Satz und Gestaltung: Mihail Băț. ISBN 978-3-00-055486-5
22. RTR.md ЦНЖ: многие СМИ Молдовы манипулируют общественным мнением, 22.06.2017 [Доступно: 08.12.2017] <http://rtr.md/novosti/obshhestvo/cnzh-mnogie-smi-moldovy-manipuliruyut-obshhestvennym-mneniem>
23. IPN – независимое информационное агентство Опциональный курс медиаобразования предлагается ввести в школах Молдовы [Доступно: 08.12.2017] <http://www.ipn.md/ru/societate/82831>
24. PRO TV CHISINAU Din această toamnă, elevii claselor a 3-a și a 4-a vor studia opțional un curs nou la școală. Care este acesta – VIDEO [Accesat: 08.12.2017] <http://protv.md/stiri/actualitate/din-aceasta-toamna-elevii-claselor-a-3-a-si-a-patra-studiaza-optional--2035261.html>
25. MEDIA-AZI.MD Проект медиаграмотности добрался до Леова, 11 декабря 2014 [Доступно: 08.12.2017] <http://media-azi.md/ru/stiri/proekt-mediaqramotnosti-dobralся-do-leova>
26. МУРЮКИНА, Е.В. *Синтез медиакритики и медиаобразования в процессе обучения школьников и студентов в странах восточной Европы дистанционное и виртуальное обучение*. Москва: Издательство Современного гуманитарного университета, 2015, №4(94).
27. Centrului pentru Jurnalism Independent, Mediacritica.md. О проекте [Доступно: 08.12.2017] <http://mediacritica.md/ru/despre-noi/>
28. IREX is working to increase Moldovans [Access: 08.12.2017] <https://www.irex.org/region/europe-eurasia/moldova>

Date despre autor:

Темель КАРААСЛАН, doctorand, Școala doctorală Științe Sociale, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: temelkaraaslan@hotmail.com

Prezentat la 08.12.2017

CZU: 352.9:316.3

DIMENSIUNEA CORELATIVĂ DINTRE INSTITUȚIILE SOCIETĂȚII CIVILE ȘI DEZVOLTAREA COMUNITĂȚII LOCALE

Carolina BUDURINA-GOREACII, Selena STEJARU

Universitatea de Stat din Moldova

Relația dintre instituțiile societății civile și dezvoltarea comunității locale este examinată astăzi întâi de toate din perspectiva implicării reprezentanților sectorului asociativ în acțiuni de dezvoltare locală. Această relație este bazată pe anumite norme și valori ce reies din obiectivele organizațiilor (in)formale ale societății civile, dar și pe cultura, tradițiile existente în comunitate, care nu pot fi trecute cu vederea, ci, din contra, dezvoltate pentru binele societății.

De altfel, la analiza corelației dintre instituțiile societății civile și dezvoltarea comunității locale ne-am propus: să identificăm care sunt instituțiile societății civile ce formează comunitatea civică (teoria lui R.Putnam); să examinăm atribuțiile cetățenilor membri ai unor structuri din sectorul asociativ și ale celor care sunt independenți atunci când interacționează în societate; să evidențiem cât de deschise și cooperante sunt instituțiile societății civile în procesul dezvoltării comunității locale și să argumentăm ce rol (pozitiv, negativ sau neutru) au instituțiile societății civile în soluționarea problemelor sociale, economice și/sau culturale din cadrul comunității.

Cuvinte-cheie: *instituții ale societății civile, dezvoltarea comunității locale, corelație, participare, rol, cooperare, cetățeni.*

THE CORRELATION DIMENSION BETWEEN CIVIL SOCIETY INSTITUTIONS AND LOCAL COMMUNITY DEVELOPMENT

The relationship between the civil society institutions and local community development is firstly examined today from the perspective of involving the associative sector representatives in local development actions. This relationship is based on certain norms and values that derive not only from the objectives of (in) formal civil society organizations, but also from the culture, traditions that characterize a community and cannot be omitted but, on the contrary, developed for the benefit of the society.

Moreover, in analysing the correlation between the institutions of civil society and the development of the local community, we intended to identify the civil society institutions that form the civic community (R. Putnam's theory); to examine the attributions of citizens who are members of some associative sector structures and those who are independent when they interact in society; to highlight how open and cooperative are the civil society institutions in the process of local community development and to argue what role (positive, negative or neutral) the civil society institutions have in solving social, economic and/or cultural problems within the community.

Keywords: *civil society institutions, local community development, correlation, participation, role, cooperation, citizens.*

Introducere

În Europa de Vest termenul „societate civilă” este utilizat tot mai pe larg în ultimii ani. Aceasta se datorează modului în care societatea civilă a contribuit la producerea schimbărilor politice (căderea comunismului la sfârșitul anilor 1980) și sociale (democratizarea țării) în statele din Europa Centrală și de Est. În Republica Moldova fenomenul respectiv s-a realizat prin deșteptarea conștiinței naționale și a emancipării sociale, fapt datorat apariției unor noi grupuri cu cerințe sociale radicale. În același timp, termenul „societate civilă” a început să fie folosit pe larg de către noile formațiuni alternative constituite pentru a înlătura conducerea politică existentă la sfârșitul anilor '80 și pentru formarea unui stat nou independent.

Societatea civilă este o condiție necesară pentru asigurarea unei democrații pline de viață, puternică și participativă. Pe lângă faptul că este esențială pentru implicarea locală, democrația participativă trebuie, de asemenea, să creeze colaborări între instituții, profesii și sectoare susceptibile să influențeze dezvoltarea participării. În articolul nostru, noțiunea „instituții ale societății civile” include acele asociații obștești, instituții publice/private, agenți economici, grupuri religioase, grupuri neformale sau cetățenii simpli, care se implică local la soluționarea necesităților personale și ale comunității.

Totodată, corelația dintre instituțiile societății civile și dezvoltarea comunității locale se bazează pe identificarea problemelor și preocupărilor comune ale cetățenilor, indiferent de scară: sporirea oportunităților locale

de angajare, susținerea grupurilor care oferă îngrijire informală persoanelor vulnerabile, activități comunitare, iar lista problemelor și a temelor cu care se pot angaja instituțiile societății civile în dezvoltarea comunității este variată și extinsă, deoarece este generică, nu este limitată la funcționarea în cadrul unei profesii sau a unei discipline.

Rezultate și discuții

În literatura științifică există mai multe abordări cu privire la dimensiunea corelativă a instituțiilor societății civile (ISC) și dezvoltarea comunității locale. Una dintre ele se referă la abordarea politologului R.Putnam, care face o distincție teoretică între societatea civilă (ca sector asociativ) și așa-zisa „comunitate civică”. Conform opiniei sale, construirea unei comunități civice se bazează pe existența și funcționarea organizațiilor ce au obiective civice (publice) și mai puțin politice sau private. Societățile de ajutor reciproc (de exemplu, asociațiile rotative de credit), organizațiile comunitare, cooperativele, cluburile sportive și partidele politice pot fi elemente constitutive ale unei comunități civice. Astfel, viața asociativă este structurată pe orizontală pentru a genera încredere, cooperare, fluxuri libere de comunicare, norme generalizate și robuste de reciprocitate. Privită în acest fel, comunitatea civică este un concept atât extins, cât și restrâns față de societatea civilă: mai cuprinzătoare în sensul că include toate asociațiile și restrâns – prin faptul că acoperă doar asociațiile structurate orizontal în jurul unor legături mai mult sau mai puțin reciproce, simetrice și de încredere. De asemenea, există multe organizații active în societățile civile democratice – chiar și organizațiile civice al căror scop este de a reforma politica sau de a susține drepturile omului – care nu sunt civice în sensul lui R.Putnam. Aceste organizații tind să reproducă în sine tendințele culturale ierarhice ale societății mai largi: structura verticală a autorității și fluxurile de informații, modelele asimetrice de schimb între patron și clienți, relații orizontale slabe între membrii generali și niveluri scăzute de încredere. În acest context, dacă ierarhia și suspiciunea guvernează organizarea, atunci cooperarea devine dificilă, atât între membrii organizației, cât și între ei și alte organizații. Organizația devine apoi dependentă de lider sau de guvern. Ca urmare, organizația nu se poate extinde sau își pierde susținerea și credibilitatea în societate. În cele mai extreme cazuri, sectorul asociativ poate deveni dependent, coercitiv și exploator al comunității necivice [1, p.12-13]. Astfel, modelul lui R.Putnam cu privire la conexiunea dintre societatea civilă și comunitatea civică are implicații profunde pentru dezvoltarea economică, angajarea civică locală, prin care cooperarea voluntară este esențială. Cooperarea voluntară este facilitată în mare măsură de încrederea interpersonală și de normele de reciprocitate, iar aceste orientări culturale, la rândul lor, sunt încurajate de rețelele de implicare civică, în care cetățenii sunt atrași în egală măsură în interacțiune [2, p.167-173].

Încercând să facă diferența dintre dezvoltarea comunității locale (utilizând termenul de comunitate) și instituții ale societății civile (în special, organizațiile formale), cercetătorii G.Hillery și S.Gottschalk au introdus anumite precizări în demersul nostru de cercetare. Ei consideră că organizațiile formale (ca elemente ale sectorului asociativ), reprezentate de întreprinderi, armată, școli, partide sau asociații profesionale, prin caracterul lor de orientare au scopuri specifice și definatorii, în timp ce dezvoltarea comunității locale reprezintă un proces în care sunt implicate diferite organizații (in)formale cu scopuri sau obiective mult mai complexe într-un anumit spațiu delimitat geografic [3, p.35-39]. Complementar, organizațiile formale definesc roluri specifice membrilor săi, care raportează unul la celălalt în această calitate de reprezentanți ai unor roluri, iar în cazul dezvoltării comunității locale această specializare a rolurilor este mult mai largă [4, p.271-277], cetățenii având conexiuni cu grupul, satul/orașul sau raionul din care fac parte.

Pe de altă parte, evidențiem două orientări corelaționale, complementare, dar distincte ale instituțiilor societății civile: o orientare spre sine, închisă, spre propriul grup/organizație și o orientare spre ceilalți, din afara grupului/organizației percepute de apartenență, deschisă, spre dezvoltarea comunității locale. Dacă ne referim la orientarea spre sine (de tip închis) drept caracteristică a unor instituții ale societății civile, atunci vom remarca că majoritatea dintre activitățile desfășurate se limitează doar la dezvoltarea organizațională internă, precum și la consolidarea de competențe și abilități ale membrilor săi. Drept exemple pot servi: participarea la instruire cu tematici privind planificarea strategică, dezvoltarea personală etc. De regulă, aceste organizații fie că s-au creat recent și nu se implică în acțiuni locale, deoarece nu știu cum s-o facă, fie este cazul când organizațiile activează de ceva timp, însă interesul membrilor lor nu tinde spre careva scopuri caritabile. În practică, aceste structuri nu activează pentru o perioadă lungă de timp. Considerăm, însă, că este necesar ca instituțiile societății civile să fie orientate spre atingerea unor scopuri nobile și spre folosul societății (de tip deschis), pentru că anume principiile respective le fac distincte de celelalte două sectoare:

statul (care este preocupat în special de obținerea și menținerea puterii) și piața (axată pe obținerea profitului). Pe de altă parte, dinamica închidere-deschidere va trebui să existe pretutindeni și permanent, deoarece anume aceste tipuri de organizații oferă diversitate și competitivitate pentru o anumită comunitate, ridicând astfel gradul de interes și angajament în a face schimbări la nivel local.

Un alt aspect privind corelația dintre instituțiile societății civile și dezvoltarea comunității locale ține de faptul că oricât de diverse ar fi instituțiile societății civile prin misiunea, structura și domeniile lor de activitate, ele nu pot exista în izolare, iar activitatea acestora este orientată mai mult sau mai puțin spre dezvoltarea comunității locale. Aceste relații cu comunitatea locală poartă forme simetrice (dacă ne referim la promovarea aceluiași valori și principii; implicare comună în soluționarea unor probleme locale etc.) și asimetrice (ex.: ignorarea intereselor și necesităților cetățenilor locali și satisfacerea priorităților donatorilor).

Corelația dintre instituțiile societății civile și dezvoltarea comunității locale este demonstrată și de motivația de a rezolva anumite probleme sociale, economice și/sau culturale cu care se confruntă membrii unei comunități locale. Asocierea membrilor în cadrul sectorului asociativ se realizează de obicei în organizații (in)formale și sunt definite prin a contribui la realizarea misiunii organizației. Contextul local își pune amprenta asupra oricărui demers de acest fel, iar variabile ca nivelul capitalului social și uman, infrastructura sau suportul din partea instituțiilor sunt definitorii pentru succesul sau eșecul unor astfel de inițiative. Instituțiile societății civile reprezintă de fapt acele entități non-profit care utilizează activitățile sociale, economice și/sau culturale pentru a-și realiza misiunea. Anume ele ar putea constitui o soluție pentru rezolvarea problemelor cetățenilor și ale persoanelor dezavantajate la nivel local, deoarece: contribuie la creșterea gradului lor de calificare și de educație; ajută la identificarea necesităților în comunitate; stimulează solidaritatea și duc la îmbunătățirea relațiilor dintre membrii comunității. Acțiunile sectorului asociativ implică nu doar angajarea persoanelor dezavantajate, ci și dezvoltarea abilităților acestora de a se integra social și a acționa local.

De altfel, instituțiile societății civile sunt actori importanți în procesul de dezvoltare a comunității locale datorită impactului activităților lor asupra asigurării bunăstării propriilor membri, dar și a membrilor comunității. Impactul pozitiv asupra dezvoltării comunității locale se datorează următoarelor aspecte: stimulează dezvoltarea economică, socială și culturală la nivel local; contribuie la reducerea sărăciei – instituțiile societății civile creează locuri de muncă și ajută la deschiderea sau dezvoltarea unei afaceri la nivel local, reducând astfel șomajul; oferă servicii de formare profesională pentru persoanele care au un nivel redus de calificare; furnizează servicii sociomedicale în comunitățile locale, deoarece cele oferite de către sistemul public se confruntă cu lipsă de personal, infrastructură și finanțare; realizează incluziunea socială a persoanelor dezavantajate; dezvoltă capitalul social al comunității; atinge probleme de protecție a mediului – reciclarea, ecoturismul, educația ecologică etc. În acest sens, sunt constituite un șir de organizații specializate în diverse domenii care vizează organizarea și administrarea societății umane. Aceste instituții cunosc politicile curente și propunerile de politici publice, pentru a monitoriza modul în care factorii politici sau economici respectă interesele majorității populației în domeniile respective [5, p.16-17].

Totodată, instituțiile societății civile pot contribui la promovarea aspectelor de politică economică, pot facilita creșterea întreprinderilor private și pot ajuta statul să nu controleze economia. În practică, însă, legătura dintre creșterea economică și societatea civilă nu este atât de simplă. Spre exemplu, miracolul economic din Coreea de Sud a fost construit datorită implicării active în anii '80 a sindicatelor, grupurilor de studenți și organizațiilor religioase în procesul de democratizare a statului [6, p.73-82]. În schimb, Bangladesh, care este un stat cu câteva mii de organizații neguvernamentale, grupuri de advocacy și organizații de servicii sociale ce activează la nivel național și local [7, p.415-416], nu a îmbunătățit nivelul de trai al populației. Or, cetățenii sunt mai motivați să participe la viața asociativă atunci când ating un nivel de trai confortabil (piramida trebuințelor lui A.Maslow). Pentru Republica Moldova experiența implicării instituțiilor societății civile la nivel local se află la etapa de afirmare și dezvoltare. Prea puțin este cunoscută activitatea sectorului asociativ în comunitățile locale, iar dezvoltarea economică nu a confirmat așteptările cetățenilor.

Totuși, o societate civilă bine dezvoltată poate fi un partener pentru o economie de piață de succes. Multe ISC-uri pot consolida dezvoltarea economică locală prin participarea la procesul decizional și prin creșterea fluxului de cunoștințe și informații oferite. Cu toate acestea, calea către succesul economic nu este neapărat pavată de societatea civilă, iar o societate civilă puternică poate coexista cu o economie relativ slabă (și invers). Mai mult, prea multe instituții ale societății civile sau diversele sale orientări (care pot fi greșite) ar putea dăuna dezvoltarea economică locală. Unii economiști consideră, de exemplu, că forțele de muncă din America

Latină, care erau un sprijin al societății civile din regiune, au fost unul dintre cele mai mari obstacole în calea creșterii și stabilității economice din America Latină [8, p.24]. De asemenea, sunt analiști care susțin că unele ONG-uri din Armenia, prin intermediul programelor de ajutor, au direcționat greșit banii atunci când au distribuit produse alimentare în scopuri umanitare în unele localități, considerând că aceștia mai bine urmau să fie utilizați pentru crearea locurilor de muncă. Există, de asemenea, o lipsă evidentă de informații privind finanțarea și sursele de ajutor [9, p.61-64].

O altă ipoteză ar fi că comunitățile locale trebuie să se autoorganizeze pentru a întreprinde planificarea și gestionarea dezvoltării și sunt așteptate să preia conducerea prestării anumitor servicii și organizarea diverselor activități. Pentru a realiza o dezvoltare durabilă, provocarea constă în facilitarea și instituționalizarea unui proces prin care înseși comunitățile locale ar mobiliza instituțiile societății civile la nivel local pentru a-și satisface propriile nevoi. Utilizarea eficientă a capitalului social poate fi considerată drept cel mai important rol al comunităților locale. Ca o condiție prealabilă pentru acumularea și mobilizarea efectivă a capitalului social în vederea dezvoltării comunității, îmbunătățirea sau modernizarea capitalului uman este imperativă. Dezvoltarea abilităților indivizilor într-o societate va spori calitatea și cantitatea producției capitalului social. Însă, pentru realizarea acestor obiective este necesară o intervenție planificată în comunitate, care să genereze dinamismul intern în comunitate. Iar instituțiile societății civile active și cu experiență ar putea juca un rol colosal.

În continuare, vom analiza rolul instituțiilor societății civile în dezvoltarea comunității locale, care, de altfel, ar fi unul pozitiv, negativ sau neutru în societățile democratice. Teoria rolurilor ne va ajuta să determinăm interacțiunea dintre organizațiile (in)formale în comunitate și rolurile pe care le joacă în contexte și situații diferite la nivel local [10, p.505]. Caracterul rolului este influențat – pe de o parte, de experiența, obiectivele și interesele instituțiilor societății civile de acțiune locală, dar și de așteptările comunității – pe de altă parte. Nu întotdeauna, după cum am văzut deja, acțiunile organizațiilor și așteptările comunității se intersectează. De aceea, și rolul ca element ce contribuie la crearea anumitor schimbări este perceput deseori în mod eronat.

Ținând cont de faptul că rolul instituțiilor societății civile în orice stat democratic tinde să fie unul **pozitiv** în dezvoltarea comunității locale, credem, totuși, că este necesar să fie promovate și susținute acele acțiuni de inițiere, inovare și experimentare, pe care multe țări dezvoltate le-au aplicat deja, iar astăzi utilizează diverse instrumente pentru a asigura bunăstarea generală a cetățenilor. Rolul pozitiv al instituțiilor societății civile reiese din funcțiile pe care le îndeplinesc la nivel local. Astfel, în primul rând, acestea pot contribui la creșterea nivelului de notorietate a problemelor locale, colectând date, informații, mobilizând resursele necesare, propunând soluții de rezolvare a acestor probleme și influențând autoritățile publice în formularea politicilor publice și selectarea soluțiilor adecvate. Rolul lor este de inițiere, inovare sau experimentare, astfel încât unele idei să poată fi preluate de către autoritățile administrației publice locale (APL) la nivel local [11, p.21]. În al doilea rând, instituțiile societății civile au dreptul și obligația de a influența deciziile politice, economice sau de interes public. Iar reacțiile lor la politicile adoptate, care vin în contradicție cu interesele cetățenilor, sunt prezentate sub diverse forme: demonstrații, mitinguri, conferințe de presă, mesaje de protest etc. Astfel, instituțiile societății civile, specializate pe anumite domenii (ex.: cooperative, sindicate, patronate etc.), monitorizează acțiunile statului și modul de rezolvare a problemelor. Totodată, ele colaborează cu structurile implicate în gestionarea afacerilor publice cu scopul de a identifica soluții comune pentru a îmbunătăți condițiile de viață ale cetățenilor.

Din aceste considerente, în studiile de specialitate se accentuează pe bună dreptate necesitatea schimbării de paradigmă și părăsirea conceptului de stat-dădacă, ceea ce înseamnă opțiunea pentru concentrarea acțiunii pe guvernare, adică pe definirea politicilor majore, direcțiilor fundamentale de constituire și dezvoltare a unei comunități naționale, integrate în multiple interdependențe transnaționale. Într-un asemenea cadru al guvernării, unde se dezvoltă toate cele trei sectoare concomitent, dar separat, instituțiile societății civile își pot exercita activitatea în conformitate cu interesele, domeniile și obiectivele asumate în fața cetățenilor. Astfel, criza statului sau criza participării cetățenilor la treburile publice poate fi depășită prin implicarea organizațiilor (in)formale ale sectorului asociativ, care oferă multiple posibilități de identificare a noilor direcții de dezvoltare locală, bazate pe participarea eficientă și autonomă a cetățenilor – pe de o parte, și pe distribuția publică a unor servicii, prin oferirea noilor abordări/reguli instituționale sau forme alternative de organizare socială – pe de altă parte.

Există diverse motive pentru care instituțiile societății civile au jucat și roluri **negative** în dezvoltarea comunității locale. Aceste fenomene s-au produs din cauza existenței conflictelor interne, lipsei de educație a

cetățenilor, experienței și abilităților reduse din partea reprezentanților sectorului asociativ, dominației anumitor grupuri locale, mediului politic nefavorabil, precum și din cauza centralizării guvernării etc. [12, p.93].

În aceeași ordine de idei, cercetătoarea britanică C.Mercer consideră că „instituțiile societății civile au roluri negative, deoarece colaborând cu guvernele de peste hotare și primind fonduri de la ele sau obținând subvenții din partea fundațiilor private, care mențin relații strânse cu statul, aceste organizații deseori nu sunt responsabile față de cetățenii locali, ci față de actorii de mai sus care „revizuite” și „supraveghează” performanța instituțiilor societății civile în funcție de propriile criterii și interese” [13, p.14].

Majoritatea instituțiilor societății civile (chiar și în Republica Moldova) sunt susținătoare a valorilor occidentale: promovarea drepturilor minorităților sexuale; garantarea libertății presei și a mass-mediei; asigurarea egalității de gen etc. Nu fiecare societate și, în particular, nu toți cetățenii împărtășesc opinii similare vizavi de aceste valori. De asemenea, donatorii străini care finanțează activitățile instituțiilor societății civile deseori impun promovarea acestor valori (regăsite în propunerile de proiecte), ceea ce ar putea duce la anumite provocări ce țin de polarizarea socială și la confruntări culturale.

De asemenea, foarte mulți bani sunt investiți în educație, drepturile omului, combaterea sărăciei, în special în țările aflate în tranziție și cele în cele din lumea a treia. Totuși, problemele nu sunt rezolvate în totalitate, fie din cauza negestionării corecte a banilor, fie a salarizării prea mari a angajaților.

Un alt aspect ar fi că și statul, instituțiile societății civile au deseori tendința de a-i ignora pe săraci sau pe cei care într-adevăr au nevoie de ajutor. Există organizații care sunt înființate cu scopul de a desfășura activități pentru un anumit segment de populație, astfel domeniile de interes încadrându-se în prioritățile unor donatori ce activează în același domeniu. Se întâmplă și situații când la desfășurarea unor programe de instruire, vizite de studiu etc. unele ISC-uri să implice mai întâi membrii sau cunoscuții lor și doar ulterior tinerii sau adulții care au acces la informație sau au mai participat anterior la astfel de evenimente. De aceea, activitățile desfășurate de aceste organizații deseori tind să ignore (in)conștient acele păături socialmente vulnerabile care într-adevăr au nevoie să participe la acțiuni sociale, economice sau culturale care ar contribui la formarea lor personală și profesională.

Alteori, se organizează diverse campanii de informare/socializare, se editează cărți/pliante etc. care, considerăm, nu au un impact și importanță atât de mare pentru dezvoltarea comunității locale. Înțelegem că aceste activități ar putea constitui unul dintre obiectivele donatorilor, prin care se urmărește sensibilizarea cetățenilor asupra anumitor probleme existente în comunitate. În aceeași ordine de idei îl cităm pe cercetătorul autohton C.Marin care, de asemenea, consideră că „multe dintre instituțiile societății civile la nivel local sunt create în jurul unor persoane sau sunt asertive acestora cu scopul de a obține dividende politice, suport financiar și autoritate” [14, p.331]. Totuși, pentru oamenii de la sate sau de la orașe este mult mai important să vadă anumite schimbări concrete, care ar avea un impact mai mare la nivel economic, social sau cultural. Mulți ar fi de părere că autoritățile APL sunt responsabile de dezvoltarea comunității locale. Totuși, în opinia noastră, prin consolidarea eforturilor comune ale APL, ale instituțiilor societății civile și ale cetățenilor simpli, aceste schimbări s-ar produce mult mai repede, ar fi mai vizibile și eficiente pentru comunitate.

O altă problemă ar fi că o bună parte din instituțiile societății civile sunt înregistrate în orașele mari, acolo unde cetățenii au mai mult acces la informații, trăiesc mai bine și se bucură de mai multe drepturi în comparație cu cetățenii din comunitățile rurale. Problema constă în faptul că cei de la sate sunt mai ignorați, iar dezvoltarea comunității locale întârzie să se producă din cauza lipsei de oameni entuziasmați și activi, insuficienței de bani oferiiți din partea autorităților publice locale și din cauza surselor financiare și tehnice reduse care sunt alocate de către donatori. În Republica Moldova, majoritatea instituțiilor societății civile active sunt înregistrate ca asociații obștești. O bună parte din ele își au sediul în mun. Chișinău, însă pot activa la nivel republican. Acest fapt le permite să manevreze desfășurarea activităților acolo unde donatorii prezintă ca prioritar anumite localități (de ex.: regiunea transnistreană și zonele de securitate). Considerăm că aceste teritorii sunt strategice pentru țara noastră, deoarece fiecare ne dorim să avem un stat integru și suveran. Totuși, nu toate organizațiile dispun de experiență și personal calificat pentru a se angaja în astfel de proiecte și nu sunt pe deplin apte să contribuie la careva schimbări esențiale în soluționarea conflictului transnistrean, în menținerea și asigurarea securității teritoriale a țării.

Pentru Republica Moldova ambele roluri – cel pozitiv și cel negativ – și-au lăsat amprenta în dezvoltarea comunității locale. Dacă până în 1996 instituțiile societății civile se aflau în faza de creare și instituționalizare, iar informație cu privire la nivelul de încredere a cetățenilor în ONG-uri lipsește, atunci datele prezentate în

cadru Primului Forum al ONG-urilor din Republica Moldova (1997) [15] arată că circa 16% din populație considera că instituțiile societății civile nu joacă niciun rol în societate. Acest fapt putea fi explicat de situația economică dificilă, precum și de rolul nesemnificativ al organizațiilor donatoare care a dus la diminuarea eficacității activității instituțiilor societății civile în rezolvarea problemelor sociale acute [16, p.8]. În anul 2001, deja 40% din cetățenii de la sate considerau că instituțiile societății civile nu joacă un rol esențial sau că nu joacă niciun rol în cadrul societății. Făcând o comparație cu situația din 1997, observăm că pe parcursul a patru ani a avut loc o schimbare a opiniei publice privitor la rolul sectorului asociativ în societate, care de altfel este în defavoarea sa. La fel și gradul de încredere a cetățenilor în instituțiile societății civile este foarte mic, evoluând respectiv cu: 22% în 2001; 26% în 2002; 29% în 2003; 36% în 2004, 35% în 2005; 32% în 2006; 39% în 2007; 20% în 2008; 34% în 2009; 30% în 2010; 23,8% în 2011; 22,5% în 2012; 22% în 2013; 26% în 2014; 24,2% în 2015, 15% în 2016 [17].

Analizând datele prezentate mai sus, putem concluda că rolul instituțiilor societății civile moldovenești în dezvoltarea comunității locale rămâne a fi **neutru**, cu eforturi simbolice și activități nesemnificative pentru cetățeni. Acest fapt poate fi explicat prin următoarele:

- studiile efectuate nu acoperă un număr mai mare de persoane și în mai multe localități ale țării;
- cetățenii nu sunt destul de bine informați cu privire la activitățile instituțiilor societății civile, din cauza lipsei mijloacelor de informare (acces limitat la internet), iar TV, radioul nu difuzează întotdeauna informații corecte despre ele. De asemenea, populația rurală ignoră ziarele, iar procesul de comunicare are loc în special la piață, cu vecinii, de la om la om, informându-se deseori despre activitățile APL din panourile informaționale plasate în fața sediului acestora;
- instituțiile societății civile desfășoară activități ocazional, acoperind un segment limitat de persoane din comunitate sau se implică foarte modest în acțiuni din cauza lipsei banilor, a dotării tehnice și a personalului calificat/permanent în aceste instituții.

Totuși, nu poate fi neglijat faptul că înființarea a tot mai multe instituții ale societății civile lasă de crezut tendința și dorința cetățenilor de a face schimbări la nivel local și de a contribui la soluționarea problemelor identificate. Dezvoltarea comunității locale este, după cum am menționat anterior, un proces care nu poate avea rezultate imediate, iar schimbările de ordin economic, social și cultural vor interveni odată cu depunerea eforturilor comune din partea statului, sectorului de afaceri, dar și a sectorului asociativ. Astfel, pentru a asigura dezvoltarea comunităților locale este necesară mobilizarea reprezentanților autorităților APL și ai instituțiilor societății civile și, implicit, formarea unui parteneriat solid între acestea. Rolul parteneriatului ține de expunerea principalelor provocări de nivel local, stabilirea priorităților, identificarea soluțiilor de dezvoltare și aplicarea de măsuri și strategii integrate. Strategiile se bazează pe legăturile dintre factorii participanți, cu efecte multiple asupra dezvoltării locale și a planurilor de acțiuni elaborate pe termen scurt și lung. Acestea trebuie concepute în sensul valorificării punctelor forte sau „atuurilor” sociale, de mediu și economice ale comunității. Comunitățile locale diferă în privința nivelului capacităților, experiențelor de cooperare și/sau de conflict, precum și a culturii instituționale. Este, deci, foarte important ca parteneriatul să fie proiectat în funcție de realitățile contextului local.

Concluzii

Dimensiunea corelativă dintre instituțiile societății civile și dezvoltarea comunității locale se axează pe următoarele caracteristici:

- 1) Dacă instituțiile societății civile prin orientarea lor au scopuri specifice și definitorii, atunci dezvoltarea comunității locale reprezintă un proces în care sunt implicate diferite organizații (in)formale cu scopuri sau obiective mult mai complexe într-un anumit spațiu delimitat geografic.
- 2) Instituțiile societății civile definesc roluri specifice în cadrul instituției, organizației sau grupului, iar în cazul dezvoltării comunității locale această specializare a rolurilor este mult mai largă, cetățenii având conexiuni cu grupul, satul/orașul sau raionul din care fac parte.
- 3) Există instituții ale societății civile care au o orientare spre sine, închise, spre propriul grup/organizație și o orientare spre ceilalți, din afara grupului/organizației percepute de apartenență, deschise, spre dezvoltarea comunității locale.
- 4) Oricât de diverse ar fi instituțiile societății civile prin misiunea, structura și domeniile lor de activitate, ele nu pot exista în izolare, iar activitatea lor este orientată mai mult sau mai puțin spre dezvoltarea comunității locale. Aceste relații cu comunitatea locală poartă forme simetrice și asimetrice.

5) Corelația dintre instituțiile societății civile și dezvoltarea comunității locale este demonstrată și de motivația de a rezolva anumite probleme sociale, economice și/sau culturale cu care se confruntă membrii unei comunități locale. Iar rolul acestora în atingerea obiectivelor la nivel comunitar poate fi de ordin pozitiv, negativ și neutru în dezvoltarea comunităților.

Referințe:

1. DIAMOND, L. Civil society and the development of democracy. In: *Estudio/Working Paper*, 1997, no.101, p.12-13.
2. PUTNAM, R., LEONARDI, R., NANETTI, R. *Making democracy work: civic traditions in modern Italy*. Princeton: Princeton University Press, 1993, p.167-173.
3. GOTTSCHALK, S.S. *Communities and Alternatives: An Exploration of the Limits of Planning*. Cambridge, Massachusetts: Schenkman Publishing Company, 1975, p.35-39.
4. GREIDER, T., KRANNICH, R., BERRY, H. Local Identity, Solidarity, and Trust in Changing Rural Communities. În: *Sociological Focus*, Volume 24, Issue 4, 1991, p.271-277.
5. ISTRATE, I. *Comunități în mișcare: programe și intervenții sociale*. (Ghid pentru Centre de Resurse pentru ONG-uri). Botoșani, 2004, p.16-17.
6. SHIN, G., CHANG, P., LEE, J. *South Korea's Democracy Movement (1970-1993): Stanford Korea Democracy Project Report*. Shorenstein Asia Pacific Research Center, Stanford University. December 2007, p.73-82. [on-line] [https://aparc.fsi.stanford.edu/sites/default/files/KDP_Report_\(final\)-1.pdf](https://aparc.fsi.stanford.edu/sites/default/files/KDP_Report_(final)-1.pdf) (Accesat: 27.07.2017)
7. HAQUE, S. The Changing Balance of Power between the Government and NGOs in Bangladesh. In: *International Political Science Review*, 2002, vol.23, no.4, p.415-416. [on-line] <http://ap4.fas.nus.edu.sg/fass/polhaque/ipsr-ngo.pdf> (Accesat: 29.07.2017)
8. CAROTHERS, T. *Civil Society*, p.24. [on-line] <http://carnegieendowment.org/pdf/CivilSociety.pdf> (Accesat: 12.10.2015)
9. NARAYAN, D., PATEL, R., SCHAFFT, K., RADEMACHER, A. *Voices of the poor: Can Anyone Hear Us?* Washington, D.C, USA. Published by Oxford University Press, Inc. March 2000, p.61-64. [on-line] <http://documents.worldbank.org/curated/en/131441468779067441/text/multi0page.txt> (Accesat: 12.08.2017)
10. SLUSS, D.M., van DICK, R., THOMPSON, B.S. Role theory in organizations: A relational perspective. In: *APA handbook of industrial and organizational psychology*. (S. Zedeck ed.). Vol.1: *Building and helping the organization*. Washington, DC: American Psychological Association, 2010, p.505.
11. JURA, C. *Rolul organizațiilor nonguvernamentale pe plan internațional*. București: ALL Beck, 2003, p.21.
12. DIAMOND, L. Promoting Democracy in Post-Conflict and Failed States. Lessons and Challenges. In: *Taiwan Journal of Democracy*, vol.2, 2003, no.2, p.93. [on-line] <http://www.tfd.org.tw/export/sites/tfd/files/publication/journal/dj0202/05.pdf> (Accesat: 19.08.2017)
13. MERCER, C. *NGOs, civil society and democratization: a critical review of the literature Progress in Development Studies* 2,1. 2002, p.14 [on-line] <http://www.uvm.edu/~bgreene1/Bibliography2014/Topic08/MercerNGOsCivilSocDem.pdf> (Accesat: 15.06.2017)
14. MARIN, C. Societatea civilă – substanța modernității. În: *Moldova, România, Ucraina: integrarea în structurile europene*. [Materialele Simpozionului științific internațional tradițional. Republica Moldova, Chișinău, 15-16 octombrie 1999]. Chișinău: Perspectiva, 2000, p.331.
15. Organizațiile neguvernamentale pentru o societate democratică. În: *Cartea Albă a Primului Forum al ONG-urilor din Republica Moldova* (Chișinău, 4-6 noiembrie 1997). Chișinău: ARC, 1998. 94 p.
16. GORBUNENKO, P., IZDEBSKI, N. ș.a. *Pentru ce și cum se creează asociațiile obștești?* Chișinău: BIOTICA, 2001, p.8.
17. Barometrul Opiniei publice. Institutul de Politici Publice. [on-line] <http://ipp.md/old/lib.php?l=ro&idc=156> (Accesat: 12.06.2015)

Date despre autori:

Selena STEJARU, doctorandă, Școala doctorală Științe Sociale, Universitatea de Stat din Moldova; lector universitar, Facultatea de Relații Internaționale, Științe Politice și Administrative a USM.

Carolina BUDURINA-GOREACII, doctorandă, Școala doctorală Științe Sociale, Universitatea de Stat din Moldova; lector universitar, Facultatea de Relații Internaționale, Științe Politice și Administrative a USM.

E-mail: carolina.budurina@gmail.com

Prezentat la 28.12.2017

CZU: 94:327(478+470)

ИСТОРИОГРАФИЯ МОЛДО-РОССИЙСКИХ ОТНОШЕНИЙ В КОНТЕКСТЕ ПРОЦЕССОВ ЕВРОПЕЙСКОЙ И ЕВРАЗИЙСКОЙ ИНТЕГРАЦИИ В ПУБЛИКАЦИЯХ РОССИЙСКИХ И МОЛДАВСКИХ ИССЛЕДОВАТЕЛЕЙ

Анатолий ТКАЧ

Молдавский государственный университет

Современная история двусторонних отношений Республики Молдова и Российской Федерации с момента признания независимости и установления дипломатических отношений насчитывает более 25 лет. На протяжении этого периода под влиянием внутривнутриполитических процессов и внешнеполитических факторов изменялся и характер этих двусторонних отношений. В статье анализируется историография молдо-российских отношений в контексте процессов европейской и евразийской интеграции, исходя из публикаций российских и молдавских исследователей. Синтез проанализированных подходов демонстрирует как общее видение существующих проблем в двусторонних отношениях и перспектив их преодоления на пути укрепления сотрудничества, так и противоречия, существующие на внутривнутриполитическом и внешнеполитическом уровне в Молдове и России.

Ключевые слова: историография, исследование, двусторонние отношения, Республика Молдова, Российская Федерация, интеграционные процессы, внешняя политика, геополитический контекст, Европейский Союз, Евразийский Союз.

ISTORIOGRAFIA RELAȚIILOR MOLDO-RUSE ÎN CONTEXTUL PROCESELOR INTEGRAȚIONISTE EUROPENE ȘI EUROASIATICE ÎN PUBLICAȚIILE CERCETĂTORILOR DIN FEDERAȚIA RUSĂ ȘI DIN REPUBLICA MOLDOVA

Istoria modernă a relațiilor bilaterale ale Republicii Moldova cu Federația Rusă de la recunoașterea independenței și stabilirea relațiilor diplomatice înscrie mai mult de 25 de ani. În această perioadă, natura relațiilor bilaterale s-a schimbat sub influența proceselor politice interne și a factorilor de politică externă. În articol este analizată istoriografia relațiilor moldo-ruse în contextul proceselor de integrare europeană și euroasiatică în lucrările cercetătorilor ruși și moldoveni. Sinteza abordărilor analizate demonstrează o viziune comună atât asupra problemelor existente în relațiile bilaterale și perspectivelor de depășire a acestora pe calea consolidării cooperării, cât și asupra contradicțiilor existente la nivelul politicii interne și externe promovate de Moldova și de Rusia.

Cuvinte-cheie: istoriografie, cercetare, relații bilaterale, Republica Moldova, Federația Rusă, procese integraționiste, politică externă, context geopolitic, Uniunea Europeană, Uniunea Eurasiatică.

THE HISTORIOGRAPHY OF MOLDOVAN-RUSSIAN RELATIONS IN THE CONTEXT OF THE PROCESSES OF EUROPEAN AND EURASIAN INTEGRATION IN RUSSIAN AND MOLDOVAN LITERATURE

In the modern history of bilateral relations of the Republic of Moldova with the Russian Federation since the recognition of independence and establishment of diplomatic relations there has been more than 25 years. During this period, the nature of bilateral relations changed under the influence of internal political processes and foreign policy factors. The article analyzes the historiography of the Moldovan-Russian relations in the context of the processes of European and Eurasian integration, in the works of Russian and Moldovan researchers. The synthesis of the analyzed approaches demonstrate a common vision on both the existing problems in bilateral relations and prospects for their overcoming on the way of strengthening cooperation, and also the contradictions existing at the domestic and foreign policy level in Moldova and Russia.

Keywords: historiography, research, bilateral relations, the Republic of Moldova, the Russian Federation, integration processes, foreign policy, geopolitical context, the European Union, the Eurasian Union.

Введение

Современная история двусторонних отношений Республики Молдова и Российской Федерации с момента признания независимости и установления дипломатических отношений насчитывает свыше 25 лет. На протяжении этого периода под влиянием внутривнутриполитических процессов и внешнеполитических факторов изменялся и характер этих двусторонних отношений. Интеграционные процессы,

развивающиеся в мире в последние десятилетия, стали характерной чертой современной системы международных отношений, частью которой является также Республика Молдова. В рамках интеграционных процессов и стремления государств стать их частью, с целью реализации национальных интересов, трансформируется и их внешняя политика. В этих условиях двусторонние отношения Молдовы с Россией требуют комплексного анализа во всех сферах межгосударственного сотрудничества, с учетом процессов европейской интеграции Республики Молдова и развивающегося проекта евразийской интеграции. Сложный геополитический контекст мировой политики, географическое положение Молдовы и расширение европейских и евроатлантических структур на Восток актуализируют необходимость анализа двусторонних отношений Молдовы с Россией в данном контексте.

Историография изучения молдо-российских отношений в контексте процессов европейской и евразийской интеграции в российских публикациях

Историография молдо-российских отношений на основе анализа специализированной литературы, представленной российскими исследователями, позволяет синтезировать подходы и взгляды на перспективные и проблемные аспекты двусторонних отношений в рамках интеграционных процессов. Особый интерес представляет анализ молдо-российских отношений сквозь призму геополитического разлома. В работе *Внешняя политика Молдавии* И.Селиванова [1, с.64-65] анализирует молдо-российские отношения в контексте открытого противостояния европейской интеграции евразийскому интеграционному проекту. По мнению исследователя, линия демаркации геополитического разлома, где сталкиваются интересы Российской Федерации и Запада на современном этапе, проходит по Днестру, а не вдоль Карпат, вопреки предположению, выдвинутому С.Хантингтоном. В результате противостояния, уровень требований по стандартам демократизации и имплементации реформ в Республике Молдова со стороны Европейского Союза значительно ослаб, сделав политическое руководство страны более лояльным и уступчивым, пренебрегающим интересами на Востоке и сотрудничеством с Россией.

Автор полагает, что кризис на Украине и внешнеполитическое сближение Молдовы с Европейским Союзом, а также с его позицией в отношении причин украинского кризиса, негативно отразились на двусторонних отношениях. Ограничения на экспорт молдавской продукции в Российскую Федерацию явились ответом на введенные молдавским руководством персональные санкции в отношении российских политиков и чиновников. В этих условиях, негативные последствия охлаждения молдо-российских отношений вынуждают стороны пересмотреть эти двусторонние отношения в поисках компромисса и их продуктивного развития, не противопоставляя их современному внешнеполитическому курсу европейской интеграции, но и развивая качественно новое сотрудничество с Российской Федерацией и интеграционными объединениями на Востоке, конкурирующими с Европейским Союзом [1, с.68].

В продолжение идей геополитического противостояния Европейского Союза и Российской Федерации на постсоветском пространстве, А.Шевченко анализирует молдо-российские отношения в работе *Торгово-экономические связи России с Молдавией: состояние и перспективы*. Особое внимание автор уделяет попыткам Европейского Союза укрепить свое влияние в странах СНГ, не координируя свои действия с Россией и игнорируя факт того, что Российская Федерация руководствуется своими интересами в этих странах. Результатом проводимой Европейским Союзом политики в отношении Республики Молдова явилась политическая и экономическая нестабильность [2, с.114-115]. По мнению автора, на молдо-российские отношения повлиял не сам факт подписания Республикой Молдова Соглашения об ассоциации с Европейским Союзом, а пренебрежение последствиями некорректированных внешнеэкономических шагов и игнорирование интересов Российской Федерации как основного торгово-экономического партнера, сказавшимися на характере двусторонних отношений во всех ключевых для Молдовы сферах сотрудничества. В этих условиях возникла необходимость существенного пересмотра содержания и характера молдо-российских отношений в современных геополитических реалиях с учетом обеспечения интересов Российской Федерации и поиска новых путей развития двустороннего сотрудничества [2, с.133].

В данном контексте заслуживает внимания анализ молдо-российских отношений В. Брутера в работе *Молдова: до и после Вильнюса. Внутривнутриполитическое измерение*, где автор обращает внимание

на отсутствие у Российской Федерации сформулированной политики в отношении Республики Молдова, но при этом – на наличие необходимости обладания «средствами быстрого реагирования» на внутриполитические и внешнеполитические изменения и проблемы, используя их для формирования «комфортных» для России условий [3, с.67-68].

Двусторонние отношения Республики Молдова и Российской Федерации в контексте меняющихся геополитических приоритетов глубоко проанализировала в своей диссертации *Межгосударственные отношения Российской Федерации и Республики Молдова: современное состояние и перспективы развития* Л.Брысякина. Автор акцентирует внимание на процессе расширения Европейского Союза и НАТО, в результате чего актуализировалась угроза безопасности на границах ЕС, источником которой является неразрешенный приднестровский конфликт. Одним из факторов влияния на молдо-российские отношения является способность сотрудничать и выстраивать общее видение процесса урегулирования приднестровского конфликта. Двусторонние шаги предусматривают для российской стороны принятие мер по недопущению окончательного ухода Приднестровья в российское цивилизационное поле. Республике Молдова в данном контексте необходимо пересмотреть своё отношение к ограниченному российскому военному контингенту, расположенному в Приднестровье. Через укрепление молдо-российских отношений возможно углубление сотрудничества между двумя берегами Днестра во всех жизненно важных сферах и укрепление стабильности в регионе, что является необходимым, по мнению автора, и для Молдовы и для России в условиях меняющихся геополитических приоритетов [4]. Нестабильный характер двусторонних отношений влияет на уровень конфликтности в регионе, отмечает цитируемый автор в работе *Взаимодействие Российской Федерации и Республики Молдова в контексте укрепления безопасности*. В то же время, прагматичный и долгосрочный характер связей способствует реализации интересов Молдовы и России, а также учету этих интересов со стороны мировых и региональных держав и международных организаций [5].

Идеи Л.Брысякиной развивает в своей работе *Россия и Молдова в поиске оптимального формата сотрудничества* В.Огнева. Автор рассматривает современные молдо-российские отношения в контексте европейских процессов и их влияния на региональную стабильность. Выстраивание стратегического партнерства Молдовы с Россией способно повлиять на плодотворный характер политического диалога Российской Федерации с Европейским Союзом [6, с.5].

В.Цветков в работе *Место и роль России на постсоветском пространстве* анализирует идею цивилизационного единства как основу двусторонних отношений между Республикой Молдова и Российской Федерацией, базирующуюся на культурных, языковых связях и межличностных контактах представителей русскоязычной диаспоры в Молдове. Российская Федерация обладает геополитическим преимуществом на постсоветском пространстве, опираясь на фактор цивилизационного единства во внешнеполитических связях с Республикой Молдовой. В этом контексте на характер молдо-российских отношений повлияли всплески национализма на заре независимости и периодическое апеллирование к националистическим лозунгам ряда политических представителей на современном этапе. Молдова в рамках двустороннего сотрудничества руководствовалась политическими и экономическими выгодами, балансируя между Россией и СНГ, с одной стороны, и Европейским Союзом, с другой. Представляя сферу исключительных интересов Российской Федерации, постсоветское пространство для Запада является полигоном противостояния, цель которого – сформировать «санитарный кордон» вокруг Российской Федерации. Инструментом противостояния явился проект «Восточное партнерство» как продолжение расширения ЕС и НАТО на Восток с целью освоения постсоветского пространства [7, с.52-61].

Молдо-российские отношения в контексте интеграционных процессов стали частью совместного исследования *Конфликт двух интеграций* авторов Е.Винокурова, С.Кулика, А.Спартака. После подписания Молдовой Соглашения об ассоциации с Европейским Союзом значительно возросли риски ухудшения двусторонних отношений Молдовы с Россией. Рискам подверглись наиболее чувствительные и значимые для Молдовы сферы: экспортные поставки, денежные поступления от мигрантов, территориальные проблемы, связанные с отказом от участия Приднестровья в переговорном процессе по подписанию Соглашения об ассоциации и с позицией Гагаузии. В подобных условиях Европейский Союз вынужден принять на себя груз ответственности за дестабилизацию политической и экономической ситуации в Молдове в результате ухудшения молдо-российских отношений. Необхо-

димыми мерами станут дополнительные расходы, которыми Европейский Союз не располагает по причине преодоления внутриевропейских кризисных явлений, что в конечном итоге ставит под угрозу реализацию европейского проекта в Молдове [8, с.162-163].

В данном контексте интересен подход Р.Гринберга в работе *О новой концепции внешней политики Российской Федерации*: автор делает акцент на зависимости от характера и динамики взаимоотношений Российской Федерации со странами постсоветского пространства, в том числе и с Молдовой. В свою очередь, характер и динамика отношений с этими странами будут определять положение России в мире, в целом, и с Западом, в частности. В этих условиях Евразийский Союз стал «лицетворением» стратегии политики России на постсоветском пространстве, а успешная реализация этой стратегии будет способствовать устойчивому развитию новых независимых государств, укрепляя позиции России в мире [9, с.85-86].

Последствия украинского кризиса как внешнеполитического фактора, влияющего на молдо-российские отношения в политических и экономических сферах сотрудничества, анализируют эксперты в докладе *Россия и мир: 2015. Экономика и внешняя политика* [10, с.143-145].

И.Кобринская анализирует в исследовании *Восприятие России восточноевропейскими государствами СНГ: Украиной, Белоруссией, Молдовой* молдо-российские отношения на уровне восприятия в массовом сознании граждан Республики Молдова экономических перспектив развития и сотрудничества с Российской Федерацией. Приоритетом в выборе сотрудничества является социально-экономическая ситуация и перспективы её развития, определяющие благосостояние граждан Молдовы, а не политический контекст выбора [11, с.95-96].

«Коренные» национальные интересы российской внешней политики, заключающиеся в интеграции на постсоветском пространстве и создании Евразийского Союза, включая и Республику Молдова, рассматривает А.Лукин в работе *Внешняя политика России: необходим курс на сосредоточение*. Потенциальные партнеры евразийской интеграции получают не только экономические выгоды от участия в проекте, но и политическую поддержку. Со стороны Российской Федерации гарантии территориальной целостности государствам, столкнувшимся с проблемами сепаратизма на постсоветском пространстве, как Республика Молдова, являются дополнительным стимулом для участников [12, с.64-65].

Исследование Ф.Мухаметшина *Российско-молдавские отношения через призму меняющейся региональной архитектуры* демонстрирует, что стремительное изменение региональной архитектуры и влияние многочисленных факторов, в том числе «ускорение тектонических сдвигов в геополитическом ландшафте региона» и усложнение внешнеполитической повестки Республики Молдова, отразились на характере молдо-российских отношений. Обладая большим и не до конца реализованным потенциалом сотрудничества, государствам следует выработать новую формулу взаимодействия в меняющихся геополитических реалиях [13, с.39-40].

По мнению Е.Щепина, изложенному в работе *Столкновение геополитических интересов НАТО и России на постсоветском пространстве*, основой успеха реализации геополитических интересов Российской Федерации в бывших советских республиках на современном этапе является комбинация дипломатической и военно-политической стратегии. Восточноевропейское направление этой стратегии включает Республику Молдова, и представляется наиболее важным для России, в силу столкновения в этой географической точке геополитических интересов Российской Федерации и НАТО. Республика Молдова, являясь небольшим государством, не представляет особого геополитического интереса по сравнению с Белоруссией и Украиной, однако на Западе государство граничит с Румынией, страной-членом НАТО, политическое руководство которой неоднократно призывало к объединению Молдовы с Румынией. Российское политическое руководство понимает, что объединение маловероятно, однако подобного рода риторика со стороны государства-члена НАТО стала методом давления на руководство Республики Молдова и негативного влияния на характер молдо-российских отношений. Сближение Молдовы с НАТО и присутствие в Приднестровье Оперативной группы российских войск провоцируют конфликтный потенциал в регионе [14, с.39-41].

В.Каширин, анализируя военно-политическое сотрудничество Республики Молдова и Североатлантического альянса в работе *Взаимоотношения Республики Молдова и блока НАТО*, отмечает характерную особенность отношений политического руководства Молдовы с Россией. Независимо от

политических сил, находящихся у руководства в Республике Молдова и выступающих в защиту прав русскоязычного населения и за традиционную дружбу с Россией, Молдова, «придерживаясь» конституционного нейтралитета, продолжала проводить политику расширения сотрудничества с НАТО в условиях усиливающихся противоречий между Россией и блоком НАТО. Стремление политических сил Молдовы занять «зависимо-клиентское» положение у Североатлантического альянса, приобретая политические и экономические выгоды, оказывает негативное влияние на характер двусторонних отношений с РФ [15, с.80-81].

Исследуя перспективы молдо-российских отношений, А.Рябова в работе *Перспективы отношения к России в странах Центральной и Восточной Европы (ЦВЕ)* полагает, что их характер и динамика будут зависеть от баланса политических отношений между ключевыми международными игроками – Российской Федерацией и Европейским Союзом. Интерес к Молдове как к партнеру по интеграции в Евразийский Союз невелик, однако как «предмет» дипломатического торга между Москвой и Брюсселем Молдова представляет большой интерес. В этих условиях Европейский Союз не стремится предоставить четкие перспективы интеграции Молдове, а молдавское руководство будет использовать данный вектор развития в двусторонних отношениях с Россией как демонстрацию возможности многовекторности внешней политики. Следовательно, не стоит рассчитывать на значительное «потепление» в двусторонних отношениях в ближайшее время, но конструктивный диалог будет сохраняться по различным направлениям. Автор полагает, что симпатии со стороны граждан Республики Молдова в пользу Европейского Союза или Российской Федерации будут определяться способностью одного или другого вектора развития обеспечить социально-экономический прогресс в государстве [16, с.42-43].

С.Чернявский в исследовании *Приднестровье в тисках украинского кризиса. К 25-летию начала приднестровского конфликта* анализирует двусторонние отношения в контексте перспектив разрешения приднестровского конфликта и роли Российской Федерации в данном процессе, а также потенциала реинтеграции Приднестровья в состав единой Молдовы. Стремление проявлять прагматизм во внешнеполитическом направлении с Республикой Молдова ограничивается санкциями Европейского Союза против России и конфликтом на Украине, от итогов которых будут зависеть перспективы разрешения приднестровского конфликта. Укрепление связей на высшем уровне между Президентом Молдовы Игорем Додоном и Президентом России Владимиром Путиным и поддержка молдавского Президента в российском информационном пространстве придают позитивный импульс двусторонним отношениям. В то же время глубокий внутривластный раскол по вопросу отношений с Россией, а также формальные и структурные факторы, ограничивающие полномочия Президента Молдовы, не оставляют иллюзий по поводу значительного укрепления двусторонних отношений на данном этапе [17, с.47-49].

Историография изучения молдо-российских отношений в контексте процессов европейской и евразийской интеграции в молдавских публикациях

Для молдавских ученых и специалистов, молдо-российские отношения в контексте процессов европейской и евразийской интеграции занимают особое место и стали предметом многочисленных исследований в последние годы, в которых анализируются различные аспекты двусторонних отношений и интересы региональных акторов и мировых держав.

Руководитель Молдавского центра стратегического анализа и прогноза EST-VEST С.Назария в своей работе *Характер внешней политики Республики Молдова: дилемма «East-West» или многовекторность?»* апеллирует к жизненно важным ориентирам внешней политики Молдовы с точки зрения политического реализма и государственного прагматизма. По мнению автора, Российская Федерация является основным стратегическим партнером Республики Молдова, а в современных геополитических условиях оптимальным внешнеполитическим курсом остается интеграция в Европейский Союз. При этом процесс интеграции не должен и не может противоречить развитию стратегического партнерства с Россией по ряду причин.

Во-первых, приобретенный опыт и навыки в процессе европейской интеграции позволили бы усовершенствовать законодательную базу и приблизить её к уровню стран ЕС, повысив конкурентоспособность Молдовы. Во-вторых, отдаление от Российской Федерации в пользу европейской интеграции и пренебрежение потенциалом молдо-российских отношений способно негативно повлиять на

энергетическую безопасность, торгово-экономические отношения, процесс разрешения приднестровского конфликта и на гуманитарные аспекты двусторонних отношений, касающиеся положения молдавских трудовых мигрантов в России. С другой стороны, автор полагает, что развитие и укрепление стратегического партнерства с Российской Федерацией и со странами СНГ в целом не должно противоречить интересам развития отношений Молдовы с другими странами и процессу европейской интеграции [18, с.209-210].

Проблему выбора внешнеполитического вектора развития государства, выраженную в дилемме интеграционного пути Республики Молдова, используя метод вторичного анализа эмпирических данных социологического опроса населения, исследовали В.Цуркан и В.Мошняга в работе *Республика Молдова на перепутье «Европейский Союз vs Таможенный Союз»*. По мнению авторов, исторический опыт «совместного проживания» в составе Советского Союза формирует положительное отношение населения Республики Молдова к Российской Федерации как к правопреемнику СССР, в целом, и к интеграции, в частности [19, с.197].

К.Соломон обращает внимание в своей работе *«Восточное партнерство» и европейская перспектива Республики Молдова* на реакцию Российской Федерации и изменения в характере двусторонних отношений с Молдовой в контексте запуска и реализации Европейским Союзом программы «Восточное партнерство». Предложенная ЕС инициатива, нацеленная на создание общего пространства безопасности, была воспринята Россией с недоверием. Российская Федерация отнеслась к действиям ЕС как к посягательству на традиционную сферу влияния России [20, с.172-173].

Реакцию Российской Федерации на переговорный процесс и подписание Молдовой Соглашения об Ассоциации с Европейским Союзом анализирует А.Ткач в работе *Восточное направление «политики соседства» Европейского Союза: перспективы для Республики Молдова*. В первую очередь, подписание Молдовой Соглашения с ЕС негативно отразилось на характере двусторонних отношений, провоцируя экономические риски для России, о которых российская сторона неоднократно заявляла. Во-вторых, неразрешенный приднестровский конфликт с традиционно пророссийски настроенным населением создавал дополнительные сложности переговорному процессу. В-третьих, отсутствие перспектив вступления в Европейский Союз, в обозримом будущем, и слабая политическая воля молдавского руководства в процессе имплементации реформ негативно отразились на поддержке европейского вектора в молдавском обществе. В этих условиях Россия начала активно развивать проект евразийской интеграции, а в молдавском обществе начал возрастать интерес к данному проекту [21, с.197].

Интересной представляется работа Т.Турко *Молдо-российские отношения в контексте добрососедства*. Автор рассматривает понятие «доброе соседство» как «особый характер отношений между государствами, направленный на взаимное сотрудничество акторов, близких по геополитическому полю». Сотрудничество Республики Молдова с Российской Федерацией, в частности, и СНГ, в целом, а также продолжение курса европейской интеграции, представляет эффективный формат региональной политики в современных условиях, отвечающий национальным интересам Молдовы. Несмотря на определенные трудности в молдо-российских отношениях, Российская Федерация является ключевым партнером в торгово-экономической, политической и гуманитарной сферах сотрудничества, а процесс европейской интеграции не противоречит развитию сотрудничества с Россией и странами СНГ. В сформированном треугольнике «Молдова-ЕС-Россия» Республика Молдова должна поддерживаться системы последовательной реализации национальных интересов, среди которых сохранение суверенитета и целостности государства, экономическое развитие и прагматичная внешняя политика [22, с.201]. При таких условиях молдо-российские отношения и сотрудничество Молдовы в рамках СНГ могут перейти на новый уровень сотрудничества при условии сохранения принципов добрососедства, равноправия и уважения национальных интересов сторон [22, с.189].

В основе анализа молдо-российских отношений в работе *Moldovan Statehood: geopolitical perspective and prospects* исследователя А.Бурияна лежит геополитический подход. Понятия *национальный интерес* и *национальная безопасность* Республики Молдова автор анализирует в контексте современных геополитических реалий и внешнеполитического выбора между Западом и Востоком, нейтральностью и блоковой принадлежностью [23, с.44-47].

Авторы исследования *Измерение отношений: Республика Молдова – Российская Федерация* С.Чеботарь и Н.Стеркул обращают внимание на актуальные вопросы повестки двусторонних отношений: приднестровский конфликт, вывод российских войск с территории Республики Молдова, а также

юридическое обоснование российской позиции по данным вопросам. В работе анализируются двусторонние отношения в контексте отношений с ключевыми политическими игроками: США, ЕС, ООН, НАТО и ОБСЕ [24, с.197-198].

И.Букатару анализирует молдо-российские отношения сквозь призму геополитического и экономического факторов в работе *Роль Российской Федерации в урегулировании приднестровского конфликта*. Геополитические интересы Российской Федерации обусловлены лидерской ролью и задачами, которые государство реализует на постсоветском пространстве. В Республике Молдова геополитический контроль осуществляется посредством участия Российской Федерации в процессе разрешения приднестровского конфликта и оказания помощи Приднестровской Молдавской Республике, поддерживая реализацию стратегических целей в данном регионе. Несмотря на нестабильный характер молдо-российских отношений, в торгово-экономической сфере Российская Федерация остается приоритетным партнером, что является ещё одним из ключевых факторов двусторонних отношений [25, с.179-182]. По мнению исследователя, сотрудничество Республики Молдова с Российской Федерацией и новым интеграционным проектом на постсоветском пространстве, сохраняя внешнеполитический вектор европейской интеграции, позволит по-новому подойти к процессу разрешения приднестровского конфликта в меняющихся геополитических условиях [25, с.180].

Важной составляющей молдо-российских отношений на протяжении всего периода двухстороннего сотрудничества является участие и роль Российской Федерации в переговорном процессе по урегулированию приднестровского конфликта. Рядом экспертов военное присутствие Российской Федерации на территории Республики Молдова рассматривается как потенциальная возможность осуществлять свое влияние в данном регионе в собственных геостратегических интересах.

Данная проблема анализируется в работах В.Жук и В.Унгуряну *Interesele geopolitice ale marilor puteri și impactul lor asupra securității naționale a Republicii Moldova* [26]; Г.Кожокару *Politica externă a Republicii Moldova: Studii* [27]; А.Морару *Republica Moldova în contextul intereselor geopolitice ale Federației Ruse la etapa actuală* [28]; К.Мынэскуртэ и А.Гынку *Interesele geopolitice ale Federației Ruse în spațiul post-sovietic: tendințe de utilizare «soft power»* [29]. Дополняет список исследований работа Р.Панцы *Politica externă a Rusiei postsovietice între hard power și soft power*, в которой автор анализирует использование инструментов «hard и soft power» Российской Федерацией в отношении Республики Молдова [30, с.328].

К.Соломон анализирует в работе *Внешняя политика Молдовы: история и современность. Историко-политологический аспект* (Учебно-методическое пособие) проблематику «особенного» отношения Российской Федерации к обретенному Республикой Молдова суверенитету, которое проявляется в приднестровском вопросе и «незаконном присутствии российских войск на молдавской территории». Несмотря на признание Российской Федерацией независимости Республики Молдова, государство продолжает оставаться в сфере влияния Российской Федерации [31, с.117-118].

Молдо-российские отношения сквозь призму приднестровского конфликта и его потенциальных рисков для европейской безопасности, в условиях заинтересованности некоторых стран поддерживать конфликт в «замороженном» состоянии и затягивать его разрешение, анализирует Д.Бенкеч в *The danger of the transnistrian conflict toward the European security* [32, с.191-192]. Действия Российской Федерации в рамках своей геополитической стратегии оказывают влияние на внешнеполитические процессы Республики Молдова, в частности – на процесс интеграции Молдовы в Европейский Союз. Присутствие российских войск на территории Республики Молдова и инструментализация приднестровского конфликта – это часть стратегии России в регионе, заявляет в своём исследовании *Rusia la răspântie: geoistorie, geocultură, geopolitică* О.Серебрян [33].

В.Морару и Я.Кисалита-Мусат отмечают в работе *La Moldavie: les enjeux des changements*, что характерной особенностью молдо-российских отношений на протяжении последних десятилетий является состояние Республики Молдова – «страны-саттелита» по отношению к Российской Федерации в контексте геополитических интересов последней на постсоветском пространстве [34, с.133-134]. Анализ молдо-российских отношений, представленный рядом экспертов Ассоциации внешней политики в работе *Evoluția politicii externe a Republicii Moldova (1998-2008)*, затрагивает наиболее важные аспекты этих отношений. Авторы исследования обращают внимание на роль Российской Федерации в разрешении приднестровского конфликта, экономические отношения и зависимость Республики Молдова от российских энергоресурсов, влияние российских средств массовой информа-

ции на молдавское общество, а также рассматривают Русскую Православную Церковь и русскоязычное меньшинство как инструмент внешнеполитического давления в двусторонних отношениях [35, с.79-88].

В монографии *Politica externă a Republicii Moldova în contextul proceselor integraționiste* С.Чеботарь обращает особое внимание на две проблемы, значительно повлиявшие на характер молдо-российских отношений: приднестровский конфликт и незаконное военное присутствие российского военного контингента в непризнанной ПМР. При этом стратегическая значимость Молдовы в случае возникновения конфликта между Россией и НАТО с точки зрения военного присутствия ограниченного контингента российских войск невелика ввиду отсутствия развитой военной инфраструктуры. В этих условиях интерес Российской Федерации по отношению к Республике Молдова может быть обусловлен возможностью контролировать соседнюю Румынию – члена НАТО, и стремящуюся вступить в Североатлантический альянс Украину, использующую все внешнеполитические инструменты в двусторонних отношениях [36, с.89-90].

Анализируя теоретические и историографические аспекты функционирования и изменения систем международных отношений, места и роли государств в этих системах, Э.Чобу в своей работе *Sisteme internaționale* делает акцент на географическом расположении Республики Молдова – точке пересечения геополитических интересов Российской Федерации и НАТО. В значительной степени эти факторы повлияли на процесс трансформации государства в последние десятилетия и на характер двусторонних отношений Молдовы с Россией. В частности, под влиянием политики, проводимой руководством Румынии, государства-члена НАТО и Европейского Союза, «попытки внедрения в менталитет людей идеи Версальской системы» и формирования «атмосферы межэтнической конфронтации» существенным образом негативно отразились на двусторонних отношениях Молдовы и России [37, с.52-53].

В исследовании *Edificarea relațiilor internaționale postrăzboi rece: aspecte teoretico-metodologice și replieri geostrategice* В.Жук анализирует национальный интерес как детерминант стратегических приоритетов внешней политики Республики Молдова. Автор отмечает, что процесс европейской интеграции не означает обострения отношений Молдовы с Россией и государствами-членами СНГ, а открывает новые возможности их укрепления на уровне двусторонних соглашений, в целях защиты от экономического давления, используемого в политических целях. Это позволяет консолидироваться на «традиционных рынках» и не фигурировать в качестве «связного моста», утратившего свою актуальность в условиях взаимозависимости [38, с.230].

Исследователь В.Сака в работе *Interesul național al Republicii Moldova în contextul extinderii Uniunii Europene*, анализируя национальный интерес Республики Молдова, обращает внимание на небеспристрастность участия России в формате «5+2» и на «доминирующее положение геополитического интереса Российской Федерации в регионе над национальным интересом Республики Молдова» [39, с.38]. В этом контексте заслуживает внимания подход С.Чеботарь в исследовании *Dimensiunea strategiilor hard și soft power ale Federației Ruse de menținere în sfera de influență Republica Moldova*. Автор анализирует использование стратегий «жесткой» и «мягкой силы» Российской Федерацией в двусторонних отношениях с Молдовой. Цель используемой стратегии состоит в сохранении своего влияния в Молдове и в приднестровском регионе [40, с.130-132].

Снижение уровня торговых взаимоотношений, взаимозависимость во внешней политике и высокий уровень зависимости в сфере энергетики в молдо-российских отношениях в контексте Европейской Политики Соседства анализирует А.Лаврик в работе *Republica Moldova în contextul Politicii Europene de Vecinătate*. Использование Российской Федерацией в двусторонних отношениях инструментов «жесткой силы» в сфере экономики и энергетики уступает по эффективности политике, проводимой Европейским Союзом в тех же сферах в рамках Европейской Политики Соседства [41, с.243-244].

В работе *Politica externă a Republicii Moldova* Г.Кэлдаре акцентирует внимание на необходимости укрепления национальной безопасности Республики Молдова в условиях проявившегося на Украине кризиса и возникновения локального сепаратизма, поддерживаемого Россией, спровоцировавшего ухудшение региональной безопасности в Восточной Европе. В таких условиях необходима консолидация сил молдавских властей и поддержка ключевых международных акторов с целью обеспечения национальной безопасности и территориальной целостности Молдовы [42, с.38-39].

Анализируя молдо-российские отношения в работе *Why a Strategic Partnership between Moldova and Russia Is Not a Realistic Option?* В.Кирилэ акцентирует внимание на необходимости выстраивания и развития утилитарных партнерских отношений с Российской Федерацией в областях, представляющих общий интерес: экономика, торговля, энергетика, региональная безопасность и культурно-гуманитарное взаимодействие. Автор полагает, что причина нестабильного характера двусторонних отношений на протяжении многих лет заключается в разных взглядах по вопросам внутренней и внешней политики и в отсутствии четко сформулированной Молдовой концепции стратегического партнерства с Российской Федерацией, – одного из ключевых партнеров в политической и экономической сферах. Формирование прагматичного стратегического партнерства, предсказуемая политика по отношению к Российской Федерации сыграли бы конструктивную роль в современной парадигме развития Республики Молдова, содействуя европейской интеграции, проведению реформ и модернизации страны. Отсутствие конструктивного сотрудничества и полноценного диалога с Россией в современных реалиях в областях, представляющих общий интерес, может привести к неизбежной конфронтации двух интеграционных проектов – Европейского Союза и Евразийского Союза – на территории Республики Молдова с непредвиденными и тяжелыми политическими и экономическими последствиями для государства [43, с.11-12].

В своем подходе к исследованию молдо-российских отношений в контексте интеграционных процессов Ю.Горинчой в работе *Меняющиеся геополитические приоритеты в трансформирующемся мире* делает акцент на приднестровской проблеме как факторе, влияющем на формирование внешнеполитических приоритетов Республики Молдова в рамках интеграционных процессов. В этих условиях автор подчеркивает необходимость формирования новой модели сотрудничества между Республикой Молдова и Российской Федерацией, которая носила бы стабильный и прагматичный характер. Необходимость нового формата двусторонних отношений обусловлена сложным и всё менее предсказуемым характером системы международных отношений на современном этапе, требующим большей гибкости и углубленности сотрудничества сторон [44, с.203-204].

Характер и потенциал двусторонних отношений в контексте процесса европейской интеграции Республики Молдова на начальном этапе исследуют А.Роман и С.Назария в работе *Молдавское государство в системе современных международных отношений*. Очевидная целесообразность и необходимость сотрудничества с Российской Федерацией в политической, экономической и энергетической сферах, а также на пространстве СНГ, не должны препятствовать процессу европейской интеграции Республики Молдова и использоваться во внутривосточной борьбе как «аргумент», противоречащий сближению с Западом [45, с.55-56].

Важность развития стратегического партнерства между Республикой Молдова и Российской Федерацией и необходимость осознания новых тенденций региональных геополитических процессов, влияющих на межгосударственные отношения, анализирует Н. Стеркул в работе *Стратегическое партнерство Республики Молдова и Российской Федерации: основные возможности укрепления политического диалога* [46, с.193-194].

Двусторонние отношения Республики Молдова с Российской Федерацией в контексте затяжного «внешнеполитического балансирования» между Западом и Востоком, поиск верного направления в новых геополитических условиях и вероятные последствия сближения Молдовы с Европой анализируют С.Чеботарь и Н.Стеркул в работе *На перепутье: Республика Молдова и ее отношения с ЕС и Россией* [47, с.29-30].

В этих условиях интересен анализ современной внешнеполитической повестки и ориентиров Республики Молдова в контексте существенных изменений в геополитическом пространстве и возникновения новых вызовов, оказывающих влияние на двусторонние отношения Молдовы и России, представленный в работе А.Ткача *Тенденции и особенности развития молдо-российских отношений в современных геополитических реалиях* [48, с.341-342].

Выводы

Синтезируя подходы и взгляды, рассмотренные в результате проведенного историографического анализа молдо-российских отношений в контексте процессов европейской и евразийской интеграции в российских и молдавских публикациях, можно констатировать актуальность проблемы двусторонних отношений на современном этапе. Тенденции в современных международных отношениях, выражаю-

щиеся в интеграционных устремлениях стран и регионов и, как следствие, отражающиеся на характере внешней политики государств, «диктуют» необходимость исследования отношений Республики Молдова с Российской Федерацией в сложившихся геополитических реалиях. На сегодняшний день, в Молдове не предпринималось объемного исследования двусторонних отношений Республики Молдова и Российской Федерации в контексте интеграционных процессов в Европе и на евразийском пространстве и их влияния на молдо-российские отношения.

Проанализированные подходы российских и молдавских исследователей демонстрируют как общее видение существующих проблем в двусторонних отношениях и перспектив их преодоления на пути укрепления сотрудничества, так и противоречия, существующие на внутривосточном и внешнеполитическом уровне в Молдове и в России. Особого внимания заслуживает сфера международных отношений как фактора, влияющего на внешнеполитические стратегии Республики Молдова и Российской Федерации в рамках двусторонних отношений.

Литература:

1. СЕЛИВАНОВА, И.Ф. Внешняя политика Молдавии. В: *Внешняя политика новых независимых государств: Сборн. научн. ст. / Ред. Б.А. ШМЕЛЁВ*. Москва: ИЭ РАН, 2015, с.34-69. ISBN 978-5-9940-0562-0.
2. ШЕВЧЕНКО, А.М. Торгово-экономические связи России с Молдавией: состояние и перспективы. В: *Проблемы национальной стратегии*, 2015, № 4 (31), с.114-137. ISSN 2079-3359
3. БРУТЕР, В.И. Молдова: до и после Вильнюса. Внутривосточное измерение. В: *Восточное партнёрство до и после Вильнюса. Доклады Института Европы / Под научн. ред. А.Язьковой*. Москва: Институт Европы РАН, 2014. 94 с. ISBN 978-5-98163-032-3
4. БРЫСЯКИНА, Л.А. *Межгосударственные отношения Российской Федерации и Республики Молдова: современное состояние и перспективы развития*: Автореферат дисс. ... доктора политических наук. Москва, 2008. 24 с.
5. БРЫСЯКИНА, Л.А. Взаимодействие Российской Федерации и Республики Молдова в контексте укрепления безопасности. В: *Среднерусский вестник общественных наук*, 2008, № 2 (7), с.103-111.
6. ОГНЕВА, В.В., БРЫСЯКИНА, Л.А. Россия и Молдова в поиске оптимального формата сотрудничества. В: *Научные ведомости Белгородского государственного университета*. Выпуск 18. 2011, № 7 (102), с.273-279. ISSN 2075-4558
7. ЦВЕТКОВ, В.А. Место и роль России на постсоветском пространстве. В: *Пространственная экономика*, 2011, № 1 (25), с.49-67. ISSN 1815-9834
8. ВИНУКОВ, Е.Ю. и др. *Конфликт двух интеграций*. Москва: «Экон-Информ», 2015. 241 с. ISBN 978-5-9906244-0-5
9. ГРИНБЕРГ, Р. О новой концепции внешней политики Российской Федерации. В: *Международная жизнь*, 2012, № 11, с.72-89. ISSN 0130-9625
10. *Россия и мир: 2015. Экономика и внешняя политика. Ежегодный прогноз /* Руков. проекта А.А. Дынкин, В.Г. Барановский. Москва: ИМЭМО РАН, 2014. 166 с. ISBN 978-5-9535-0423-2
11. КОБРИНСКАЯ, И. Восприятие России восточноевропейскими государствами СНГ: Украиной, Беларуссией, Молдовой. В: *Россия 2020 глазами соседей в Центрально-восточной Европе, Балтии и СНГ /* Научн. рук. В.Г. Барановский. Москва: ИМЭМО РАН, 2011, с.79-97. ISBN 978-5-9535-0326-6
12. ЛУКИН, А. Внешняя политика России: необходим курс на сосредоточение. В: *Международная жизнь*, 2012, № 9, с.63-73. ISSN 0130-9625
13. МУХАМЕТШИН, Ф. Российско-молдавские отношения через призму меняющейся региональной архитектуры. В: *Международная жизнь*, 2016, №6, с.38-48. ISSN: 0130-9625
14. ЦЕПИН, Е.С. Столкновение геополитических интересов НАТО и России на постсоветском пространстве. В: *Геополитика постсоветского пространства: материалы Всероссийской научно-практической конференции*. Уральский Федеральный Университет. Екатеринбург, 28 мая 2013 г. Екатеринбург, 2013, с.36-50. ISSN: 2310-757X
15. КАШИРИН, В.Б. Взаимоотношения Республики Молдова и блока НАТО. В: *Проблемы национальной стратегии*, 2016, № 3 (36), с. 64-84. ISSN 2079-3359
16. РЯБОВ, А. Перспективы отношения к России в странах Центральной и Восточной Европы (ЦВЕ). В: *Россия 2020 глазами соседей в Центрально-восточной Европе, Балтии и СНГ /* Научн. рук. В.Г. Барановский. Москва: ИМЭМО РАН, 2011, с.37-44. ISBN 978-5-9535-0326-6
17. ЧЕРНЯВСКИЙ, С. Приднестровье в тисках украинского кризиса. К 25-летию начала приднестровского конфликта. В: *Международная жизнь*, 2017, №8, с.38-50. ISSN: 0130-9625

18. НАЗАРИЯ, С. Характер внешней политики Республики Молдова: дилемма «East-West» или многовекторность? În: *Moldoscopia (probleme de analiză politică)*, 2014, nr. 1 (LXIV), p.207-213. ISSN: 1812-2566
19. ЦУРКАН, В., МОШНЯГА, В. Республика Молдова на перепутье Европейский Союз vs Таможенный Союз. В: *Восточное партнерство. Цели-опыт-вызовы* / Научн. ред. П. Байор. Краков: Ksiegarnia Akademicka, 2013, с.191-199. ISBN 978-83-7638-419-1
20. СОЛОМОН, К. «Восточное партнерство» и европейская перспектива Республики Молдова. В: *Восточное партнерство. Цели-опыт-вызовы* / Научн. ред. П. Байор. Краков: Ksiegarnia Akademicka, 2013, с. 171- 176. ISBN 978-83-7638-419-1.
21. ТКАЧ, А. Восточное направление «политики соседства» Европейского Союза: перспективы для Республики Молдова. În: *Analele Științifice ale Universității de Stat din Moldova. Științe socioumanistice. Vol.2*. Chișinău: CEP USM, 2014, с.195-198. ISSN 1857-2588
22. ТУРКО, Т. Молдо-российские отношения в контексте добрососедства. În: *Moldoscopia (probleme de analiză politică)*, 2012, nr.2 (LVII), с.183-202. ISSN: 1812-2566
23. BURIAN, A. Moldovan Statehood: geopolitical perspective and prospects. În: *Revista moldovenească de drept internațional și relații internațional*, 2008, № 2, p.37-50. ISSN: 1857-1999
24. ЧЕБОТАРЬ, С., СТЕПКУЛ, Н. Измерение отношений: Республика Молдова – Российская Федерация. În: *Moldoscopia (probleme de analiză politică)*, 2014, nr.1 (LXIV), с.192-200. ISSN: 1812-2566
25. БУКАТАРУ, И. Роль Российской Федерации в урегулировании приднестровского конфликта. În: *Moldoscopia (probleme de analiză politică)*, 2014, nr.1 (LXIV), с.176-182. ISSN: 1812-2566
26. JUC, V., UNGUREANU, V. *Interesele geopolitice ale marilor puteri și impactul lor asupra securității naționale a Republicii Moldova*. Chișinău: [s.n.], 2016. 168 p. ISBN 978-9975-3043-6-8
27. СОЈОКАРУ, Gh. *Politica externă a Republicii Moldova: Studii*. Chișinău: CIVITAS, 2001. 205 p. ISBN 9975-936-75-X
28. MORARU, A. Republica Moldova în contextul intereselor geopolitice ale Federației Ruse la etapa actuală. În: *Perspectiva academică: (comunicările participanților conf. șt. interuniv. Cu tema «Cetățenie activă, solidaritate și coeziune pentru dezvoltare»)*, 12 mai 2011. Chișinău: Univ. «Perspectiva-NIT», 2012, p.106-113. ISBN 978-9975-4284-7-7
29. MÎNĂSCURTĂ, C., GÎNCU, A. Interesele geopolitice ale Federației Ruse în spațiul post-sovietic: tendințe de utilizare «soft power». În: *Conferința științifică internațională «Interacțiunea dreptului intern cu dreptul internațional: provocări și soluții»*, 14 noiembrie 2014. Chișinău: [s.n.], 2015, vol.1, p.110-115. ISBN 978-9975-53-564-9
30. PANȚA, R. Politică externă a Rusiei postsovietice între hard power și soft power. În: *Științe politice, relații internaționale, studii de securitate. A VII-a Conferință internațională*, 24-26 mai, Sibiu. România, 2013, p.321-332.
31. СОЛОМОН, К. *Внешняя политика Молдовы: история и современность. Историко-политологический аспект*: Учебно-методическое пособие. Кишинэу: CEP USM, 2008. 128 с. ISBN 978-9975-70-692-6
32. BENCHECI, D. The danger of the transnistrian conflict toward the European security. În: *Moldoscopia (probleme de analiză politică)*. 2010, Nr.4 (LI), p.188-194. ISSN 1812-2566
33. SEREBRIAN, O. *Rusia la răspântie: geoistorie, geocultură, geopolitică*. Chișinău: Cartier, 2014, 152 p. ISBN: 9789975799386.
34. MORARU, V., CHISALITA-MUSAT, J. La Moldavie: les enjeux des changements. În: *Revista de Filozofie, Sociologie și Științe Politice*, 2013, nr.2 (162), p.129-136. ISSN 1857-2294
35. *Evoluția politicii externe a Republicii Moldova (1998-2008)*. Chișinău: Cartdidact, 2009, 192 p. ISBN 978-9975-4001-6-9
36. СЕБОТАРИ, S. ș.a. *Politica externă a Republicii Moldova în contextul proceselor integraționiste*: Monografie. Chișinău: Inst. Militar al Forțelor Armate, 2008. 180 p. ISBN 978-9975-9692-3-9
37. СЮБУ, E. Системе internaționale. În: *Relațiile internaționale în curriculumul universitar: bazele teoretico-metodologice* / Coord. V. Teosa și al. Chișinău: CEP USM, 2016, p.44-55. ISBN 978-9975-71-828-8
38. JUC, V. *Edificarea relațiilor internaționale postrăzboi rece: aspecte teoretico-metodologice și replieri geostrategice*. Chișinău: „Tipogr.-Sirius” SRL, 2011. 248 p. ISBN 978-9975-4222-5-3.
39. SACA, V. Interesul național al Republicii Moldova în contextul extinderii Uniunii Europene. În: *Revista de Filozofie, Sociologie și Științe Politice*, 2010, nr.3 (154), p.37-43. ISSN 1857-2294.
40. СЕБОТАРИ, S. Dimensiunea strategiilor hard și soft power ale Federației Ruse de menținere în sfera sa de influență a Republicii Moldova. În: *Moldoscopia (probleme de analiză politică)*, 2015, nr.2 (LXI), p.126-145. ISSN: 1812-2566
41. LAVRIC, A. Republica Moldova în contextul Politicii Europene de Vecinătate. În: *Studia Universitatis. Seria Științe Sociale*, 2011, nr.8 (48), p.234-245. ISSN 1814-3199
42. CĂLDARE, Gh. Politică externă a Republicii Moldova. În: *Relațiile internaționale în curriculumul universitar: bazele teoretico-metodologice* / Coord. V. Teosa și al. Chișinău: CEP USM, 2016, p.29-43. ISBN 978-9975-71-828-8

43. CHIRILA, V. Why a Strategic Partnership between Moldova and Russia Is Not a Realistic Option? In: *Foreign Policy Association Republic of Moldova*, January, 2013.14 p.
44. ГОРИНЧОЙ, Ю. Меняющиеся геополитические приоритеты в трансформирующемся мире. În: *Moldoscopia (probleme de analiză politică)*, 2014, nr.1 (LXIV), с.200-207. ISSN: 1812-2566
45. РОМАН, А., НАЗАРИЯ, С. Молдавское государство в системе современных международных отношений. В: *Проблемы управления*, 2008, №1 (26), с.52-57.
46. СТЕРКУЛ, Н. Стратегическое партнерство Республики Молдова и Российской Федерации: основные возможности укрепления политического диалога. În: *Moldoscopia (probleme de analiză politică)*, 2013, nr.2 (LXI), p.190-196. ISSN: 1812-2566.
47. ЧЕБОТАРЬ, С., СТЕРКУЛ, Н. На перепутье: Республика Молдова и ее отношения с ЕС и Россией. В: *Детерминанты и перспективы политики европейской интеграции Республики Молдова* / Научн. ред. П.Байор. Краков: Ksiegarnia Akademicka, 2014, с.19-31. ISBN: 978-83-7638-646-1
48. ТКАЧ, А. Тенденции и особенности развития молдо-российских отношений в современных геополитических реалиях. În: *Conferința științifică națională cu participare internațională «Integrare prin cercetare și inovare»*. Chișinău, 9-10 Noiembrie 2017: Rezumate ale comunicărilor. Chișinău: CEP USM, 2017, с.339-342. ISBN 978-9975-71-701-4

Date despre autor:

Анатоліу ТКАЧ, doctorand, Școala doctorală Științe Sociale, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: tcaci_anatoli@mail.ru

Prezentat la 15.12.2017